

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

Регіональна політика Європейського Союзу

Підручник

За редакцією **Віктора Чужикова**

За результатами
спільного проекту КНЕУ та ЄС
№ 528395-LLP-1-2012-1-UA-AJM-CN

Грантова угода
№ 2012-2848/ 001-001

Тренінг для тренерів
«МОДЕЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ»

УДК 332.142 (4-6ЄС)(075.8)
ББК 65.9(4)
Р 32

This project has been funded with support from the European Commission.
This publication reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Trainer

Viktor Chuzhykov, Ph.D., D.S., Professor,
Head of the European Integration Department

Цей проект фінансувався за підтримки Європейської Комісії.
Дана публікація відображає лише точку зору авторів, і Комісія не несе відповідальності за будь-яке використання інформації, що міститься в ній.

Тренер

Чужиков Віктор Іванович, д.е.н., професор,
завідувач кафедри європейської інтеграції

Рецензенти

В. В. Дергачова, д.е.н., професор
(Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ)

О. І. Шнирков, д.е.н., професор
(Інститут міжнародних відносин Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)

*Затверджено до друку Вченою радою КНЕУ
Протокол № 8 від 25 лютого 2016 р.*

Р 32 **Регіональна політика Європейського Союзу [Електронний ресурс] : підручник / [за ред. Віктора Чужикова]. — К.: КНЕУ, 2016. — 495, [1].**
ISBN 978-966-926-098-7

Розглядаються особливості динаміки розвитку регіонів в умовах глобальної економічної асиметрії. З'ясовані особливості та сутність політики регіонального і локального розвитку ЄС, механізми та інструменти. Приділено увагу креативній трансформації регіонів Європейського Союзу та моніторингу його регіонального розвитку. Визначено способи та напрями конвергенції регіональних моделей України й ЄС та окреслено перспективи регіонального розвитку в Європі.

Підручник адресований студентам, що вивчають міжнародну економіку, і тим, хто спеціалізуються на відносинах Україна – ЄС. Може бути використаний також державними службовцями, фахівцями з просторового планування, політологами і соціологами, що досліджують регіональні асиметрії.

УДК 332.142(4-6ЄС)(075.8)
ББК 65.9(4)

*Розповсюджувати та тиражувати
без офіційного дозволу КНЕУ забороняється*

ISBN 978-966-926-098-7

© В. І. Чужиков, 2016
© КНЕУ, 2016

Вступ (В. І. Чужиков)	6
------------------------------------	---

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ РЕГІОНІВ У ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ	9
---	---

<i>Компетенції, що будуть сформовані у процесі опанування розділу</i>	
1.1. Сутність регіонального розвитку (М. Б. Махсма)	9
1.2. Генезис теорій регіонального розвитку (О. Г. Брінцева) . . .	16
1.3. Парадигми сучасного розвитку регіональних досліджень (В. В. Липов)	22
1.4. Міждисциплінарний підхід у дослідженні регіонального розвитку (А. В. Василик)	37
1.5. Методика дослідження регіонального розвитку (Д. О. Льницький)	45
1.6. Компаративний аналіз моделей побудови регіональної політики в країнах — світових лідерах (Д. П. Єфремов)	55
<i>Кейси</i>	63
<i>Тести</i>	74
<i>Питання для самоперевірки</i>	79
<i>Перелік використаних джерел</i>	81
<i>Висновки</i>	83

Розділ 2. СУТНІСТЬ ПОЛІТИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО І ЛОКАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ЄС	86
---	----

<i>Компетенції, що будуть сформовані у процесі опанування розділу</i>	
2.1. Регіональні асиметрії в ЄС (Л. С. Поліщук)	87
2.2. Засади регіональної політики ЄС і пріоритети регіонального розвитку до 2020 р. (С. О. Біла)	93
2.3. Інноваційний розвиток регіонів ЄС (В. І. Веретнов)	105
2.4. Політика сталого розвитку сільських та урбанізованих територій ЄС (Н. В. Жукова)	114
2.5. Соціальна ідентифікація розвитку регіонів Європейського Союзу (О. В. Акіліна)	127
2.6. Інституційна та правова основи політики регіонального розвитку ЄС (Л. Р. Тимофєєва)	139
<i>Кейси</i>	147
<i>Тести</i>	154
<i>Питання для самоперевірки</i>	160

<i>Висновки</i>	161
<i>Перелік використаних джерел</i>	169

РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЄС 173

<i>Компетенції, що будуть сформовані у процесі опанування розділу</i>	
3.1. Еволюція інструментів і механізмів регіонального розвитку (В. В. Пилипів)	173
3.2. Механізми регіонального розвитку ЄС (Н. М. Рябець)	185
3.3. Реалізація фінансового механізму у регіональній політиці ЄС (Ю. М. Солодковський)	196
3.4. Система діючих інструментів регіональної політики ЄС (І. Б. Стенічева)	205
3.5. Територіальне співробітництво в межах кооперації регіонів ЄС (С. О. Стрельник)	214
<i>Кейси</i>	223
<i>Тести</i>	228
<i>Питання для самоперевірки</i>	232
<i>Висновки</i>	233
<i>Перелік використаних джерел</i>	235

РОЗДІЛ 4. КРЕАТИВНА ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕГІОНІВ ЄС 237

<i>Компетенції, що будуть сформовані у процесі опанування розділу</i>	
4.1. Складові креативної економіки ЄС (З. С. Соколова)	237
4.2. Секторальна структура креативної економіки країн Центральної та Східної Європи (З. С. Соколова)	248
4.3. Сучасні тенденції розвитку креативної економіки в країнах Центральної та Східної Європи (Т. В. Мусієць, К. В. Лопух)	256
<i>Кейси</i>	267
<i>Тести</i>	269
<i>Питання для самоперевірки</i>	272
<i>Висновки</i>	273
<i>Перелік використаних джерел</i>	275

РОЗДІЛ 5. МОНІТОРИНГ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЄС 277

<i>Компетенції, що будуть сформовані у процесі опанування розділу</i>	
5.1. Сутність, форми і завдання моніторингу регіонального розвитку в ЄС (В. В. Олійник, О. В. Гончарова)	277

5.2. Секторальні та функціональні напрями моніторингу результативності регіональної політики ЄС (О. А. Федірко) . . .	287
5.3. Інтегральне оцінювання європейського регіонального розвитку (О. А. Федірко) . . .	299
5.4. Оцінювання територіальної кооперації в межах інтеграційного угруповання (В. В. Черних)	311
<i>Питання для самоперевірки</i>	323
<i>Тести</i>	324
<i>Висновки</i>	329
<i>Перелік використаних джерел</i>	331
<i>Додаток 1</i>	336

РОЗДІЛ 6. КОНВЕРГЕНЦІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ УКРАЇНИ ТА ЄС 338

<i>Компетенції, що будуть сформовані у процесі опанування розділу</i>	
6.1. Моделі регіонального розвитку та їх класифікація (І. В. Білоконь, К. Ф. Коценко, Н. А. Мікула)	339
6.2. Чинники зближення моделей регіонального розвитку України та ЄС (К. Ф. Коценко, Н. А. Мікула, І. М. Лукаш, Н. П. Москалюк)	348
6.2.1. Аналіз чинників конвергенції регіонів України (К. Ф. Коценко, Д. Р. Черевю)	355
6.2.2. Аналіз тенденцій конвергенції соціально-економічного розвитку прикордоння в західних транскордонних регіонах (Н. А. Мікула)	368
6.2.3. Чинники зближення моделей регіонального розвитку України та ЄС (Н. А. Мікула, Н. П. Москалюк)	375
6.3. Напрями конвергенції моделей регіонального розвитку регіонів України та ЄС (Н. П. Москалюк)	388
6.4. Єврорегіональне співробітництво України та ЄС (Н. А. Мікула, С. І. Ткаленко)	402
<i>Питання для самоперевірки</i>	412
<i>Тести</i>	414
<i>Ділова гра (Н. А. Мікула, Н. П. Москалюк)</i>	424
<i>Перелік використаних джерел</i>	425
<i>Висновки</i>	429

РОЗДІЛ 7. ПЕРСПЕКТИВИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЄС (Л. П. Гальперіна) 433

<i>Список використаних джерел</i>	468
<i>Питання для самоконтролю</i>	471
<i>Аналітичне завдання</i>	472

ВСТУП

(В. І. Чужиков)

Сучасний світ змінюється надзвичайно швидкими темпами, а тому в його розвитку мають місце значні деформації як у структурі, так і у способі мислення людей. Інформаційна революція, що розпочалася у 1990-х роках, уже на початку ХХІ ст. суттєво вплинула на характер бізнесових відносин, матеріальне виробництво, а також на побут і ментальність населення. Знамените гасло ХХ ст. «Мислити глобально, діяти — локально!» перестало бути закликком і повністю ввійшло у свідомість більшої частини людства, стало основою сприйняття нових відносин у суспільстві. Модерні форми організації бізнесу (кластери, технопарки, технополіси, іннотехи) доволі швидко змінили діловий ландшафт регіону і перетворили його з депресивної зони тієї чи іншої держави на гіперактивний регіон світу, сумарне виробництво в якому нерідко значно перевищувало ВВП окремих країн. Технологічний прогрес поділив світ на глобальних інноваторів і глобальних імітаторів.

Здавалося б, увесь світ рухається в бік глобалізації, а тому саме глобальне мислення мало б домінувати у світогляді людей. Утім події першої чверті ХХІ ст. внесли суттєві корективи в розуміння суті цієї проблеми. Значно змінилася динаміка руху капіталу, а це призвело до того, що хвилі припливу інвестицій та їх швидке переміщення до інших регіонів зробили фактично всі ділянки суходолу надзвичайно уразливими для екзо- і ендегенних шоків. Це стосувалось як країн, що розвиваються, так і держав-лідерів, зміна технологій виробництва в яких спричинила значні соціальні та економічні диспропорції. Занепад «автомобільної столиці» США Детройту, металургійних заводів Ельзасу і Лотарингії у Франції, Саарленду в Німеччині та багатьох інших регіонів постіндустріальних держав дивним чином поєднується з виникненням у них нових полюсів економічного зростання, які дедалі відчутніше впливають як на реіндустріалізацію старопромислових регіонів (Ньюкасл у Великобританії, Силезія у Польщі), так і на створення нових інноваційно-креативних центрів (Кремнійова долина в США, Болівуд в Індії).

Інтелектуальна сфера діяльності з кожним роком стає все важливішим чинником регіональної конкурентоспроможності, адже дозволяє диверсифікувати глобальні ризики, оптимізувати структуру виробництва і покращити життя людей, що мешкають на певній території. Натомість зміни у глобальних стратегіях ТНК і ТНБ можуть достатньо швидко перетворити той чи той регіон світу або ж у квітучу модель постіндустріального розвитку, або ж на поселення-примару, у котрих доквілля починає стрімко поглинати цілісінькі квартали колишнього міста, у яких ще двадцять років назад вирувало економічне життя.

Нехтування багатьма новими детермінантами в мовній, етнічній, релігійній, соціальній і ментальній сферах, що неминуче виникали в процесі трансформації регіонів, нерідко призводить до жорсткого політичного протистояння. В окремих випадках такі конфлікти в процесі соціальної та економічної конвергенції регіональної моделі країни поступово загасали (Ольстер у Великобританії, Країна Басків в Іспанії), заморожувались (Абхазія в Грузії, Придністров'я у Молдові), або ж перетворюються на ярко виражений військовий конфлікт (Крим і Донбас в Україні).

На превеликий жаль, поки що не можна сказати, що всі регіональні суперечності вдалося подолати бодай в одній країні, однак успіх Європейського Союзу в цій сфері є очевидними, адже вже давно регіональна політика не розглядається у ньому як суто внутрішня справа окремо взятої держави, тому що рух робочої сили між країнами-членами не може бути обмежений нічим. Завдяки потужним фінансовим механізмам і інструментам економічної конвергенції, застосуванню принципів субсидіарності, компліментарності, програмованості та ін., різнорівневі регіони ЄС забезпечують хоча і суперечливий, проте поступальний рух країн, у межах яких вони розташовані. Змодельовати такі підходи в Україні і розробити реальну стратегію регіонального розвитку є важливим науковим завданням і потребує відповідного кадрового забезпечення.

Отриманий мною у 2012 році грант професора Моне дозволив провести 12 тренінгових циклів протягом 2012–2015 рр. Близько 200 кандидатів і докторів наук, а також висококваліфікованих фахівців з усієї України були залучені до написання цього підручника.

Автори кращих текстів були визначені у незвичний для українського читача спосіб із залученням таких експертів:

1. Лук'яненко Дмитро Григорович, д.е.н., професор, перший проректор, завідувач кафедри міжнародного менеджменту, за-

служений діяч науки і техніки України (ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»).

2. Сгадова Валентина Василівна, к.пед.н., професор кафедри педагогіки та психології (ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»).

3. Скринник Ірина, студентка, член Студентської академічної ради.

Експерти провели велику роботу з оцінювання результатів. Я щиро вдячний їм. Їхня оцінка скоригувала, певною мірою моє бачення кращих варіантів тексту підручника і дозволила повною мірою оцінити творчий доробок кожного. Невипадковим було й те, що до числа експертів було включено студентку, адже основним споживачем підручників є ті, хто навчаються, і тоді, коли кращим із них у процесі опанування курсу стають незрозумілими окремі підрозділи, саме студенти, на наш розсуд, мають повне право натискувати на «червону кнопку».

Щира вдячність професорам В. В. Дергачовій та О. І. Шниркову, які неупереджено проаналізували кінцевий варіант підручника і змогли об'єктивно оцінити як окремі розділи, так і створений продукт у цілому.

Я вибачаюся перед тими фахівцями, розроблені матеріали яких не потрапили до фінального варіанта підручника. Впевнений, що їх клопітка праця все ж дійшла до тих аудиторій слухачів, яким вони викладають.

Окрема подяка Фонду Моне, Європейській Комісії, які знайшли можливим профінансувати цей проект.

З повагою

Віктор Чужиков, д.е.н., професор,
проректор з науково-педагогічної роботи
та міжнародних зв'язків,
завідувач кафедри європейської інтеграції,
Jean Monnet professor

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ У ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Компетенції, що будуть сформовані у процесі опанування розділу

- ✓ розуміння сутності регіонального розвитку, мети регіональної політики та основного понятійного апарату;
- ✓ знання основних теорій і концепцій регіонального розвитку, їх зв'язку та еволюції;
- ✓ уміння визначати особливості інституціональної складової регіональної економічної діяльності;
- ✓ навички оперування термінологічним апаратом сучасних парадигм регіональних досліджень;
- ✓ уміння класифікувати типи регіонів у глобальній економіці;
- ✓ знання особливостей використання методів і моделей дослідження в регіоналістиці;
- ✓ уміння аналізувати регіональний розвиток на засадах міждисциплінарного підходу.

1.1. СУТНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

(М. Б. МАХСМА)

Досліджуючи методологічні аспекти регіональної політики, важливо визначитися з поняттям «регіональний розвиток». Оскільки у науковій і навчальній літературі відсутня єдність у тлумаченні цієї категорії, про що свідчать численні напрями та концепції регіональних досліджень, доцільно з'ясувати такі категорії, як «регіон» і «розвиток». Слід наголосити, що важливою дефініцією у цьому зв'язку є поняття *«територія»*.

Як юридичний термін «державна територія» розглядається як «певна частина суходолу, що знаходиться під суверенітетом да-

ної держави, яка відокремлюється від інших країн державним кордоном. У цьому сенсі територія включає сушу, внутрішні води, надра, територіальні води та повітряний простір над ними» (Большой энциклопедический словарь, 1997; 1197).

У регіональних дослідженнях під територією розуміють обмежену частину суходолу, яка має певне географічне розташування, визначену площу та характеризується деякими специфічними ознаками. Території є неоднорідними за своїм місцезнаходженням, природними, кліматичними та іншими ознаками, що зумовлює необхідність їх поділу на певні частини — регіони.

Термін «регіон» походить від лат. regio — країна, область. Історично Regio — назва міста, заснованого громадянами в Південній Італії і відомого як італійське Regio за часів Римської імперії (зараз Реджіо-ді-Калабрія). У давнину цей термін означав землю, царство, в сучасний період регіоном називають велику земельну одиницю.

У фізичній географії «регіон» є узагальненою назвою одиниці фізико-географічного районування будь-якого таксономічного рангу.

Отже, регіон — це велика, індивідуальна територіальна одиниця (наприклад, природна, економічна, політична тощо), де що відмінна від існуючого політичного та адміністративного поділу. У деяких випадках під регіоном розуміють певну територію, що відрізняється від інших за низкою ознак і володіє деякою цілісністю та взаємопов'язаністю її складових елементів. В українському законодавстві чітко проглядається суто територіальний підхід до визначення регіону. Регіон — територія АР Крим, області, міст Києва та Севастополя (Закон України «Про засади державної регіональної політики» (2015), Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» (2005).

В економічній та географічній літературі регіонами називають найрізноманітніші території, об'єднані певними спільними рисами. Це можуть бути групи країн, території країни, що об'єднують кілька економічних районів; економічні райони, області, краї, республіки та їх групи.

У національній економіці під регіоном розглядають частину території країни зі специфічними природно-кліматичними й економічними умовами, що має чіткі адміністративні межі, власні органи управління, на якій створюються матеріальні і соціальні блага, необхідні для проживання населення та здійснення ними виробничої діяльності (Савченко А.Г., 2011: 371).

У науковій літературі нині відсутнє єдине трактування поняття «регіон», однак дослідники регіоналістики виділяють кілька підходів до його визначення.

1. Частина країни (область, район), яка відрізняється від інших за певними ознаками: природно-кліматичними, економіко-географічними та іншими, які розглядаються у поєднанні з особливостями національного складу населення.

2. Просторово-організована форма життєдіяльності населення, яка включає сфери проживання, професійно-трудової діяльності, що управляється з єдиного центру й об'єднується численними зв'язками (виробничими, політичними, соціально-економічними, культурними, етнічними та ін.) на основі самоуправління та повної реалізації своїх прав як суб'єкта соціально-політичного життя.

3. Велика таксономічна одиниця виробничо-територіального устрою країни та форма організації виробничо-суспільного життя населення, яка відрізняється гео економічними, геополітичними, виробничо-господарськими, культурно-етнічними, динамічними характеристиками.

4. Територія в адміністративних межах певної країни, яка характеризується комплексністю, цілісністю, спеціалізацією та керованістю, тобто наявністю політико-адміністративних органів управління (Бутов В.И., Игнатов В.Г., Кетова Н.П., 2000: 13).

Наведені визначення дозволяють виокремити певні загальні ознаки регіонів, основні з яких такі: єдність і цілісність регіону; спільність та єдність економіки; комплексність господарства; наявність населення відповідного рівня освіти, кваліфікації та традиційних навиків виробництва; вихід на ринок із використанням фактичної кількості ресурсів праці, землі, капіталу; спеціалізація; керованість, що передбачає функціонування політико-адміністративних органів управління.

Необхідність поділу території на регіони обумовлена різними причинами і відбувається відповідно до певних цілей дослідження або практичної діяльності. Основні зі згаданих — це управлінські цілі, а саме — управління регіональним розвитком. Під *управлінням регіональним розвитком* розуміють сукупність принципів, методів, форм, засобів цілеспрямованого впливу на соціально-економічні процеси, які відбуваються у регіоні. У разі виокремлення регіону всередині країни для управління його розвитком він становить основну складову державно-територіального устрою. Під регіоном можна розуміти і найбільшу адміністративно-територіальну одиницю субнаціонального рівня, яка має виборну владу, юридичну незалежність і власний бюджет.

В.І. Чужиков тлумачить регіон як відкриту ієрархічну поліструктурну систему, яка базується на територіальній єдності, має подібну галузеву, соціальну та демографічну структури, сформовану спільну інфраструктуру та відповідну організаційно-управлінську різнорівневу таксономічну модель (Чужиков В.І., 2008: 14, 15).

У Статуті Комітету регіонів (1994) поняття «регіон» трактувалося як «територія, яка являє собою очевидну єдність з географічної точки зору, або таку територіальну єдність, де є спадкоємність і населення якої поділяє спільні цінності та намагається зберегти і розвивати свою самобутність задля стимулювання культурного, економічного та соціального прогресу» (Спільна регіональна політика Європейського Союзу). Термін «регіон» у Статуті Асамблеї європейських регіонів передбачає розподіл територіальних повноважень між центральним урядом і місцевими органи влади (Statute AER 2015). За визначенням Конференції регіонів Європи, *регіоном вважається територіальна одиниця, безпосередньо підпорядкована центральному рівню влади країни і така, що має виборний орган.*

Залежно від цілей дослідження регіони можуть бути класифіковані за різними критеріями, а саме — за рівнем економічного розвитку; темпами економічного розвитку; типом територіальної структури господарства; щільністю населеності; темпами приросту населення; характером і напрямом виробничої спеціалізації та ін. Регіони мають різні просторові масштаби, або територіальні розміри. Від рівня ефективності розв'язання регіональних проблем для визначення територіальних розмірів регіонів використовують терміни «локальні регіональні утворення», «мікрорегіон», «мезорегіон», «макрорегіон» та ін.

У Євросоюзі існує багаторівневий територіальний поділ, відповідно до якого виділяють територіальні одиниці трьох рівнів (Nomenclature of Territorial Units for Statistics — NUTS) (детальніше — у розд. 3).

Крім цієї трирівневої класифікації регіонів у ЄС існують *транскордонні регіони*, які являють собою європейську форму міжнародної інтеграції, що базується на тісному співробітництві двох або більше територіальних утворень, що розташовані у прикордонних районах сусідніх країн Європи.

Транскордонний регіон виділяється на другому рівні після державного (область, воєводство, кантон) і на третьому рівні (рівні району). Транскордонний регіон є об'єктом регіональної політики транскордонного співробітництва і єдиним цілим специ-

фічним територіальним поліструктурним утворенням (Мікула Н.А., Засадко В.В., 2016: 13, 14).

Термін «розвиток», за енциклопедичним словником, означає характеристику якісних змін об'єктів, появу нових форм буття, інновацій і нововведень, пов'язану з перетворенням їх внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Виражаючи перш за все процеси змін, розвиток передбачає збереження системної якості об'єктів, що розвиваються (Солодовников С.Ю., 2002: 673).

В. О. Берданова, В. М. Вакуленко під розвитком регіону розглядають такий режим функціонування регіональної системи, який забезпечує позитивну динаміку характеристик якості життя за рахунок сталого і збалансованого відтворення соціального, економічного, ресурсного й екологічного потенціалів території (Вакуленко В.М., Берданова О.В., 2013).

Починаючи від 1992 р. набуває поширення концепція сталого розвитку, отже, і розвиток регіонів має забезпечуватися згідно з принципами сталості та збалансованості. Узагальнено сталий розвиток передбачає дотримання балансу у системі «людина — економіка — природа», що має прояв у забезпеченні задоволення матеріальних і духовних потреб особистості за збереження та поступового відтворення цілісного навколишнього природного середовища, створення можливостей для рівноваги між станом природного потенціалу і потребами людей.

З огляду на це сучасні дослідники проблем регіональної економіки в контексті концепції сталого розвитку, думку яких поділяємо і ми, визначають *регіон* як єдину територіально-специфічну еколого-соціо-економічну систему, що характеризується цілісністю, узгодженістю, збалансованістю відтворювального процесу та управління. І відповідно до цього *регіональний розвиток* тлумачать як процес, спрямований на незворотне відтворення структури еколого-соціо-економічної системи регіону, а також внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків її елементів, яке відбувається під впливом певних суспільних закономірностей (Лук'яненко Д.Г., Чужиков В.І., 2007: 53). Ці визначення вважаються найконструктивнішими у науковому та прикладному аспектах, тому у подальшому будемо дотримуватися згаданого тлумачення.

Забезпечення регіонального розвитку є однією із важливих цілей соціально-економічної політики держави, важливою складовою якої є *регіональна політика*. Під останньої розуміють систему цілей, завдань, інструментів і механізмів органів державної

влади з управління політичним, економічним, соціальним, екологічним розвитком регіонів. В Україні державна регіональна політика законодавством визначається як система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності (Закон України «Про засади державної регіональної політики», 2015).

Загальноновизнаним об'єктом регіональної політики вважаються різного роду нерівності, або нерівні умови розвитку регіонів, і, відповідно, різні рівні показників їх соціально-економічного розвитку (рівня зайнятості, доходів, ділової активності, екологічного стану тощо), що негативно впливає на загальний розвиток країни.

Виділяють такі основні нерівності та їх причини: природно-кліматичні умови регіонів; віддаленість регіонів від центру (периферійність); застаріла структура виробництва і зайнятості населення; розвиненість інфраструктури та щільності міжгалузевих зв'язків; стадії технологічного розвитку, зумовлені переважанням певних технологічних укладів; демографічні особливості; політичні та інституційні відмінності; різні умови розвитку підприємницької діяльності; соціальні та культурні відмінності, які спричинені густотою заселеності територій, ступенем урбанізації, рівнем освіти населення, його професійно-кваліфікаційною структурою, наявністю освітніх і наукових закладів та ін. Залежно від цілей аналізу регіонального розвитку можна виділити й інші види нерівностей регіонального розвитку.

Характеризуючи існуючі нерівності у розвитку регіонів, важливо наголосити, що бурхливий розвиток науки і техніки, НТП у сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій викликали масштабні перетворення в структурі виробництва, видах і формах зайнятості, методах управління та інших сферах. Внаслідок цих змін не всі згадані нерівності справляють однаковий вплив на розвиток регіону. Так, якщо ще років 20–30 тому віддаленість від центру була істотним перешкоджаючим фактором, то нині добре розвинута транспортна інфраструктура, розповсюдженість засобів комунікації, мережі Інтернет, поширення дистанційної зайнятості і т.д. помітно послаблюють дію цього виду нерівності. Натомість швидко зростає вплив соціальних, культурних, креативних факторів, оскільки значна частка ВРП у розвинутих країнах створюється не у сфері матеріального виробництва (промис-

ловості, сільському господарстві), а у сфері послуг, причому здебільшого послуг ділових та інформаційно-комунікаційних, що не потребує зосередження робочої сили лише в адміністративних центрах.

Повністю подолати наявні нерівності не можливо, але цілком імовірно суттєво їх зменшити, звести до мінімуму застосовуючи відповідні інструменти та механізми регіональної політики. Метою державної регіональної політики в Україні є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання (Закон України «Про засади державної регіональної політики», 2015).

Досягнення гармонійного розвитку регіонів багато в чому залежить від стану та якості його *економічного простору*, під яким розуміють територію регіону з наявними на ній населеними пунктами, промислово-виробничими та інфраструктурними об'єктами, господарськими зв'язками між ними, що характеризують територіальну структуру економіки та організації господарства (Гранберг А.Г., 2000). Важливими характеристиками економічного простору є щільність, розміщення, зв'язаність.

Щільність економічного простору вимірюють за допомогою таких показників, як: чисельність населення; обсяги природних ресурсів і валового регіонального продукту та ін. Розміщення характеризується показниками концентрації та розподілу населення та економічної діяльності, у тому числі й неосвоєних територій, її рівномірності та диференціації. Зв'язаність об'єктів економічного простору відображається в інтенсивності економічних зв'язків суб'єктів господарської діяльності, у рівні мобільності населення, капіталу, товарів.

У межах окремої країни виділяють **єдиний економічний простір країни**, важливими ознаками якого є спільне економічне законодавство, єдина грошово-кредитна система, єдність митної території, спільні інфраструктурні системи.

Зазвичай країни мають неоднорідний економічний простір, у межах якого виділяють **анклави** — території, які за певними особливостями відрізняються від інших територій, що їх оточують, та **ексклави** — території, відділені від території країни (об'єкти за кордоном — території посольств, військові бази тощо).

У другій половині ХХ ст. у розвинутих країнах Заходу та США намітилася тенденція переходу від індустріального етапу

розвитку економіки до постіндустріального, який також пов'язується з інформаційною, знаннєвою, креативною економіками, головною особливістю яких слід вважати переміщення робочої сили з сектору промисловості та сільського господарства до сфери послуг, суттєве зростання інтелектуалізації праці, збільшення частки наукомісткої продукції та послуг у структурі валового національного продукту.

Ознака постіндустріальної економіки — зміна домінуючого об'єкта власності, який основним об'єктом конкуренції. Якщо за період індустріальної економіки таким об'єктом був фізичний капітал, то в умовах становлення нової креативної економіки таким об'єктом стає людський капітал, причому не весь, а саме найосвіченіша, найкваліфікованіша його частина, здатна до нестандартного мислення, творчості та генерування нових ідей у сферах матеріального виробництва, соціальній і культурній сферах, що дозволяє істотно підвищити ефективність суспільного виробництва. Ця частина людського капіталу дістала назву креативного класу (Florida R., 2002: 221).

Американським дослідником Р. Флоридою була розроблена теорія креативного капіталу, яка визначила географічну концентрацію креативного класу головною детермінантою економічного зростання регіону, підвищення його конкурентоспроможності та перетворення його на креативний регіон. Важливо, що для цього потрібною є не тільки і не стільки концентрація найкваліфікованіших і найкреативніших індивідуумів на певній території, мегаполісі, центрі, а й створення умов для реалізації ними свого інтелектуального, творчого потенціалу, що передбачає наявність розвинутої соціальної, інформаційно-комунікаційної, культурної інфраструктур. Усе це обумовлює необхідність виокремлення, на ряду з економічним простором, *простору соціального та креативного*, які справляють усе більший вплив на регіональний розвиток.

1.2. ГЕНЕЗИС ТЕОРІЙ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

(О. Г. БРІНЦЕВА)

Генезис теорій регіонального розвитку відбувався у другій половині ХХ ст., і триває в сучасних умовах, набуваючи нових характерних рис і динаміки. Якщо спочатку теорія стимулювання

регіонального розвитку більше враховувала економічні фактори, то на початку XXI ст. конкурентоспроможність території почали розглядати в соціальному, екологічному та знанневому контексті (рис. 1.1).

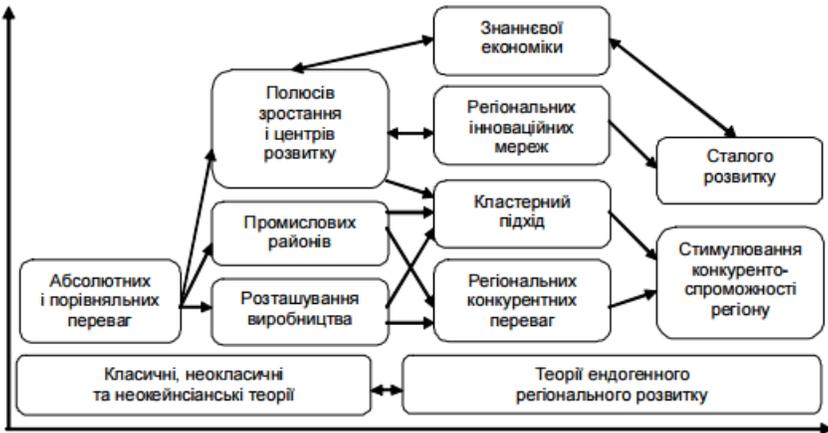

Рис. 1.1. Основні теорії і концепції регіонального розвитку, їх зв'язок та еволюція

Джерело: Дегтярьова І., 2013.

До 1950-х років у більшості країн переважав галузевий підхід, який і визначав напрями державної регіональної політики. В основу теорії регіонального розвитку було покладено класичні, неокласичні та кейнсіанські підходи, які застосовували у міжнародній практиці для пошуку ефективних моделей регіонального розвитку. Методологічні відмінності таких підходів стосуються допоміжної і вимагаючої стратегій (Максименко С., 2000: 32).

Імпульсний підхід став підґрунтям для багатьох теорій регіонального розвитку. На основі згаданого підходу сформована **теорія полюсів зростання і центрів розвитку**.

Регіональний центр зростання являє собою поєднання галузей, здатних суттєво впливати на економічний розвиток у зоні своєї дії. До економічних криз середини 1970-х років ця теорія вдало застосовувалась у багатьох державах, які нині є членами ЄС. Втім, на думку фахівців, її слабкість швидко стала очевидною за умов поглиблення тривалої економічної кризи. Центри зростання залишились ізольованими у своїх регіональних економіках, а ініціативи, які були скеровані в ці регіони для реалізації структурної політики, виявились неефективними. Таким чином, застосовуючи

згадану теорію у розробці регіональних стратегій чи формуванні відповідних механізмів, слід враховувати світові економічні тенденції, включеність території у відносини з іншими регіонами та країнами, а також інші фактори впливу, які визначають умови функціонування територій як відкритих систем (Дегтярьова І., 2013: 142).

Наприкінці 1970-х років у Європі розпочинають розробляти нову теорію регіонального розвитку, яка базується на використанні ендегенного потенціалу регіонів. Це **теорія саморозвитку регіонів (ендегенного розвитку)**. Вона була покликана сприяти забезпеченню самодостатності регіонів на засадах наявного соціально-економічного потенціалу територій. Тут уже йдеться про використання локальних конкурентних переваг, культуру менеджменту, індустріальні традиції, які згодом стануть основою концепції конкурентоспроможності територій. Факторами виникнення теорії ендегенного розвитку було збільшення кількості регіонів, зацікавлених у своєму розвитку, а також посилення конкуренції регіонів, що стає рушійною силою для вдосконалення територіального управління (Дегтярьова І., 2013: 143).

Розвиваючись, теорія ендегенного розвитку актуалізує використання людського потенціалу і знань як головних чинників розвитку. На думку Ю. Верланова (2001), досвід і знання підвищуються за тих самих причин, що й капітал, оскільки люди, приймаючи рішення інвестувати ресурси в діяльність, займаються науково-дослідною роботою, створюють нові ринки, товари і виробничі процеси. Незважаючи на визнання домінуючої ролі людського та інформаційного факторів у територіальному розвитку ще у 1970-х роках, сучасна **концепція знаннєвої економіки** сформувалась у процесі дослідження закономірностей економічного розвитку світової спільноти лише протягом останніх 15–20 років. Виявилось, що неспроможність здійснювати структурну перебудову національної економіки відповідно до вимог нової технологічної парадигми (укладу) чи зволікання з проведенням таких структурних змін не просто гальмує її розвиток, а й призводить до економічної деградації. Тому актуальним стало завдання розбудови інтегральної системи стратегічного управління, спрямованої на забезпечення високого рівня глобальної соціально-економічної конкурентоспроможності країни. Для регіональної політики це завдання залишається незмінним, тому що новою важливою особливістю розвитку стало суттєве загострення конкуренції не тільки на зовнішньому, а й на внутрішньому ринках. Таким чином, розвиток знаннєвої економіки — це підвищення

глобальної конкурентоспроможності виробництва як країни в цілому, так і окремих її регіонів (Белський П., 2005: 219).

У 1990-х роках дедалі ширшої популярності набуває підхід, за якого державні та місцеві програми розвитку територій треба розробляти з урахуванням *концепції сталого розвитку*. Згідно з цим вирішення сьогоденних проблем не повинно створювати загрози для наступних поколінь у задоволенні їхніх інтересів. Причому поняття «сталий розвиток» включає не лише екологічний аспект, а й соціально-економічний і політичний, а відповідні механізми мають системний характер (Дегтярьова І., 2013: 144).

Для забезпечення сталого розвитку територій, підвищення конкурентоспроможності та поліпшення стану довкілля наприкінці ХХ ст. починає розвиватися *концепція регіональних інноваційних систем (РІС)*. Значною мірою РІС стала результатом активізації конкурентної боротьби економічних суб'єктів на світових ринках і нездатності регіональних систем самостійно забезпечити власну конкурентоспроможність. Ця концепція доводить, що найважливіші елементи інноваційного процесу є географічно локалізованими, і тому значним є регіональний фактор.

Концепція РІС передбачає розвинену інноваційну інфраструктуру, створення регіонального центру управління інноваційними процесами, налагодження ефективних взаємовідносин між суб'єктами інноваційної діяльності та наявність регіональних інноваційних програм, що розробляються регіональною владою за участю зацікавлених суб'єктів з метою активізації інноваційних процесів. Для практичного застосування концепції РІС необхідні значні державні інвестиції, зокрема для створення інноваційної інфраструктури. Проте, як зазначають зарубіжні дослідники (Welter F. and others, 2008), сама по собі інфраструктура хоч і є необхідною умовою інноваційного розвитку, але без налагоджених ефективних мереж співробітництва та взаємодії не відіграватиме помітної ролі.

Новий етап генезису теорій регіонального розвитку починається з усвідомлення важливості ідентифікації території, її ролі як конкурента і партнера для інших територій та як специфічного суб'єкта економічних відносин. Наприкінці ХХ ст. новою теорією регіонального розвитку стає *теорія стимулювання (підвищення) регіональної конкурентоспроможності*. Вона враховує підходи та ідеї всіх існуючих регіональних теорій і концепцій, економічних і соціальних теорій і передбачає застосування ексклюзивних, інноваційних механізмів для забезпечення територіального розвитку. Інтерес до цієї концепції має не тільки науко-

вий, а й практичний характер, оскільки всі країни та їх регіони прагнуть стати розвинутішими і конкурентоспроможнішими.

Серед *сучасних теорій регіонального інноваційного розвитку* можна виокремити такі теорії: інноваційних регіональних кластерів, регіонального розвитку з ендегенним технологічним прогресом, інноваційних мереж, регіональних інноваційних систем (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

СУЧАСНІ ТЕОРІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

№ з/п	Назва концепції	Сутність концепції
1	Теорія інноваційних регіональних кластерів	Необхідність активізації інноваційного фактора в умовах значної регіональної нерівномірності стимулює інтерес до теорії інноваційних регіональних кластерів. Серед теоретичних досліджень цього напрямку за глибиною виокремлюються праці таких авторів, як Дж. Хелд, М. Портер, Е. Хілл та Дж. Бреннан, С. Лімер. <i>Сутність теорії:</i> досягнення фірмами беззаперечних конкурентних переваг за рахунок радикально нових товарів пов'язується саме з тим, що вони перебували в системі кластера
2	Теорії регіонального розвитку з ендегенним технологічним прогресом	Останніми роками помітне зростання інтересу до осмислення ролі науки в процесі світового розвитку. У 1980-х роках П. Ромер, Р. Лукас, Ф. Агійон, Дж. Гроссман, Е. Хелпмен, а також їх послідовники використали нові підходи до побудови моделей економічного розвитку, які враховували можливість генерування в економічній системі ендегенних технологічних змін. <i>Ключові положення теорії:</i> 1) впровадження технологічних і продуктових нововведень – основний засіб забезпечення інноваційного розвитку; 2) важлива роль в економічному розвитку наукових знань і накопичення людського капіталу; 3) значний вплив на розвиток людського та фінансового капіталів, що сконцентровані у сфері НДДКР; 4) ролі венчурних фондів і фірм як економічних агентів, які сприяють руху нових наукових досягнень у реальне виробництво
3	Теорія інноваційних мереж	Ключовим елементом теорії є співпраця між різними суб'єктами господарювання. Головна мета розвитку мереж, як вказує Г. Хакенсон, — зменшення невизначеності та ризиків, а також отримання доступу до інформації та знань. Значну увагу в цій теорії зосереджено на розкритті сутності знання

№ з/п	Назва концепції	Сутність концепції
		<p>Факторами інноваційної активності в регіон, за теорією інноваційних мереж, є мережні відносини між спеціалізованими фірмами, що співпрацюють всередині одного продуктового поля, підтримуються існуванням локальної кваліфікованої та спеціалізованої робочої сили з високою мобільністю всередині регіону; щільні відносини між клієнтами та постачальниками — висока спеціалізація фірм через вертикальну дезінтеграцію.</p> <p>Така соціальна щільність сприяє довірі, обміну інформацією та знаннями; регіональна свідомість відносно інновацій, а також промислова традиція співпраці, що посилена завдяки існуванню посередницьких організацій, які підтримують виробничі та інноваційні процеси регіону.</p> <p><i>Ключовим елементом теорії є співпраця між різними суб'єктами господарювання. Головною метою розвитку мереж є зменшення невизначеності та ризиків, а також отримання доступу до інформації та знань</i></p>
4	Теорія регіональних інноваційних систем	<p>Останніми роками спостерігається підвищення інтересу до ролі регіональних інноваційних систем із забезпечення конкурентоспроможності регіональних економік.</p> <p>Регіональна інноваційна система розглядається як комплекс економічних, політичних та інституційних зв'язків, що мають місце в певному географічному просторі та генерують процес колективного навчання, який сприяє швидкій дифузії знань і кращій практиці.</p> <p><i>Сутність теорії:</i> домінуюча роль регіональних інноваційних систем у забезпеченні конкурентоспроможності регіональних економік</p>

Джерело: Регіональні інноваційні системи, 2013: 246–247.

Таким чином, поява тих чи тих концепцій і теорій пов'язана з об'єктивними умовами, соціально-економічним розвитком, глобалізаційними тенденціями та постійними змінами, без яких важко уявити сучасний світ, асиметріями в економічному та соціальному розвитку, різновекторністю та динамічністю глобальних економічних процесів.

1.3. ПАРАДИГМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

(В. В. ЛИПОВ)

Загальноновизнана криза економічної теорії наприкінці ХХ — початку ХХІ ст. беззаперечно позначилася і на стані теоретико-методологічного забезпечення досліджень у сфері регіоналістики. Відбувається швидка диференціація методологічних засад економічних досліджень, відхід від домінування неокласики як мейнстриму економічної думки до широкого спектра нових напрямів (парадигм) методологічного забезпечення вивчення господарської діяльності людини. Ці перетворення сприяють суттєвому розширенню інструментарію регіональних досліджень, об'єктивні передумови яких криються в швидких кардинальних змінах, що відбуваються в світовій економіці. Перш за все слід звернути увагу на зростання ролі знання як ключового фактора економічного розвитку.

Уже сьогодні понад 90 % загального приросту ВВП найрозвинутіших країн світу досягається за рахунок розробки і вдосконалення нових технологій, в основі яких і є створення нового знання. Під знанням розуміємо *індивідуалізований продукт пізнавальної діяльності людини і суспільства в цілому, що відображає у свідомості індивіда в суб'єктивній формі об'єктивні зв'язки і відносини навколишнього світу та може бути використаний і змінений у процесі свідомої діяльності.*

Отже, знання перетворюється на найважливіший економічний ресурс, і в теоретичних напрацюваннях необхідно враховувати його особливості та специфіку впливу на характер господарської діяльності людини. Однак саме в цій специфіці закладені фундаментальні положення, що підривають ключові постулати мейнстриму сучасної економічної теорії (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕЙНСТРИМ І НОВІТНІ ПАРАДИГМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Критерії	Мейнстрім економічної науки	Парадигма розвитку	Вплив на теорії регіональних досліджень
Пріоритет факторів виробництва	Капітал, праця, земля	Знання, праця, земля, капітал	Зміна ролі і значення чинників, якими забезпечено регіон

Закінчення табл. 1.2

Критерії	Мейнстрим економічної науки	Парадигма розвитку	Вплив на теорії регіональних досліджень
Форма організації	Ієрархічна, фірма — виробник	Поєднання ієрархічних і горизонтальних, мережних структур	Поєднання ієрархічних і мережних структур
Модель людини	Людина економічна	Людина соціальна	Перехід до моделі Людини соціальної
Характер поведінки основного суб'єкта	Методологічний індивідуалізм	Інституційний холізм, людина — частина певних мікро-, мезо- і макроспільнот	Зміна підходів до розуміння характеру поведінки суб'єктів господарювання
Мотивація поведінки	Максималізація корисності (доходу)	Рух до зростання ролі постматеріальної мотивації	Включення мотивів самоактуалізації
Засади економічної дії	Цілерациональний розрахунок	Ціннісна і цільова раціональність, соціокультурні підстави	Розширення спектра засад діяльності регіональних суб'єктів
Обмеження економічної дії	Ресурси, переваги суб'єктів господарювання	Ресурси, соціальні норми, власні культури настанови	Зміна пріоритетів місця і ролі окремих факторів
Відношення економіки та суспільства	Економіка і ринок — відправні елементи, суспільство — зовнішнє стосовно них	Економіка — частина життєдіяльності суспільства, яке є первинним	Економіка — частина життєдіяльності регіональних спільнот
Роль інститутів	Неявна екзогенна передумова аналізу, лишається за межами предмета дослідження	Ендогенна складова предмета дослідження	Включення до аналізу інституційної складової
Пріоритети аналізу	Предбачення, пояснення	Пояснення, опис, предбачення	Пояснення, опис, предбачення
Переважні методи, що використовуються	Акцент на формальному моделюванні, кількісному аналізі, дедукції, рівноважному аналізі, соціальному дарвінізму, економічному імперіалізмі	Історичний, порівняльний якісний аналіз, поєднання індукції та дедукції, сходження від абстрактного до конкретного, визначення одиничного, особливого і загального, єдності логічного та історичного, міждисциплінарний підхід	Розширення методологічного арсеналу досліджень

Джерело: Складено В. Липовим.

На відміну від традиційних економічних ресурсів (праця, земля, капітал), передумовою використання кожної додаткової одиниці яких є потреба у витратах на їх створення та використання, *витрати створення нового знання одноразові, а використовуватися вони можуть без обмеження*, постійно самовідтворюючись під час передавання від одного економічного суб'єкта іншому.

Необмеженість використання знань як ключового економічного ресурсу сприяє кардинальній зміні основ дії *ефекту масштабу виробництва*. Вже нетрадиційні для індустріальної економіки фактори виробництва забезпечують основний потенціал ефектів розширення або скорочення віддачі від масштабу виробництва, а характер технологій та інновацій (комплексні / коопераційні, продуктові / процесуальні, організаційні / технологічні, радикальні / інкрементальні) (Липов, 2011: 257–261), конкуренції (цінова або за якістю продукції, що випускається). Саме на ці особливості впливу ефекту масштабу виробництва на диференціацію країн світу і звертає увагу в дослідженні Е. Райнерт (Райнерт: 131–196).

Відповідно різниця в технологіях, що запроваджуються, стає основою розмежування перспектив економічного розвитку між індустріалізацією та неоіндустріалізацією. Потребує переосмислення цілий напрямок теоретичних концепцій, заснованих на дослідженні ефектів від масштабу виробництва, що активно використовуються в дослідженнях проблем регіонального розвитку. З цих позицій варто виділити теорії базового мультиплікатора Дж. Харіса і А. Преда; циклічного руху факторів Е. Венаблеса; світової історії П. Кругмана, Е. Венаблеса, Д. Пуго; агломерацій П. Кругмана / П. Ромера і Р. Фіані; ядра-периферії Г. Мюрдаля і А. Хіршмана; моделі П. Кругмана, М. Фуджита і Т. Морі (Гаджиев, 2009). Особливого значення осмислення цього явища набуває в умовах формування теоретичних засад регіональної політики розвитку в країнах з депресивними старопромисловими регіонами, до яких можна зарахувати й Україну, і в країнах, що розвиваються.

Якщо за умов однакової продуктивності вартість традиційних ресурсів зростає мірою зростання їх рідкості як результату розширення споживання і формування конкуренції за них між багатьма споживачами, то стосовно знання ситуація виглядає інакшою. Витрати на створення нового знання є одноразовими, і в процесі розширення використання їх частка, що припадає на кожну додаткову одиницю товару або послуги, створеної за їх допомогою, постійно зменшується. І таке поширення обмежується лише потенційним попитом з боку споживачів і комерційним ін-

тересом того, хто володіє правами на технологію, створену завдяки такому знанню. У той же час цінність знання як суспільного продукту лише зростає мірою поширення — чим більше людей володіють знаннями, тим ефективніше воно може використовуватися і давати більшу користь. У кінцевому підсумку втрачається можливість об'єктивно визначити вартість і ціну товару. Таким чином, потребують кардинального перегляду фундаментальні засади економічної науки стосовно рідкості економічних благ, визначення вартості економічних ресурсів, а отже, й ціноутворення в цілому.

Розбіжності, викликані цією проблемою, стали основою у формуванні гламурного капіталізму — своєрідної спроби поєднати виробництво реальних продуктів із забезпеченням надприбутків за рахунок завищення цін на них завдяки цілеспрямованому управлінню поведінкою споживачів через віртуалізацію свідомості потенційних клієнтів.

Гетерогенність системи господарювання виявляє себе в амбівалентності форм руху благ із точки зору учасників, що в них включені. Те, що з боку споживача є тратою (розбіжності вартісних еквівалентів зустрічних потоків благ, яке виправдовується створенням ексклюзивного індивідуального образу як інструменту формування та підтримки соціальних зв'язків), з точки зору виробника є надприбутковим економічним обміном.

На міжнародному і міжрегіональному рівні зростання можливостей нееквівалентного обміну знаходить відображення у формуванні зустрічних потоків, що утворюються, з одного боку, висококонкурентними ринками сировини і продукції низького і середнього рівнів технологічної складності, а з другого — унікальної високотехнологічної продукції. Врешті-решт це призводить до поглиблення регіональної нерівності, навіть у випадку, коли регіон активно розвивається і включається до міжрегіональних зв'язків (Райнерт, 2011: 197–234).

Якщо існування традиційних ресурсів невід'ємне від їх фізичної форми, то знання (технології) мають нематеріальний характер і являє собою продукт діяльності людської свідомості, хоч і втілюються у матеріальних носіях (споруди, устаткування, інструмент, технологічна документація).

На рівні технологій, як знань про засоби, механізми та алгоритми суспільної відтворювальної діяльності людини, діалектичність знань виявляється як протиставлення монополізація на знання про технологію виготовлення продукту / максимально широке поширення знань про вигоди від його використання. Як-

що ж економічна цінність знань забезпечується монополією на них, то суспільна зростає завдяки їх поширенню.

Саме таке протиставлення слугує основою для формування глобальних монополій, для створення ситуацій, коли можливість концентрації велетенських обсягів капіталу на проведення інноваційних досліджень поєднується зі створенням *метатехнологій*. Такі технології через свою надзвичайну продуктивність, унікальність і складність, змушують споживачів у всьому світі погоджуватися на ймовірний негласний тотальний контроль за їх використанням (програмне забезпечення, мережний комп'ютер, технології зв'язку).

Нового теоретичного осмислення потребує як визначення ролі і місця в світовій економіці ТНК, так і породжувана ними глобальна соціалізація власності, що супроводжується поглибленням розриву між правами власності та управління. Ці процеси знаходять відображення у теоріях нових форм просторової організації виробництва, і перш за все — в ОЛІ (де О — володіння; Л — розташування; І — інтернаціоналізація) ОЛІ-парадигмі Дж. Данінга, концепціях взаємодії ланцюгів доданої вартості і кластерів Дж. Хамфрі та Х. Шмітца та техніко-економічної парадигми К. Фрімена.

Передавання знань, у тому числі й як економічного ресурсу, іншому суб'єкту не завжди означає автоматичну втрату прав на них тим суб'єктом, що їх передає. Якщо рух традиційних ресурсів від одного власника до іншого передбачає автоматичну втрату прав власності на них, у випадку зі знаннями такої втрати з боку того, хто їх передає, не відбувається, навіть юридичне закріплення передачі прав власності може супроводжуватися збереженням аналогічних прав за тими, хто їх передає (окремі випадки патентно-ліцензійної діяльності). Більш того, людина залишається володарем знань, права на які вона може втратити (зміна місця роботи, у випадку зі спеціальними професійними знаннями). Знання просто неможливо відібрати природним способом. Саме спільність знання стає тим чинником, який зумовлює формування і широке поширення як нового типу благ — мережних благ, так і нової форми економічної діяльності — мережної економіки. Масове розповсюдження «ефекту глобального села» створює нові умови господарської співпраці, у тому числі й на регіональному рівні. Відображення цей процес віднайшов у таких регіональних теоріях: промислових (М. Портер), регіональних (М. Ентайт), ідеального регіонального кластера (М. Стопер).

Ускладнення і стрімке оновлення технологій висуває як необхідну передумову конкурентоспроможності регіону саме проблему підготовки спеціалістів, які не лише могли б створювати нові технології, а й були б здатні їх використовувати як у виробничій діяльності, так і в повсякденному житті. Відповідно в регіональних дослідженнях з'являються теорії економіки освіти, національних систем інновацій (Б.-О. Лундваль, Б. Йонсон), регіональних (Б. Айсхайм, А. Ізакчен).

Знання — це результат спільно-розподіленої суспільно-відтворюваної діяльності людини, в якій одночасно втілюється продукт індивідуальної творчості і колективний здобуток, накопичений попередніми поколіннями і сучасниками. Також зростає значення інституційного аналізу закономірностей взаємодії суб'єктів господарювання. В неявному вигляді цей аналіз наявний у всіх перерахованих напрямках розвитку регіональних економічних досліджень, більше того, саме на мезоекономічному (регіональному) рівні й відбувається перехід від організаційної рутини до інституту. І ця його неявність, опосередкованість, створює додаткові труднощі і вимагає безпосереднього введення в регіональні дослідження інституційної складової.

Спроможність засвоювати, створювати і використовувати нові знання закладена як на фізіологічному рівні природних здібностей людини, так і на рівні культури господарювання, яка є продуктом суспільно-розподіленої діяльності багатьох поколінь, у межах якої одночасно поєднуються колективні й індивідуалістичні засади відтворюваної діяльності людини. Важливою складовою культури господарювання є мовчазне, неявне, знання, що передається саме на локальному, регіональному, рівні — від покоління до покоління — в процесі повсякденної діяльності людини і безпосередньо впливає на її характер. Неписаний, більш того, невербалізований характер такого знання створює додаткові труднощі під час дослідження особливостей регіонального господарювання. Відповідно зростає значення міждисциплінарних досліджень, що акцентують увагу на передумовах і наслідках формування специфічної національної (регіональної) культури господарювання.

Кардинальне підвищення, що ґрунтується на запровадженні нових технологій продуктивності праці, формує об'єктивні підстави для руху мотивації господарської діяльності людини вверх по піраміді потреб А. Маслоу, а саме — в бік зростання значимості самоактуалізації, що знаменує початок переходу від утилітарної до постматеріальної мотивації господарської діяльності.

Зміна мотиваційних підстав діяльності людини вимагає перегляду стрижневих поведінкових засад економічної теорії. Зі зменшенням значимості вартості, як суто економічного стимулу господарської діяльності, своєю чергою саме вартість віртуалізується і набуває дедалі більшого індивідуально-ціннісного наповнення, а значить зростає важливість її регіональної специфіки. Прикладом безпосереднього використання цього явища в економіці є формування на початку нового тисячоліття гламурного капіталізму.

Інституційна складова аналізу регіональної економічної діяльності. Відправним моментом дослідження інституціональної складової регіональної економіки є визначення взаємозв'язку її елементів з ієрархією підстав інституціональної архітекtonіки соціально-економічної систему (табл. 1.3) (Липов, 2012: 31). Коротко розглянемо їх особливості в контексті регіональної економіки.

Нанорівень ієрархії підстав інституціональної архітекtonіки складають вихідні елементи, що забезпечують можливість формування інститутів і визначають їх специфіку з точки зору сприйняття суб'єктами-носіями. Складність дослідження елементів інституціональної архітекtonіки обумовлена одночасним існуванням окремих із таких складових на різних рівнях (свідоме, підсвідоме, безсвідоме) сприйняття і регулювання діяльності людини.

Таблиця 1.3

**ІЄРАРХІЯ ПІДСТАВ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ АРХІТЕКТОНІКИ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ (СЕС)**

Рівень	Елемент інституціональної архітекtonіки
Нано	Потреби, цінності, індивідуальні знання, вміння, навички, організаційні рутини, інтереси, стилі мислення, протоінститути, інституціональні форми та функції, колективні конвенції
Мікро	Інститути (формальні, неформальні), інституціональні органи, форми координації та управління трансакційними витратами
Мезо	Інституціональні блоки в рамках соціальних сфер, соціальні системи виробництва, режими накопичення і способи розвитку, регіональні та галузеві інституціональні системи
Макро	Базові інститути соціальних сфер, СЕС
Мега	Соціально-економічні моделі, інтеграційні союзи, глобальне господарство

Джерело: В. Липов, 2012.

На рівні свідомості елементами нанорівня є потреби, інтереси (зумовлюють, чого ми прагнемо), знання, вміння, протоінститути (як саме ми досягаємо своєї мети). На рівні підсвідомості до потреб, сформованих як результат свідомої діяльності людини і за-своєних до автоматизму, додаються цінності, стилі мислення, навички (визначають, як ми досягаємо своєї мети). Нарешті на безсвідомому рівні крім фізіологічних потреб додаються інстинкти, колективні архетипи, стилі мислення, протоінститути (поєднання метаінстинктів — ланцюгової послідовності інстинктивних реакцій із вкрапленням послідовностей цілеспрямованих суспільних дій) визначають як мету нашої діяльності, так і спосіб її досягнення.

Відповідно, якщо на свідомому рівні ми маємо можливість безпосередньо аналізувати вихідні чинники поведінки суб'єктів господарювання, на підсвідомому рівні такий аналіз можливий через дослідження чинників, що сприяли формуванню відповідних вмінь і навичок, тоді на безсвідомому рівні ми можемо лише опосередковано визначити специфіку їх впливу на інституціоналізацію діяльності суб'єктів господарювання. Саме на регіональному рівні формуються і в першу чергу виявляють себе безсвідомий і підсвідомий рівні регулювання господарської діяльності людини (Липов В., 2013).

Стил мислення в кінцевому підсумку відображають співвідношення двох альтернативних типів сприйняття людиною реальності — західної / східної. Відповідне дуальне визначення мислення матиме такий вигляд: процес (моделювання систематичних відносин / цілісного сприйняття навколишнього світу) на основі (безумовних положень / інтуїтивного сприйняття взаємозв'язків і взаємозалежностей) (західне / східне).

Пріоритет лівої півкулі, абстрактно-логічного, аналітичного, дискретного, або правої півкулі, просторово-образного, синтетичного, симультанного бачення світу визначає специфіку сприйняття та осмислення людиною реальності, культури, у тому числі й прийнятих алгоритмів соціальної взаємодії (інститутів). Вже у самому способі мислення закладений пріоритет цілісного сприйняття світу, а отже, і розуміння людиною себе як його невід'ємної частини, підпорядкування власних інтересів інтересам спільноти (східні культури) або виокремлення частин оточуючої реальності з подальшим їх синтезом на основі послідовного аналізу та синтезу, отже, і допущення самоцінності окремого індивіду і пріоритету його власних інтересів (західні культури).

Особливе місце серед елементів нанорівня ієрархії підстав інституціональної архітекτονіки посідають соціальні орієнтації ціннісної системи.

Цінності — стабільне, об'єктивоване, суб'єктивно-психологічне, регулятивне внутрішнє ставлення особистості до навколишнього світу, що формують її світогляд і зумовлюють націленість, характер та інтенсивність господарської активності. Значення цінностей пов'язане з тим, що саме вони складають основу світогляду людини (на підсвідомому рівні), викликають сприйняття чи, навпаки, відторгнення інститутів. Дослідження ціннісної складової національної культури господарювання за-свідчують як наявність спільних рис, що саме і формують національно-культурну єдність, так і часткових відмінностей, особливостей на регіональному, професійно-освітньому, майново-становому, віковому, гендерному рівнях.

Належність цінностей до підсвідомого рівня регулювання життєдіяльності людини, неявного знання суттєво ускладнює процес визначення цінностей, які реально впливають на специфіку інституціональної системи.

Однак завдяки результатам досліджень Г. Хофстеда (колективізм / індивідуалізм, велика / мала дистанція влади, ставлення до невизначеності, маскулінізм / фемінізм, орієнтація у часі), Р. Інглхарта (традиційне / секулярно-раціональне, виживання / само актуалізація та ін.), Ш. Шварца (влада, досягнення, гедонізм, саморегулювання, універсалізм, конформізм / традиціоналізм, безпека, доброзичливість), Ф. Тромпенаарса і Ч. Хампден — Тернера (колективізм / індивідуалізм, ставлення до правил, рівень дифузності національних культур, інтенсивність емоцій, правила надання статусу, ставлення до часу і природи тощо) накопичено і постійно поповнюється значний масив порівняльних даних про характеристики ціннісних орієнтацій національних культур більшості країн світу, у тому числі і на регіональному рівні. Відкритість їх методологічної бази та активне залучення місцевих спеціалістів сприяють проведенню порівняльних локальних досліджень, які можуть бути використані у плануванні та провадженні регіональної політики.

Відділ моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій Інституту економіки і прогнозування НАН України бере безпосередню участь у дослідженні World Values Survey під керівництвом Р. Інглхарта. Активну роботу в цьому напрямі на основі власних методичних напрацювань проводить Інститут соціології НАН України*.

Специфіка колективних архетипів, етносних цінностей, склад думок, протоінститутів, цінностей становить основу особливостей інституціонального устрою як на національному, так і на регіональному рівнях господарських відносин. Саме вони формують як специфічну національну культуру господарювання, так і особливості окремих регіональних культур. Досить згадати регіональні особливості української національної культури Закарпаття, Галичини, Полісся, Наддніпрянщини, Слобожанщини. Додатковим чинником формування регіональних особливостей на нанорівні інституціональної архітектоники стає локальне розташування значних груп національних меншин (угорці — у Закарпатті, поляки — на Галичині, росіяни — на Східній Україні, татари — в Криму), історичний вплив прикордонних регіонів країн-сусідів.

Відмінність між цінностями та інституціями ілюструє рис. 1.2. Якщо цінності, показані на рис. 1.2, відображають об'єктивоване соціальною реальністю ставлення суб'єкта до явищ навколишнього світу, то інституції задають норми міжсуб'єктних відносин.

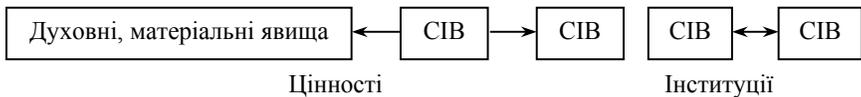

Рис. 1.2. Інституціональна взаємодія: цінності та інституції:
СІВ — суб'єкт інституціональної взаємодії

Джерело: В. Липов, 2011: 182.

Рутини — норми взаємодії, що діють у межах конкретної організаційної структури. Власне, вихід рутин за межі конкретної організації, сприйняття їх загально визнаними нормами поведінки й означатиме перехід від мікро- до мезо- і макрорівнів інституціональної системи.

Такий перехід забезпечують колективні конвенції — сукупність спільних для певних соціальних груп систем знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій, що складають об'єктивну основу свідомого чи несвідомого формування загально визнаних алгоритмів соціальної взаємодії (колективних домовленостей стосовно прийняття інституцій як керівництво до дії) і дозволяють скоротити трансакційні витрати. Колективні конвенції опосередковують зв'язок між цінностями та інститутами і є тим елементом інституціональної системи, який забезпечує її динамізм та мін-

ливість. Ключова роль у їх прийнятті або відторгненні належить елітним групам суспільства як своєрідних лідерів споживчих переваг стосовно до інститутів. Відповідно і на регіональному рівні ключового значення набувають регіональні еліти. У випадку з Україною, де широке розповсюдження отримали мережеві патрон-клієнтські, сімейно-кланові відносини, їх вплив на регіональному рівні набуває особливого значення.

Мікрорівень. *Інституції* — загально визнані норми суспільної взаємодії. Їх можна назвати своєрідними конструктивними одиницями, цеглинами, з яких вибудовуються складніші похідні інституціональні утворення. Якщо на регіональному рівні (мезорівні) перевагу мають неформальні норми (звичай, традиції, обряди, ритуали), то на макрорівні інституції закріплюються в загальнодержавних формальних нормах (Конституція, закони, підзаконні акти). Саме опора на неформальні норми забезпечує їх сприйняття і виконання з боку суб'єктів господарювання. В свою чергу органи місцевої влади також є джерелом створення локальних формальних інститутів. Стратегічні підходи і програмування розвитку регіонів ЄС на 2007—2013 рр. регламентували такі інститути, як Стратегічні напрями Співтовариства у політиці згуртування, Національний стратегічний рамковий документ та Операційні програми.

Інституціональні органи — комплекси комплементарних інститутів, які забезпечують виконання певних функцій. Прикладами інституціональних органів можуть слугувати сукупності нормативних документів та організаційних форм взаємодії, що забезпечують у межах конкретних організацій виконання функцій управління, фінансування, бухгалтерського обліку, збуту, постачання.

На регіональному рівні формування *інституціональних органів* пов'язується з вибудовою єдиної архітекtonіки елементів інституціональної системи, здатної забезпечити виконання конкретних завдань регіонального розвитку.

Ще один різновид комплексів комплементарних інститутів утворюють організаційні форми соціальної взаємодії (інститути), що забезпечують координацію діяльності економічних суб'єктів та оптимізацію трансакційних витрат відповідно до особливостей завдань, які на них покладаються. Це община, домогосподарство, місцеві співтовариства, держава, ринок, мережеві структури, кооперація, міжфірмовий контракт, ієрархії (організації). Своє реальне втілення організаційні форми знаходять у таких інституціональних утвореннях, як підприємство, фірма (ієрархії), добровільні об'єднання суб'єктів господарювання.

Варто звернути особливу увагу на відмінність інституціональних органів як сукупностей інститутів, що в поєднанні забезпечують виконання певних функцій від організаційних форм взаємодії і в практиці ЄС дістали узагальнюючу назву інституцій. Зокрема, виділяють групу інституційних органів, що включають керівні структури ЄС і забезпечують виконання ключових функцій організації його життєдіяльності. Парламент, Рада Міністрів, Комісія, Суд і Палата Аудиту (Грицяк, 2006: с. 180).

Серед інституцій ЄС, що безпосередньо зорієнтовані на вирішення проблем регіонального розвитку, можна назвати Раду регіональних і місцевих співтовариств, Збори регіонів Європи, регулярні конференції «Європа регіонів», Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд, Фонд згуртування. Якщо за формою організації згадані нами інститути та інституції ЄС належать до мікрорівня інституціональної архітекτονіки, то за функціями вони є елементами мегарівня регулювання інституціональної архітектоніки. Врешті-решт комплекси інститутів та організаційних форм соціальної взаємодії, зорієнтовані на забезпечення виконання функцій відповідного рівня суспільного устрою, й утворюють мезо-, макро- і мезорівнях інституціональної архітектоніки.

Мезорівень інституціональної архітектоніки соціально-економічних систем. Попри інтенсифікацію та поглиблення просторової взаємодії суб'єктів господарювання як на національному, так і на глобальному рівнях об'єктивні передумови тіснішої взаємодії локальних співтовариств сприяють збереженню тут значного обсягу специфічних регіональних інституціональних утворень.

Більше того, саме особливості формування інституціональних систем дають підстави деяким ученим стверджувати про певний регіональний імперіалізм в економічній теорії, вихід інструментарію дослідження однієї дисципліни за свої межі, і на інші науки. Це відбувається тому, що власне інститут як загально визнана норма соціальної взаємодії формується тоді, коли рутинна виходить за рамки конкретної організації (сім'я, підприємство), з мікрорівня переміщується на мезорівень економічної взаємодії, на рівень регіональної (просторової) економіки. Більшість із перерахованих форм організаційних утворень (община, домогосподарство, місцеві співтовариства, мережні структури, кооперативи) основну діяльність провадять саме на локальному, регіональному, рівні — і регіональні спілки підприємців, роботодавців, найманих працівників, різні некомерційні структури.

Особливий інтерес являють собою транскордонні кластерні структури (угруповання незалежних суб'єктів господарювання, що охоплюють суміжні прикордонні території сусідніх країн, які одночасно співпрацюють і конкурують, на основі технологічної спорідненості та взаємозалежності, взаємодоповнення, завдяки чому виникає можливість отримання синергетичних мережних ефектів), і ланцюги доданої вартості (мережі автономних або напівавтономних бізнес-одиниць, що спільними зусиллями забезпечують процес створення товару і доведення його до кінцевого споживача). Саме останні організаційні форми набувають пріоритетний розвиток у сучасних умовах і привертають увагу дослідників.

Виділяють також спектр інституціональних форм міжнародної співпраці на регіональному рівні. — перш за все це міжнародне міжрегіональне, міжтериторіальне, транскордонне, прикордонне співробітництво, співпраця у межах євро регіонів.

Міжнародна міжрегіональна співпраця передбачає використання найрізноманітніших форм міжнародного співробітництва між регіонами, що розташовані в різних країнах.

Міжтериторіальна співпраця — це співпраця між економічними суб'єктами різних країн, що передбачає залучення *територіальних об'єктів і влади* двох чи більшої кількості країн-учасниць.

Транскордонна співпраця — специфічна сфера міжнародної діяльності, що здійснюється на регіональному рівні і передбачає спільну діяльність економічних суб'єктів (області), розташованих на суміжних територіях (Мікула, 2004).

Особливою формою такої співпраці є євро регіони — юридично закріплені організаційні форми транскордонного регіонального співробітництва між територіальними громадами і/або органами державної влади прикордонних регіонів кількох європейських країн зі спільним кордоном.

Значне поширення на початку нового тисячоліття дістали такі інституціональні форми співпраці, як транскордонні партнерства, промислові зони/парки, кластери, інноваційні проекти, а також європейські угруповання територіальної співпраці, об'єднання євро регіональної співпраці, центри (комплекси) прикордонної торгівлі (Мікула, 2014).

Власну специфіку має діяльність на регіональному рівні державних структур, які завдяки близькості до приватного сектору безпосередньо взаємодіють із ним, є посередником між державою, бізнесом і місцевими спільнотами. Механізми представницької влади забезпечують зв'язок між домінуючими на мезорівні

неформальними інститутами та створюваними законодавчою владою формальними інститутами. Зворотний зв'язок, що забезпечує регіональна інституціональна система, допомагає оцінити ефективність державної політики. З регіональних ринків починаються вибудова всієї системи ринкових відносин і шлях продукту до споживача, і на них він закінчується незалежно від масштабів діяльності виробника.

Ще одним важливим елементом інституціональної архітекtonіки на мезорівні є інституціональні блоки — відносно стійкі об'єднання інститутів і організаційних форм взаємодії, що діють у певних функціональних сферах суспільного відтворення.

Специфічні інституціональні блоки утворюються в сферах ідеології, політики, правового забезпечення, діють як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівнях. До основних інституціональних блоків у сфері економіки належать: виробничі відносини, фінансові системи, корпоративне управління, моделі виробництва, інноваційні системи, інститути держави загального добробуту, навчання і підготовка персоналу. Особливого значення на регіональному рівні і, відповідно, увагу дослідників дістали інституціональні блоки, що діють у сферах інноваційного розвитку, моделей виробництва, навчання і підготовки кадрів, соціальної підтримки населення.

Регіональна політика, як політика подолання диспропорцій між окремими регіонами в межах ЄС, зростання добробуту їх населення розглядається у якості ключового інструменту формування європейської єдності. На ці цілі спрямовується понад третина бюджету Союзу. Регіональна політика ЄС на період 2014–2020 роки акцентує увагу на інвестиції в зростання та створення робочих місць, посилення європейського територіального співробітництва. *Серед цілей регіональної політики ЄС* варто виділити пріоритет заходів, що здійснюються в межах Стратегії Європи 2020 щодо розумного, стійкого і всеосяжного зростання; підтримку комплексного планування; нагородження продуктивності та моніторинг ходу досягнення узгоджених цілей; зміцнення територіальної згуртованості; спрощення процедур доставок.

Макрорівень інституціональної архітекtonіки формують базові інститути і національні соціально-економічні системи.

Базові інститути — це узагальнений вираз історично усталених і постійно відтворюваних соціальних відносин, що забезпечують відтворення суспільства шляхом його вертикальної, міжсоціальної сфери (ідеологія, політика, економіка) та горизон-

тальної інтеграції (у межах кожної з них). Історично формування базових інститутів відбувається саме на регіональному рівні. Близькість регіональних інституціональних систем і створює об'єктивні умови для утворення єдиної національної держави, її відмінність від імперських утворень. Своє безпосереднє втілення базові інститути знаходять у системах конкретних інститутів та їх комплексів. *Соціально-економічні системи* — вищий рівень інституціональної архітекτονіки, що поєднує на національному рівні інституціональні утворення, які діють в ідеології, політиці, праві, економіці.

На макрорівні регіональну інституціональну структуру представляють інститути міжрегіонального співробітництва (у межах держави), передумовою формування яких є близькість розташування регіонів, культури, доповнюваність природно-ресурсного потенціалу, значний історичний досвід взаємодії, функціональні взаємозалежності складових суміжних регіональних господарчих комплексів.

Мегарівень інституціональної архітекτονіки регіонального економічного співробітництва складають інституціональні утворення, що забезпечують специфічні умови міжнародного співробітництва на рівні регіонів (Комітет регіонів — у межах ЄС, спеціальні економічні зони — (СЕЗ), зони вільної торгівлі — (ЗВТ), транскордонні партнерства, кластери, промислові зони, інноваційні проекти, угруповання територіального співробітництва). В СЕЗ і ЗВТ ініціатива стимулювання інтенсифікації міжнародного співробітництва належить одній стороні, яка створює у певному мікрорегіоні привабливі умови для іноземних партнерів. Інші форми співробітництва передбачають спільну багатосторонню участь як приватного бізнесу, так і державних структур країн-учасниць. Саме цей рівень економічного співробітництва набуває особливого значення в сучасних умовах розвитку ЄС. Виділяють території транснаціональної кооперації (Північна периферія, регіони Балтійського і Північного моря, Східно-Центральної та Південно-Східної Європи), великі *еврорегіони*, що об'єднують прикордонні території різних країн — учасниць ЄС і країн-сусідів, географічно, історично та економічно пов'язані між собою, інтенсифікація співробітництва між якими складає суттєвий потенціал розвитку всіх учасників міжнародного інтеграційного процесу. Одним із найефективніших механізмів його реалізації є формування *транскордонних ланцюгів доданої вартості*, що об'єднують виробників, розташованих у різних країнах у межах єдиного регіону.

1.4. МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

(А. В. ВАСИЛИК)

Дослідження розвитку регіонів як окремої країни, так і інтеграційних об'єднань від середини ХХ — до початку ХХІ ст. вийшли за межі географічної та економічної складових. Регіональний розвиток дедалі частіше визначається соціальними, культурними, духовними, екологічними, інформаційними, технологічними та іншими чинниками, тобто переноситься у позаекономічну площину. У зв'язку з цим дослідження розвитку регіонів, аналіз регіонального лідерства, розробка напрямів і заходів, спрямованих на подальший регіональний розвиток неможливе без застосування міждисциплінарного підходу.

Під міждисциплінарним підходом розуміють дослідження таких структурних зв'язків, внаслідок утворення яких формуються суміжні і комплексні об'єкти, що являють собою предмет дослідження для різних канонічних наук; широке залучення до суто економічних методів дослідження регіонального розвитку інших наук, їх теорій, методів, інструментів, здобутків.

Серед таких наук у контексті дослідження регіонального розвитку варто виокремити основні з них — соціальні науки (соціологія, соціальна психологія, право, політологія, історія, демографія, соціальна статистика та ін.); філософія, у тому числі соціальна філософія; екологія, науки про землю; фундаментальні науки.

Додатково до залучення різних наук у соціально-економічних дослідженнях застосовуються інші новітні теорії, концепції, гіпотези тощо. До сучасних концепцій, які використовуються у дослідженнях регіонального розвитку, належать такі, як теорії інформаційного суспільства та інформаційної економіки, знанневої економіки, людського капіталу, інтелектуалізації суспільства, інтелектуалізації економіки, інтелектуалізації праці, доміанти інноваційної складової економічного зростання, сталого розвитку, соціального капіталу, соціального залучення, соціальної згуртованості та ін.

Увага дослідників спрямовується на ті чинники, напрями і наслідки регіонального розвитку, які раніше були незначущими, і саме у ХХІ ст. почали домінувати і спричиняти зрушення в соціально-економічному розвитку, в укладі життя людини, у стані довкілля.

Серед таких міждисциплінарних суміжних і комплексних об'єктів, що нині обумовлюють європейський регіональний розвиток і регіональне лідерство, можна назвати такі:

- Домінанта інноваційної складової регіонального розвитку, формування 6-го технологічного укладу, що супроводжується швидкими і значними за обсягами процесами генерування і поширення нових ідей, товарів, послуг, виробничих процесів, управлінських технологій, формуванням глобальної інноваційної мережі, зростанням ролі освіти та інтелектуального капіталу. Це викликає суттєві зміни у продуктивності праці, формуванні нових конкурентних переваг і створює підстави для формування регіонального лідерства, формує рівні та визначає якість життя населення. Однак не завжди це веде до позитивних перетворень у соціальній сфері, зокрема, у сфері зайнятості, характері та тенденціях міграційних процесів.

- Перехід до 6-го технологічного укладу зумовлює помітні зміни у парадигмах Homo Economicus і Homo Sociologicus і формує Homo Informaticus, Homo Alergicus, Homo Stressicus, які стануть результатом швидких зрушень у соціально-економічній та техніко-технологічній сферах. Це приведе у тому числі і до змін у поведінці та вподобаннях людей, у психології індивідів, деформації сучасних моральних цінностей, що в кінцевому випадку спричиняє трансформації самої людини, котра створюватиме інновації і водночас залежатиме від них.

Сучасна інформаційна насиченість життя і сфери соціально-трудових відносин, стреси, які супроводжують соціономічні та інтелектуальні види праці, життя у мегаполісах, виникнення психологічних і психоемоційних порушень, прогресування алергічних та автоімунних захворювань, викликаних новим способом життя, стають супутниками швидкого інноваційного розвитку. Як зазначають автори (Чужиков В.І., 2013: 24), парадоксальним є той факт, що боротися із цими негараздами людство буде за допомогою тих самих технологій, які й утворюватимуть шостий технологічний уклад, з-поміж яких екологічні зрушення — деградація довкілля, що викликана суттєвим посиленням навантаження на екосистеми внаслідок збільшення обсягів світового виробництва і зростання чисельності населення; морально-етичні і культурно-ментальні суперечності, що супроводжують інтеграційні та глобалізаційні процеси, загострення етнічних конфліктів тощо.

Інформаційна економіка. Системоутворюючою ідеєю концепції інформаційної економіки є використання знанневої інформації

ції для продукування конкурентного на світовому ринку нового продукту, не обов'язково інформаційного, але такого, який через масовий збут забезпечує економічне багатство і розвиток країн-продуцентів (Бажал Ю., 2004: 34). За таких умов формування інформаційної економіки в ЄС, що має супроводжуватись диверсифікацією економіки з широким використанням інформаційно-комунікативних технологій, знань та інтелектуального капіталу, є основою лідерства та економічного зростання.

Стратегічною метою міжнародних організацій і країн Європи є прискорений розвиток європейського інформаційного суспільства, інтеграція і конкурентоспроможність на світових ринках за умови збереження багатокультурності і національної самобутності, забезпечення вільного вираження поглядів і свободи засобів масової комунікації, доступу населення Європи до надбань цивілізації у цифровій формі.

Нові засоби комунікації відкривають нові перспективи і можливості міжнародного співробітництва, але й породжують нові загрози для дотримання принципів фундаментальних прав і свобод людини в інформаційному суспільстві. Такі проблеми, як підвищення ролі інформації в суспільному середовищі, охорона персональних даних, безпека інформації про приватне життя, забезпечення конфіденційності міждержавних інформаційних відносин набувають у європейському регіоні важливого значення. Інформаційно-комунікаційне середовище впливає на структуру Європейської Спільноти і їхню систему цінностей, визначає політичні пріоритети європейських країн, панєвропейську інформаційну політику, формує стратегію спільної європейської інформаційної спадщини (Європа і глобальне інформаційне суспільство).

Сьогодні високорозвинена інформаційна сфера є однією з основних і необхідних ознак інформаційного суспільства, тому за рівнем її розвиненості можна судити про стан розвитку інформаційного суспільства в окремих регіонах і в цілому, виокремлюючи три сектори аналізу: сектор інформаційного виробництва; сектор інформаційних послуг; сектор споживання інформації (Кирилова О.В., 2013: 111).

Інформаційно-телекомунікаційні технології є також і фактором розвитку інтеграції та дозволяють отримати такі ефекти (Полушкина И.Н., 2010: 562):

1. У сфері стратегії інтеграції та політики забезпечуються інформаційні потреби інтеграційних структур, ідентифікація агентств і відомств, розширюється вільний обмін інформацією.

2. Значно полегшуються складні операції управління, залучають державні установи, підприємства та громадян. Під час створення уніфікованої системи взаємного інформаційного обміну вони можуть виконуватися повністю в електронній формі.

3. Знижуються трудовитрати на організацію інтеграційних зв'язків і бізнес-контактів, вивільняється час як один із головних ресурсів. Інформаційно-телекомунікаційні технології — інструмент зниження трансакційних витрат на 25–75 %. Сюди можна віднести такі статті: пошук інформації про товар, клієнтів, і т. д.; ведення переговорів і укладення контракту, зниження вартості придбаних ресурсів у ході електронних закупівель; моніторинг контрактної дисципліни; страхування від недобросовісної поведінки партнерів; оцінка якості товарів, послуг; захист від втручання третіх осіб; розробка і підтримка правових норм і стандартів.

У сфері технологій забезпечується перехід на новітні програми, структури даних і стандарти.

Роль визначального чинника мають виконувати не стільки ІКТ та наукомісткі галузі, а передовсім — застосування технологічної політики та суспільних знань в економічній діяльності. Важливою також є підготовка кадрів, тобто оболонка, нові організаційні рішення і методи управління, інституції, без яких голий технічний прогрес зможе небагато. Отже, глибоких перетворень мають зазнати організаційні структури, ринкова інфраструктура, внутрішній і міжгалузевий поділ праці та виробництва, стосунки між виробниками благ та послуг, їх постачальниками і клієнтами. Це відбудеться не автоматично, як наслідок впровадження ІКТ, а через розвиток нових умінь і компетенцій (Чухрай Н.І., 2003).

Рада Європи та країни Великої Сімки (G7) визначили основні положення і принципи для побудови інформаційного суспільства в Європі: створення об'єднаної системи комп'ютерних мереж для вільного обігу інформації; стимулювання соціального та суспільного розвитку європейських країн; впровадження концепції інформаційної економіки, розвиток глобального ринку інформаційних послуг та електронної торгівлі; захист основних прав і свобод людини та засобів масової комунікації; дослідження проблем негативного впливу нових інформаційних і комунікаційних технологій на соціальний захист і трудові права населення Європи; дотримання культурної самобутності та ідентичності нації; захист прав інформаційної інтелектуальної власності в європейському інформаційному просторі. Доктрина європейської комунікації у контексті гло-

бального міжнародного розвитку розглядається у концептуальній доповіді Європейської Комісії з проблем інформаційного суспільства «Європа і глобальне інформаційне суспільство (Європа і глобальне інформаційне суспільство).

Інноваційний розвиток. Інноваційний шлях розвитку є альтернативним для компаній, країн, регіонів, інтеграційних угруповань. Саме прагнення і здатність продукувати, комерціалізувати і поширювати інновації визначає лідерські позиції країни чи регіону, адже тенденція до зниження високих темпів зростання інноваційної складової відповідає не менш вражаючим темпам диверсифікації традиційних галузей. Тобто можна спрогнозувати, що найбільше виграватимуть ті регіони, які мають розгалужене виробництво і провадять активну інвестиційну політику, спрямовану на подолання надміру робочої сили, а значить і підвищення вартості робочої сили (Чужиков В.І., 2013: 20).

Отже, у новій моделі розвитку європейської економіки на інноваційній основі важливим буде позиціонування глобально-регіонального бізнесу, його взаємодоповнюваність і формування компліментарного характеру ієрархічних відносин. Саме така компонентна структура буде приводити до зміни лідерів у багатьох сферах сучасної економіки (Чужиков В.І., 2013: 24).

Ще одним аспектом глобалізації та інтернаціоналізації інновацій є участь у міжнародній співпраці лабораторій, яка полягає у спільній реалізації тем досліджень, спільному використанні унікальної, високоякісної апаратури або в обміні науковцями. Цим цілям підпорядковані міжнародні дослідні програми, поширені у країнах Європейської Спільноти, що підтримуються і фінансуються урядами цих країн (Чухрай Н.І., 2003: 25).

При цьому необхідне формування нової політики держави в інноваційній сфері. Інноваційна політика має ґрунтуватися на науковій (реальні дослідження прикладного характеру, розвиток фундаментальної науки, підтримка прошарку науковців, тобто працівників, що здатні здійснювати системні дослідження в різних галузях знань, розвиток наукової інфраструктури, консолідація інтересів приватного бізнесу та держави) і технологічній (селектування і позиціонування у світі тих стратегічних видів промисловості, які відповідають національним інтересам та мають значні конкурентні переваги завдяки ефективній інтеграції в глобальне економічне середовище, міжнародне співробітництво, створення цілісного технологічного середовища, сприяння комерціалізації винаходів) політиках (узагальнено за: Чужиков В.І., 2013; 25–26).

Тільки багаті держави будуть здатні за кошти власного бюджету підтримувати науковий потенціал країни і не допускати відпливу інтелекту до заможніших країн з кращими, конкурентнішими умовами та якістю життя і діяльності для наукових кадрів (Чужиков В.І., 2013: 26).

Отже, інноваційна регіональна політика має стати вищою стадією розвитку політики у науково-технологічній сфері і повинна визначати системну потребу, потужну розбудову, надійний захист інтелектуальної власності, біоетику, соціальну цінність. Інноваційна політика має спиратися на малий і середній бізнес, який завдяки своїй гнучкості може забезпечити як високий рівень зайнятості, так і виконання нескладних, але відповідальних і важливих для створення інноваційного продукту робіт.

ЄС обрав інноваційний шлях розвитку, що втілюється у підготовці та реалізації низки програм, які мали на меті прискорення інноваційного розвитку, розвитку інформаційного сектору економіки та проникнення його результатів до інших сфер, залучення у депресивні регіони венчурного капіталу, створення мереж дослідних інститутів і кооперації, підтримка та широке залучення до інноваційної діяльності малих і середніх підприємств (програми «Ініціатива інновації 2000», Рамкова програма конкурентоспроможності та інновацій (CIP) 2007–2013, Програма конкурентоспроможності підприємств і МСП (COSME) 2014–2020, Рамкові програми у сфері розвитку НДДКР, Концепція єдиного Європейського дослідного простору та ін.).

Стосовно регіонального розвитку ЄС визначає домінантність інноваційного шляху економічного зростання, хоча протягом певного періоду в окремих регіонах можуть мати місце чинники розвитку на композитній основі. Наприклад, досить жорстке екологічне законодавство Скандинавських країн спонукає провідні фірми до вивезення капіталу хімічних і деяких інших підприємств до сусідніх країн, що веде до швидкого економічного зростання у прикордонних зонах Балтійських держав (Чужиков В.І., 2013: 118–119).

Разом з тим перенесення інноваційної політики на регіональний рівень є нині визначальною рисою сучасної стратегії ЄС. Координуючу та інформаційну роль у регіональному інноваційному розвитку ЄС виконує електронна «Мережа інноваційних регіонів в Європі» (The Network of Innovating Regions in Europe — IRE), яка створює основу для розвитку системи «Регіональних інноваційних стратегій», сприяє обміну досвідом щодо регіональної підтримки інновацій і розроблення методології формування регіональних інноваційних програм (Мельник Л.Г., Дегтярьова І.Б., 2012: 192).

Важливого значення у регіональному інноваційному розвитку також набуває експорт технологій, який дає можливість пришвидшувати просування інновацій в окремі регіони та забезпечувати їх економічне зростання. Наприклад, відкриття заводів фірми «Nokia» в Естонії та Румунії (2007) поставило Естонію за інноваційними індексами розвитку на рівень Франції та доволі швидко дистанціювало її за якістю зростання від сусідніх Литви та Латвії. У зіставленні Румунія з чисельністю населення у 12 разів більшою за естонську таких визначних результатів не має. Утім вже окреслився й інший лідер — Сербія, яка має статус кандидата на вступ до ЄС (Чужиков В.І., 2013: 119).

Сталий розвиток. Економічне зростання навіть у високорозвинених країнах в останні десятиріччя ХХ ст. викликало дуже серйозні проблеми, вирішити які своєчасно і задовільно не могли ані ринкові механізми, ані існуючі форми державного регулювання. Усвідомлення цього концентровано виразилося у формулюванні «зростання без майбутнього», яке пов'язує розширене економічне відтворення із руйнуванням природного середовища. Останнім часом екологічні проблеми, що досягли масштабів і гостроти криз, стали постійним супутником економічного зростання. Забруднення природного середовища промисловими і побутовими відходами, вирубка лісів, вичерпання надр, інші антропогенні зміни завжди супроводжували господарську діяльність людини. Однак гігантське зростання масштабів цієї діяльності у ХХ ст. надало якісно нових форм антропогенному впливу на навколишнє середовище, зробивши його у багатьох випадках глобальним, незворотним і таким, що відчутно підриває як основи економічного відтворення, так звичні умови життєдіяльності людства (Грішнова О.А., 2003).

Концепція сталого розвитку економіки визнана світовою спільнотою народів домінантною ідеологією розвитку людської цивілізації у ХХІ ст., стратегічним напрямом забезпечення матеріального, соціального і духовного прогресу суспільства. Необхідність переходу на модель сталого розвитку всіх країн світу об'єктивно зумовлена демографічним вибухом, сучасною науково-технічною революцією, а також нинішнім кризовим станом земної біосфери, істотним зниженням її відновлюваних, відтворюваних і асиміляційних можливостей внаслідок надмірних антропогенних навантажень на природу.

Сталий розвиток — це процес розбудови держави, регіону на основі узгодження і гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь.

Суспільство сталого розвитку — це якісно нова фаза постіндустріального суспільства, що характеризується першочерговим значенням і роллю особистості в соціальній структурі, сприймає обмеження екологічного імперативу.

Сталий розвиток регіону означає підвищення рівня подолання ним несприятливих соціальних, економічних і екологічних ризиків і тенденцій зі спроможністю регіону забезпечувати збалансований розвиток, саморегулювання, самовдосконалення із максимальним використанням внутрішніх, а також зовнішніх позикових ресурсів для задоволення потреб населення регіону (Гринеvsька С.М., 2011).

Міжнародними документами, які відображають загальні проблеми формування людського потенціалу в умовах сталого розвитку та особливості управління сталим розвитком на регіональному рівні, є: Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття», одним з основних напрямів реалізації якої є розробка регіональних повісток для великих і малих міст; «Стамбульська декларація по населених пунктах» і «Порядок денний ХАБІТАТ», прийняті на Міжнародній конференції ООН зі сталого розвитку населених пунктів; матеріали засідань Комісії ООН по населених територіях і сесії Комітету з населених пунктів (СЕК ООН); «Керівні принципи планування сталого розвитку населених пунктів СЕК ООН» (Гринеvsька С.М., 2011).

Європейський Союз є сьогодні ініціатором формування і впровадження інноваційних стратегій сталого розвитку. Для кожного із зазначених пріоритетів Європейським Союзом напрацьована значна кількість директив, що мають силу законів і є обов'язковими до виконання в країнах – членах ЄС. Однак, що важливим є для дослідження регіонального розвитку і регіональної політики, за певними напрямами в окремих країнах чи регіональних утвореннях ЄС досі залишаються деякі особливості та відмінності.

У цілому, інноваційні стратегії сталого розвитку ЄС спрямовані на такі основні пріоритети (узагальнено автором за: Мельник Л.Г., Дегтярьова І.Б., 2012: 191–198).

1. Формування відкритої та конкурентоспроможної економіки. Однією зі складових цього пріоритету є покращення фінансових послуг і захист споживачів. Після фінансової кризи 2008 року економічні та соціальні аспекти сталого розвитку стали основним пріоритетом політики ЄС. Активні та відкриті ринкові відносини є тим інструментом, що забезпечить просування до сталого розвитку та процвітання регіонів ЄС. Розроблені останнім часом ре-

комендації щодо покращення фінансових регуляторних механізмів в усіх країнах ЄС можуть забезпечити реальний захист від ризиків.

2. Зниження викидів CO₂. Досягнення цього пріоритету можливе завдяки впровадженню екологічно безпечного транспорту. Це забезпечить зниження викидів шкідливих газів, енергобезпеку, стимулюватиме використання відновлюваних джерел енергії та еко-орієнтованих технологій.

3. Стале управління природними ресурсами. У рамках цього пріоритету наукове співтовариство ЄС опікується проблемами деградації земельних ресурсів, вчасного прогнозування повеней і лісових пожеж, зміни клімату. Однією з ініціатив ЄС стало видання атласу ґрунтів Європейського Союзу, складений та опублікований ученими з Європейського дослідного центру (JRC).

4. Забезпечення суспільства безпечними продуктами харчування і споживання. Безпека і якість продуктів харчування є невід'ємною складовою існування, добробуту та якості життя. Продукти мають повністю відповідати всім умовам безпеки продуктів харчування.

5. Ядерна безпека. Цей пріоритет у Європі на сьогодні перебуває у сфері індивідуальної відповідальності кожної держави — члена ЄС. Після того як ЄС ухвалив «Зелений документ про енергетичну безпеку» 29 листопада 2000 р., було вперше порушено питання про місце ядерної енергетики серед інших джерел енергії, що використовуються для отримання електроенергії в ЄС.

6. Розвиток системи безпечних технічних стандартів у будівництві та запобігання надзвичайним подіям і катастрофам.

1.5. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

(Д. О. Ільницький)

Регіоналістика як міждисциплінарна наука, що вивчає об'єктивні процеси регіоналізації (географічної, політичної, економічної, культурної), спирається на певну методологічну базу. Методології регіоналістики, як сукупності прийомів дослідження, що застосовуються в цій науці, характерно те, що частина методик є спільною для цієї та інших наук, інша частина притаманна лише регіоналістиці.

У будь-якій економічній системі рушійною, перетворюючою силою є суб'єкти, кожний з яких територіально розміщується в певному регіоні. В сучасних умовах розвитку світового господарства регіони називають одним із його суб'єктів. Економічні відносини між суб'єктами відбуваються як у самому регіоні, так і між суб'єктами, які розташовані в різних регіонах, та між регіонами, формуючи виробничі мережі. Оскільки територіальне розміщення характерно також і матеріальним продуктивним силам, які перебувають у власності чи управлінні економічних суб'єктів, то інституційний вимір слід враховувати, досліджуючи регіональний розвиток.

Надзвичайно чутливими до умов локалізації матеріальних виробничих сил є економічні системи доіндустріального та індустріального суспільств. Економіка знань інформаційного суспільства найбільшу увагу приділяє таким основним ресурсам і продукції, як знання і людський капітал, для яких характерна досить вільна мобільність. Окремі концепції наголошують на делокалізації факторів виробництва. Однак навіть знанням і людському капіталу притаманне певне територіальне розміщення.

Ринкова економіка на противагу адміністративній (командній, плановій) економіці по-різному розглядають питання регіонального розвитку за діаметрально протилежними поглядами. Ринкова економіка залишає ініціативу за приватним капіталом, який шукає найкращі сфери свого застосування, враховуючи як власні пріоритети у конкурентній боротьбі, так і особливості розвитку регіонів. У плановій економіці перспективи місцевого розвитку доводяться зверху з метою найкращого використання всіх ресурсів, якими наділена країна, та з урахуванням загальнонаціональних пріоритетів, що характерно для країн з високою централізацією влади. Оскільки у чистому вигляді ринкова та планові економіки практично не зустрічаються, то різним країнам і регіонам характерні окремі ознаки цих підходів. Змішаним економікам характерним є переважання того чи іншого ставлення до регіонального розвитку.

Ідентифікація якості регіонального розвитку є важливим питанням, оскільки дає можливість порівнювати регіони і визначати пріоритети розвитку політик. Різні науковці по-різному трактують поняття якості. Для аналітиків серед основних показників, що опосередковано характеризують якість регіонального розвитку, є економічні показники, що співставлені з чисельністю населення на основі яких, вибудовуються економічні моделі. Якість регіонального розвитку може бути ідентифікована такими

основними способами, як динаміка зміни значень показників соціально-економічного розвитку регіонів (наприклад, зменшення рівня безробіття, зростання ВРП); як зміна промислової структури економіки, що може бути ідентифікована за допомогою вимірювання структури зайнятості, внеску сфер економіки у ВРП (наприклад, зростання зайнятості у сфері послуг); як швидкість зближення (конвергенції) рівнів соціально-економічного розвитку регіонів інтеграційного угруповання; як покращення нетрадиційних якісних індикаторів регіонального розвитку (наприклад, поліпшення екологічної ситуації в регіоні, індексу щастя чи рівня корупції).

Індикативна сутність показників та критеріїв оцінки ефективності регіонального розвитку. Соціально-економічний розвиток на регіональному рівні по-різному ідентифікується в сучасних економічних моделях і залежно від цілей може вимірюватися як багатьма показниками, так і одним. На процес вимірювання показників соціально-економічного розвитку регіонів країн накладаються особливості їх адміністративно-територіального устрою, який визначає як обсяги повноважень регіонів, так і їх галузеві особливості та розміри, що слід враховувати під час аналізу. Комплекси показників закладаються в національні системи моніторингу регіонального розвитку та мають бути ретельно продумані, адже для проведення якісного аналізу вони повинні розкривати значну ретроспективу та бути здатні для проведення міжнародних порівнянь.

Одним з універсальних показників якості регіонального розвитку є валовий регіональний продукт, зіставлений з чисельністю населення. Сума валових регіональних продуктів усіх регіонів країни становить ВВП країни, за вирахуванням тих складових, виробництво яких за регіонами не розподіляється, але входить до складу ВВП, наприклад, державне управління чи оборона. Повноцінний обрахунок такого показника здійснюється далеко не у всіх країнах, адже деякі розраховують лише усереднені показники. В США, ЄС, Росії та Україні ці розрахунки проводяться.

Усі показники соціально-економічного розвитку регіонів, що найчастіше використовуються дослідниками, поділяють на такі групи: абсолютні статистичні показники: валовий регіональний продукт, валова додана вартість, середній рівень доходів (заробітної плати), рівень безробіття, обсяги прямих іноземних інвестицій, рівень і сальдо внутрішньої та зовнішньої міграції тощо. Важливе значення займають показники розвитку регіональної інфраструктури. **Відносні показники:** абсолютні показники, що

зіставлені з чисельністю населення, кількістю працюючих тощо, а також показники пропорційності територіально-галузевих змін, регіональної місткості прямих іноземних інвестицій, ефективності прямих іноземних інвестицій. **Показники синтетичної оцінки:** регіональної асиметрії, коефіцієнт Джині, середнього лінійного відхилення, середнього квадратичного відхилення, коефіцієнта асиметричності, коефіцієнта варіації, розмаху варіації, інституційна пам'ять, валовий мережний продукт.

Необхідність проведення регіональної політики передбачає вибір індикаторів оцінки нерівномірності розвитку регіонів і, відповідно, критеріїв вибору регіональної політики. На рівні країн – членів ЄС типи індикаторів, що використовуються для вимірювання ступеня вирівнювання розвитку регіонів, можна поділити на три групи: фізичні індикатори (пов'язані з географічними чи природними умовами), що використовуються в країнах Північної Європи. У цих країнах основний фокус регіональної політики сконцентровано на питаннях периферійності та на проблемах розвитку регіонів з низькою щільністю населення. Регіональна політика інших країн, як, наприклад, Італії, також спрямована на вирішення проблем, пов'язаних з периферійністю. Регіональна політика Франції, Німеччини, Великобританії та Австрії певною мірою виходить з оцінки фізичних чинників; **індикатори економічної нерівності.** Ці індикатори мають найбільшу вагу у Німеччині та Італії. Бельгія, Фінляндія та Нідерланди використовують показник ВВП на особу як індикатор регіонального багатства. Німеччина, Франція, Швеція та Великобританія базують рішення про регіональну політику на основі міжрегіональних відмінностей у структурі зайнятості. Німеччина та Португалія оцінюють рівень розвитку інфраструктури. Більшість країн оцінюють потенційний вплив демографічних тенденцій; показники, що вимірюють соціальну нерівність, а саме — різницю в якості життя та рівні доходів. У Німеччині та Іспанії існують конкретні зобов'язання, записані в конституціях, щодо вирівнювання якості життя. У більшості інших країн соціальні відмінності вимірюються через рівень безробіття / зайнятості. Інші індикатори вирівнювання містять майбутні тренди зайнятості, економічно активне населення, рівень особистих доходів та якість робочої сили.

Індикативна база моніторингу регіонального розвитку в ЄС включає широкий спектр показників. Для оцінки ефективності регіональної політики у сучасних умовах необхідні певні усталені показники, які мають стратегічний характер і можуть слугува-

ти критеріями ефективності реалізації регіональної політики. До таких критеріїв в даний час належать продуктивність, інноваційність, конкурентоспроможність, рівень життя населення тощо. При цьому, встановлюється чітка система моніторингу основних кількісних критеріїв реалізації цієї стратегії.

Продуктивність можна визначити як певний результуючий показник в розрахунку на одиницю вкладених ресурсів (праці або капіталу). До результуючих економічних показників, як правило, відносять обсяг випуску продукції / послуг або доходу. Показники продуктивності аналізують на рівні національної економіки або у розрізі видів економічної діяльності та регіонів, що дозволяє оцінити тенденції динаміки рівня заробітної плати та технологічного вдосконалення. Зростання продуктивності є життєво важливими для економіки регіону, оскільки це дозволяє досягти вищого рівня розвитку за меншого рівня витрат. Чинниками підвищення продуктивності є розвиток технологій (комп'ютерні засоби, інтернет-технології), вдосконалення логістики та систем постачання, підвищення рівня кваліфікації населення тощо.

Інноваційність (інноваційна спроможність) — це здатність ідентифікувати нові ринкові можливості, генерувати нові ідеї та комерціалізувати їх завдяки використанню існуючого потенціалу та ресурсів. Інноваційний потенціал регіону значною мірою визначається станом його мікроекономічного середовища, ключовими параметрами якого слугують питома вага вчених та інженерів у складі робочої сили, рівень захисту інтелектуальної власності та розвиненість кластерів.

Конкурентоспроможність — це здатність економіки регіону підтримувати постійно зростаючий рівень життя за рахунок залучення та утримування компаній зі стабільною або зростаючою часткою на ринку. Таким чином, конкурентоспроможність регіону залежить від його здатності передбачати та успішно адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх економічних і соціальних проблем через створення нових економічних можливостей, включаючи більш якісні робочі місця.

Одним із синтетичних показників ідентифікації якості регіонального розвитку використовується коефіцієнт регіональної асиметричності, який характеризує відмінності між середнім рівнем обраного показника та його рівнями, що характерні певним регіонам. У загальному вигляді за Лавровським (1999) коефіцієнт регіональної асиметричності $K_{\text{вар}}^i$ розраховується за формулою:

$$K_{\text{вар}}^i = \frac{1}{\lambda^i} \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{e=1}^N (\lambda_e^i - \lambda^i)^2}, \quad (1)$$

де λ^i — середнє значення показника по країні в році i ,

λ_e^i — значення показника у регіоні e в році i ,

N — кількість регіонів.

Вважається, що існування значних асиметрій у коефіцієнтах регіональної асиметричності негативно характеризує загальну економіку країни. Це пояснюється тим, що значні асиметрії породжують міграційний тиск і змушують людей і фактори виробництва переміщуватися між регіонами внаслідок існування різних рівнів соціально-економічного розвитку.

Найчастіше як базу використовують значення показників на особу. До індикаторів регіонального розвитку відносять як традиційні (ВВП регіону, структура зайнятості, рівень безробіття, коефіцієнт Джині, індекс людського розвитку), так і нові (валовий міський продукт, контрастні регіони, соціальний кластер), використання яких характерно країнам, що перейшли до постіндустріальної економіки.

У процесі використання в межах різноманітних моделей показники піддають різній обробці для отримання найбільш достовірних результатів. Достовірність також підвищується в разі використання даних за різні роки та з різних регіонів, отримані за однаковою методикою. В контексті парадигми сталого розвитку світу, країн і регіонів для вимірювання якості розвитку доречними є показники забруднення територій, використання природних ресурсів, збереження різноманіття екосистеми тощо.

Методи в регіоналістиці. В дослідженнях економіки регіонів використовуються як загальнонаукові, так і специфічні методи притаманні лише цій науці. До загальнонаукових методів відносять *системний аналіз*, який дозволяє вивчати структуру галузей, їх внутрішні зв'язки та взаємодію на регіональному рівні; *метод систематизації*, який передбачає класифікацію регіонів на групи за певними ознаками та критеріями; *балансовий метод* передбачає визначення галузевих і регіональних балансів, що дозволяє ідентифікувати сфери спеціалізації, та ті, що обслуговують ці сфери; *картографічний метод* дає можливість візуального зображення та аналізу особливостей регіонів; *метод економетричного моделювання* використовується для побудови теоретичних моделей, що допомагають ідентифікувати тенденції та закономірності розвитку територіальних одиниць на основі використання

широкої статистичної бази. Залежно від цілей дослідження може бути обґрунтоване використання інших методів.

Важливим методологічним постулатом аналізу регіонального розвитку, розробки та реалізації відповідних політик є адміністративно-територіальний устрій, що забезпечує ієрархію управління регіонами та реалізацію державних політик. Тому в регіоналістиці широко використовується *метод таксонування* (або районування), який передбачає поділ територій на зіставні території чи ієрархічно підпорядковані таксони. Прикладами таких територіальних одиниць можуть бути муніципалітети, адміністративні райони, області, метропольні регіони. В ЄС для цього використовується номенклатура територіальних одиниць для статистики (NUTS).

Моделі в регіоналістиці. У системі соціально-економічних наук існує багато значень поняття моделі, наприклад, модель розвитку, дослідна, ідентифікаційна, математична. В регіоналістиці найчастіше використовують математичні моделі (моделі регіонального аналізу), які поділяють на такі групи, як моделі економічної бази, моделі «витрати — випуск», економічні моделі.

Моделі економічної бази були одними із перших у регіональних дослідженнях і засновані на припущенні, що економіка регіону умовно поділена на два виробничі сектори відповідно до ринків збуту їх товарів: базовий сектор (ринки збуту за межами регіону) та обслуговуючий сектор (всередині цього регіону). Їх основною перевагою є те, що вони дозволяють оцінювати загальний вплив зовнішніх умов на регіональний ринок.

Для глибшого регіонального аналізу на галузевому рівні використовується детальна характеристика регіональної економічної системи, яка характерна моделям «витрати — випуск», за В. Леонтєвим. Вважається, що *моделі «витрати — випуск»* є такими, що забезпечують розробку цілісної, інтегрованої моделі державного регулювання розвитку регіонів як лінійно взаємопов'язаних складових. Однак, як свідчить досвід СРСР, їх доцільно використовувати у тих країнах, у яких повноцінно функціонують ринкові інструменти та механізми регулювання.

Економетричні моделі умовно поділяють на прості та системи спільних рівнянь. Прості складаються з групи регресивних рівнянь, що пов'язують загальнонаціональні і регіональні змінні. У моделях системи спільних рівнянь враховується багаторівневий взаємозв'язок між окремими рівняннями та внутрішніми змінними кожного з них. Про систему показників, що застосовуються для аналізу розвитку регіонів, йшлося вище.

Графічні моделі також досить широко використовуються в практиці західних дослідників для наочної демонстрації попиту та пропозиції та ефектів, що при цьому виникають. Прикладами їх застосування можуть бути регіональна інтерпретація кривої Лоренца, кривої економічної нерівності Кузнеца, модель рівноваги попиту і пропозиції однорідного товару на дворегіональному ринку, моделі обмінних курсів в окремих регіонах.

Систематизацію дослідних моделей для їх застосування на різних рівнях регіональної таксономії запропонував О. Гранберг (2004), який дослідні моделі згрупував у три категорії.

I. *Моделі окремого регіону*: а) модель міжгалузевих матеріальних зв'язків; б) модель міжгалузевих залежностей цін і доданої вартості; в) міжгалузева залежність кінцевого попиту та доданої вартості; г) міжгалузеві моделі регіону з відкритими зовнішніми зв'язками; д) оптимізаційні моделі; е) регіональні економетричні моделі; є) укрупнені моделі функціонування економіки регіону.

II. *Моделі розміщення*: а) моделі транспортування вантажів; б) моделі розміщення виробництва; в) моделі міграції населення.

III. *Міжрегіональні моделі національної економіки*: а) міжрегіональний міжгалузевий баланс; б) оптимізаційні міжрегіональні моделі; в) модель економічної взаємодії регіонів.

При цьому не всі з наведених дослідних моделей активно застосовуються дослідниками. Більшого поширення в західній науковій думці дістали аналітичні моделі регіонального розвитку. Основними з них є модель економічного зростання Гаррода—Домара (Harrod—Domar growth model), модель кумулятивної причинності (cumulative causation model Гуннара Мюрдаля), модель Манделла—Флемінга (Mundell—Fleming model). Модель економічного зростання Гаррода—Домара.

Моделі економічного зростання Гаррода—Домара спираються на положення кейнсіанської теорії та основну увагу приділяє економічній стабільності та безробіттю. Основний акцент цієї моделі робиться на короткостроковому аналізі таких проблем, як можливості стійкого зростання, стійкого зростання за повної зайнятості, а також усталеність гарантованого темпу зростання. Чимало їх послідовників обґрунтовували власні моделі в окресленому напрямі, наприклад Н. Калдор, який пов'язував генезис технічного прогресу з накопиченням капіталу. У відповідь послідовникам Кейнса прибічники неокласичних поглядів Р. Солоу (Solow, 1957) та Т. Сван (Swan, 1956) обґрунтовували модель екзогенного зростання, яка спирається передусім на те, що довгостроковий економічний розвиток стає можливим переважно за-

вдяки технологічному прогресу. Надалі Г. Манків, Д. Ромер і Д. Вейл (1992), розвинувши модель екзогенного зростання, пояснювали відсутність значних обсягів міжнародного руху капіталу до менш розвинених країн відсутністю в них достатнього людського капіталу.

Модель кумулятивної причинності виходить з того, що ринкові сили призводять до посилення асиметрій розвитку регіонів. Конкурентні позиції регіонів з високими темпами соціально-економічного розвитку збільшуватимуться через те, що фактори виробництва будуть переміщуватися до них з регіонів з нижчими темпами розвитку. В результаті регіони-лідери отримуватимуть ефект агломерації, приклади чого демонструють успішні кластери та технопарки. Сучасні послідовники цієї моделі поділяють світ на розвиненіший Північ і наздоганяючий його Південь та, відповідно, обґрунтовують модель структурних змін, індустріалізації та економічної конвергенції, адаптують модель структурної економічної динаміки Пасінетті.

Модель Манделла—Флемінга (Mundell, 1963; Fleming, 1962) демонструє, що експансіоністський ефект бюджетної і грошово-кредитної політики відкритої економіки залежить від динаміки валютного курсу, а фіскальний мультиплікатор вимірює вплив цих політик на виробництво. Вільний рух капіталу, його мобільність стає визначальним чинником валютного курсу, який взаємопов'язаний з обсягами зовнішніх ринків збуту, а також зовнішніми (екзогенними) та внутрішніми (ендогенними) шоками. Однак моделі, що розвивалися у цьому напрямі, як і інші, мають досить багато припущень.

Узагальнивши моделі регіонального розвитку, що враховують ендогенні та екзогенні чинники, О. Гранберг (2004) запропонував теоретичну модель дослідження регіональної динаміки:

$$Y_{jt} = f(z_{kj}, u_t), \quad (1.2)$$

де Y_{jt} — j -а ендогенна змінна на момент часу t ;

z_{kj} — k -а екзогенна змінна на момент часу t ;

u_t — похибка спостережень на момент часу t .

Підвищенні обсяги економічних відносин між територіально близькими та взаємопов'язаними країнами та регіонами намагаються вивчати з використанням гравітаційної моделі, що визначає рівень взаємодії між регіонами на основі таких показників, як відстань між ними, певних констант і показників соціально-економічного розвитку.

Для вимірювання динаміки зближення або конвергенції регіонів, що входять до інтеграційних угруповань Ф. Шлітте (Schlitte, 2006) пропонує використовувати аналіз σ -конвергенції та умовної конвергенції, яка наочно показує зміни в різниці доходу на особу між країнами чи регіонами. Для цих же цілей використовується просторова модель β -конвергенції Дурбіна (Seya etc, 2012).

Враховуючи існування певних недоліків у більшості моделей і схильність сучасних дослідників до багатокритеріального аналізу, В. Чужиковим (2008) була обґрунтована градуалістська дослідна модель, сутність якої полягає у послідовному розрахунку та аналізі обраних за базу статистичних індикаторів. Ця етапна градуалістська дослідна модель передбачає розрахунок таких статистичних показників, як середнього лінійного відхилення — \bar{d} ; середнього квадратичного відхилення — δ ; коефіцієнта асиметричності — γ ; коефіцієнта варіації — V за відповідними формулами, а саме:

$$\bar{d}_m = \frac{\sum |x_i - \bar{x}_i|}{n_m}; \quad (1.3)$$

$$\delta_m = \frac{\sum (x_i - \bar{x}_i)^2}{n_m}; \quad (1.4)$$

$$\gamma_m = \frac{\delta_m}{\bar{d}_m}; \quad (1.5)$$

$$V_m = \frac{\delta_m}{x_i}, \quad (1.6)$$

де \bar{x}_i — регіональний показник ВВП у i -му році у регіоні m ;

x_i — середньоарифметичний (національний) показник ВВП на особу у регіоні m ;

n_m — кількість регіонів, які умовно відповідають європейській регіональній структурі середнього NUTS-2.

Між тим час не стоїть на місці, дослідники продовжують пропонувати та обґрунтовувати нові інструменти, моделі для дослідження питань регіонального розвитку, актуальність якого обумовлюють не лише об'єктивне розгортання процесів глобалізації, науково-технічного прогресу, але й політична необхідність реалізації ефективної регіональної політики. Тому перед кожним дослідником постає питання перевірки адекватності методик, що він

їх використовує, поставленій меті його дослідження, об'єктивності отриманих результатів і висновків. Нарешті слід пам'ятати, що теоретичні моделі лягають в основу побудови сценаріїв майбутнього розвитку.

1.6. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ПОБУДОВИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ — СВІТОВИХ ЛІДЕРАХ

(Д. П. ЄФРЕМОВ)

Успішний економічний розвиток країн Європейського Союзу значною мірою залежить від адекватно побудованої регіональної політики, яка покликана вирішувати одночасно кілька різноспрямованих завдань: забезпечувати соціальну справедливість, зберігати стимули для інноваційно-інвестиційної діяльності та покращувати умови проживання населення на різнопланових за географічними та економічними параметрами територіях. Неузгодженість і нескоординованість регіональної політики ставитиме під загрозу цілісність ЄС і посилюватиме відцентрові сили всередині об'єднання.

Згадані системні виклики посилюють значимість розгляду побудови регіональної політики в інших стабільних державних утвореннях, які з-поміж іншого вирізняються величиною площі, географічним різноманіттям, чисельністю населення та економічним потенціалом. Відповідно до зазначених критеріїв найбільшу користь може принести дослідження регіональних проблем та їх регулювання в таких країнах, як Сполучені Штати Америки (США), Російська Федерація (РФ) та Китайська Народна Республіка (КНР). Усі ці держави є федеративними утвореннями, їх адміністративні одиниці мають певний рівень управлінської та фінансової автономії від центрального уряду, їм властиві помітні диспропорції соціально-економічного розвитку та загострення необхідності їх згладжування. Таким чином, ці країни за своїми проблемами віддалено нагадують ЄС і певною мірою демонструють не тільки способи і прийоми вирішення регіональних проблем, але й висвітлюють небажані ситуації в регіональній політиці, яких слід уникнути.

Хрестоматійним прикладом, на якому в багатьох підручниках ілюструються гострі кути регіональної політики та шляхи їх

згладжування, є США, в яких діяльність органів влади провадиться на кількох рівнях — федеральному, штатів і місцевому. За конституцією саме штати та локальні адміністративні утворення мають високий рівень автономії; в їх компетенції перебуває освіта, охорона здоров'я, місцеве транспортне сполучення та громадська безпека.

Вартість пропонованих муніципальними утвореннями суспільних послуг суттєво залежить від ефекту масштабу — чисельності користувачів і коштів, які місцева влада виділяє на їх фінансування через систему оподаткування. Невеликі за площею штати, в межах яких проживає багато людей (наприклад, Нью-Йорк, Род-Айленд, Массачусетс), матимуть довше фінансове плече, а отже, кращі можливості забезпечувати власне населення суспільними благами. Високий рівень розвитку інфраструктури та ступінь доступності суспільних послуг роблять подібні адміністративні утворення сприятливими для проживання, роботи та ведення бізнесу, приваблюючи мігрантів з менш успішних штатів.

На протилежному полюсі опиняються штати із низькою чисельністю населення (Вайомінг), поганими кліматичними умовами (Аляска), віддаленістю від основних транспортних потоків (Північна Дакота), перед якими на додаток постає загроза відтоку робочої сили до інших регіонів країни.

У територіальному розрізі для материкової частини США характерною є нерівномірність економічного розвитку між Північно-Східним і Західним узбережжями, з одного боку, та Центром країни — з другого (табл. 1.4). Незважаючи на помітну регіональну диференціацію країни, уряд Америки фактично не здійснює єдиної цілеспрямованої політики підтримки депресивних регіонів. У США діє складна система із майже 600 цільових регіональних грантів і близько 20 спеціальних субсидій, яка щорічно в межах країни перерозподіляє приблизно 500 млрд дол. США, але кінцевими отримувачами цих коштів є не штати чи муніципалітети, а конкретні особи, що потребують адресної допомоги.

Найвідомішим прикладом такого регіонального гранту є програма Медікейд, яка частково (близько 57 %) фінансується з федерального бюджету і призначена для забезпечення медичною допомогою 52 млн незаможних громадян по всій країні. Більша частина коштів за цим грантом надходить до мешканців саме у найменш заможних штатах, чим покращує їх матеріальне становище.

Таблиця 1.4

ОСНОВНІ ГЕОГРАФІЧНІ ПОЛЮСИ РЕГІОНАЛЬНИХ АСИМЕТРИЙ

Країна	Найбільш розвинуті регіони (адміністративні утворення)	Найменш розвинуті регіони (адміністративні утворення)
США	Північний Схід Атлантичного узбережжя країни (штати Нью-Йорк, Делавер, Коннектикут), захід Тихоокеанського узбережжя (штати Каліфорнія, Вашингтон)	Центр (штати Міссісіпі, Арканзас, Монтана, Алабама)
РФ	Вісь С.-Петербург — Москва — Н. Новгород — Казань — Єкатеринбург, багаті на сировину території (Чукотський Автономний Округ, Тюменська, Сахалінська обл.)	Південь (республіки Чеченська, Калмикія, Північна Осетія), території на Далекому Сході (Бурятія, Єврейський Автономний Округ)
КНР	Міста та провінції на східному узбережжі (Тяньцзинь, Пекін, Шанхай, Цзянсу, Чжецзян)	Південно-Західні провінції (Гуйчжоу, Юньнань), Південно-Західні провінції (Ганьсу)

Джерело: Складено автором на основі даних: Бюро економічного аналізу Міністерства торгівлі США, Федеральної служби государственной статистики Российской Федерации, Національного бюро статистики Китаю.

Самі ж штати часто конкурують між собою за отримання численних урядових грантів і субсидій. Федеральний уряд, у свою чергу, висуває до них жорсткі зустрічні умови отримання фінансування, коригує напрями адресної допомоги, скорочує витрати на адміністративне забезпечення їх виконання, посилює санкції за порушення умов, чим здійснює перманентний регулятивний вплив на очікувані ефекти від їх використання.

Поруч із цільовими грантами від уряду локальні адміністративні утворення можуть розраховувати на окремі асигнування коштів від Конгресу США. Права на їх отримання любляють численні представники і делегати, обрані від населення регіону. Виділені законодавцями асигнування найчастіше спрямовуються на реалізацію певних соціальних проєктів та ініціатив і відрізняються менш потужним фінансуванням: щорічно Конгрес підтримує 10–12 тис. подібних пропозицій, на що витрачає 15–20 млрд дол. США.

Якщо центральний уряд ставить собі за мету регуляторними засобами вирішити певну регіональну проблему, найчастіше він вдається до обмежуючих інструментів, найпоширенішими з яких є накази (mandates) та переведення питання у виключну компетенцію федеральної влади (preemptions). Перші (mandates) передбачають пряму урядову вимогу до штату або муніципалітету забез-

печити надання певної послуги або виконання конкретних зобов'язань, за порушення якої накладаються суттєві адміністративні штрафи. Другі (preemptions) ведуть до заміщення локальних нормативних актів федеральними законами або передання місцевих виконавчих повноважень загальнодержавним інститутам. За допомогою подібних обмежувальних заходів досягається загальнодержавна уніфікація та стандартизація (наприклад, Акт про єдині водійські права, 2005) або вводяться загальнодержавні мінімальні нормативи (наприклад, мінімальна оплата праці, зафіксована у 2012 р. на рівні 7,25 дол. США за годину (Бюро економічного аналізу Міністерства торгівлі США, 2012)).

Потужний вплив на умови розвитку регіонів у США також справляє фіскальна політика, набуваючи подекуди викривлюючого характеру. До місцевих бюджетів стягуються численні дрібні місцеві податки та збори, але найголовнішим джерелом їх доходів є податок з майна та податок з продажів. Майновий податок обчислюється як відношення до справедливої ринкової вартості об'єкта оподаткування (землі, будівель, транспортних засобів і т. п.). Податок же з продажів — непрямий податок, що сплачується покупцем у момент купівлі товару або послуги у вигляді відсотка від вартості. Кожен штат має право самостійно визначати його величину, а також особливі товари, що вилучаються зі сфери його дії (найчастіше медикаменти та харчові продукти). Ставка цього податку по країні коливається від 0 (штати Делавер і Нью Гемпшир) до 7,5 % (Каліфорнія), порушуючи рівномірність стимулів до торгівлі, ведення бізнесу та створюючи додатковий податковий тягар для споживачів у депресивних регіонах. За таких умов уряд має можливості накладати додаткові селективні податки з продажів в окремих штатах для вирівнювання податкового навантаження по країні.

Отже, для американської моделі регіональної політики характерними є децентралізованість, пріоритетність економічних важелів регулювання перед директивними, орієнтованість на інтереси осіб, а не інтереси територій. Така модель має як свої переваги, такі як адресність і точковість, так і недоліки. На думку деяких американських дослідників, створена модель відносин між федеральним урядом і штатами веде до «заміщення адміністративної кооперації політичним примусом центру» (Kincaid, 2005), внаслідок чого спостерігаються нехтування інфраструктурними проектами, скорочення фінансування освітніх і наукових програм на користь популістських заходів і роздування соціальних статей витрат державного бюджету. Тобто американська модель демонструє підвищену чутливість до суспільного вибору і залежність від політичних процесів.

Російська Федерація, де територіальна асиметрія виявляється ще виразніше, ніж у США (табл. 1.5), спирається в регіональній політиці на принципово інші підходи та методи. Її ядром слугує сукупність інструментів прямого регулювання економічного стану територій федерації: прогнози та програми, індикативне планування, цільове бюджетне планування.

Таблиця 1.5

**ВІДМІННОСТІ У ВАЛОВОМУ РЕГІОНАЛЬНОМУ ПРОДУКТІ НА ОСОБУ
У ДЕЯКИХ КРАЇНАХ СВІТУ**

Країна	Кількість адміністративно-територіальних одиниць	ВРП на особу		
		Рік обліку	Відставання найбіднішого регіону від найбагатшого, разів	Середнє лінійне відхилення ВРП, тис. дол. США
США	50 штатів, 1 федеральний округ	2012	5,04	8,8
РФ	83 рівноправних суб'єкта федерації	2013	16,08	4,3
КНР	22 провінції, 11 спец. адмін. утворень	2013	4,35	2,8
Україна	24 області, 1 автономна республіка, 2 міста із спец. статусом	2013	7,22	1,3

Джерело: Складено автором на основі даних: Бюро економічного аналізу Міністерства торгівлі США, Федеральної служби державної статистики Російської Федерації, Національного бюро статистики Китаю, Державної служби статистики України.

Прогнози розвитку регіонів будуються на центральному та місцевому рівнях за такими макроекономічними та соціальними показниками, як валовий регіональний продукт, створені в промисловості та сільському господарстві товари і послуги, зайнятість, доходи і витрати населення, очікувані податкові надходження, необхідний обсяг централізованих інвестицій, дотації федерального бюджету тощо. На основі отриманих за допомогою економіко-математичних моделей результатів оцінюються наслідки впливу поточної регіональної політики на стан території, коригується її бюджет, обґрунтовуються нові управлінські рішення та подальша політика стосовно розвитку регіону.

Дослідники регіонального розвитку РФ вказують на низьку практичну корисність прогнозів, причинами чого є їх погана узгодженість з іншими діючими програмами, планами, стратегіями,

проблеми із їх інформаційним та організаційно-правовим забезпеченням, акцент на промислових пріоритетах прогнозування (Швецов, 2010). Абсолютна більшість прогнозів має короткостроковий характер і не може бути використана для оцінки довгострокових перспектив регіону.

Ключовим же методом регулювання територіального розвитку в Росії на сьогодні є так звані *федеральні цільові програми* (ФЦП), а також федеральні адресні інвестиційні програми. Найчастіше вони являють собою комплекс визначених заходів, обмежений у строках (3–8 років) та ресурсах (фінансується спільно регіоном і центром у різних пропорціях), що має на меті вирішення конкретних завдань у певній сфері і на певній території. Об'єкти подібних програм — це розвиток соціальної інфраструктури (підтримка сільських територій, покращення житлових умов, забезпечення культури, туризму, захист довкілля), транспортної інфраструктури, інвестиції в добробут майбутніх поколінь, державна безпека, розвиток науки і технологій, підтримка депресивних територій (Далекий Схід, Забайкалля, республіки Північного Кавказу), укорінення державних інститутів. Кількість ФЦП зростала зі збільшенням доходів російського бюджету від експорту сировинних ресурсів: протягом 2007–2009 рр. їх діяло 62, на які з центрального бюджету щорічно витрачалися суми, еквівалентні 28–30 млрд дол. США.

Результативність кожної з федеральних програм оцінювалася за рівнем досягнення закладених у них цільових індикаторів і показників. За даними офіційної статистики, майже 70 % ФЦП у 2009 р. вдалося виконати в повному обсязі, 25 % — частково виконати, 5 % було визнано невиконаними. Серед причин, що стають на заваді успішній реалізації цільових програм, фахівці вказують на затримку із бюджетним фінансуванням, запізнення із оформленням документації та низьку дисципліну їх виконання. Доцільність багатьох програм викликає сумнів: для них характерними є невисока обґрунтованість пріоритетів, недостатня якість відбору проектів, нецільове використання коштів і відсутність системи дієвого контролю і штрафування порушників. Маніпулюючи умовами отримання коштів під програми, деякі суб'єкти федерації фактично використовують ФЦП як засіб поповнення чи збалансування власного регіонального бюджету.

Поруч із цільовими програмами, застосування яких мало здебільшого епізодичний характер, у Російській Федерації наявні спроби побудови та реалізації комплексних і системних заходів, спрямованих на забезпечення регіонального розвитку у формі (Швецов, 2010):

- індикативних планів (Республіка Татарстан, 2000 р., Самарська обл., 2003 р.) системі рекомендованих для досягнення протягом певного періоду показників, витриманих за всіма програмами та проектами, величина яких є наслідком узгодження інтересів і координації дій між державним, муніципальним та приватним секторами господарства;

- ковзний трирічний бюджет регіону, який будувався за принципом прив'язки дотацій з центру до показників результативності використання наданих коштів, що, як передбачалося, дозволить фінансувати результати, а не видатки, враховуватиме динамічність потреб регіону, стимулюватиме місцевий управлінський апарат до відбору найдоцільніших проектів. Досвід складання середньострокового бюджету не мало розвитку, оскільки з початком економічної кризи 2008 р. прогнозування макроекономічних показників вкрай ускладнилося;

- регіональний форсайт — методологія конструювання бажаного майбутнього для регіону, спрямована на обґрунтування досяжності якісних, а не кількісних показників на території через певний період. Об'єктом передбачення стали проривні технології або галузі, за якими даний регіон має конкурентні переваги, які визначаються в режимі постійного обговорення, узгодження та коригування думок місцевої влади, експертів та представників бізнесу та професійних спілнот. На даний момент метод форсайту використовується деякими суб'єктами РФ в експериментальному вигляді (Республіка Башкортостан, 2006 р., Іркутська обл., 2007 р.).

Отже, російській моделі регіональної політики характерний певний цілеспрямований, директивний вплив держави на розвиток її регіонів, централізоване вирішення локальних проблем, пошуки інструментарію комплексного стратегічного планування територіального розвитку. Подібний підхід можна охарактеризувати як орієнтований на міжрегіональне вирівнювання та фінансову солідаризацію, що в підсумку має забезпечити синхронність і стабільність економічного розвитку всієї країни. Однак він здебільшого зберігає експериментальний характер, потерпає від суб'єктивізму чиновників та адміністративних часових лагів, що виникають між ініціалізацією рішення, його офіційним ухваленням та отриманням фінансування.

Протилежний принцип закладався в основу стратегії регіонального розвитку КНР — принцип поляризації, що був сформульований лідерами країни на початку ринкових реформ у 1980-х років тезою «спочатку дозволити стати багатими деяким людям і деяким регіонам». Передбачалося, що території вздовж Східного узбережжя, які від початку мали деякі переваги в забезпеченості

людським капіталом та інфраструктурою, через створення преференційних умов для ведення бізнесу стануть локомотивами економічного зростання, а позитивні зовнішні ефекти, обумовлені їх досягненнями, поширяться на всю країну.

Першим кроком реалізації подібної політики стало створення на сході КНР чотирьох спеціальних економічних зон (Шеньчжень, Шаньтоу, Сямень, Чжухай) та відкриття 14 морських портів із пільговими режимами оподаткування, грошово-кредитних операцій, митного контролю та валютного обігу. Через такі вікна у зовнішній світ до країни активно залучалися іноземні капітали та виробничі технології, розвивалася міжнародна торгівля. Поступово Східний Китай перетворився на гігантську фабрику із численною дешевою робочою силою, куди провідні країни світу переміщували свої індустріальні виробництва. В той же час у КНР почала посилюватися регіональна економічна диференціація, поглиблюватися соціальні регіональні диспропорції (див. табл. 1.5) на фоні швидкого економічного зростання та підвищення добробуту жителів Сходу, де проживало 42 % населення, але створювалось 62 % ВВП країни, концентрувалось 87 % іноземних інвестицій та вироблялося 93 % експортної продукції (Zheng, Chen, 2007).

Поворотною точкою, коли втрати від територіальної локалізації в КНР почали перевищувати вигоди від спеціальних економічних зон, стала Східно-Азійська криза 1997 року. Внаслідок падіння товарного попиту на світових ринках орієнтована на експорт економіка східних територій Китаю постраждала в першу чергу. Зовнішня залежність і низька диверсифікованість національного господарства країни стимулювали її керівництво до пошуку альтернативних шляхів розвитку. Саме в цей період було запущено низку широкомасштабних реформ, спрямованих на розвиток внутрішнього ринку, і прийнято ряд програм розвитку, спрямованих на досягнення західними («Стратегія розвитку Заходу», 1999) і центральними («Піднесення Центрального Китаю», 2004) провінціями рівня східних.

Для прискорення розвитку проблемних територій у Китаї було використано мобілізаційні заходи ще вищої потужності, ніж у Росії: поруч із традиційними фінансовими трансфертами від центрального уряду застосовувалися масштабні інфраструктурні будівництва, державна розвідка та інвестиції у використання місцевих сировинних ресурсів, директивне заниження цін на матеріали для пріоритетних виробництв. Хоча під час планування санації депресивних територій цього разу більше уваги було приділено управлінню

урбанізацією, гарантуванню продовольчої безпеки, захисту довкілля та забезпеченню умов людського розвитку (в першу чергу, освіти).

Досвід регіональної політики Китаю, таким чином, пропонує модель короткострокового прискореного розвитку окремих локальних територій, метою якого є поліпшення добробуту їх мешканців. Модель, тим не менше, потребує жорсткого контролю та масштабних ресурсів для успішної реалізації.

Кейси

Кейс 1

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ДОСВІДУ КРАЇН ЄС В ІННОВАЦІЙНОМУ ПРОГРАМУВАННІ

Необхідною умовою успішності та ефективності регіональної інноваційної політики є її розробка з урахуванням внутрішніх особливостей регіону. Саме цей принцип лежить в основі побудови інноваційної політики на рівні регіонів у більшості європейських країн.

Відповідно до цілей інноваційного програмування виокремлюють три основні типи регіонів*:

1) регіони, що розташовані на периферії (цей тип регіонів часто характеризується переважанням традиційних галузей промисловості та сектору низькотехнологічних послуг, з низьким рівнем показників НДДКР, продуктивних і процесних інновацій, і середнім рівнем доходів населення, який є нижчим від показників національного рівня);

2) регіони із застарілою промисловою базою та депресивні регіони (до цієї категорії зазвичай належать регіони із застарілою промисловістю, яка перебуває в процесі реструктуризації, із середнім рівнем доходів населення (порівняно із національним рівнем доходів), середнім рівнем людських ресурсів і здатністю створювати нове знання, що коливається від середнього до високого, яка в той же час швидко застаріває);

3) центральні регіони із фрагментованими мережами (до регіонів третього типу, як правило, відносять регіони з порівняно високим рівнем доходів, де сконцентровані висококваліфіковані людські ресурси. Це регіони, в яких розташовані найважливі університети та дослідні організації).

Кожному типу регіону відповідають певні напрями вдосконалення політичної стратегії, що була прийнята в більшості країн ЄС, з метою ліквідації причин неефективності впровадження інновацій у регіонах усіх типів (табл. 1).

Таблиця 1

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ, ЯКА БУЛА ПРИЙНЯТА В БІЛЬШОСТІ КРАЇН ЄС З МЕТОЮ ЛІКВІДАЦІЇ ПРИЧИН НЕЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ В РЕГІОНАХ ВСІХ ТИПІВ*

Сфери політики	Тип регіону		
	Перший тип	Другий тип	Третій тип
Стратегічна орієнтація регіональної економіки	Основною метою політики в даній сфері є посилення та вдосконалення регіональної економіки	Відновлення і диверсифікація регіональної економіки, заохочення появи нових компаній та інвестицій	Основною метою політики в цій сфері є поліпшення позицій регіональної економіки, як складової глобальної економіки заснованої на знаннях, і включення локальних виробничих мереж до міжнародних виробничих ланцюгів, що характеризуються високим рівнем доданої вартості
Поліпшення методів управління дослідженнями і розробками	Для досягнення даних цілей використовувався метод проведення форумів / регіональних стратегій трансферу інновацій та технологій, а також ініціатив з впровадження успішних прикладів, таких як «Передові регіони в Європі» (Innovative Regions of Europe)	Основними цілями даної сфери політики є організація діючих систем форсайту і контролю якості, що дозволить досягти необхідної концентрації ресурсів	Поліпшення рівня координації між національним і регіональним рівнями
Створення сприятливого середовища для інновацій	Основними цілями в даній сфері є заходи, спрямовані на підвищення рівня обізнаності, покращення мобільності освіти і менеджменту як в організаційному, так і технологічному плані. У цьому питанні важливу роль відіграє вдосконалення стратегічних та інноваційних можливостей МСП	У даному випадку йдеться про підвищення рівня сприйнятливості до інновацій у секторі МСП і про вдосконалення рамок умов для підприємств і стартапів	Політика має два напрями: загальне — поліпшення умов для підприємництва та стартапів і локальне — спрощення доступу до венчурного капіталу та збільшення обсягів його використання

Розвиток людського капіталу	Тут насамперед йдеться про поліпшення освіти на регіональному рівні шляхом удосконалення навичок працівників у технічній сфері, сфері інжинірингу і менеджменту. Заохочення впровадження програм мобільності персоналу	Підвищення регіонального рівня вищої освіти. Всебічна підтримка навчання впродовж життя, яке дозволить адаптувати наявні знання і навички до потреб економіки	Створення і підтримка національного та міжнародного центрів вдосконалення в системі вищої освіти
Створення мереж, заходів, спрямованих на створення кластерів	У даній сфері політика має 2 основні мети — посилення зацікавленості та співпраці в мережах, які вже існують, а також приєднання підприємств до кластерів і дослідних організацій за межами регіону. Також фактичне розширення існуючих кластерів і посилення ролі дослідних організацій	Політика фокусується на розробці кластерів та ініціатив зі створення мереж в кількох ключових галузях промисловості. При цьому пріоритетом стає заохочення прямих іноземних інвестицій, пов'язаних зі створенням кластерів	Створення прецедентів успішного створення кластерів, включаючи сферу МСП
Трансфер знань і технологій до підприємства	Цілі в цих двох сферах єдині — створення пунктів трансферу технологій в організаціях, де створюються нові знання. Для Європи такими організаціями є переважно університети. Тут слід пам'ятати, що нові знання мають бути жорстко прив'язані до потреб регіону, а не бути відірваними від реальності	Удосконалення інфраструктури трансферу технологій. Зусилля мають концентруватися переважно на створенні кластерів, адаптованих до змін регіональної економіки. МСП мають залучатися до цього процесу, але акцент не повинен переноситися виключно на участь МСП	
Співпраця державних наукових організацій із приватними структурами із питань досліджень		Напогодження тісних зв'язків між університетами та промисловістю. Політика повинна фокусуватися на основних сферах ініціатив Політичних стратегій, але при цьому має бути досить відкритою для внесення змін на ранньому етапі свого формування	Розширення зв'язків на рівні «університет — промисловість» на сфері не лише поточних, але й майбутніх інтересів. Використання повного спектра можливостей для зв'язків між ВНЗ і промисловістю

Закінчення табл. 1

Сфери політики	Тип регіону		
	Перший тип	Другий тип	Третій тип
Підтримка досліджень на державному рівні	Підтримка великих фірм, які бажають розмістити потужності для проведення наукових досліджень і розробок у регіоні. Впровадження програм, спрямованих на розвиток МСП	Розробка заходів, спрямованих на підтримку створення мереж і стимулів у секторі МСП. Сприяння створенню спін-офф фірм	Розробка політики підтримки мереж і внесення змін до законодавства щодо сектора МСП. Надання підтримки компаніям, які шойно виникли (старт-апи), і spin-offs у секторах економіки, заснованих на знаннях
Фінансова підтримка наукових досліджень і розробок у приватному секторі	Інші заходи. Увага має бути зосереджена на посиленні сильних сторін регіону	Політика має фокусуватися на структурних змінах через створення нових сфер впливу	Має спрямовуватись на сильні сторони і недоліки регіонів на індивідуальному рівні

Завдання до кейсу 1

1. Обґрунтуйте поділ України на три регіони.
2. Базуючись на досвіді країн ЄС, розробіть напрями ліквідації причин неефективності впровадження інновацій у регіонах всіх типів.
3. Обґрунтуйте, які з розроблених заходів потребують першочергового впровадження.

Кейс 2

ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ ЄС У ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД НА ОСНОВІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

ЄС, як правило, сприймається менш ефективним у використанні науково-технічних досягнень в економіці, ніж його основні конкуренти, такі як США, Японія і Південна Корея. Це спричинило так званий інноваційний розрив, який загрожує підірвати конкурентоспроможність ЄС, створює загрози зайнятості і зростанню (рис. 1).

Sector	EU-27	US
 Aerospace and Defence	1.50	1.13
 Biotechnology	0.32	2.20
 Computer hardware & services	0.08	1.39
 Internet	0.12	0.85
 Pharmaceuticals	1.27	1.16
 Semiconductors	0.50	1.72
 Software	0.51	2.05
 TLC equipment	1.38	1.09

Рис. 1. Відносна технологічна перевага США над ЄС у високоінтенсивних науково-дослідних секторах*

За винятком сфери виробництва товарів споживання і деяких високотехнологічних галузей більшість промислових галузей ЄС ще не оговталися від кризи. Це спричинено слабкістю внутрішнього попиту, оскільки приріст забезпечувався в основному завдяки зовнішньому попиту (зокрема на лікарські засоби, металеві руди і транспортне обладнання).

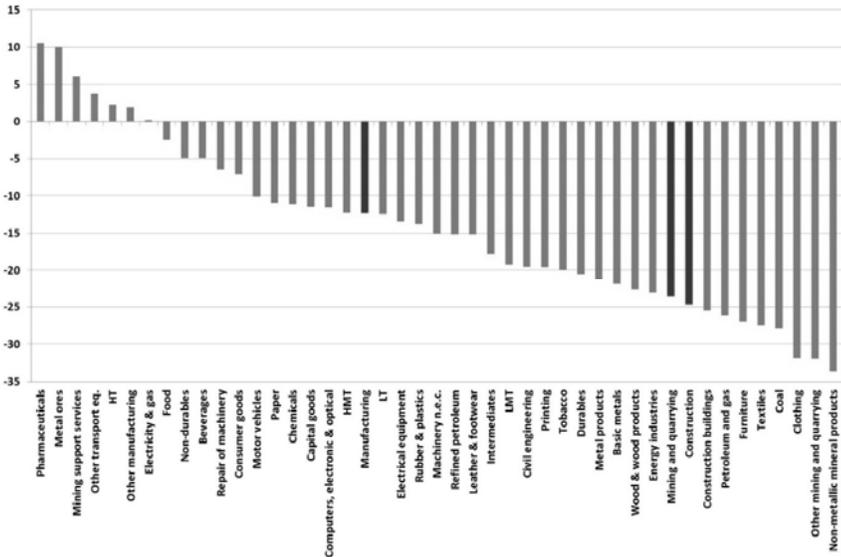

Рис. 2. Динаміка розвитку основних секторів промисловості ЄС, 2013*

Структура промисловості ЄС являє собою типово постіндустріальну систему виробництва, однак зазнає останніми роками ударів внаслідок глобальних і регіональних кризових процесів.

На рис. 3 наведено у розрізі країн — інноваційних лідерів вносек інформаційно-комунікативних технологій у середнє щорічне зростання ВВП. Усі галузі промисловості традиційно поділяються на ті, що виробляють інформаційно-комунікативне обладнання, і ті, що є інтенсивними споживачами ІКТ, та інші — які не виробляють і незначно застосовують ІКТ.

Важливим у контексті розвитку інформаційної економіки є визначення рівня готовності інформаційно-комунікаційної інфраструктури, який визначається для оцінки доступу і використання інформаційно-комунікаційних технологій на базі індексу мережної готовності (Networked Readiness Index — NRI). Індекс є оцінкою здатності країни використати можливості ІКТ.

У 2014 р. у Топ-10 місць NRI домінують північноєвропейські країни, «азійські тигри», і деякі з найпередовіших західних країн. Три скандинавські економіки (Фінляндія, Швеція і Норвегія) очолюють рейтинг. Їх висока готовність ІКТ, відмінні цифрові інфраструктури і надійні інноваційні системи дозволяють показувати високу ефективність і універсальність у використанні цих

технологій. Так звані «азійські тигри» — Сінгапур, Гонконг, Республіка Корея — також посідають передові позиції і включені в Топ-10. Нарешті Топ-10 включає деякі з напередовіших західних економік, Нідерланди, Швейцарія, США і Сполучене Королівство, які визнали потенціал ІКТ основою нової економічної та соціальної революції, і, таким чином, здійснюють значні інвестиції в розвитку їх цифрового потенціалу (рис. 4)**.

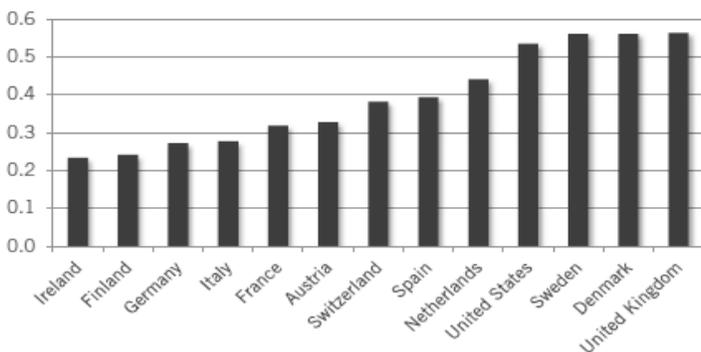

Рис. 3. Внесок ІКТ у середнє щорічне зростання ВВП, 1985–2010 рр.*

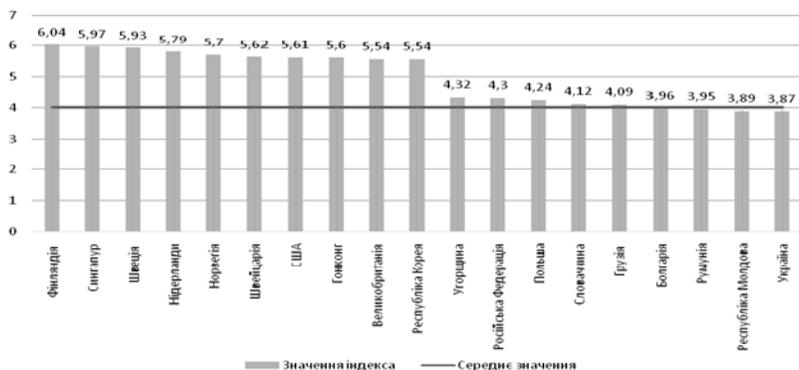

Рис. 4. Індекс мережної готовності в 2014 р.*

* Див. напр.: Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг / [за ред. д.е.н. В. М. Ворони, д.соц.н. М. О. Шульги]. — К.: ІС НАНУ, 2010. — 636 с.; Українське суспільство 1992–2006. Соціологічний моніторинг / [за ред. д.е.н. В. М. Ворони, д.соц.н. М. О. Шульги]. — К.: ІС НАНУ, 2006. — 578 с.; Українське суспільство 1994–2005. Динаміка соціальних змін / [за ред. д.е.н. В. М. Ворони, д.соц.н. М. О. Шульги]. — К.: ІС НАНУ, 2005. — 653 с.

** Регіональні інноваційні системи: досвід розвинених країн і перспективи його використання в Україні: навчально-методичний посібник / ДП «Укртехінформ». — К., 2013. — С. 55–57.

Для обґрунтування можливостей використання індексу мережної готовності під час визначення напрямів європейського регіонального інноваційного розвитку в інформаційній економіці, потрібно розглянути його структуру. Так, зазначений індекс складається з чотирьох субіндексів — це вимір середовища для ІКТ; готовність суспільства їх застосовувати; фактичне використання всіх основних зацікавлених сторін; і наслідки, які ІКТ породжують в економіці та суспільстві. Перші три субіндекси можна розглядати як двигуни, що встановлюють умови для підсумків четвертого субіндексу дії ІКТ. Ці чотири субіндекси деталізуються так**:

- екологічний субіндекс передбачає оцінку політичного, правового, економічного та інноваційного середовища в країні;
- субіндекс готовності передбачає оцінку інфраструктури і цифрового контенту, доступності ІКТ і рівня розвитку у населення навичок по роботі з ІКТ;
- субіндекс використання оцінює масштаби особистого застосування, використання у бізнесі та уряді;
- субіндекс дії призначений для оцінки економічних і соціальних наслідків використання ІКТ.

Цікавим є рейтинг готовності країн до використання технологій електронного уряду за EGDI (табл. 1), що оцінює рівень розвитку мережної економіки. Зокрема, до складу індексу розвитку електронного уряду включені такі субіндекси: людського капіталу (Human Capital Index — HCI); стану інфраструктури (Telecommunication Infrastructure Index — TII); розвитку онлайн-сервісів (Online Service Index — OSI).

Таблиця 1

**АНАЛІЗ ГОТОВНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН
ДО ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУ В 2014 р.***

Ранг	Країна	Субрегіон	EGDI	Online Service Component	Telecommunication Infrastructure Component	Human Capital Component
4	Франція	Західна Європа	0,8938	1,0000	0,8003	0,8812
5	Нідерланди	Західна Європа	0,8897	0,9291	0,8175	0,9224

* Наведено за: *Беленький П.Ю.* Конкурентність на транскордонних ринках / П. Ю. Беленький, Н. А. Мікула, С. Е. Матвеев. — Львів: Ін-т регіон. дослідж. НАН України, 2005. — 214 с.

*Competitiveness report 2013: no growth and jobs without industry [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-815_en.htm

**Ibid.

Закінчення табл. 1

Ранг	Країна	Субрегіон	EGDI	Online Service Component	Telecommunication Infrastructure Component	Human Capital Component
8	Великобританія	Північна Європа	0,8695	0,8976	0,8534	0,8574
10	Фінляндія	Північна Європа	0,8449	0,7717	0,8594	0,9037
12	Іспанія	Південна Європа	0,8410	0,9449	0,6629	0,9152
14	Швеція	Північна Європа	0,8225	0,7008	0,8866	0,8802
16	Данія	Північна Європа	0,8162	0,6614	0,8740	0,9132
20	Австрія	Західна Європа	0,7912	0,7480	0,7597	0,8660
21	Німеччина	Західна Європа	0,7864	0,6693	0,8038	0,8862
23	Італія	Південна Європа	0,7593	0,7480	0,6747	0,8552
25	Бельгія	Західна Європа	0,7564	0,6772	0,6988	0,8932
42	Польща	Східна Європа	0,6482	0,5433	0,5618	0,8396
47	Хорватія	Південна Європа	0,6282	0,4646	0,6271	0,7928
51	Словаччина	Східна Європа	0,6148	0,4882	0,5296	0,8265
53	Чеська Республіка	Східна Європа	0,6070	0,3701	0,5753	0,8755
55	Білорусь	Східна Європа	0,6053	0,3228	0,6069	0,8861
66	Молдова	Східна Європа	0,5571	0,5276	0,4236	0,7201
73	Болгарія	Східна Європа	0,5421	0,2362	0,5941	0,7960
84	Албанія	Південна Європа	0,5046	0,4488	0,3548	0,7100
87	Україна	Східна Європа	0,5032	0,2677	0,3802	0,8616
97	Боснія та Герцеговина	Південна Європа	0,4707	0,2835	0,3998	0,7288

Питання до кейсу

1. У чому полягають причини низької глобальної конкурентоспроможності країн ЄС порівняно із США та Японією?

2. У чому, на вашу думку, переваги інноваційного шляху загального економічного розвитку ЄС та європейських регіонів?

3. Яким чином поєднується пріоритет формування інформаційної економіки та інноваційний регіональний розвиток? Який їх вплив на економічне зростання?

4. Які інструменти європейської політики ви можете рекомендувати впровадити в Україні для забезпечення економічного зростання, інноваційного розвитку?

Кейс 2.3.1

СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ

Визначте, до якої форми міжнародного міжтериторіального співробітництва (1 — міжтериторіальне співробітництво; 2 — транскордонне співробітництво; 3 — прикордонне співробітництво; 4 — співробітництво у межах єврорегіональних програм) належатимуть такі:

а) проведення спільних заходів соціально-економічної спрямованості на основі домовленостей між представниками влади прикордонних регіонів;

б) поглиблення двостороннього співробітництва економічних суб'єктів; центром економічної діяльності є території різних країн, що безпосередньо межують між собою;

в) міжнародне співробітництво на рівні прикордонних областей;

г) комплексна форма міжнародного співробітництва, що передбачає цілеспрямовану довготермінову стратегію поглиблення взаємодії прикордонних територій двох або більшої кількості країн.

Установіть правильне співвідношення:

1. Визначте, які з інституціональних елементів соціальної інтеграції належать до базових економічних інститутів ринкової матриці, а які — до інституціональних блоків:

1 — виробничі відносини; 2 — заохочення / самоактуалізація; 3 — приватні гроші і фінанси; 4 — інститути держави загального добробуту; 4 — конкуренція; 5 — корпоративне управління; 6 — моделі виробництва; 7 — навчання і підготовка персоналу; 8 — наймана праця; 9 — національні інноваційні системи; 10 — обмін (купівля-продаж); 11 — прибуток як критерій успіху; 12 — приватна власність; 13 — приватне підприємництво; 14 — саморозвиток; 15 — фінансові системи.

Заповніть відповідні колонки табл. 1.

Таблиця 1

ІНСТИТУЦІЙНІ БЛОКИ І БАЗОВІ ЕКОНОМІЧНІ ІНСТИТУТИ

Інституціональні блоки	Базові економічні інститути

2. Визначте, які з перелічених базових інститутів є ідеологічними, які — правові, які — політичні, а які — економічні:

1 — державне планування; управління; підприємництво і контроль; 2 — державні гроші та фінанси; 3 — егалітаризм; 4 — етапизм; 5 — заохочення/примушення; 6 — звернення за інстанціями; 7 — ієрархія на чолі з центром; 8 — кодифіковане право; 9 — колективізм; 10 — координація; 11 — критерій справедливості — пропорційність; 12 — одноголосність; 13 — однопартійність; 14 — порядок; 15 — права суспільства вище інтересів індивіда; 16 — призначення; 17 — редистрибуція (здача/роздача); 18 — службова праця; 19 — службова, державна власність; 20 — унітарний державний устрій.

Заповніть відповідні графи табл. 2.

Таблиця 2

**РОЗПОДІЛ БАЗОВИХ ІНСТИТУТІВ
ЗА СОЦІАЛЬНИМИ СФЕРАМИ**

Ідеологічні	Політичні	Правові	Економічні

3.2. ДІАГНОСТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Як в аспекті напрямів ініціації міжнародного інтеграційної взаємодії й її територіального охоплення можна охарактеризувати інституціональні форми інтеграції:

1 — відкриті прикордонні та приморські міста; 2 — вільні митні зони; 3 — європейські угруповання територіального співробітництва; 4 — євро регіони; 5 — зони високих і нових технологій; 6 — зони вільної (безмитної — торгівлі); 7 — зони переробки продукції; орієнтованої на експорт; 8 — кластерні структури; 9 — ланцюги доданої вартості; 10 — міжтериторіальне міжнародне співробітництво; 11 — науково-технічні зони і парки; 12 — об'єднання євро регіонального співробітництва; 13 — прикордонне співробітництво; 14 — спеціальні експортні зони; 15 — транскордонне співробітництво; 16 — транскордонні інноваційні проекти; 17 — транскордонні партнерства; 18 — транскордонні промислові зони і парки; 19 — центри (комплекси) прикордонної торгівлі?

Заповніть відповідні графи табл. 3.

Таблиця 3

**КЛАСИФІКАЦІЯ ОСНОВНИХ ФОРМ
МІЖНАРОДНОГО ІНТЕГРАЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА**

Центр інтеграційної ініціативи/територіальне охоплення	Глобальне	Міжрегіональне	Регіональне
Інтеграція зверху			
Поєднання			
Інтеграція знизу			

Укажіть «так» чи «ні» (правильно / неправильно)

1. До основних форм ТКС можна віднести прямі контакти, транскордонні угоди, формування та забезпечення роботи євро-регіонів.

2. ЛДВ охоплюють суміжні прикордонні території сусідніх держав; до їх складу входять економічні суб'єкти, розміщені по обидва боки кордону.

3. Соціально-економічні моделі (моделі капіталізму) — об'єднання окремих СЕС у групи на підставі виділення ключових ознак, що характеризують особливості процесу відтворення.

4. Діяльність РІО цілком узгоджується з принципами розповсюдження РНС, що декларує як мету існування СОТ.

Тести

1. З наведених визначень регіону виберіть те, яке було сформульоване Конференцією регіонів Європи:

а) регіоном називається частина країни, яка відрізняється від інших за певними ознаками: природно-кліматичними, економіко-географічними та іншими, які розглядаються у поєднанні з особливостями національного складу населення;

б) регіоном вважається територіальна одиниця, безпосередньо підпорядкована центральному рівню влади країни і така, що має виборний орган;

в) регіоном є велика таксономічна одиниця виробничо-територіального устрою країни та форма організації виробничо-суспільного життя населення;

г) регіоном вважається велика, індивідуальна територіальна одиниця (наприклад, природна, економічна, політична тощо), дещо відмінна від існуючого політичного та адміністративного поділу.

2. Поняття регіональної економіки «геоторія» означає:

а) надра, корисні копалини і площу ріллі та сільськогосподарські угіддя регіону;

б) тверду частину земної поверхні регіону;

в) тверду частину земної поверхні, водну поверхню та повітряний простір регіону;

г) тверду земну поверхню, внутрішні та територіальні води регіону.

3. Європейські територіальні утворення NUTS-3 утворюють:

а) невеликі територіальні утворення, графства, префектури;

б) середні регіони, провінції, департаменти;

в) великі регіони, суб'єкти федерації, автономії;

г) євро регіони.

4. Концепція сталого розвитку передбачає рівномірний розвиток таких складових:

а) соціальної, культурної, економічної;

б) економічної, соціальної, креативної;

в) економічної, організаційної, національної;

г) економічної, екологічної, соціальної.

5. Генезис теорій регіонального розвитку розпочався:

а) наприкінці XIX ст.

б) у другій половині XX ст.;

в) у 1970-х роках;

г) у 1890-х роках.

6. До сучасних теорій регіонального інноваційного розвитку можна віднести:

а) теорії регіонального розвитку з ендегенним технологічним прогресом;

б) теорію інноваційних мереж;

в) теорію інноваційних регіональних кластерів;

г) теорію регіональних інноваційних систем;

д) усі відповіді правильні.

7. Розвиток концепції регіональних інноваційних систем обумовлений:

- а) подальшим соціально-економічним розвитком;
- б) активізацією конкурентної боротьби економічних суб'єктів на світових ринках;
- в) глобалізаційними чинниками;
- г) нездатністю регіональних систем самостійно забезпечувати власну конкурентоспроможність;
- д) глобальною кризою цінностей.

8. У чому полягає сутність теорії інноваційних регіональних кластерів:

- а) досягнення фірмами беззаперечних конкурентних переваг за рахунок радикально нових товарів пов'язується саме з тим, що вони перебувають у системі кластера;
- б) розподілі регіонів на кластери;
- в) роль регіональних інноваційних систем є домінуючою щодо забезпечення конкурентоспроможності регіональних економік;
- г) безперервному інноваційному розвитку регіонів;
- д) розподіл регіонів на кластери?

9. Які субіндекси включає індекс креативності економіки регіону:

- а) креативний клас, інноваційність, плюралістичність і толерантність, високотехнологічність;
- б) інноваційність, творчий клас, плюралістичність і дипломатичність, високотехнологічність;
- в) креативний клас, інноваційність, толерантність, технологічність;
- г) креативний клас, інтелектуалізаційність, плюралістичність, високотехнологічність;
- д) плюралістичність і толерантність?

10. У чому полягає особливість регіонів з нестійкою динамікою у типології внутрішніх регіонів країн ЄС:

- а) це регіональні урбанізовані та фінансові центри з високим рівнем ВВП у межах регіонів;
- б) це промислові регіони, що мають від'ємні темпи економічного зростання;
- в) показник ВРП на особу значно поступається провідним регіонам першої групи;

- г) розташовані на значній відстані від основних економічних регіонів;
- д) ці регіони найбільше відчувають вплив криз?

11. До форм транскордонного співробітництва відносять:

- а) транскордонні партнерства;
- б) транскордонні промислові зони/парки;
- в) транскордонні кластери;
- г) ланцюги доданої вартості;
- д) центри (комплекси) прикордонної торгівлі.

12. До якого з блоків регіонального індексу людського розвитку входить показник «рівень безробіття»:

- а) добробут;
- б) комфортне життя;
- в) соціальне становище;
- г) гідна праця;
- д) добробут і гідна праця?

13. Сталий розвиток — це:

- а) раціональне і еколого безпечне господарювання й високоефективне використання природних ресурсів;
- б) процес розбудови держави, регіону на основі узгодження і гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь;
- в) прискорення інноваційного розвитку, розвитку інформаційного сектору економіки і проникнення його результатів в інші;
- г) стимулювання структурних перетворень економіки регіону;
- д) розвиток економіки з однаковими темпами протягом багатьох років.

14. Наукова політика ЄС включає:

- а) реальні дослідження прикладного характеру, розвиток фундаментальної науки, підтримку прошарку науковців, тобто працівників, що здатні здійснювати системні дослідження в різних галузях знань, розвиток наукової інфраструктури, консолідація інтересів приватного бізнесу та держави;
- б) селектування і позиціонування у світі тих стратегічних видів промисловості, які відповідають національним інтересам та мають значні конкурентні переваги завдяки ефективній інтеграції в глобальне економічне середовище, міжнародне співробітництво, створення цілісного технологічного середовища, сприяння комерціалізації винаходів;

в) потужну розбудову, надійний захист інтелектуальної власності, біоетику, соціальну цінність, розвиток малого і середнього бізнесу в контексті залучення його до виконання нескладних, але відповідальних і важливих для створення інноваційного продукту робіт та ін.;

г) розвиток інформаційного сектору економіки та проникнення його результатів в інші економічні сфери, залучення до депресивних регіонів венчурного капіталу, створення мереж дослідних інститутів та мереж кооперації;

д) усі відповіді правильні.

15. 6-й технологічний уклад призводить до заміни парадигм Homo Economicus і Homo Sociologicus на:

а) Homo Communicans, Homo Individuum;

б) Homo Informaticus, Homo Stressicus, Homo psychologicus;

в) Homo Politicus, Homo roboticus, Homo Informaticus;

г) Homo Informaticus, Homo Alergicus, Homo Stressicus;

д) Homo Alergicus, Homo Communicans.

16. Про стан розвитку інформаційного суспільства в окремих регіонах і в цілому, виокремлюючи три сектори аналізу (вказіть помилку):

а) сектор інформаційного виробництва;

б) сектор інформаційних послуг;

в) сектор інформаційного навантаження;

г) сектор споживання інформації;

д) усі відповіді правильні.

17. Стабільні, об'єктивовані, суб'єктивно-психологічне, регулятивне внутрішнє ставлення особистості до навколишнього світу, що формують її світогляд і зумовлюють націленість, характер та інтенсивність господарської активності, — це:

а) стилі мислення;

б) цінності;

в) рутини;

г) інституція;

д) інститут.

18. Загальновизнані норми суспільної взаємодії — це:

а) стилі мислення;

б) цінності;

в) рутини;

г) інституція;

д) інститут.

19. Організаційна форма соціальної взаємодії, що забезпечує координацію діяльності економічних суб'єктів та оптимізацію трансакційних витрат відповідно до особливостей завдань, які на них покладаються, — це:

- а) стилі мислення;
- б) цінності;
- в) рутини;
- г) інституція;
- д) інститут.

20. До якого рівня інституціональної архітекτονіки відносять глобальні ланцюги доданої вартості:

- а) наноінституціональний;
- б) мікроінституціональний;
- в) мезоінституціональний;
- г) макроінституціональний;
- д) мегаінституціональний?

21. До якого рівня інституціональної архітекτονіки відносять регіональні економічні об'єднання:

- а) наноінституціональний;
- б) мікроінституціональний;
- в) мезоінституціональний;
- г) макроінституціональний;
- д) мегаінституціональний?

22. Співпраця між економічними суб'єктами різних країн, що передбачає залучення територіальних общин і влади двох або більшої кількості країн-учасниць, — це:

- а) міжнародне міжрегіональне співробітництво;
- б) міжтериторіальне співробітництво;
- в) транскордонне співробітництво;
- г) співробітництво в межах єврорегіону;
- д) єврорегіональне співробітництво.

Питання для самоперевірки

1. Що розуміють під регіоном у регіональній політиці? Які загальні ознаки регіону ви можете назвати?

2. Назвіть основні причини в умовах розвитку регіонів. Як їх можна усунути?

3. У чому полягає сутність регіонального розвитку? Чим зумовлена необхідність його забезпечення?

4. Як ви розумієте поняття «економічний простір» і «креативний простір»? Назвіть та охарактеризуйте основні їх характеристики.

5. Охарактеризуйте чинники, які обумовили генезис теорій регіонального розвитку у другій половині ХХ ст.

6. Під впливом яких чинників відбувається генезис сучасних теорій регіонального розвитку?

7. У чому полягає сутність теорії саморозвитку регіонів (ендогенного розвитку)? Які концептуальні положення покладено в її основу?

8. У чому полягає сутність концепції регіональних інноваційних систем (РІС)?

9. Які сучасні теорії регіонального інноваційного розвитку Вам відомі? У чому полягають їх принципові відмінності?

10. Чому важливо проводити аналіз відкритості економіки регіону? Які показники її характеризують?

11. Яку роль відіграють нові синтетичні показники в сучасному аналізі регіонального розвитку? Чим викликана необхідність їх застосування?

12. Який підхід до типологізації регіонів застосований у розробці типології внутрішніх регіонів країн ЄС?

13. Розкрити суть методу регіональних міжгалузевих балансів в аналізі міжрегіональних взаємозв'язків.

14. Чому територіальна згуртованість є критерієм якості регіонального розвитку?

15. Охарактеризуйте суть міждисциплінарного підходу до аналізу регіонального розвитку. Визначте суміжні до економічної науки, що розкривають основні аспекти цього розвитку.

16. У чому виявляється вплив інформаційної революції на розвиток європейських регіонів? Як відбувається формування інформаційної економіки в ЄС? Які напрями інформаційної політики ви можете виокремити?

17. Які причини визначають безальтернативність інноваційного шляху регіонального розвитку та забезпечення лідерства регіонів? У чому полягає суть інноваційної політики ЄС?

18. Що являє собою концепція сталого розвитку? Якими були передумови її виникнення та якими є, на вашу думку, перспективи її розвитку?

19. Яке значення має перехід України до моделі сталого розвитку в контексті європейської інтеграції? Назвіть основні передумови цього процесу.

20. Назвіть основні парадигмальні зміни сучасної економічної теорії, які найбільше впливають на розвиток регіональних досліджень?

Перелік використаних джерел

Беленький П.Ю., Мікула Н.А., Матвеев (2005). Конкурентність на транскордонних ринках. — Львів: ІРД НАН України. — 214 с.

Біла С.О., Шевченко О.В., Жук В.І., Романова В.В., Баталов О.А., Валюшко І.В., Мельничук О.В. та ін. (2013). Механізми формування регіональних пріоритетів розвитку [Електронний ресурс]. — К.: НІСД, 88 с. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2013_nauk_an_gozrobku/reg_prioritetu.pdf.

Верланов Ю.Ю. (2001). Регіональна динаміка, нерівномірність та економічне зростання [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/naukpraci/economy/2001/9—1—2pdf>

Гаджиев Ю. (2009). Зарубежные теории регионального экономического роста и развития // Экономика региона. — № 2. — С. 45–62.

Гранберг А. (2004). Основы региональной экономики: Учебник для вузов. ГУ ВШЭ. — М.: ГУ ВШЭ. — 495 с.

Грицяк І. (2006). Європейське управління. — К.: КІС. — 396 с.

Дегтярєва І. (2013). Теорії регіонального розвитку та їх еволюція як основа сучасного регіонального управління [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp—content/uploads/2013/11/2010—4—20.pdf>

Лавровський Б. (1999). Измерение региональной асимметрии на примере России // Вопросы экономики. — № 3. — С. 42–52.

Липов В. (2012). Институциональная комплементарность как фактор формирования социально-экономических систем // Journal of institutional studies. Т. 4. — № 1. — С. 25–42.

Липов В. (2011). Институциональная комплементарность социально-экономических систем. — Х.: ХНУ. — 484 с.

Липов В. (2013). Институциональные формы обеспечения конкурентоспособности: региональный срез исследования / В. Липов // Теоретическая экономика. — № 6 (18). — С. 26–35.

Мікула Н. (2004). Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. — Львів: ІРЛ НАН України, 2004. — 395 с.

Мікула Н., Засадко В. (2014). Транскордонне співробітництво України в контексті Євроінтеграції: Монографія. — К.: НІСД. — 316 с.

Официальный сайт Федеральной службы государственной статистики Российской Федерации: Валовый региональный продукт [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/accounts/#

Офіційний сайт Бюро економічного аналізу Міністерства торгівлі США: Gross domestic product (GDP) by state (millions of current dollars) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bea.gov/iTable/drilldown.cfm?reqid=70&stepnum=11&AreaTypeKeyGdp=5&GeoFipsGdp=XX&ClassKeyGdp=NAICS&ComponentKey=200&IndustryKey=1&YearGdp=2015Q2&YearGdpBegin= — 1&YearGdpEnd= — 1&UnitOfMeasureKeyGdp=Levels&RankKeyGdp=1&Drill=1&nRange=5>

Офіційний сайт Державної служби статистики України: Валовий регіональний продукт — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/vvp/vrp2008_r.htm

Офіційний сайт Національного бюро статистики Китаю: 3 — 15 Per Capita Gross Regional Product and Indices [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2014/zk/html/Z0315E.htm>

Райнерт Э. (2011). Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными. — М.: ИД ГУ ВШЭ. — С. 131–196.

Регіональні інноваційні системи: досвід розвинених країн і перспективи його використання в Україні: навчально-методичний посібник / ДП «Укртехінформ». — К., 2013. — 325 с.

Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку (2005): Монографія / [за ред. З. С. Варналя]. — К.: Знання України. — 498 с.

Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів 2014. ДАІУНПУ, ІЕПК, КМІС. Отримано 28.04.2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/rejting_investicijnoyi_privablivosti_regioniv_2014_1.pdf

Стародубцев С.Є. (2014). Інноваційний регіональний розвиток: сучасні теорії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znpdduu_du_2014_15_291_27.pdf

Чужиков В., Ревенко Ю. (2005). Конвергенція та дивергенція регіонів України (індикативна модель) // Економіка України. — № 9. — С. 48–54.

Чужиков В.І. (2008). Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: Монографія. — К.: КНЕУ. — 272 с.

Чужиков В.І., Лук'яненко О.Д. (2013). Кластерна політика Європейського Союзу // Економіка України. — № 2 (615). — С. 81–91.

Швецов А.Н. (2010) Стратегическое планирование [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://lib.rushkolnik.ru/text/16450/index_1.html

Boyce D. (2003). A short history of the field of regional science. Papers in Regional Science: 83(1). — P. 31–57.

Fleming, J.M. (1962). Domestic financial policies under fixed and under floating exchange rates. IMF Staff Papers #9, P. 369–379.

Welter F., Kolb S., O’Gorman B., Bugge K., Hill I., Peck F., Roncevic B. (2008) How to make regions (more) innovative [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.unisg.ch/rencontres/Renc2008/Topics_2008/C/Rencontres_2008_Welter_et_al.pdf

Kincaid, John. (2005) Political Coercion and Administrative Cooperation in U.S. Intergovernmental Relations. Unspecified, Austin, Texas, 18 p. Available at [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://aei.pitt.edu/3351/>

Mankiw, N. Gregory; Romer, David; Weil, David N. (May 1992). A Contribution to the Empirics of Economic Growth // The Quarterly Journal of Economics 107 (2): 407–437.

Mundell, R.A. (1963). Capital mobility and stabilization policy under fixed and flexible exchange rates // Canadian Journal of Economics and Political Science 29, P. 475–485.

OECD (2013) Regions and Innovation: Collaborating across Borders. OECD Reviews of Regional Innovation. OECD Publishing. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/regions-and-innovation-collaborating-across-borders_9789264205307-en.

Schlitte F. (2006). Regional Income Inequalities and Convergence Processes in the EU — 25. HWWA. Discussion Paper 355. December. — P. 1–28.

Seya H., Tsutsumi M., Yamagata Y. (2012) Income convergence in Japan: A Bayesian spatial Durbin model approach. Economic Modelling, 29. P. 60–71.

Solow, Robert M. (1957). Technical Change and the Aggregate Production Function // Review of Economics and Statistics 39 (3): 312–320

Swan, Trevor W. (1956). Economic Growth and Capital Accumulation // Economic Record 32 (2): 334–361.

Zheng Yongnian, Chen Minjia. (2007) China’s Regional Disparity and Its Policy Responses. China Policy Institute, the University of Nottingham, 12 p. // available at: <http://www.nottingham.ac.uk/cpi/documents/briefings/briefing-25-china-regional-disparity.pdf>

Висновки

Необхідність поділу території на регіони спричинена і відбувається відповідно до певних цілей дослідження або практичної діяльності, основними з яких є управлінські цілі, а саме — управління регіональним розвитком.

Під **управлінням регіональним розвитком** розуміють сукупність принципів, методів, форм, засобів цілеспрямованого впливу

на соціально-економічні процеси, які відбуваються у регіоні. У випадку виділення регіону всередині країни з метою управління його розвитком він становить основну складову державно-територіального устрою. За визначенням *Конференції регіонів Європи*, регіоном вважається територіальна одиниця, безпосередньо підпорядкована центральному рівню влади країни і така, що має виборний орган.

Генезис теорій регіонального розвитку розпочався у другій половині ХХ ст. і триває в сучасних умовах, набуваючи нових характерних ознак у контексті економічного розвитку і, відповідно, розвитку теоретичних уявлень про регіональний розвиток. Якщо спочатку теорія стимулювання регіонального розвитку більше враховувала економічні фактори, то на початку ХХІ ст. конкурентоспроможність території розглядається в соціальному, екологічному та знанневому контекстах.

Парадигми сучасного розвитку регіональних досліджень ґрунтуються на вивченні характеристик економічного мейнстріму і новітніх тенденцій в економічній теорії. Інституціональна складова аналізу регіональної економічної діяльності передбачає дослідження ієрархії підстав інституціональної архітекτονіки соціально-економічних систем на різних її рівнях.

Дослідження розвитку регіонів як окремої країни, так і інтеграційних об'єднань з середини ХХ — початку ХХІ ст. вийшло за межі географічної та економічної складових. Регіональний розвиток дедалі більше визначається соціальними, культурними, духовними, екологічними, інформаційними, технологічними та іншими чинниками, тобто переноситься у позаекономічну площину. Під *міждисциплінарним підходом аналізу регіонального розвитку* розуміють дослідження таких структурних зв'язків, внаслідок утворення яких формуються суміжні і комплексні об'єкти, що являють собою предмет дослідження для різних канонічних наук; широке залучення до суто економічних методів дослідження регіонального розвитку інших наук, їх теорій, методів, інструментів, здобутків.

Серед таких міждисциплінарних суміжних і комплексних об'єктів, що нині визначають європейський регіональний розвиток і регіональне лідерство можна виокремити такі: домінант-та інноваційної складової регіонального розвитку, інформаційна революція та її вплив на регіональний розвиток, екологічні зрушення, морально-етичні та культурно-ментальні суперечності, що супроводжують інтеграційні та глобалізаційні процеси та ін.

Регіоналістика як міждисциплінарна наука, що вивчає об'єктивні процеси регіоналізації (географічної, політичної, економічної, культурної), спирається на певну методологічну базу.

Ідентифікація якості регіонального розвитку є важливим питанням, оскільки дає можливість порівнювати регіони та визначати пріоритети розвитку політик. Узагальнено якість регіонального розвитку може бути ідентифікована такими основними способами: як динаміка зміни значень показників соціально-економічного розвитку регіонів (наприклад, зменшення рівня безробіття, зростання ВРП); як зміна промислової структури економіки, що може бути ідентифікована за допомогою вимірювання структури зайнятості, внеску сфер економіки у ВРП (наприклад, зростання зайнятості у сфері послуг); як швидкість зближення (конвергенції) рівнів соціально-економічного розвитку регіонів інтеграційного угруповання; як покращення нетрадиційних якісних індикаторів регіонального розвитку (наприклад, покращення екологічної ситуації в регіоні, індексу щастя чи рівня корупції).

У дослідженнях економіки регіонів використовуються як загальнонаукові методи, так і специфічні, притаманні лише цій науці. До загальнонаукових методів відносять *системний аналіз; метод систематизації; балансовий метод; картографічний метод; метод економетричного моделювання*.

Важливим методологічним постулатом аналізу регіонального розвитку, розробки і реалізації відповідних політик є адміністративно-територіальний устрій, що забезпечує ієрархію управління регіонами та реалізацію державних політик. Тому в регіоналістиці широко використовується **метод таксонування** (або районування), який передбачає поділ територій на зіставні території чи ієрархічно підпорядковані таксони.

У регіоналістиці найчастіше використовують математичні моделі (моделі регіонального аналізу), які поділяють на такі групи, як моделі економічної бази, моделі «витрати — випуск», економічні моделі. З усього різноманіття методик і моделей на національному рівні застосування знаходять ті, які країни вважають за доцільне використовувати.

Розділ 2

СУТНІСТЬ ПОЛІТИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО І ЛОКАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ЄС

Компетенції, що будуть сформовані у процесі опанування розділу

- ✓ сформувати розуміння сутності та компонентного складу політики регіонального і локального розвитку ЄС;
- ✓ сформувати вміння аналізувати регіональні асиметрії в ЄС;
- ✓ визначати вплив політики регіонального розвитку на мінімізацію асиметрій регіонального та локального розвитку ЄС;
- ✓ набути уявлення про засади формування регіональної політики ЄС та пріоритети його регіонального розвитку до 2020 року;
- ✓ вміти надавати аналітичну характеристику та визначати особливості етапів формування регіональної політики ЄС;
- ✓ набути знання про стан і пріоритети інноваційного розвитку регіонів ЄС;
- ✓ сформувати знання про політику сталого розвитку ЄС і особливості її застосування на рівні сільських та урбанізованих територій Європейського Союзу;
- ✓ отримати уявлення про соціальну ідентифікацію розвитку регіонів Європейського Союзу;
- ✓ набути знання про інституційні та правові основи політики регіонального розвитку ЄС;
- ✓ сформувати вміння аналізувати системні проблеми функціонування наднаціональних інституцій ЄС у процесі реалізації регіональної політики.

2.1. РЕГІОНАЛЬНІ АСИМЕТРІЇ В ЄС

(Л. С. ПОЛІЩУК)

Процвітання ЄС і багатство регіонів ЄС не виникло спонтанно. Це є наслідком розробки та впровадження ефективної політики регіонального і локального розвитку в ЄС. Однією із її пріоритетів традиційно залишається мінімізація, згладжування регіональних асиметрій у ЄС. Адже, незважаючи на досить високий загальний рівень соціально-економічного розвитку, Євросоюз характеризується значними регіональними диспропорціями, які посилилися після його розширення. Люксембург, котрий є найбагатшою країною-членом за рівнем ВВП на особу, зараз у сім разів багатший від найбіднішої країни — Румунії, а на регіональному рівні ці відмінності ще помітніші.

За рівнем ВВП на особу (розрахованому за ПКС) можна виділити чотири групи країн ЄС:

— 10 порівняно благополучних країн Західної та Північної Європи (до котрих відносять і Ірландію) з ВВП на особу понад 110 % від середнього по ЄС;

— 2 країни (Італія та Німеччина), в яких за ВВП на особу вище від середньоевропейського рівня є високорозвинені регіони та проблемні території (на півдні та сході відповідно);

— 7 малих і середніх середземноморських країн (включаючи Іспанію та Словенію), в котрих ВВП на особу нижче від середньоевропейського рівня, але розрив не перевищує 30 %;

— 9 східноєвропейських держав, у яких ВВП на особу за останні роки коливався від 30 до 80 % від середнього рівня по ЄС (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

РАНЖУВАННЯ КРАЇН ЄС ЗА ВВП НА ОСОБУ, 2012 р.

Країна-член	ВВП на особу за ПКС (ЄС = 100), %	Країна-член	ВВП на особу за ПКС (ЄС = 100), %
ЄС-28	100	Італія	101
Австрія	130	Латвія	64
Бельгія	120	Литва	72
Болгарія	47	Люксембург	273
Кіпр	92	Мальта	86

Закінчення табл. 2.1

Країна-член	ВВП на особу за ПКС (ЄС = 100), %	Країна-член	ВВП на особу за ПКС (ЄС = 100), %
Чеська Республіка	81	Нідерланди	128
Данія	126	Польща	67
Естонія	71	Португалія	76
Фінляндія	115	Румунія	50
Франція	109	Словаччина	76
Німеччина	123	Словенія	84
Греція	75	Іспанія	96
Угорщина	67	Швеція	126
Ірландія	129	Великобританія	106
Хорватія	62	—	—

Джерело: Офіційний сайт Eurostat.

Відставання країн Південної та Східної Європи за показником ВВП на особу ЄС не в змозі буде ліквідувати і в найближчі 15 років, але економічна динаміка свідчить про явні тенденції згладжування диспропорцій на національному рівні. Не слід переоцінювати високі темпів зростання у країнах ЦСЄ та Південної Європи, адже їх стабільність можлива лише за кардинальної модернізації економіки, причому на основі розвитку передових наукомістких виробництв, зорієнтованих на зовнішні ринки. Однак поки що поліпшення позицій цих країн у напрямі інноваційного розвитку не спостерігається. За винятком Чехії та Словенії (а в окремі роки — Угорщини), видатки на НДДКР у нових членах ЄС, а також у Греції, Португалії (а іноді і в Іспанії) менше як 1 % ВВП, тоді як у Фінляндії і Швеції цей показник перевищує 3 %, у Данії, Німеччині та Австрії — 2 %, у Великобританії, Бельгії та Нідерландах наближається до цього значення. Проблема ускладнюється тим, що збільшення витрат на НДДКР у бідних країнах йде переважно за рахунок нарощування державного фінансування, тоді як приватний бізнес орієнтується на науковий потенціал провідних країн ЄС. Слід також зазначити відмінність багатьох країн ЦСЄ від південно-європейських щодо освітнього рівня населення. Наприклад, Словаччина, Чехія, Словенія та Литва є лідерами в ЄС, особливо молоді, що в перспективі означає

більш інноваційне сприйняття місцевих споживачів та робочої сили.

З останнім розширенням на 10 % збільшилися обсяги виробництва, на 22 % — кількість населення, на 57 % — кількість зайнятих у сільському господарстві і зросла чисельність безробітних на 30 %. Однак 43 % обсягів промислового виробництва в ЄС припадає лише на 14 % його території — географічний п'ятикутник, де виробляється продукція з високою доданою вартістю, який утворюють Лондон, Гамбург, Мюнхен, Мілан і Париж (у яких проживає близько третини населення цієї території). Цей факт підкреслює існування значних територіальних асиметрій.

У Європейському Союзі продовжує зберігатися значна економічна асиметрія соціально-економічного розвитку між регіонами. Обсяг ВВП на особу різниться від 343 % від середнього по ЄС (внутрішній Лондон) до 28 % від середнього по ЄС (регіон «Сєверо-западен» у Болгарії).

За даними Євростату (статистичної служби ЄС), найбагатшими регіонами Союзу є Внутрішній Лондон (343 % від середнього рівня ВВП на особу в ЄС), Велике герцогство Люксембург (279 %), Брюссель (216 %), Гронінген (198 %) і Прага (172 %) (Eurostat Regional Yearbook, 2014).

З 40 регіонів, у яких обсяг ВВП на особу становить понад 125 % від середнього по ЄС, 10 розташовані в Німеччині, 5 — у Нідерландах, по 4 — в Австрії та Сполученому Королівстві, по 3 — в Іспанії та Італії, по 2 — у Бельгії та Фінляндії, по 1 — у Чехії, Данії, Ірландії, Франції, Словаччині, Швеції та Люксембургу.

Найбідніші регіони (28–29 % середнього по ЄС), як і раніше, розміщені у Болгарії та Румунії. Серед 64 регіонів, в яких рівень ВВП на особу становить 75 % від середнього по ЄС, переважна більшість перебуває у нових державах Союзу, хоча тут є і 4 італійські та португальські регіони, 3 грецькі та французькі (заморські території), 2 британські та 1 іспанський.

Оскільки входження до ЄС менш розвинених східноєвропейських країн автоматично знизило середній показник по Союзу, 16 проблемних регіонів старих держав-членів залишили категорію бідних регіонів виключно внаслідок цього статистичного ефекту. В основному постраждали Східна Німеччина і райони Греції (хоча для них все-таки передбачений перехідний період).

Розширення ЄС на Схід супроводжувалося не лише появою в його складі економічно відсталих регіонів, але й збільшенням кількості держав із разючими внутрішніми контрастами (асиметри-

ями регіонального розвитку). Примітно, що в старих членах ЄС міжрегіональні відмінності обумовлені в основному наявністю кількох макрорегіонів з різною історією економічного розвитку (зокрема, Західна і Східна Німеччина), різною спеціалізацією (наприклад, Північна, Центральна і Південна Італія), що іноді ускладнюється ще й етнічною неоднорідністю. Так, у Бельгії на тлі процвітаючої столиці зі змішаним населенням (ВВП на особу становить 256 % від середнього по ЄС) Фландрія помітно випереджає за рівнем економічного розвитку франкомовну Валлонію (128 % проти 93 % від середнього по ЄС).

У нових країнах ЄС величезний розрив у рівні розвитку окремих регіонів найчастіше позбавлений політичного забарвлення і пов'язаний із гіпертрофованим розвитком столиць, особливо — у малих державах ЄС. Наприклад, у Празі, що утворює окремий регіон NUTS-2, ВВП на особу становить приблизно 92 % від середнього по ЄС, що було лише трохи менше, ніж у бельгійської Валлонії чи Іспанії. У той же час в північно-західній області Чехії і в Середній Моравії цей показник не досягає навіть 35 % від середнього по Євросоюзу. За розрахунком по ПКС валют ситуація висвічується ще яскравіше — Прага опиняється в числі найближчополучніших регіонів (ВВП на особу з урахуванням ПКС перевищив середній по ЄС в 1,6 разу), тоді як всі інші області Чехії і за такого підходу належать до бідних регіонів (60—70 % від середнього по Євросоюзу). У Братиславському краї сусідньої Словаччини ВВП на особу дорівнює в середньому за останні роки 78 % від середнього по ЄС (з урахуванням ППС — майже в 1,5 разу перевищував середній), а у Східній Словаччині (Кошицький і Прешовський краї) — перебуває на рівні 23 % (з урахуванням ППС — 43 %) (Eurostat Regional Yearbook, 2014).

Міжрегіональні контрасти характерні і для старих членів ЄС. Найвідсталішим регіоном NUTS-2 вважається Західна Греція (Еллада), де ВВП на особу дорівнює лише 49 % від середнього по ЄС-28. При цьому в центральній частині Великого Лондона, яка також утворює регіон NUTS-2, ВВП на особу перевищив середній по Євросоюзу показник більш ніж у 4 рази. У той же час у Литві (яка через невеликий розмір країни не ділиться навіть на окремі регіони NUTS) ВВП на особу становить лише 27 % від середнього, у Латвії — 25,3 %. З приєднанням до ЄС у 2007 р Болгарії асиметрії стали ще більше зростати. У цілому ВВП на особу в цій країні буде лише 12,7 % від середнього по ЄС, а в таких регіонах NUTS-2, як Північно-Західний і Південно-Центральний райони Болгарії, — 9,6 %.

Диспропорції регіонального розвитку оцінюються не лише за допомогою одного індикатора (наприклад, ВВП на особу), а шляхом зіставлення окремих груп показників залежно від складових політики, що реалізується (економічна, соціальна, регіональна), цілей і завдань, що висуваються.

Асиметрії регіонального розвитку в ЄС ідентифікуються на рівні: 1) економічних показників (GDP — ВВП (у тому числі ВВП на особу); Disposable income of households (DI) — доходи, що отримують домогосподарства; Gross domestic expenditure on R&D (GERD) — ВВП, що спрямовується на НДДКР (у тому числі на науку та інновації); 2) соціальних диспропорцій розвитку (Employment rate (ER) — рівень зайнятості; Unemployment rate (UER) — рівень безробіття; Persons aged 30–34 with tertiary education attainment (TE) — кількість осіб у віці 30–34 роки, що мають неповну освіту; 3) територіальних диспропорцій (Density of motorway (DM) — щільність доріг; Density of railway (DR) — щільність залізниць (адже рівень розвитку та щільність транспортної інфраструктури свідчить про локальну доступність території, про рівень розвитку регіональної інфраструктури, що є однією з передумов залучення інвестицій на місцевий, регіональний рівень і розвиток території) (рис. 2.1).

Підвищення показника ВВП на особу в бідних регіонах є основним завданням ключових напрямів регіональної політики ЄС. Зазначимо, що пороговим критерієм для отримання фінансової допомоги на потреби регіонального розвитку (конкретним регіонам ЄС), слугує рівень 75 % від середнього по ЄС. Хоча розрахунок ведеться з урахуванням регіональних відмінностей у рівні цін, тобто на основі паритетів купівельної спроможності (ПКС) валют (причому береться середнє значення за три роки), це змінює картину несуттєво. Наприклад, у найбідніших районах Болгарії ВВП на особу навіть у розрахунку таким способом не досягає 30 % від середнього по Євросоюзу (див. кейс 2.1).

Дані Євростату показують, що вже у поточному десятилітті більшість проблемних регіонів у Південній і Східній Європі демонструють випереджаюче зростання. Однак у майбутньому слід очікувати загострення міжрегіональних відносин всередині окремих країн ЄС, особливо між великими міськими агломераціями та економічною периферією зі старою господарською спеціалізацією (йдеться про старопромислові регіони). Навіть позитивна економічна динаміка деяких великих периферійних регіонів буде забезпечуватися переважно за рахунок локальних точок зростання.

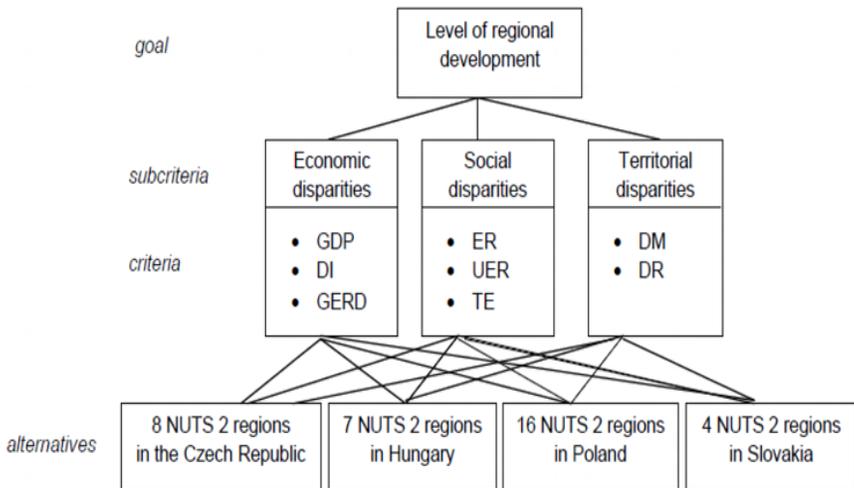

Рис. 2.1. Ієрархічна система асиметрій у ЄС: економічні, соціальні, територіальні (2013 р.)

Джерело: Multicriteria Analysis of Regional Disparities in the Context of the EU.

Проведений аналіз регіональних асиметрій дозволяє зробити припущення, що на найближче десятиліття з порядку денного політики згуртування не зникне завдання вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів ЄС, у тому числі за рівнем ВВП на особу. Більше того, розширення ЄС «на Схід», за рахунок слабозвинених країн лише загострює контрасти асиметрій регіонального розвитку на тлі проголошених цілей спільної конвергенції.

Другою проблемою, що пов'язана з асиметрією регіонального розвитку ЄС, є завдання підтягування найвідсталіших регіонів, котрі за відсутності власних ресурсів розвитку, периферійного становища, постійної міграції кваліфікованої робочої сили до великих міст, неефективного місцевого управління та з інших причин суттєво відстають у процесах загальної конвергенції та економічного зростання. Вирішення цієї проблеми не може бути досягнуто лише завдяки нарощуванню фінансування з фондів ЄС — потрібні ґрунтовні інституційні перетворення, характер яких не завжди передбачуваний.

Ще менше відповідей у експертів є на виклики регіонального розвитку ЄС, що тільки формуються під впливом глобалізації та інших фундаментальних політичних і соціально-економічних чинників.

Поточна підтримка відсталих (периферійних) територій, створення загального сприятливого інвестиційного клімату для підприємств (що мають середню чи низьку наукомісткість) не дає стійкого скорочення розриву в рівні регіонального розвитку. Ліквідувати у перспективі асиметрії між провідними економічними центрами ЄС і периферійними / депресивними територіями можна лише одним способом — створюючи можливості для нарощування в регіонах ЄС власного потенціалу інноваційного розвитку за проведення на всіх рівнях (від регіонального до наднаціонального) узгодженої та гармонізованої політики регіонального розвитку.

2.2. ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС ТА ПРІОРИТЕТИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДО 2020 р.

(С. О. БІЛА)

Стабільний економічний розвиток країн ЄС, соціальна та суспільна злагода, притаманна Європейському Союзу, мають в основі надання більшої самостійності регіонам країн-членів, насамперед у сфері вирішення повсякденних питань місцевого розвитку. За умови домінування ліберальних цінностей і свободи господарського вибору в країнах ЄС не втрачено координуючу та стимулюючу роль центру, що сприяє вирішенню стратегічних питань регіонального розвитку на середньо- і довгострокову перспективу (зокрема до 2020 р.). Дослідження сутності, закономірностей еволюції та становлення сучасної політики регіонального розвитку ЄС має вагоме теоретичне та практичне значення. Особливо це питання актуально для України, що обрала шлях євроінтеграції.

Політика регіонального розвитку — це різновид міжнародної, державної та внутрішньодержавної діяльності політичних суб'єктів з метою забезпечення збалансованого регіонального розвитку, створення та перерозподілу економічних, соціальних та інших ресурсів між регіонами (країни, інтеграційного угруповання країн ЄС) заради досягнення визначених стратегічних цілей розвитку (країни, інтеграційного угруповання країн ЄС), створення комфортного, безпечного середовища для проживання людини (незалежно від місця її проживання, на всій території ЄС).

З огляду на завдання вирішення нагальних соціально-економічних проблем внутрішнього (регіонального) розвитку найбільше значення для країн ЄС має політика регіонального розвитку, що втілюється на загальноєвропейському (міждержавному) та субнаціональному рівнях.

Політика регіонального розвитку ЄС (інший, часто вживаний термін — регіональна політика ЄС) є особливим видом спільної європейської політики, її невід’ємною складовою. Ініціатором і координатором практичного втілення політики регіонального розвитку ЄС виступають спеціально уповноважені на це інститути: Європейський Парламент, Європейська Комісія, Рада ЄС та ін.

Регіональна політика ЄС не є консервативною, вона пройшла кілька етапів еволюції, удосконалюється, реформується відповідно до стану політичного, інституційного та соціально-економічного розвитку країн Європейського Союзу.

Регіональна політика ЄС (2007–2013 рр.). Активні та знакові публічні дебати про необхідність зміни як регіональної, так і структурної політики Європейського Союзу на наступний за 2006 р. період семирічного планування (2007–2013 рр.) відбулися 1 травня 2004 р.

Напередодні найбільшого в історії ЄС процесу територіально-го розширення «на Схід» стало очевидно, що подальший розвиток регіональної політики наражається на серйозні проблеми, що виникнуть внаслідок приєднання до ЄС десяти нових країн-членів. У той час як населення нових членів ЄС (приєднаних країн) у 2002 р. становило 16 % загальної чисельності населення ЄС-25 (а їх площа — 19 % від території ЄС), їх ВВП становив лише 5 % ВВП розширеного Євросоюзу. За винятком Праги і Братислави, в усіх регіонах-новачках показник ВВП на особу перебував нижче від середнього по ЄС-15 (Cohesion Policy, 2007). Саме тому центр уваги структурної та регіональної політики ЄС перемістився у бік сприяння регіональному розвитку країн Центральної та Східної Європи.

Специфічною проблемою регіонального розвитку ЄС за 2007–2013 рр. стає так званий *статистичний ефект*, що полягав у тому, що середній ВВП на особу в країнах ЄС скоротився за рахунок включення нових відносно економічно слабких країн-членів. Отже, арифметично, відносна економічна міць регіонів — «старих» країн – членів ЄС збільшилася. Внаслідок цього ряд регіонів «старого складу» (ядро ЄС) втратив право на підтримку цілі — конвергенції. Наприклад, у Східній Німеччині у зв’язку зі «статистичним ефектом» південний захід Бранденбургу, регіони

Дрездена та Лейпцига «випали» з процесу розподілу фінансової допомоги ЄС на потреби структурної підтримки. За обставин, що змінилися, Європейська Комісія у своїй Третій доповіді про економічне й соціальне згуртування озвучила пропозицію сконцентруватися в регіональній політиці на меті створення найбільш конкурентоспроможної і динамічної економіки в світі. У цьому контексті Європейською Комісією були сформульовані три пріоритети нової регіональної політики ЄС на 2007–2013 рр.: 1) конвергенція регіонів; 2) регіональна конкурентоспроможність та працевлаштування; 3) європейське територіальне співробітництво (див. табл. 2.2).

У рамках регіональної політики на 2007–2013 рр. на потреби реалізації оновленої політики згуртування у межах ЄС було виділено 347,4 млрд євро (Cohesion Policy, 2007).

Таблиця 2.2

**ПРІОРИТЕТИ ТА ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ
ПРОГРАМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЄС (2007–2013 рр.)**

Пріоритет (ціль)	Фінансові інструменти
Конвергенція та конкурентоспроможність	Фонд згуртування. Європейський Фонд регіонального розвитку. Європейський Соціальний Фонд. Фонд підтримки рибальства. Гарантійний фонд для сільського господарства
Регіональна конкурентоспроможність і зайнятість: — на регіональному рівні; — на національному рівні	Європейський фонд регіонального розвитку. Європейський соціальний фонд
Європейське територіальне співробітництво	Європейський фонд регіонального розвитку

Джерело: Cohesion Policy. Commentaries and official texts, 2007.

Розглянемо докладніше базові пріоритети (цілі) регіонального розвитку ЄС у 2007–2013 рр. (див. табл. 2.2).

Пріоритет 1. Конвергенція і конкурентоспроможність — ставили за мету згладжування, мінімізацію проявів соціально-економічної нерівності між країнами і регіонами ЄС, підтримку темпів економічного зростання і створення нових робочих місць у країнах — членах ЄС, і насамперед — у найменш економічно розвинених регіонах ЄС. Основними напрямками виділення додаткових фінансів на регіональному та міжрегіональному рівнях

були визнані такі: модернізація та оптимізація економічної структури регіону, розвиток і модернізація регіональної (галузевої, транспортної, енергетичної та ін.) інфраструктури, охорона природного середовища, налагодження ефективної діяльності у галузі державного адміністрування, управління ринком праці, системи освіти і навчання.

Пріоритет 2. *Регіональна конкурентоспроможність і зайнятість* (на регіональному та національному рівні) — ставили за мету зменшення безробіття і зростання трудової зайнятості та конкурентоспроможності регіонів. Крім допомоги для найслабше розвинутих країн-учасниць і регіонів політика ЄС була спрямована (за посередництвом регіональних програм) на підтримку регіонів і влади в діях, що передбачають проведення економічних змін у промисловому секторі, міських територіях. Ці заходи мали за мету посилити їх конкурентну спроможність і привабливість, беручи до уваги й усі відмінності, що мають місце на цих територіях. Пріоритет 2 мав підтримати населення у сфері пристосування до кон'юнктурних коливань економічного розвитку, покращити рівень зайнятості, якості праці і продуктивності, запровадити дієву соціальну політику.

Пріоритет 3. *Європейське територіальне співробітництво:* транскордонне, транснаціональне і міжрегіональне — розглядалось як основа гарантування гармонійного і рівномірного розвитку ЄС. Майже 2,5 % бюджету регіонального розвитку ЄС було спрямовано на перепрофілювання галузевих структур прикордонних територій, а розмір асигнувань залежав від чисельності населення регіонів NUTS-3. Ключовими темами було визначено інновації в економіку, що заснована на наукових знаннях; екологізацію виробництва та запобігання природним катастрофам; прогрес у досягненні повної зайнятості; поліпшення якості і продуктивності праці; соціальне залучення та об'єднання (згуртування) (див. кейс 2.2).

Політика регіонального розвитку ЄС на період 2014–2020 рр. тісно корелюється з реалізацією загальноєвропейської політики сталого розвитку «Європа-2020». Після настання світової фінансово-економічної кризи 2008 р. Європа і весь світ стикнулися з надзвичайно руйнівними наслідками цього процесу, що віддзеркалилося на всіх рівнях соціально-економічного розвитку країн, інтеграційних угруповань, а також і на базових тенденціях регіонального розвитку. Європейський Союз усвідомлював необхідність розробки принципово нової стратегії розвитку на найближчі сім років, спрямованої на принципово новий сталий розвиток.

Саме тому у березні 2010 р. ЄС схвалює нову європейську концепцію: Стратегію соціально-економічного, сталого розвитку «Європа-2020», зорієнтовану на перехід та досягнення країнами ЄС до означеного часу критеріїв «розумного, стійкого і всеосяжного зростання» (Europe-2020, 2010).

Стратегія «Європа-2020» встановлює три основні стратегічні пріоритети зростання європейської економіки: *розумне зростання* — розвиток економіки, заснований на знаннях та інноваціях; *стійке зростання* — створення економіки, заснованої на доцільному і раціональному використанні ресурсів, збереженні екології та підтримці конкуренції; *всеохоплююче зростання* — сприяння підвищенню рівня зайнятості населення, досягнення соціальної та територіальної злагоди.

Стратегія «Європа-2020» передбачає досягнення до 2020 р. низки довгострокових цілей соціально-економічного та регіонального розвитку: 75 % населення ЄС у віці від 20 до 64 років мають бути працевлаштовані; 3 % ВВП ЄС має бути інвестовано у дослідження та наукові розробки; кліматичні (енергетичні) цілі «20/20/20» мають стати пріоритетними для економічного розвитку ЄС та бути досягнуті (у тому числі йдеться про зменшення викидів парникових газів — на 20 % порівняно з 1990 р.; збільшення до 20 % використання відновлюваних джерел енергії у загальному обсязі споживання енергетичних ресурсів країнами ЄС; підвищення енергоефективності економіки ЄС на 20 %); частка учнів, що не отримають до 2020 р. базову середню освіту, не повинна перевищувати 10 %. Не менше як 40 % молоді віком від 30 до 34 років повинні мати вищу освіту; має бути досягнуто і скорочення в країнах ЄС кількості осіб, що перебувають у зоні ризику опинитися за межею бідності, на 20 млн осіб (порівняно з показниками 2010 р.) (Europe-2020, 2010).

Для того щоб держави – члени ЄС змогли адаптувати стратегію «Європа-2020» до конкретної ситуації розвитку національної економіки, Європейська Комісія пропонує кожній з країн ЄС трансформувати цілі «Європа-2020» у національні стратегії та пріоритети регіонального розвитку (узгодити їх з урахуванням регіональної специфіки).

Європейська Комісія вносить необхідні корективи в процеси управління розвитком і досягнення цілей «Європа-2020», дає свободу на регіональному рівні вирішувати першочергові завдання щодо соціально-економічного розвитку країн ЄС, а також відстежувати досягнення поставлених цілей.

Європейський Парламент створює уніфіковану законодавчу основу для реалізації пріоритетних напрямів діяльності ЄС до 2020 р. Узагальнено процес реалізації Стратегії являє собою кооперацію органів влади ЄС, а також охоплює діяльність комітетів, національних парламентів, національної, місцевої та регіональної влади; поширюється на соціальні сили і громадянське суспільство в цілому.

Наведені цілі стратегії «Європа-2020» відображають основну суть розумного, стійкого і всеосяжного зростання. Ці цілі відповідають концепції сталого розвитку.

Для досягнення поставлених цілей — вивести країни ЄС до 2020 р. на принципово новий соціально-економічний рівень розвитку, Євросоюз вважає пріоритетними такі сім напрямів спільної діяльності: «Інноваційний Союз»; «Рух Молоді»; «План розвитку цифрових технологій в Європі»; «Доцільне використання ресурсів у Європі»; «Індустріальна політика, спрямована на глобалізацію»; «План з розвитку нових здібностей і збільшення кількості робочих місць»; «Європейська політика проти бідності». Наведені вище стратегічні напрями спільної діяльності є пріоритетними для Європейського Союзу. Політичні, економічні та соціальні інструменти ЄС, особливо потенціал внутрішнього ринку, фінансових важелів, інструментів зовнішньої політики — будуть задіяні в усуненні перешкод і досягненні цілей «Європа-2020» (Еуроре-2020, 2010).

Стратегія «Європа-2020» окреслює три основні пріоритетні напрями розвитку регіональної політики Європейського Союзу на період до 2020 р.

1. Розвиток місцевої економіки, що ґрунтується на знаннях та інноваціях. Три проекти — «Інноваційний Союз», «Рух молоді» та «План розвитку цифрових технологій в Європі» — спрямовані на сприяння впровадженню інноваційних ідей у товарах і послугах для сталого економічного зростання та створення нових робочих місць, посилення результативності освітніх програм і залучення молоді на ринок праці, використання повного потенціалу інформації та комунікаційних технологій, підтримку молодих підприємців і фрилансерів.

2. Створення місцевої економіки, що ґрунтується на доцільному (ефективному, раціональному) використанні ресурсів, захисті екології та підтримці конкуренції. Два проекти — «Доцільне використання ресурсів в Європі» та «Індустріальна політика, спрямована на глобалізацію» — сприяють проведенню модернізації транспортного сектору, розвитку малого і середнього бізнесу, розумному використанню енергоджерел тощо.

3. Сприяння підвищенню рівня зайнятості населення, досягнення соціальної та територіальної злагоди, що особливо важливо для мешканців малих міст, сільських і віддалених територій. Так, проект «План розвитку нових навичок і збільшення кількості робочих місць» дає можливість провести модернізацію ринку праці, збільшити можливість працевлаштування. Проект «Європейська політика проти бідності» спрямований на те, щоб досягнення у сфері економічного розвитку та зайнятості населення допомогли знизити рівень бідності на місцевому, регіональному, рівні.

На сучасному етапі регіональна політика Європи зосереджується на розвитку ендogenous потенціалу та мобілізації місцевих активів; ставить за мету послабити певні нерівності соціально-економічного, інфраструктурного розвитку, що існують між 274 європейськими регіонами (рис. 2.2).

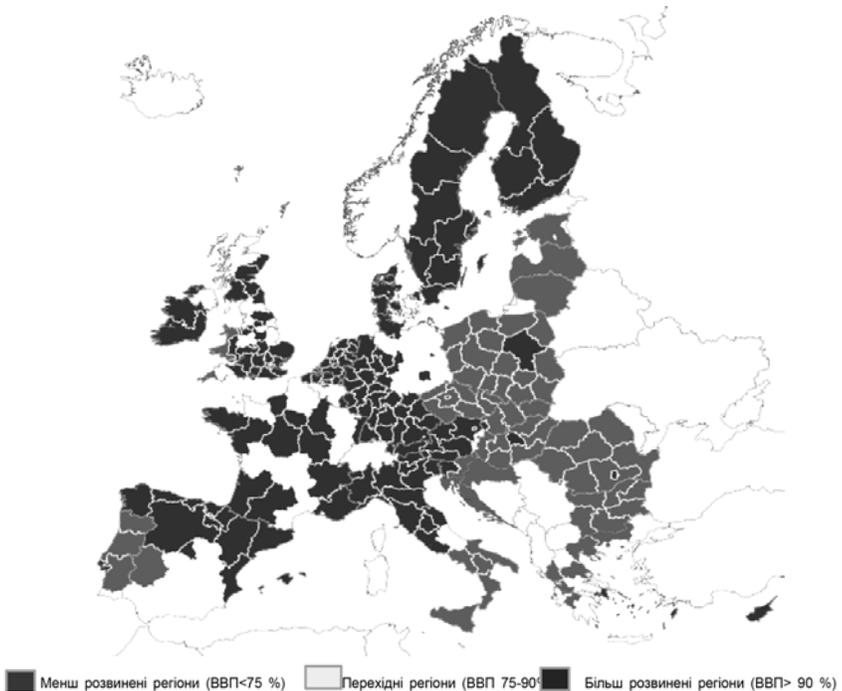

Рис. 2.2. Диференціація регіонів ЄС-28 за рівнем економічного розвитку

Джерело: Why Europe's New Cohesion Policy is Unlikely to Enhance the Effectiveness of EU Structural and Investment Funds, 2014.

Регіональна політика ЄС на період 2014–2020 рр. зорієнтована на досягнення трьох базових пріоритетів регіонального розвитку.

1) сприяння економічному наближенню (згуртуванню) для того, щоб допомогти менш розвиненим регіонам (які розташовані в основному в нових країнах – членах ЄС) зменшити відставання від розвиненіших регіонів країн ЄС і мінімізувати диспропорції регіонального розвитку;

2) реалізацію комплексних заходів з покращення регіональної конкурентоспроможності і зайнятості;

3) сприяння співпраці між регіонами і країнами ЄС для того, щоб зменшити соціально-економічні розбіжності у межах ЄС, знизити бар'єри національних кордонів у межах ЄС.

У нормативних документах ЄС, зокрема у «Порядку денному для Європейського Союзу у регіональному розрізі» (Territorial Agenda 2020, 2011), зазначено, що саме на регіональному рівні країни ЄС мають забезпечити гідну відповідь на виклики, що постають перед Європейським Союзом, у тому числі забезпечити поліцентричний і збалансований регіональний розвиток; підтримку інтегрованого розвитку міст, урбанізованих територій, сільських та особливих (спеціальних) територій; підтримку інтеграції транскордонних і транснаціональних функціональних макрорегіонів; забезпечити високий рівень конкурентоспроможності регіонів на світових ринках; гарантувати покращення локальної доступності (у тому числі транспортного, комунікативного сполучення та зв'язків) між регіонами як для окремих мешканців, так і для громад, суб'єктів господарювання, що діють на регіональному рівні, представників публічної влади тощо; створити ефективну систему управління екологічними, ландшафтними і культурними ресурсами регіонів із залученням громади, місцевого самоврядування тощо.

Новацією регіональної політики країн ЄС на період 2014–2020 рр. порівняно з 2007–2013 рр. стає те, що регіональна політика Євросоюзу еволюціонувала від політики «єдиного центру» до мультицентристської політики із розвиненою вертикальною та горизонтальною координацією; від політики пом'якшення соціального напруження за рахунок допомоги зверху до політики розвитку на основі задіяння внутрішніх ресурсів регіону, наявних на місцевому, регіональному, рівні; від політики перерозподілу ресурсів та мінімізації (згладжування) соціально-економічних диспропорцій соціально-економічного розвитку на регіональному рівні до політики створення рівних можливостей, рівних умов (!) для сталого, збалансованого розвитку регіонів і територій, під-

вищення рівня їх конкурентоспроможності; від визначення спеціальних зон для надання субсидій і допомоги держави до надання підтримки всім регіонам ЄС для оптимального залучення та використання їх власного ресурсного, інноваційного, креативного потенціалів; від прямих інструментів стимулювання (субсидування, податкових пільг) до гібридних інструментів (технічна допомога, гранти, кредити) і довгострокових заходів зі зміни фундаментальних засад конкурентоспроможності територій; від пріоритетності горизонтальної координації регіональної політики ЄС з промисловою політикою, аграрною та соціальною політикою — до вертикальної координації (що передбачає синергію регіональної та секторальної політики).

Пріоритетними сестринськими секторами регіональної політики у межах ЄС на період до 2020 р. визнано транспортну та інфраструктурну політику (у тому числі у сфері розвитку цифрових телекомунікацій на регіональному рівні); політику у сфері підтримки бізнесу (малого, середнього бізнесу, розвитку підприємництва) на місцевому, регіональному, рівні; політику у сфері зайнятості та підвищення кваліфікації трудових ресурсів на місцевому, регіональному, рівні; політику у сфері наукових досліджень, освіти та інновацій, розвитку креативного потенціалу територій; екологічну політику ЄС — політику сталого розвитку (у тому числі розвитку відновлюваної «зеленої» енергетики тощо).

Еволюція політики регіонального розвитку ЄС, наявність особливостей їх розробки та впровадження протягом останніх кількох десятиліть супроводжувалась напрацюванням прийнятими всіма країнами ЄС стандартних (уніфікованих), статистичних та інституційних засад спільної регіональної політики Європейського Союзу.

Номенклатура територіальних одиниць для статистичних цілей ЄС вводить термін NUTS. Так, Статистичне бюро ЄС (Євростат) виділяє три ієрархічні рівні територіальних утворень (Nomenclature of Territorial Units for Statistics). У країнах ЄС рівні NUTS відповідають кількості населення в адміністративно-територіальних одиницях (NUTS, 2010):

NUTS-1 — від 3 млн до 7 млн (за винятком малих країн ЄС — Люксембургу, Кіпру, Естонії);

NUTS-2 — від 800 тис. до 3 млн (приклад, землі у Німеччині та графства у Великій Британії);

NUTS-3 — від 150 тис. до 800 тис. осіб, що проживають на території.

Рівень нижче від NUTS-3 являє собою місцеві адміністративні одиниці (Local Administrative Units — LAU), що підпадають під

місцеве регулювання та контроль розвитку з боку органів місцевого самоврядування.

NUTS-1 — найбільша одиниця поділу; це статистичні одиниці, території, найнаближеніші за кількістю мешканців до німецьких федеральних земель. Наприклад, у ЄС — Landy (D); Польща — уся держава.

NUTS-2 — це слабше розвинуті та малозаселені регіони. Приклади в ЄС — регіони, наближені за кількістю мешканців до німецьких земель — Regierungsbezirk (D); для Польщі — воєводства (16).

NUTS-3 — статистичні одиниці, наближені за кількістю мешканців на згаданій території до французьких департаментів — Departamenty (F), а також території з промисловістю, що занепадає (у тому числі старопромислові регіони); для Польщі — групи повітів (32).

NUTS-4 — стосується лише деяких країн, деяких регіонів, що розташовані у межах окремих країн, охоплюють регіональні одиниці, що відповідають за кількістю проживаючих, наприклад, англійським графствам — County (UK); для Польщі — повіти (373).

NUTS-5 — найменші територіальні одиниці — комуни та муніципалітети (Gemeinden (D); для Польщі — гміни (2483).

На 1 січня 2015 р. у країнах ЄС визнано існування 98 регіонів на рівні NUTS-1, 1276 регіонів на рівні NUTS-2, 1342 регіони на рівні NUTS-3 (Eurostat Regional Yearbook, 2014).

Політика регіонального розвитку ЄС здійснюється на трьох рівнях. На національному рівні її реалізують центральні (загальнонаціональні) органи влади стосовно окремих частин країни (часто — спільно з вищими, наддержавними, органами управління ЄС), наприклад, стосовно повітів у Польщі (на рівні NUTS-2, NUTS-3, NUTS-4). На субнаціональному рівні регіональна політика здійснюється регіональними (місцевими) органами влади та управління стосовно дрібніших територій — аж до окремих населених пунктів — міста/муніципалітети, сільські поселення тощо, що є на території конкретної країни (NUTS-4; NUTS-5). На загальноєвропейському (міждержавному) рівні регіональна політика проводиться міждержавними інститутами, що діють у рамках регіональних інтеграційних об'єднань (Європарламент, Європейська Комісія, Комітет регіонів ЄС тощо), на рівні NUTS-1, NUTS-2).

Просторовий розвиток стає однією з новацій, родзинок розробки та впровадження політики регіонального розвитку ЄС на період до 2020 р. Принципи просторового розвитку були вик-

ладені в рамках Європейської Конференції міністрів, відповідальних за просторове (регіональне) планування (СЕМАТ).

Базовими принципами регіонального / просторового розвитку у країнах ЄС визнано:

1) забезпечення територіальної цілісності способом збалансованішого соціального та економічного розвитку регіонів і підвищення їх конкурентоспроможності; 2) стимулювання розвитку, спричиненого виконанням міських функцій і поліпшення взаємовідносин міста і села; 3) сприяння збалансованішій доступності на регіональному рівні (насамперед за рахунок створення розвинутої транспортної мережі — залізничного, річкового та морського транспорту); 4) врахування в процесі просторового планування розширення доступу до інформації та знань; 5) зменшення на регіональному рівні збитків, завданих навколишньому середовищу; 6) підвищення цінності та захист природних ресурсів і природної спадщини в процесі впровадження сучасної регіональної політики; 7) примноження культурної спадщини як фактора регіонального розвитку (зокрема, через залучення муніципалітетами і регіонами інвесторів до місцевих проектів, що мають історичну і культурну цінність, враховують креативний ресурс регіону); 8) розробка на регіональному рівні енергетичних ресурсів і забезпечення екологічної та енергетичної безпеки; 9) заохочення до розвитку в регіонах високоякісного туризму (як одного з напрямків досягнення на цій основі сталого регіонального економічного зростання); 10) врахування на регіональному рівні запобіжних заходів з обмеження впливу ризиків настання природних катастроф у процесі досягнення сталого просторового розвитку (СЕМАТ, 2012).

Отже, у розробці та впровадженні політики регіонального розвитку ЄС на етапі 2014–2020 рр. спостерігається перехід від домінування виключно соціально-економічних критеріїв як показників успішності розвитку регіонів до комплексного врахування дії інституційних чинників і надання пріоритетності таким з них, як національна культура і примноження культурної спадщини, безпека розвитку та екологія, інформація, інновації та знання, що відкриває нові можливості для підвищення конкурентоспроможності регіонів Європи у XXI ст. (як часто називають ЄС європейці).

Базовими, універсальними принципами / засадами розробки та впровадження політики регіонального розвитку в країнах ЄС визнано: субсидіарність; децентралізацію; партнерство; програмування; концентрацію; компліментарність / доповнюваність.

Субсидіарність передбачає децентралізацію владних повноважень, їх передачу (делегування) на той рівень публічного управління, на якому вони можуть бути використані найефективніше.

Децентралізація — перерозподіл повноважень регіонів з метою їх ефективного використання та заохочення регіональних ініціатив, оптимізація процесів практичного вирішення питань саме на регіональному рівні, а також розмежування функцій і повноважень між різними рівнями управління ЄС на регіональному/місцевому рівні.

Партнерство — це співробітництво між різними рівнями, суб'єктами різних рівнів адміністративно-територіальних одиниць (ЄС — країна — регіон) задля досягнення спільної мети регіонального розвитку.

Програмування — це цілеспрямована діяльність на локальному (регіональному) рівні для досягнення поставленої (спільної для ЄС) мети щодо забезпечення регіонального розвитку. Програмування передбачає розробку на основі партнерства Стратегій розвитку регіонів з урахуванням пріоритетних цілей довгострокового, середньострокового і короткострокового регіонального розвитку.

Концентрація — забезпечення проектів регіонального розвитку ЄС відповідними ресурсами (у тому числі за рахунок коштів Структурних фондів ЄС).

Компліментарність / доповнюваність — передбачає задіяння взаємодоповнюючого характеру фінансування регіонального розвитку, субсидій, які розглядаються лише як додаткове джерело під час виконання національних програм регіонального розвитку та не мають право визначати об'єкти фінансування виключно з власної ініціативи (без узгодження з вищим рівнем — суб'єктом впровадження регіональної політики).

Принцип компліментарності полягає і у тісній координації регіональної та секторальної політики, що реалізовувалась на рівні ЄС (аграрної, інфраструктурної, промислової, інноваційної тощо).

Політика регіонального розвитку ЄС на період до 2020 р. акцентує увагу на таких напрямках: сприяння і стимулювання розвитку сільських територій; активізація діяльності, пов'язаної зі зменшенням безробіття, забезпеченням зайнятості (насамперед — серед молоді); запровадження соціальних інновацій (у тому числі забезпечення соціального залучення осіб з особливими потребами до активної трудової діяльності); забезпечення конкуренто-

спроможності підприємств, насамперед малих і середніх; фінансова підтримка розвитку територіальної кооперації тощо.

Політика регіонального розвитку ЄС не є консервативним, застиглим, процесом — це гнучка, органічна політика, що модифікується, видозмінюється та вдосконалюється під впливом ризиків як внутрішнього, так і зовнішнього походження, нових геополітичних умов і викликів глобалізації, суб'єктом та об'єктом яких у XXI ст. стає Європейський Союз.

2.3. ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ ЄС

(В. І. ВЕРЕТНОВ)

Засади інноваційної політики регіонів ЄС. З середини XX ст. в соціально-економічній царині серед науковців країн заходу простежується еволюція теорій інноваційного розвитку регіонів. Практичне їх впровадження в ЄС реалізовувалось завдяки моніторингу темпів інноваційного розвитку регіонів порівняно з лідерами США, Японією, Кореєю, з подальшим прийняттям стратегії з усунення причин неефективного інноваційного розвитку регіонів ЄС.

Впровадження в життя цієї стратегії сприяло усвідомлення того, що інноваційний розвиток регіонів ЄС є ключовим чинником у забезпеченні їх глобальної міжнародної конкурентоспроможності (Porter, 2010).

Для постійної підтримки цього розвитку були розроблені загальні засади політики його стимулювання.

Перш за все це фокусування на наукомісткості бізнесу, пряме фінансування підприємств для заохочення нововведень у сферах новітніх технологій, стимулювання співробітництва університетської науки і компаній, що виготовляють наукомістку продукцію. Це далеко не повний перелік атрибутів інноваційної політики, яка проводиться в країнах ЄС і відкриває рівні можливості для національних підприємств країн – членів ЄС у сфері інноваційного бізнесу.

Стратегічною лінією країн членів Європейського Союзу в сфері інноваційної діяльності є концентрація фінансових ресурсів на ключових напрямках, які охоплюють створення єдиної для всіх країн – членів ЄС бази даних, що акумулює та регламентує комплекс мінімально необхідних процедур і формальностей для

створення підприємств: на підтримку малих і середніх підприємств з метою правового захисту від незаконного копіювання розроблених технологій і продукції; створення механізму фінансової підтримки малих і середніх підприємств, надання їм допомоги в підготовці, реєстрації та підтримці патентів з огляду на досвід роботи національних і європейських патентних бюро; удосконалення системи фінансування інноваційної діяльності підприємств; введення досконалішого податкового механізму, який надавав би певні пільги підприємствам, що займаються розробкою і випуском інноваційної продукції; створення на підприємствах і компаніях умов для стимулювання підвищення освітнього рівня працівників (Козак, Логвінова, Барановська, 2010; 161).

Потужним напрямом інноваційного розвитку регіонів ЄС сучасні науковці виокремлюють креативну економіку, яка представлена програмою «Креативна Європа» з двома основними напрямками організаційно-фінансових перетворень у галузях медіа і культури, а також підтримки суб'єктів малого середнього бізнесу та міжрегіональної та глобальної кооперації.

Термін «інновація» походить від англійського слова *innovation*, що означає нововведення, а люди, які роблять інновації займаються інноваційною діяльністю. Слід розрізняти поняття інноваційного розвитку в вузькому та широкому розумінні. Якщо, у вузькому сенсі інноваційним розвитком вважають процес позитивних змін, вдосконалення через науково-технічні, технологічні інновації, пов'язані з переозброєнням чи вдосконаленням виробництва, то у широкому розумінні під інноваційним розвитком розуміють також процес удосконалення, крім науково-технічних і технологічних інновацій, ще й через організаційно-фінансові маркетингові інновації з використанням плідної співпраці науки, освіти, бізнесу.

Єдиного підходу до класифікації інновацій через їх багатомірність на сьогодні не існує. Серед поширених підходів слід визначити характерні властивості інновацій — це новизна і комерціалізація, або споживча цінність, або користь. Інновації за класифікацією поділяються на технологічні та нетехнологічні. До технологічних належать ті, що зачіпають засоби, методи, технології виробництва, що визначають науково-технічний прогрес (вдосконалюють продукти чи процеси), до нетехнологічних — організаційні, управлінські, соціальні, ринкові, маркетингові, промислові. Інноваційний розвиток в існуючому економічному конкурентному середовищі став ключовим фактором виживання та добробуту суб'єктів господарювання.

Серед основних інститутів інноваційного розвитку виокремлюють кластери, технологічні парки та технополіси, промислові хаби, іннотехі, бізнес-інкубатори. Соціально-економічна сутність цих основних інститутів інноваційного розвитку розкривається завдяки наведенню їх визначень. Отже, існує п'ять різновидів економічних кластерів.

1. Кластер — географічна концентрація подібних, суміжних або додаткових підприємств з активними каналами для бізнес-транзакцій, комунікацій і діалогу, що поділяють спеціалізовану інфраструктуру, робочі ринки та послуги і мають спільні можливості або загрози.

2. Кластер — це галузеве, територіальне та добровільне об'єднання підприємницьких структур, які тісно співпрацюють із науковими (освітніми) установами, громадськими організаціями та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції і сприяння економічному розвитку регіону.

3. Кластер — мережа постачальників, виробників, споживачів, елементів промислової інфраструктури, дослідних інститутів, взаємозалежних у процесі створення додаткової вартості.

4. Кластер — група розташованих на території поселення або поблизу його взаємозалежних підприємств та організацій, які взаємодоповнюють і посилюють конкурентні переваги один одного.

5. Кластер являє собою групу локалізованих взаємозалежних компаній, постачальників устаткування, комплектуючих, спеціалізованих послуг, інфраструктури, науково-дослідних інститутів, вищих закладів освіти та інших організацій, які взаємодоповнюють і посилюють конкурентні переваги один одного.

Серед основних інститутів інноваційної діяльності науковці виокремлюють технопарк, технополіс, промисловий хаб, іннотех.

Технопарк — науково-інноваційний центр, територіально виділений комплекс, який поєднує організації, фірми, об'єднання, що охоплюють увесь цикл здійснення інноваційної діяльності — від генерації нових ідей до випуску і реалізації наукомісткої продукції. Технопарк, як правило, заснований на базі провідних університетів, інших наукових організацій, включає сервісні і виставочні комплекси, фірми. У межах технопарків можливе створення венчурних фірм і венчурних фондів.

Технополіс — центр досягнень науки, технології, техніки, зазвичай розташований у конкретному окремому місті. Існують три моделі технополісів: американська, японська, змішана (європей-

ська). Якщо в американській моделі використовують існуючі міста, то в японській будують нові міста, а в європейській моделі — два ці підходи для створення технополісів. Яскравим прикладом інформаційних технополісів є Сан-Хосе (Кремнієва долина), Бангалор (Індія).

Промислові хаби — це об'єднання інноваційних промислових підприємств на певній території чи галузі економіки, наприклад, у сфері ІТ промисловий хаб «Майкрософт», в авіаперевезенні «Хаб Хітроу» (Лондон).

Іннотехи — це інноваційно-технологічні лабораторії, компанії чи їх об'єднання за досягнення синергетичного ефекту в інноваційних результатах. Бізнес-інкубатор — об'єднання компаній для створення і розвитку підприємств інноваційного бізнесу (див. кейс 2.3).

Найважливішим для регіональної політики ЄС є рівень NUTS-2, оскільки саме тут відбувається розробка програм регіонального розвитку та освоєння коштів структурних фондів. Тобто слабборозвинені території (у тому числі й ті, соціально-економічний розвиток яких залежить від стану однієї чи кількох галузей економіки, що занепадають), а також малозаселені регіони отримують гарантовану фінансову підтримку ЄС у сфері регіонального розвитку з метою ліквідації диспропорційності, вирівнювання основних соціально-економічних показників у межах ЄС (див. кейс 2.4).

Науковці в сучасних умовах роблять наголос на прямопропорційній залежності від рівня і темпів інноваційного розвитку регіонів ЄС — добробуту цих регіонів. Різниця в результатах опитування в європейських містах, які є центрами регіонів, щодо самоідентифікації бідності у вигляді розподілу тих, хто абсолютно згодний (*strongly agreed*), частково згодний (*somewhat agree*), частково незгодний (*somewhat disagree*), повністю незгодний (*strongly disagree*), що бідність є для них проблемою. Регіонами з найвищим показником ВВП на душу населення є Південна Німеччина, південь Великобританії, Північна Італія, Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Австрія, Ірландія та Скандинавські країни. Регіони навколо окремих столиць — Мадрид, Париж, Прага та Братислава — також потрапляють у цю категорію. Бідніші регіони сконцентровані в південній, південно-західній і південно-східній країнах ЄС, у Східній Німеччині та в нових країнах-членах.

Конкурентоспроможність економіки, орієнтованої на знання, залежить не тільки від технологічних, а й від організаційних і ри-

нкових інновацій. У Західній Європі відбувається об'єднання наукової, промислової, економічної, регіональної та соціальної політики в інноваційну, головною метою якої є підтримка середовища, яке сприяє створенню нововведень. ЄС переходить до нової стратегії стимулювання інновацій, що передбачає збільшення витрат на НДДКР, створення єдиного наукового та інноваційного загальноєвропейського простору, розширення горизонтальної і вертикальної координації інноваційної політики, посилення її регіонального рівня.

Еволюція стратегії інноваційної політики регіонів ЄС. Значимо, що у 1990-ті роки ослабли позиції країн Західної Європи на світових ринках новітніх технологій. Відставання Західної Європи від конкурентів багато в чому викликане специфічними рисами цього регіону, зокрема високою часткою держсектору, недостатніми стимулами до підприємництва, відмінностями в національних інноваційних системах, характер і рівень інноваційного розвитку держав – членів Євросоюзу.

У результаті розширення ЄС нові члени привнесли і власні негативні особливості науково-технічного розвитку, що залишилися від планово-державної економіки. Останнім часом ЄС зміг домогтися деяких зрушень у реалізації стратегії інноваційного розвитку. Ряд країн (зокрема Великобританія) збільшили витрати на НДДКР або відмовилися від їх запланованого скорочення (наприклад, Франція), почали використовувати нові механізми стимулювання інноваційної діяльності в підприємницькому секторі.

Заходи з координації проведені також на рівні ЄС. В Європейській Раді у 2002 р. відбулося об'єднання рад із внутрішнього ринку і промисловості та дослідних рад до Ради з конкурентоспроможності. У рамках Єврокомісії відбуваються регулярні зустрічі Групи комісарів із проблем зростання, конкурентоспроможності, зайнятості та сталого розвитку.

Велике значення для координації національних інноваційних політик мають заходи ЄС щодо збору, аналізу, оцінки та поширення інформації про стан інноваційної діяльності в країнах-членах і найуспішніших прикладах інноваційної політики, а саме: тренди інновацій у Європі (The Trend Chart on Innovation in Europe) — поширення успішних прикладів інноваційної політики; Європейський інноваційний таблоїд (The European Innovation Scoreboard) — щорічні дані про стан науки, техніки, інноваційної поведінки компаній та інноваційного середовища; спеціальні обстеження конкретних аспектів інноваційної політики, включаючи ставлення компаній до нововведень Іннобарометр (The Inno-

barometer); діяльність електронної служби інформації ЄС з НДДКР та інноваційної політики — CORDIS, в рамках якої надаються також відомості про можливості використання результатів робіт за проектами ЄС (Technology Marketplace).

Усі ці інформаційні заходи виходять за рамки програм НДДКР, що фінансуються з фондів ЄС, і охоплюють всю інноваційну діяльність країн Західної та Центральної Європи.

Зміна характеру національних науково-технічних політик, що роблять основний упор на поширення нових знань в економіці, також підвищило значення регіонального аспекту інноваційної політики. У результаті регіональна політика все більшою мірою набуває структурний, а не перерозподільчий характер. У даний час діє 68 центрів з банком 1300 новітніх технологій. Це мережа, їх членами є 220 європейських організацій, а в роботі беруть участь понад 1 тис. консультантів.

Шоста Рамкова програма ЄС у сфері НДДКР (2002–2006 рр.) передбачала подальший розвиток регіонального інноваційного співробітництва, зокрема, через систему інтегрованих проектів і програму створення мережі Європейського дослідного простору.

Формування Європейського дослідного простору і шоста Рамкова програма НДДКР. Нові напрями стратегії Євросоюзу в галузі інноваційної політики дістали розвиток у його шостій Рамковій програмі НДДКР. Ця програма з бюджетом у 17,5 млрд євро (збільшення на 17 % порівняно з п'ятою Рамковою програмою) передбачає створення єдиного Європейського дослідного простору (European Research Area — ERA), яке дозволило б об'єднати ресурси всіх європейських держав, у тому числі країн — кандидатів на вступ до ЄС, а також України, Росії, держав СНД та інших третіх країн.

Концепція ERA передбачає створення наукового простору без національних кордонів, що дасть можливість згладити розбіжності у рівнях наукового та інноваційного розвитку країн-учасниць, підняти конкурентоспроможність регіонів ЄС, збільшити кількість нових робочих місць; підвищення ефективності використання фінансових ресурсів для залучення інвестицій в інноваційну сферу; розширення мобільності науково-технічних кадрів, особливо молодих учених і жінок, активніше залучення спеціалістів із третіх країн.

Шоста Рамкова програма НДДКР має дві основні статті витрат: програми ЄС щодо створення ERA (1, 63 млрд євро) і програми Євратому з ядерної енергетики (1,23 млрд євро). Роботи за Рамковою програмою підуть у трьох напрямках: інтеграція дослі-

джені ЄС (1,33 млрд євро), структурування ERA (2,61 млрд євро), зміцнення основ ERA (0,32 млрд євро). У програмі інтеграції досліджень виділено сім пріоритетів, на які передбачається витратити 11,3 млрд євро, з них млрд євро:

- створення інформаційного суспільства — 3,6;
- науки про життя, геноміка та біотехнологія для охорони здоров'я — 2,3;
- нанотехнології і нанонауки, інтелектуальні багатофункціональні матеріали, нові пристрої і виробничі процеси — 1,3;
- аерокосмос — 1,1;
- якість і безпеку продуктів харчування — 0,7;
- захист навколишнього середовища і створення екосистем — 2,1;
- населення великих міст і проблеми управління в суспільстві, заснованому на знаннях, — 0,2.

Серед згаданих пріоритетів основне місце посідає Програма створення інформаційного суспільства (35 % загального обсягу фінансування тематичних досліджень), далі йдуть програма біотехнологічних досліджень і робіт у галузі геному, нанотехнології та нові матеріали, глобальні зміни екології. Спеціальні програми передбачені для малих і середніх фірм (передбачається підвищити рівень їх участі в проєктах з 10 до 15 %). Окрема програма присвячена стимулюванню інновацій і спрямована на надання допомоги підприємницькому сектору, а також ученим у реалізації результатів досліджень, трансформації їх у нові інвестиції та робочі місця. Особливі заходи передбачені в таких галузях, як інтелектуальна власність, доступ до ризикового капіталу та пошук партнерів в інших країнах-учасницях.

Програма INTAS взяла на себе роль інформаційного посередника між інститутами інноваційного розвитку ЄС за шостою Рамковою програмою НДДКР Євросоюзу та науковими спільнотами СНД. Разом зі службами Єврокомісії вона забезпечуватиме потенційних учасників проєктів у СНД інформацією за тематичними напрямками, а також із процедурних питань.

Країни Євросоюзу продовжують у XXI ст. курс на подальше поглиблення кооперації у сфері НДДКР і підвищення ефективності інноваційної діяльності. Це сприятиме посиленню їх конкурентних позицій на світовому ринку сучасних технологій. Що стосується України, то створення єдиного Європейського дослідного простору дає їй можливість активно включитися до європейського наукового співтовариства, а також прискорити формування національної інноваційної політики.

Наступна семирічна програма ЄС (2007–2013 рр.) передбачала поглиблення і прискорення процесів з досліджень та інновацій, започаткованих у шостій Рамковій програмі. 6 квітня 2006 р. Європейська Комісія затвердила пропозицію щодо нової програми ЄС з досліджень. Маючи назву «Будівництво європейського дослідного простору знань для зростання», сьома Рамкова програма (РП 7) надала новий імпульс розвитку і підвищенню конкурентоспроможності Європи.

Основні завдання РП 7: підтримка співробітництва університетів, наукових організацій, підприємств у ключових науково-дослідних галузях, підвищення результативності науково-дослідної діяльності та сприяння комерціалізації її результатів; розвиток мобільності вчених; створення і розвиток ефективної інфраструктури наукових досліджень і розробок; координація та узгодження національних політик у сфері науки і інновацій; розвиток і максимальне використання наукового потенціалу; розширення міжнародного наукового співробітництва.

Програма стимулювання досліджень та інновацій на регіональному рівні ЄС до 2020 р. «Горизонт-2020» — нова програма ЄС з досліджень та інновацій триватиме з 2014 р. до 2020 р. із загальним бюджетом приблизно 70 млрд євро. «Горизонт-2020» є фінансовим інструментом реалізації флагманської ініціативи «Інноваційного союзу», «Європа-2020» з метою зміцнення конкурентоспроможності Європи у глобальному вимірі, її економічне зростання і створення нових робочих місць. За змістом, «Горизонт-2020» є не лише наступною Рамковою програмою після сьомої Рамкової програми з досліджень і технологічного розвитку (Cretu, 2015). «Горизонт-2020» об'єднує Рамкову програму з досліджень та інноваційного розвитку (РП), Рамкову програму конкурентоспроможності та інновацій (СІР) і Європейський інститут інновацій та технологій (ЕІТ). Структура та пріоритети «Горизонт-2020» поділені на три компоненти та доповнені горизонтальними ініціативами, спрямованими на поширення передового досвіду та поглиблення участі.

Важливим завданням у політиці ЄС є подолання дисбалансу розвитку різних регіонів, зокрема, у сфері досліджень та інновацій, яке вирішується завдяки низки фінансових інструментів — певних фондів.

Отже, розглядаючи детальніше функціональне призначення основних структурних фондів, слід розуміти роль, яку вони відіграють в умовах реалізації сучасної Стратегії розвитку ЄС «Європа-2020» такі.

Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF: European Regional Development Fund — 201 млрд євро) націлений на регіональний розвиток, розвиток депресивних індустріальних чи сільських місцевостей, посилення конкурентоспроможності та сприяння співробітництву; зосереджується в основному на ініціативах, пов'язаних з економічним зростанням, зайнятістю і конкурентоспроможністю, включаючи інвестиції в інфраструктуру.

Відповідно до програми «Європа-2020» діяльність Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР) має зосередитися на чотирьох пріоритетах: 1) інновації та дослідженнях; 2) розвиток цифрових технологій; 3) підтримка малих і середніх підприємств; 4) розвиток низьковуглецевої економіки (що передбачає зменшення викидів CO₂).

Інновації і дослідження за цією програмою стимулюються створенням сплін-офф компаній (відокремлена дочірня науково-виробнича фірма) і сплін-аут компаній (відокремлена, але з постійним фінансово-виробничим контролем з боку ВНЗ), засновниками яких університети та науково-дослідні інститути.

Моніторинг розвитку цифрових технологій виявив значне відставання в окремих регіонах ЄС. На практиці Європейською Комісією було прийнято рішення про формування єдиного ринку цифрового зв'язку, що дозволило відмінити роумінг у країнах ЄС і прискорити розбудову інфраструктури цифрової економіки та єдиного телекомунікаційного простору.

Ресурси ЄФРР не обов'язково мають використовуватися тільки на ці чотири цілі. Але країни — реципієнти мають дотримуватися певних правил. Зокрема, в групі розвинених держав не менше 80 % виділених коштів необхідно витратити принаймні на два зазначені пріоритети з чотирьох, у перехідних регіонах — не менше як 60 %, а в малорозвинених — не менше 50 %. Також встановлено мінімальний відсоток коштів, які потрібно інвестувати у розвиток низьковуглецевої економіки.

Європейський соціальний фонд (ESF: European Social Fund — 74 млрд євро) спрямований на сприяння зайнятості, соціальної інтеграції та боротьбу з дискримінацією, інвестиції в людський капітал у сфері освіти і професійної підготовки. За допомогою Європейського соціального фонду ЄС сприятиме досягненню своїх цілей у сфері зайнятості і боротьби з бідністю. ESF може використовуватися в будь-якій країні ЄС залежно від її потреб.

Фонд згуртування (Cohesion Fund — 75 млрд євро) покриває потреби країн — нових членів ЄС, Греції та Португалії, а також опікується проблемами навколишнього середовища, зосереджу-

ється на транспортній та екологічній інфраструктурах, включаючи відновлювані джерела енергії. Розвиток трансєвропейських транспортних мереж і проєктів екологічної спрямованості в галузі енергетики та транспорту — пріоритет Фонду згуртування.

Структурні фонди беруть на розгляд будь-які заявки, що відповідають їх вимогам, а також в обов'язковому порядку публікують списки вигодонабувачів для унеможливлення маніпуляцій із коштами фондів. Якщо ж наведені вище фонди ЄС прийнято вважати інструментами регіональної політики, то до механізмів регіональної політики належать інвестиційні гранти, субсидії, податкові пільги та ін.

Інноваційний розвиток регіонів ЄС завдяки програмним підходам і визначеним джерелам фінансування різноманітних фондів має позитивні тенденції до вирішення завдань із подолання дисбалансу інноваційного розвитку між регіонами ЄС, а також для його прискорення та недопущення технологічного відставання ЄС від США, Японії та Південної Кореї.

Інноваційний розвиток регіонів ЄС був і залишатиметься важливою складовою політики регіонального розвитку Європейського Союзу до 2020 р. Поряд з політикою сталого розвитку сільських та урбанізованих територій з політикою соціального розвитку інноваційний розвиток ЄС забезпечує згладжування регіональних асиметрій і гарантує процвітання ЄС у XXI ст.

2.4. ПОЛІТИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТА УРБАНІЗОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ЄС

(Н. В. ЖУКОВА)

Територіальний розподіл на урбанізовані та сільські території є одним із значних просторових вимірів, що дають уявлення про характеристики умов життя, економічної активності та культури. Урахування територіальних особливостей складає основу регіональної політики ЄС, тому що існує різниця не тільки між загальними категоріями територій, але й між категоріями територій у кордонах країн ЄС.

Урбанізовані території (від лат. *Urbanus* — міський) визначаються за розміром міст, функціонують як урбанізовані регіони й агломерації, як регіони-метрополії, окремі малі та середні міста. Сільські території диференціюються від проурбаністичних (з те-

нденцією до переходу в урбаністичні) до периферійних сільських регіонів. І таким чином збалансований поліцентричний (багатополярний) територіальний розвиток покладено в основу політики територіального згуртування країн ЄС.

Загальна характеристика міст ЄС. Міста Європи є домівкою для 72,4 % населення ЄС, використовують 80 % енергії Європи та виробляють 85 % ВВП Європи (Statistics on European cities, 2015). На сучасному етапі міста є як джерелом виникнення, так і механізмом вирішення сучасних економічних, екологічних і соціальних викликів. Саме тому питання урбанізованого сталого розвитку міст ЄС є ключовим у Регіональній політиці ЄС.

Традиційно міста Європи розподіляють за розміром населення на дві великі групи:

- 1) міста з населенням понад 100 тис. осіб (*cities*);
- 2) міста з населенням менш від 100 тис. осіб (*towns*) (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

КЛАСИФІКАЦІЯ МІСТ ЄС (ЗА ЧИСЕЛЬНІСТЮ НАСЕЛЕННЯ)

Міста з населенням понад 100 000 осіб (<i>cities</i>)	
Глобальні міста (<i>Global cities</i>)	Більше 3 000 000 мешканців
Міста — метрополії (<i>Metropolitan areas</i>)	Від 1 000 000 до 3 000 000 мешканців
Великі міста (<i>Megacities</i>)	Від 500 000 до 1 000 000 мешканців
Міста (<i>Cities</i>)	Від 100 000 до 500 000 мешканців
Міста з населенням менш 100 000 осіб (<i>towns</i>) за чисельністю населення	
Середні міста (<i>Medium — Sized Towns</i>)	Від 50 000 до 100 000 мешканців
Малі міста (<i>Small Towns and Very Small Towns</i>)	Від 5000 до 50 000 мешканців
Малі урбанізовані поселення (<i>Small Urban Settlements</i>)	Менше 5000 мешканців

Джерело: Statistics on European cities, 2015.

За населенням глобальні міста, метрополії та великі міста (*Global cities, Metropolitan areas and Megacities*) нараховують 23 % усього населення ЄС, міста (*Cities*) — 15 %. Населення 15 % ЄС мешкає у містах з кількістю мешканців від 50 000 до 100 000 осіб (*Medium — Sized Towns*), 28 % — у містах з населенням 5000–50 000 осіб (*Small Towns and Very Small Towns*), решта на-

селення ЄС — 19 % — живе в урбанізованих поселеннях (*Small Urban Settlements*) з населенням менш від 5000 осіб (Eurostat. Statistical atlas, 2015). Питому вагу міст ЄС за кількістю населення, що у них проживає, показано на рис. 2.3.

Кількість міст ЄС за розміром населення

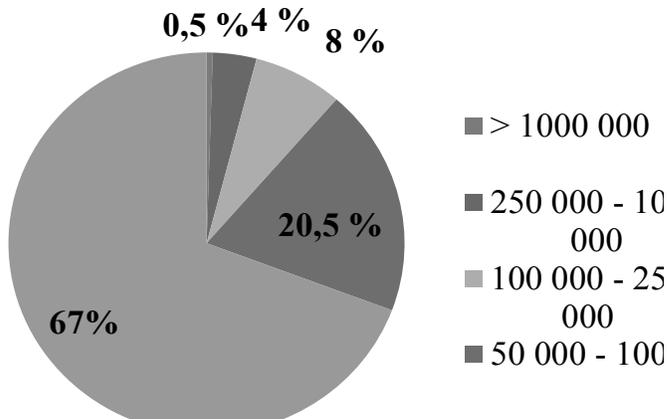

Рис. 2.3. Питома вага міст ЄС за розміром населення (станом на 2014 р.)

Джерело: Eurostat. Statistical atlas, 2015.

У країнах ЄС загальноприйнято класифікувати міста за рівнем їх розвитку:

- мегаполіси та міські агломерації — найбільша форма розселення, з кількістю населення понад 250 тис. осіб, яка існує як ціле завдяки інтенсивних господарських, трудових і культурно-побутових зв'язків;

- урбанізовані регіони — густозаселені території, які характеризуються високим рівнем тривалого безробіття, який є вищим від середнього рівня по ЄС, високим рівнем бідності, існуванням гострих проблем у галузі охорони навколишнього середовища, з високим рівнем злочинності, низьким рівнем освіти серед населення;

- депресивні регіони — у минулому промислово розвинута територія, яка перебуває в процесі структурної перебудови національної економіки або під тиском кон'юнктурних факторів ринку переживає занепад. У депресивних регіонах середній рівень безробіття є вищим від середньої величини цього показника в ЄС за-

галом, частка промислових робітників у загальній чисельності зайнятих перевищує середній рівень у країнах ЄС (протягом останніх трьох років), спостерігається різке скорочення робочих місць у промисловості, що призводить до суттєвого загострення проблем безробіття;

- ультрапериферійні регіони — заморські володіння Франції (Гваделупа, Мартиніка, Реюньон), Іспанії (Канарські острови) та Португалії (Азорські острови, Мадейра) (Cities of Tomorrow, 2012).

На початку ХХІ ст. міста Європи стикнулись із низкою таких викликів, подолання яких стало життєво важливими для їх розвитку.

1. Змішаний просторовий вплив економічної концентрації європейських міст з відносно високою щільністю населення і високими цінами на землю призвів до того, що економічні вигоди урбанізації у країнах ЄС дорівнювали витрати, пов'язані з вирішенням відповідних проблем.

2. З 2000 по 2010 рр. у містах Європи спостерігався найнижчий рівень економічного зростання за глобальними стандартами. Зокрема, 20 європейських метрополій мали рівень річного зростання доходів на 1,6 % порівняно з середнім рівнем у 6,2 % по метрополіях світу (Mapping Urban Sustainable Development in Europe and Beyond, 2014).

3. В умовах виробничої спеціалізації та впровадження політики територіального згуртування, транспортної та комунікаційної мобільності надважливим створення Європейської мережі міст.

4. Спостерігаються диспропорції в економічному розвитку міст-двигунів. Берлін, Кембридж і Стокгольм випереджають Бірмінгем, Мілан і Брюссель за рівнем посилення глобальної спеціалізації у таких секторах, як цифрові та креативні індустрії, біотехнологія, виробництво низьковуглецевих товарів. У столицях країн Центральної Європи (Будапешт, Відень, Прага) спостерігається незбалансований економічний розвиток порівняно з країнами Прибалтики (Рига, Таллінн).

5. Дедалі більшу вагу для мешканців великих міст Європи набувають екологічні загрози, пов'язані з нераціональною господарською діяльністю, збільшенням імовірності настання надзвичайних ситуацій, погіршенням стану навколишнього середовища.

6. Нехтування питанням розвитку середніх міст ЄС призвело до виникнення суттєвих диспропорцій у розвитку великих міст і віддалених територій, порушенні міжрегіональних інтеграційних зв'язків, стимулювання «урбаністичної лихоманки» та депопуляції малих міст і сільських територій.

7. Малі міста Європи стикнулись із проблемами демографічного характеру (постаріння населення, низький рівень народжуваності, відтік працездатного населення віком від 18 до 40 років до великих і середніх міст) та соціальними проблемами (деградація міського середовища, посилення соціальних конфліктів, соціальна і просторова сегрегація). Все більша кількість населення міст ЄС відчувають тягар убогості та соціального відчуження (24 % населення), 1 з 10 осіб потрапив у тяжкі матеріальні умови. Ці цифри продовжують зростати.

Сталий урбанізований розвиток міст ЄС. За період 2007–2013 рр. відбулись значні трансформації у політиці розвитку урбанізованих територій країн ЄС (бокс 2.1). Незважаючи на той факт, що не існує єдиної правової бази щодо політики урбанізованого розвитку, затвердженої Європейським Союзом і Європейської комісією, протягом 2007–2013 рр. урбаністичний вимір розглядається як суттєва складова політики згуртування ЄС і політики сталого європейського розвитку. Це дало змогу країнам – членам ЄС і регіонам ЄС розробляти та впроваджувати низку операційних програм у європейських містах на основі інтеграційного підходу, а саме — поєднання елементів крос-культурної координації дій, міцного горизонтального партнерства, підвищення рівня відповідальності місцевих органів влади та інвестування коштів у ті галузі економіки, що є ключовими елементами загальної європейської концепції урбанізованого розвитку (The urban dimension of EU policies — key features of an EU urban agenda, 2014)

Бокс 2.1

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ УРБАНІЗОВАНОГО РОЗВИТКУ ЄС

6 травня 1997 — комюніке Європейської комісії «У напрямі урбанізованого порядку денного ЄС».

24–25 травня 2007 — Лейпцізька хартія сталих європейських міст.

28 жовтня 1998 — комюніке Європейської Комісії зі сталого урбанізованого розвитку ЄС: Рамка дій.

21 лютого 2008 — прийняття Європейським Парламентом Європейської програми дій щодо просторового розвитку та територіального згуртування.

3 березня 2010 — комюніке Європейської Комісії «Європа-2020: стратегія розумного, сталого та універсального зростання».

22 червня 2010 — прийняття Толедської декларації щодо урбанізованого розвитку.

19 травня 2011 — прийняття Територіального порядку денного «ЄС-2020».

23 червня 2011 — прийняття Європейським Парламентом резолюції щодо Європейського урбаністичного порядку денного та його перспектив у рамках політики згуртування.

Жовтень 2011 — доклад Європейської Комісії «Міста майбутнього: виклики, бачення, шлях вперед».

10 липня 2012 — комюніке Європейської Комісії «Розумні міста та спільноти — Європейське інноваційне партнерство».

17–18 лютого 2014 — доклад Європейської Комісії «Міста майбутнього: інвестиції у Європу».

24 березня 2014 — резолюція інституту європейських досліджень «Урбаністичний вимір політики згуртування».

18 липня 2014 — комюніке Європейської Комісії щодо урбаністичного виміру політики ЄС — ключові характеристики урбаністичного порядку денного ЄС.

25 червня 2014 — рішення Комітету регіонів «У напрямі інтегрованого урбанізованого порядку денного ЄС».

Липень 2014 — 6-а доповідь Європейської Комісії «Економічне, соціальне та територіальне згуртування: інвестиції у робочі місця та зростання/розвиток і добре управління регіонів та міст ЄС».

23 квітня 2015 — вирішення Європейського комітету з економічних та соціальних питань «Урбаністичний вимір політики ЄС».

10 червня 2015 — Декларація Міністрів ЄС щодо необхідності прийняття Урбанізованого порядку денного ЄС.

Територіальний порядок денний «ЄС-2020» визначає метрополії та урбанізовані регіони ключовими двигунами розвитку, які відіграють значну роль на різних регіональних рівнях і мають робити значний внесок у розвиток ширших європейських територій.

Основні цілі політики урбанізованого розвитку у період 2007–2013 рр. (CITIES of Tomorrow: Investing in Europe, 2014): укріплення економічного процвітання та підвищення рівня зайнятості у малих і великих містах, ліквідація соціальних диспропорцій і регенерація урбанізованих територій, захист і покращення урбанізованого навколишнього середовища з метою досягнення локальної та глобальної сталості, удосконалення рівня управління містами та підвищення ролі місцевих органів влади.

У Стратегії «Європа-2020» зазначено, що урбанізований розвиток означає комбіновану соціальну, економічну та фізичну трансформацію міст. Під час розробки концепцій розвитку мають бути враховані як переваги економічної активності, інновацій, освіти і культури, так і загрози «урбаністичної лихоманки», бідності, міграції, раціонального розміщення населення та ін. (рис. 2.4).

Рис. 2.4. Опорні елементи концепції розвитку сталого європейського міста

Джерело: Mapping Urban Sustainable Development in Europe and Beyond, 2015

За період 2007–2013 рр. ЄС інвестувало 21,1 млрд євро у сталий урбанізований розвиток, а саме: 3,4 млрд євро — на реабілітацію промислових і забруднених місць і територій; 9,8 млрд євро — на проекти з відродження урбанізованих територій; 7 млрд євро — на чистий транспорт у містах, 917 млн євро — на покращення житлових умов (The urban dimension of EU policies — key features of an EU urban agenda, 2015).

У 2014 р. Європейська Комісія розпочала роботу над прийняттям Порядку денного урбанізованої ЄС (*EU urban agenda*). Зокрема, у комюніке «Урбаністичний вимір політики ЄС» (Public consultation on an EU Urban Agenda, 2015) зазначено, що такий порядок денний сприятиме покращенню якості, ефективності та дієвості урбанізованої політики ЄС завдяки кращій координації національних політик, акторів та урядів, ліпшого розуміння контексту урбаністичного розвитку в концепціях і стратегіях, що впроваджуються. Має підтримувати здатність міст до структур-

них перетворень, гарантувати забезпечення соціального, екологічного та територіального сталого розвитку урбанізованих територій, стати двигуном на шляху до вирішення питань глобальної сталості.

Єдина правова основа розвитку урбанізованих територій у Європейському Союзі має стати фундаментом для посилення ролі європейських великих і малих міст у глобальному світі. Основними цілями урбанізованої політики ЄС на період 2014–2020 рр. є розвиток ресурсоефективної, «зеленої» та конкурентоспроможної економіки; зменшення рівня бідності населення малих і середніх міст; ліквідація соціальної, просторової й етнічної сегрегації та зменшення рівня безробіття.

На період 2014–2020 рр. урбанізовані території залишаються пріоритетом інвестування Європейського фонду регіонального розвитку, кошти будуть спрямовані на фізичну, економічну та соціальну регенерації занедбаних територій і покращення дослідної та інноваційної спроможності. Мінімально 5 % фонду в кожній країні ЄС будуть спрямовані на сталий урбанізований розвиток, 330 млн євро планується витратити на інновації (CITIES of Tomorrow: Investing in Europe, 2014).

Концепції розвитку великих і малих міст ЄС. У вирішенні питання впровадження стратегії сталого безпечного розвитку міст ЄС враховуються як позитивні, так і негативні сторони її реалізації. Вони можуть посилюватися та слабшати в різних умовах, що викликає у різних пропорціях негативні і позитивні наслідки і, відповідно, стимулює та активізує процес розвитку або ж гальмує його.

Моделі розвитку міст ЄС мають також відображати особливе місце кожного міста в соціально-економічній системі окремої держави та Європи загалом.

Різноманітні моделі сталого розвитку європейських міст можна класифікувати у такий спосіб, як показано на рис. 2.5.

1. **Модель культурно-духовного розвитку міст («Гарне місто»),** яка сприятиме збереженню та охороні культурно-історичної та природної спадщини міста, покращенню іміджу міста, збереженню духовних цінностей мешканців міста, розвитку туристичної індустрії.

2. **Модель соціально-демографічного розвитку міст («Жваве місто»),** яка спрямована на подолання розшарування та сегрегації населення, покращення якості і підвищення рівня життя мешканців, удосконалення житлово-рекреаційної інфраструктури малих міст.

3. *Модель інноваційного розвитку міст («Розумне місто»)*, що має метою впровадження інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення потреб мешканців.

4. *Модель екологічно безпечно розвитку міст («Зелене місто»)*, з акцентом на ресурсні обмеження, обумовлені не тільки дефіцитом природних ресурсів, але й взаємовпливом антропосистеми і біосфери, охорону природного середовища.

Рис. 2.5. Моделі сталого розвитку міст ЄС

Джерело: Розроблено автором на основі Sustainable cities, 2015.

Для усвідомлення особливостей і переваг впровадження (функціонування) моделей розвитку міст ЄС зверніть увагу на кейс 2.5.

Розвиток сільських територій ЄС. Територіальним порядком денним «ЄС 2020» визначено, що розвиток сільських територій перш за все зорієнтований на використання їх унікальних характеристик та активів нематеріального характеру. На 2014 р. у Європейському Союзі для ідентифікації сільських територій використовуються два підходи — концепція регіонів Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) і

рівень урбанізації територій, яка провадиться Статистичним комітетом ЄС.

З 2010 р. на регіональному рівні (NUTS-3) ОЕСР виділяє три типи регіонів (Eurostat, 2010):

1) переважно сільські регіони (*predominantly rural*) — такі, в яких частка населення, що мешкає на територіях зі щільністю населення менш ніж 150 осіб на км², становить понад 50 %;

2) проміжні (відносно сільські) регіони (*intermediate*) — такі, в яких частка населення, що мешкає на територіях зі щільністю населення менш ніж 150 осіб на км², становить від 20 до 50 %;

3) переважно урбанізовані регіони (*predominantly urban*) — такі, в яких частка населення, що мешкає на територіях зі щільністю населення менш ніж 150 осіб на км², становить менш від 20 %.

На вдосконалення різноманітних визначень, які до цього часу зосереджувалися в єдиному критерії густоти населення, статистична організація Європейської Комісії (Євростат) зробила наголос на рівні урбанізації.

За цим критерієм регіони розподілено на три групи:

— густонаселені території: такими є групи суміжних муніципалітетів, кожен з яких має густину населення вище 500 осіб на км² і загальну кількість населення не менше як 50 тис.;

— проміжні території: такими є групи муніципалітетів, кожен з яких має густину населення понад 100 осіб на км² і не належить до густонаселеної території. Загальна кількість населення території повинна бути щонайменше 50 тис. мешканців або бути суміжною до густонаселеної території;

— слабо населені території: такими є групи муніципалітетів, які не належать ані до густонаселених, ані до проміжних територій.

Основна місія політики розвитку сільських територій Європейського Союзу і Політики згуртування — диверсифікація економічної активності та покращення якості життя в сільських територіях, подолання сегрегації між містом і сільськими територіями.

Пріоритетами політики розвитку сільських територій ЄС на 2007—2013 рр. стали конкурентоспроможність, середовище й управління земельними ресурсами, багатофункціональне село та якість життя. Це обумовлено нагальною потребою відповісти на виклики, з якими стикнулись сільські території країн ЄС: економічний занепад відсталих і віддалених сільських регіонів; зростання структурних проблем у сільських регіонах країн

ЄС (сільська еміграція, бідність, погіршення інфраструктури, посилення дисбалансу між урбанізованими та сільськими територіями); відсутність можливостей для розвитку особистості, поліпшення якості життя (застарілі система освіти та охорони здоров'я, відсутність транспортної та комунікаційної мобільності).

На національному і регіональному рівнях ЄС паралельно існує кілька концепцій розвитку сільських територій, основними з яких є такі:

- концепція, яка ідентифікує сільський розвиток з загальною модернізацією сільського господарства і агропродовольчого комплексу; бере за основу розвиток сектору (галузева модель), яка спирається на розвиток сільського господарства, не враховуючи особливості місцевого розвитку та відмінності між окремими сільськими територіями;

- концепція, яка пов'язує сільський розвиток виключно зі зменшенням відмінностей між найбільш відсталими сільськими районами і рештою секторами економіки (концепція зближення); у концепції акцент зроблено на необхідності диверсифікації виробництва у цих районах, а саме — на розвитку традиційних галузей (агротуризм, сільський туризм, переробка сільськогосподарської продукції тощо). В рамках концепції сільських районів як районів слабких, які потребують постійних дотацій через їх несприятливі природні та соціально-економічні передумови розвитку, окремої ідентифікації набули гірські і несприятливі райони, визначення яких були введені класичною структурною політикою;

- концепція, яка ідентифікує сільський розвиток із загальним розвитком сільських районів через використання всіх ресурсів, які містяться на їх території (людських, фізичних, природних, ландшафтних та ін.), та інтеграції між усіма компонентами і галузями на місцевому рівні; концепція використовує можливості території у найширшому її розумінні (територіальна модель), що передбачає два паралельні варіанти розвитку — зосередженість на розвитку аграрного і агропромислового секторів як рушіїв сільських територій та акцентування на необхідності економічної диверсифікації місцевої економіки і, відповідно, несільськогосподарських галузей як факторів розвитку місцевої економіки.

Прийняття Європейської «Стратегії 2020» запропонувало нові перспективи для реалізації політики сільського розвитку (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Сільський сталий розвиток країн ЄС у контексті реалізації стратегії «Європа 2020»

Джерело: Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України, 2012: 27.

На період 2014–2020 рр. тенденціями розвитку сільських територій у країнах ЄС є такі (Rural realities in the European Union, 2012):

- диверсифікація сільськогосподарського виробництва — розширення спектра виробленої продукції і збільшення видів наданих послуг. Зниження ризиків і рівня вразливості сільськогосподарських підприємств надає стійкість економіки сільських регіонів країн ЄС;

- реструктуризація сільського господарства. До основних напрямів структурної перебудови аграрної економіки в країнах ЄС є вдосконалення земельних відносин, покращення сільськогосподарської кон'юнктури, передача землі і ліквідного майна в руки ефективних власників і користувачів, ринкова інтеграція підприємств малого та середнього бізнесу орієнтування і субсидування сільськогосподарських виробників на вироблення високоякісної продукції;

- стабілізація і розвиток соціальної сфери на селі. На базі соціальної політики в сільській місцевості розвиваються такі напря-

ми, як підвищення зайнятості і створення додаткових джерел доходу, підтримка соціальної та інженерної інфраструктури на селі, провадження програм зі зменшення відтоку найактивніших прошарків сільського населення;

- інституційні перетворення, які впливають на розвиток сільської економічної системи. Створюються інституційні структури, які базуються на утворенні фінансових інструментів для підтримки малих і середніх підприємств і сільськогосподарських виробників (фонди підтримки малого та середнього бізнесу);

- застосування комплексного та відкритого підходу у розробці та реалізації проектів економічного розвитку сільських територій країн ЄС, що враховує всі можливі види господарської діяльності, здійснення яких може підвищити дохід сільського населення, із застосуванням методів інтерактивного планування за участю населення;

- використання місцевих фінансових, матеріально-технічних, культурних, трудових ресурсів, що має першочергове значення для створення стійких механізмів забезпечення зайнятості та доходів.

З 2013 р. розробка багаторічних програм розвитку сільських територій країн ЄС зосереджена на шести пріоритетах сталого розвитку: сприяння передачі знань та інновацій; підвищення конкурентоспроможності; сприяння організації продовольчого виробничого ланцюга й управлінню ризиками; відновлення, збереження і розвиток екосистем; підвищення ефективності вико-ристання ресурсів і перехід до низьковуглецевої економіки; сприяння соціальній інтеграції, скороченню бідності і економічному розвитку в сільській місцевості.

Ведення сільського господарства у країнах ЄС на сучасному етапі зорієнтовано на багатофункціональність, а саме — задоволення потреб громадян у продовольстві (наявність, ціна, різноманітність, якість і безпеку), охорону навколишнього середовища і забезпечення фермерів гідними умовами життя. У той же час політика сільського розвитку повинна забезпечити охорону і збереження сільських громад і ландшафтів як цінної спадщини Європи.

На період 2014–2020 рр. Європейська Комісія зосередила свою увагу на регіональному розвитку за умови підвищення участі урбанізованих і сільських територій у створенні конкурентоспроможного середовища та переході до низьковуглецевої економіки.

Урбанізовані та сільські території мають забезпечити вирішення п'яти завдань: 1) зосередження кожного регіону на завданнях і потребах в інноваціях та розвитку, оснований на знаннях; 2) спрямованість на стимулювання інвестицій приватного сектору у сферу досліджень і технологічного розвитку; 3) базування на конкурентних перевагах міста кожної країни з орієнтацією на їх підвищення; 4) поліпшення доступу зацікавлених сторін до участі та підтримки інновацій та експериментів; 5) базування на фактичних даних, виконання моніторингових показників. Іншими словами, регіональна політика Євросоюзу буде спрямована на мобілізацію інноваційного потенціалу регіонів, ефективно використання спроможності об'єднаних зусиль різних напрямків політики і територіального співробітництва для досягнення сталого зростання.

2.5. СОЦІАЛЬНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

(О. В. АКІЛІНА)

Значна частина гострих проблеми сучасної Європи, безперечно, лежить у соціальній сфері. Для глибшого розуміння європейського соціального простору необхідно звернутися до історії його формування. Шлях від зародження європейської соціальної ідеї до загальної соціальної політики Європейського Союзу пролягав через багато років європейської історії.

У березні 2010 р. була схвалена нова європейська Стратегія економічного розвитку «Європа-2020: стратегія для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання».

З цією метою у соціальній сфері для ЄС також визначено ключові цілі (рис. 2.7). Для сприяння прогресу висувається сім провідних ініціатив за кожною пріоритетною темою, п'ять з яких пов'язані з соціальною сферою (рис. 2.8).

Розбудова соціальної Європи — пріоритет тривалої дії. Ще до кризи було багато галузей, у яких прогрес, досягнутий у Європі, не був достатньо швидким порівняно з рештою світу: 80 мільйонів осіб перебували під загрозою бідності; рівень зайнятості лишився значно нижчим, ніж в інших частинах світу; не знайшли вирішення певні проблеми розвитку освіти, професійної підготовки і безперервного навчання.

Для ідентифікації проблем бідності і визначення прогресу в боротьбі з цим явищем Рада міністрів ЄС з питань працевлаштування, громадської політики, охорони здоров'я і споживчих справ (EPSCO) розробила показник, що визначає ризик бідності і соціального відторгнення — «AROPE».

Цей показник визначає частку населення, яке піддається ризику бідності або випробовує серйозні матеріальні поневіряння, або мешкає у домогосподарствах із вкрай низькою інтенсивністю праці. Показник будується на основі статистичних обстежень ЄС доходів і умов життя — EU — SILC.

Показник AROPE складається з трьох компонентів: рівень ризику бідності/грошової бідності (AROP); матеріальні поневіряння; компонент відторгнення з ринку праці. Іншими словами, показник бере до уваги людей, які потрапили принаймні в одну з трьох категорій (рис. 2.9).

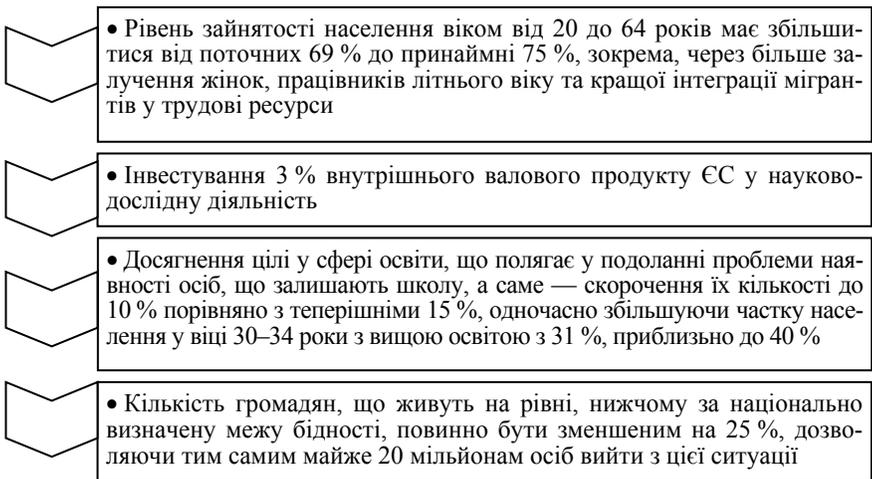

Рис. 2.7. Ключові цілі ЄС у соціальній сфері в рамках Стратегії «Європа-2020»

Джерело: Систематизовано за матеріалами «Europe-2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth».

У 2011 р. майже чверть громадян Європейського Союзу наблизилася впритул до межі бідності: 119,6 млн осіб, або 24,2 % усього населення Європейського Союзу перебувають на рівні ризику бідності або соціального відторгнення (Europe in figures Eurostat yearbook 2012: 226). У регіональному розрізі в 2011 р. у

ЄС спостерігалася така ситуація (Europe in figures Eurostat yearbook 2012: 227):

1) найбільша кількість людей, схильних до ризику бідності, — у Болгарії (49 % загальної чисельності населення), Румунії і Латвії (40 %), Литві (33 %), Греції та Угорщині (31 %);

2) найменше таких людей у Чеській Республіці (15 %), Нідерландах і Швеції (16 %), Люксембурзі та Австрії (17 %).

3) коли йдеться про великі країни, ця частка становить 19 % у Франції, 20 — у Німеччині, 23 — у Великобританії, 24 — в Італії, 27 % — у Польщі.

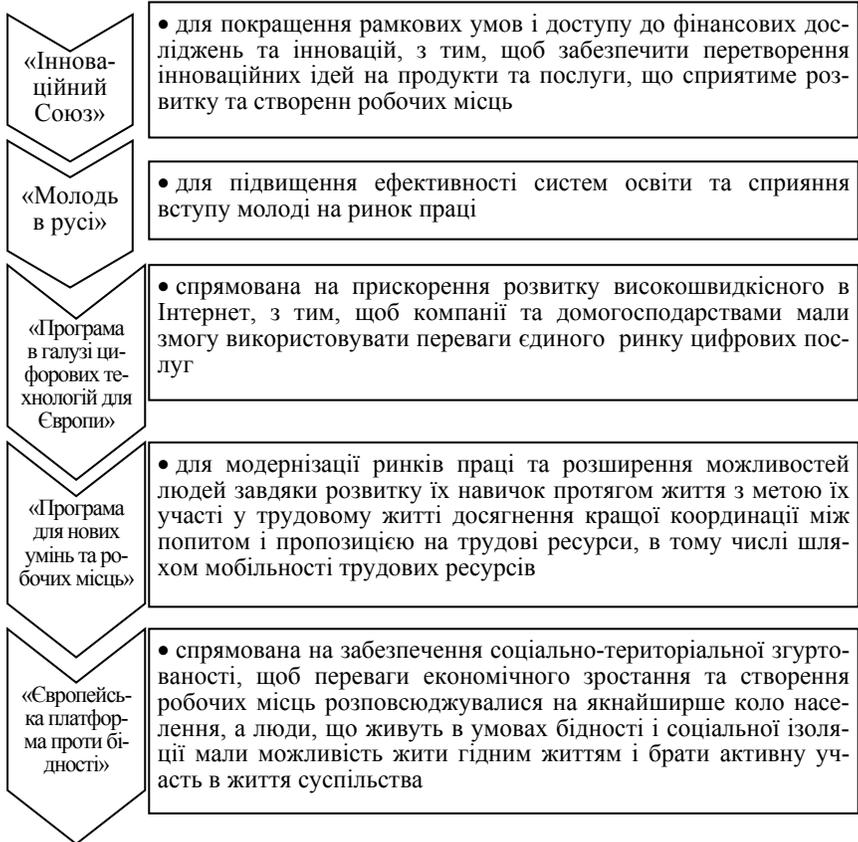

Рис. 2.8. Соціальні ініціативи в рамках Стратегії «Європа-2020»

Джерело: Систематизовано за матеріалами «Europe-2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth».

Європейська політика подолання бідності спрямовується на гарантування соціального та територіального співробітництва для подолання бідності і соціального відторгнення. Завдання стратегічного планування подолання бідності у ЄС є такими (рис. 2.10).

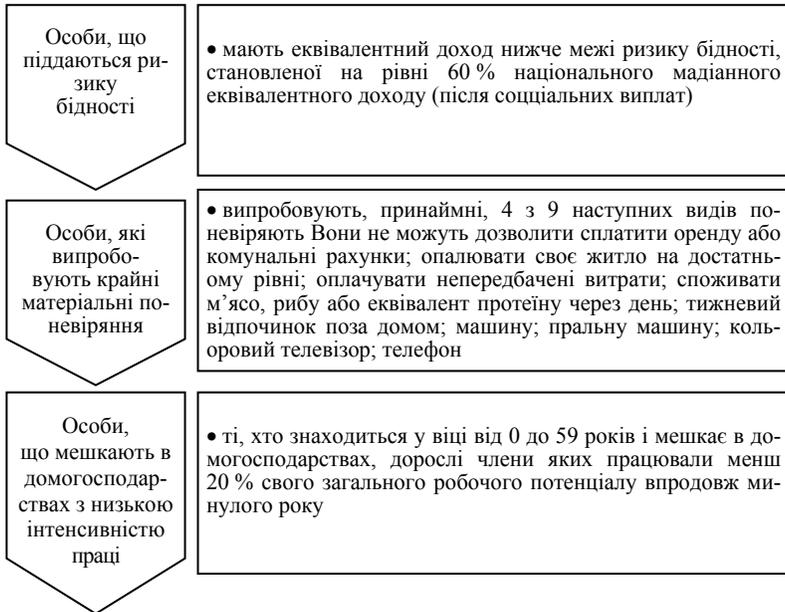

Рис. 2.9. Категорії осіб, що враховуються під час визначення AROPE

Джерело: Измерение бедности и социальной интеграции в ЕС: достижения и дальнейшие улучшения. Европейская экономическая комиссия ООН 2013: 3-4.

У країнах ЄС в основному розробляються національні стратегії соціального залучення та подолання бідності (за відкритим методом координації ЄС). У багатьох країнах на виконання національної стратегії подолання бідності (на три, п'ять або десять років) приймається виконавчий документ — Програма подолання бідності на кілька років (від одного до п'яти). Назва цього документа у кожній країні відрізняється, це може бути програма, операційна програма, план, план дій, заходи тощо. У таких програмах аналізуються основні показники бідності та

соціального відторгнення за два-три попередні роки, профілі бідності, основні тенденції. Програми містять конкретні заходи відповідно до визначених Національною стратегією подолання бідності пріоритетів (одночасно передбачаються кошти на реалізацію заходів у встановлений програмою період).

Створення основи для кооперації, обміну досвідом та поширення практики отримання результатів у боротьбі з бідністю, а також здійснення конкретних дій на підтримку вразливих груп населення

Здійснення оцінки адекватності і стійкості до суспільних змін заходів соціального захисту, пенсійних систем, виявлення шляхів кращого доступу до систем охорони здоров'я

Розроблення та впровадження програм підтримки соціальних інновацій для найнезахищеніших верств населення (шляхом надання інноваційних технологій у навчанні та освіті, створення робочих місць для бідних груп населення, боротьби з дискримінацією, а також шляхом розробки нових правил для мігрантів, що дозволять їм задіяти свій потенціал)

Рис. 2.10. Завдання стратегічного планування подолання бідності в ЄС

Джерело: Підходи до планування процесів подолання бідності (2012: 4)

Стратегічне планування такої спрямованості (результатом якого є Стратегія подолання бідності) було запроваджено Міжнародним Валютним фондом і світовим банком у 1999 р. Основою цього підходу є такі принципи: стратегії подолання бідності (СПБ) розробляються за ініціативою самої країни, країна несе відповідальність за їх реалізацію; СПБ орієнтовані на результат; СПБ є комплексними та будуються на партнерстві; СПБ базуються на довгострокових перспективах скорочення бідності (Підходи до планування процесів подолання бідності 2012: 5).

Згідно із завданнями Стратегії «Європа-2020» всеохоплююче зростання передбачає активну боротьбу з бідністю. Часткове вирішення цього питання подано в «Європейській платформі проти бідності» (рис. 2.11).

Наступний серйозний виклик — безробіття. Рівень зайнятості та рівень безробіття є ключовими соціальними індикаторами для аналітичних цілей під час вивчення політики зайнятості країн ЄС.

<p>На рівні ЄС Європейська Комісія буде працювати над тим, щоб:</p> <ul style="list-style-type: none"> • перетворити відкритий метод координації питань, пов'язаних із соціальним відторгненням та соціальним захистом на платформу із співпраці, експертної оцінки та обміну передовим досвідом, а також на інструмент для стимулювання участі державних і приватних зацікавлених сторін в зниженні соціального відторгнення, а також вжити конкретних заходів, в тому числі шляхом цільової підтримки структурних фондів, особливо Європейського соціального фонду; • розробити та реалізувати програми, спрямовані на сприяння соціальним інноваціям для найуразливіших прошарків на селення, а також розробити нову програму для інтеграції мігрантів, визначити шляхи кращого доступу до системи охорони здоров'я 	<p>На національному рівні держави-члени повинні:</p> <ul style="list-style-type: none"> • сприяти забезпеченню спільної колективної та індивідуальної відповідальності щодо боротьби проти бідності та соціального відторгнення; • визначити та вжити заходи, спрямовані на конкретні обставини груп особливого ризику (як, наприклад, стосовно неповних сімей, жінок літнього віку, меншин, циган, інвалідів та бездомних); • повною мірою використати свої системи соціального захисту та пенсійного забезпечення, з тим, щоб забезпечити адекватну підтримку доходів і доступу до медичного обслуговування
--	--

Рис. 2.11. Європейська платформа проти бідності

Джерело: Europe-2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth.

Що стосується загального рівня зайнятості, то після свого піку в 2008 році на рівні 70,3 %, рівень зайнятості в ЄС почав падати протягом послідовних років і в 2013 р. становив 68,4 %, але трохи збільшився у 2014 р. — до 69,2 % (Employment rate. Eurostat yearbook). За оцінками Євростату, 23,3 млн осіб у червні 2015 р. були безробітними. Серед держав – членів ЄС найнижчі показники безробіття були зареєстровані в Німеччині (4,7 %) та Чеській Республіці (4,9 %), а найвищі показники — в Греції (25,6 %) та Іспанії (22,5 %) (Unemployment statistics. Eurostat).

Рівень безробіття серед молоді, як правило, значно вище, ніж рівень безробіття для всіх інших вікових категорій. У червні 2015 р. найнижчі показники спостерігалися в Німеччині (7,1 %), Мальті (10,0 %), Естонії (10,1 %), Данії та Австрії (10,3 %), а най-

вищі — в Греції (53,2 %), Іспанії (49,2 %), і Хорватії (43,1 %) (Unemployment statistics. Eurostat).

Провідною ініціативою Стратегії «Європа-2020» була зазначена Програма нових умінь і робочих місць. У грудні 2011 р. почалася реалізація ініціативи «Молодь в русі», про що буде докладніше роз'яснено пізніше. З часом виникла ще одна ініціатива для молоді, яка є складовою ініціативи «Молодь в русі» — «Можливості для молоді» (Youth Opportunities Initiative). Як і інші ініціативи ЄС у сфері зайнятості, ця ініціатива спирається на міцні партнерські відносини, закликає до узгоджених дій між владою країн-членів, представниками бізнесу, соціальними партнерами і ЄС.

Ще одна флагманська ініціатива з оптимізації сфери зайнятості — Порядок денний для нових кваліфікацій і робочих місць (квітень 2012 р.) — ґрунтується на Паketі заходів зі сприяння зайнятості (ПЗЗ).

ПЗЗ — це рекомендації Європейської Комісії національним урядам країн — членів ЄС з чітким наголосом на створенні робочих місць і поліпшенні заходів у сфері зайнятості населення для досягнення цілей стратегії «Європа-2020».

Разом із допоміжними документами цей пакет заходів зі сприяння зайнятості через кращу синергію допомагає реалізовувати інші флагманські ініціативи, зокрема «Європейську програму дій в галузі цифрових технологій», програми «Інноваційний союз», «Індустріальну політику в епоху глобалізації» та «Європейську платформу проти бідності та соціального відторгнення». Цей документ також показує, як можна мобілізувати фінансові ресурси ЄС, особливо Європейського соціального фонду, для підтримання реформ на ринку праці та збільшення необхідних інвестицій в умовах економічного спаду.

Перша частина ПЗЗ «Підтримка створення робочих місць» має сприяти зростанню життєздатних видів діяльності, секторів і підприємств, особливо малих і середніх. Для реалізації цієї мети було визначено відповідні пріоритети та інструменти (рис. 2.12).

У другій частині Пакета заходів зі сприяння зайнятості «Відновлення динаміки ринків праці» пропонуються такі пріоритети (рис. 2.13).

У третій частині ПЗЗ «Розширення управління в ЄС» визначено такі пріоритети для поліпшення управління у сфері зайнятості в ЄС: доповнення національної звітності та координації багатостороннім наглядом; посилення участі соціальних партнерів;

краще поєднання цілей політики та використання коштів (Communication from the Commission to the European Parliament, the Council the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Towards a job — rich recovery 2012: 21-24).

Рис. 2.12. Порядок денний для нових кваліфікацій і робочих місць. Перша частина ППЗ «Підтримка створення робочих місць»

Джерело: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Towards a job — rich recovery 2012: 5-9.

Рис. 2.13. Порядок денний для нових кваліфікацій і робочих місць.
Друга частина ППЗ «Відновлення динаміки ринків праці»

Джерело: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Towards a job — rich recovery 2012: 9-20.

Під час засідання Європейської Ради, що відбулося у Брюсселі 27–28 червня 2013 р., лідери ЄС схвалили план боротьби проти молодіжного безробіття. Учасники саміту домовилися, що Євросоюз допомагатиме країнам-членам фінансувати ініціативу «Схема гарантій для молоді», зокрема, за допомогою структурних фондів ЄС. Першими отримуватимуть фінансову допомогу країни – члени ЄС, у яких рівень безробіття серед молоді перевищує 25 %.

Один із найпоширеніших міфів, пов'язаних із євроінтеграцією, — різке зростання безробіття і падіння економіки одразу після вступу до ЄС. Насправді ж частка зайнятих у кожній країні залежить від політики саме національних урядів і розвитку національних економік. Попри поширене уявлення, ніби після вступу до ЄС країни Центрально-Східної Європи переживали різке зростання безробіття, це не так. Навпаки, 2004–2008 рр. були періодом економічного буму, для багатьох країн рівень безробіття у цей період зменшувався. Економічні випробування почалися тільки з початком світової фінансової кризи.

З огляду на реакцію економік країн – членів ЄС на кризу можна виділити кілька сценаріїв. Успішні приклади Польщі, Чехії та Естонії і «невдахи» — Литва, Латвія, Угорщина та меншою мірою — Словаччина, драйвером розвитку економіки якої став стрімкий розвиток автопрому (див. кейс 2.6).

XXI сторіччя надало новий імпульс для розвитку спільної освітньої політики країн – членів ЄС, якій стало приділятися все більше уваги. Серед найважливіших політичних документів треба визначити:

- Болонську декларацію (1999), спрямовану на створення спільного європейського простору вищої освіти;
- Детальну робочу програму щодо виконання цілей систем освіти в Європі (2002), націлену на виведення європейської системи освіти на найкращий світовий рівень якості до 2010 р.;
- Копенгагенську декларацію (2002), спрямовану на розвиток європейського співробітництва у сфері професійної освіти;
- Меморандум освіти впродовж життя (2003);
- Маастрихтське комюніке (2004) — оновлений варіант Копенгагенської декларації;
- Брюгське комюніке (2010), в якому переглянуті стратегічні підходи і пріоритети Копенгагенського процесу на період 2011 — 2020 рр.

Освітня політика визначається як частина Європейської стратегії щодо зайнятості, а цілі освітньої політики включаються в

орієнтири політики зайнятості. Якщо соціальна політика, зокрема щодо зайнятості та освіти, тривалий час відігравала супутню роль для реалізації мети розвитку внутрішнього ринку ЄС, то останнім часом вона стала незалежною від неї. Однак ця незалежність поставлена в тісні програмні рамки: «першорядне значення внутрішнього ринку ЄС» замінено на «першочергове значення конкурентоспроможності».

В ЄС також були докладені зусилля для розробки спеціальної системи індикаторів, що дозволяють повніше ідентифікувати становище молоді. Для характеристики проблем освіти були запропоновані такі показники, як частка 18–24-річних, які не мають середньої освіти; частка 15-річних, що не встигають з читання, математики, природничих наук; частка 30–34-річних, які мають вищу освіту; нарешті, частка 20–24-річних, які мають повну середню освіту.

Щоб оцінити роль культури і креативності в житті молодих людей, були запропоновані зовсім нові індикатори для різних вікових груп, визначені за результатами раніше проведених обстежень. Зокрема, це частка молодих людей, які протягом останніх 12 місяців займалися художньою самодіяльністю, брали участь у культурному житті у роботі спортивних клубів, молодіжних культурних організацій, асоціацій тощо. Нарешті, важливим показником готовності молоді до міжкультурного діалогу та комунікації було запропоновано визначити відсоток молодих людей, які на третій ступені загальної середньої освіти вивчають дві й більше іноземних мов.

Сучасне покоління молодих європейців є найосвіченішим, технічно підготовленішим і мобільнішим за всю історію, але воно ж стикається і з високими соціальними та іншими ризиками, породжуваними глобалізацією, кліматичними змінами тощо. Безробіття серед молоді, як уже вказувалося, розглядається як одна з головних соціальних проблем. Ще у 2009 р був прийнятий документ «Молодіжна стратегія ЄС: інвестування й розширення повноважень» (An EU Strategy for Youth — Investing and Empowering, 2009). Запропонована стратегія заснована на поєднанні двох підходів: вкладення коштів у молоде покоління та його благополуччя; наділення молодих людей ширшими соціальними повноваженнями для відновлення суспільства та його цінностей. Молодіжна стратегія передбачає співробітництво країн ЄС з метою створення ширших можливостей для молоді, розширення доступу молоді до всіх соціальних ресурсів, зміцнення солідарності між суспільством і молодим поколінням.

Реалізувати соціальні цілі необхідно в різних сферах, першою з яких є освіта. У найзагальнішому плані перспективні напрями політики ЄС відображені у Стратегії «Європа-2020», для досягнення цілей якої висунуті сім магістральних ініціатив, про які згадувалося раніше, і всі вони в тій чи тій мірі пов'язані з молодіжною політикою. Це стосується таких програм, як «Молодь в русі» (рис. 2.14).

<p>На рівні ЄС Європейська Комісія буде працювати на тим, щоб:</p> <ul style="list-style-type: none"> • інтегрувати та посилити програми обміну в ЄС, університетські та дослідницькі програми; • активізувати програму модернізації вищої освіти, включаючи порівняння результатів університетів і освітніх результатів в глобальному контексті; • дослідити шляхи розвитку підприємництва через програми обміну для молодих фахівців; • сприяти визнанню формального та неформального навчання; • розробити основи забезпечення зайнятості молоді, що окреслять стратегії, спрямовані на зменшення рівня безробіття серед молоді: це сприятиме, разом з державами-членами і соціальними партнерами, входженню молодих людей на ринок праці шляхом навчання на робочих місцях, практики та інших форм одержання досвіду роботи, в ому числі завдяки схемі «Ваша перша робота з EURES», спрямованій на розширення можливостей для працевлаштування молодих людей шляхом заохочення мобільності в ЄС 	<p>На національному рівні держави-члени повинні:</p> <ul style="list-style-type: none"> • забезпечити ефективні інвестиції у систему освіти та систему професійної підготовки на всіх рівнях (від дошкільного до університетського); • підвищити продуктивність у сфері освіти, приділяючи увагу кожному сегменту в рамках комплексного підходу, що охоплює ключові компетенції, а також спрямовується на скорочення раннього залишення школи; • підвищити відкритість та актуальність систем освіти шляхом створення національних кваліфікаційних рамок і кращої координації навчальних результатів для потреб ринку праці; • покращити доступ молодих людей до ринку праці на основі комплексних заходів, зокрема керівництва, консультації та професійної підготовки
--	---

Рис. 2.14. Основні завдання ініціативи «Молодь в русі»

Джерело: Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth.

Отже, підбиваючи підсумки, необхідно зазначити, що цілі соціальної політики ЄС є взаємозалежними. Наприклад, вищий рівень освіти слугує передумовою підвищення працездатності, а підвищення рівня зайнятості допомагає скоротити рівень бідності. Покращення можливостей для науково-дослідної та інноваційної діяльності в усіх секторах економіки в поєднанні зі збіль-

шенням ефективності використання ресурсів підвищить конкурентоспроможність і стане стимулом створення нових робочих місць.

Цілі відображають пріоритети щодо розумного, сталого та всеохоплюючого зростання, але вони не є вичерпними: необхідно підкріпити їх широким колом дій на національному, міжнародному ринках і на рівні ЄС.

2.6. ІНСТИТУЦІЙНА ТА ПРАВОВА ОСНОВИ ПОЛІТИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЄС

(Л. Р. ТИМОФЕЄВА)

Інституційну та правову основу формування політики регіонального розвитку ЄС становить тісна та узгоджена взаємодія наднаціональних інституцій Європейського Союзу. Для розуміння цього процесу необхідно дослідити виконавчі, законодавчі, судові, дорадчі функції — повноваження, форми і специфіку їх діяльності, побудову інституцій ЄС за подвійним принципом: з одного боку, Європейський Союз — це організаційне втілення інтеграції, а з другого — ЄС увібрав у себе національні внутрішньодержавні традиції побудови влади, а саме — теорії розподілу влади, стримувань і противаг.

Жодна з основних і допоміжних інституцій ЄС не може діяти автономно. Всі вони взаємопов'язані та взаємозалежні в діяльності, спрямованій на поширення цінностей і реалізації цілей ЄС у системі конституційних стримувань і противаг.

Принцип розподілу влади застосовується до інституцій ЄС тому, що всі вони є незалежними одна від одної, хоча виконують змішані функції і віддані інтересам Євросоюзу на підставі розподіленої лояльності. Європейська Комісія традиційно розглядається як виконавчий орган, хоча й суміщає всі названі вище функції. Законодавча і виконавча функції не чітко розмежовуються між інституціями ЄС, але судова функція залишається класичною і для ЄС, і для держав-членів.

Феноменом інституцій ЄС є поліцентричність структури і незалежність від органів національної влади держав-учасниць. Поліцентрична структура була затверджена спеціальним Протоколом до Амстердамського договору.

Розмежування між інституціями (органами) Європейського Союзу визначається у консолідованій версії Угоди про Європей-

ський Союз, Угоди про функціонування Європейського Союзу. Безпосередньо після вступу в дію в грудні 2009 р. Лісабонського договору, який ще називають Договором про реформування Європейського Союзу (Консолідовані версії договору про Європейський Союз, 2007), названо такі інституції, як Європейський Парламент, Європейська Рада, Рада ЄС, Європейська Комісія (далі — Комісія), Суд Європейського Союзу, Європейський Центральний банк, Рахункова палата. Визначено, що кожній інституції належить діяти в межах повноважень, що їх надає Угода про функціонування ЄС. Саме тому Договір про ЄС називають конституційним документом.

Процес реалізації політики розширення ЄС зумовив впровадження в інституційну систему двох нових посад — Голови Європейської Ради та Верховного представника Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки та нового органу — Європейської прокуратури.

Європейський Парламент є представницьким органом Європейських співтовариств і Європейського Союзу. Європейська Комісія та Рада ЄС повинні забезпечити глобальну узгодженість зовнішніх дій і безперервність діяльності ЄС у сфері політики, що стосується зовнішніх відносин, безпеки, економіки та регіонального розвитку, співпрацюючи заради європейських громадян. Інституції ЄС — установи, які беруть активну участь у здійсненні завдань, виконують функції керівництва, управління та прийняття рішень.

Термін «інституція» в європейському праві стосується установ Союзу, які наділені повноваженнями приймати юридично обов'язкові рішення. В інших випадках використовується поняття «орган». Такий поділ було закладено у договорі — Європейського об'єднання з вугілля та сталі (Париж, 1951 р., учасники договору — Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Голландія, Люксембург), яким започатковано процес правового регулювання інтеграції в Європі.

Інституції доповнюють такі органи: судовий — Суд першої ін.-станції. Два органи дорадчого характеру — Економіко-соціальний комітет, Комітет регіонів, який представляє регіональні та місцеві органи влади.

Органами фінансової і валютної політики є Європейський центральний банк, Європейська система центральних банків, Європейський інвестиційний банк.

Рада ЄС, діючи одностайно згідно зі спеціальною законодавчою процедурою та після отримання згоди Європейського Пар-

ламенту, який діє більшістю голосів членів свого складу, встановлює необхідні положення. Ці положення набувають чинності після їх затвердження державами-членами згідно з їхніми відповідними конституційними вимогами.

Європейський Парламент може, діючи більшістю складу своїх членів, звертатися до Європейської Комісії щодо надання будь-яких належних пропозицій з питань, які, на його думку, вимагають ухвалення акта Союзу для цілей виконання Договорів. Якщо Європейська Комісія не надає пропозицій, вона інформує Європейський Парламент про причини.

Політичну функцію здійснює Європейська Рада, яка надає Союзові необхідні для його розвитку імпульси і визначає його загальні політичні орієнтири і пріоритети.

З 1 листопада 2014 р. і з врахуванням положень, встановлених у Протоколі про перехідні положення, у випадку, якщо згідно з Договорами не всі члени Ради беруть участь у голосуванні, то кваліфікована більшість визначається як дві третини від кількості держав-членів, якщо Європейська Рада одностайно не вирішить це змінити.

По-перше, кваліфікована більшість визначається як принаймні 55 % членів Ради ЄС, які представляють держави-члени, що беруть участь у голосуванні і що охоплюють майже 65 % населення цих держав.

Блокувальна меншість повинна включати в себе щонайменше мінімальну кількість членів Ради ЄС, які представляють понад 35 % населення держав-членів, які беруть участь у голосуванні, плюс один член, за відсутності якої кваліфікована більшість вважається досягнутою.

По-друге, шляхом відступу від пункту (1), якщо Рада ЄС не діє за пропозицією Європейської Комісії або Верховного представника Союзу з питань закордонних справ та політики безпеки, кваліфікована більшість визначається як 72 % членів Ради ЄС, які представляють держави-члени, що беруть участь у голосуванні і що охоплюють 65 % населення цих держав.

Утримання членів, присутніх особисто, або представлених членів не перешкоджатиме ухваленню Радою ЄС актів, які вимагають одностайності. Рада ЄС діє простою більшістю стосовно процедурних питань і для схвалення свого Регламенту.

Члени Європейської Комісії обираються на основі системи ротації, встановленої одностайно Європейською Радою на основі таких принципів: держави-члени розглядаються на виключно рівній основі щодо визначення порядку наступництва і часу пере-

бування їхніх громадян на посаді членів Європейської Комісії. Однак на практиці через вкрай політизований процес призначаються комісари, які майже завжди є колишніми національними політиками вищого статусу. Вони мають забезпечити прийняття основних рішень Європейської Комісії і політичне спрямування; з урахуванням попереднього пункту кожний наступний склад Європейської Комісії має складатись таким чином, щоб достатньою мірою відображати демографічний та географічний масштаб всіх держав – членів ЄС.

Рада ЄС і Європейська Комісія — інституції, які представляють інтереси країн – членів ЄС і Союзу в цілому, повинні забезпечити узгодженість дій співпраці, спрямовану на реалізацію регіональної політики Європейського Союзу.

Європейська Комісія — виконавчий орган Європейського Союзу, щороку, не пізніше ніж за один місяць до відкриття сесії Європейського Парламенту оприлюднює загальний звіт про діяльність Союзу. Відповідно до практики, що склалася, голова Ради ЄС робить перед Європейським Парламентом усний звіт про діяльність очолюваного ним органу за рік, що минув (EU institutions and other bodies, 2015).

Як інституція Європейського Союзу Європейська Комісія наділена правом ініціативи внесення пропозицій до Європейської Ради та Європейського Парламенту щодо розвитку нових видів діяльності в рамках договору. Реалізується дане право у формах пояснювальних звернень і в законодавчих пропозиціях.

Європейська Комісія є охоронцем договорів Європейського Союзу, а отже, її одним із головних завдань є забезпечення належного застосування державами-учасницями положень відповідних договорів. З цією метою їй надані права наглядача, які застосовуються нею як за власною ініціативою чи у відповідності на запит від уряду або за скаргою від окремих осіб.

Якщо у результаті розслідування Європейська Комісія дійде висновку, що має місце порушення договорів Європейського Союзу, вона вимагає від держави-порушниці пояснень. У разі незадоволення вимог або якщо її пояснення не переконують Європейську Комісію, остання подає аргументоване рішення, яке держава-порушниця має обов'язково виконати, в іншому разі Європейська Комісія передає справу до Суду.

Як виконавчий орган Євросоюзу Європейська Комісія виконує адміністративні функції, зокрема, імплементує рішення його інституцій (Ради ЄС і Європарламенту) і формулює в регламентах, постановах, директивах, рішеннях, здійснює управ-

лінням бюджетом, програмами з наукового та технічного розвитку.

Представницьку функцію Європейська Комісія реалізує, забезпечуючи представництво Європейського Союзу в третіх країнах, міжнародних організаціях. Інструкції щодо такої діяльності Комісії отримують від Ради ЄС.

Європейська Комісія наділена консультативними повноваженнями в питаннях, пов'язаних із внесенням змін і доповнень до установчих угод про Європейський Союз, а також щодо прийняття нових держав-учасниць.

До Лісабонського договору Рада ЄС називалася Рада міністрів. Рада міністрів у ЄС — основний орган ухвалення рішень, який збирається на рівні міністрів національних урядів, і його конфігурація міняється залежно від обговорюваних питань: Рада міністрів закордонних справ, Рада міністрів економіки і т. д. У рамках Ради ЄС представники урядів держав-членів обговорюють законодавчі акти ЄС і приймають або відхиляють їх через голосування (EU institutions and other bodies, 2015).

Рада Європейського Союзу немає постійного складу. Залежно від характеру поставлених проблем вона скликається у складі міністрів відповідальних за певну сферу, оскільки фактично існує різна конфігурація Ради ЄС: Рада ЄС з загальних питань, сільського господарства, економіки й фінансів, соціальної політики, конкурентоспроможності тощо.

До складу кожної спеціалізованої ради входять відповідні профільні міністри, і вона має власний розклад нарад.

Основні напрями діяльності Ради ЄС такі: ухвалення правових актів, як правило, спільно з Парламентом; прийняття бюджету спільно з парламентом; координація економічної політики держав-членів; укладення міжнародних договорів, угод.

Кількість засідань протягом року залежить від масштабів інтенсивності законодавчого процесу в ЄС, політичних ініціатив, що стосуються питань суспільного розвитку.

Окремі ради проводять щомісячні наради, як, наприклад, спеціалізовані ради із загальних питань, зовнішньої політики та сільського господарства тощо. Інші ради збираються на зустрічі три-чотири рази на рік, зокрема такі, як ради з економіки і фінансів, соціальної політики, з питань транспорту та бюджету. Решта рад збираються на спільні наради в робочому порядку. Це стосується рад із промисловості, енергетики, регіонального розвитку. Акти і рішення Ради ЄС не становлять частину *acquis* Союзу.

Головування в Раді ЄС змінюється кожні півроку в алфавітному порядку (держав-учасниць) у січні та липні кожного року. Перевагою ротаційного принципу головування є надання можливості кожній країні якнайефективніше реалізовувати спільні політики Європейського Союзу на основі пропозицій Європейської Комісії, у такий спосіб стимулюючи конкуренцію серед держав-учасниць у досягненні цілей європейської інтеграції.

Однак траплялись недоліки в роботі головної країни в Раді ЄС через задоволення власних пріоритетів. З причин Лісабонським договором був введений принцип «головавання тріо» — держави, головуєчі одна за одною, об'єднуються і ставлять завдання щодо встановлення спільних пріоритетів політики регіонального розвитку на період 18 місяців.

Депутати Європейського Парламенту, що безпосередньо обираються громадянами країн – членів ЄС строком на п'ять років, вивчають законопроекти і затверджують бюджет; приймають спільні рішення з Радою ЄС з конкретних питань і контролюють роботу Рад ЄС і Європейської Комісії. Європарламент проводить пленарні засідання в Страсбурзі (Франція) і Брюсселі (Бельгія).

Для вироблення політики та прийняття управлінських рішень мають значення тези про розподіл голосів Ради ЄС між міністрами значущістю. На практиці голоси членів Ради ЄС розподілялись залежно від кількості населення, економічного потенціалу, стажу перебування в Європейському Союзі, політичного впливу в Європі та ЄС. Нині інституційна система і політика регіонального розвитку розширились.

Вироблення політики Європейського Союзу стосується різноманітних питань, зокрема політики регіонального розвитку, формування щорічного бюджету і проблеми розширення Союзу. Практика ЄС знає випадки, коли певні напрями європейської політики розвивались і без нормативно-правового забезпечення засновницьких договорів, які вказують напрями політики в Союзі. Прикладом може бути політика ЄС з питань охорони навколишнього середовища, яка набула належний правовий статус лише після прийняття в 1986 р. Єдиного Європейського Акта.

У 1957 р. Римським договором про утворення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) було визначено необхідність зменшення суттєвих відмінностей у соціально-економічному житті різних регіонів держав ЄС. Не було створено жодних практичних інструментів реалізації зазначеної мети.

Важливою подією у реалізації регіональної політики стало застосування у 1975 р. структурного фонду, метою функціонування

якого був розвиток регіонів — Європейського фонду регіонального розвитку.

Регіональна політика згідно з резолюцією Ради Європейських Співтовариств про керівні принципи регіональної політики 1979 р. визначена як невід'ємна частина економічної політики Співтовариства держав-учасниць і є одним із елементів, що сприяє досягненню високого рівня конвергенції економічної політики держав-членів.

Для поступового досягнення збалансованого розподілу економічної діяльності по Європейському Союзу необхідна координація національної регіональної політики на рівні Союзу і держав-членів. Тому регіональні програми розвитку є найбільш відповідною структурою для реалізації на практиці добре організованої координації. З цієї позиції координація загальних схем допомоги регіонам має принципове значення.

Інституції ЄС мають визначати механізми та імплементувати загальний погляд на регіональну політику розвитку Європейського Союзу. Перша роль у цьому відведена Європейській Комісії, яка намагається сформулювати загальні пріоритети, однак не має відповідних повноважень, щоб підтримувати їх та доводити до кінця. Рада ЄС не справляється з проблемами регіонального розвитку, оскільки її секторальні ради не пов'язані одна з одною належним чином. Держави-члени, що головують в Європейському Союзі, встановлюють пріоритети на період свого головування, але вони не можуть у сфері регіональної політики стати частиною комплексної програми і впливати на її виконання.

Питання ефективності і результативності регіональної політики ЄС не вирішує й Європейська Рада. Маючи обмежений успіх у справі координування напрямів політики ЄС, зазначена інституція, наділена політичною функцією, навіть не намагається скласти програми для вироблення спільної європейської політики. Тому регіональна політика, як окремий напрям політики Європейського Союзу, слабокоординована та малоефективна.

Отже, виконавчі, законодавчі, судові функції в ЄС здійснюються Парламентом, Європейською Радою, Радою ЄС, Європейською Комісією, Судом ЄС як змішані функції, відповідно до норм, закріплених у Договорі про заснування ЄС у межах принципу взаємного визнання, що передбачав нормативне втручання Ради, спрямоване на утвердження рівності в національних законодавствах, тобто взаємне визнання дипломів, компаній і вперше був застосований Судом ЄС у питанні вільного переміщення товарів у рішенні в справі *Cassis de Dijon* у 1979 р.

Кожен громадянин Європейського Союзу має право звертатися до будь-яких інституцій (органів) ЄС та отримати відповідь на своє запитання.

Повноваження тих чи тих інституцій (органів) ЄС дають можливість робити висновки про їх домінування, взаємозалежність у механізмі діяльності ЄС у сфері політики регіонального розвитку. Повинна бути допомога в усуненні регіональних дисбалансів у Союзі через участь у розвитку і структурному пристосуванні регіонів.

Законодавчі інституції виробляють політику та закони (директиви, законодавчі акти та рішення), чинні по всій території Європейського Союзу. Лісабонський договір ввів поняття законодавчих і незаконодавчих актів. Європейський Парламент, який представляє громадян ЄС і безпосередньо ними вибирається, Рада Європейського Союзу, яка представляє країни – члени ЄС, Європейська Комісія, яка представляє інтереси Союзу в цілому, є головними законодавчими інституціями ЄС (EU institutions and other bodies, 2015).

Законодавчі повноваження Європарламенту дуже обмежені, а установчими угодами йому надана компетенція щодо формулювання положень та ухвалення актів вторинного законодавства Євросоюзу в тісній співпраці з іншими інститутами (ст. 251, 252 Договору про заснування ЄС).

Більш розвинутими є контрольні повноваження Європейського Парламенту, що вважається інституцією, здатною здійснювати демократичний контроль над іншими структурами Євросоюзу.

Серед контрольних повноважень Європарламенту найбільше значення має право на винесення вотуму недовіри Комісії. З такою пропозицією може виступити кожен член Європарламенту. У разі якщо вотум недовіри підтримає більшість — 2/3 поданих голосів, яка представляє більшість членів Європарламенту, — усі члени Комісії колективно подають у відставку як орган, Верховний представник Союзу із закордонних справ і політики безпеки складає повноваження, які він здійснює у Європейській Комісії. За всю історію існування Євросоюзу питання про вотум недовіри Європейській Комісії ставилося на голосування лише один раз.

Для здійснення своїх контрольних повноважень щодо Європейської Комісії Європейський Парламент широко використовує інститут інтерпеляції, коли Комісія відповідає усно чи письмово на запитання, поставлені депутатами. Крім того, Європарламент щорічно затверджує як програми діяльності Комісії на новий рік, так і загальні звіти про її роботу за рік, що минає (ст. 197 Догово-

ру про заснування ЄС). Контроль Європарламенту за діяльністю Ради ЄС є набагато вужчим. Так, Рада ЄС заслуховується Європарламентом відповідно до процедури, визначеної Радою ЄС (ст. 197 Договору про заснування ЄС). Взаємодія інституцій ґрунтується на підкріпленні інтеграції, яка включає передання внутрішніх повноважень інституціям Європейського Союзу від держав – членів ЄС.

Крім інституцій, у процесі вироблення політики регіонального розвитку беруть участь регіональні та місцеві органи влади держав – членів ЄС, які встановлюють прямі контакти з інституціями ЄС, зокрема з Європейською Комісією, створюючи офіси в Брюсселі, які працюють як регіональні посольства. Традиційною є робота регіональних і місцевих органів влади в ЄС за допомогою своїх національних урядів, із залученням ряду брюссельських європейських офісів.

Кейси

Кейс 2.1

МІНІ-КЕЙС: «ЧИ ІСНУЄ ЗВ'ЯЗОК МІЖ НЕРІВНОМІРністю ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ (РЕГІОНІВ) ТА СОЦІАЛЬНОЮ НЕРІВНОСТЮ?»

Доказом прихильників проведення політики зниження диспропорцій регіонального розвитку часто є те, що дана мета є частиною іншого, важливішого завдання щодо зменшення соціальної нерівності. Регіональне вирівнювання — частина загального завдання соціальної згуртованості (вирівнювання). Ця думка ґрунтується на твердженні існування явної залежності між просторовою нерівністю і відмінностями в рівні життя населення, з чого випливає, що регіональна політика, яка б знизилася просторову нерівність, одночасно скорочує відмінності в рівні життя населення.

З теоретичних позицій не очевидно, що країни, територіально менш рівномірно розвинені, одночасно є країнами з менш справедливим розподілом доходів населення. Проблема пов'язана з агрегуванням, вона добре відома тим, хто вивчав динаміку нерівності на міжнародному рівні.

Уявімо собі дві країни — А і В, обидві складаються з двох регіонів — 1 та 2, по 50 осіб населення в кожному. Середній рівень

ВВП і рівень ВВП на особу в обох країнах однаковий. У країні А регіональна нерівність відсутня, обидва її регіони мають однаковий рівень ВВП на особу. Однак в обох регіонах розподіл доходів украй нерівномірний.

Припустимо, що 10 % жителів отримують кожен по 10 од. національного багатства, а інші, що залишилися 90 % — по 1 од. Тоді загальний показник нерівності, вимірюваний як частка національного доходу, якою володіють 10 % найбагатших громадян, становить $100/190 = 53 \%$. Ми бачимо, що в даному суспільстві рівень соціальної нерівності дуже високий, хоча регіональної нерівності не спостерігається. У країні В національний дохід розподіляється по — іншому: у першому регіоні 20 % населення отримують по 5,5 од. багатства, а ті, що залишилися, 80 % — по 1,5 од. Таким чином, середній рівень доходу в даному регіоні становить $0,2 \times 5,5 + 0,8 \times 1,5 = 2,3$.

В іншому регіоні кожен житель отримує по 1,5 од. багатства. Отже, хоча в цій країні і спостерігається значна нерівномірність у розвитку регіонів (рівень ВВП на особу в першому регіоні майже на 50 % більше, ніж у другому), рівень соціальної нерівності тут набагато нижче, ніж у країні А. В даному випадку 10 % найбагатших володіють 29 % національного доходу ($55/190 = 29 \%$).

Цей приклад показує, що нерівномірний розподіл ВВП між регіонами не породжує автоматично нерівніший розподіл доходів населення. Більш того, у нашому прикладі політика регіонального перерозподілу буде розглядатися як нечесна з позицій відносно біднішого населення багатих регіонів. Трансферт з регіону 1 в регіон 2, навіть якщо він здійснюється за рахунок багатшої частини населення багатого регіону, призведе до штучного зростання нерівності між бідним населенням багатого регіону і бідним населенням інших регіонів. Такий перерозподіл призведе до збільшення нерівності по доходу.

Кейс 2.2

ЕВОЛЮЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Знаковими подіями в процесі становлення політики регіонального розвитку ЄС стали:

1957 — перше згадування терміну «регіональна політика» у Римському договорі

1958 — створення Європейського Соціального Фонду (European Social Fund (ESF))

1975 — створення Фонду Європейського Регіонального Розвитку (European Regional Development Fund (ERDF))

1986 — створення правової бази регіональної політики у Єдиному Європейському Акті

1988 — інтеграція структурних фондів у зведену політику згуртування з бюджетом 64 млрд ЕКЮ під впливом входження Греції (1981), Іспанії та Португалії (1986) до ЄС

1993 — закріплення у Маастрихтському договорі Фонду згуртування, Комітету регіонів та принципу субсидіарності

1994—1999 — збільшення вдвічі ресурсів регіональних фондів, які становлять третину бюджету ЄС

1995 — закріплення цілі підтримання малозаселених регіонів Фінляндії та Швеції (бюджет — 168 млрд ЕКЮ).

Програма «Порядку денного 2000» («Agenda 2000») визначила цілі регіональної політики ЄС (на період 2000–2006 рр.), які передбачали сприяння розвитку і реструктуризації відсталих (за показниками соціально-економічного розвитку) регіонів ЄС (у тому числі старопромислових, монофункціональних регіонів) (ціль 1); підтримку соціально-економічних перетворень та розвиток сільського господарства в регіонах зі структурними проблемами (депресивних, гірських, прикордонних, віддалених тощо) (ціль 2); модернізацію політики освіти, професійно-технічної підготовки і зайнятості (на всій території ЄС) (ціль 3).

2000–2004 — впровадження інструментів допоміжного фінансування та ноу-хау технологій для країн — кандидатів до вступу до ЄС

2004— вступ 10 нових країн до ЄС, що збільшило населення ЄС на 20 %, але ВВП — лише на 5 % (бюджет — 13 млрд євро для 15 країн — старих членів ЄС, 22 млрд євро для країн — нових членів ЄС)

2007—2013 — спрямування бюджету 347 млрд євро на регіональний розвиток (у тому числі 25 % — на дослідження та інновації, 30 % — на розвиток екологічно безпечної інфраструктури та запровадження заходів із подолання кліматичних змін)

2014—2020 — спрямування бюджету 351,8 млрд євро на регіональний розвиток, ключовими пріоритетами якого визнано дослідження та інновації, цифровий порядок денний, підтримка малих і середніх міст, низько вуглецева економіка тощо (зокрема, 26,7 млрд євро спрямовано виключно на заходи з енергоефективності та розвиток відновлюваної енергетики).

Дайте пояснення: чому в офіційних документах Європейського Союзу з 2000 р. регіональна політика все частіше ототожнюється із політикою згуртування («cohesion»)?

Обґрунтуйте: у чому полягав зміст згуртування країн ЄС як по горизонталі, так і по вертикалі?

Яким чином нові виклики регіональної політики країн ЄС до 2020 року пов'язані з глобалізацією світової економіки, з пошуком механізмів підвищення конкурентоспроможності Європейського Союзу у світовому масштабі?

Кейс 2.3

ІННОВАЦІЇ В ЄС ТА УКРАЇНІ

Україна має четвертий потенціал у світі в сфері інформаційних технологій і розробки програмного забезпечення. У Європейському Союзі вагома складова інноваційних досліджень і подальших впроваджень на регіональному рівні стосується розробки нових ІТ-продуктів у таких сферах, як електронний уряд, місцеве самоврядування, фінансові послуги, статистична база соціально-економічного та інноваційного розвитку регіонів, онлайн-діагностика здоров'я, автоматизація адміністрування та надання низки соціальних послуг.

Завдання. Що на вашу думку потрібно зробити, щоб подолати існуючі диспропорції в інноваційному розвитку регіонів України у сфері ІТ.

Кейс 2.4

ПОЛІТИКА «ВИРІВНЮВАННЯ»

Політика вирівнювання є збитковою для більшості розвинених країн (відносини кредитування боргу «Німеччина–Греція» з його подальшим списанням), тому наявні в окремих територіях переваги приведуть до прискореного зміцнення їх економічного потенціалу на фоні відстаючих регіонів. У результаті її реалізації середній коефіцієнт регіональної конвергенції в ЄС протягом 1977–1993 рр. становив 1,2 % на рік. Вісім цілей структурної політики, сформульованих для реалізації основних ідей регіонального єдності, були досить обтяжливими для Структурних фондів Євросоюзу, кошти яких нерідко розпорозувалися.

До того ж деякі регіони, зокрема п'ять регіонів Греції, не тільки не виявили тенденцію до зближення, а навпаки, вже наприкінці 1990-х років їм стала притаманна дивергенція до інших регіонів ЄС.

Наприклад, на кожен з трьох регіонів NUTS 1-го рівня припадає понад 4 % ВВП усього Євросоюзу: німецька федеральна земля Північний Рейн-Вестфалія, французький регіон Іль-де-Франс (ядром якого є Париж) і Північно-Західна Італія. Не набагато менше внесок у європейську економіку у німецькій землі Баварія, що століттями була самостійною державою. ВВП провідних регіонів ЄС виявляється вдвічі більше, наприклад, у Мальти, а розрив з такими країнами, як Естонія, Латвія або Кіпр, становить до 30–40 разів.

Завдання. Завдяки яким інструментам і механізмам інноваційного розвитку Європейського Союзу ви б запропонували подолати диспропорції регіонів ЄС?

Кейс 2.4

Проблемна ситуація. Територія міста Яаунелгава (Латвія) займає 6,1 км², на якій проживає понад 2300 жителів, це 14 найстаріше місто Латвії. Найбільшим підприємством у місті є латвійсько-шведське спільне підприємство LATSIN, що займається деревообробкою. За період 2000–2010 рр. м. Яунелгава перебувало у стані постійного економічного занепаду, про що свідчили високий рівень безробіття, слабо розвинений рівень підприємництва, низький рівень життя мешканців і загальний візуальний стан міста, що перебуває в стані деградації.

Місцевими органами влади і зацікавленими особами був проведений детальний аудит території для виявлення стану інфраструктури, ресурсів персоналу, об'єктів, що служать факторами привабливості, і стану іміджу території, що виявив таке.

1. Рівень розвитку інфраструктури міста є недостатньо гарним. Важкий вантажний транспорт, що безупинно курсував міськими вулицями, привів у непридатність асфальтове покриття, транспортне повідомлення в прилеглій до міста території було поганим, оскільки дороги не мають асфальтового покриття і мережа доріг слабо розвинена. У місті погано розвинена каналізаційна мережа, вулиці освітлюються тільки до 22.00.

2. Порівняно низький рівень освіти жителів міста не дає можливості позиціювати себе на ринку територій як місто з резервом висококваліфікованих кадрів. 26,6 % жителів міста мали середню спеціальну й 26,3 % загальну середню освіту. 19,7 % не мали навіть середньої освіти; вищу освіту мали лише 5,9 % жителів.

3. Факторами привабливості даної території є багата культурно-історична спадщина, розташування міста в мальовничому місці на березі Даугави. Проте на території міста не було жодного туристичного комплексу, а берега Даугави мали потребу в благоустрої для потреб відпочивальників.

4. Місто рідко є кінцевим пунктом призначення подорожей, не має конкретних асоціацій, характеризується, як сонне, провінційне містечко.

Питання

1. Які пріоритети були обрані керівництвом і мешканцями міста для розробки стратегії його розвитку?

2. Яка модель розвитку міста (і чому саме така модель) була закладена в основу розробки концепції розвитку міста?

Кейс 2.5

Держави Балтії та Польща. Один із найпоширеніших міфів, пов'язаних із євроінтеграцією, — різке зростання безробіття і падіння економіки одразу після вступу до ЄС. З огляду на реакцію економік країн — членів ЄС на кризу можна виділити кілька сценаріїв.

1. «Безробітні балтійці». Під час економічного буму ситуація на ринку праці Литви була найгіршою серед трьох країн Балтії. З 2000 року рівень зайнятості постійно знижувався аж до 2006 р. Єврокомісія спільно з литовським урядом розробляли план дій зі стабілізації ринку праці. Зокрема проекти стимулювання місцевої зайнятості для особливо депресивних регіонів країни, створення робочих місць на селі. Однак після вступу до ЄС багато литовців емігрувало через різницю у зарплатах (це стало причиною від'їзду 90 % емігрантів) — зокрема до Британії (де середня зарплата була в 9 разів вищою). З початком кризи стрімко зростає безробіття у найуразливіших галузях, що сильно залежали від кредитування і/або були орієнтовані на внутрішній попит — будівництво, переробка та торгівля. Високе безробіття і серед молоді. Подібні проблеми спіткали Латвію, звідки з початком кризи виїздить багато громадян. Найбільше — до Великобританії, Німеччини, Нідерландів.

2. «Робочі конячки». Маючи високий рівень безробіття у 1990-х роках, Польща сьогодні страждає від цієї проблеми помі-

тно менше, ніж більшість країн ЄС. Власне, зниження рівня безробіття почалось якраз тоді, коли країна вступила до ЄС, і тривало до кризи 2008 р. З тих пір цей показник коливається в районі 10 % і, за даними Євростату, є стабільно нижчим за середній рівень ЄС-28. Непогану ситуацію на польському ринку праці часто пояснюють масовою трудовою еміграцією до інших країн ЄС після відкриття кордонів. Утім, це не зовсім так. Темпи еміграції з Польщі дійсно значно посилюються, особливо починаючи з 2009 р. Однак у цей час польський уряд почав вживати активних заходів зі стимулювання імміграції в цю країну — особливо з України та Білорусі. Ця політика допомагає значною мірою нівелювати негативні наслідки еміграції. У результаті населення Польщі протягом останніх десяти років, за офіційними даними, навіть трохи збільшилось. Вступивши до ЄС із дуже низьким рівнем доходів населення, Польща демонструє наздоганяюче зростання цього показника. Протягом 2004–2012 рр. середня зарплатня сім'ї з двома дітьми та обома працюючими батьками в Німеччині зросла на чверть, тоді як у Польщі — більш ніж у півтора разу. Тобто робочі місця вдалось не лише зберегти, а й зробити високооплачуванішими.

Крім того, важливу роль відіграло успішне вбудовування в економічну кооперацію з Німеччиною, а також іншими західноєвропейськими країнами. Маючи великий внутрішній ринок, дешеву та кваліфіковану робочу силу і зручне географічне розташування, Польща вдало скористалася цими факторами, привабивши німецьких та інших інвесторів, які розгорнули власне виробництво на її території. Без цього не вдалося б ані втримати в країні робочі місця, ані домогтися зростання доходів.

Секрет успіху Польщі — у меншій експорторієнтованості економіки, стійкому внутрішньому попиті. Естонія та Чехія ж, навпаки, — виграли від відкритості своїх можливості взаємодіяти з іншими економіками. Чехія, приміром, стала чи не єдиною країною, до якої після вступу до ЄС притік робочої сили збільшився (за рахунок словаків, румунів, в'єтнамців), було розроблено навіть програми адаптації мігрантів. Активна міграція населення, яку прийнято вважати одним із негативних факторів зближення з ЄС і створення фактично єдиного ринку праці насправді призводить до зменшення соціального напруження у країні — донорі робочої сили. Крім того, мігранти часто повертаються до своєї країни, коли тут покращується економічна ситуація, вже з новим досвідом роботи та часто — з новою кваліфікацією та навичками.

Завдання

1. Які основні фактори вплинули на зайнятість «безробітних балтійців» і «робочих конячок»?

2. Знайдіть аргументи для спростування міфу про різке зростання безробіття після вступу країни до ЄС.

Тести

1. Визначте пріоритети регіонального розвитку ЄС у 2007–2013 рр.:

а) субсидіарність, децентралізація, партнерство;
б) концентрація, компліментарність, конвергенція;
в) конвергенція та конкурентоспроможність; регіональна конкурентоспроможність та зайнятість; європейська міжтериторіальна співпраця;

г) забезпечення територіальної цілісності; збалансований регіональний розвиток; примноження культурної спадщини регіонального розвитку;

д) досягнення збалансованого регіонального розвитку на рівні урбанізованих і сільських територій; усунення регіональних асиметрій розвитку в ЄС; соціальне згуртування.

2. Визначте сутність Номенклатури територіальних одиниць для статистичних цілей ЄС — рівень NUTS-2:

а) NUTS-2 є найбільшою одиницею поділу, це статистичні одиниці, території, найнаближеніші за кількістю проживаючих до німецьких федеральних земель. Приклади в ЄС — Landy (D);

б) NUTS-2 — це є регіони, наближені за кількістю проживаючих до німецьких повітів — Regierungsbezirk (D), для Польщі — воєводства (16);

в) NUTS-2 — статистичні одиниці, наближені за кількістю проживаючих на даній території до французьких департаментів — Departamenty (F), а також території з промисловістю, що занепадає (у тому числі старопромислові регіони);

г) NUTS-2 — найменші територіальні одиниці (наприклад, комуни та муніципалітети (Gemeinden (D)));

д) NUTS-2 — статистичні одиниці, наближені за кількістю до — Departamenty (F), Gemeinden (D), Landy (D).

3. Сутність базового принципу розробки і впровадження політики регіонального розвитку ЄС «субсидіарність» — це:

а) перерозподіл повноважень регіонів з метою їх ефективного використання та заохочення регіональних ініціатив;

б) співробітництво між різними рівнями, суб'єктами різних рівнів адміністративно-територіальних одиниць (ЄС, країна, регіон) для досягнення спільної мети регіонального розвитку;

в) цілеспрямована діяльність на локальному / регіональному рівнях для досягнення спільної для ЄС мети щодо забезпечення регіонального розвитку;

г) децентралізація владних повноважень, їх передача (делегування) на той рівень регіонального публічного управління, на якому вони можуть бути використані найефективніше;

д) досягнення принципів збалансованого просторового розвитку, усунення асиметрій регіонального розвитку на рівні урбанізованих і сільських територій.

4. Визначте пріоритети регіональної політики ЄС на період до 2020 р.:

а) конвергенція та конкурентоспроможність; регіональна конкурентоспроможність і зайнятість; європейська міжтериторіальна співпраця;

б) розвиток місцевої економіки, що ґрунтується на знаннях та інноваціях; створення місцевої економіки, що ґрунтується на доцільному (ефективному, раціональному) використанні ресурсів, захисті екології та підтримці конкуренції; сприяння підвищенню рівня зайнятості населення, досягнення соціальної та територіальної злагоди;

в) розвиток інновацій на регіональному рівні; збереження доквілля на місцевому, регіональному рівні; забезпечення збалансованого економічного зростання на місцевому, регіональному рівні;

г) координація регіональної політики ЄС з промисловою, аграрною та соціальною політикою; підтримки бізнесу на місцевому, регіональному рівні; підтримка зайнятості на місцевому, регіональному рівні;

д) розвиток інновацій на регіональному рівні; підтримка бізнесу на місцевому, регіональному рівні; європейська міжтериторіальна співпраця.

5. Визначте рівні, на яких здійснюється політика регіонального розвитку ЄС:

а) NUTS-1, NUTS-2, NUTS-3;

- б) місцевий, транскордонний, міжрегіональний;
- в) національний, субнаціональний, загальноєвропейський (міждержавний);
- г) NUTS-3, NUTS-4, NUTS-5;
- д) NUTS-2, NUTS-3, NUTS-5.

6. Яких із наведених варіантів інновації не існує в подоланні диспропорцій розвитку регіонів ЄС:

- а) науково-технологічні інновації;
- б) організаційні інновації;
- в) фінансові інновації;
- г) структурні інновації;
- д) екологічні інновації?

7. Скільки різновидів економічних кластерів в інноваційному розвитку регіонів ЄС існує:

- а) 3;
- б) 5;
- в) 10;
- г) 2;
- д) 7?

8. Інновації в широкому сенсі — це:

- а) інновації техніки;
- б) інновації технологій;
- в) інновації в дослідженні;
- г) інновації в бізнесі, в ринку;
- д) інновації в науці.

9. Яка основа мета прискорення інноваційного розвитку регіонів ЄС:

- а) забезпечення підвищення конкурентоспроможності регіонів ЄС;
- б) подолання безробіття в регіонах ЄС;
- в) розвиток інтелектуального потенціалу ЄС;
- г) захист регіонів ЄС від небезпечних катастроф;
- д) ліквідація відставання від США, Японії та Південної Кореї?

10. Існуюча Рамкова програма розвитку «Горизонт 2020» є:

- а) 5;
- б) 6;
- в) 7;

- г) 8;
- д) 9.

11. Що покладено в основу визначення «урбанізовані території»:

- а) рівень економічного розвитку;
- б) щільність розселення;
- в) розмір міст (за обсягом території);
- г) ВВП на душу населення;
- д) індекс якості життя?

12. Який вплив тенденції демографічного розвитку ЄС мають на міста Європейського Союзу:

- а) негативний;
- б) незначний;
- в) позитивний;
- г) не має;
- д) як негативний, так і позитивний?

13. Яка модель розвитку міст ЄС має метою впровадження інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення потреб мешканців:

- а) «гарне місто»;
- б) «зелене місто»;
- в) «жваве місто»;
- г) «розумне місто»;
- д) «глобальне місто»?

14. Який фактор покладено в основу нової типології групування сільських територій:

- а) демографічний;
- б) рівень інтеграції з національною економікою;
- в) щільність населення;
- г) територіальне розташування;
- д) рівень розвитку інфраструктури?

15. Яка концепція/модель розвитку сільських територій ЄС ідентифікує сільський розвиток із розвитком сільських районів у цілому завдяки використанню всіх ресурсів, які є на їх території, та інтеграції між усіма компонентами й галузями на місцевому рівні:

- а) галузева модель;

- б) концепція зближення;
- в) територіальна модель;
- г) креативна модель;
- д) модель розумного зростання?

16. Який із перерахованих компонентів не входить до складу показника, що визначає ризик бідності і соціального відторгнення, «ARОPE»:

- а) рівень ризику бідності;
- б) матеріальні поневіряння;
- в) відторгнення з ринку праці;
- г) дохід домогосподарства;
- д) немає жодної правильної відповіді?

17. В якій із перерахованих європейських країн спостерігається найбільша схильність до ризику бідності:

- а) Чеська Республіка;
- б) Австрія;
- в) Франція;
- г) Угорщина;
- д) Великобританія?

18. В якій із перерахованих європейських країн спостерігається найвищий рівень безробіття серед молоді:

- а) Іспанія;
- б) Німеччина;
- в) Данія;
- г) Естонія;
- д) Австрія?

19. Перша частина Пакета заходів зі сприяння зайнятості «Підтримка створення робочих місць» не передбачає:

- а) підвищення зарплати;
- б) отримання позитивних ефектів від розповсюдження ІКТ;
- в) перегляд послуг, які надаються державними службами зайнятості;
- г) зниження податкового навантаження на працю;
- д) перетворення неформальної зайнятості у формальну.

20. У якому з наведених документів переглянуті стратегічні підходи і пріоритети Копенгагенського процесу на період 2011–2020 рр.:

- а) детальна робоча програма щодо виконання цілей систем освіти в Європі;

- б) Меморандум освіти впродовж життя;
- в) Брюгське комюніке;
- г) Маастрихтське комюніке;
- д) Болонська декларація?

21. У яких країнах ЄС є найбідніші регіони за показником ВВП на особу:

- а) Болгарії і Румунії;
- б) Болгарії і Греції;
- в) Румунії і Словенії;
- г) Хорватії і Словенії;
- д) Болгарія і Литва?

22. Яка з інституцій ЄС здійснює політичну функцію:

- а) Комітет регіонів;
- б) Європейська Рада;
- в) Європейський Парламент;
- г) Європейська Комісія;
- д) Рада Європейського Союзу?

23. Визначте функції інституцій ЄС відповідно до принципу розподілу влади:

- а) законодавча;
- б) виконавча;
- в) дорадча;
- г) змішана;
- д) судова.

24. Ухвалення правових актів спільно з Європейським Парламентом належить до діяльності:

- а) Європейської Комісії;
- б) Європейської Ради;
- в) Європейського Суду;
- г) Європейської Рахункової палати;
- д) Ради Європейського Союзу.

Відповіді на тести до розділу 2

Питання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Відповідь	в	б	г	б	в	г	г	г	а	г	в	а	г	б	в	г	г	а	в	в	а	б	г	б

Питання для самоперевірки

1. У чому криється успіх соціально-економічного розвитку найбагатших регіонів Європейського Союзу? Назвіть ці регіони ЄС.
2. Охарактеризуйте міжрегіональні асиметрії за показником ВВП на особу в країнах ЄС. Визначте, які заходи політики регіонального розвитку щодо відсталих (периферійних) регіонів обумовлюють такі асиметрії?
3. Чим відрізняються основні етапи еволюції та становлення політики регіонального розвитку ЄС?
4. Визначте зв'язок регіональної політики ЄС із політикою згуртування (cohesion).
5. Якою була різниця в пріоритетах регіональної політики ЄС за період 2007–2013 рр. і на період 2014–2020 рр.
6. Обґрунтуйте зв'язок цілей Стратегії «Європа-2020» та стратегічних пріоритетів політики регіонального розвитку ЄС до 2020 р.
7. Яким чином забезпечення сталого регіонального розвитку впливає на зростання конкурентоспроможності ЄС?
8. Які програми визначали інноваційний розвиток регіонів ЄС?
9. У чому полягає особливість впровадження інноваційної діяльності в системі регіональної політики ЄС?
10. Наведіть класифікацію структурних складових, за якою різняться регіони ЄС.
11. Які різновиди та модифікації інноваційної діяльності / інновацій сприяють регіональному розвитку ЄС на сучасному етапі?
12. Розкрийте роль європейських структурних фондів у процесі стимулювання інноваційного розвитку регіонів ЄС.
13. Визначте та обґрунтуйте типологію міст Європейського Союзу.
14. Обґрунтуйте системні проблеми розвитку урбанізованих територій ЄС на сучасному етапі?
15. Чим відрізняється політика урбанізованого розвитку ЄС за період 2007–2013 рр. порівняно з періодом 2014–2020 рр.?
16. Обґрунтуйте зв'язок концепції розвитку сталого європейського міста та цілей Стратегії сталого розвитку «Європа 2020».
17. Подайте класифікацію і визначте особливості застосування розповсюджених у ЄС моделей сталого розвитку європейських міст, встановити переваги (ризики) їх впровадження з огляду на мінімізацію асиметрій розвитку сільських та урбанізованих територій.
18. Визначте сутність та особливості урбанізованого територіального розвитку країн ЄС у системі регіонального розвитку на сучасному етапі трансформаційних перетворень.

19. Наведіть класифікацію сільських територій ЄС, визначте особливості та пріоритети їх регіонального розвитку на період до 2020 року.

20. Якими ви бачите ключові цілі ЄС щодо розвитку соціальної сфери, що відображені у європейській Стратегії економічного розвитку «Європа 2020: стратегія для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання».

21. Які провідні ініціативи, що були висунуті зазначеною вище Стратегією, пов'язані з розвитком соціальної сфери?

22. Охарактеризуйте завдання стратегічного планування подолання бідності у ЄС.

23. Охарактеризуйте пріоритети третьої частини Пакета заходів сприяння зайнятості «Розширення управління в ЄС», що покладені в основу флагманської ініціативи «Порядок денний для нових кваліфікацій і робочих місць».

24. Охарактеризуйте найважливіші політичні документи ЄС, що відображують суть спільної освітньої політики країн – членів ЄС.

25. Визначте, як втілюється теорія розподілу влади на регіональному рівні у функціонуванні наднаціональних інституцій ЄС.

26. Назвіть і розкрийте контрольні повноваження Європарламенту щодо проблем нормативно-правового регулювання регіонального розвитку ЄС.

27. Які наднаціональні інституції ЄС мають повноваження щодо визначення політики регіонального розвитку Європейського Союзу?

28. Обґрунтуйте участь регіональних і місцевих органів влади держав — членів ЄС у розробці політики регіонального розвитку.

Висновки

Політика регіонального розвитку ЄС (інший, часто вживаний термін — регіональна політика ЄС) є особливим різновидом спільної європейської політики, її невід'ємною складовою. Серед об'єктивних причин постійного удосконалення та реформування політики регіонального розвитку — наявність регіональних асиметрій розвитку, різноманітні соціально-економічні, інституційні, інноваційні особливості та проблеми розвитку, які вирішуються шляхом узгодження стратегії регіонального розвитку у межах ЄС.

Регіональні асиметрії в країнах ЄС — об'єктивне явище.

Асиметрії регіонального розвитку в ЄС сформовані за певною ієрархією: економічні, соціальні та регіональні (територіальні) диспропорції розвитку. Економічні асиметрії найнаочніше проявляються через базові макроекономічні показники: GDP — ВВП (у тому числі ВВП на особу); Disposable income of households (DI) — доходи, що отримують домогосподарства; Gross domestic expenditure on R&D (GERD) — ВВП, що спрямовується на R&D (у тому числі на науку та інновації). Показники соціальної асиметрії розвитку регіонів ЄС стосуються, насамперед, соціальних диспропорцій регіонального розвитку та вимірюються шляхом розрахунку: Employment rate (ER) — рівень зайнятості; Unemployment rate (UER) — рівень безробіття; Persons aged 30–34 with tertiary education attainment (TE) — кількість осіб у віці 30–34 роки, що мають неповну освіту.

Асиметрії регіонального розвитку (територіальні диспропорції) найнаочніше виявляють себе через визначення територіальної локальної доступності, наочними показниками якої є: Density of motorway (DM) — щільність доріг; Density of railway (DR) — щільність залізниць тощо. Адже рівень розвитку та щільність транспортної інфраструктури свідчить про локальний прив'язку окремого регіону до Спільного ринку ЄС, про рівень розвитку регіональної інфраструктури, що є однією з передумов залучення інвестицій на місцевий, регіональний, рівень. Особливо це актуально для проблемних віддалених, периферійних регіонів ЄС.

Регіональні асиметрії в ЄС формують поштовх до розробки ефективної регіональної політики ЄС, яка спрямована на згладжування диспропорцій економічного розвитку та стимулювання соціально-економічного зростання всіх регіонів ЄС.

Політика регіонального розвитку ЄС пройшла кілька етапів свого становлення, які тісно корелюються з політикою розширення Європейського Союзу, макроекономічною та соціально-економічною ситуацією в країнах і регіонах ЄС. Регіональна політика ЄС (2007–2013 рр.) була зорієнтована на усунення поглиблення диспропорцій регіонального розвитку, що виникли внаслідок територіального розширення ЄС на Схід, приєднання до ЄС 10 нових країн-членів. Центр уваги структурної та регіональної політики ЄС 2007–2013 рр. переміщується у бік стимулювання регіонального розвитку країн Центральної та Східної Європи, а регіональна політика концентрується на меті підвищення конкурентоспроможності та динамічності регіональної економіки країн ЄС. Базовими пріоритетами нової регіональної політики ЄС на

період 2007–2013 рр. були визнані: 1) конвергенція та конкурентоспроможність; 2) регіональна конкурентоспроможність і зайнятість; 3) європейське територіальне співробітництво.

Політика регіонального розвитку ЄС на період 2014–2020 рр. формується у руслі впровадження загальноєвропейської політики «Європа 2020», зорієнтованої на досягнення країнами ЄС критеріїв «розумного зростання», що має ґрунтуватись на знаннях та інноваціях; «стійкого зростання» — заснованого на доцільному та раціональному використанні природних ресурсів, збереженні екології та підтримці конкуренції (тобто економічного зростання, що не завдасть шкоди наступним поколінням людства); «всеохоплюючого зростання» — сприяння підвищенню рівня зайнятості населення, досягнення соціального та територіального згуртування та комплексного регіонального розвитку.

Регіональна політика ЄС на період 2014–2020 рр. зорієнтована на досягнення трьох базових пріоритетів регіонального розвитку: 1) сприяння економічному наближенню (згуртуванню) для того, щоб допомогти менш розвиненим регіонам (які розташовані, в основному в нових країнах — членах ЄС) зменшити своє відставання від розвиненіших регіонів країн ЄС; 2) реалізації комплексних заходів, спрямованих на покращення регіональної конкурентоспроможності і зайнятості; 3) сприяння співпраці між регіонами і країнами ЄС для того, щоб зменшити соціально-економічні розбіжності у межах ЄС, знизити бар'єри національних кордонів у межах ЄС.

Політика регіонального розвитку в ЄС тісно пов'язана з транспортною та інфраструктурною політикою, політикою з підтримки бізнесу (малого та середнього), зі стимулюванням розвитку підприємництва на місцевому/регіональному рівні. Політика регіонального розвитку ЄС корелюється з європейською політикою у сферах зайнятості, стимулювання та підтримки наукових досліджень, освіти та інновацій; протидії кліматичним змінам (зменшення викидів CO₂) як складової політики сталого розвитку Європейського Союзу до 2020 року.

Базовими універсальними засадами розробки та впровадження політики регіонального розвитку в країнах ЄС визнано субсидіарність, децентралізацію, партнерство, програмування, концентрацію, компліментарність / доповнюваність.

Політика регіонального розвитку ЄС не є консервативним, застиглим процесом — це гнучка, органічна політика, що модифікується та удосконалюється під впливом дії як ендегенних, так і екзогенних чинників, внаслідок зміни нових геополітичних умов

і викликів глобалізації, суб'єктом та об'єктом яких у XXI ст. стає Європейський Союз.

Інноваційний розвиток регіонів — надзвичайно важлива складова політики регіонального розвитку ЄС. Ефективна сучасна політика регіонального інноваційного розвитку ЄС має спадкоємність від попередніх рамкових програм ЄС, які виокремлювали її серед інших важливих пріоритетів. Внутрішньою передумовою до фокусування на викликах прискорення інноваційного розвитку стало приєднання до ЄС східноєвропейських країн, а також нарощування соціально-економічних диспропорцій розвитку на рівні депресивних (у тому числі старопромислових) регіонів Центральної та Західної Європи, які хронічно потребували фінансової допомоги на потреби структурної перебудови. Зовнішнім мотивом виступила потреба у ліквідації відставання ЄС від США, Японії, Південної Кореї. Відповіддю ЄС на ендегенні та екзогенні виклики стає розробка та впровадження у практику господарювання теорій інноваційного розвитку регіонів, що стали невід'ємною складовою Програм соціально-економічного та регіонального розвитку ЄС.

Велике значення для координації національних інноваційних політик країн ЄС мають заходи зі збору, аналізу, оцінки та поширення інформації про стан інноваційної діяльності в країнах — членах ЄС і розповсюдження найуспішнішого досвіду інноваційної політики, а саме — тренди інновацій в Європі — поширення успішних прикладів інноваційної політики; Європейський інноваційний таблоїд — щорічні дані про стан науки, техніки, інноваційної поведінки компаній та інноваційного середовища; спеціальні обстеження конкретних аспектів інноваційної політики, включаючи ставлення компаній до нововведень Іннобарометр; діяльність електронної служби інформації ЄС з НДДКР та інноваційної політики — CORDIS, у рамках якої надаються і відомості про можливості використання результатів робіт за проектами ЄС.

Усі ці інформаційні заходи виходять за рамки програм НДДКР, що фінансуються з фондів ЄС, і охоплюють всю інноваційну діяльність країн Західної та Центральної Європи.

Попит на прискорення інноваційного розвитку регіонів ЄС зростає і нині, у тому числі через поглиблення асиметрії в рівнях внутрішньої та глобальної конкурентоспроможності регіонів. Потенціал відповіді на нові виклики містить нова парадигма когнітивної культурної економіки. Вагомий внесок в інноваційний розвиток регіонів ЄС нині привносить креативна економіка, яка

стала завдяки медіа і культурному напрямку програми «Креативна Європа» каталізатором інновацій. Інноваційна політика ЄС (за нових викликів), здійснює активну фінансову та організаційну підтримку суб'єктів малого, середнього бізнесу, фрилансерів, а також міжрегіональної кооперації, що працює у напрямі підтримки креативного розвитку регіонів.

У широкому трактуванні інноваційний розвиток регіонів ЄС ґрунтується на міждисциплінарному підході, разом з технічними, технологічними, охоплює й організаційні, фінансові програми інновацій. Реалізації завдань стимулювання інноваційного розвитку на регіональному рівні сприяють фінансові інструменти, фінансування за рахунок коштів структурних фондів ЄС: Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського соціального фонду, Фонду згуртування ЄС. Конкретними пріоритетами фінансування структурних фондів ЄС стало стимулювання таких суб'єктів інноваційного розвитку, як різноманітні економічні кластери, технопарки, технополіси, промислові хаби, іннотехи, сплн-офф і сплн-аут фірми. Організація постійного моніторингу стану справ та інформаційного поширення успішного досвіду наукових, технологічних, організаційних і маркетингових інновацій та ін. сприяло запровадженню в країнах ЄС потужних програм пришвидшення темпів зростання цифрової та креативної економіки на регіональному, локальному рівні Європейського Союзу. Такий зріз інноваційної політики позитивно впливає на усунення асиметрій розвитку між урбанізованими та сільськими територіями ЄС.

В основу політики згуртування країн ЄС покладено збалансований поліцентричний (багатополярний) територіальний розвиток, складовою якого є розвиток урбанізованих і сільських територій ЄС. На території країн ЄС близько 73 % населення мешкає в містах, біля 27 % проживають у сільській місцевості. Урбанізовані території визначаються розміром міст. У ЄС розрізняють великі міста з населенням понад 100 тис. осіб (*cities*) і малі міста з населенням менше від 100 тис. осіб (*towns*). Сільські території диференціюються на регіональному рівні (*NUTS-3*) від переважно сільських регіонів (*predominantly rural*) до переважно урбанізованих регіонів (*predominantly urban*), залежно від щільності населення та рівня економічної інтеграції.

Трансформації у політиці розвитку урбанізованих територій країн ЄС у період 2007–2013 рр. призвели до того, що урбаністичний вимір став важливою складовою політики сталого розвитку країн ЄС, а метрополії та урбанізовані регіони — ключовими двигунами регіонального розвитку. Основними цілями політики

урбанізованого розвитку (2007–2013 рр.) стало: досягнення економічного зростання та підвищення рівня зайнятості у малих та великих містах, ліквідація соціальних диспропорцій і регенерація урбанізованих територій, захист і покращення якості навколишнього середовища урбанізованих територій з метою досягнення локальної та глобальної сталості, удосконалення рівня управління містами та підвищення ролі місцевих органів влади у розвитку міст та урбанізованих територій.

З 2014 р. в ЄС особливу увагу приділяють комбінованій соціальній, економічній та фізичній трансформації міст, тому основними цілями урбанізованої політики ЄС на період 2014–2020 рр. є розвиток ресурсо-ефективної, «зеленої» та конкурентоспроможної економіки; зменшення рівня бідності населення малих і середніх міст; ліквідація соціальної, просторової та етнічної сегрегації та зменшення рівня безробіття.

Основна місія політики розвитку сільських територій ЄС — диверсифікація економічної активності та покращення якості життя в сільських територіях, подолання сегрегації між містом і сільськими територіями. У період 2007–2013 рр. сталий економічний розвиток сільських територій було спрямовано на забезпечення рівності, можливостей і задоволення потреб населення, покращення якості життя, можливостей для розвитку особистості, поліпшення сільського добробуту, досягнення справедливого балансу бюджетних витрат між міськими і сільськими територіями, залучення капіталовкладень в інфраструктуру сільських територій, збільшення фінансування програм економічного розвитку сільських територій.

Базовими напрямками розвитку політики сільського розвитку в контексті Стратегії «Європа 2020» на період 2014–2020 рр. визначено: диверсифікацію сільськогосподарського виробництва, реструктуризацію сільського господарства, стабілізацію і розвиток соціальної сфери на селі, інституційні перетворення, застосування комплексного та відкритого підходу у розробці та реалізації проектів економічного розвитку сільських територій країн ЄС, використання та ефективне задіяння місцевих фінансових, матеріально-технічних, культурних, трудових ресурсів, що має першочергове значення для створення стійких механізмів забезпечення зайнятості та доходів. На сучасному етапі розвитку регіональна політика ЄС приділяє найбільшу увагу мобілізації інноваційного потенціалу регіонів, ефективному використанню об'єднаних зусиль урбанізованих і сільських територій з метою налагодження дієвого територіального співробітництва задля до-

сягнення сталого регіонального розвитку, економічного та соціального процвітання країн ЄС.

Соціальна ідентифікація розвитку регіонів ЄС постійно перебуває у полі зору регіональної політики ЄС. Шлях від зародження європейської соціальної ідеї до загальної соціальної політики Європейського Союзу пролягав через багато років європейської історії. Згідно з новою європейською стратегією економічного розвитку «Європа 2020» у соціальній сфері визначено ключові цілі для ЄС: підвищення рівня зайнятості; інвестування у науково-дослідну діяльність; подолання проблеми наявності осіб, що залишають школу, і збільшення частки населення з вищою освітою; подолання бідності.

Для ідентифікації проблем бідності та визначення прогресу у боротьбі з цим явищем розроблено показник, що визначає ризик бідності і соціального відторгнення — «ARОPE», який складається з трьох компонентів: рівень ризику бідності; матеріальні поневіряння; компонент з відторгнення з ринку праці. Європейська політика подолання бідності спрямовується на гарантування соціального та територіального співробітництва для подолання бідності та соціального відторгнення.

Рівень зайнятості та рівень безробіття є ключовими соціальними індикаторами для аналітичних цілей під час вивчення політики зайнятості країн ЄС. Провідними ініціативами Стратегії «Європа 2020» у сфері зайнятості були зазначені: «Програма нових умінь та робочих місць», «Молодь в русі», «Порядок денний для нових кваліфікацій і робочих місць». Зазначені ініціативи спираються на міцні партнерські відносини, закликають до узгоджених дій між владою країн-членів, представниками бізнесу, соціальними партнерами та ЄС. Освітня політика визначається як частина Європейської стратегії щодо зайнятості, а цілі освітньої політики включаються в орієнтири політики зайнятості. Якщо соціальна політика, зокрема щодо зайнятості та освіти, тривалий час відігравала супутню роль для реалізації мети розвитку внутрішнього ринку ЄС, то останнім часом вона стала незалежною від неї. У рамках ЄС також були зроблені зусилля для розробки спеціальної системи індикаторів, що дозволяють повніше ідентифікувати становище молоді. Молодіжна стратегія передбачає співробітництво країн ЄС з метою створення ширших можливостей для молоді, розширення доступу молоді до всіх соціальних ресурсів, зміцнення солідарності між суспільством і молодим поколінням.

Інституції ЄС у європейському праві належать до установ, які наділені повноваженнями приймати юридично обов'язкові

рішення і які взаємопов'язані та взаємозалежні в конституційній системі стримувань і противаг, що формує правове поле регіонального розвитку ЄС. У договорі про реформування Європейського Союзу (Лісабонському договорі) визначені такі інституції, як Європейський Парламент, Європейська Рада, Рада Європейського Союзу, Європейська Комісія, Суд Європейського Союзу, Європейський Центральний банк, Рахункова палата.

Регіональна політика — це передусім політика розвитку. Принцип розробки і впровадження політики регіонального розвитку ЄС полягає у делегуванні владних повноважень на той рівень управління, де їх використають найефективніше і найрезультативніше для розвитку регіонів ЄС.

Особливу роль у ЄС відіграє Комітет регіонів — консультативний орган, який забезпечує представництво регіональних і місцевих спільнот у процесі прийняття рішень ЄС. Завдяки створенню Комітету регіонів регіональні і місцеві органи дістали можливість тісно співпрацювати з інституціями ЄС для того, щоб просувати спільні інтереси та за необхідності представляти інтереси регіонів на рівні Євросоюзу. Комітет регіонів провадить систематизацію та концентроване представництво регіональних і місцевих інтересів у законотворчому процесі ЄС. Комітет регіонів функціонує як допоміжна інституція, з якою мають консультуватись Рада, Комісія та Європейський Парламент і насамперед — з питань, які безпосередньо стосуються інтересів розвитку регіонів. Без консультацій з Комітетом регіонів у ЄС не вирішуються питання освіти, культури, охорони здоров'я, фінансування за рахунок коштів структурних фондів, проектування трансєвропейських мереж та інші питання регіонального розвитку. Роботу Комітету регіонів забезпечують 8 постійних комісій і 4 підкомісії. Комітет складається з 317 членів — представників регіональних і місцевих органів ЄС.

Для країн – членів ЄС особливого значення набуває процес інституційної координації регіональної політики. Комітет регіонів проводить постійні консультації з Європейським Парламентом, Радою ЄС або Європейською Комісією. Інституції ЄС спільно визначають інструменти, механізми, забезпечують їх застосування в процесі реалізації регіональної політики Європейського Союзу.

У процесі розробки регіональної політики традиційно активну участь беруть регіональні та місцеві органи влади держав – членів ЄС, які встановлюють прямі контакти з інституціями ЄС. Зокрема, одним із напрямів інституційно-правового забезпечення та координації регіональної політики ЄС є визначення правового поля, що

встановлює широкий спектр правил із розробки та впровадження стратегій регіонального розвитку та окремих проєктів/програм регіонального розвитку на місцевому, локальному рівні.

В ЄС така координація реалізується за допомогою специфічної інституціональної архітектури, за якої Європейським Парламентом запроваджується правова основа регіонального розвитку, а конкретні проєкти/програми регіонального розвитку розробляються, узгоджуються та втілюються органами регіонального/місцевого самоврядування.

Перелік використаних джерел

Основна література

1. Eurostat Regional Yearbook 2014 [Електронний ресурс]. — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5786129/KS_HA_14_001_00_EN.PDF

2. Multicriteria Analysis Of Regional Disparities In The Context Of The Eu Cohesion, 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ekf.vsb.cz>

3. Europe-2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20%20Europe%202020%20%20EN%20version.pdf>

4. Europe 2020 — EU-wide headline targets for Economic Growth — European Commission. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020_in_a_nutshell/targets/index_en.htm

5. Cohesion Policy. Commentaries and official texts [Електронний ресурс] // Guide. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/publications/guide2007_en.pdf

6. *Cretu C.* Research & innovation development regions of EU. 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/themes/research_innovation

7. Statistics on European cities [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics_explained/index.php/Statistics_on_European_cities

8. The urban dimension of EU policies — key features of an EU urban agenda [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/conferences/urban2014/index_en.cfm

9. Eurostat. Statistical atlas [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistical-atlas/gis/viewer/?year=2015&chapter=15>

10. Консолідовані версії договору про Європейський Союз 2007 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.minjust.gov.ua/file/23491.pdf

Допоміжна література

11. Офіційний сайт Eurostat [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>.

12. Regionalpolitik und Europa 2020 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Regional_policiesand_Europe_2020/de

13. Stellungnahme des Europäischen Wirtschafts — und Sozialausschusses zu der «Mitteilung der Kommission an das Europäische Parlament, den Rat, den Europäischen Wirtschafts — und Sozialausschuss, den Ausschuss der Regionen und die Europäische Investitionsbank — Schlussfolgerungen aus dem Fünften Bericht über den wirtschaftlichen, sozialen und territorialen Zusammenhalt: Die Zukunft der Kohäsionspolitik». КОМ (2010) 642 endg [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eesc.europa.eu>

14. EU Regional policy [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://europa.eu/pol/reg/index_en.htm

15. Порядок денний для Європейського Союзу у регіональному розрізі (*Territorial Agenda 2020*) [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://www.eu-territorial-agenda.eu/Reference%20Documents/Final%20TA2020.pdf>; <http://www.espon-usespon.eu/library/territorial-agenda-of-the-european-union-2020>

16. Making Europe's regions and cities more competitive, fostering growth and creating jobs [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://europa.eu/pol/index_en.htm

17. Regional policy: introduction. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/g24000.html>

18. Legislation of European Union / Official Journal of the European Union. — 20 Dec 2013. — Vol. 56 — L347 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ%3AL%3A2013%3A347%3ASOM%3AEN%3AHTML>

19. Why Europe's New Cohesion Policy is Unlikely to Enhance the Effectiveness of EU Structural and Investment Funds [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://councilforeuropeanstudies.org/critcom/why-europes-new-cohesion-policy-is-unlikely-to-enhance-the-effectiveness-of-eu-structural-and-investment-funds/>

20. NUTS — Nomenclature Of Territorial Units For Statistics [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/overview>

21. Council of Europe Conference of Ministers Responsible for Spatial/Regional Planning (CEMAT) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/cemat/default_en.asp

22. Macro — regional strategies of the EU. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/cooperate/macro_region_strategy/index_en.cfm

23. Porter M. Building Microeconomic Foundation of Prosperity: Findings from the Microeconomic Competitiveness Index. M. Porter, 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.weforum.org>

24. Козак Ю.Г. Інноваційний розвиток держав Європейського Союзу в контексті формування їх міжнародної конкурентоспроможності / Козак Ю.Г., Логвінова Н.С., Барановська М.І // Вісник соціальних досліджень. — 2010. — № 40. — С.259—267.

25. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні / [С. О. Біла, Я. І. Жаліло, В. І. Жук та ін.]. — К.: НІСД, 2011. — 47 с.

26. Cities of Tomorrow [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/conferences/citiesoftomorrow/index_en.cfm

27. Mapping Urban Sustainable Development in Europe and Beyond [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.sd-network.eu/pdf/case_%20studies/ESDN_%20Case%20Study_No%2015_final.pdf

28. CITIES of Tomorrow: Investing in Europe [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/conferences/urban2014/index_en.cfm

29. Public consultation on an EU Urban Agenda [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/eusurvey/runner/pc_eu_urb_agenda

30. SusSET — Sustaining Small Expanding Towns [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.interreg4c.eu/uploads/media/pdf/SusSET_4W0126I.pdf

31. European Sustainable Cities Platform [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sustainablecities.eu/>

32. Rural realities in the European Union [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ec.europa.eu>

33. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: монографія / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; [наук. ред. В. В. Борщевський]. — Львів, 2012. — 216 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

34. Измерение бедности и социальной интеграции в ЕС: достижения и дальнейшие улучшения. Семинар «Перспективы измерения бедности» 2—4 декабря 2013 года, Женева, Швейцария. Европейская Экономическая Комиссия Организации Объединенных Наций. Подготовлен Евростатом [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.unecsc.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.15/2013/WP25_Eurostat_D_Rus_Final.pdf

35. Підходи до планування процесів подолання бідності. United Nations Development Programme. — К., 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/ua_67703AMDGP_poverty_ukr.pdf
36. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Towards a job-rich recovery, COM (2012) 173 final, Strasbourg, 18.04.2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/health/workforce/docs/communication_towards_job_rich_recovery_en.pdf
37. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. An EU Strategy for Youth — Investing and Empowering. A renewed open method of coordination to address youth challenges and opportunities, COM (2009) 200 final, Brussels, 27.04.2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0200:FIN:EN:PDF>
38. *Скорик М.Л.* Єврорегіони на кордонах України: монографія / Скорик М.Л., Харічков С.К., Андерсен Н.В. — Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2010. — 209 с.
39. EU institutions and other bodies, 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://europa.eu/about_eu/institutions_bodies/index_en.htm
40. Менеджмент європейської економічної інтеграції: підручник / [С.М. Писаренко, Н.В. Горін, Л.А. Українець та ін.; за ред. С.П. Писаренко]. — К.: Знання, 2012. — 373 с.

Розділ 3

МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЄС

Компетенції, що будуть сформовані у процесі опанування розділу

- ✓ знання про еволюцію цільових орієнтирів і пріоритетів регіональної політики в ЄС, а також принципи розподілу спільних фінансових ресурсів ЄС для забезпечення регіонального та місцевого розвитку;
- ✓ вміння оцінювати ефективність застосування фінансових механізмів регіональної політики на національному та наднаціональному рівнях у ЄС;
- ✓ навички селектування відповідних інструментів фінансування регіональної політики залежно від поставлених цілей і сфери діяльності;
- ✓ знання про можливості використання спільних інструментів європейських структурних та інвестиційних фондів для цілей регіонального розвитку;
- ✓ навички аналізу розподілу коштів структурних фондів ЄС на цілі регіональної політики серед країн-членів;
- ✓ уміння щодо виокремлення груп країн за рівнем територіальної диференціації регіонів та селектування пріоритетів реалізації програм територіального співробітництва в ЄС.

3.1. ЕВОЛЮЦІЯ ІНСТРУМЕНТІВ ТА МЕХАНІЗМІВ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

(В. В. ПИЛИПІВ)

Послідовне збільшення ЄС, яке відбувалось у кілька етапів, та інтенсифікація в його рамках інтеграційних процесів суттєво розширили можливості регіональної політики ЄС. Причиною посилення її впливу стала необхідність подолання суттєвих соціально-економічних диспропорцій у розвитку регіонів ЄС. Інструментарієм досягнення цієї мети став набір спеціалізованих

структурних фондів, кількість яких змінювалася відповідно до еволюції цілей регіональної політики ЄС.

Регіональна політика має правову основу та інституціональні підґрунтя. Першу з них утворює сукупність європейських хартій та конвенцій, до яких передусім належать: Європейська хартія місцевого самоврядування (Страсбург, жовтень 1985 р.), Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Мадрид, травень 1980 р.) і Протокол № 2 до неї, який поширює дію цієї конвенції до міжтериторіального співробітництва (Страсбург, травень 1998 р.), Європейська хартія регіональних мов і мов меншин (Страсбург, листопад 1992 р.), зокрема в частині, яка стосується транскордонного обміну, Хартія Конгресу місцевих і регіональних влад Європи (ухвалена Комітетом міністрів 14 січня 1994 р.).

Інституціональним підґрунтям є різноманітні регіональні асоціації як представницькі, так і функціональні. Діяльність представницьких асоціацій пов'язана з пошуком консенсусу та формуванням спільної думки членів Співдружності. Це Асамблея європейських регіонів і Конгрес місцевих і регіональних влад Європи (КМРВЄ). Функціональні інституції є асоціаціями, які створені для вирішення конкретних регіональних проблем. До цієї категорії належать Асоціацію європейських прикордонних регіонів і Конференцію периферійних приморських регіонів (Мочерний, 2001).

Імплементація зазначених документів Ради Європи та поширення компетенцій інституційних структур сформувала базу для становлення та розвитку спільної регіональної політики ЄС.

Умовно можна виокремити сім етапів еволюції інструментів регіональної політики ЄС, інституційною формою яких згодом стали Рамкові програми ЄС.

Етап 1. 1957–1975 рр. З моменту заснування ЄЕС (Римський договір) у 1957 р. ставилося питання про необхідність формування інструментів фінансового вирівнювання наявних регіональних диспропорцій. На цьому етапі спільна регіональна політика зводилася до простого перерозподілу коштів на користь менш розвинених регіонів, без стимулюючих заходів з активізації їх потенціалу розвитку. Спеціалізований інструментарій реалізації такої політики був відсутній. Розподіл фінансової підтримки у цей період здійснювався за рахунок Європейського соціального фонду (ESF) (створеного у 1958 р.) та Європейського фонду орієнтації і гарантій у сфері сільського господарства (EAGGF) (створеного у 1962 р.). Фінансова допомога розподілялася між державами-

членами, які вже за власними критеріями спрямовували на підтримку різних регіональних проектів. Програмного характеру згладження диспропорцій регіонального розвитку не мало.

Етап 2. 1975–1988 рр. Перші заходи з програмної фінансової підтримки менш розвинених регіонів почали здійснюватися із заснуванням Європейського фонду регіонального розвитку (ERDF) у 1975 р. На ранній стадії основними напрямками фінансування ERDF було інвестування в інфраструктуру та малі підприємства, які створюють не менше як 10 нових робочих місць. Спочатку ERDF функціонував як компенсаційний механізм для країн – членів союзу, а його кошти розподілялися між ними за квотним принципом на регіональні програми розвитку. Проте згодом, виявивши неефективність такого механізму на динаміку регіональних диспропорцій, було прийнято рішення про поступове відмовлення від квот країн у розподілі коштів. Спочатку було виділено 5 % ERDF для перерозподілу без урахування квот на спільні програми розвитку, напрями яких визначалися Радою Міністрів. Починаючи з 1984 р. ставилося питання про суттєве збільшення безквотної частки коштів ERDF, яка б спрямовувалася у спільно визначені сфери. Проте через спротив більшості країн квоти було збережено з можливістю коригування їх частки. Розподіл отриманих коштів у межах країн усе ще відбувався на основі внутрішніх рішень. Обсяг ERDF за цей період зріс з 4,8 до 7,8 % бюджету ЄС.

Етап 3. 1988–1993 рр. Значного реформування зазнав інструментарій спільної регіональної політики у 1988 р., що було обумовлено посиленням регіональних диспропорцій після приєднання нових членів — Греції, Іспанії та Португалії, в результаті чого чисельність населення у малорозвинених регіонах майже подвоїлась. Перед таким масштабом регіональних проблем діюча до того моменту система перерозподілу коштів між країнами виявилася неефективною. Тому в результаті реформи було змінено підходи до проведення політики вирівнювання у напрямі концентрації зусиль на скорочення розривів у розвитку різних регіонів і диференційовану підтримку регіонального розвитку за визначеними на рівні співтовариства пріоритетами.

Внаслідок такої реформи плани регіональної політики країн-членів було підпорядковано загальним пріоритетним цілям, запроваджено програмний підхід, принцип компліментарності, координацію і поєднання різних інструментів регіонального розвитку, а ресурси структурних фондів в основному сконцентровано на найменш забезпечених регіонах ЄС. Частка структурних фондів у бюджеті ЄС зросла до 31 %.

Структурні фонди почали здійснювати не проектне, а програмне фінансування розвитку, яке планувалося на три-чотири роки (бокс 3.1).

Для того щоб одержати фінансування зі структурних фондів країни, почали складати плани регіонального розвитку відповідно до цілей і пріоритетів фондів.

Бокс 3.1

НОВОВВЕДЕННЯ ЕТАПУ

Програмування почало здійснюватися на три-чотири роки.

За рахунок фондів фінансувалась тільки частина видатків на програми.

Співфінансування з інструментів ЄС і національних джерел.

Фінансувався обмежений набір пріоритетів і секторів найменш розвинених регіонів (майже 80 % ERDF спрямовувалась у найменш розвинені регіони)

У результаті узгодження національних планів із пріоритетами регіональної політики ЄС формується Структура фінансової підтримки (CSF) конкретного регіону і визначаються заходи і механізми щодо досягнення поставлених цілей. Деталізованіша інформація розкривається у Операційних програмах, які можуть охоплювати запити на фінансування як у межах одного регіону, так і в кількох, а також орієнтуватися за залучення коштів із різних фондів (бокс 3.2).

Бокс 3.2

ІНСТРУМЕНТИ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ (1988 р.)

Ціль 1	Європейський фонд регіонального розвитку Європейський соціальний фонд Європейський фонд орієнтації і гарантій у сфері сільського господарства
Ціль 2	Європейський фонд регіонального розвитку Європейський соціальний фонд
Ціль 3	Європейський соціальний фонд
Ціль 4	Європейський соціальний фонд
Ціль 5 а	Європейський фонд орієнтації і гарантій у сфері сільського господарства
Ціль 5 b	Європейський фонд орієнтації і гарантій у сфері сільського господарства Європейський фонд регіонального розвитку Європейський соціальний фонд

Етап 4. 1993–1999 рр. Після підписання і набуття чинності Маастрихтської угоди важливість питання соціально-економічного згуртування регіонів суттєво посилилась, у результаті чого було прийнято рішення про створення нового інструменту посилення регіонів найбільш бідних країн — Фонду згуртування (CF, 1993). У 1994 р. було введено в дію ще один структурний фонд — Фінансовий інструмент підтримки рибальства (FIFG), для підтримки диверсифікації та підвищення конкурентоспроможності у секторі рибальства.

Крім того, змінилися критерії та адміністративні процедури щодо відбору отримувачів допомоги зі структурних фондів, а також період планування. Інструменти регіональної політики за період 1988–1993 та 1994–1999 рр. наведено у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

**ІНСТРУМЕНТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
У 1988–1993 І 1994–1999 рр.**

Ціль	Інструмент		Критерії доступу
	1988–1993	1994–1999	
1. Розвиток структурно відсталих (слабких) регіонів	ERDF, ESF, EAGGF	ERDF, ESF, EAGGF, CF, FIFG	Регіони NUTS-2 із ВВП на душу населення менше як 75 % середньоєвропейського рівня
2. Переорієнтація старопромислових регіонів	ERDF, ESF	ERDF, ESF	Регіони NUTS-3, в яких: — вищий середнього рівень безробіття за три роки; — частка зайнятих у промисловості вища за середньоєвропейську за останні 15 років; — суттєвий спад зайнятості у промисловості чи окремих галузях
3. Боротьба з довгостроковим безробіттям	ESF	ESF	Не обмежено регіонально
4. Допомога з адаптації молоді в трудову діяльність	ESF	ESF	Не обмежено регіонально

Закінчення табл. 3.1

Ціль	Інструмент		Критерії доступу
	1988–1993	1994–1999	
5a. Модернізація і розвиток обслуговуючих сільське господарство підприємств	EAGGF	EAGGF, FIFG	Не обмежено регіонально
5b. Розвиток сільських територій	EAGGF, ERDF, ESF	EAGGF, ERDF, ESF	Регіони з: — високою часткою зайнятості в сільському господарстві; — низькою прибутковістю сільського господарства; — низьким рівнем соціально-економічного розвитку; — іншими проблемами

Джерело: Складено автором на основі (Cohesion policy 1988–2008; Cohesion policy 2014–2020; Regional policy).

Досягнення визначених цілей досягається Структурними фондами як через національні ініціативи (типу CSF), так і через фінансування програм і проектів ініціатив спільнот (Community Initiative (CI)), націлених на задоволення інтересів визначених громад. Протягом 1994–1999 рр. реалізовувалось 13 таких ініціатив (понад 500 програм) (бокс 3.3).

Бокс 3.3

ІНІЦІАТИВИ СПІЛЬНОТИ (CI) (1994–1999)

1. Interreg II — транскордонне співробітництво, енергетичні мережі, просторове планування.
2. Leader II — сільський розвиток.
3. Regis II — інтеграція найвіддаленіших регіонів.
4. Employment — зайнятість (ініціативи орієнтовані на забезпечення можливостей на ринку праці для жінок (NOW), для людей з фізичними вадами (HORIZON), для молоді молодше 20 р. (Youthstart), для жертв расизму та ксенофобії (INTEGRA).
5. Adapt — адаптація робочої сили до умов інформаційного суспільства.
6. Rechar II — трансформація вуглевидобувних територій.

7. Resider II — перетворення регіонів, що постраждали від металургії.

8. Konver — диверсифікація регіонів економіка яких, залежить від оборонного сектору.

9. Retex — диверсифікація регіонів економіка яких, залежить від текстильної і швейної промисловості.

10. SMEs — підтримка конкурентоспроможності малого та середнього підприємництва.

11. Urban — відновлення міських територій.

12. Pesca — диверсифікація регіонів, економіка яких залежить від рибної галузі.

13. Pease — підтримка мирного процесу в Північній Ірландії.

Етап 5. 2000–2006 рр. На цей період було встановлено три цілі:

1. Розвиток структурно відсталих (слабких) регіонів.

2. Підтримка соціально-економічної переорієнтації регіонів, які стикнулися зі структурними труднощами.

3. Адаптація та модернізація освіти, навчальних програм і проведення політики зайнятості в регіонах, які не підпадають під Ціль 1.

Це обумовило зміни у підходах до розподілу фінансових ресурсів на визначені цілі. Крім того, звужено перелік тематичних напрямів ініціатив спільнот, які можуть фінансуватися за рахунок коштів структурних фондів ЄС, до чотирьох:

1) транскордонне, транснаціональне і міжрегіональне співробітництво (INTERREG);

2) сталий розвиток міст і міських територій (URBAN);

3) розвиток сільських територій через ініціативи локальних груп (LEADER +);

4) протидія дискримінації на ринку праці (EQUAL).

Частка витрачених коштів на фінансування цих ініціатив становила 5,35 % коштів Структурних фондів.

Етап 6. 2007–2013 рр. Трансформація інструментів регіональної політики у період 2007–2013 рр. стосувалася як цільових пріоритетів, так і інструментів їх реалізації: новими пріоритетами згуртування стали конвергенція, регіональна конкурентоспроможність і зайнятість, територіальне співробітництво; було оновлено підходи до процесу планування і нові вимоги до фінансового управління, контролю та оцінки проектів; визначено нові правила створення транскордонних органів управління для програм співробітництва.

Інструменти регіональної політики за період 2000–2006, 2007–2013 та 2014–2020 рр. наведено у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ
У РЕГІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ ЄС У 2000–2006, 2007–2013 ТА 2014–2020 РОКАХ**

2000–2006		2007–2013		2014–2020		
Цілі	Інструменти	Цілі	Інструменти	Цілі	Категорії регіонів	Інструменти
Сприяння розвитку та реструктуризації регіонів, що мають відставання	ЄФРР ЄСФ ЄФГСГ ФІПР ФЗ	Конвергенція	ФЗ ЄФРР ЄСФ	Інвестиції у зростання та робочі місця	Найменш розвинені регіони	ФЗ ЄФРР ЄСФ
Підтримка регіонів зі структурними проблемами в сфері соціально-економічних перетворень	ЄСФРР ЄСФ				Транзитні регіони	
Модернізація політики в галузі освіти, професійно-технічної підготовки, зайнятості	ЄСФ	Регіональна конкурентоспроможність і зайнятість	ЄФРР ЄСФ		Більш розвинені регіони	ЄФРР ЄСФ
Сільський розвиток і реструктуризація рибальства за Ціллю 1	ЄФГСГ ФСР	Територіальне співробітництво	ЄФРР	Європейське територіальне співробітництво	ЄФРР	
4 цілі	6 інструментів	3 цілі	3 інструменти	2 цілі		3 інструменти

Джерело: Складено автором на основі (Cohesion policy 1988–2008; Cohesion policy 2014–2020; Regional policy).

У цей період Фонд згуртування починає функціонувати не самостійно, а виключно в рамках «Цілі — Конвергенція». Три нові цілі містять Цілі 1, 2 і 3 попереднього періоду та ініціативи спі-

льнот Interreg III, Equal and Urban II. При цьому Interreg III інтегровано в Ціль «Європейське територіальне співробітництво», а Urban II та Equal — в Ціль «Регіональна конкурентоспроможність і зайнятість».

Програму Leader + та EAGGF замінили на Європейський аграрний фонд сільського розвитку (EAFRD), а FIFG — Європейський фонд рибальства (EMFF). Відтепер ці два оновлені фонди більше не є інструментами регіональної політики.

Етап 7. Для реалізації Стратегії «Європа-2020: стратегія розумного, сталого та всеохоплюючого зростання» «було затверджено фінансовий план на 2014–2020 рр., який передбачив оновлений механізм фінансового забезпечення регіональної політики. Так, для досягнення визначених трьох пріоритетів (розумне, стале та всеохоплююче зростання) передбачено використання понад 351 млрд євро із трьох основних інструментів — CF, ERDF і ESF. Розподіл коштів політики згуртування ЄС у 2014–2020 рр. наведено у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

**РОЗПОДІЛ КОШТІВ ПОЛІТИКИ ЗГУРТУВАННЯ ЄС
У 2014–2020 рр. ЗА НАПРЯМАМИ**

Напрямок	Сума, млрд євро	Частка, %
Допомога найменш розвиненим регіонам (ВВП < 75 % середнього по ЄС)	182,2	51,8
Допомога перехідним регіонам (ВВП 75–90 % середнього по ЄС)	35,4	10,1
Допомога більш розвиненим регіонам (ВВП > 90 % середнього по ЄС)	54,3	15,4
Європейська територіальне співробітництво	10,2	2,9
Міські інновації	0,4	0,1
Зайнятість молоді	3,2	0,9
Фонд згуртування	63,3	18,0
Підтримка віддалених і рідкозаселених територій	1,6	0,5
Технічна підтримка	1,2	0,3
Всього	351,8	100,0

Джерело: Складено авторами за даними: <http://ec.europa.eu/eurostat>.

Таким чином, у процесі еволюції політики регіонального розвитку ЄС її основними інструментами стали Європейський фонд регіонального розвитку, Фонд згуртування та Європейський соціальний фонд, через які перерозподіляється близько третини бюджету ЄС (рис. 3.1).

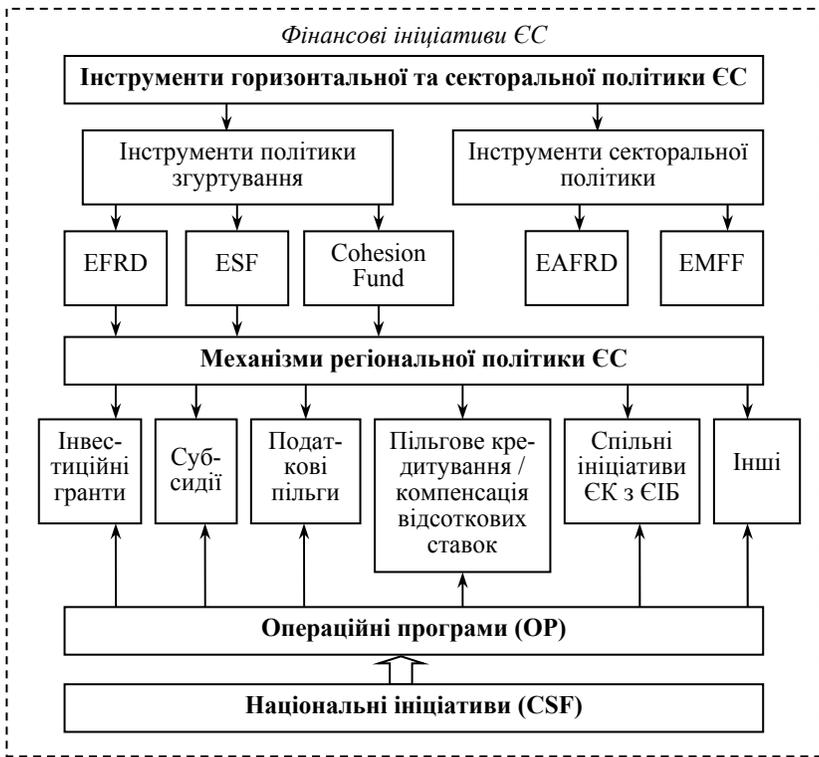

Рис. 3.1. Інструменти та механізми регіональної політики ЄС

Джерело: систематизовано та розроблено автором самостійно

Ключові етапи еволюції інструментів регіональної політики ЄС відображено на рис. 3.2.

Кошти структурних фондів ЄС спрямовуються у регіони завдяки фінансуванню узгоджених операційних програм, у яких визначені пріоритетні напрями підтримки (як правило, капітального характеру). Основна частка коштів зі структурних фондів розподіляється у вигляді широкого спектра грантових програм, більшість із яких є інвестиційними.

Рис. 3.2. Динаміка частки структурних фондів ЄС у бюджетів ЄС

Джерело: Систематизовано та розроблено автором самостійно.

Водночас критерії застосування та конкретні умови гранту відрізняються залежно від конкретного типу програми та напрямку фінансування (бокс 3.4). Проте спільними для більшості випадків є такі основні принципи: гранти — форма доповнюючого фінансування ЄС і ніколи не фінансують 100 % загальної вартості проекту; гранти не забезпечують прибутковості отримувача, а сприяють уможливленню беззбиткової реалізації певного проекту; гранти не можуть надаватися заднім числом, тобто на реалізовані проекти; переважно тільки один грант може бути присуджений для одного проекту.

Бокс 3.4

ПРИКЛАД РОЗПОДІЛУ КОШТІВ ERDF

Наприклад, кошти ERDF можуть спрямовуватися на зміцнення економічної та соціальної згуртованості ЄС через:

- інвестиції в компанії (зокрема, малі і середні), які створюють стійкі робочі місця;

- пряму допомогу розвитку інфраструктури (дослідження та інновації, телекомунікації, навколишнє середовище, енергетика та транспорт);

- фінансові інструменти (фонди ризикового капіталу, місцеві фонди розвитку і т. д.) для підтримки регіонального та місцевого розвитку та сприяння співробітництву між містами і регіонами;

- заходи з надання технічної допомоги.

Фінансування ініціатив у межах сьомої Рамкової програми, яка реалізувалась у 2007–2013 рр. за країнами Європейського Союзу, подано у табл. 3.4.

Основна частка коштів структурної допомоги надається у вигляді безоплатних субсидій або прямої допомоги і меншою мірою — через позики, субсидії процентних ставок, гарантії, пайову участь, участь у венчурному капіталі.

Таблиця 3.4

**ФІНАНСУВАННЯ ІНІЦІАТИВ В МЕЖАХ
СЬОМОЇ РАМКОВОЇ ПРОГРАМИ 2007–2013 рр., ЄВРО**

Назва країни	Фонд		
	ESF	ERDF	CF
Болгарія	1 185 459 863	3 205 132 216	2 283 036 165
Бельгія	1 073 217 594	989 620 728	
Чехія	3 787 795 992	13 932 831 854	8 819 022 439
Данія	254 788 619	254 788 620	
Німеччина	9 266 888 496	16 107 313 706	
Естонія	391 517 329	1 860 211 106	1 151 731 446
Греція	4 363 800 403	12 149 300 178	3 697 160 864
Іспанія	7 655 965 678	23 052 671 624	3 543 213 008
Франція	5 394 547 990	8 054 673 061	
Хорватія	152 413 106	424 762 900	281 099 011
Ірландія	375 362 370	375 362 372	
Італія	6 930 542 469	20 992 070 961	
Кіпр	119 769 154	279 461 354	213 204 484
Латвія	1 028 306 727	3 441 950 353	2 305 235 743
Люксембург	25 243 666	25 243 666	
Угорщина	3 626 879 916	12 638 528 106	8 642 316 217
Мальта	112 000 000	443 978 031	284 145 020
Нідерланди	830 002 737	830 000 000	
Австрія	524 412 560	680 066 021	
Польща	10 007 397 937	34 791 000 148	22 387 151 159

Назва країни	Фонд		
	ESF	ERDF	CF
Португалія	6 853 387 865	11 498 207 122	3 059 965 525
Румунія	3 684 147 618	8 851 294 343	6 522 216 180
Словенія	755 699 370	1 933 779 408	1 411 569 858
Словаччина	1 497 739 439	6 099 989 765	3 898 738 563
Фінляндія	618 564 064	977 401 980	
Швеція	691 551 158	934 540 730	
Об'єднане Королівство	4 498 917 728	5 392 019 735	
Всього по країнах	76 289 423 565	200 614 412 036	70 039 582 235

Джерело: Розроблено авторами самостійно за даними: <http://ec.europa.eu/eurostat>.

3.2. МЕХАНІЗМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЄС

(Н. М. РЯБЕЦЬ)

Регіоналізація та децентралізація стали провідними принципами європейської та світової політики, що вплинуло на зростання важливості багаторівневого управління і суттєві зміни в організації регіонального рівня управління. Процеси децентралізації, що відбуваються у більшості європейських країн, супроводжуються введенням і реалізацією принципів досконалого управління під впливом європейської регіональної політики.

Поліструктурний характер європейського регіоналізму має прояв на місцевому рівні насамперед через співфінансування регіональних грантів, програм, компенсації відсоткових ставок, дотацій на створення нових робочих місць і багатьох інших європейських ініціатив через системну дію структурних фондів.

Здійснення в умовах значної диференціації напрямів регіональної політики країн-членів, а також різних підходів до її бачення на регіональному рівні, формування та реалізація єдиних принципів, стратегічних завдань, синхронізації в часі, фінансування визначених пріоритетів є складним завданням для регіональної політики ЄС.

Таким чином, основна мета регіональної політики — це конвергенція (згуртування) регіонів, що здійснюється через вирішення структурних проблем і підвищення рівня життя населення. І вона спрямована саме на регіони, а не на держави — члени ЄС. Допомога надається регіонам у межах держав відповідно до номенклатури територіальних одиниць для статистики. Зокрема, існуючі програми охоплюють 84 регіони з населенням 154 млн осіб із ВВП менше як 75 % від середнього по Співтовариству. Розвиток конкуренції та зайнятості, підвищення інвестиційної привабливості регіонів можливо реалізувати тільки за участю у даних програмах регіонального рівня. На реалізацію цих програм в даний час виділено майже 300 млрд євро. При цьому регіональний розвиток може бути здійснено за підтримки і співпраці між регіонами, не всі з яких є членами ЄС, або можуть розглядатися як потенційні учасники. Завдяки двом інструментів — «Допомога для підготовки до вступу» та «Європейського Сусідства і Партнерства» — програмам міжрегіонального (трансрегіонального) співробітництва виділено понад 22 млрд євро в сукупності.

Важливе значення має розуміння етапів, точніше процедури та шляхів практичної реалізації регіональної політики.

1. Рішення про розмір бюджету структурних фондів і правил їх використання приймає Рада ЄС і Європейський Парламент на підставі пропозиції Європейської Комісії.

2. Комісія розробляє пропозицію після ретельних консультацій з державами-членами, спираючись на Стратегічні настанови Співтовариства щодо згуртування, що є опорою регіональної політики, яка надає їй стратегічного виміру. Ці керівні вказівки гарантують, що держави-члени розроблятимуть свої плани відповідно до пріоритетів Союзу, які полягають у заохоченні інновацій та підприємництва, стимулювання зростання економіки знань і створення більшої кількості нових і якісних робочих місць.

3. Кожна держава-член готує Рамки національних стратегічних компетенцій, узгоджені зі Стратегічними настановами, одночасно продовжуючи діалог з комісією. Правилами визначено, що після прийняття Стратегічних настанов держава-член має п'ять місяців на розробку та надсилання Комісії Рамок національних стратегічних компетенцій. Цей документ визначає обрану державою-членом стратегію і пропонує перелік практичних заходів, які вона сподівається здійснити. Після отримання Рамок національних стратегічних компетенцій Комісія має три місяці на коментарі та зауваження, а також на запит будь-якої додаткової інформації від держав-членів.

4. Комісія ратифікує певні частини Рамок національних стратегічних компетенцій, що вимагають рішення, а також кожну робочу програму*. Робочі програми містять пріоритети держави-члена (і/або регіонів), а також шлях, яким буде здійснюватися планування. Однак для держав і регіонів, що підпадають під дію цілі «Конвергенція», існує зобов'язання: 60 % видатків обов'язково мають бути призначені на пріоритети, визначені Лісабонською стратегією. Для держав і регіонів, що підпадають під дію цілі «Регіональна конкурентоспроможність та зайнятість», даний показник становить 75 %.

Для розв'язання регіональних проблем держави-члени використовують засоби двох типів.

По-перше, покращення інфраструктури та підвищення рівня соціального і культурного розвитку бідних регіонів — *регіональні інвестиції* — державні кошти, спрямовані на зміцнення конкурентоспроможності регіону загалом, вдосконалення інфраструктури і посилення суспільного капіталу.

По-друге, широке застосування економічних стимулів (субсидій, податкових пільг тощо), що мають сприяти залученню до проблемних регіонів приватних інвестицій або стримувати диспропорційний розвиток успішних регіонів, так звані *регіональні стимули* — державні кошти, спрямовані на підтримку окремих підприємств для компенсації можливих втрат від їх розташування у менш розвинених регіонах.

Варто зазначити, що характеристика регіональної політики Європейського Союзу буде не повною без надання характеристики інструментів, за допомогою яких вона здійснюється. Інструменти реалізації регіональної політики являють собою набір, арсенал засобів і важелів впливу наднаціональних, національних і місцевих органів влади та спільнот на розвиток регіонів, зокрема Європейського Союзу. В загальному випадку залежно від методу впливу (прямий чи опосередкований) можна умовно виділити три основні види механізмів реалізації регіональної політики Європейського Союзу: адміністративні, соціально-психологічні, економічні (рис. 3.3).

Складність вибору того чи іншого механізму обумовлюється значними природними відмінностями регіонів, соціально-економічними та виробничими структурами, що сформувались.

* Miller, Ben and Atkinson, Robert D. Raising European Productivity Growth Through ICT // The information technology & innovation foundation, June 2014.

Рис. 3.3. Механізми регіональної політики ЄС

Джерело: Розроблено автором самостійно.

З погляду історичного розвитку, виділяють п'ять великих груп фінансових механізмів регіональної політики ЄС:

- 1) засоби стримування розміщення нових підприємств у перенаселених регіонах;
- 2) просторова організація економічної діяльності країни;
- 3) державне фінансове стимулювання;
- 4) створення інфраструктури;
- 5) м'які засоби стимулювання соціально-економічного розвитку.

Із перерахованих вище п'яти груп фінансових механізмів регіональної політики ЄС за минулі два десятиліття роль засобів стримування і так званої *просторової організації* економічної діяльності країни суттєво скоротилася. Такі механізми регіональної політики, як фінансове стимулювання, розвиток інфраструктури і м'які засоби стимулювання регіонального розвитку застосовуються у більшості країн – членів ЄС і донині.

Механізми фінансового стимулювання існують майже в усіх країнах – членах ЄС (крім Данії). Основні фінансові механізми реалізації регіональної політики на національному та наднаціо-

нальному рівнях у ЄС такі інвестиційний грант (найпотужніший із механізмів); субсидіювання відсоткових ставок (Бельгія, Німеччина, Греція, Норвегія, Португалія, Велика Британія); податкові пільги (Фінляндія, Франція, Греція, Італія); податкова знижка на амортизацію (Греція); субсидії, пов'язані з використанням робочої сили (Австрія, Бельгія, Франція, Ірландія, Швеція, Велика Британія); транспортні пільги (Фінляндія, Швеція).

Фінансові механізми регіональної політики ЄС в розрізі окремих країн наведено в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

**ОСНОВНІ ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
В РОЗРІЗІ ОКРЕМИХ КРАЇН – ЧЛЕНІВ ЄС**

Країни – члени ЄС	Фінансові механізми								
	Основні дотації	Субсидії, % виплат	Податкові пільги	Прискорена амортизація	Субсидії на працевлаштування	Транспортні пільги	Регіональні податки	Створення спеціальних фондів	Інвестиційні гранти
Австрія	+	—	—	—	+	—	—	—	—
Бельгія	+	+	—	—	+	—	—	—	—
Великобританія	+	+	—	—	+	—	—	—	—
Греція	+	+	+	+	—	—	—	—	—
Данія	+	—	—	—	—	—	—	—	—
Ірландія	+	—	—	—	+	—	—	—	—
Іспанія	+	—	—	—	—	—	—	+	+
Італія	+	—	+	—	—	—	—	+	+
Люксембург	+	—	—	—	—	—	—	—	—
Нідерланди	+	—	—	—	—	—	—	—	—
Німеччина	+	+	—	—	—	—	+	+	+
Португалія	+	+	—	—	—	—	—	—	—
Фінляндія	+	—	+	—	—	+	—	—	—
Франція	+	—	+	—	+	—	—	—	+
Швеція	+	—	—	—	+	+	—	—	—

Джерело: Офіційна веб-сторінка Комітету Регіонів; Sate aid: what is possible under EU rules — briefing.

Найпотужнішим з усіх існуючих фінансових механізмів реалізації регіональної політики на національному та наднаціональному рівнях у ЄС є інвестиційний грант, що виділяється на умовах обмеженого співфінансування капітальних витрат.

Основні поняття в інвестиційному гранті, які використовуються в ЄС, наведено в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ В ІНВЕСТИЦІЙНОМУ ГРАНТІ

Елемент	Визначення
Гранти	Це прямі фінансові виплати з бюджету ЄС або Європейського фонду розвитку (ЄФР) надаються замовником як дару третім сторонам, щоб ті могли виконати проекти або проводити заходи, пов'язані з програмами зовнішньої допомоги ЄС. Існують гранти на акції, які спрямовані на досягнення однієї з цілей програми зовнішньої допомоги, і операційні гранти, які фінансують поточні витрати органу ЄС щодо розв'язання завдань, що мають загальний європейський інтерес, або складових елементів політики ЄС. Бажаючим надати заявку на грант повинні слідкувати за оголошеннями про конкурси заявок
Щорічні робочі програми за грантами	Визначають гранти, які планується надати протягом року, зокрема через конкурси заявок. У них зазначаються законодавчі підстави, цілі і графік проведення конкурсу заявок з орієнтованим обсягом і очікуваними результатами. Дані програми можуть складатися за роками, регіональними програмами, програмами країн і тематичними програмами
Зацікавлені сторони	Будь-які особи групи осіб, організації або фірми, які можуть стосуватись проекту / програми визначаються як зацікавлені сторони. В своїй пропозиції заявник повинен назвати зацікавлені сторони, які відповідають особливостям, програмі, що пропонується
Заявник	Стосовно грантів ЄС заявником є організація, відповідальна за подання заявки. Визначення заявника може бути різним у різних конкурсах заявок. Заявники-пошукачі грантів повинні бути зареєстровані в PADOR, де організації, що виявляють інтерес до конкурсів заявок, можуть реєструватися і поновлювати свої вихідні дані
Замовник	Суб'єкт ЄС, державний орган або організація, що управляється публічним правом, з якими укладається контракт
Конкурс заявок	Механізм, за допомогою якого запускається процес відбору кандидатів для виконання проектів на конкурсній основі. Конкурси заявок оголошуються публічно та є основним механізмом присудження грантів

Елемент	Визначення
PADOR	Сервіс онлайн-реєстрації, призначений для недержавних суб'єктів і місцевих органів влади (нефізичних осіб), зацікавлених у поданні заявки на фінансування ЄС через конкурс заявок. У цьому сервісі організації можуть реєструвати і поновлювати свої базові дані (тобто ті, що не стосуються даного конкретного конкурсу заявок) і завантажувати підтверджуючі документи (наприклад, статuti або аналогічні документи)
Проект	Серія заходів, спрямованих на досягнення чітко встановлених цілей протягом певного періоду часу із визначеним бюджетом

Джерело: Глосарій термінів Європейського Союзу.

Узагальнено процедуру отримання грантів можна подати таким чином:

- після прийняття Комісією рішення про запропоновані практичні заходи, перед *державами-членами та їх регіонами постає завдання щодо імплементації заходів*, тобто відбору безлічі проектів, їх моніторингу та оцінювання. Вся ця робота здійснюється органами управління кожної держави-члена і/або кожного регіону;

- *Комісія підтверджує видатки* (дозволяє державі-члену розпочати реалізацію робочих програм);

- *Комісія виплачує підтвержені видатки* кожній державі-члену. Для кожної робочої програми держави-члени призначають: орган управління (центральний, регіональний або місцевий орган влади, або громадський/приватний орган з метою управління робочою програмою); орган сертифікації (центральний, регіональний або місцевий орган влади з метою засвідчення видаткової відомості та платіжних документів перед їх переданням до Комісії); аудиторський орган (центральний, регіональний або місцевий орган влади для кожної робочої програми з метою нагляду за ефективністю функціонування системи менеджменту та моніторингу);

- оголошення конкурсів, прийом проектних заявок, відбір і контроль за реалізацією проектів (державні та недержавні організації);

- подання заявок на конкурс і реалізація узгоджених проектів (державні та недержавні організації та установи);

- звітність, моніторинг і контроль з боку керуючих і аудиторських організацій, регіонів, держав, Європейської Комісії, Рахун-

кової Палати. Як і кожна держава-член Комісія контролює надання кожного з інвестиційних грантів;

– впродовж всього програмного періоду *Комісією і державами-членами подаються стратегічні звіти.*

Також важливу роль у розвитку регіонів відіграє податковий механізм, який можна представити як комплекс тісно взаємодіючих фінансово-бюджетних сфер діяльності, регламентований специфічними правовими нормами.

Крім різних видів прямих і непрямих податків, велике значення мають різні податкові пільги, такі як відстрочка від сплати податку з прибутку, диференційовані пільги в регіонах або скасування податку. Пріоритети у використанні тих чи тих форм податкового механізму багато в чому визначається цілями і завданнями розвитку конкретного регіону.

Сьогодні податкові стимули стали одним із головних інструментів регіональної політики країн ЄС і є одним із найгнучкіших інструментів. На відміну від прямого субсидіювання податкові стимули, як правило, мають неселективний характер і нейтральні до регіонального розміщення (за окремими винятками*). Система податкового стимулювання не вимагає створення та утримання окремого управлінського апарату, оскільки базується на чинній податковій системі, що знижує витрати щодо її застосування для державних органів. Податкове стимулювання також ефективніше за рахунок стабільності податкових пільг порівняно з прямим субсидіюванням, оскільки рівні субсидіювання переглядаються щорічно і можуть значно змінюватися, а податкові ставки змінюються набагато рідше. Країни ЄС використовують різні форми податкових стимулів, зокрема підприємств у сфері НДДКР, у тому числі:

– зменшення бази оподаткування через списання витрат на НДДКР або прискореної амортизації капітальних витрат є найпоширенішими формами. Бельгія, Чехія, Угорщина, Мальта, Польща, Словенія, Великобританія використовують додаткові вирахування із баз оподаткування, що перевищує реальні витрати на НДДКР. Прискорена амортизація дає ефект часу, оскільки податки скорочуються в часі. Бельгія, Фінляндія, Греція і Великобританія використовують даний стимул, зокрема в сфері щодо розвитку НДДКР;

*Кравчук О.І. Готовність економічно активного населення до зайнятості в мережівій економіці // Соціально-трудова відносина: теорія і практика. — 2015. — № 2. — С. 123.

– податковий кредит зменшує розмір податку. Надається в Австрії, Франції, Ірландії, Італії, Нідерландах, Португалії і Іспанії. Спеціальна ставка податку (або нульова ставка) — діють для компаній за встановлених умов;

– зниження податків на заробітну плату, зокрема, в першу чергу, зайнятих у НДДКР — знижує витрати на зайнятість. Бельгія, Нідерланди використовують спеціальну форму податкових стимулів. Вони зменшують вартість персоналу завдяки зниженню прибуткового податку на заробітну плату дослідників, що сплачується компанією податковим органам, тобто компанія має право залишити у себе частину прибуткового податку робітника. В результаті компанія отримує додаткові кошти, які не залежать від її прибутковості або розміру корпоративного податку. Цей вид податкових стимулів є найвищим у Нідерландах, особливо для малого та середнього бізнесу, оскільки знижується зі зростанням заробітної плати. Бельгія надає кредит для висококваліфікованого персоналу або співробітників, що працюють у проектах з певними державними інститутами.

Поряд із податковим для здійснення фінансового вирівнювання застосовується також широкий спектр економічних механізмів. Експертною комісією з проблем місцевих і регіональних фінансів Ради Європи було розроблено класифікацію субсидій (трансфертів) для місцевих урядів. Виділяють такі групи субсидій: загального призначення, спеціальні та дискреційні субсидії.

Під *субсидіями* загального призначення розуміють такі переміщення коштів органам місцевого самоврядування, які вони можуть вважати власними і використовувати на власний розсуд. Всі інші субсидії мають спеціальний характер. У разі надання обумовлених субсидій їх сума, що розглядається як надходження кожного органу влади, залежить від видатків того ж органу.

До *дискреційних субсидій* належать субсидії, які уряд може розподіляти чи ні і які розподіляються на розсуд уряду відповідно до конкретних обставин, в яких діє зацікавлений орган місцевого самоврядування. Як правило, жодних загальних критеріїв розподілу таких субсидій не існує. Крім згаданих трансфертів існують також ще й гранти, субвенції, розподілені податки та ін.

Таким чином, держава може надавати регіонам фінансову допомогу для їх соціально-економічного розвитку відповідно до розподілу повноважень і їх рівня розвитку. Тому, говорячи про фінансове вирівнювання, необхідно виділяти такі дві його схеми, як горизонтальне та вертикальне.

У разі забезпечення горизонтальної рівності передбачається зменшення відмінностей у розвитку регіонів за допомогою надання коштів багатшими органами влади біднішим. При цьому йдеться про вирівнювання дохідних потенціалів бюджетів одного рівня. Вертикальне ж фінансове вирівнювання передбачає забезпечення фінансовими ресурсами різних ланок бюджетної системи згідно з розподілом повноважень між різними рівнями влади. Тут фінансові потоки спрямовуються від бюджетів вищого рівня до нижчого.

Субсидії використовуються органами державної влади не тільки як засіб вирівнювання, але й як засіб контролю. Надаючи спеціальні субсидії, уряд має можливість контролювати структуру витратків місцевого самоврядування. Велика частка таких субсидій свідчить про значний контроль діяльності органів місцевого самоврядування та обмеженість у прийнятті власних рішень на місцях, тоді як надання субсидій загального призначення носить нейтральний характер. Останнім часом у більшості країн Європи спостерігається тенденція до збільшення частки субсидій загального призначення, а спеціальні субсидії мають здебільшого інвестиційний характер.

На сьогодні субсидування для забезпечення єдиних економічних стандартів і соціального розвитку є одним із головних методів фінансової підтримки в ЄС. Надання грошових трансфертів прив'язується до певних зобов'язань. Грошові трансферти з бюджету ЄС можуть являти собою винагороду за досягнення певних показників, або можуть розглядатися як підтримка, що надається для досягнення певної мети. Тобто вони можуть надаватися після того, як певна ціль була досягнута або в процесі її досягнення. Грошові трансферти можуть надаватися також на поворотній основі у вигляді кредитів під низький відсоток, що надаються із бюджету ЄС. Порядок використання коштів і проведення виплат основної суми боргу узгоджується під час надання субсидії (EU grant recipients and contractors).

Субсидії з бюджету ЄС використовуються не лише як інструмент фінансової допомоги, а й як інструмент контролю за політикою країн-членів. Таким чином, система субсидування являє собою певний обсяг зобов'язань, процес їх виконання та моніторинг. Якщо за результатами контролю реципієнт не виконує певних вимог, сума отриманої субсидії може бути вилучена, будучи за змістом санкцією. Санкції можуть передбачати навіть не лише вилучення отриманої субсидії, а й накладання штрафів (Joint European Resources for Micro to Medium Enterprises).

У ході формування системи фінансового вирівнювання регіонів перед державою стоїть завдання створення таких умов господарювання на місцевому та регіональному рівнях, які б сприяли рівномірному розвитку як регіонів, так і держави в цілому. Варто зауважити, що існує ціла система субсидій у країнах — учасниках ЄС, зокрема, підприємств малого і середнього бізнесу з інноваційним характером діяльності. У табл. 3.7 наведено максимальні значення державного субсидіювання інноваційних проектів регіонального розвитку залежно від розміру компанії, що дозволені для країн – членів ЄС.

Таблиця 3.7

**МАКСИМАЛЬНІ ЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СУБСИДІЮВАННЯ
ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ, %**

Вид підтримки	Малі компанії	Середні компанії	Крупні компанії
1. НДДКР	100	100	100
— фундаментальні дослідження*	70	60	50
— прикладні дослідження (в кооперації)	(80)	(75)	(65**)
— експериментальні розробки (в кооперації)	45 (60)	35 (50)	25 (40***)
2. Вивчення технічної можливості реалізації ідеї			
— стадія підготовки до прикладних досліджень	75	75	50
— стадія підготовки до експериментальних розробок	50	50	40
3. Процесні та організаційні інновації в послугах	35	25	15****
4. Найм кваліфікованих спеціалістів****	50	50	—
5. Послуги сертифікації			
— національна і європейська сертифікація	100	100	—
— сертифікація в інших регіонах	75	75	—
6. Інноваційні кластери	35	25	—
7. Оформлення прав на промислову власність	5 млн євро	5 млн євро	—
8. «Молода інноваційна компанія»	1 млн євро	—	—

Джерело: Офіційна веб-сторінка Комітету Регіонів; Шут С.О. 2013).

* Кравчук О.І. Готовність економічно активного населення до зайнятості в мережевій економіці // Соціально-трудові відносини: теорія і практика. — 2015. — № 2. — С. 123.

** Там само.

Пакет із восьми заходів не вимагає спеціального дозволу від Європейської Комісії за винятком державної допомоги на організаційні та процесні інновації в послугах, інноваційні кластери, великі суми індивідуальних проектів (оформлення прав промислової власності — вище 5 млн євро, фундаментальні дослідження — понад 20 млн євро, промислові дослідження — більше як 10 млн євро).

Крім того, відповідно до Регламенту ЄС (*de minimis*) уряди країн — членів ЄС мають право виділяти субсидії компаніям, незалежно від їх розміру, до 200 тис. євро на трирічний період без оповіщення Європейської Комісії (якщо дотримані всі вимоги даного регламенту, то ця субсидія не вважається державною допомогою, і тому не вимагає дозволу Європейської Комісії).

Отже, процес прийняття і реалізації рішень виявляється одним із найскладніших, оскільки містить не лише традиційні для ЄС переговори між інститутами ЄС на загальноєвропейському рівні, але й передбачає співпрацю з державним, регіональними і місцевими органами влади. Не варто зменшувати значення жодного з цих рівнів: на кожному з них відбувається привнесення нових ідей, інновацій, докладаються власні зусилля та ресурси. При цьому важливим моментом залишається те, що на рівні ЄС виділяються кошти на реалізацію проекту відповідним регіонам, проте це не означає, що кошти структурних фондів автоматично надходять до регіонів.

3.3. РЕАЛІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ У РЕГІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ ЄС

(Ю. М. СОЛОДКОВСЬКИЙ)

В європейській політиці та особливо в рамках регіональної політики ЄС важливе значення має не лише власне розвиток, а й можливість отримання та подальшого використання фінансової підтримки з боку ЄС. Фінансування проектів у рамках регіональної політики ЄС здійснюється через так звані *операційні програми* (*operational programmes*) будь-якого регіону, що розробляються кожною субнаціональною одиницею, регіональної політики ЄС, що потрапляє під ту або іншу мету, й затверджуються Європейською Комісією. В операційних програмах зазначаються основні стратегічні цілі розвитку регіону, які співвідносяться із загальнішими цілями стратегічного розвитку ЄС. Далі на цій основі

формулюються основні пріоритети, тобто напрями розвитку, у межах яких повинні оголошуватися конкурси, на які в кінцевому підсумку повинно виділятися фінансування.

Для отримання коштів регіонам і державам необхідно підготувати обґрунтовані програми, а потім організувати конкурси, відібрати добре опрацьовані проекти заявки і лише тоді на їх реалізацію витратити кошти структурних фондів. Крім того, відповідно до принципу компліментарності необхідним є виділення співфінансування як з боку держав, так і регіонів і приватних отримувачів грантів. Якщо такі умови виявляться невиконаними, а належні зусилля не будуть докладені або будуть недостатньо якісними, то можлива ситуація, в якій регіони або держави не зможуть використати всі виділені їм кошти. Такі ситуації виникали достатньо часто в нових» державах – членах ЄС, яким могли бути виділені достатньо великі обсяги коштів. Проте за недостатньої кількості можливого співфінансування або недостатнього професіоналізму організацій, відсутності належних людських ресурсів, необхідних для підготовки програмних і проектних заявок, частина фінансування структурних фондів не була освоєна. Це означає, що однією із важливих підстав регіональної політики ЄС була і залишається орієнтація на мобілізацію регіонами власних ресурсів для свого розвитку і в кінцевому підсумку — розвитку всього Європейського Союзу.

Для посилення логічного взаємозв'язку стратегічних цілей регіонів, операційних програм і оголошуваних конкурсів в Європейському Союзі активно використовується поняття проектного циклу. Хоча воно і є важливим елементом проектного менеджменту в цілому, в ЄС йому приділяється особлива увага. Ймовірно, це пов'язано з тим, що в понятті проектного циклу особливо наголошується на взаємозв'язку процесу формулювання цілей на різних рівнях і стадіях, інтегрованість окремих проектів у ширший процес економічного, соціального і політичного розвитку і забезпечення їх ефективності та значущості.

Проектний цикл являє собою взаємопов'язок п'яти і більше стадій розробки і реалізації проекту, які слідують одна за одною, утворюючи таким чином єдиний проектний цикл, який надалі може приводить до наступного проектного циклу. Найчастіше виділяють такі п'ять стадій проектного циклу: програмування (programming), ідентифікація (identification), формулювання (formulation), реалізація (implementation), оцінка та аудит (рис. 3.3).

Стадія програмування означає формулювання цілей всієї програми, в рамках якої реалізуються окремі проекти. Ідентифікація

пов'язана із визначення проблем, які повинні бути вирішені в рамках проекту, а також відповідних цим проблемам цілей, дій і стратегій; формулювання — із підготовкою проектної заявки.

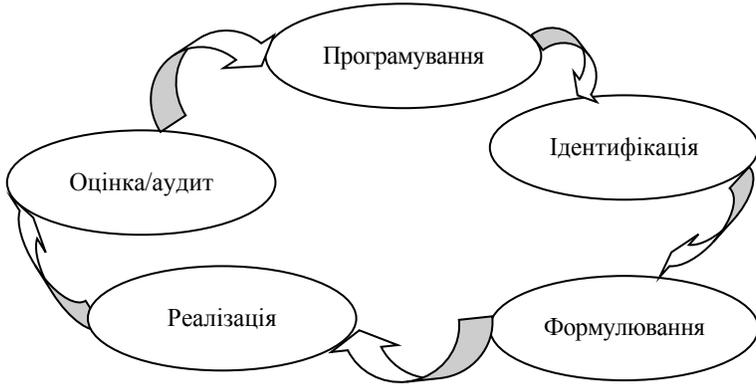

Рис. 3.3. Взаємозв'язок стратегічних цілей регіонів, операційних програм і оголошуваних конкурсів у проектному циклі ЄС

Джерело: EU grant recipients and contractors.

Обов'язковими елементами проектів, які подаються з метою отримання грантів, є такі поняття, як стійкість (*sustainability*), розповсюдження результатів (*dissemination*), моніторинг та оцінка (*monitoring and evaluation*).

У ході розробки проекту обов'язково мають бути продумані, а потім братися до уваги на всіх стадіях його реалізації такі елементи, як менеджмент, моніторинг і оцінка проекту. Менеджмент включає всі елементи управління, проте під час підготовки проекту і заявки особливо важливо продемонструвати, що організація або організації-партнери здатні реалізувати заявлений проект. Крім досвіду організації важливо показати наявність ресурсів — як людських, так і фінансових. Фінансові ресурси необхідні для забезпечення авансових внесків. Для моніторингу і оцінки проектів, причому як на стадії підготовки попередніх заявок, так і на етапі завершення проектів, використовуються різні системи критеріїв, які частіше зводяться до трьох головних аспектів: адекватність (*relevance*), здійснюваність (*feasibility*), ефективність (*efficiency*). Досить часто до них належать також стійкість, про яку йшлося раніше, проте вона може бути інтегрована і в ці три зга-

дані аспекти. У методичному посібнику Європейського Союзу з проектного менеджменту трьом аспектам відповідають шістнадцять критеріїв (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ПРОЕКТУ

Адекватність: проект орієнтований на вирішення проаналізованих і високопріоритетних проблем	Виконуваність: проект є добре обґрунтованим і надасть значимі результати для цільових груп	Ефективність/добре управління: проект приведе до визначених результатів і добре управляється
1. Адекватний і сприяє цілям ЄС і його політиці	1. Чітко і логічно побудовані цілі, результати і дії є орієнтованими на чітко сформульовані проблеми	1. Проект у процесі реалізації залишається релевантним та здатним до виконання
2. Адекватний і сприяє цілям держави-партнера	2. Чітко проведена оцінка ресурсів і вартості, проект має фінансовий сенс і несе за собою позитивні економічні результати	2. Цілі проекту досягаються
3. Чітко визначені основні учасники і цільові групи; продемонстровані безпристрасність, інституційна здатність, зацікавленість місцевих спільнот	3. Структура координації, менеджменту і фінансування є чітко визначеною і підтримує інституційне посилення та залучення місцевої спільноти	3. Проект добре керується тими, хто несе пряму відповідальність за його реалізацію
4. Проблеми детально проаналізовані	4. Чітка і практична система моніторингу, оцінки та механізму аудиту	4. Питання стійкості вирішуються ефективно
5. Враховані результати із досвіду поточних і запланованих проектів і програм	5. Припущення та ризики є сформульованими, відповідна система менеджменту ризиків підготовлена	5. Принцип «кращих практик» проектного менеджменту застосовується менеджерами в Європейській комісії
	6. Проект екологічно, технологічно і соціально значимий та стійкий	

Джерело: Pochet P., 1998.

Критерії оцінювання проекту можуть використовуватись на всіх рівнях — як власно самим учасником проекту, його внутрішніми і зовнішніми оцінювачами, так і представниками Європейської Комісії або призначеними експертами. При цьому, зважаючи на цілі та специфіку окремих програм і проектів, а також на стадію проектного циклу, що оцінюється, дані критерії можуть бути використані по-різному. Це відбувається через використання різноманітних коефіцієнтів, які визначають питому вагу кожного з критеріїв у загальній оцінці проекту; і визначається структурами Європейського Союзу у ході формулювання відповідного конкурсу і частіше за все містяться в описі умов конкурсу.

Значну роль у підтримці співробітництва регіонів у ЄС відіграє також реалізація низки спеціальних ініціатив (які фінансуються за рахунок структурних фондів), спрямованих на вирішення проблем у конкретних районах чи секторах економіки, які, як вважається, недостатньо охоплені іншими програмами. Ініціативи діють у форматі програм. Власне ініціативи ЄС — це договори, документи, які укладаються Європейською Комісією для реалізації проектів регіонального розвитку.

Так варто зауважити, що для зменшення нарікань із приводу неефективного витрачання коштів на інфраструктурні проекти, які повинні бути самоокупними, Єврокомісією спільно з Європейським інвестиційним банком і Європейським інвестиційним фондом було розроблено фінансові ініціативи (проекти), які покликані сприяти переходу від грантового на повортне фінансування. Розроблені інноваційні фінансові механізми трансформують гранти у відновлювані форми фінансів, роблячи їх більш прийнятними впродовж тривалішого терміну. Також посилюється ефект використання таких грантів для приваблювання приватного капіталу та об'єднання з ним, створюються сильніші стимули до поліпшення діяльності. Так, у 2014–2020 рр. набуває поширення практика залучення фінансового інжинірингу з інструментів європейських структурних та інвестиційних фондів, зокрема через їх спільні з Європейською Комісією ініціативи JESSICA, JEREMIE, JASPERS, JASMINE (табл. 3.9).

Одним із альтернативних джерел фінансового забезпечення регіонального розвитку в зарубіжних країнах є муніципальна позика. Практично у всіх розвинених країнах місцеві органи влади можуть брати участь у кредитних відносинах. У деяких державах

Таблиця 3.9

СПІЛЬНІ ІНІЦІАТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТРУКТУРНИХ ТА ІНВЕСТИЦІЙНИХ ФОНДІВ

Назва ініціативи	Засновники	Сфери	Цілі	Форми підтримки
JESSICA — Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas (Спільна європейська підтримка для сталих інвестицій в міській зоні)	ЄК (ERDF), Європейський інвестиційний банк, Банк розвитку ради Європи	Міська інфраструктура (включаючи транспорт, водопостачання та водовідведення, енергетика). Збереження спадщини і культурних міських Перепланування занедбаних територій Формування нових майданчиків розвитку комерційного простору. Розвиток університетів. Енергозбереження	Сприяння сталим інвестиціям, економічному зростанню	Внески ERDF спрямовуються у фонди розвитку міст, які інвестують у проекти, включені до комплексного плану сталого міського розвитку. Ці інвестиції можуть приймати форму прямих інвестицій, кредитів і/або гарантій
JEREMIE — Joint European Resources for Micro to Medium Enterprises (Спільні європейські ресурси для середніх і малих підприємств)	ЄК (ERDF), Європейський Інвестиційний Фонд	Створення нового бізнесу або розширення існуючого. Доступ до інвестиційного капіталу для підприємств (зокрема, МСП) для модернізації та диверсифікації їх діяльності, розробки нових продуктів, безпечного виходу на ринки. Бізнес-орієнтовані дослідження і розробки, передача технологій, інновацій та підприємництва. Технологічна модернізація виробництва для зниження викидів вуглецю. Продуктивні інвестиції, які створюють і зберігають робочі місця	Сприяння розширенню доступу малого та середнього бізнесу в регіонах ЄС до фінансових ресурсів	За рахунок ЄФРР формуються кредитні, гарантійні або венчурні фонди інвестування в підприємства. Ці інвестиції можуть набувати форми прямих інвестицій, кредитів і/або гарантій

Закінчення табл. 3.9

Назва ініціативи	Засновники	Сфери	Цілі	Форми підтримки
<p>JASMINЕ — Joint Action to Support Micro — finance Institutions in Europe (Спільна ініціатива щодо підтримки інститутів мікрофінансування в Європі)</p>	<p>ЄК, Європейський Інвестиційний Банк, Європейський Інвестиційний Фонд</p>	<p>Поширення кращої практики в ЄС щодо мікрокредитування. Підтримка різних сфер розвитку мікрокредитних поставальників, що діють в ЄС, зокрема, таких, як інституціональне управління, інформаційні системи, управління ризиками та стратегічне планування (створення потенціалу). Допомога цим посередникам стати конкурентоспроможними</p>	<p>Надання технічної допомоги та гарантування мікрокредитив фізичних осіб та приватних підприємств</p>	<p>Переважно технічна підтримка мікрокредитних поставальників. Фінансування мікрокредитних провайдерів здійснюється через Європейську ініціативу ЄІФ «Європейський прогрес мікрофінансування».</p>
<p>JASPERS — Joint Assistance to Support Projects in European Regions (Спільне сприяння проектам підтримки в європейських регіонах)</p>	<p>ЄК (Генеральний директорат з регіональної політики), Європейський Інвестиційний Банк, ЄБРР Банк розвитку КІМ</p>	<p>Великі інфраструктурні проекти вартістю понад 50 млн євро, що фінансуються із фондів ЄС, для 12 країн, які приєдналися до ЄС у 2004–2007 рр. — це проекти, що стосуються доріг, залізничних шляхів, водозабезпечення, відходів, енергетики і транспорту в містах</p>	<p>Надання послуг державним регіонам, що підпадають під дію цілі «Конвенція», з підготовки великих якісних проектів для подання Комісії та якнайшвидшого прийняття їх нею</p>	<p>Технічна підтримка на всіх етапах проектного циклу — від початкової ідентифікації проекту до прийняття рішення про видачу допомоги. Допомога може стосуватися: підготовки проекту (наприклад, аналіз витрат і вигод, фінансовий аналіз, планування охорони навколишнього середовища, планування закупівель); документації (наприклад, ТЕО, заявок на гранти тощо); консультації щодо відповідності законодавству ЄС (природоохоронному, конкурентному та ін.)</p>

Джерело: Систематизовано за матеріалами Єврокомісії.

Європейського Союзу доступ місцевих органів до ринку позикового капіталу вільний (Данія, Фінляндія, Німеччина, Італія, Нідерланди, Португалія, Швеція, Швейцарія); в деяких країнах запозичення здійснюються з дозволу держави (Австрія, Бельгія, Великобританія, Греція, Ірландія, Норвегія, Іспанія) (Нехайчук Д.В., 2012: 154). В сучасних умовах кредитним методом місцеві органи влади країн – членів ЄС фінансують від 10 до 15 % загальних видатків муніципалітетів (Нехайчук Д.В., 2012: 155).

Концепція регіональної політики, яка ґрунтується на посиленні ролі територіальних, у тому числі й місцевих органів влади у системі державного управління соціально-економічним інноваційним розвитком країн – членів ЄС, передбачає активну участь місцевої влади у створенні науково-технічних парків, реалізації широкомасштабних проєктів, які не збігаються з кордонами. Місцеві органи влади підписують міжрегіональні, у тому числі й транскордонні угоди, спрямовані на реалізацію спільних проєктів у галузі освіти, науки, туризму, розвитку спільної інфраструктури. Повинен бути стимул до економічного регіонального розвитку, яким може слугувати самостійність регіонів у визначенні перспективних цілей і можливості фінансувати заходи для їх реалізації, перш за все — за рахунок власних джерел. При цьому державна підтримка повинна слугувати додатковим, а не головним джерелом фінансових ресурсів.

Таким чином, регіони мають перетворитись з об'єктів на суб'єкти розвитку. Варто врахувати, що в країнах – членах ЄС останнім часом спостерігається зростання значення проміжного ярусу врядування, розташованого між центральною і місцевою владами. Структури набули нових форм регіональних виборних органів влади, що здійснюють виконавчі, а подекуди й законодавчі повноваження (Бельгія, Франція, Іспанія, Португалія, Італія), або ж виникли у формі оновлених органів управління окружного рівня (Швеція, Данія, Британія та деякі землі Німеччини). Актуальність проміжних органів управління пояснюється низкою чинників, серед яких зростаюча урбанізація, заохочення до регіонального широкомасштабного планування, у деяких країн посилення регіонів пов'язувалося з рухом за децентралізацію (в Іспанії, Італії, Норвегії, Данії, Німеччині, певною мірою у Франції), задоволення групових політичних та економічних інтересів (Офіційна веб-сторінка Комітету Регіонів).

Така форма прямої демократії, як місцеві ініціативи набуває нового змісту, адже саме вони забезпечують участь кожного члена територіальної громади у формуванні та прийнятті управлін-

ських рішень на місцевому рівні. Місцеві ініціативи можуть активно використовуватись як форма безпосереднього зв'язку органів влади і громадських інститутів для роз'яснення позиції чи дій влади. Крім того, це форми зворотного зв'язку, що сприяють максимальному врахуванню інтересів громади.

Крім зазначених інструментів і механізмів фінансування регіонального розвитку ЄС створено додаткові умови щодо залучення фінансових можливостей і таких найближчих партнерів ЄС, як Норвегія та Швейцарія, відповідно, сформовано так звані *швейцарський, норвезький, фінансові* та інші механізми.

Так, з 2008 року Швейцарія бере участь у різних проектах, які націлені на зменшення територіальних диспропорцій у рамках ЄС. Не будучи членом ЄС, але активно співпрацюючи із ним, Швейцарія все ж таки робить свій солідарний внесок у вирівнювання розривів між багатими членами співтовариства і регіонами нових членів ЄС, зокрема, через швейцарський механізм (The Swiss contribution).

Розподіл коштів через цей фінансовий механізм здійснюється між 13-ма країнами-партнерами на основі формули, що враховує чисельність населення і доходи на душу населення. Понад 40 % фінансування спрямовується у структурно відсталі регіони таких країн, як Польща, Словаччина, Чехія та Угорщина. При цьому визначено п'ять пріоритетних цілей відбору проектів для фінансування: стимулювання економічного розвитку і покращення умов праці, підвищення соціальної безпеки, підвищення суспільної безпеки, захист навколишнього природного середовища, розвиток громадянського суспільства.

Норвегія також залучена до фінансування різних програм регіонального розвитку ЄС як самостійно через механізми норвезьких грантів (Norway Grants), так і у співробітництві з Ісландією та Ліхтенштейном у рамках угоди про співробітництво в Європейській економічній зоні (EEA Grants). Розподіл коштів через норвезький фінансовий механізм здійснюється між 16-ма країнами-партнерами на основі формули, що враховує чисельність населення та доходи на душу населення.

Основними бенеціарами норвезького фінансового механізму є Польща, Румунія, Угорщина та Чехія. Фінансування здійснюється через програми, які стосуються переважно сфер захисту прав людини, гендерної рівності та сталого розвитку. Останній напрям генерує найбільшу частку фінансування, включаючи програми впровадження «зеленої економіки» та зміну клімату. Крім того, фінансуються програми розвитку у сферах охорони здоров'я,

освіти, громадянського суспільства, досліджень, соціального діалогу та ін. Одержувачами грантів у рамках норвезького механізму переважно є громадські організації, науково-дослідні інституції, органи суспільного сектору.

3.4. СИСТЕМА ДЮЧИХ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

(І. Б. СТЕНІЧЕВА)

Європейська регіональна політика цілеспрямовано сприяє розвитку економіки відсталих (бідних) регіонів Співтовариства. Сприяння зменшенню відмінностей в економічному розвитку окремих регіонів розглядається як одне з завдань Європейського Союзу. У абзаці 2 ст. 158 Договору про Європейське Співтовариство ставиться завдання зменшення відмінностей у розвитку різних регіонів і відсталості найбільш бідніших із них. Наразі саме вирівнювання розвитку регіонів є важливим аспектом європейської ринкової економіки та визначає політику ЄС у сфері регіонального розвитку. Цій меті регіонального вирівнювання слугують Європейський соціальний фонд, Європейський фонд регіонального розвитку і фонд згуртування.

Система (від грецк. *systema* — ціле, складене з частин) означає певну сукупність елементів, між якими існують стійкі відносини і зв'язки, а отже, відбувається взаємодія, внаслідок якої виникають нові якості і властивості, не притаманні окремим елементам (Мочерний С.В., 2001; 14). Відповідно, система інструментів реалізації регіональної політики являє собою сукупність структурних фондів ЄС. Вони є фінансовими інструментами регіональної політики Європейського Союзу, яка націлена на скорочення розриву в рівнях розвитку між окремими регіонами і державами ЄС. Тим самим задані фонди в повній мірі здійснюють повний вплив на зміцнення економічної, соціальної та територіальної цілісності.

Використання інструментів регіональної політики значною мірою залежить від потенціалу регіонів, територіальних відмінностей їх розвитку, особливостей регіональних проблем, рівня децентралізації державного управління та автономії регіонів. Характерним для регіональної політики ЄС є посилення однорідності національної політики, зближення принципів і механізмів її

реалізації, збільшення ініціативи центрального уряду в питаннях згладжування регіональних диспропорцій, надання переваг регіональним інвестиціям перед регіональними стимулами, зосередження уваги на капітальних вкладеннях і зайнятості.

До структурних фондів ЄС відносять:

1. *Європейський соціальний фонд* — найстаріший зі структурних фондів, заснований у 1958 р. згідно з Римським договором у межах тодішнього інтеграційного формування. Має статус головного фінансового інструменту ЄС у галузі зайнятості.

Метою створення фонду та пріоритетними напрямками його діяльності є підтримка заходів, спрямованих на скорочення безробіття і розвиток людських ресурсів, людського капіталу, підготовку кадрів, професійно-технічну освіту молоді тощо. Фонд спрямовує допомогу через стратегічні довготермінові програми, які сприяють вдосконаленню і модернізації робочої сили в регіонах ЄС.

Особливого значення має надання ESF фінансової підтримки молоді у пошуку роботи в межах усієї території ЄС, створення для людини (незалежно від статі та національності) рівних можливостей для працевлаштування. ESF цільовим порядком спрямовує допомогу громадянам Європи через стратегічні довгострокові програми, що сприяють перекваліфікації та адаптації робочої сили до нових умов господарювання у регіонах ЄС. Особливого значення діяльність фонду набувала для громадян, що проживають у відсталих (депресивних) регіонах Європи (Офіційна веб-сторінка Комітету регіонів).

Таким чином, Європейський соціальний фонд є основним європейським інструментом для інвестування в професіональні навички громадян: 9 млн осіб підтримується кожен рік; 730 тис. валих робочих було створено в проблемних регіонах (таких, де мав місце спад промислового розвитку і сільських регіонах, а також міських округів у складній життєвій ситуації); 20 млн додаткових робочих місць було організовано для людей, які задіяні в обслуговуванні проектів стічних вод; приблизно 24 % від кількості населення ЄС у віці від 16 до 64 років були залучені до діяльності ESF; підраховано, що в середньому близько половини безробітних працевлаштовуються протягом року завдяки участі в навчальних програмах ESF (Біла С.О., 2013).

У 1970-х роках у країнах Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) виразно позначився той факт, що в інтеграційному угрупованні існує чимало й інших проблемних регіонів, зокрема старопромислових, які ще на початку ХХ ст.

вважалися авангардними з огляду на їхню промислову спеціалізацію (чорна металургія, вугільна промисловість тощо), а наприкінці 1960-х уже характеризувалися сталою тенденцією до занепаду.

2. Ідея підтримки регіонів, що мали відставання у науково-технічному прогресі, дуже швидко матеріалізувалася: у 1975 р. було створено *Європейський фонд регіонального розвитку*, на який покладено функції розвитку інфраструктури регіонів, стимулювання створення нових робочих місць (саме ця функція нерідко піддавалася критиці через дублювання її Європейським соціальним фондом), підтримки проектів місцевого масштабу тощо (Рогова О.В., 2013; 93–96).

Європейський фонд регіонального розвитку ставить за мету фінансувати розвиток транспортної та комунікаційної інфраструктури регіонів ЄС: будівництво доріг, транспортних магістралей, телефонних і кабельних мереж тощо. Розвиток трансєвропейської транспортної мережі послаблює наслідки периферійного розташування регіонів країн – членів ЄС, сприяє інфраструктурному забезпеченню господарської діяльності на їх території; інвестування у створення нових робочих місць (насамперед у сферах, пов'язаних з інноваційною діяльністю); забезпечення рівного доступу до фінансування та інвестиційних ресурсів для малих і середніх підприємств, розташованих у різних регіонах ЄС (Глосарій термінів Європейського Союзу).

3. Останнє десятиріччя ХХ ст. характеризувалося інтенсивним удосконаленням політики регіонального розвитку. Зокрема, за Договором про ЄС, відомішим під назвою Маастрихтський (1992), було створено *Фонд згуртування*.

Фонд згуртування створений у 1993 р. для подальшого зміцнення структурної політики Спільноти. Завдання фонду полягає у фінансуванні розвитку транспортної інфраструктури та екологічних проектів.

Фонд згуртування ставить за мету подальше зближення соціально-економічних показників розвитку на регіональному рівні ЄС, фінансування розвитку транспортної інфраструктури та екологічних проектів тощо.

Право на отримання фінансування регіональних проектів ЄС за рахунок коштів Фонду згуртування мають лише ті країни ЄС, рівень ВВП на душу населення яких становить менше, ніж 90 % від середнього по Євросоюзу. До останнього розширення цьому критерію відповідали чотири країни — аутсайтери ЄС: Греція, Іспанія, Ірландія та Португалія. Такий критерій початку фінансу-

вання свідчить про наявність дуже високого рівня вирівнювання (зближення, конвергенції) регіонів ЄС.

У грудні 2002 р. на саміті ЄС у Копенгагені було ухвалено історичне рішення про його розширення, і країни-кандидати дістали потужне фінансування за напрямом «Pre-accessionaid» (передвступна допомога) за програмами ФАРЕ (PHARE — поліпшення державного управління, соціальне та економічне зближення) і САПАРД (SAPARD — спеціальна передвступна програма для сільського господарства і розвитку села).

Фонд згуртування протягом 2007–2013 рр. не функціонує незалежно, а стає складовою мети конвергенції (Convergence objective) (Шаповал П., 2002; 219–223).

Приблизно 35,7 % із бюджету ЄС у 2007–2013 рр. виділено на підтримку політики згуртування і регіонального розвитку. На період 2007–2013 рр. Європейська Рада ухвалила бюджет структурних програм на рівні 347 млрд євро. Кошти розподілені між трьома основними фінансовими інструментами: Європейським фондом регіонального розвитку, Європейським соціальним фондом та Фондом згуртування.

Кошти бюджету структурних програм розподілені відповідно до поставлених цілей таким чином.

Ціль 1. Конвергенція у межах ЄС. На її реалізацію передбачено найбільша частина коштів (282 млрд євро). 70 % фінансування зі структурних фондів спрямовується у регіони, в яких ВВП на душу населення менше як 75 % від середнього в ЄС (понад 60 регіонів у 25 країнах ЄС). Чотири пріоритетні напрями: науково-дослідна та інноваційна діяльність, базова інфраструктура, розвиток людських ресурсів та інформаційне суспільство. Кількісні ознаки депресивних територій ЄС у 2000–2006 рр. — це регіони з показником 75 % і нижче ВВП на душу населення від середнього по ЄС-15 (якщо ЄС дорівнює 100 %). У 2007–2013 рр. такий індикатор збережено. Для надання фінансової допомоги Фонд згуртування буде використовувати й індикатор валового національного доходу (GNI) з критичною межею у 90 % від середнього по ЄС-15 (а не по ЄС-25) (Біла С.О., 2013; 78-79). Унаслідок численних узгоджень і розрахунків Євросоюз отримав чотири групи реципієнтів:

1) регіони, що потребують підтримки з метою конвергенція, зокрема:

а) нові члени ЄС: Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словенія (вся територія), Чехія (7 регіонів), Угорщина (6 регіонів), Словаччина (3 регіони);

б) старі члени ЄС: Німеччина (Brandenburg — Nordost, Meck — lenburg — Vorpommern, Chemnitz, Dresden, Dessau, Magdeburg, Thuringen); Греція (Anatoliki Makedonia, Thraki, Thessalia, Ipeiros, Ionia Nisi a, Dytiki Ellada, Peloponnisos, Voreio Aigaio, Kriti); Іспанія (Galicia, Castilla — la Mancha, Extremadura, Andalucia); Франція (Guadeloupe, Martinique, Guyane, Reunion), Італія (Campania, Puglia, Calabria, Sicilia); Португалія (Norte, Centra, Alentejo, Regiao Autonomados Acores); Об'єднане Королівство (Cornwalland Isles of Scilly, West Wales and the Valleys);

2) регіони конвергенції, що потребують системи транзитивної підтримки (перебувають на її завершальній фазі): Бельгія (Province de Hainaut); Німеччина (Brandenburg — Sudwest, Luneburg, Leipzig, Halle); Греція (Krntriki Makedonia, Dutiki Makedonia, Attiki); Іспанія (Princspadode Asturias, Regionde Murcia, Ciudad Autonoma de Ceuta, Ciudad Autonoma de Melilla); Італія (Basilicata); Австрія (Burgenland); Португалія (Algarve); Об'єднане Королівство (Highlands and Islands);

3) держави, що потребують фінансування з боку Фонду згуртування (12 нових членів і Греція та Португалія);

4) держави, що потребують транзитивної підтримки з боку Фонду згуртування (Іспанія).

Ціль 2. Європейська територіальна кооперація (European Territorial Cooperation objective) — друга за пріоритетністю ціль. На її реалізацію спрямовано 55 млрд євро.

Поставлено мету об'єднати місцеві та регіональні ініціативи, сприяти міжтериторіальній співпраці, обміну досвідом. Здійснити економічні та соціальні перетворення у регіонах зі структурними проблемами (сільські місцевості, що занепадають; райони, в яких тривають фундаментальні зміни в промисловості та сфері послуг; області, які цілковито залежать від риболовлі тощо). Велика увага у цьому напрямі приділяється розвитку транспортної мережі та інфраструктури. У рамках проекту допомоги розвитку регіонів у ЄС будується та реконструюється близько 25 тис. км автомобільних доріг і майже 7,7 тис. км залізниці. Будівництво доріг не тільки створює єдиний територіальний простір у межах ЄС, але й викликає так званий *мультиплікативний ефект*, тобто залучає до процесу будівництва доріг комплекс суміжних галузей національної економіки, що стимулює економічне зростання та вихід з кризи. Бюджет становить близько 16 % структурних фондів і розподілений між Європейським фондом регіонального розвитку та Європейським соціальним фондом.

Ціль 3. Підвищення регіональної конкурентоспроможності та зайнятості в країнах ЄС (Regional Competitiveness and Employment objective) — отримала 10 млрд євро. Ця мета включає модернізацію системи освіти, професійної підготовки і працевлаштування. Будь-який регіон, якщо він не отримує допомоги в рамках Цілі 1, прийнятний для підтримки в рамках Цілі 3. Цей напрям європейської структурної регіональної політики передбачено до реалізації у 19 країнах — членах ЄС, в яких за рахунок коштів структурних фондів до 2013 р. було створено понад 2 млн постійних робочих місць. Перспективним напрямом щодо цього країни ЄС визнають створення робочих місць в інноваційному секторі економіки. Пріоритет надано створенню технопарків, технополісів, центрів інноваційного розвитку; створенню понад 40 тис. робочих місць у секторі високих технологій (космос, біотехнології, нанотехнології та технології з термоядерної енергії); бюджет становить близько 3 % структурних фондів і фінансується тільки з Європейського соціального фонду (рис. 3.4).

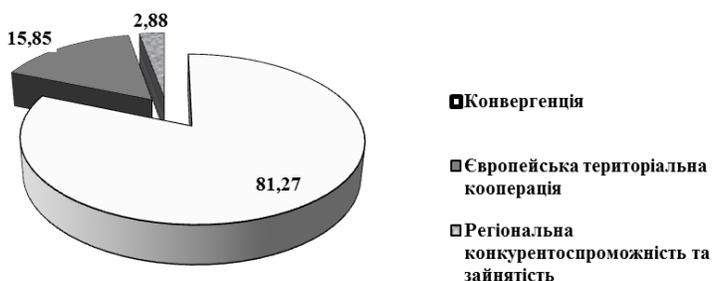

Рис. 3.4. Розподіл коштів структурних фондів ЄС між цілями політики згуртування (2007–2013 рр.), %

Джерело: Побудовано автором за даними Eurostat.

Структура розподілу коштів за цілями регіональної політики між країнами – членами ЄС надана у табл. 3.10.

Згідно з бюджетом ЄС на період 2014–2020 рр. найбільша стаття видатків — 325 млрд євро в цінах 2011 р. (366,8 млрд євро у поточних цінах) — отримає політика згуртування, — це наповнення структурних фондів на користь бідніших регіонів (Cohesion policy 2014–2020). Кошти будуть спрямовані на підвищення економічного зростання та створення нових робочих місць, боротьбу зі змінами клімату, енергетичною залежністю та соціальними проблемами. Інвестиції будуть спрямовані у всі регіони

ЄС, але з урахуванням рівня їх розвитку. Країни поділені на три групи: найменш розвинені (ВВП менше, ніж 75 % від середнього рівня), перехідні (ВВП між 75 і 90 %), розвинені (ВВП більш ніж 90 %).

Таблиця 3.10

**РОЗПОДІЛ КОШТІВ ЗА ЦІЛЯМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
СЕРЕД ЧЛЕНІВ ЄС НА 2007–2013 рр., поточні ціни, млн євро**

Назва країни	Конвергенція регіонів ЄС			Регіональна конкуренто-спроможність і зайнятність		Європейська територіальна кооперація	Разом	Питома вага країни, заплановані заходи, %
	Фонд згуртування	Конвергенція	Стадії завершення	Стадії початку	Регіональна конкурентоспроможність та зайнятність			
Бельгія	—	—	638	—	1425	194	2258	0,65
Болгарія	2283	4391	—	—	—	179	6853	1,97
Чеська Республіка	8819	17064	—	—	419	389	26692	7,68
Данія	—	—	—	—	510	103	613	0,18
Німеччина	—	11864	4215	—	9409	851	26340	7,58
Естонія	1152	2252	—	—	—	52	3456	0,99
Ірландія	—	—	—	458	293	151	901	0,26
Греція	3697	9420	6458	635	—	210	20420	5,88
Іспанія	3543	21054	1583	4955	3522	559	35217	10,14
Франція	—	3191	—	—	10257	872	14319	4,12
Італія	—	21211	430	972	5353	846	28812	8,29
Кипр	213	—	—	399	—	28	640	0,18
Латвія	1540	2991	—	—	—	90	4620	1,33
Литва	2305	4470	—	—	—	109	6885	1,98

Закінчення табл. 3.10

Назва країни	Конвергенція регіонів ЄС			Регіональна конкурентоспроможність і зайнятність		Європейська територіальна кооперація	Разом	Питома вага країни, заплановані заходи, %
	Фонд Згуртування	Конвергенція	Стадії завершення	Стадії початку	Регіональна конкурентоспроможність та зайнятність			
Люксембург	—	—	—	—	50	15	65	0,02
Угорщина	8642	14248	—	2031	—	386	25307	7,28
Мальта	284	556	—	—	—	15	855	0,25
Нідерланди	—	—	—	—	1660	247	1907	0,55
Австрія	—	—	177	—	1027	257	1461	0,42
Польща	22176	44377	—	—	—	731	67284	19,37
Португалія	3060	17133	280	448	490	99	21511	6,19
Румунія	6552	12661	—	—	—	455	19668	5,66
Словенія	1412	2689	—	—	—	104	4205	1,21
Словаччина	3899	7013	—	—	449	227	11588	3,34
Фінляндія	—	—	—	545	1051	120	1716	0,49
Швеція	—	—	—	—	1626	265	1891	0,54
Великобританія	—	2738	174	965	6014	722	10613	3,05
Міжрегіональна кооперація мереж	—	—	—	—	—	445	445	0,13
Технічна допомога	—	—	—	—	—	—	868	0,25
Разом	69578	199322	13955	11409	43556	8723	347410	100

Джерело: Європейська інтеграційна політика 2010.

Діяльність Європейського фонду регіонального розвитку буде зосереджена на чотирьох пріоритетах: інновації і дослідження; розвиток цифрових технологій; підтримка малого і середнього бізнесу; низьковуглецева економіка.

Ресурси цього фонду не обов'язково повинні використовуватися із зазначеними цілями. Але у групі розвинених країн принаймні 80 % виділених коштів необхідно витратити на два з чотирьох пріоритетів, що вказані: в перехідних регіонах не менше як 60 % а у найменш розвинених — не менше як 50 %. Також встановлений мінімальний відсоток коштів, які потрібно інвестувати в розвиток низьковуглецевої економіки (Regional policy).

Пріоритетом Фонду згуртування на період до 2020 р. залишається розвиток транс'європейської транспортної мережі та екологічні проекти у галузі енергетики та транспорту (його використовують лише в країнах, у яких ВВП на душу населення менше, ніж 90 % від середнього по ЄС). У цьому бюджеті Фонд отримав близько 75 млрд євро (рис. 3.5).

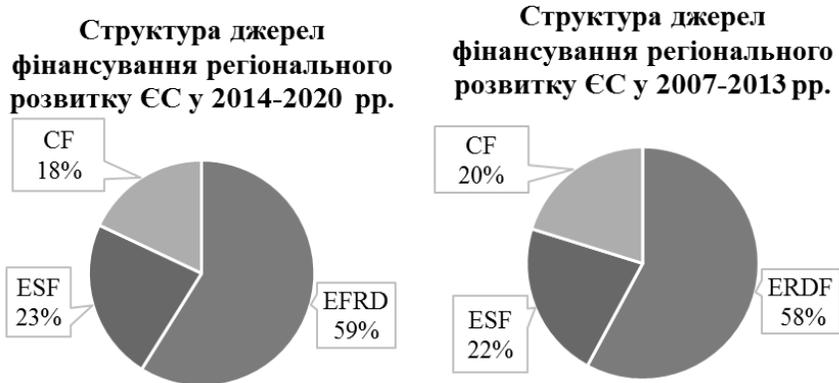

Рис. 3.5. Структура джерел фінансування регіонального розвитку 2007–2013 та 2014–2020 рр.

Джерело: Складено автором самостійно на основі даних Eurostat.

Через Європейський соціальний фонд ЄС буде досягати цілей у сфері зайнятості та боротьби з бідністю. Кошти ESF можуть бути використані в будь-якій країні ЄС, залежно від потреб конкретної країни. На період 2014–2020 рр. Фонду виділено 74 млрд євро (Cohesion policy 2014–2020).

На період 2014–2020 рр. найменш розвинуті країни одержать 185,37 млрд євро, перехідні країни — 36,16 млрд євро, розвинені — 55,52 млрд євро. Крім того, малонаселеним і віддаленим регіонам виділено 1,56 млрд євро, а на міжрегіональний розвиток — 10,23 млрд євро. Усі суми виражені в поточних цінах і не враховують розподіл Фонду згуртування. Більше за інші країни з вказаних коштів отримують Польща (82,27 млрд євро), Італія (33,08 млрд євро) та Іспанія (28,31 млрд євро) (Cohesion policy 2014–2020).

Статистика свідчить, що майже 40 % усіх ресурсів, які надійшли до найбідніших регіонів ЄС, повертаються до багатих регіонів у формі придбання ноу-хау або основного устаткування (Cohesion policy, 2014–2020). Саме тому принципи виділення структурної допомоги ЄС періодично переглядаються, аби зосередити її в тих регіонах, які найбільше цього потребують, адже розбіжності в рівнях розвитку регіонів зберігаються і дотепер.

3.5. ТЕРИТОРІАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В МЕЖАХ КООПЕРАЦІЇ РЕГІОНІВ ЄС

(С. О. СТРЕЛЬНИК)

Проблеми інституційного характеру досі залишаються однією з серйозних проблем для подальшого розвитку транскордонного співробітництва. Оскільки єврорегіональне співробітництво є складним і багатогранним явищем розвитку сучасної регіональної економіки, підходи до його оцінювання передбачають застосування систематизованої та багаторівневої системи індикаторів.

В ЄС прийнято виокремлювати групи країн за рівнем територіальної диференціації регіонів (Федонюк С.В., Галяс В.І., 2006; 101).

Першу групу складають так звані *інтегровані країни* (Греція, Ірландія, Португалія, Іспанія), в яких зосереджені найбідніші регіони на території ЄС. Регіональна політика у цих посідає займає підлегле становище стосовно завдань національного економічного розвитку.

Наприклад, у Греції практично всю відповідальність за проведення регіональної політики покладено на міністерство національної економіки. Індустріальна політика в Ірландії здійснюється через державні відомства (IDA — Ireland i Enterprise Ireland), які підзвітні Міністру підприємництва та зайнятості. У Португалії

вся відповідальність за проведення регіональної політики покладена на Генеральний директорат з регіонального розвитку Міністерства планування та регіонального розвитку. Це характеризує Португалію як централізовану унітарну державу.

До другої групи належать *високорозвинуті європейські країни*, наприклад, Німеччина та Італія, і які мають найбільші внутрішні відмінності у рівні розвитку окремих регіонів. Пріоритетним у цих країнах вважається надання допомоги регіонам структурних перетворень на противагу субсидіюванню секторів економіки чи підприємств.

Структура управління Італії та Німеччини докорінно відрізняється від структури управління інтегрованих країн. Це також знаходять своє відображення в рівні проведення регіональної політики. Наприклад, у Німеччині відповідальність за проведення регіональної політики покладена на землі, а більшість елементів італійської системи носять централізований характер. В Італії напрями регіональної політики з часом зазнали різних змін, наприклад, закон, що стосується питань реформи державної адміністративної системи (Legge Bassanini), виділяє одним з чотирьох основних завдань децентралізацію діяльності, яка проводиться в даний час центральним урядом.

У Німеччині як основну функцію федерального уряду в галузі регіональної політики виділяють встановлення партнерських відносин із землями в рамках GA (Спільної оперативної групи). Комітет з планування визначає склад GA, розробляє проект щорічного генерального плану, а також пріоритети регіонального розвитку. Проект Генерального плану містить заходи й умови надання необхідної допомоги районам, карта районів, які потребують її. Фінансування даної регіональної політики здійснюється в рівних частках з двох сторін: з одного боку, федеральним урядом і землею — з другого боку. Адміністрації землі несе відповідальність за провадження регіональної політики.

Представниками третьої групи є Скандинавські країни, такі як Фінляндія та Швеція, країни з низькою густотою населення, віддаленими районами і суворими кліматичними умовами. Тут увага зосереджена на забезпеченні збалансованого розвитку всіх регіонів у поєднанні з необхідністю вирішення проблем віддалених північних територій.

У Фінляндії Міністерство внутрішніх справ відповідає за формування регіональної політики: координування регіональної політики, підготовка законодавства в даній області, визначення проблемних районів тощо. Відповідальність за проведення регіо-

нальної політики покладена на різні центральні міністерства. Оскільки регіони Фінляндії приймають окремі рішення (в рамках невеликих проектів), а основні рішення приймаються централізовано.

У Швеції сформувалася така система, за якої регіональна адміністрація здійснює загальнонаціональні директиви. Міністерство промисловості і торгівлі посідає чільне місце у всій системі. При цьому у міністерстві створені підрозділи, до компетенції яких входить розробка регіональної політики щодо слаборозвинутих районів, контроль за проведенням політики та налагодженням зв'язку з Європейською Комісією. Розробкою стратегією розвитку регіонів займаються Адміністративні поради графств (САВ). Для здійснення своєї політики вони отримують асигнування з бюджету.

У *четвертій групі* країн проблеми пов'язані із зайнятістю та структурною перебудовою на муніципальному рівні, наприклад, Австрія, Франція, Данія, країни Бенілюкс, Великобританія. Регіональна політика у цих країн не надто концентрується на ліквідації нерівномірного розвитку регіонів.

У контексті розширення Європейського Союзу стосунки між державами та регіонами стають досить складними. Завдяки економічній інтеграції менш конкурентоспроможні регіони можуть виходити на рівень економічно ефективніших територій. Це стосується, зокрема, прикордонних регіонів. Географічні особливості, нерозвиненість комунікацій, віддаленість від центру є перешкодою до стійкого економічного зростання. Територіальна кооперація регіонів дозволяє уникнути даних проблем.

У «Економічній енциклопедії» кооперація (лат. cooperatio — співробітництво) розглядається як добровільне об'єднання власності, праці для досягнення спільних цілей у найрізноманітніших сферах господарської діяльності. Територіальна кооперація передбачає міжрегіональне співробітництво, у тому числі мереж та обміну досвідом між регіональною та місцевою владою.

З 1990 р. Європейський Союз здійснює фінансову підтримку транскордонного співробітництва шляхом використання ряду ініціатив, програм і проектів, а саме: INTERREG, PHARE CBC, TACIS CBC, PHARE CREDO, MEDA, CARDS, LACE.

Регіональна політика ЄС не орієнтована на автоматичний перерозподіл коштів від регіонів-донорів регіонах-реципієнтам. Вона націлена на підтримку окремих проектів, які мають свій внесок до регіонального розвитку, згуртування та поглиблення європейської інтеграції, а також на досягнення стратегічних

пріоритетів соціально-економічного розвитку ЄС. Тому участь регіонів у регіональній політиці ЄС завжди так чи інакше пов'язана із реалізацією проектів, які, однак, мають свою специфіку: їх цілі та методологія пов'язані одночасно зі стратегічним розвитком всього ЄС і зі стратегічним розвитком власне самих регіонів.

Наприклад, програма TACIS була одним із головних практичних інструментів співпраці ЄС та України, спрямованого на підтримку виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Європейським Співтовариством, його країнами-членами та Україною. Освітній проект CREDO фінансується програмою ТЕМ-ПУС. Метою проекту є підтримка університетів України, Молдови, Киргизстану, Боснії та Герцеговини на шляху розробки та запровадження в них третього навчального циклу вищої освіти. Пріоритетом PHARECREDO є сприяння розвитку добросусідства і соціальної стабільності у прикордонних регіонах, підтримка транскордонного співробітництва, яке сприяє економічному та соціальному розвитку та децентралізації у країнах ЦСЄ. Програма INTERREG націлена на розвиток прикордонних територій через співпрацю регіональних і місцевих адміністрацій. В Іспанії програма INTERREG реалізується на іспансько-французькому та іспансько-португальському кордонах, а також у південній частині півострова, де здійснюється співробітництво з Марокко. При цьому дані напрями істотно розрізняються в економічному, інфраструктурному, культурному планах.

Сьогодні стратегія регіонального розвитку Європейського Союзу базується на посиленні конкурентоспроможності регіонів та ліквідуванні їхньої відсталості. Наявність кордонів роз'єднує в економічному, соціальному та культурному відношеннях і перешкоджає узгодженому управлінню екосистемами. Оскільки у національних політиках мало уваги приділялося прикордонним областям, їхня економіка стала периферійним елементом. У зв'язку з розширенням ЄС проблема співпраці прикордонних областей набуває надзвичайної актуальності. В основному дії направлені на зменшення асиметрії у рівні життя населення як між регіонами всередині однієї держави, так і між прикордонними регіонами сусідніх держав ЄС. Кошти програми направлені на проведення культурних заходів, молодіжних обмінів, ярмарок, форумів, наукових конференцій і семінарів, спортивних змагань тощо. Крім того, фінансуються мовні школи, спільні публікації та заходи, спрямовані на подолання культурних та історичних бар'єрів.

INTERREG — Транс'європейська співпраця для збалансованого розвитку. Назва утворена поєднанням скорочень *inter* (між) і

reg (скорочення від регіону). Це одна з найбільших і значних програм Європейського Союзу з співпраці у сфері проектів між-регіонального значення. Вона неодноразово згадується у «Європейській перспективі просторового розвитку», «Фундаментальних принципах сталого просторового розвитку європейського континенту» та інших документах. Є одним із головних інструментів підтримки транснаціональних проектів регіонального розвитку, що стимулює міжрегіональне співробітництво в ЄС.

Програма фінансується одним зі структурних фондів — Європейським фондом регіонального розвитку (ЄФРР). Метою даної ініціативи є зміцнення економічного та соціального настрою в Європейському Союзі. Особлива увага приділяється віддаленим регіонам, які знаходяться на кордонах країн-кандидатів.

Програма забезпечує три напрями співробітництва:

Напряма А — транскордонне співробітництво (єврорегіон «Франція — Валлонія — Фландрія», — єврорегіон «Маас — Рейн», єврорегіон «Фландрія — Нідерланди», морський транскордонний регіон «Два Моря» (Англія — Франція — Фландрія — Нідерланди));

Напряма В — транснаціональне співробітництво (Північно-Західна Європа, регіон «Північне Море»);

Напряма С — міжрегіональне співробітництво (програма співпраці міст URBACT, програма територіальної співпраці INTERACT, програма територіального розвитку та єдності ESPON/ORATE).

Загальна мета ініціатив INTERREG полягає у досягненні того, щоб національні кордони не були бар'єром для збалансованого розвитку та інтеграції європейської території. Крім того, кожному напрямку програми відповідають свої цілі та завдання.

Цілі INTERREG: просування об'єднаного регіонального розвитку між прикордонними районами, включаючи зовнішні та морські кордони (А); допомога гармонійної територіальної інтеграції Європейському Союзі (В); розширення потенціалу розвитку відстаючих областей ЄС шляхом міжрегіонального співробітництва заради поліпшення регіонального розвитку та політик і методів єднання (С).

Кожному етапу проведення відповідає свій розмір фінансування (табл. 3.11).

Кошти INTERREG I використовувались на перепрофілювання галузевих структур прикордонних територій з метою створення єдиного внутрішнього ринку в ЄС.

Бюджет спеціальної ініціативи INTERREG II був фактично розділений на три частини: напрям А — транскордонне співробі-

тництво; напрям В — енергетичні мережі; напрям С — кооперація у сфері регіонального планування.

Таблиця 3.11

ЕТАПИ ПРОГРАМИ INTERREG

Програма	Роки проведення	Бюджет, млн євро
INTERREG I	1990–1993	1,082
INTERREG II	1994–1999	3,519
INTERREG III	2000–2006	4,875
INTERREG IV	2007–2013	7,800
INTERREG V	2014–2020	9,000

Джерело: Складено автором на основі Програми INTERREG IV С.

Кошти INTERREG III також спрямовувались по трьом напрямом, проте в новому форматі: А — транскордонне співробітництво (50–80 %); В — транснаціональне співробітництво (14–40 %); С — міжрегіональне співробітництво (6 %). За невеликого фінансування у цей період ефект реалізованих заходів виявився достатньо високим. Вдалося зробити помітний внесок у розвиток сучасної транспортної системи, полегшити доступ населення до інформації, налагодити гуманітарне і ділове співробітництво, помітно знизивши бар'єрну функцію кордонів.

Найбільші організаційні перетворення наднаціональної регіональної політики ЄС за останні двадцять років відбулися із запуском чергового багаторічного періоду фінансування (2007–2013). Були скасовані всі спеціальні ініціативи, а новими трьома основними цілями стали конвергенція, регіональна конкурентоспроможність і зайнятість і європейське територіальне співробітництво (INTERREG IV). Із 347,7 млрд євро на європейське територіальне співробітництво виділено 2,5 %, з них 1,8 % — на транскордонне співробітництво, 0,5 % — на транснаціональне співробітництво і по 0,1 % — на міжрегіональне співробітництво та особливу ініціативу «Світ для Північної Ірландії».

Фінансування INTERREG V розподілилось таким чином: напрям А — 6,6 млрд євро; напрям В — 1,8 млрд євро; напрям С — 500 млн євро.

У період з 2000–2006 рр. ця програма стала відома як *INTERREG III*. Програма має використовувати досвід INTERREG II і враховувати пріоритети загальної регіональної політики ЄС. Загальна мета програми полягає в поліпшенні ефективності регі-

ональної політики та інструментів розвитку шляхом обміну інформацією та досвідом. Програма фінансується Європейським фондом регіонального розвитку (ЄФФРР). У результаті програми три країни встановили інтенсивне співробітництво: Латвія, Литва, Білорусь. У рамках програми сусідства Балтійського моря налагоджено багатостороннє партнерство щодо спільної реалізації проектів у різних сферах підвищення рівня благополуччя населення прикордонних територій.

Пріоритетні теми проектів для INTERREG III такі.

Напрямок А. Транскордонне співробітництво.

1. Сприяння міському, сільському та прибережному розвитку.
2. Перспективне підприємництво і розвиток малих фірм і місцеві ініціативи зі створення нових робочих місць.
3. Сприяння об'єднанню ринку праці та соціальної інфраструктури.
4. Розподіл гуманітарних ресурсів та обладнання для досліджень, технологічного розвитку, освіти, культури, комунікацій та охорони здоров'я.
5. Перспективні проекти в сфері охорони довкілля, підвищення рівня ефективності використання енергії та впровадження енергозберігаючих технологій.
6. Підвищення якості транспорту, інформаційних і комунікаційних мереж системи сервісного обслуговування, водних та енергетичних систем.
7. Розвиток співпраці в законодавчій та адміністративній сферах для сприяння економічному розвитку та соціальному єднанню.
8. Підвищення гуманітарного та інституціонального потенціалу транскордонного співробітництва для сприяння економічному розвитку і соціальному єднанню.

Напрямок В. Транснаціональне співробітництво.

1. Розробка оперативних стратегій розвитку на транснаціональному рівні, включаючи співпрацю між містами, а також між містом і регіоном з метою сприяння поліцентричному позитивному розвитку.
2. Сприяння створенню ефективних та екологічних мереж сполучення та поліпшеного доступу до інформаційного суспільства.
3. Підтримка охорони навколишнього середовища, збереження природних ресурсів.
4. Сприяння інтеграції територій узбережжя та острівних територій для кращого постачання споживчими товарами.
5. Сприяння інтегрованому співробітництву між прикордонними регіонами за допомогою коопераційних програм.

6. Краща економічна інтеграція та співробітництво між регіонами.

7. Налагодження зв'язків і співпраці країн — членів ЄС з іншими країнами (у тому числі й з Україною).

Напрямок С. **Міжрегіональне співробітництво.**

1. Співпраця на рівні малого та середнього бізнесу.

2. Співпраця на державному рівні.

3. Створення суспільно необхідних локальних і регіональних інституцій.

4. Охорона навколишнього середовища.

Розподіл фінансування за напрямками відбувається у такий спосіб:

напрямок А — 50–80 %; напрям С — 6 %; напрям В — решта.

У 2007–2013 рр. заохочення міжрегіонального співробітництва продовжується у рамках програми *INTERREG IV*, яка здійснюється через територіальну співпрацю Європейського Співтовариства і фінансується за рахунок коштів Європейського фонду регіонального розвитку. Оперативна програма була затверджена у вересні 2007 р. Загальна мета Програми *INTERREG IV* — поліпшення ефективності роботи регіональних стратегій та інструментів. Проект ґрунтується на обміні досвідом між партнерами, що відповідають за розвиток місцевих і регіональних політик.

Серед напрямків підтримки можна виділити інновації, економіку знань, довкілля та попередження ризиків. Ці заходи мають сприяти модернізації економіки та конкурентоспроможності Європи. Типовими інструментами обміну досвідом є організація мереж, конференцій, семінарів, ознайомчих візитів. Партнери проекту співпрацюють у напрямі обміну досвідом. Результати проекту включають рекомендації, стратегічні орієнтири, політики, плани дій тощо.

У новий семирічний період *INTERREG V* (2014–2020) акцент у регіональній політиці ЄС буде фокусуватися на таких питаннях: надання підтримки всім регіонам за загальними правилами (для всіх європейських структурних чи інвестиційних фондів), спрощення правил (ясні вимоги, використання цифрових технологій), зв'язок фінансової підтримки з кінцевим результатом.

Таким чином, програма *INTERREG* — це найбільша програма місцевих ініціатив, яка забезпечує підтримку та розвиток прикордонних регіонів країн — членів ЄС і покликана зміцнити економічну та соціальну єдність у Європейському Союзі. Програма спряма на міжрегіональному співробітництву органів державної влади по всій території ЄС і сусідніх країнах, що дозволило регі-

онам без спільних кордонів працювати разом і створити мережу співпраці.

Крім того, на початку 1990-х років розпочався також процес створення документів, присвячених питаннях територіального розвитку на загальноєвропейському рівні, а саме — «Європейська перспектива просторового розвитку» (До збалансованого і сталого розвитку територій ЄС) («European Spatial Development Perspective» (Towards Balanced and Sustainable Development to the Territory of the European Union)).

Ухвалення Європейської перспективи просторового розвитку (ESDP) стало важливим рішенням держав — членів Європейського Союзу у визначенні їх співробітництва на майбутнє. Пропозиція створити ESDP ініційована в Бельгії у 1993 р. Після обговорення структури і завдань політики просторового розвитку ЄС у Лейпцизі прийняті так звані *Лейпцизькі принципи* (положення загальноєвропейської політики просторового розвитку).

За цим документом визначені цілі просторового розвитку: збалансована і поліцентрична міська система; забезпечення паритету доступу до інфраструктур і будівель; сталий розвиток природної та культурної спадщини.

В ESDP визначена основа політики співробітництва між тими галузевими політиками ЄС, які мають помітний просторовий вплив, а також між державами-членами, їхніми регіонами і містами.

Одним із інструментів регіональної політики стала така форма малої інтеграції, як прикордонне співробітництво в рамках євро-регіонів. Можливість розвитку євро регіонів, утім, прямо не пов'язана з діяльністю ЄС, хоча створення такого роду проектів у 1990-ті роки в країнах-кандидатах з Центрально-Східної Європи зробило певний внесок у підготовку розширення ЄС на схід. Більшість євро-регіонів було створено у 1990-х роках і сучасному етапі в Європі налічується від 120 до 180 євро-регіонів. Основною ідеєю формування даних структур є створення організаційно-фінансової платформи для співпраці прикордонних територіальних громад.

Основні риси, які характеризують євро-регіон: *географічні* (конкретне географічне положення); *політичні* (юрисдикція суверенних держав, які мають спільний кордон); *адміністративні* (прикордонні регіони держав, що мають спільний кордон); *функціональні* (форма транскордонного співробітництва).

Проблеми інституційного характеру досі залишаються однією з серйозних проблем для подальшого розвитку транскордонного співробітництва. У контексті розширення Європейського Союзу

стосунки між державами і регіонами стають дедалі складнішими. На допомогу приходять програми транскордонного співробітництва, що фінансуються ЄС.

Ситуацію ускладнює використання національними органами управління коштів, наданих ЄС. Через недостатнє узгодження повноважень органів державної влади, місцевих і регіональних влад з'являються суттєві перешкоди на шляху до повноцінного транскордонного співробітництва. Проте ситуацію погіршує і використання та управління коштами, наданими ЄС, національними органами управління. Вирішення цієї проблеми ЄС бачить у децентралізованішому управлінні коштами структурних фондів ЄС.

Кейси

Кейс 3.1

МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС У НІМЕЧЧИНІ

ФРН бере активну участь у заходах наднаціональної політики ЄС протягом всього часу її реалізації.

За підсумками реформи структурних фондів ЄС у 1989 р. на території ФРН було виділено допомоги, що належать до цілі 2 (в основному в Рурській області та інших районах Північного Рейна — Вестфалії, Бремен і Західний Берлін, більша частина Саару, ряд територій у Рейнланд-Пфальці, Нижній Саксонії та Баварії, Кассель і Кіль); і до цілі 5b (аграрні райони у всіх землях, крім Бремена та Гамбурга, а в особливості прикордонна зона з Чехословаччиною та НДР).

У 2000–2006 рр. Німеччина отримала зі структурних фондів ЄС більш ніж 34 млрд євро (за цінами 2004 р.) на потреби регіональної політики, заходи якої проводилися по всіх землях. При цьому 22,9 млрд євро було виділено на реалізацію міжрегіональної (з розвитку транспортної інфраструктури) та 6 комплексних регіональних програм у нових землях, віднесених до ареалу цілі 1 (проте для Східного Берліну було введено перехідний режим зі зменшеними обсягами допомоги). Основна частина проєктів була спрямована на підвищення конкурентоспроможності східнонімецького бізнесу (передусім через сприяння інноваціям), розвиток інфраструктури, природоохоронні заходи (оскільки в НДР притді-

лялося мало уваги екологічним аспектам господарювання), удосконалення людських ресурсів і збереження стійкого розвитку у сільській місцевості. Ще 3,9 млрд євро склали асигнування на реалізацію заходів у межах 11 регіональних програм ареалу цілі 2, який охоплював багато районів решти старих земель, включаючи Західний Берлін (хоча значну частину було віднесено до перехідного режиму). На заходи, що не мали чіткої територіальної прив'язки до цілі 3 ФРН отримала від ЄС 5,3 млрд євро. Решта коштів пішла на фінансування соціальних ініціатив.

Зокрема, за участю районів та общин ФРН, що були піонерами створення єврорегіонів і багатьох інших форм прикордонного співробітництва в Європі, реалізовувалося 16 проектів «Інтеррег А» на кордонах з усіма 9 країнами — сусідами Німеччини. Крім того, на території Німеччини діяло 4 проекти транснаціональної кооперації «Інтеррег В», включаючи регіон «Балтика» з російською участю (до діяльності якого німецькі території долучилися через кілька років після початку проекту), а також 3 міжрегіональні проекти «Інтеррег С». В рамках ініціативи «Урбан» німецькі міста реалізовували 12 проектів — Берлін, Бремерхафен, Дессау, Дортмунд, Гера, Кассель, Кіль, Лейпциг, Луккенвальде (земля Бранденбург), розділені земельним кордоном Мангейм / Людвігсхафен, Нойбранденбург і Саарбрюккен. Діяли в ФРН й інші спеціальні ініціативи ЄС.

На період 2007–2013 рр. внаслідок перерозподілу допомоги Євросоюзу східноєвропейським новачкам Німеччина отримала зі структурних фондів ЄС тільки 26,3 млрд євро (посівши 5 місце в ЄС). При цьому 16,1 млрд євро було спрямовано на заходи цілі «конвергенція», до ареалу якої (включаючи перехідний режим, зумовлений зростом ВВП через статистичний ефект розширення ЄС) віднесена вся Східна Німеччина без Берліну та Нижньосаксонський Люнебург. Решта території ФРН віднесена до ареалу цілі «регіональна конкурентоспроможність та зайнятість», на яку асигнування ЄС склали 9,4 млрд євро.

Асигнування виділяють ЄФРР та ЄСФ, причому обидва фонди реалізують на території Німеччини по 18 операційних програм (для кожної землі та окремо для Люнебурга, а також з розвитку транспортної інфраструктури у Східній Німеччині в ЄФРР та з розвитку загальнонімецьких соціальних завдань у ЄСФ). При цьому співфінансування із німецької бюджетної системи становило близько 13,7 млрд євро — майже половину від рівня асигнувань ЄФРР і 2/3 — програм ЄСФ. При цьому за програмою ЄФРР у Гамбурзі та програмам ЄСФ у Баварії, Шлезвіг — Голь-

штейні та Бремені є перевищення німецького внеску над фінансуванням ЄС, а ще за низкою програм у старих землях частка федерального та земельного бюджетів сягнула 90–100 % від асигнувань ЄС (табл. 3.4)

Таблиця 3.4

**АСИГНУВАННЯ ЄС НА ТЕРИТОРІЇ ФРН
У 2007–2013 рр. ЗАХОДІВ ЦІЛЕЙ «КОНВЕРГЕНЦІЯ»
ТА «РЕГІОНАЛЬНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ І ЗАЙНЯТІСТЬ»**

Земля	Ціль «Конвергенція», млн,євро			Ціль «Регіональна конкурентоспроможність і зайнятість», млн євро			Національний внесок, млн євро	
	Всього	ЄФРР	ЄСФ	Всього	ЄФРР	ЄСФ	Програми ЄФРР	Програми ЄСФ
Саксонія	3963,0	3091,1	871,9	—	—	—	964,3	285,5
Саксонія — Анхальт	2 575,7	1 931,8	643,9	—	—	—	666,3	217,4
Бранденбург	2119,0	1498,7	620,3	—	—	—	380,2	205,7
Тюрінгія	2106,7	1477,7	629,0	—	—	—	492,6	206,7
Мекленбург — Передня Померанія	1669,9	1252,4	417,5	—	—	—	209,5	139,2
Нижня Саксонія	799,0	589,0	210,0	875,9	638,8	237,1	726,4	***
Північний Рейн — Вестфалія	—	—	—	1967,4	1283,4	684,0	1013,14	684,0
Берлін	—	—	—	1211,6	875,6	336,0	825,2	336,0
Баварія	—	—	—	886,0	575,9	310,1	424,4	320,6
Шлезвіг — Гольштейн	—	—	—	473,9	373,9	100,0	235,5	125,6
Гессен	—	—	—	450,2	263,5	186,7	126,0	203,0
Баден — Вюртенберг	—	—	—	409,4	143,4	266,0	134,2	266,0
Рейланд — Пфальц	—	—	—	331,4	217,6	113,8	125,0	113,8
Саар	—	—	—	284,0	197,5	86,5	161,7	86,5

Закінчення табл.

Земля	Ціль «Конвергенція», млн,євро			Ціль «Регіональна конкурентоспроможність і зайнятість», млн євро			Національний внесок, млн євро	
	Всього	ЄФРР	ЄСФ	Всього	ЄФРР	ЄСФ	Програми ЄФРР	Програми ЄСФ
Бремен	—	—	—	231,1	142,0	89,1	101,2	89,6
Гамбург	—	—	—	126,5	35,3	91,2	38,8	89,3
Федеральна програма транспорту	1520,3	—	1520,3	—	—	—	810,4	— —
Федеральна програма ЄСФ	1325,6	1325,6	— —	2162,2	—	2162,2	—	***
Загалом	16 079,2	11 166,3	4912,9	9409,5	4746,9	4662,6	7435,1	6236,0

Джерела: Cohesion Policy 2007–13; The European Social Fund in Germany, 2007–2013 [Електронний ресурс] // Матеріали програм (дані про кошти ЄСФ по Нижній Саксонії відрізняються у різних джерелах). — Режим доступу: <http://ec.europa.eu>.

Ще 0,8 млрд євро було виділено ЄФРР на 23 програми європейського територіального співробітництва. На підтримку прикордонного співробітництва в 10 землях було спрямовано 593,5 млн євро (причому 29,5 % — для Саксонії, 18,3 % — Бранденбурга, 14,7 % — Баварії), а 257,7 млн євро — на п'ять програм транснаціональної кооперації.

Фінансування ЄФРР спрямовувалося переважно на сприяння НІОКР, інноваціям та підприємництву (46,9 %), розвиток транспорту (19,6 %) і природоохоронні заходи (9,1 %). Асигнування ЄСФ було вирішено зосередити на вдосконаленні людського капіталу (30,9 %), покращенні доступу до робочих місць (28,6 %) і забезпеченні рівних умов людям з обмеженими можливостями (20,0 %). В окремих землях співвідношення пріоритетів змінюється, оскільки операційні програми розробляються ними з урахуванням рішень конкретних регіональних проблем. Разом з тим загальний вибір пріоритетів зумовлений такими чотирма стратегічними напрямками регіональної політики, визначеними ФРН на 2007–2013 рр.:

- підтримка інновацій і розвиток суспільства, заснованого на знаннях, включаючи заходи з підвищення конкурентоспромож-

ності економіки (поміж іншим було заплановано збільшити частку витрат на НІОКР у ВВП з 2,5 до 3 %);

- підвищення привабливості регіонів для інвесторів і мешканців (як це прийнято називати у німців — привабливості штапдартів) з допомогою досягнення стійкого регіонального розвитку;
- створення нових високооплачуваних робочих місць (на підвищення зайнятості населення з 65,4 % у 2005р. до 70 % до кінця семирічного періоду);
- заохочення нових можливостей для розвитку регіонів за умови згладжування територіальних контрастів.

Особлива увага приділялася також стійкому розвитку міст, створенню рівних можливостей для всіх громадян ФРН та охороні навколишнього середовища. При цьому Німеччина взяла на себе підвищені зобов'язання з відповідності заохочуваних проєктів завданням Лісабонської стратегії — за мінімального рівня 60 % для цілі «конвергенція» і 75 % — для цілі «регіональна конкурентоспроможність і зайнятість» у ФРН встановлено порогові значення на рівні 71 і 81 %. Такий підхід було зумовлено негайною необхідністю переходу Німеччини на інноваційний шлях розвитку. Сучасна економічна криза, що спричинила значне скорочення промислового експорту (що був одним із головних факторів господарського зростання ФРН), ще раз виявив недоліки реалізації політики розвитку, що базується на галузях середньої наукомісткості — Німеччині не вдається на рівних засадах конкурувати з тими провідними країнами, який динамічно розвивають високотехнологічні виробництва та наукомісткі послуги. При цьому в рамках регіональної політики окремі землі (у тому числі Саксонія на сході) вже успішно практикують масштабне стимулювання інновацій.

Питання до кейсу

1. На основі даних, наведених у таблиці, проаналізуйте та дайте змістовну відповідь щодо того, які Землі ФРН отримали найбільше коштів зі структурних фондів ЄС. Чим викликана така диференціація розподілу коштів. Наскільки ефективно та в яких напрямках дані асигнування були реалізовані?

2. Чим був зумовлений перерозподіл коштів допомоги ЄС, виділених Землям?

3. Які, на вашу думку, напрями регіональної політики розвитку ФРН з метою досягнення стійкого розвитку можуть бути визначені як пріоритетні?

4. Чи можливо, на ваш погляд, досягти консенсусу в контексті реалізації національної регіональної політики ФРН і наднаціональної регіональної політики ЄС на території Німеччини?

5. Чи сприяє розвиток наднаціональної регіональної політики підвищенню самостійності регіонів (земель) і як наслідок реалізації більш адекватних засобів для розв'язання економічних і соціальних проблем, що виникають у тих чи інших регіонах (Землях)?

Перелік використаних джерел

Cohesion Policy 2007–13; The European Social Fund in Germany, 2007–2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu>.

Региональная политика стран ЕС / Центр европейских исследований ИМЭМО РАН / [отв. ред. А. В. Кузнецов]. — М.: ИМЭМО РАН, 2014 — 230 с.

Тести

1. Як правило, для розв'язання регіональних проблем держави-члени використовують засоби таких типів:

- а) регіональні інвестиції;
- б) регіональні позики;
- в) регіональні заощадження;
- г) регіональні інвестиції і стимули;
- д) регіональні заощадження та позики

2. Основним принципом надання інвестиційного гранту є:

- а) принцип поворотного фінансування;
- б) принцип безповоротного фінансування;
- в) принцип авансування;
- г) принцип спів фінансування;
- д) усі принципи є основними.

3. Ініціатива, спрямована на формування фонду гарантування кредитів або боргового фінансування, яке залучатиметься малими підприємствами у фінансових установах ЄС називається:

- а) JESSICA;
- б) JEREMIE;
- в) JASMINE;
- г) JASPERS;
- д) JERPERS.

4. Метою фінансової ініціативи Європейського Союзу JASPERS є:

- а) стимулювання банків та інвестиційних фондів до мікрокредитування фізичних осіб і приватних підприємств;
- б) надання послуг державам-членам і цільовим регіонам, що підпадають під дію цілі «конвергенція», з підготовки великих якісних проектів для подання комісії та якнайшвидшого прийняття їх нею;
- в) сприяння сталим інвестиціям;
- г) сприяння розширенню доступу малого та середнього бізнесу в регіонах ЄС до фінансових ресурсів;
- д) сприяння економічному зростанню регіонів.

5. Для отримання гранту в ЄС обов'язковими елементами проекту є:

- а) стійкість, розповсюдження результатів, моніторинг та оцінка;
- б) формулювання цілі, стійкість, моніторинг та оцінка;
- в) формулювання цілі, розповсюдження результатів, моніторинг та оцінка;
- г) формулювання цілі, стійкість, розповсюдження результатів.
- д) розповсюдження результатів, моніторинг та оцінка.

6. Основними критеріями в процесі моніторингу та оцінки проектів є:

- а) адекватність, цілеспрямованість та ефективність;
- б) адекватність, результативність та ефективність;
- в) адекватність, здійснюваність та ефективність;
- г) адекватність, досконалість та ефективність;
- д) адекватність, результативність, досконалість

7. Спільне сприяння проектам підтримки в європейських регіонах — це ініціатива:

- а) у сфері надання технічної допомоги між ЄК, ЄІБ, ЄБРР;
- б) гарантування кредитів та боргового фінансування для МП;
- в) у сфері фінансового інжинірингу в межах співробітництва ЄІБ, ЄБРР;
- г) стимулювання банків та інвестиційних фондів;
- д) у сфері фінансового інжинірингу в межах співробітництва ЄК.

8. Надання послуг державам-членам і цільовим регіонам із підготовки якісних проектів є метою такої ініціативи:

- а) спільні європейські ресурси для СМП;

- б) спільна європейська підтримка для сталих інвестицій у міські зони;
- в) спільна підтримка інститутів мікрофінансування в Європі;
- г) сприяння проектам підтримки в європейських регіонах;
- д) спільна європейська підтримка для інвестицій у промисловість.

9. Основними напрямками діяльності якого фонду ЄС є підтримка заходів, спрямованих на скорочення безробіття та розвиток людських ресурсів, людського капіталу:

- а) Європейського соціального фонду;
- б) Європейського фонду регіонального розвитку;
- в) Фонду згуртування;
- г) Європейського фонду управління та забезпечення в сільському господарстві;
- д) Європейського фонду структурного розвитку

10. До депресивних територій ЄС за кількісними ознаками відносять регіони з показником ВВП на душу населення:

- а) меншим від 50 % середнього по ЄС;
- б) меншим від 75 % середнього по ЄС;
- в) меншим від 90 % середнього по ЄС;
- г) більше від 1500 євро;
- д) більшим від 2500 дол. США.

11. Поряд з показником ВВП на душу населення, для надання фінансової допомоги Фонд згуртування використовує також такий індикатор, як:

- а) показник суспільної продуктивності праці;
- б) національне багатство на душу населення;
- в) валовий національний дохід;
- г) валовий суспільний продукт;
- д) валовий регіональний продукт.

12. Пріоритетами Фонду згуртування на період до 2020 р. визначені:

- а) інновації та дослідження, розвиток цифрових технологій;
- б) підтримка малого та середнього бізнесу і низьковуглецева економіка;
- в) створенню технопарків, технополісів, центрів інноваційного розвитку;

- г) розвиток трансєвропейської транспортної мережі та екологічні проекти;
- д) вирішення соціальних проблем і створення нових робочих місць, боротьбу зі змінами клімату.

13. Організаційна форма співробітництва адміністративно-територіальних одиниць європейських держав, що здійснюється відповідно до дво- або багатосторонніх угод про транс-кордонне співробітництво — це:

- а) кластер;
- б) єврорегіон;
- в) INTERREG;
- г) PHARE;
- д) взаємодія.

14. До основних рис єврорегіону належать:

- а) географічні, політичні, функціональні, адміністративні;
- б) історичні, адміністративні, функціональні, географічні;
- в) природно-географічні, адміністративні, економічні, політичні;
- г) географічні, політичні, адміністративні, економічні;
- д) адміністративні, функціональні, географічні, економічні.

15. До цілей INTERREG на підтримку просторового розвитку не належать:

- а) реалізація політичних завдань ESDP у міжнаціональних сферах співробітництва шляхом реалізації об'єднаних проектів;
- б) допомога територіальній інтеграції в ЄС;
- в) розширення потенціалу розвитку відстаючих областей ЄС;
- г) виконання Стратегії модернізації вищої освіти у країнах-учасницях програми та розвиток потенціалу країн-партнерів;
- д) допомога у співпраці між регіонами.

Відповіді до тестів

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Г	Г	А	Б	А	В	А	Г	А	Б	В	Г	Б	А	Г

Завдання 3.1

Заповніть таблицю «Європейські угруповання територіального співробітництва (ЄУТС)».

Країни-члени	Регіони
Угорщина — Словаччина	Karst — Bodva
...	Duero — Douro
...	ArchiMed
...	ZASNET
...	EurodistrictStrasbourg — Ortenau
...	Galicia — Norte Portugal
...	Amphictyony
...	PonsDanubii
...	ВбнбfTriplexConfinium
...	GatetoEurope EGTC Ltd.

Завдання 3.2

Заповніть таблицю «Обов'язкові органи ЄУТС»

Орган	Функції
Збори (представництво всіх членів ЄУТС)	У разі (затвердження) рішень
...
...
...
...

Питання для самоперевірки

1. Які групи фінансових механізмів регіональної політики з позицій історичного розвитку ви могли б назвати? Які з них використовуються на практиці і в сучасних умовах?

2. Дайте визначення дефініції «інвестиційний грант» і назвіть обов'язкові елементи проєктів, які подаються з метою отримання гранту?

3. Які умови отримання та принцип надання грантів як одного з найпотужніших фінансових інструментів сучасної регіональної політики ЄС.

4. Як забезпечується участь громадськості у регіональному розвитку ЄС?
5. Що являє собою фінансова ініціатива ЄС? Назвіть основні з них і в чому полягає їх інноваційність.
6. Назвіть інструменти реалізації регіональної політики ЄС.
7. Яка була мета і призначення створення Європейського соціального фонду?
8. Як розподіляються кошти бюджету структурних програм?
9. На яких пріоритетах зосереджена діяльність європейського Фонду регіонального розвитку?
10. Яка мета функціонування фонду згуртування?
11. Охарактеризуйте основну мету ініціативи INTERREG.
12. Які етапи розвитку пройшла програма INTERREG?
13. Охарактеризуйте проблеми фінансування транскордонно-го співробітництва ЄС.
14. Які особливості програми INTERREG IVC?

Висновки

У процесі збільшення ЄС із поступовим посиленням необхідності подолання суттєвих соціально-економічних диспропорцій у розвитку регіонів значно розширилися рамки регіональної політики ЄС. Інструментарієм досягнення цієї мети став набір спеціалізованих структурних фондів, кількість яких змінювалася відповідно до еволюції цілей регіональної політики ЄС.

Основна частка коштів зі структурних фондів розподіляється у вигляді широкого спектра грантових програм, більшість з яких є інвестиційними. Критерії застосування та конкретні умови гранту відрізняються залежно від конкретного типу програми і напряму фінансування. Основна частка коштів структурної допомоги надається у вигляді безоплатних субсидій або прямої допомоги і меншою мірою — через позики, субсидії відсоткових ставок, гарантії, пайову участь, участь у венчурному капіталі.

З погляду історичного розвитку виділяють п'ять великих груп фінансових механізмів регіональної політики ЄС:

- 1) засоби стримування розміщення нових підприємств у перенаселених регіонах;
- 2) просторова організація економічної діяльності країни;
- 3) державне фінансове стимулювання;
- 4) створення інфраструктури;

5) м'які засоби стимулювання соціально-економічного розвитку.

За методом впливу (прямий чи опосередкований) умовно виокремлюють три основні види механізмів реалізації регіональної політики Європейського Союзу: адміністративні, соціально-психологічні, економічні.

Основні фінансові механізми реалізації регіональної політики на національному та наднаціональному рівнях в ЄС: інвестиційний грант (найпотужніший із механізмів); субсидювання відсоткових ставок; податкові пільги; податкова знижка на амортизацію; субсидії, пов'язані з використанням робочої сили; транспортні пільги.

Крім того, застосовуються негрантові механізми регіональної політики ЄС. Зокрема у 20014–2020 рр. набуває поширення практика залучення фінансового інжинірингу з інструментів європейських структурних та інвестиційних фондів, зокрема через їх спільні з Європейською Комісією ініціативи JESSICA, JEREMIE, JASPERS, JASMINE.

У процесі еволюції політики регіонального розвитку ЄС її основними інструментами стали Європейський фонд регіонального розвитку, Фонд згуртування та Європейський соціальний фонд, через які перерозподіляється близько третини бюджету ЄС. При цьому у різні періоди до фінансування її цілей були залучені також і такі інструменти, як Європейський фонд орієнтації і гарантій у сфері сільського господарства, Фінансовий інструмент підтримки рибальства.

Система інструментів реалізації регіональної політики являє собою сукупність структурних фондів ЄС, що являють собою фінансові інструменти регіональної політики Європейського Союзу, яка націлена на скорочення розриву в рівнях розвитку між окремими регіонами і державами ЄС. До структурних фондів ЄС відносять: *Європейський соціальний фонд* (має статус головного фінансового інструменту ЄС у галузі зайнятості), *Європейський фонд регіонального розвитку* (покладено функції розвитку інфраструктури регіонів, стимулювання створення нових робочих місць), *Фонд згуртування* (фінансування розвитку транспортної інфраструктури та екологічних проєктів).

Одним з об'єктів фінансування регіональної політики ЄС зі структурних фондів є територіальна кооперація, в рамках якої здійснюється єврорегіональне співробітництво — складне і багатогранне явище розвитку сучасної регіональної економіки, підходи до оцінювання якого передбачають застосування система-

тизованої та багаторівневої системи індикаторів. Одним із головних інструментів підтримки транснаціональних проєктів регіонального розвитку, що стимулює міжрегіональне співробітництво в ЄС, є *INTERREG*. Програма фінансується Європейським фондом регіонального розвитку. Мета даної ініціативи — зміцнення економічного та соціального настрою в Європейському Союзі, з особливою увагою до віддалених регіонів, які розташовані на координатах країн-кандидатів.

Перелік використаних джерел

Глосарій термінів Європейського Союзу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.europa.dovidka.com.ua

Законодавство ЄС. Portalsite of the European Union [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu>

Мочерний С.В. (2001). Методологія економічного дослідження. — Львів: Світ. — 416 с.

Нехайчук Д.В. (2012). Формування механізму фінансового забезпечення сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика: монографія. — Сімферополь: Тарпан. — 475 с.

Офіційна веб-сторінка Комітету Регіонів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cor.eu.int>

Офіційний сайт ЄС: Cohesion policy 2014 — 2020 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy

Офіційний сайт ЄС: Regional policy [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy

Програма INTERREG IVC [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.interreg4c.eu/>

Рогова О.В. Моделювання результативності єврорегіонального співробітництва задля коригування темпів економічного зростання [Електронний ресурс] // Ефективна економіка. — 2013. — № 3. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1897>. — (Електронне наук. фах. видання).

Рудяков П. (2002). Сучасні європейські інтеграційні проєкти: мотиви, моделі, ризики, регіональний та глобальний контекст // Політична думка. — № 2-3. — С. 91—107.

Федонюк С.В. (2006). Європейська інтеграція: регіональна політика Європейського Союзу. Короткий лексикон / Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. — Луцьк: РВВ «Вежа». — 101 с.

Чужиков В.І. (2010). Європейська інтеграційна політика: навч. посібник / [А.М. Поручник, В.І. Чужиков, Д.О. Ільницький, О.А. Федірко; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В.І. Чужикова]. — К.: КНЕУ. — 451 с.

Шаповал П. (2002). Регіональний вимір державного управління в умовах інтеграції України в ЄС // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України, № 2. — С. 219—223.

Шум С.О. (2013). Зарубіжний досвід інвестиційної взаємодії центру та регіонів у програмах економічного розвитку // Комунальне господарство міст. — № 108. — (Наук.-техн. зб.).

ЕС, DGRP (2008). EU Cohesion policy 1988—2008. Luxembourg, 44 p.

EU grant recipients and contractors [Електронний ресурс] / Official page of the European Union. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/contracts_grants/beneficiaries_en.htm.

Helen S. (2005). Policy — making in the European Union / Oxford University Press, 570 p.

JASPERS (Joint Assistance to Support Projects in European Regions) [Електронний ресурс] / Official page Joint Assistance to Support Projects in European Regions. — Режим доступу: <http://www.jaspers — europa — info.org>.

Joint European Resources for Micro to Medium Enterprises [Електронний ресурс] / Official page. — Режим доступу: <http://www.eif.org/>

Pochet P. (1998). The European Union and the Process of Social Convergence / Pochet P., Antoons J. / Observatoire Social European Report // Belgian Review of Social Security, p. 85-90.

Reform of the Structural Funds 2000—2006 (1999). Comparative analysis — EU Structural Funds, 31 p.

State aid: what is possible under EU rules — briefing [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.eubusiness.com/Competition/eu — state — aid — guid>

Swinburne K. (2014). Guide to European Funding, Conservative MEP for Wales, 27 p.

Розділ 4

КРЕАТИВНА ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕГІОНІВ ЄС

Компетенції, що будуть сформовані у процесі опанування розділу

- ✓ розширення знань про сутність креативної економіки та базову структуру креативного сектору економіки в ЄС;
- ✓ уміння визначати роль культурної і креативної індустрій у реалізації стратегії «Європа-2020» та регіональної політики ЄС, зокрема країн ЦСЄ;
- ✓ вміння аналізувати передумови, особливості і потенціал креативного розвитку окремих регіонів ЄС;
- ✓ навички застосування досвіду розвитку креативного сектору економіки країн ЦСЄ у господарській практиці України;
- ✓ знання основних галузей розвитку креативної економіки в країнах Центральної та Східної Європи та основних проблем, з якими стикаються країни ЦСЄ у процесі розвитку креативної економіки;
- ✓ уміння виявляти особливості розвитку креативної економіки в таких країнах ЦСЄ, як Латвія, Румунія, Естонія, Польща.

4.1 СКЛАДОВІ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ ЄС

(З. С. СОКОЛОВА)

Креативна економіка (*creative economy*) сьогодні стала потужною перетворювальною силою, з величезним потенціалом для розвитку. Це один з найшвидше зростаючих секторів світової економіки не тільки з позицій отримання доходів, але й також для створення робочих місць і прибутків від експорту. Однак це не всі напрями прикладання креативної економіки. Набагато більша частина інтелектуальних і креативних ресурсів у світі сьо-

годні інвестована в індустрії культури. Основна частина нематеріальних продуктів цих індустрій є такими ж реальними і важливими, як в інших індустріях. У ХХІ ст. людська креативність та інновації, як на індивідуальному, так і на суспільному рівнях є ключовими факторами цих індустрій, перетворившись у справжнє багатство націй. Культура повсюдно все більше укріплює шляхи розуміння світу людьми, усвідомлення місця людини в світі, утверджує їх громадські права і просуває продуктивні відносини з іншими.

Креативна економіка виникла як потреба зосередження уваги на ролі креативності як засобу в сучасному економічному житті втілити ідею, що економічний і культурний розвиток є не просто не відокремленими явищами, а що вони є частиною ширшого процесу сталого розвитку, в яких економічне і культурне зростання відбувається разом.

Термін «креативна економіка» був введений у 2001 р. британським письменником і медіа-менеджером Джоном Хоукінсом (Howkins J., 2001) в книзі про співвідношення між креативністю та економікою. Окремо ці обидва явища не були новими для Дж. Хоукінса, але те, що було новим це — природа та межі зв'язку між ними і те, як вони об'єднуються, щоб створити виняткову цінність і багатство. Дж. Хокінс виділяв два види креативності: людське виконання як особистостями і та, що генерує продукт. Перший є універсальною характеристикою людства і зустрічається у всіх суспільствах і культурах. Другий більше представлений в індустріальних суспільствах, які надають більшого значення новинкам, науці і технологічним інноваціям, а також праву інтелектуальної власності.

Американський учений Річард Флорида доповнив цю концепцію поняттям «креативного класу» (creative class), який визначав на основі здібності до креативності. За Р. Флоридою, це — не просто інтелект; креативність передбачає здатність до синтезу через просіювання даних, образів і матеріалів придумати щось нове і корисне. Креативний клас включає людей науки і техніки, архітектури та дизайну, освіти, мистецтва, музики і розваг, а також професіоналів у бізнесі, фінансах і праві, економічна функція яких полягає у створенні нових ідей, нових технологій або нового творчого контенту. Це професійні, наукові та художні працівники, чия діяльність активізує економічний, соціальний і культурний розвиток, особливо в містах. Це люди, які додають економічну вартість через креативність. Цінність креативного класу полягає в індивідуальності, меритократії (система, за якої стано-

вище людини в суспільстві визначається за її здібностями), різноманітності і відкритості.

Р. Флорида стверджує, що ми вступаємо у креативний вік (age), тому зростання креативності стає головним фактором розвитку економіки. Толерантність (або терпимість) є необхідною умовою для залучення людського капіталу. Спираючись на цю ідею, він сформулював свою, відмінну від традиційної, теорію 3 T, за якою основою економічного зростання є не тільки технологія і талант, якій сприяють зростанню, а ще й толерантність (Florida R., 2005).

Усе це поступово робить ваговішим поняття «креативні підприємці» (creative entrepreneurs), яке характеризує успішних і талановитих, підприємницьких людей, що здатні перетворити ідеї на креативні продукти або послуги для суспільства. Ця термінологія походить від концепції культурного підприємництва (cultural entrepreneurship), оскільки стосується формування стратегії, організаційної структури та лідерства в культурному контексті. Підприємництво в цьому сенсі описується як новий спосіб мислення, нове ставлення: пошук можливостей у рамках середовища культурної організації, щодо культурної місії як відправної точки. На думку професора Утрехтського університету Джіпа Хагорта, після виникнення і розвитку арт-менеджменту культурне підприємництво стало провідною організаційною філософією XXI ст. Креативні підприємці також активніші у просуванні інновацій (Nagoort G., 2009)

Ідея креативної економіки також має особливе застосування до економіки міста, що призвело до появи концепції креативного міста. Такі міста, як правило, будуються на міцній соціальній і культурній інфраструктурі, щоб мати відносно високу концентрацію креативної зайнятості і бути привабливими для інтелектуальних інвестицій завдяки їх добре встановленим культурним засобам. Англійський урбаніст Чарльз Лендрі у своїй фундаментальній роботі з концепції креативного міста стверджує, що міста мають один ключовий ресурс — їх люди. І тоді креативність заміняє розташування, природні ресурси і доступ до ринків, перетворюючись на основний ключ до динамічного розвитку міст (Landry Landry C., 2000).

Єдиного визначення креативної економіки поки не існує. Це суб'єктивне поняття, яке ще формується. Однак спостерігається все більша узгодженість у поглядах на виділення основних груп креативних індустрій. Їх аналіз і узагальнення здійснює ЮНКТАД у співробітництві з ЮНЕСКО. У звіті ЮНКТАД за 2010 р.

дається визначення: «Креативна економіка — це еволюціонуюча концепція, яка ґрунтується на креативних засобах і потенційно породжує економічне зростання та розвиток. Вона має свої особливості: може сприяти формуванню доходів, створенню робочих місць та отриманню прибутків від експорту, просуваючи соціальну інтеграцію, культурне розмаїття та людський розвиток; охоплює економічні, культурні та соціальні аспекти, взаємодіючи з технологіями, інтелектуальною власністю і туризмом; це комплекс заснованої на знаннях господарської діяльності у поєднанні з аспектами розвитку і наскрізними зв'язками на макро- і мікрорівнях в економіці в цілому; це можливий варіант розвитку, який вимагає інноваційних міждисциплінарних політичних заходів і міжвідомчої діяльності; основою креативної економіки є креативні індустрії».

Креативні індустрії, які використовують креативні активи та багаті культурні ресурси, дозволять їх країнам не тільки розповісти свою історію та сформувати їхню власну культурну ідентичність для них самих і навколишнього світу, а також забезпечать ці країни джерелом економічного зростання, створенням робочих місць і розширенням участі в глобальній економіці. Разом з тим креативна економіка сприяє соціальній інтеграції, культурному розмаїттю та людському розвитку.

Поняття креативної економіки є дуже широким і включає не тільки культурні товари та послуги, а й іграшки, ігри і всю індустрію науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР). Тому, визнаючи культурну діяльність і культурні процеси як ядро нової потужної економіки, це буде також стосуватись проявів креативності, в індустріях, які раніше традиційно не сприймались як культурні.

Сфера креативної економіки визначається межами креативних індустрій. Однак у науковій літературі і в політичних колах не існує однозначного підходу до визначення креативних індустрій, особливо щодо паралельної концепції культурних індустрій. Інколи роблять відмінності між креативними та культурними індустріями, інколи ці два терміни використовують як синоніми.

Концепція культурних продуктів може бути сформульована, якщо поняття «культура» розуміти в його або антропологічному, або функціональному сенсах. Можна було б визначати, наприклад, такі культурні товари і послуги, як вироби мистецтва, музичні виступи, література, кіно- і телевізійні програми і відеоігри, за умови наявності у них таких характеристик (UNESCO. Creative

Economy Report, 2013): їх виробництво потребує певного внеску людської креативності; вони є засобом передачі символічних повідомлень тим, хто їх споживає, тобто вони більше, ніж просто утилітарні засоби, вони додатково виконують комунікативні цілі; містять, принаймні потенційно, певну інтелектуальну власність, через що їх можна зарахувати до окремих осіб або груп, які виробляють такі товари або послуги.

Альтернативне, або додаткове, визначення культурних товарів і послуг походить із типів розгляду цінностей, які вони втілюють або породжують. Можна припустити, що ці товари і послуги мають культурну цінність на додаток до їхньої комерційної цінності, але ця культурна цінність повною мірою не може бути виміряна грошима. Іншими словами, різного роду культурні товари і послуги цінуються як тими, хто їх виробляє, так і тими, хто їх споживає з соціальних і культурних причин. Цілком імовірно, що культурна та соціальна цінність цих товарів може доповнити або перевершити їх суто економічну цінність. Ці причини можуть містити себе естетичні міркування або внесок у спільне усвідомлення культурної ідентичності. Якщо така культурна цінність може бути виділена, то вона може слугувати як спостережена характеристика, за допомогою якої можна відрізнити культурні товари та послуги від інших типів товарів. Визначені у такий спосіб культурні товари та послуги можна розглядати як підмножину більш широкої категорії, яку можна назвати «креативні товари та послуги», чия продукція вимагає досить значного рівня креативності.

Отже, категорія «креативна» виходить за межі культурних товарів і послуг, наприклад, мода і програмне забезпечення, які за змістом можна розглядати як комерційні продукти, але їхнє виробництво передбачає певний рівень креативності. Ця відмінність є основою для диференціації між культурними і креативними індустріями.

Використання терміна «креативні індустрії» (Creative industries) в різних країнах відрізняється. Виникла ця дефініція в Австралії у 1994 р. у доповіді «Креативна нація». Цей термін набув широкого поширення у 1997 р., коли політики Департаменту Великобританії з культури, ЗМІ та спорту визначили спеціальну комісію з креативних індустрій. З тих пір визначення «креативні індустрії» було удосконалено, розширило сферу культурних індустрій за межі мистецтва і змістилося до потенційної комерційної діяльності, яке донедавна розглядалось повністю або переважно в нееконічних термінах.

Важливою віхою у виборі концепції креативних індустрій стала XI міністерська конференція ЮНКТАД 2004 р. На цій конференції, тема креативних індустрій була введена в Міжнародний економічний порядок розвитку, спираючись на рекомендації Керівного комітету з креативних індустрій і розвитку.

ЮНКТАД розділяє дві групи креативних індустрій: «верхня діяльність» (upstream activities): традиційні культурні заходи, такі як виконавське мистецтво або образотворче мистецтво; «нижня діяльність» (downstream activities): ця діяльність є набагато ближчою до ринку, наприклад, реклама, видавнича або пов'язана зі ЗМІ діяльність. За ЮНКТАД, друга група набула свого промислового значення від низьких витрат відтворення та легкої передачі до інших економічних індустрій. З цієї позиції культурні індустрії є підмножиною креативних індустрій.

Підхід ЮНКТАД до визначення креативних індустрій спирається на розширення поняття «креативність» у межах від діяльності, що має сильну художню складову, до «будь-якої економічної діяльності, в результаті якої виробляються символічні продукти з сильною залежністю від інтелектуальної власності та для як можливо ширшого попиту».

В ЮНКТАД були визначені такі ознаки креативних індустрій (UNCTAD. Creative Economy Report, 2010): є цикли створення, виробництва і розподіл товарів і послуг, які використовують креативність та інтелектуальний капітал як первинні інвестиції; являють собою комплекс заходів, заснованих на знаннях, зосереджені на мистецтві, але не обмежуються цим, потенційно мають дохід від торгівлі і права інтелектуальної власності; включають матеріальні продукти та нематеріальні інтелектуальні або художні послуги з креативним змістом, економічною цінністю та ринковими завданнями; розташовані на перетині ремісничих справ, послуг і промислових секторів; являють собою новий динамічний сектор у світовій торгівлі.

Отже, креативні індустрії є широкими за масштабами, взаємодіючи в різних секторах. Ці креативні сектори варіюються від діяльності, яка ґрунтується на традиційних знаннях і культурній спадщині, таких як художні промисли і культурні свята, до технологічніших і орієнтованіших на обслуговування підгруп, таких як аудіовізуальні та нові медіа.

Більшість країн та інститутів включають різні індустрії до «креативних індустрій», але дуже мало хто намагається класифікувати їх, об'єднавши у сфери, групи або категорії. Проте саме такий підхід сприятиме розумінню крос-секторальної взаємодії, а також роз-

кладу ширшої картини. Класифікація, побудована на виділенні сфер, груп і категорій також забезпечить узгодженість кількісного та якісного аналізу креативної економіки в різних країнах.

За класифікацією ЮНКТАД креативні індустрії поділяються на чотири великі групи (UNCTAD. Creative Economy Report, 2010): спадщина (heritage), мистецтво (arts), медіа (media) та функціональні творіння (functional creations).

Залежно від напрямів застосування ці групи креативних індустрій виробляють відповідні креативні товари і послуги.

Спадщина. Культурна спадщина є джерелом усіх форм мистецтва і втіленням культурних і креативних індустрій. Це така спадщина, яка несе в собі разом культурні аспекти від історичного, антропологічного, етнічного, естетичного і соціального ще й креативний вплив і є джерелом спадкових товарів і послуг, а також культурної активності. Ця група розділена на дві підгрупи: індустрії, які виражають традиційну культуру: художні ремесла, фестивалі і свята; культурні та археологічні пам'ятники, музеї, бібліотеки, виставки і т. ін.

Мистецтво. Об'єднує креативні індустрії, які базуються виключно на мистецтві та культурі. Це вироби мистецтва, які нахненні спадщиною, індивідуальними цінностями та символічним сенсом. Ця група представлена двома великими підгрупами: образотворче мистецтво (живопис, скульптура, фотографія, антикваріат) і виконавське мистецтво (жива музика, театр, танець, опера, цирк, ляльковий театр) і т. д.

Медіа. Об'єднує дві підгрупи індустрій, які виробляють креативний контент для широкої аудиторії (нові медіа належать до окремої категорії): видавнича справа і друковані видання: книги, преса та інші публікації; аудіовізуальні засоби: фільми, телебачення, радіо, мережі широкого мовлення.

Функціональні творіння. Це індустрії, скеровані більше на попит і послуги, орієнтовані на індустрії, які створюють товари і послуги з функціональним призначенням. Ця група розділена на підгрупи: дизайн (інтер'єр, графіка, мода, ювелірні вироби, іграшки); нові медіа (ЗМІ) — архітектурні, рекламні, культурно-розважальні; креативні НДДКР, цифрові та інші суміжні творчі послуги.

Креативні послуги: архітектурні, рекламні, культурно-рекреаційні, креативні НДДКР, цифрові та інші суміжні творчі послуги.

Суміжні індустрії (Related industries) — це індустрії, пов'язані з креативною діяльністю, тобто допоміжні індустрії або обладнання, яке є необхідним для виробництва та споживання креативного контенту. Тому товари та послуги, які вони виробляють

важливо враховувати при аналізі показників креативної економіки з метою забезпечення прозорості ринку і в якості інструменту для аналізу майбутнього попиту.

Креативні товари суміжних індустрій: аудіовізуальні товари, дизайн, нові ЗМІ, виконавське мистецтво, видавнича справа, образотворче мистецтво.

Креативні послуги суміжних індустрій: виплати за роялті та ліцензії, комп'ютерні та інформаційні послуги.

Статичні дані про показники виробництва у креативній економіці по країнах є обмеженими, що унеможливує виявлення тенденцій у цьому напрямі. Статистичні відомості з торгівлі креативними товарами та послугами є доступними на сайті ЮНКТАД у динаміці за десять років — з 2002 по 2011 (за деякими показниками — з 2003 по 2012 р.). Це дозволяє визначити структуру та тенденції у розрізі базової форми міжнародних економічних відносин, а саме — міжнародної торгівлі креативними товарами і послугами.

За середньостатистичним показником (станом на 2012 р.) у секторальній структурі торгівлі креативними товарами ЄС (у цілому) як в експорті, так і в імпорті домінує дизайн — близько 50 %. Інші групи товарів, крім виконавського мистецтва із зовсім малою часткою — лише 1 %, мають показники приблизно однакового рівня — у межах від 15 до 5 %: видавнича справа — 15 % (в експорті) і 11 % (в імпорті), аудіовізуальні товари — 11 і 9 %, образотворче мистецтво — 10 і 9 %, нові ЗМІ — 7 і 9 %, художні промисли 5 і 6 % (рис. 4.1, 4.2).

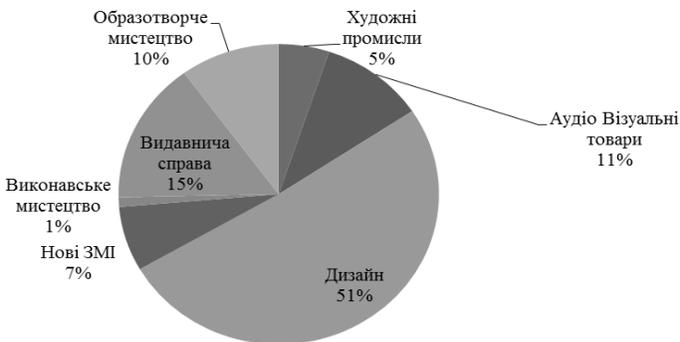

Рис. 4.1. Структура експорту креативних товарів країн ЄС (27 членів, без Хорватії) за 2012 р., %

Джерело: Складено автором на основі даних ЮНКТАД.

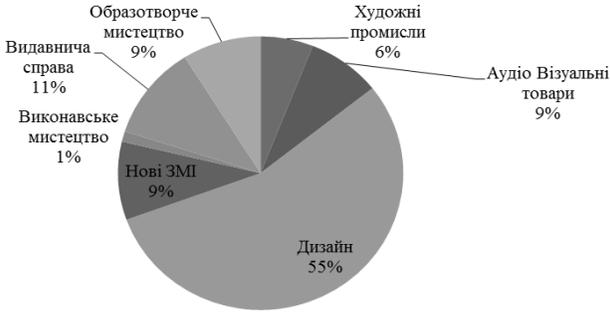

Рис. 4.2. Структура імпорту креативних товарів країн ЄС (27 членів, без Хорватії) за 2012 р., %

Джерело: Складено автором на основі даних ЮНКТАД.

У торгівлі креативними послугами країн ЄС загальну тенденцію поки важко визначити. Тут в імпорті спостерігається переважання послуг, пов'язаних із патентними угодами (архітектурні, інжинірингові та інші технічні послуги та НДДКР); в експорті стабільне домінування тієї чи іншої креативної послуги не спостерігається (це питання детально розглянуто в параграфі 4.2).

За середньостатистичним показником (2011 р.) у секторальній структурі торгівлі креативними товарами суміжних індустрій ЄС (у цілому), значення яких полягає у виробництві та споживанні креативного контенту, як в експорті, так і в імпорті домінують три групи товарів із часткою приблизно по 30 %: аудіовізуальні товари — 33 % в експорті і 35 % — в імпорті, нові ЗМІ — 30 і 38 %, дизайн — 27 і 20 %. Частка інших товарів незначна: образотворче мистецтво — 4 % в експорті і 3 % — в імпорті; видавничі справи — 5 і 3 %; виконавське мистецтво по 1 % (рис. 4.3, 4.4).

Рис. 4.3. Структура експорту креативних товарів суміжних індустрій країн ЄС (27 членів, без Хорватії) за 2011 р., %

Джерело: Складено автором на основі даних ЮНКТАД.

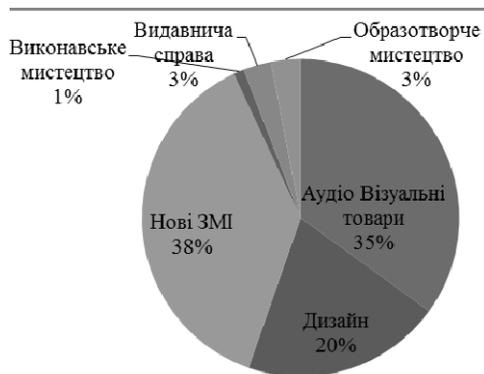

Рис. 4.4. Структура імпорту креативних товарів суміжних індустрій країн ЄС (27 членів, без Хорватії) за 2011 р., %

Джерело: Складено автором на основі даних ЮНКТАД.

На рис. 4.1–4.4 можна побачити, що із двох вказаних груп, визначених ЮНКТАД, у торгівлі ЄС домінує група товарів креативних індустрій з нижньої діяльності (downstream activities), що є ближчою до ринку, а товари з групи верхньої діяльності (downstream activities) представлені менше.

Рівнозначність часток окремих груп креативних товарів, а також креативних товарів суміжних індустрій в обсягах їх експорту та імпорту країн ЄС (див. рис. 4.1–4.4) свідчить про те, що ці обміни ґрунтуються не на надлишкових факторах виробництва за класичною теорією (тобто ці обміни не регулюються правилами ринку), а ґрунтуються на обміні ідей (пітчінг), який є тенденцією останнього десятиріччя.

Про неперетворення на надлишковий фактор виробництва креативних товарів і креативних товарів суміжних індустрій свідчить також незначна частка їх експорту та імпорту у ВВП ЄС. Згідно з даними ЮНКТАД з 2003 по 2012 р. ця частка становить приблизно 1 %, при тому, що абсолютні обсяги експорту та імпорту цих товарів зростають.

За статистичними даними ЮНКТАД, абсолютні показники обсягів торгівлі креативними товарами та креативними товарами суміжних індустрій у ЄС мають тенденцію до зростання: з 2003 по 2012 рр. збільшилися приблизно у півтора разу. За цей період обсяги експорту креативних товарів ЄС зросли з 96,4 до 129,6 млрд дол. США, а імпорту — з 93,3 до 139,3 млрд дол. США. Обсяги експорту креативних товарів суміжних індустрій ЄС з 2002

по 2011 р. підвищилися з 150,5 до 186,8 млрд дол. США, а імпорту — з 155 до 248,3 млрд дол. США.

У структурі зовнішньої торгівлі креативними товарами ЄС з 2003 по 2012 р. найбільше зростання обсягів спостерігається по товарах дизайну — з 99,9 до 142,9 млрд дол. США. У структурі зовнішньої торгівлі креативними товарами суміжних індустрій у 2002–2011 рр. найбільше піднесення спостерігається по товарах аудіовізуальних (з 106 до 147,7 млрд дол. США), дизайну (з 57,4 до 105,5 млрд дол. США) і нових ЗМІ (з 111,8 до 149 млрд дол. США).

Попри збільшення обсягів торгівлі креативними товарами та креативними товарами суміжних індустрій ЄС їхня частка в світі має тенденцію до зменшення. З 2003 по 2012 р. частка експорту креативних товарів ЄС у світі знизилася з 43 до 27 %, а імпорту — з 39 до 32 %. З 2002 по 2011 р. частка експорту креативних товарів суміжних індустрій ЄС у світі стала меншою з 40 до 22 %, а імпорту — з 39 до 29 %.

Серед різних груп креативних товарів найбільший спад частки торгівлі цими товарами ЄС у світі відбувся в експорті аудіовізуальними товарами — з 72 до 43 %, а серед креативних товарів суміжних індустрій — в експорті аудіовізуальних товарів (з 40 до 22 %), дизайну (з 47 до 22 %) та нових ЗМІ (з 36 до 19 %).

Причинами такої тенденції є переважно зовнішні фактори: посилення конкурентних позицій серед інших країн світу, насамперед США, Японії, Китаю; диференціація креативних послуг і виникнення нових секторів; кооперування креативних компаній поза ЄС; розвиток пітчінгу (англ. *pitching*, тобто продаж ідей).

Значення і роль креативного розвитку регіонів ЄС полягає в ефектах його складових для економічного розвитку цих регіонів. Як було зазначено вище, частка експорту креативних товарів у ВВП ЄС становить приблизно 1 %. Це говорить про те, що економічний ефект від торгівлі в креативних індустріях для зростання економік ЄС поки є незначним, проте їх значення виявляється через інші ефекти. У звіті Єврокомісії щодо європейської статистичної системи з культури встановлюють три головні ефекти креативних індустрій: виробничий ефект (*production spillover*), пізнавальний ефект (*knowledge spillover*) і мережевий ефект (*network spillover*) (ESSnet — CULTURE, 2012).

Виробничий ефект виявляється в тому, що креативні індустрії пришвидшують зростання в інших секторах завдяки їхній ролі у виробничому процесі. Також вони мають ефект на попит (*demand spillover*) через те, що діяльність (бізнес) у креативних

індустріях впливає на попит для комплементарних продуктів в інших індустріях. Тут наймовірніше, виявлять себе два типи ефектів — ефекти розширення ринку або інтраринкові ефекти (market expanding spillovers or intra-market spillovers) — розвиток продукту однієї фірми розширює ринок для ряду додаткових продуктів; ефекти створення ринку, або інтерринкові (міжринкові) ефекти (market making spillovers or inter-market spillovers) — розвиток продукту на одному ринку розвиває новий ринок для інших продуктів.

Креативні індустрії мають *пізнавальний ефект*, якщо фірми в інших секторах матимуть вигоду від нових ідей, відкриттів або процесів, розроблених у креативних індустріях, і які застосовуються і комерціалізовані в інших секторах економіки без компенсації. Ефекти пізнання креативних індустрій виявляються в різних напрямках, а саме — у поширенні знань організаційних, емпіричних, міждисциплінарних, підприємницьких або щодо трудової мобільності.

Мережний ефект відбувається тоді, коли фірми набувають переваг від інших фірм, які розташовані неподалік. У цьому напрямі розрізняють три типи ефектів: концентрації, кластерний (утворення кластерів) і створення привабливого середовища.

4.2. СЕКТОРАЛЬНА СТРУКТУРА КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

(З. С. СОКОЛОВА)

У торгівлі *креативними товарами* країн ЄС явно домінує дизайн (див. рис. 4.1 і 4.2). Проте окремо по країнах ЄС структура торгівлі креативними товарами не схожа з усередненим показником. При цьому існує відмінність по цих показниках між членами ЄС, які ввійшли до його складу до 2004 р., так звані *старі члени*, і після 2004 р., так звані *нові члени*, тобто країни Центральної та Східної Європи.

У всіх нових членів у 2012 р. в експорті явно домінують товари групи дизайн: від 45 % у Словенії до 93 % — у Мальти. Тільки у кількох з них, крім цих товарів, вагому частку займають товари видавничої справи, а саме: у Латвії — 29 %, Словенії — 36 %, Хорватії — 29 % (рис. 4.5).

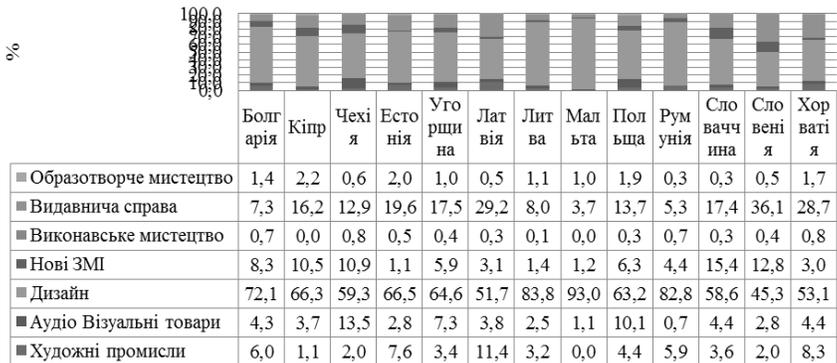

Рис. 4.5. Структура експорту креативних товарів країн ЄС (13 нових членів, прийнятих після 2004 р., включаючи Хорватію) за 2012 р., % від усіх креативних товарів

Джерело: Складено автором на основі даних ЮНКТАД.

У старих членів у 2012 р. в експорті також домінують товари групи дизайн, але з меншою часткою порівняно з новими членами: від 20 % в Ірландії до 85 % в Італії; і не в усіх старих членів переважає лише ця група, зокрема, аудіовізуальні товари мають в Ірландії більшу частку (65 %), ніж дизайн, у видавничій справі вагома частка у Люксембурзі — 25 % і Швеції — 29 %, образотворче мистецтво — у Великобританії — 33 % (рис. 4.6).

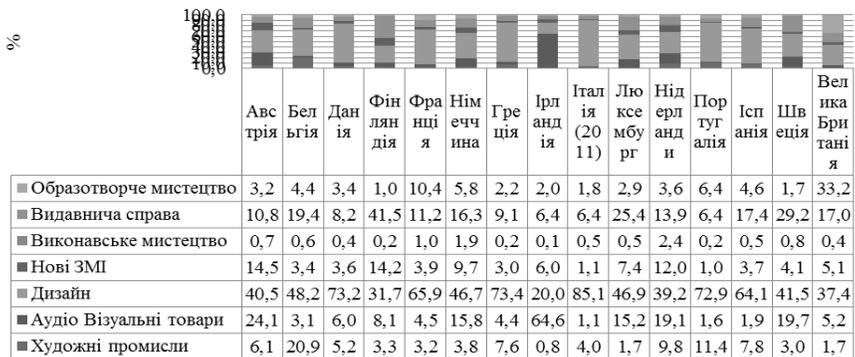

Рис. 4.6. Структура експорту креативних товарів країн ЄС (15 старих членів до 2004 р.) за 2012 р., % від усіх креативних товарів

Джерело: Складено автором на основі даних ЮНКТАД.

У структурі імпорту креативних товарів країн ЄС також домінує дизайн. Однак, на відміну від експорту, як у нових, так і у старих членів є схожим: дизайн вагомо превалює в обох групах. У нових членів його частка варіюється від 47 % в Угорщини до 71 % у Мальти (рис. 4.7); у старих членів — від 47 % у Великобританії до 65 % у Франції. Єдиним винятком тут є Велика Британія, в якій вагому частину в структурі також має образотворче мистецтво — 26 % (рис. 4.8).

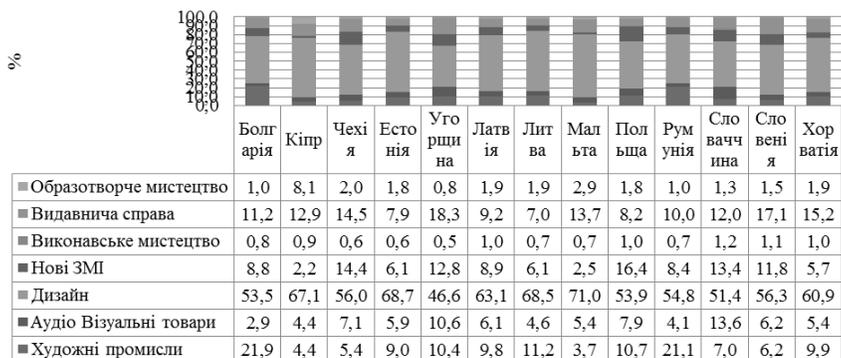

Рис. 4.7. Структура імпорту креативних товарів країн ЄС (13 нових членів, прийнятих після 2004 р., включаючи Хорватію) за 2012 р., % від усіх креативних товарів

Джерело: Складено автором на основі даних ЮНКТАД.

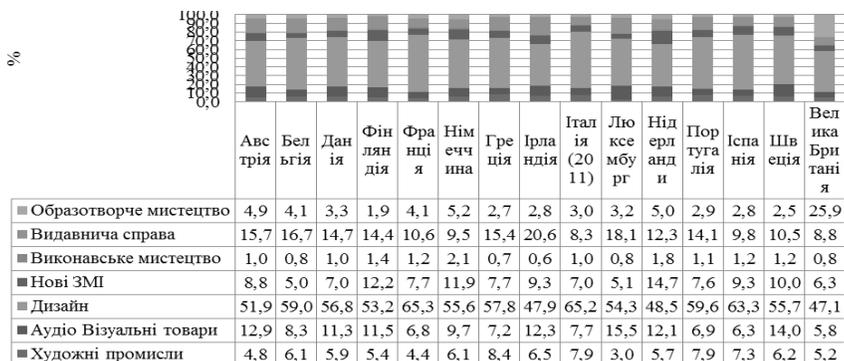

Рис. 4.8. Структура імпорту креативних товарів країн ЄС (15 старих членів до 2004 р.) за 2012 р., % від усіх креативних товарів

Джерело: Складено автором на основі даних ЮНКТАД.

В структурі торгівлі *креативними товарами суміжних індустрій ЄС* (у цілому) домінують аудіовізуальні товари, нові ЗМІ та дизайн (див. рис. 4.3 і 4.4) — про це зазначено в параграфі 4.1. Окремо по країнах ЄС ці показники також відрізняються від середнього значення. У більшості нових членів у 2011 р. в експорті превалюють аудіовізуальні товари, у (Чехії та Литві) — нові ЗМІ, ще у двох (Мальта, Хорватія) — дизайн (рис. 4.9).

У різних старих членів окремо домінують аудіовізуальні товари, нові ЗМІ та дизайн, проте не виділяється більшість країн із переважанням одного типу цих товарів в експорті: у чотирьох з них (Бельгія, Італія, Люксембург, Великобританія) превалює дизайн, у трьох (Данія, Фінляндія, Греція) — аудіовізуальні товари, у двох (Ірландія, Нідерланди) — нові ЗМІ, в одній країні (Фінляндія) також вагома частка в експорті видавничої справи (рис. 4.10).

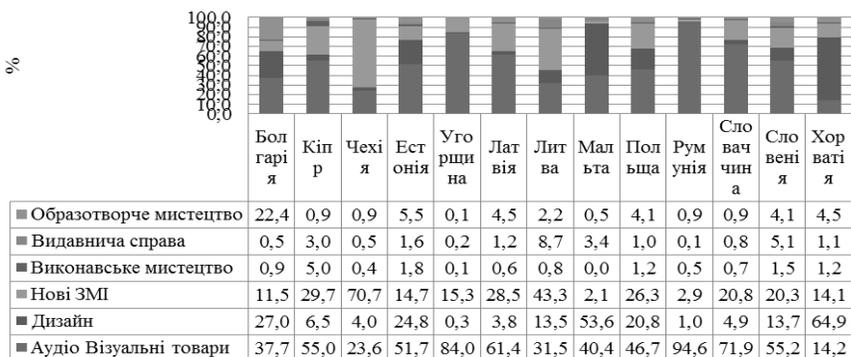

Рис. 4.9. Структура експорту креативних товарів суміжних індустрій країн ЄС (13 нових членів, прийнятих після 2004 р., включаючи Хорватію) за 2011 р., % від усіх креативних товарів суміжних індустрій

Джерело: Складено автором на основі даних ЮНКТАД.

У структурі імпорту креативних товарів суміжних індустрій як у нових, так і у старих членів ЄС у 2011 р. явно превалюють аудіовізуальні товари і нові ЗМІ. Винаток становлять нові члени — Кіпр і Мальта, серед старих членів — Бельгія та Люксембург, у яких вагому частку в структурі імпорту цих товарів займає дизайн (рис. 4.11 і 4.12).

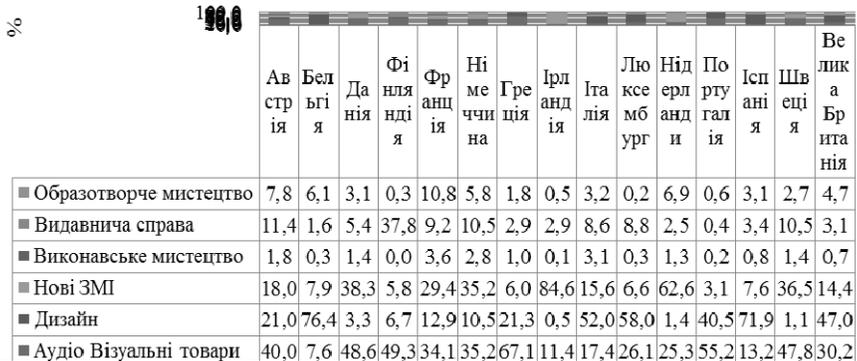

Рис. 4.10. Структура експорту креативних товарів суміжних індустрій країн ЄС (15 старих членів до 2004 р.) за 2011 р., % від усіх креативних товарів суміжних індустрій

Джерело: Складено автором на основі даних ЮНКТАД.

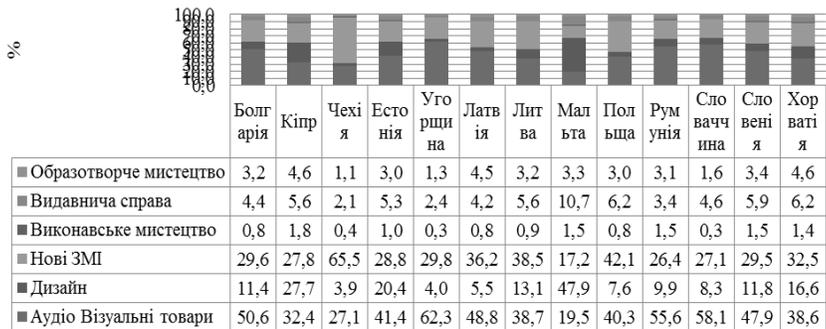

Рис. 4.11. Структура імпорту креативних товарів суміжних індустрій країн ЄС (13 нових членів, прийнятих після 2004 р., включаючи Хорватію) за 2011 р., % від усіх креативних товарів суміжних індустрій

Джерело: Складено автором на основі даних ЮНКТАД.

Частка *креативних послуг* у загальному обсязі експорту послуг у нових і старих членів за 2011 р. варіюється в межах від 2 до 13 %, крім Мальти з показником 43 %, яка суттєво випереджає усіх членів завдяки її рекреаціям. Серед нових членів ЄС лідерами з експорту креативних послуг з показником близько 10 % є Чехія, Угорщина, Польща, Румунія; аутсайтери — Кіпр і Литва — близько 2 % (рис. 4.13). Серед старих членів по експорту креати-

вних послуг лідерами є Австрія, Бельгія, Німеччина, Швеція, Великобританія із показником близько 11 %, а аутсайдерами — Греція та Ірландія із показником на рівні 1–2 % (рис. 4.14).

У структурі експорту креативних послуг у нових і старих членів домінують дві групи товарів, показник кожної з них становить до 6 %:

- у нових членів — це, по-перше, реклама, дослідження ринків, вивчення громадської думки, і по-друге, екреаційні послуги (рис. 4.13);

- у старих членів (крім Люксембурга) — це послуги, реалізація яких пов'язана з отриманням патентів: 1) архітектурні, інжинірингові та інші технічні послуги, і 2) НДДКР (рис. 4.14).

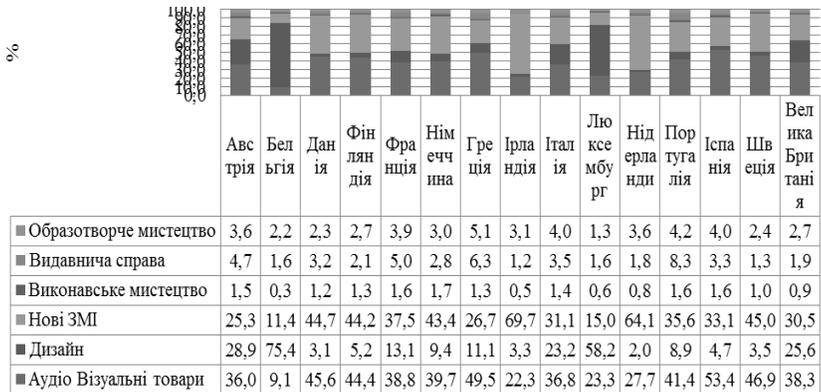

Рис. 4.12. Структура імпорту креативних товарів суміжних індустрій країн ЄС (15 старих членів до 2004 р.) за 2011 р., % від усіх креативних товарів суміжних індустрій

Джерело: Складено автором на основі даних ЮНКТАД.

У структурі імпорту креативних послуг серед нових членів не спостерігається загального домінування одного типу послуг. Проте, на відміну від їхнього експорту, у більшості із цих членів вагому частку в структурі імпорту — від 2 до 5 % — займають креативні послуги, пов'язані із патентними угодами, — це Болгарія, Хорватія, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Польща, Румунія, Словаччина. З них НДДКР переважають тільки в структурі імпорту Угорщини, в інших нових членів — архітектурні, інжинірингові та інші технічні послуги.

В структурі імпорту креативних послуг більшості старих членів також спостерігається домінування креативних послуг,

пов'язаних із патентними угодами, крім 6 членів (Бельгія, Греція, Італія, Люксембург, Португалія, Іспанія). Із решти 9 старих членів у структурі 6-х (Фінляндія, Франція, Ірландія, Нідерланди, Швеція, Великобританія) домінують НДДКР і становлять від 4 до 14 %; у структурі 3-х (Австрія, Данія, Німеччина) — архітектурні, інжинірингові та інші технічні послуги на рівні 3–4 %.

У структурі експорту креативних послуг суміжних індустрій нових членів явно домінують комп'ютерні та інформаційні послуги, а частка виплат за роялті та ліцензії в структурі їхнього експорту є дуже незначною, ці послуги мають понад 2 % лише в Угорщині та Румунії. У загальному обсязі експорту послуг частка креативних послуг суміжних індустрій у нових членів у середньому складає приблизно 8 % (рис. 4.15).

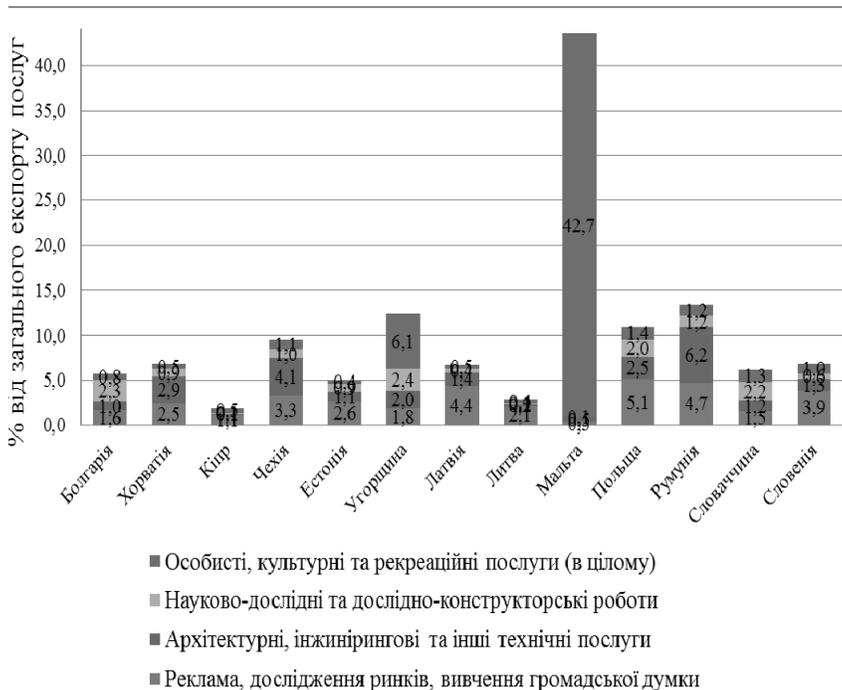

Рис. 4.13. Структура експорту креативних послуг країн ЄС (13 нових членів, прийнятих після 2004 р., включаючи Хорватію) за 2011 р., % загального обсягу експорту послуг

Джерело: Складено автором на основі даних ЮНКТАД.

Рис. 4.14. Структура експорту креативних послуг країн ЄС (15 старих членів до 2004 р.) за 2011 р., % загального обсягу експорту послуг

Джерело: Складено автором на основі даних ЮНКТАД.

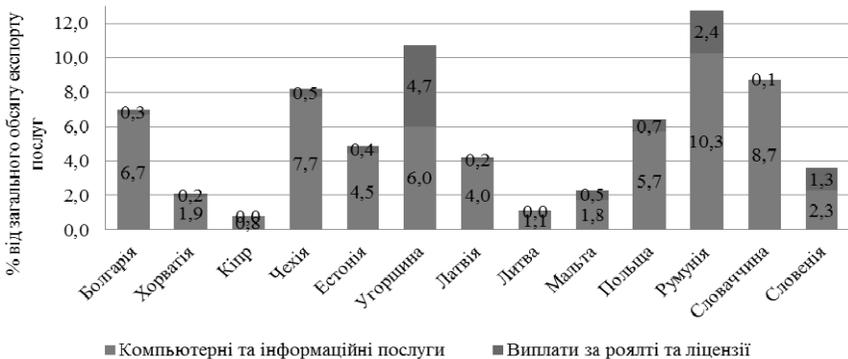

Рис. 4.15. Структура експорту креативних послуг суміжних індустрій країн ЄС (13 нових членів, прийнятих після 2004 р., включаючи Хорватію) за 2011 р., % від загального обсягу експорту послуг

Джерело: Складено автором на основі даних ЮНКТАД.

Частка креативних послуг суміжних індустрій у загальному обсязі експорту послуг у старих членів, як і у нових членів, коливається від 5 до 15 %, тільки у деяких з них (Фінляндія, Ірландія, Нідерланди та Швеція) вона перевищує 20 %. З цих видів послуг у старих членів більшою є частка виплат за роялті та ліцензії. Зо-

крема, вагому частку вони мають в експорті Фінляндії, Франції, Німеччини, Нідерландів, Швеції, Великобританії — від 5 до 22 % (рис. 4.16).

У структурі імпорту креативних послуг суміжних індустрій як у нових, так і у старих членів виплати за роялті та ліцензії, і комп'ютерні та інформаційні послуги мають приблизно однакові частки. В загальному обсязі імпорту послуг частка цих 2-х видів послуг має приблизно 10–12 %, за винятком Ірландії та Нідерландів, у яких вона перевищує 20 %.

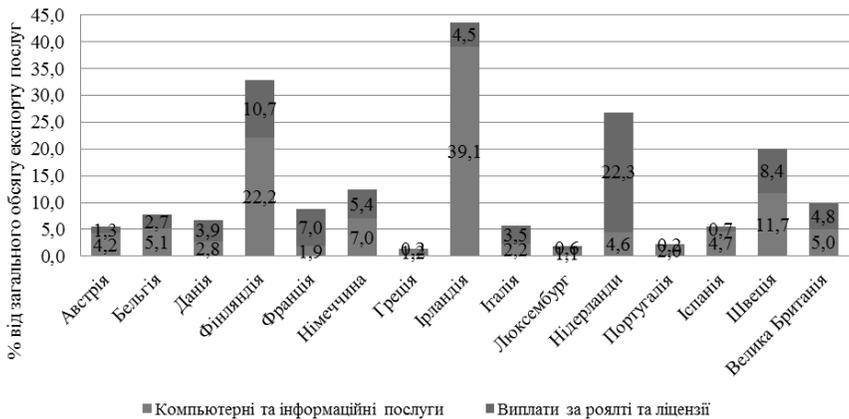

Рис. 4.16. Структура експорту креативних послуг суміжних індустрій країн ЄС (15 старих членів до 2004 р.) за 2011 р., % від загального обсягу експорту послуг

Джерело: Складено автором на основі даних ЮНКТАД.

4.3. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

(Т. В. МУСІЄЦЬ, К.В. ЛОПУХ)

До складу Європейського Союзу на 01.01.2016 входило 28 країн, серед яких Словенія, Болгарія, Чехія, Польща, Естонія, Латвія, Литва, Угорщина, Румунія, Словаччина, Хорватія входять до групи країн Центральної і Східної Європи (ЦСЕ). На

01.01.2016 ще дві країни ЦСЄ мали статус кандидатів на вступ до ЄС — Македонія, Чорногорія; потенційними кандидатами до вступу ЄС є такі країни ЦСЄ, як Македонія, Чорногорія, Сербія.

Бокс 4.1

КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Центральна і Східна Європа (*англ. Central and Eastern Europe — CEE*) — це колишні соціалістичні держави Європи. Термін використовується для характеристики групи країн, що тісно пов'язані у межах економічної, політичної інтеграції по падіння «залізної завіси». До країн Центральної та Східної Європи відносять країни, що розташовані східніше від Німеччини і південніше від Балтійського моря до кордонів з Грецією: *Естонія, Латвія, Литва* (включають у країни ЦСЄ за ознакою входження до Європейського Союзу), *Польща*, Східна частина Німеччини (колишня Німецька Демократична Республіка), Чеська Республіка, Словаччина, Угорщина, Румунія, Словенія, *Хорватія, Боснія-Герцеговина, Сербія, Косово, Албанія, Чорногорія, Македонія, Болгарія, Білорусія, Україна.*

Зокрема, такі країни, як Словенія (з 2007 р.), Словацька Республіка (з 2009 р.), Естонія (з 2011 р.), Латвія (1 січня 2014 р.), Литва (1 січня 2015 р.) є учасницями зони євро. Польща, Чехія, а також Угорщина відклали питання про входження до зони євро. Україна, Молдова і Грузія (27 червня 2014 р.) підписали Угоду про асоціацію з Європейським Союзом (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

ОСНОВНІ ІНДИКАТОРИ КРАЇН ЄС (2013 р.)

Країна	Індикатори		
	Населення, млн чол.	ВВП, млрд дол. США	ВНД / душу населення, дол. США
Австрія	8,474	415,8	48 590
Бельгія	11,2	508,1	45 210
Болгарія	7,265	53,01	7 030
Хорватія	4,253	57,54	13 330
Кіпр	1,141	22,77	26 390

Закінчення табл. 4.1

Країна	Індикатори		
	Населення, млн чол.	ВВП, млрд дол. США	ВНД / душу населення, дол. США
Чехія	10,52	198,4	18 060
Данія	5,614	330,8	61 110
Естонія	1,325	24,48	17 370
Фінляндія	5,439	256,8	47 110
Франція	66,03	2735,00	42 250
Німеччина	80,62	3635,00	46 100
Греція	11,03	241,7	22 530
Угорщина	9,897	124,6	12 410
Ірландія	4,595	217,8	39 110
Італія	59,83	2071,00	34 400
Латвія	2,013	28,37	14 060
Литва	2,956	42,34	13 820
Люксембург	0,5432	60,38	71 810
Мальта	0,4233	8,741	19 730
Нідерланди	16,8	800,2	47 440
Польща	38,53	517,5	12 960
Португалія	10,46	220,0	20 670
Румунія	19,96	189,6	9060
Словаччина	5,414	91,35	17 200
Словенія	2,060	45,38	22 830
Іспанія	46,65	1358,00	29 180
Швеція	9,593	557,9	59 130
Сполучене Королівство	64,10	2522,00	39 110
Разом	506,7	17 350	—
Частка населення країн Центральної та Східної Європи (11 країн з 28) = = н. чол./506,7 млн чол. = 20,56 %.			
Частка ВВП країн Центральної та Східної Європи = 1372,57 / 17350 = 7,91 %			

Джерело: Світовий банк. Офіційний веб-сайт: <http://data.worldbank.org/region/EUU>.

На сьогодні в ЄС фінансується багато проектів, які тісно пов'язані з культурною та креативною індустріями та з іншими секторами економіки, які підвищують її інновативність і продуктивність у цілому. Так, державам ЦСЄ ще в ході підготовки до їх членства в ЄС для економічного та соціального розвитку була надана фінансова допомога, яка зросла після їх приєднання. Наприклад, Угорщина в 1990–1999 рр. отримала близько 1 млрд єкю: 42 % цієї суми було призначене на розвиток економіки і перетворення її структури, 22 — на розвиток інфраструктури, 21 — на удосконалення підготовки кадрів, 15 % — на підготовку до європейської інтеграції та розвиток інших галузей господарства. Польщі в 2006 р. з фондів Євросоюзу було виділено кошти у розмірі 823,2 млн євро за статтею прямі дотації для селян, 1,225 млрд євро на реалізацію плану розвитку сільських територій, 397,8 млн євро на реалізацію програми «Реструктуризація та модернізація продовольчого сектору і розвиток сільських територій», майже 70 млн євро — на реалізацію програми «Рибальство і переробка риби».

Із загальної суми бюджету ЄС на 2007–2013 рр. у розмірі 862 млрд євро близько 200 млрд було спрямовано на розвиток нових країн-членів, причому близько 60 млрд євро одержала Польща. Вступ до ЄС став потужним стимулом для економічного зростання ЦСЄ, темпи зростання в середньому збільшилися вдвічі, що певним чином сприяло і розвитку нової концепції соціального і економічного розвитку названих країн, яка висуває культурні ресурси і творчість на перший план сучасної постіндустріальної економіки, тобто креативної економіки.

Креативна економіка є одним із найсучасніших інноваційних напрямів розвитку країн ЦСЄ, як і інших країн ЄС, яка переважно розвивається в столицях регіонів. Так, якщо взяти всі регіони ЄС, з 15 регіонів з найвищим ТПП-фокус, більшість з них розташовані в столицях регіонів, що мають найвищий національний ТПП-фокус: так, у Німеччині — це Гамбург, який є містом з високим ТПП-фокус, і Мюнхен, який є найбільшим центром зайнятості; у Швейцарії — Базель — місто із найвищим ТПП-фокус, і Цюрих — найбільший центр зайнятості.

З 15 найбільших ТПП-фокус регіонів три розташовані в Центральній і Східній Європі: Прага, Братислава і Будапешт. Варшаву також можна віднести до регіону з найбільшим ТПП-фокус, але певні її статистичні дані розчинаються у статистиці Мазовецького воєводства. Творчі та культурні галузі названих центрів мають майже таку саму частку, як і увесь регіон. Ринок праці в Празі аналогічний ринку праці у Лондоні (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

**РЕЙТИНГ СЕМИ СТОЛИЦЬ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ
ЩОДО ЯКОСТІ ЖИТТЯ, НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
ТА КУЛЬТУРНИХ НАДБАНЬ (ДАНІ ЗА 2011–2012 рр.)**

	Якість життя				Навколишнє середовище			Культура
	Індекс якості життя міст країн світу, дані ООН	Рейтинг придатності до життя, дані EIU (Economist Intelligence Unit)	Рейтинг за цінами та доходами, дані UBS (річний чистий дохід)	Якість життя, дані рейтингу Metaseg	Рейтинг якості оточуючого середовища та шкідливих речовин, дані EIU, CitiGroup	Індекс оточуючого середовища, дані ООН	Європейський зелений індекс, дані Siemens, EIU	
Рік	2012	2012	2012	2012	2012	2011	2009	2012
Кількість міст, які оцінювалися	69	140	72	50	120	69	30	120
1. Відень	13	2	20	1	8	13	4	11
2. Берлін	—	22	10	16	7	—	8	5
3. Будапешт	17	55	63	—	1	17	17	22
4. Варшава	21	71	58	—	43	21	16	51
5. Прага	34	60	49	—	32	15	24	16
6. Бухарест	35	84	62	—	108	38	28	70
7. Софія	—	88	64	—	—	—	29	—

Джерело: Europe's Cities in a Global Economy: Trends, Challenges and Opportunities. London Conference, October 29th, 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: сайт Center of London.

Культурні і креативні індустрії безпосередньо впливають на рівень зайнятості в країнах ЦСЄ. Ця галузь слугує двигуном креативності і нетехнологічних інновацій у всіх інших галузях економіки; виробляє високовартісні і конкурентоспроможні товари і послуги. При цьому культура безпосередньо впливає на освіту і

підготовку кваліфікованих фахівців, а тому підвищує загальну продуктивність праці та економічну ефективність.

Основними галузями розвитку креативної економіки *країн Центральної та Східної Європи* за найбільшою кількістю зайнятих серед економічно активного населення, за часткою в експорті креативних товарів, часткою в експорті креативних товарів суміжних індустрій на сьогодні є дизайн (превалює), видавнича справа, нові засоби масової інформації, аудіовізуальні товари, художні промисли, образотворче мистецтво, виконавське мистецтво.

Креативний розвиток країн ЦСЄ передбачено у Стратегії «Європа-2020» та Рамковій програмі «Креативна Європа» (2014–2020). У цих документах наголошується на необхідності у розробці локальної та регіональної стратегій розвитку креативних індустрій у країнах ЦСЄ. При цьому розвиток креативної економіки в країнах ЦСЄ відбувається за умови, що кожна країна має власні специфічні економічні та культурні особливості.

Втім згадані країни мають і дещо спільне — це проблема, як боротися за культурні цінності, які були раніше в державній власності, а в даний час перебувають у приватній. Це стосується як матеріальної, так і нематеріальної культурної спадщини. Багато історичних будівель, починаючи від садиби до міських квартир, були повернені у приватну власність і власники яких переважно не мають ані ресурсів, ані бажання підтримувати їх, не кажучи вже, щоб відремонтувати чи відновити. Це стосується і багатьох культурних організацій — театрів, галерей, літературних видавництв, музичних ансамблів тощо, які раніше фінансувалися державою, а після падіння соціалістичного режиму були змушені перейти до приватного майданчика і не мали можливості вижити у перехідний період. Художники і професіонали з творчих індустрій, які були штатними співробітниками, змушені конкурувати і шукати нові, але обмежені можливості у приватному секторі.

Багато міст і регіонів ЦСЄ вживають заходів для залучення з-за кордону знімальних груп для створення фільмів. Це здійснюється з різною метою: по-перше, має прямий вплив на економіку (нерухомість, логістика та інші послуги); по-друге, сприяє загальному розвитку туризму і брендингу країни; по-третє, виникають нові можливості розвитку кіногалузі, зокрема співробітництва на міжнародному рівні (в іноземному фільмі).

Деякі муніципалітети в країнах Східної Європи в даний час шукають в індустрії культури засіб, щоб набути статус творчого міста. Кроком вперед може стати поява творчих індустрій у пла-

нуванні міста та підтримка малих культурних виробників за налагодженням творчих кластерів з відповідною інституційної підтримки для розвитку з культури. Останнім часом деякі країни Центральної та Східної Європи вдалися до активніших дій у підвищенні культурних і творчих індустрій в стратегії свого розвитку. Розглянемо деякі приклади креативної економіки в окремих країнах ЦСЄ.

Латвія. Визначення творчих індустрій було включено вперше до Ключових принципів державної культурної політики Латвії на 2006–2015 рр. і вивчення «Креативних індустрій Латвії». З економічної позиції найуспішнішими секторами виявились публікації (література та засоби масової інформації) та поліграфічна індустрія (37 % від загального обігу всіх креативних індустрій у 2006 р.) і реклама (27 % у 2006 р.). Проте пріоритетними сферами Міністерством культури Латвії визначені дизайн та аудіовізуальні засоби через їхній експортний потенціал. Дослідження креативних індустрій та дані статистики за 2008 р. свідчать, що кількість співробітників у творчих галузях постійно зростає. Так, у креативних індустріях у 2006 р. трудились близько 63 500 осіб, дві третини з яких працювали в Ризі.

Проте такі індустрії, як публікації і туризм передбачити великомасштабні вкладання через різке зниження продажу книг і кількості туристів у 2008–2009 рр. Міністерство освіти і науки та його підвідомчі установи несуть відповідальність за розробку креативної індустрії, так само, як і Міністерський департамент планування культурної політики.

Яскравим прикладом розвитку креативної економіки в Латвії можна вважати створення в Ризі регіонального кінофонду «Riga Film Fund»*. Це комунальний фонд міста, створений для співфінансування фільмів, що знімаються на його території. Метою фонду є створення нових робочих місць, розвиток латвійської кіноіндустрії та популяризація Риги на міжнародному рівні. До основних послуг, які надає фонд, належать, зокрема, послуги, пов'язані зі створенням кінофільмів: надання транспортних послуг, оренда приміщень і технічного обладнання, організація харчування, розміщення, побудова декорацій і необхідних об'єктів, художні та адміністративні послуги тощо.

*E-Government Survey 2014: E-Government for the Future We Want. — New York, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, 2014 [Електронний ресурс]. — 264 p. — Режим доступу: <http://unpan3.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2014> — Screen title.

Крім того, чотири рази на рік «Riga Film Fund» оголошує тендер на реалізацію кінопроектів у Ризі. Якщо проект відповідає встановленим критеріям (художній, телевізійний або документальний фільм із середнім бюджетом 700 тис. євро), тоді Фонд може профінансувати до 50 % усього бюджету фільму.

«Riga Film Fund» з моменту свого заснування у 2010 р. спричинив справжній бум на знімання іноземних фільмів у Латвії. Якщо до створення фонду в Латвії щорічно знімали не більше як 2 фільми, то у 2011 р. було знято вже 9 іноземних фільмів.

Румунія. В останні роки Румунія стала привабливим місцем для виробництва фільмів, відео- і рекламних роликів. Проте місцева кіноіндустрія постраждала від скорочування кількості кінотеатрів у країні, від приблизно 4600 у 1990-х до приблизно 85 % — на початку XXI ст. Як наслідок цього — національна аудиторія майже в 45 разів стала меншою у 2005 р., ніж у 1990 р. Незважаючи на цю негативну тенденцію, Румунія збільшила виробництво довго-, середньо- і короткометражних фільмів і телевізійних фільмів. У Румунії розширюється ринок національної реклами. Національна програма, що реалізовувалася з 2006 по 2009 рр., прагнула простимулювати виробництво ремесел, поліпшення доступу ремісників до інформації, а також сприяти ефективному використанню продуктів, отриманих за допомогою простих технологій, які переважно вручну виробляються за традиційними технологіями. Програма також прагнула простимулювати внутрішній попит на згадані продукти, а також проникнути як з новими, так і традиційними продуктами на зовнішні ринки, що мало сприяти збільшенню кількості робочих місць за рахунок залучення молоді і жінок.

Багато країн, регіонів і міст ЄС мають можливість та умови розвивати креативну і культурну індустрію завдяки створенню креативних інкубаторів. Проте для цього доволі важко залучити фінансові кошти, оскільки витрати на створення інкубатору перевищують доходи від його діяльності. Тому з'явилася практика організовувати креативні інкубатори на рівні цілих міст, інколи університетів, а також приватного підприємства. Фінансуються такі інкубатори за рахунок коштів структурних фондів — ЄФРР або ЄСФ.

Естонія. Розпочала створення креативних інкубаторів відповідно до національної стратегії 2007–2013 рр. як ключового елементу розвитку культурного сектору. Креативні інкубатори організовувались на базі відкритих співтовариств або освітніх інститутів. Фінансові кошти, надані зі структурних фондів, були

спрямовані на розбудову інфраструктури та необхідне обладнання для розвитку інкубатора.

Креативний інкубатор у м. Таллін («Tallin Creative Incubator»)* відкрили у 2009 р. з метою підвищення конкурентоспроможності малих і середніх підприємств у галузі креативної економіки через створення нематеріальної інфраструктури — механізмів кооперації та співучасті, підтримки у розвитку та підвищення експорту. Інкубатор розташовується в історичній промисловій будівлі і розміщує ще близько 30 малих підприємств: з дизайну прикрас, з виготовлення вишуканих скляних виробів, з графічного дизайну, фотоцентр, з виробництва виробів ручної роботи тощо. Велику частку також складають підприємства, які працюють у галузі дизайну моди, внутрішньої архітектури та 3 D- і 4 D-анімації.

Інший креативний інкубатор м. Тарту («Tartu Centre for Creative Industries»)** був також заснований у 2009 р. і виконує роль координатора розвитку креативної економіки між м. Тарту і Південною Естонією. Тут пропонують необхідну інформацію про школи, надають правову та економічну підтримку (поради) для підприємств, які зайняті у креативній економіці, а також послуги з підготовки заснування креативного підприємства.

Отже, в Естонії ще на етапі планування національної програми розвитку креативної економіки виникла ідея перетворити креативних людей на підприємців і профінансувати їхні розробки — інвестувати у створення креативних інкубаторів. Після успішного старту трьох різних креативних інкубаторів у 2009–2011 рр. було вирішено продовжити створення нових креативних інкубаторів.

Аналіз розвитку галузей креативної економіки країн Центральної та Східної Європи є одночасно актуальні і необхідні й для України як держави, що підписала Угоду про асоціацію з ЄС. Якщо Україна прагне побудувати суспільство на європейських засадах, тоді має розвивати не лише стандартні галузі економіки, а й креативні індустрії, що дозволило б збільшити кількість за-

* Робоча програма є документом, що подається державою-членом на затвердження Європейською Комісією, в якому встановлюється стратегія розвитку та пріоритети, як і мають бути реалізовані за допомогою ресурсів певного фонду або, у межах цілі «Конвергенція», за допомогою коштів Фонду згуртування та Європейського фонду регіонального розвитку.

* У Словенії в 2007 році введено регіональні податкові пільги, зокрема на НДДКР.

** Для великих компаній верхня межа — фундаментальні дослідження — 20 млн євро, прикладні дослідження — 10 млн євро, розробки — 7,5 млн євро.

** Для великих компаній — за умови співпраці мінімум з 1 МСБ або дослідною організацією або розповсюдження інструментів

йнятих і мати додатковий приріст ВВП. Тому дуже важливим у цьому сенсі є досвід розвитку креативної економіки в країнах ЦСЄ, зокрема в тих з них, що розглядалися, бо це переважно колишні соціалістичні республіки, як і Україна. Особливим для України є досвід розвитку креативної економіки в Польщі.

Польща має схоже географічне розташування з Україною, з майже однаковою кількістю населення (38,5 і 48,4 млн мешканців відповідно); територія Польщі становить 312,7 тис. км², України — 577,5 тис. км².

Бокс 4.2

ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ПОЛЬЩИ

За Європейському Союзі економіка Польщі по праву вважається економічним дивом. За рейтингом дослідного інституту Oxford Economics, Польща входить до групи 25 ринків, що демонструють швидке економічне зростання. Під час економічної кризи Польща виявилася єдиною країною в Європі, чия економіка демонструвала показники зростання. У 2009 р. ВВП Польщі збільшилося на 1,7 %; у 2011 р. вже становило 3,8 %, у 2012 р. зросло до 4,2 %. Багато в чому причиною швидкого економічного піднесення Польщі є зростаюче споживання всередині країни. На відміну від інших країн Європи, Польща — великий споживчий ринок (як і Україна). На тлі інших країн частка експорту в її ВВП складає всього лише 40 %; тоді як у Чехії та Угорщині він доходить до 80 % загального обсягу ВВП цих країн.

Після різкого падіння в період кризи зовнішньоторговельний оборот Польщі в 2010 р. відновився приблизно в колишніх обсягах. А у 2013 р. польський експорт виріс на 6,5 % порівняно з 2012 р. і становив 203,2 млрд дол. чи 152,8 млрд євро. Одночасно імпорт виріс на 0,7 %, — 206,3 млрд дол., або 155,1 млрд євро. У результаті від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу скоротилося до 3,1 млрд дол. (2,3 млрд євро). Головною позицією у польському експорті залишається продукція машинобудування (39,2 %). Важливе місце в експорті має також продукція хімічної промисловості (14,2 %), металургії (11 %), сільськогосподарської продукції та продовольства (2,7 %). Експорт меблів (частка в експорті — 4,4 %) виріс на 7,5 % і досягнув близько 6,7 млрд євро. Головними торговими партнерами Польщі в 2013 році залишалися країни – члени ЄС (74,8 % в експорті Польщі та 56,1 % в її імпорті). У числі головних партнерів — Німеччина (зростання експорту в 2013 р. 5,9 %, імпорту 1,5 %), Великобританія (зрос-

тання експорту в 2013 р. 2,3 %, імпорту 7,1 %), Чехія (зростання експорту в 2013 р. 4,0 %, імпорту 0,6 %) та КНР (зростання імпорту в 2013 р. 6,5 %).

Підприємливість поляків не має прикладів у сучасній Європі. Вони прагнуть кожну можливість, що з'являється, використовувати для піднесення власного добробуту. Тому й не дивно, що поряд з основними галузями економіками, таким як машинобудування, хімічна промисловість, сільськогосподарська продукція та продовольство, металургія, розвиваються галузі креативної економіки, яка сприяє вирішенню найважливішої проблеми Польщі — безробіття. Так, середній рівень безробіття у Польщі на початок 2011 р. був на рівні 12,3 %. Одночасно Мазовецьке воєводство (Варшава), яке можна віднести до центрів з найвищим ТПП-фокус, мало низький рівень безробіття у Польщі — 9,4 % (найнижчий спостерігався тільки у Великопольському (Познань) воєводстві — 9,2 %). Зайнятість населення Польщі у сфері культури становить близько 1,7 % працюючого населення (найбільший відсоток працюючих у сфері культури в країнах ЄС існує в Нідерландах — 3,8 %).

Відповідно до Національної стратегії розвитку культури в 2004–2013 рр. додана вартість креативних індустрій досягла 17,3 млрд євро, або 5,2 % ВВП країни. Основними галузями креативної економіки Польщі є дизайн і видавнича справа, які у загальному експорті креативних товарів становлять 63,2 і 13,7 % відповідно. Крім того, розвиваються такі галузі, як аудіовізуальні товари — 10,1 %; нові засоби масової інформації — 6,3 %, художні промисли — 4,4 %; образотворче мистецтво — 1,9 %; виконавське — мистецтво 0,3 %. Особливої уваги заслуговує розвиток кінематографічного мистецтва в Польщі, яке зробило важливий крок вперед після прийняття Закону про кінематографію у 2005 р., який сприяв створенню Польського інституту кіно, що діє де-факто як позавідомчий державний орган. Закон передбачає підтримку центральним бюджетом до 50 % фінансування фільму — або до 90 % у разі, якщо фільм є малобюджетним або художнім. Це викликало швидке зростання кількості фільмів, вироблених у Польщі і дозволило залучити зарубіжних кінематографістів, які стали брати участь у спільному виробництві фільмів або використовувати фільми, що створюється в Польщі. У рамках процесу реформування культурної політика Міністерство культури і національної спадщини Польщі організувало Конгрес польської культури в Кракові у вересні 2009 р. за участю худож-

ників, учених і політиків, що прийняли участь у дебатах про розвиток польської культури. У межах підготовки до Конгресу було залучено 15 дослідних груп, які підготували доповіді про різні галузі культури, про фінансування просуванню польської культури за кордон. Міністерство культури і національної спадщини бере активну участь у підготовці конкурсу «Європейська столиця культури 2016». Кілька міст Польщі заявили про свою зацікавленість, і перший етап конкурсу полягає в оцінці міст-кандидатів на національному рівні і мав завершитися восени 2010 р. Остаточою перемогло місто Вроцлав, яке і стало європейською столицею культури 2016 р.

Таким чином, креативна економіка є на сьогодні інноваційним напрямом розвитку країн Центральної та Східної Європи, який дозволить збільшити обсяги ВВП названих країн і забезпечити роботою певну частку населення.

Кейси

Кейс 4.1

ПРІОРИТЕТ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ ЛАТВІЇ

У Латвії креативні індустрії вперше були враховані урядом в Основних принципах Державної культурної політики Латвії на 2006–2015 рр. та у дослідженні «Креативні індустрії Латвії». Тоді серед них найуспішнішими була визнана видавнича справа, і 2006 р. склала 37 % загального обороту всіх креативних індустрій. Вагому частку в цьому обороті також мала реклама — 27 %. Після цього Міністерство культури Латвії серед різних креативних індустрій пріоритетними визначило дизайн та аудіовізуальні засоби через їх експортний потенціал.

Дослідження Креативних індустрій Латвії із оновленням статистики у 2008 р. (Creative Industry Research, Update of Statistics (2008) показало, що річний оборот і кількість працівників у креативних індустріях постійно зростають. У 2006 р. кількість працівників у креативних індустріях в Латвії становив приблизно 63,5 тис. чол., дві третини з яких працюють у Ризі. Тоді були висловлені застереження, що видавнича справа і туризм можуть зазнати масштабного банкрутства через різке зниження продажу книг протягом 2008–2009 рр. (UNCTAD. Creative Economy Report, 2010; 62).

Подальші зміни у структурі торгівлі креативними товарами та креативними товарами суміжних індустрій Латвії станом на 2012 р. (детально про це згадувалось у параграфі 4.2; див. рис. 4.5, 4.7, 4.9, 4.11).

Запитання до кейсу

Чи доцільно було уряду Латвії визначити пріоритетною галуззю не ту, яка лідирує (видавнича справа), а яка має потенціал для експорту (дизайн та аудіовізуальні засоби), що після двох років призвело до різкого падіння видавничої справи?

Джерело: UNCTAD. Creative Economy Report. 2010. Creative Economy: A Feasible Development Option. — UNCTAD. — 2010, p. 62.

Кейс 4.2

УКРАЇНА І РАМКОВА ПРОГРАМА «КРЕАТИВНА ЄВРОПА» 2014–2020 рр.

Рамкова програма «Креативна Європа» щодо розвитку культурних і креативних індустрій на період 2014–2020 рр. була ухвалена у 2013 р і офіційно розпочалася 1 січня 2014 р. Загальний бюджет розвитку нової програми становить 1,46 млрд євро, які передбачається витратити на створення близько 250 тис. робочих місць (для працівників галузі культури), розвиток кіноіндустрії та переклад книг. Програма складається з двох підпрограм: «Культура і Медіа», спрямованих на культурних діячів та аудіовізуальні сектори відповідно, і крос-секторального напрямку.

Мета нової програми — розвивати культурне і мовне різноманіття у Європі та посилити конкурентоспроможність продукції культурної і креативної галузей ЄС на глобальному ринку. Тому програма поширюється на країни ЄС, країни-кандидати, а також на сусідні країни, у тому числі й на Україну.

На початку 2016 р. Україна ратифікувала угоду про участь у цій програмі. Участь у ній надасть Україні потужні нові можливості щодо участі в міжнародних культурних проектах і мережах, українські митці зможуть увійти до числа більш ніж 250 тис. професіоналів, що будуть задіяні в проектах «Креативної Європи». Українські культурні діячі та інституції матимуть доступ до спектра заходів, що фінансуються програмою, як некомерційного (навчання, обміни досвідом, спільні заходи, підтримку інституційного розвитку), так і комерційного характеру (дистрибуційні

мережі, фінансування малих і середніх підприємств у культурній і креативній сферах). Програма покриває такі сфери, як література, телебачення, кіно, театр, музика, архітектура, підтримує щорічне визначення європейських столиць культури, присудження різноманітних призів і нагород.

Запитання

1. Чи сприятиме реалізація програми «Креативна Європа» поглибленню регіональної співпраці країн ЦСЄ?

2. Як ви вважаєте, за якими основними напрямками креативної економіки Україна зможе брати участь в цій програмі?

Джерело: Офіційний сайт ЄС: Creative Europe. Agreement between the European Commission and the Government of Ukraine on the participation of Ukraine in «Creative Europe» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/programmes/creative_europe/opportunities/documents/agreement_ukraine_en.pdf;

Офіційне представництво ЄС в Україні: Україна долучається до програми ЄС Креативна Європа (18/11/2015) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2015/2015_11_1_1_uk.htm

Тести

1. Назвіть групи креативних індустрій за класифікацією ЮНКТАД:

- а) тільки спадщина;
- б) тільки мистецтво;
- в) тільки ЗМІ;
- г) тільки функціональні творіння;
- д) усі чотири групи вказані у варіантах А–Г.

2. У структурі експорту креативних товарів країн ЄС (у цілому) домінує:

- а) дизайн;
- б) виконавське мистецтво;
- в) образотворче мистецтво;
- г) видавнича справа;
- д) аудіовізуальні товари.

3. Сформулюйте поняття пітчінгу:

- а) обмін ідеями;
- б) обмін товарами;
- в) обмін послугами;
- г) обмін технологіями;
- д) обмін факторами виробництва.

4. Частка в світі торгівлі креативними товарами та креативними товарами суміжних індустрій країн ЄС (у цілому) з 2003 р.:

- а) поступово зменшується;
- б) поступово збільшується;
- в) коливається;
- г) незмінна;
- д) різко зростає.

5. Визначте роль креативного розвитку регіонів ЄС:

- а) полягає в економічному ефекті
- б) виявляється опосередковано виключно у виробничому ефекті;
- в) виявляється опосередковано виключно у пізнавальному ефекті;
- г) виявляється опосередковано виключно у мережевому ефекті;
- д) має опосередковані ефекти, вказані у варіантах Б–Г разом.

6. У структурі експорту креативних послуг старих членів ЄС домінують:

- а) виключно особисті, культурні та рекреаційні послуги;
- б) виключно НДДКР;
- в) виключно архітектурні, інжинірингові та інші технічні послуги;
- г) виключно реклама, дослідження ринків, вивчення громадської думки;
- д) НДДКР та архітектурні, інжинірингові та інші технічні послуги.

7. У структурі експорту креативних послуг нових членів ЄС домінують:

- а) виключно особисті, культурні та рекреаційні послуги;
- б) виключно НДДКР;
- в) виключно архітектурні, інжинірингові та інші технічні послуги;

- г) виключно реклама, дослідження ринків, вивчення громадської думки;
- д) реклама, дослідження ринків, вивчення громадської думки та особисті, культурні та рекреаційні послуги.

8. Розвиток культурних і креативних індустрій у країнах ЦСЄ є одним з основних інструментів зростання:

- а) ВВП на душу населення;
- б) рівня зайнятості;
- в) промислового виробництва;
- г) заробітної плати;
- д) рівня продуктивності праці.

9. Основною галуззю креативної економіки країн ЦСЄ є:

- а) видавнича справа;
- б) художні промисли;
- в) дизайн;
- г) кіно;
- д) виконавське мистецтво.

10. Чому Міністерство культури в Латвії активно розвиває такі галузі креативної економіки, як дизайн та аудіовізуальні засоби:

- а) у країні є всі умови для розвитку саме цих галузей;
- б) продукція цих галузей користується попитом на європейському ринку;
- в) у цих галузях активно зростає кількість зайнятих;
- г) ці галузі активно фінансуються фондами ЄС;
- д) усі інші напрями креативної індустрії в країні непопулярні?

11. Яка країна ЦСЄ розвиває креативні індустрії в основному через створення креативних інкубаторів:

- а) Латвія;
- б) Естонія;
- в) Румунія;
- г) Молдова;
- д) Польща?

12. Яка з культурних галузей у Польщі розвивається найдинамічніше:

- а) музика;
- б) архітектура;

- в) мистецтво;
- г) медіа-індустрія;
- д) кіноіндустрія?

Відповіді до тестових завдань

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
д	а	а	а	д	д	д	б	в	б	б	д

Питання для самоперевірки

1. Дайте визначення поняття «креативна економіка».
2. Проаналізуйте відмінності між культурними і креативними індустріями.
3. Поясніть, у чому полягає значення креативних товарів і послуг суміжних індустрій.
4. Проаналізуйте, чи існують відмінності у тенденціях торгівлі креативними товарами і креативними товарами суміжних індустрій країн ЄС.
5. Охарактеризуйте тенденції торгівлі креативними товарами країн ЄС.
6. Дайте відповідь на питання, на чому ґрунтується торгівля креативними товарами країн ЄС (на відміну від класичної теорії).
7. Проаналізуйте відмінності торгівлі креативними товарами нових і старих членів ЄС.
8. Проаналізуйте відмінності торгівлі креативними товарами суміжних індустрій нових і старих членів ЄС.
9. Охарактеризуйте тенденції торгівлі креативними послугами нових і старих членів ЄС.
10. Укажіть галузі креативної економіки, що розвиваються сьогодні в країнах Центральної та Східної Європи. Назвіть галузь креативної економіки, що превалює.
11. Визначте проблеми, з якими стикаються країни ЦСЄ у процесі розвитку креативної економіки.
12. Охарактеризуйте особливості розвитку креативної економіки в таких країнах ЦСЄ, як Латвія, Румунія.
13. Поясніть основну мету створення креативних інкубаторів в Естонії.
14. Проаналізуйте досвід розвитку креативної економіки Польщі і зробіть висновки, чому він є цікавим для України.

Висновки

Креативна економіка — це один із найшвидше зростаючих секторів світової економіки. Креативні індустрії виходять за межі культурних індустрій. Існує класифікація креативних індустрій.

За класифікацією ЮНКТАД, креативні індустрії поділяються на чотири великі групи: спадщина (художні ремесла, фестивалі і свята, культурні пам'ятки); мистецтво (образотворче, виконавське); медіа (видавнича справа та друковані видання, аудіовізуальні засоби) і функціональні творіння (дизайн, нові ЗМІ).

У секторальній структурі торгівлі креативними товарами ЄС превалює дизайн — близько 50 %. У структурі торгівлі креативними товарами суміжних індустрій ЄС превалюють як в експорті, так і в імпорті домінують три групи товарів із часткою приблизно по 30 % загального обсягу торгівлі цими товарами: аудіовізуальні товари, нові ЗМІ і дизайн.

За період 2003–2012 рр. обсяги торгівлі креативними товарами та креативними товарами суміжних індустрій ЄС зросли майже в півтора рази. За цей же час частка в світі торгівлі креативними товарами та креативними товарами суміжних індустрій ЄС зменшилась на 10–15 %, склавши приблизно 30 % обсягів світової торгівлі цими товарами.

Значення креативного розвитку регіонів ЄС виявляється не в безпосередньому економічному ефекті, а опосередковано через виробничий, пізнавальний і мережний ефекти.

У структурі торгівлі креативними товарами і послугами між новими та старими членами існує відмінність. У торгівлі креативними товарами та креативними товарами суміжних індустрій вона є менш явною, а в торгівлі креативними послугами суміжних індустрій ця відмінність більш явна — у старих членів в експорті домінують переважно креативні послуги, пов'язані з патентними угодами, а у нових членів — з послугами для аналізу та обслуговування ринку.

У Європейському Союзі фінансується багато проектів, які тісно пов'язані з культурною та креативною індустрією. Вступ до ЄС багатьох країн Центральної та Східної Європи став потужним стимулом до розвитку креативної економіки в цих країнах. Основними галузями креативної економіки країн ЦСЕ на сьогодні є дизайн (превалює), видавнича справа, нові засоби масової інформації, аудіовізуальні товари, художні промисли, образотворче

мистецтво; виконавське мистецтво. Багато міст і регіонів ЦСЄ вживають заходів для залучення із-за кордону знімальних груп для створення фільмів. Це здійснюється з різною метою: по-перше, справляє прямий вплив на економіку (нерухомість, логістика та інші послуги); по-друге, розвиває туризм і брендинг країни в цілому; по-третє, з'являються нові можливості розвитку кіногалузі, зокрема співробітництва на міжнародному рівні (в іноземному фільмі).

Окремі муніципалітети в країнах Східної Європи сьогодні шукають в індустрії культури засіб, щоб стати творчим містом. Перспективним напрямом розвитку креативної економіки може виявитись поява творчих індустрій у плануванні міста і підтримка малих культурних виробників за налагодженням творчих кластерів з відповідної інституційної підтримки для розвитку культури. Сьогодні деякі країни ЦСЄ активніше діють у напрямі підвищення культурних і творчих індустрій у стратегії власного розвитку.

Креативна економіка в країнах ЦСЄ розвивається за умов, що кожна країна має власні специфічні економічні та культурні обставини. Одночасно названі країни мають й однакову проблему, як сприяти збереженню культурних цінностей, які були раніше у державній власності, а зараз передані у приватну, де недостатньо коштів для їхнього утримання.

Аналіз розвитку креативної економіки в окремих країнах ЦСЄ показав, що, зокрема, у Латвії з економічної позиції найуспішнішими секторами креативної економіки є публікації (література та засоби масової інформації), поліграфічна індустрія і реклама. Одночасно пріоритетними сферами розвитку креативної економіки в країні визначено дизайн та аудіовізуальні засоби через їх експортний потенціал. Яскравим прикладом розвитку креативної економіки в Латвії є створення у Ризі регіонального кінофонду «Riga Film Fund».

Румунія стала привабливим місцем для фільмів, відео- і рекламних виробництв. У країні збільшується виробництва довго-, середньо- і короткометражних фільмів і телевізійних фільмів; розширюється ринок національної реклами; стимулюється виробництво ремесел, поліпшується доступ ремісників до інформації, а також відбувається сприяння продуктам, які переважно вручну виробляються з використанням традиційних технологій, що має сприяти збільшенню кількості робочих місць за рахунок залучення молоді та жінок до згаданих сфер креативної економіки.

Значна кількість країн, регіонів і міст ЄС мають можливість та умови розвивати креативну і культурну індустрію через створення креативних інкубаторів. Так, Естонія розпочала створення креативних інкубаторів на базі відкритих співтовариств або освітніх інститутів. Фінансові кошти, надані зі структурних фондів, були спрямовані на розбудову інфраструктури та необхідне обладнання для розвитку інкубатора. Креативний інкубатор було відкрито у Талліні.

У Польщі основними галузями креативної економіки вважаються дизайн і видавнича справа, аудіовізуальні товари, нові засоби масової інформації, художні промисли, образотворче мистецтво, виконавське мистецтво та особливо кінематографічне мистецтво.

Таким чином, країни Центральної та Східної Європи мають певний потенціал розвитку креативної економіки, яка має сприяти покращенню їхніх економічних показників.

Перелік використаних джерел

UNESCO. (2013). Creative Economy Report. 2013. Special Edition. Widening Local Development Pathways. — UNESCO. — 2013.

Howkins, John (2001). The Creative Economy: How people make money from ideas. London, Penguin.

Florida R. (2005). The Flight of the Creative Class. The New Global Competition for Talent. 2005.

Hagoort G. and Kooyman R. (2009) Creative Industries: Colorful fabric in multiple dimensions, Eburon Publishers. Delft. 2009.

Landry C. (2000). The Creative City: A toolkit for urban innovators. London: Earthscan. 2000.

UNCTAD. Creative Economy Report. 2010. Creative Economy: A Feasible Development Option. — UNCTAD. — 2010.

European Statistical System Network on Culture (ESSnet — CULTURE). FINAL REPORT. 2012. — European commission. — 2012.

Статистичні дані ЮНКТАД [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx>.

Обзор экономической ситуации в Польше [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ved.gov.ru/exportcountries/pl/>

Сайт Світового банку: Data of European Union [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://data.worldbank.org/region/EUU/>

Creative Economy Report 2010: Creative Economy: A Feasible Development Option [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.crea>

tivitycultureeducation.org/creative — economy-report-2010-creative-economy-a-feasible-development-option.

Сайт Center of London: Europe's Cities in a Global Economy: Trends, Challenges and Opportunities. London Conference, October 29th, 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://centreforlondon.org/wp-content/uploads/2013/10/Europes-Cities-in-a-Global-Economy-Clark-Moonen-Oct-2013.pdf/>

Офіційний сайт ЄС: Creative Europe (2014–2020) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/index_en.htm/.

Офіційний сайт Програми ЄС та Східного партнерства «Культура і креативність» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.culturepartnership.eu/>

Latvia/ 4.2 Specific policy issues and recent debates. 4.2.6 Media pluralism and content diversity [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.culturalpolicies.net/web/latvia.php?aid=426>.

Sontu, Ghenadie (2015). Moldova/ 1. Historical perspective: cultural policies and instruments [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.culturalpolicies.net/web/moldova>.

Ministry of Culture of the Republic of Latvia [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.km.gov.lv>.

Polski Instytut Sztuki Filmowej [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pisf.pl/en>.

Riga Film Fund [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://filmriga.lv/ru/glavnaya>.

Tallin Creative Incubator [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://inkubaator.tallinn.ee/rus/>

Tartu Centre for Creative Industries [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lmk.ee/eng>.

МОНІТОРИНГ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЄС

Компетенції, що будуть сформовані у процесі опанування розділу

- ✓ розуміння сутності, функцій, типів і методів здійснення моніторингу регіональної політики, а також класифікації показників контролю регіональних диспропорцій у ЄС;
- ✓ уміння аналізувати секторальні та функціональні особливості регіонального розвитку;
- ✓ здатність визначати рівень інноваційної спроможності регіону на основі комплексних методик ЄС;
- ✓ уміння застосовувати компаративний аналіз рівнів регіональної конкурентоспроможності для ідентифікації переваг і вад стратегій регіонального економічного розвитку;
- ✓ навички комплексно оцінювати результати імплементації проектів і програм регіонального та локального розвитку в Україні за критеріями, прийнятими в ЄС.

5.1. СУТНІСТЬ, ФОРМИ І ЗАВДАННЯ МОНІТОРИНГУ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ЄС

(В. ОЛІЙНИК, О. ГОНЧАРОВА)

На практиці моніторинг програм регіонального розвитку Європейського Союзу відбувається в умовах трансформації парадигми регіональної політики та загострення кризових явищ в економічній сфері.

Як моніторинг, так і оцінювання програм не нове завданням національних і регіональних установ, відповідальних за управління Структурними Фондами ЄС. За останні роки Комітети з моніторингу Європейської Комісії набули досвіду як з кількісного оцінювання мети та цілей програми, так і з оцінювання її проміжних результатів, що передбачають перехід від суто фінансо-

вого моніторингу до комплексної оцінки імплементації та досягнення цілей програм регіонального розвитку ЄС. Існуючі процедури моніторингу, контролю і оцінки знаходяться в процесі постійного вдосконалення і розширення з метою забезпечення ефективнішої діяльності Структурних Фондів.

Моніторинг регіональної політики ЄС — це постійно діюча система збору, обліку, аналізу та поширення інформації, що використовується для обґрунтування пріоритетів, визначення завдань, виявлення конфліктів і стримуючих факторів реалізації регіональної політики у рамках Європейського Союзу.

Розвиток моніторингу та його оцінки на рівні ЄС. У минулі роки систематичний моніторинг та оцінка регіональної політики ЄС були досить обмеженими (Bachtler and Michie, 1995; Eskelinen et al, 1997). До здійснення реформування Структурних Фондів у 1988 р. вважалося, що моніторинг і контроль регіональних витрат ЄС не відповідають своїм завданням і частково причиною цього було лідерство країн – членів ЄС у сфері регіонального розвитку.

У той час Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF) використовувався для спільного фінансування проєктів, обмежених національними бюджетами, відповідно до регіональної політики. Крім того, оцінні дослідження у межах Європейської Комісії недостатньо координувались між собою. Різноманітні служби Комісії визначали свої власні пріоритети та методи за умов слабого централізованого контролю і координації, що призводило до конфліктів між країнами ЄС, які мали різні методологічні підходи та традиції оцінювання.

За умов відсутності загального керівництва методи моніторингу та оцінки в межах Європейського Співтовариства були занадто різноманітними. Так, реформування у 1988 р. призвело до перегляду оцінювання регіональної політики ЄС, що поступово збільшувалося в масштабах, розмірах і звітності та включало розгалужену систему моніторингу. Європейською Комісією було запропоновано створити Комітети з моніторингу, що склалися з представників національної та регіональної влади, а також Комісії. Оцінювання мало проводитися за трьома рівнями впливу: загальний ефект заходів Співтовариства на посилення його економічної та соціальної цілісності, ефект від заходів для кожної окремої структури та ефект від окремих заходів.

Держави-члени зобов'язані призначати склад моніторингових комітетів, щоб перевірити, що оперативні програми (OPs), які застосовують Європейські структурні та інвестиційні фонди (ESI), використовуються правильно. Комітети очолюються краї-

ною-членом (чи керуючим органом), включаючи регіональних, економічних і соціальних партнерів.

Головними завданнями моніторингових комітетів є оцінка ефективності та якості операційних програм (ОП); погодження критеріїв щодо фінансування кожної програми; підготовка періодичних оглядів ОП і виконання ними конкретних завдань; аналіз результатів реалізації ОП для оцінки досягнення цілей; у разі необхідності внесення пропозицій щодо змін у операційних програмах, включаючи ті, що пов'язані з фінансовим управлінням (Офіційний сайт Комітету моніторингу регіональної політики).

У програмний період 1989–1993 рр. країни-члени та Європейська Комісія ввели структури для моніторингу та оцінки регіональної політики ЄС. Характерним були такі тенденції, як нестача даних, цілей і показників, моніторинг характеризувався відсутністю системності та значною відмінністю між регіонами (Bachtler and Michie 1995; Eskelinen et al, 1997).

На Единбурзькій Раді у 1992 р. було прийнято рішення про підвищення значення ролі моніторингу, а також попереднього та постпрограмного оцінювання, у кому визначалося чіткіше розмежування між трьома стадіями: оцінкою, моніторингом та аналізом (Bachtler and Michie, 1994). Роль комітетів моніторингу була значною мірою посилена. Комітети мали можливість змінювати, у погоджених межах, процедури з надання підтримки та фінансові плани, включаючи розподіл джерел фінансування та зміни обсягів підтримки у межах Співтовариства. Стосовно процедур оцінки було прийняте рішення, що попередня оцінка та наступний моніторинг мають бути об'єктивніше зорієнтованими для спрямування підтримки туди, де, за попередньою оцінкою, економічна та соціальна віддача були б найбільшими.

Усі країни – члени ЄС і Комісія були відповідальними за оцінку результатів регіональної політики, а забезпечення найефективнішого її проведення та аналізу стало обов'язком компетентних органів країн ЄС. У разі подання планів регіонального розвитку країни ЄС мали надати вичерпну інформацію про поточний стан, вплив та ефективність заходів, що фінансуються Співтовариством і були вже проведені у програмний період, а також чи були досягнуті поставлені цілі та виконані завдання (за можливістю у кількісному виразі), ефект від майбутніх операцій.

За період 1994–1996 та 1997–1999 рр. було проведено велику роботу та досягнуто певного прогресу у процесі моніторингу регіонального розвитку. Більшою мірою така тенденція є характерною завдяки постановці чіткіших цілей, що мали кількісне вира-

ження, у визначенні показників моніторингу та в оцінці на всіх рівнях програм та організації заходів, на кшталт інформаційних систем менеджменту. Служби Комісії працювали у тісному співробітництві із керівниками програм і секретаріатами для підвищення кількості значення та якості показників і системи моніторингу. Комісією було організовано серію конференцій із питань оцінки, зокрема в Брюсселі, Берліні та Севільї, для подальшого розвитку процесу моніторингу та забезпечення обміну досвідом між регіонами.

Практика моніторингу. Основною функцією систем моніторингу регіональної політики ЄС у більшості країн-членів є моніторинг фінансових витрат з метою їх аудиту. Моніторинг також використовуються як механізм фінансового управління для прискорення випуску звітів із фінансування проєктів, що дозволяє відслідковувати їх виконання (у тому числі щодо очікуваного графіка, фізичної віддачі та впливу на соціальний розвиток). Серед основних проблем можна виділити нестачу даних і те, що більшість ефектів впливу виявляють себе через певний час після виконання проєкту. Однак системи моніторингу все більше використовуються для збору інформації про безпосередні результати проєкту, надаючи важливі відомості для аналізу поточних процесів виконання програми.

Значення мають і часові рамки проведення моніторингу, оскільки він повинен охоплювати якомога більше прямих ефектів від короткострокових проєктів — такі як створення робочих місць. Однак, періоди виконання програм зазвичай є надто короткими, для того щоб охопити середньо- і довготермінові ефекти проєктів; моніторинг, як правило, припиняється з поданням останнього звіту наприкінці проєкту. Таким чином, період збору інформації має бути якомога більшим, наприклад, проведення опитування як проміжне джерело даних для аналізу до оприлюднення *post* аналізу.

Практика оцінювання. Одним з основних принципів функціонування Європейського Союзу є принцип *компліментарності* (софінансування) — *additionality*, тому кошти, залучені на розвиток регіонів, ніколи не виділяються центральними органами ЄС одноосібно. Загальну схему фінансування регіональних проєктів ЄС зображено на рис. 5.1.

Моніторинг регіонального розвитку ЄС є постійним безперервним процесом, що все більше стає невід’ємною частиною циклу виконання програми або проєкту. Оцінка, що є періодичною подією і проводиться в ключові моменти під час виконання програми, може бути розглянута як елемент процесу, що базується на

даних моніторингу, для забезпечення своєчасною додатковою інформацією про діяльність у попередні періоди та рекомендації на майбутнє.

Таким чином, у рамках програм Структурного фонду ЄС, проводяться три типи оцінки:

- до початку програми (*Ex ante*);
- під час виконання програми (*ongoing monitoring*);
- після виконання програми (*ex post*),

і розробляються висновки, ґрунтуючись на оцінках програм і цілей.

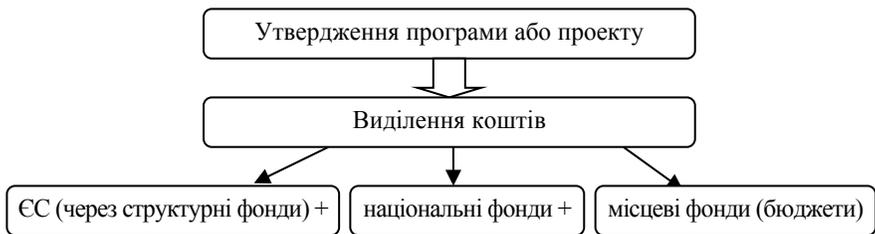

Рис. 5.1. Фінансування регіональних проєктів ЄС

Джерело: Розроблено автором.

Оцінка регіональної політики включає три основні стадії, кожна з яких є по-своєму необхідною у процесі моніторингу регіонального розвитку країн – членів ЄС, і полягають у такому.

Попередня оцінка (*Ex ante*). Даний вид оцінки проводиться перед проектом для прийняття рішення про реальність і результативність його цілей, коштів, виділених на нього із бюджету. Першочерговими на даному етапі є питання: Які шанси на успіх? Чи варті результати проекту понесених державних витрат? Чи є дешевші способи досягнення цих цілей?

У 1994 р. було подано плани регіонального розвитку для програм Структурного фонду. Кожен з цих планів і документів пройшов оцінку *ex ante* в Європейській Комісії. Ключовою рисою цього процесу була Структура Оцінки *ex ante*, що була утворена Координаційною радою з оцінки. Процес моніторингу починається з вимог щодо якісного подання концепції, на основі якої визначаються стратегія і завдання програми (сюди входять аналіз відмінностей і затримки в розвитку, соціально-економічні проблеми, а також досвід попередніх програм). Наступною стадією є визначення загальної стратегії регіонального розвитку, визначен-

ня основних напрямів і постановка конкретних завдань для кожного заходу.

Важливим моментом керівництва Комісії ЄС з оцінки *ex ante* є кількісний підхід та оцінка завдань, головне з яких — розробка показників, для оцінки очікуваної ефективності на різних рівнях. Кожне конкретне завдання має супроводжуватись даними про основну інфраструктуру, продуктивне середовище і розвиток людських ресурсів. Очікувані досягнення мають бути подані разом із переліком показників, основних і цільових значень. Особлива увага приділяється оцінці впливу на стан навколишнього середовища, включаючи всі регіони. Також визначаються соціально-економічні переваги на мікро- і макрорівнях: проведення економічного аналізу програми, логіки її структури та взаємодії компонентів.

Основною вимогою є взаємопов'язаність програм з політикою країн ЄС і Співтовариства в цілому. Питання взаємопов'язаності включає три основні положення: зв'язок з політикою ЄС — особливо стосовно навколишнього середовища та конкуренції; зв'язок з національною політикою — якою мірою стратегічний підхід програми та її конкретні завдання посилюють національну економічну та структурну політику; в якому обсязі програма вимагає збільшення загальних спільних витрат. А також додаткові питання: партнерства — процедури попередніх консультацій і дії регіональних соціально-економічних факторів; правовий аспект — у площині взаємовідносин наднаціональних органів з місцевою владою; фінансування — національні та регіональні джерела фінансування; адміністративна та фінансова організація — фінансовий контроль, адміністративні та фінансові схеми, а також процедури моніторингу та оцінки.

Поточний моніторинг (*Ongoing monitoring*). Контроль під час виконання програми необхідний для оцінки позитивних ефектів у міру їх виникнення. Це дозволяє коригувати стратегію відповідно до викликів сьогодення. Моніторинг включає збір та аналіз інформації, яка є важливою не тільки в оцінці результатів проектів на стадії їх виникнення та виконання, але й на завершальній фазі визначення загальної ефективності проекту, яка, у свою чергу, вимагає кількісних і якісних показників. Моніторинг також потрібен для перевірки, чи були державні кошти використані належним чином.

Серед трьох видів оцінки програм регіонального розвитку країн ЄС поточний моніторинг є найважливішою частиною в багатьох аспектах. Теоретично це єдина стадія оцінки, що дає можливість одночасно оцінювати ефективність програми та впливати на

її проведення, коригувати її, спрямовувати та збалансовувати. Важливість саме поточного моніторингу також визначається Комісією з моніторингу.

Країни ЄС використовують різні підходи управління та організації поточним моніторингом. У Франції, зокрема, центральний уряд рекомендував усім регіонам заснувати комітети, до складу яких входять спеціалісти з надзору та управління оцінною діяльністю, саме ці комітети були б в майбутньому підрозділами Комітетів з моніторингу. Ці рекомендації були частково прийняті в регіонах, що брали участь у програмах Цілі 2. Підхід у межах досяжності був використаний в Австрії, де всі чотири програми Цілі 2 оцінювалися однією дослідною групою. Схожі підходи використовувались у Нідерландах і Фінляндії, але роль організаційних груп тут була більш консультативною.

Цілі та завдання окремих країн і регіонів, що належали до виконання програми Цілі 2, були різноманітними як відображення політичних та адміністративних пріоритетів програмного менеджменту. На практиці можна було визначити шість завдань, що представляли різні рівні поточного моніторингу програм Цілі 2.

1. Поточний моніторинг: вимір та оцінка результатів, отриманих на даний момент.

2. Оцінка впливу: поточна оцінка впливу.

3. Оцінка значення: переоцінка відповідності програми та її компонентів задачам програми.

4. Оцінка рівня менеджменту: оцінка ефективності програмного менеджменту, виконання та партнерських відносин.

5. Розробка рамок оцінки: розробка показників або цілей для підготовки до оцінки *ex post*.

6. Модифікація програми: пропозиції щодо корегуючих дій в програмі або її частинах у співвідношенні з результатами оцінки.

У ретроспективі поточний моніторинг програм Цілі 2 зробив значний внесок у розуміння суті, цілей і методів проведення оцінки на національному, регіональному та місцевому рівнях. Масштаб та якість проведених досліджень з оцінки програм були значно підвищені та регіони продемонстрували побудову ефективних структур для співробітництва в області оцінки. Збільшення персоналу, що мали знання та розуміння процесу оцінки, покращило можливості проведення оціночного аналізу та його користності, що в цілому значно підвищило якість програм.

Постпроектна оцінка (*ex post evaluation*). На певному етапі після завершення проекту важливо оцінити, чи були державні витрати економічно і соціально корисним. Завершальна оцінка необхідна,

щоб побачити чи були досягнуті заплановані цілі, виправити помилки у формуванні таких програм. Загалом постпроектна оцінка повинна проводитися з урахуванням витрат і прибутків для розуміння чистої соціальної корисності всіх державних витрат.

Отже, оцінка являє собою безперервний інтерактивний процес, необхідним є перегляд окремих інструментів регіональної політики після визначення їхньої ефективності. Цей підхід підкреслює нагальність розглядати моніторинг як деякий безперервний процес. Регіональна політика повинна постійно вдосконалюватися у світлі обставин, що постійно змінюються, вимог сучасного глобального середовища, його попиту. Етапи процесу моніторингу зображено на рис. 5.2.

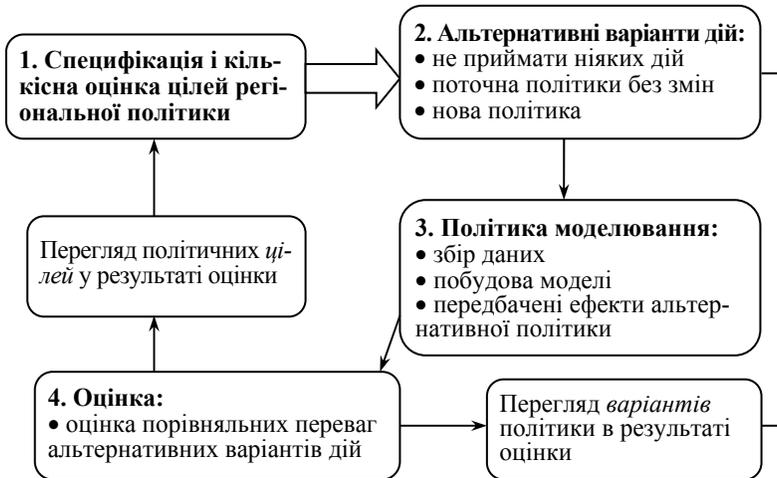

Рис. 5.2. Етапи процесу моніторингу

Джерело: Oliinyk, Goncharova, 2014.

Першу повну оцінку *ex post* програм Цілі 2 було підготовлено для Європейської Комісії у 1996 р., для моніторингу програм 1989–1993 рр. (Ernst & Young, 1997). Її метою було, по-перше, порівняти результати з початковими завданнями; по-друге, збір інформації, що давала змогу покращити здійснення як програм, що тривають, так і майбутніх.

У результаті моніторингу було зібрано оцінки *ex post* 60 програм Цілі 2 за 1989–1993 рр. та зведено у звіти по 8 регіональних групам (Метрополіс, Промислові південь і північ, Північне море, Середземномор'я, Атлантика, Італія та Великобританія). Різно-

манітні групи досліджень зводились до єдиної методології, для полегшення порівняння, хоч і потребували адаптації через різноманітність наявної інформації.

Дослідження проводились у дві стадії: *перша стадія* — для всіх програм Цілі 2, складалася із загальної оцінки ситуації в окремих регіонах до та після виконання програм та огляді доступних даних знизу догори;

друга стадія застосовувалася в кожній третій програмі (але фактично успішно проведена тільки в кожній шостій) являла собою глибокий моніторинг напрямку знизу догори. Основною метою другої стадії була вибірка необхідних проектних емпіричних даних, щоб визначити результати бруто (а потім і нетто) програмних ефектів і зайнятості.

На другій стадії також використовувався ряд методів для оцінки ефектів пов'язаних із зайнятістю.

За глобального оцінного синтезу використовувались ефекти впливу на зайнятість, визначені як в універсальних дослідженнях «згори вниз», так і у вибіркових глибоких дослідженнях «знизу вгору», що давали оцінку сумарного впливу Цілі 2 в період 1989–1993 рр.

Моніторинг показав, що програми Цілі 2 відігравали значну роль у процесі промислової конверсії. Було доведено, що програми могли підтримувати процес структурного вирівнювання в регіонах, незважаючи на несприятливі макроекономічні тенденції.

Короткострокові ефекти, які мали вплив на проблему безробіття та довгостроковий вклад у перебудову промисловості, були досить помітними. За оцінками цього періоду було створено, збережено або перерозподілено близько 850 тис. робочих місць, дві третини з них завдяки діям Європейського фонду реконструкції та розвитку (ЄФРР) та третина завдяки діям Європейського структурного фонду (ЄСФ). Розподілення позитивних ефектів між країнами – членами ЄС у цілому відповідало розподілу фінансування.

Стосовно чистих показників моніторинг продемонстрував, що було створено 450–500 тис. робочих місць, враховуючи правки на сумісництво, звільнення та непрямі ефекти.

Крім результатів про зайнятість виявилось, що Структурні фонди володіють також акумулюючим ефектом. Такі нечисельні ефекти стимулювали розвиток регіонального партнерства і здатність планувати та керувати стратегією регіонального розвитку. Зокрема, програми Цілі 2 привели до сближення між стратегіями розвитку в багатьох регіонах, що раніше не спостерігалось, хоча в цілому рівень зовнішньої взаємопов'язаності був досить висо-

ким, програмам насамперед часто не вистачало внутрішніх зв'язків, зокрема щодо інтеграції між ЄФРР і ЄСФ. Нездатність досягти і визначити потенційну взаємодію між двома фондами є наслідком структури політики і різноманітності конфігурацій, історії та структури кожного фонду. Що стосується політичної орієнтації, значна адаптація програм Цілі 2 відбулася у програмний період, а саме під час середньої стадії, що було пов'язано, імовірно, з максимальним використанням доступного фінансування, ніж з реакцією на зміну пріоритетів регіонального розвитку.

Інші висновки були пов'язані з питаннями імплементації програм та їх менеджментом. По-перше, реформування Структурних фондів у 1988 р. дали поштовх розвитку процесу партнерства, було розроблено кілька його моделей — з відносно невеликою кількістю учасників, перевагою яких була значно більша взаємопов'язаність і керованість моделі всеохоплюючого партнерства, які були більш фундаментальними, але й значно важче керованими. Системи програмного управління та менеджменту з часом покращились. Однак у багатьох випадках були недостатньо розробленими на початку програми та часто розвивалися повільніше, ніж це було необхідним, оскільки жорсткий графік передбачав, що зусилля були спрямовані більше на виконання програм, ніж на встановлення формальних процедур прийняття рішень і моніторингу регіонального розвитку.

Важливими висновками оцінки ex post стало визнання низки методологічних проблем, що виникали у ході практичного виконання досліджень. Частина з них обумовлена природою постпроектного моніторингу, інші ж виникли завдяки неадекватності та недосконалості процедур оцінювання, адміністрування та прийняття рішень, встановлених у перший програмний період або були пов'язані із характером вибіркового рейтингу та оцінок регіональних досліджень.

Основні труднощі в організації системи моніторингу і оцінки програм регіонального розвитку в країнах ЄС можна згрупувати таким чином: вибір цілей розробниками стратегій, які не піддаються виміру, або ж якщо існує проблема в отриманні відповідних даних для обраних показників; надмірна кількість цілей стратегій і, відповідно, специфічних показників їх виміру; труднощі у визначенні реального впливу реалізацій програм на прогрес у регіональному розвитку; ненадійність даних, отриманих з неофіційних джерел; відставання оприлюднення офіційних статистичних даних від моменту здійснення моніторингу та оцінки програм (Мирослава Лендзел. Правові та інституційні засади реалізації стратегій регіонального розвитку: моніторинг та оцінка).

Як зазначалося, відповідно до ст. 159 Маастрихтського договору, «Комісія кожні три роки подає Європейському Парламенту, Раді, Комітету регіонів та Економіко-соціального комітету звіт про прогрес, досягнутий на шляху економічного та соціального згуртування, і про те, як цьому сприяли заходи, обумовлені в цій статті». Перший звіт Комісії був опублікований 30 січня 2002 р., другий — 30 січня 2003 р., третій — 17 травня 2005 р.

12 червня 2006 р. Європейська Комісія оприлюднила Послання «Стратегія зростання робочих місць і реформа європейської політики згуртування — Четвертий звіт, щодо прогресу, досягнутого в політиці згуртування». Даний звіт описує соціально-політичну ситуацію, тенденції та диспаритети в державах-членах і регіонах ЄС і між ними. У звіті також йдеться про останні події в європейській політиці згуртування, у тому числі вказівки, інновації та фінансові ресурси на період 2007–2013 рр., про Європейську стратегію зростання та створення робочих місць.

Серед іншого в Четвертому звіті йдеться про програми згуртування, запроваджені новими держава — членами ЄС після розширення 1 травня 2004 р.; підготовчі дії до програмного періоду 2007–2013 рр., особливо Міжінституційної угоди щодо Фінансових перспектив на 2007–2013 рр., підписаної в травні 2006 р. Європейським Парламентом, Радою та Комісією; оновлений варіант Лісабонської стратегії 2005 р.

Особливий акцент у звіті був зроблений на аналізі економічних і соціальних диспаритетів. Зокрема, Комісія наголосила, що в 2005 р. для економіки ЄС характерним було продовження помірнього зростання. У період 2000–2004 рр. середній показник зростання ВВП у 25 державах членах становив дещо більше як 1,5 % на рік.

5.2. СЕКТОРАЛЬНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ НАПРЯМИ МОНІТОРИНГУ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС

(О. А. ФЕДІРКО)

В умовах глобалізації економічного розвитку все більшої ваги набувають регіональні та локальні чинники конкурентоспроможності, що й обумовлює зростання актуальності моніторингу результативності наднаціональних політик Спільноти не лише на національному, але й у регіональному вимірі. Статистична іден-

тифікація розвитку регіонів ЄС здійснюється за цілою низкою напрямів і показників (рис 5.3).

Початковим етапом регіонального моніторингу є аналіз базових індикаторів економічного розвитку і насамперед питомого ВВП регіону. Так, у регіональному щорічнику Євростату економічний аналіз реалізується шляхом порівняння регіональних рівнів ВВП на душу населення, його динаміки, а також визначення рівня його територіальної диференціації.

Оцінювання демографічного розвитку регіонів ЄС реалізується через аналіз структури, динаміку та просторову диференціацію показників чисельності та щільності населення, фактичну та очікувану тривалість життя, народжуваність, смертність і міграційний приріст населення.

Рис. 5.3. Сфери моніторингу регіонального розвитку в ЄС

Джерело: Розроблено автором.

Особливе місце у системі регіональних показників посідає група соціальних індикаторів — статистика охорони здоров'я, освіти та ринку праці, що сприяє ідентифікації ключових соціально-економічних проблем населення через виявлення основних причин смертності, характеру регіонального розподілу чисельно-

сті лікарняних ліжок і кількості медиків, дослідження вікової структури учнів та студентства, рівня та причин незавершення середньої освіти, структурних та якісних показників вищої освіти, рівня та статевовікової структури зайнятості та безробіття, а також регіональної диференціації трудових доходів населення.

Доволі детально представлений також секторальний зріз економіки ЄС, що чітко ідентифікує на основі системи абсолютних та відносних показників стан, динаміку та структуру промислового бізнесу, аграрної діяльності, а також основних сфер сервісної економіки (туризм, транспорт, ділові послуги з особливим акцентом на інформаційній індустрії).

Сучасні реалії та нагальні проблеми регіонального та локального розвитку ЄС обумовлюють постійне оновлення та розширення його статистичної бази. Так, наприклад, до постійних рубрик регіонального статистичного щорічника ЄС належать такі її нові напрями, як «Статистика міст та мегаполісів», «Доходи населення та умови проживання», «Особливості розвитку сільської місцевості».

Знань економіка представлена статистичним моніторингом сфери науки і технологій. При цьому ключовим показником тут є частка валових витрат на НДДКР у ВВП регіону (у %), яка визначена як один із головних критеріїв «Стратегії 2020» на рівні 3 % ВВП ЄС.

Разом з тим базою даних Євростату не вичерпується перелік джерел моніторингу регіонального розвитку, оскільки нові проблеми функціонування економіки знань і формування мережної економіки вимагають якісно іншої системи статистичної ідентифікації її параметрів. Для вирішення цих проблем у ЄС заохочується розвиток альтернативних статистичних моделей і методик, які спочатку розробляються групами провідних експертів, а пізніше — перетворюються на постійний інструмент моніторингу. Серед такого роду інструментів варто відзначити найбільш популярні в даний час аналітичні звіти та моніторингові системи ЄС, а саме: індекс регіональної конкурентоспроможності (Regional Competitiveness Index), Європейська кластерна обсерваторія (European Cluster Observatory), Регіональне інноваційне табло (Regional Innovation Scoreboard), Регіональний інноваційний монітор (Regional Innovation Monitor) тощо.

Ключовими індикаторами під час здійснення регіонального моніторингу в ЄС є базові соціально-економічні показники — ВВП регіону, питомий ВВП регіону в розрахунку на одну особу, показники зайнятості та безробіття.

Індикатор валового внутрішнього продукту регіону спочатку розраховується у національній валюті, а потім трансформується у паритет купівельної спроможності (ПКС), який обчислюється з урахуванням різних рівнів цін між державами – членами ЄС, що дозволяє зробити економічну динаміку порівнюваною. За допомогою ПКС дані показники перетворюються на єдину штучну валюту, яку називають стандарт купівельної спроможності (СКС). Використання СКС дозволяє зіставити рівень купівельної спроможності різних регіонів і країн – членів ЄС, що використовують різні ціни та валюти.

На кожен із трьох регіонів рівня NUTS-1 припадає понад 4 % ВВП Євросоюзу: німецька федеральна земля Nordrhein — Westfalen, французький регіон Île-de-France (ядром якого є Париж) і Північно-Західна Італія. Не набагато меншим є внесок у європейську економіку німецької землі Bayern. ВВП провідних регіонів ЄС є вдвічі більшим, ніж, наприклад, у Мальти, а розрив з такими країнами, як Естонія, Латвія або Кіпр становить до 30–40 разів.

Регіонами з найвищим показником ВВП на душу населення є Південна Німеччина, Південна Великобританія, Північна Італія, Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Австрія, Ірландія та Скандинавські країни. Також до цієї категорії потрапляють регіони навколо окремих столиць — Мадриду, Парижа, Праги та Братислави. Менш економічно розвинені регіони сконцентровані у південній, південно-західній і південно-східній периферії ЄС, у Східній Німеччині та в нових країнах-членах.

У ЄС спостерігається доволі висока асиметрія ВВП на душу населення, який коливається від 28 % (Severozapaden, Болгарія) до 343 % (Inner London, Сполучене Королівство) від середнього по ЄС. Станом на 2013 р. крім столичного регіону Сполученого Королівства про найвищі в ЄС значення ВВП регіону на особу звітували також Люксембург та столичний регіон Бельгії (Brussels Hoofdstedelijk Gewest). Далі слідує голландське місто Groningen і столичні регіони Словаччини, Чехії, Швеції та Австрії, де ВВП на душу населення складає від 160 % до 180 % від середнього по ЄС. У 2009 р. ВВП на душу населення за даними Євростату не перевищував 75 % від середнього для Спільноти показника у 68 статистично ідентифікованих регіонах, де проживає майже чверть населення ЄС. При цьому 43 регіони належать до нових країн-членів, і лише 25 — до старих країн (ЄС-15).

Рівень зайнятості в ЄС у віковій групі 20–64 років зріс з 66,5 % у 2000 році до 70,4 % — у 2008 році, проте в результаті фінансово-економічної кризи він дещо знизився у 2009 р.

(69,1 %) і в 2010 р. (68,5 %). Разом з тим станом на 2011 р. рівень зайнятості залишався значно нижчим від запланованого «Європою-2020» у 75 % значення.

Найвищий регіональний рівень зайнятості в ЄС було зафіксовано в Північній і Центральній Європі, зокрема: у Німеччині, Нідерландах, Австрії, Швеції та Великобританії, та, дещо меншою мірою — у Данії, Фінляндії, Чехії, Італії та Словаччині, де показник зайнятості населення перевищував 75 %. Найвищий рівень зайнятості у 2011 р. було зареєстровано у фінському регіоні Åland (84,1 %), тоді як 7 інших регіонів з показником понад 80 % перебували в Швеції (3 регіони), на півдні Німеччини (3) і в Нідерландах (1).

Водночас найнижчі регіональні показники зайнятості у 2011 році були зафіксовані у південних районах Іспанії та Італії, в Греції, Угорщині та Іспанії. Доволі низький рівень зайнятості (нижче 60 %) спостерігався в Бельгії, на півночі Болгарії, у північно-західній Польщі, в центральній та південно-східній Румунії, а також на сході Словаччини.

Середній рівень погодинної заробітної плати в ЄС становив 13,57 євро у 2010 р. При цьому зафіксовано суттєві регіональні відмінності заробітної плати. Так, найвищою оплатою праці була в Данії — 27,96 євро на годину. Найвища заробітна плата спостерігається, як правило, у столичних регіонах, що особливо виявляється у Сполученому Королівстві, Бельгії і Франції. Так, у Лондоні — це 24,83 євро на годину, у Брюсселі — 21,55 євро, в Іль-де-Франс — 20,57 євро.

За даними статистичної служби Європейського Союзу, у 2011 р. зафіксовано понад 119 млн осіб, що піддаються ризику соціальної ізоляції, або 24,2 % населення ЄС, що свідчить про поглиблення економічної кризи. В ЄС бідними вважаються ті люди, чий дохід з урахуванням усіх соціальних виплат становить менше як 60 % від середнього показника по країні.

Найбільше значення показника «частка сімей, що перебувають на межі бідності», спостерігається у Болгарії і становить 49 % загальної чисельності населення, у Румунії і Латвії — по 40 %, у Литві — 33 %, у Греції та Угорщині — по 31 %; при цьому найменше таких сімей у Чеській Республіці (15 %), Нідерландах і Швеції (по 16 %), Люксембургу та Австрії (по 17 %).

При *моніторингу транспортної інфраструктури ЄС* застосовується секторальний підхід. Так, у 2010 р. довжина мережі автомобільних доріг у країнах ЄС-27 перевищила 67 тисяч км. З регіональної точки зору розгалужена мережа автомагістралей і

залізничних зв'язків є необхідною умовою економічного розвитку і міжрегіональної конкурентоспроможності. В абсолютному вираженні найдовша мережа автомагістралі в регіонах NUTS-2 була зафіксована в трьох іспанських регіонах — Andalusia (2453 км), Castile — Leon (2195 км) і Castilla — La Mancha (1772 км).

Загалом щільність мережі автомагістралей тісно пов'язана із щільністю населення і з рівнем урбанізації територій, а отже, на Мальта було зафіксовано найвищу щільність автодорожньої мережі серед усіх регіонів ЄС.

Щільні мережі автомагістралей розташовані навколо столиць та інших великих міст, у великих промислових агломераціях і навколо морських портів. Інфраструктура автомагістралі в цих регіонах може свідчити про інтенсивність соціально-економічного розвитку. Основні міські, промислові і портові зони з високою щільністю автомагістралей включають: німецькі міста Бремен, Гамбург і Берлін (186, 107 і 86 км на 1 тис. км² відповідно), а також Дюссельдорф (121 км на 1 тис. км²) і Саар (93 км на 1 тис. км²); північно-західні частини Англії (138 км на 1 тис. км² у Великому Манчестері) і Уест-Мідлендс з Англії (90 км на 1 тис. км²); регіон Randstad на заході Нідерландів (де щільність досягла 129 км, 128 км і 106 км на 1 тис. км² у Південній Голландії, Утрехт і Північній Голландії відповідно) і південні голландські регіони Limburg і North Brabant (100 км і 99 км на 1 тис. км² відповідно).

Існують чіткі відмінності в кількості легкових автомобілів на одного жителя (відомий як рівень автомобілізації) в регіонах ЄС. Як правило, цифри показують вищу кількість легкових автомобілів на душу населення, зареєстрованих у західноєвропейських регіонах, ніж у регіонах Центральної та Східної Європи. Найвищий регіональний рівень автомобілізації в країнах ЄС-27 було зафіксовано в регіоні Італії Valle d'Aosta і налічувало 1053 легкових автомобілів на тисячу жителів — це було приблизно у вісім разів більше, ніж у Північно-Східному регіоні Румунії. Найвищі показники автомобілізації спостерігаються в державах — членах ЄС-15, причому половина з них в Італії.

У західних державах-членах ЄС і тим більше у центральних та східних державах-членах питома вага громадського транспорту у загальній кількості легкових автомобілів значною мірою відрізняється. У кінці 2011 року при дослідженні 50 регіонів ЄС-27 зафіксовано трохи менше 1,0 одиниці громадського транспорту на тисячу жителів, виняток склали два регіони рівня NUTS-2 в Словенії. Вісім регіонів ЄС з більш ніж 4,0 одиницями громадсь-

кого транспорту на тисячу жителів склали столиці регіонів Румунії та Болгарії, острів — регіон Ionia Nisia в Греції, Мальта і Литва, і три регіони Сполученого Королівства. Найбільшу питому вагу мають 4,8 одиниці громадського транспорту на тисячу жителів Мальти.

Несистематичні відмінності, що стосуються вантажних транспортних засобів, можна побачити між західними і східними регіонами ЄС. Загалом на 58 регіонів у ЄС-27 припадало понад 175 тис. вантажних транспортних засобів і серед них — 23 регіони з більш як 300 тис. таких автомобілів: 7 з цих регіонів були в Іспанії та Італії, 6 — у Франції і 3 — у Польщі. Розподіл вантажних транспортних засобів відображає певною мірою, розмір кожної держави-члена і відстань між великими містами та іншими транспортними вузлами.

Швидке зростання повітряного транспорту є одним із найбільш значних змін у транспортних послугах за останні роки як в ЄС, так і в усьому світі. Ці зміни сприяли швидкому збільшенню вантажопотоків кількох невеликих регіональних аеропортів, які, як правило, менш завантажені, ніж великі аеропорти в столицях регіонів. У 2009 р. загальна кількість повітряних перевезень пасажирів (у тому числі пасажирів на внутрішніх рейсах, а також міжнародних рейсах) у ЄС-27 знизилася на 5,9 %. Кількість перевезених пасажирів збільшилася на 3,4 % у 2010 р. і ще на 5,8 % — у 2011 р.

Висока щільність залізничних ліній спостерігається в західних і центральних районах ЄС і низька — в периферійних районах. Високу щільність залізничних сполучень можна виділити в столичних регіонах Німеччини, Бельгії та Чехії, далі по містах регіонів — у Бремені і Гамбурзі.

Регіони з найщільнішими залізничними мережами розташовуються на північному заході Чехії, що з'єднує головні залізничні вузли Берлін — Відень і Берлін — Софія, а також в польському регіоні добувної та обробної промисловості, де залізничні вантажні перевезення відіграють важливу роль. У загальній складності у 46 європейських регіонах залізничні шляхи становлять майже 90 км на 1 тис. км². Ці регіони розташовані у 12 різних державах-членах: 12 регіонів Німеччини (рівень NUTS-1), по 8 регіонів у Бельгії та Чехії, 6 — у Нідерландах, по 3 — у Франції та Угорщині, і по одному регіону в Іспанії, Італії, Люксембурзі, Польщі, Румунії і Словаччині. Серед країн ЄАВТ у Швейцарії (регіональні дані відсутні) було встановлено найвищі показники щільності залізничних шляхів — 128 км залізниці на 1 тис. км²,

тоді як найвища щільність серед регіонів, що прилягають, і країн-кандидатів — менша більш ніж наполовину і складає 61 км на 1 тис. км² в *Kontinentalna Hrvatska* (Хорватія).

Загальна кількість морських перевезень у портах країн ЄС-27 у 2010 р. становила 395,6 млн пасажирів. Кількість пасажирів посадки і висадки в портах ЄС сильно скоротилася в 2009 р. (– 2,2 %) і 2010 р. (– 2,0 %). Наразі найбільша кількість пасажирів (26,9 млн), що перевозиться морем у 2011 р., зафіксована в грецькому регіоні — порт Аттіка, у тому числі порт Пірей недалеко від Афін. П'ять регіонів Італії з 15 найкращих регіонів свідчить про той факт, що трохи більше половини усього морського пасажирського транспорту вздовж узбережжя ЄС пройшло через порти регіонів Середземного моря. Серед регіонів Італії з найбільшою кількістю пасажирів морського транспорту були острівні регіони *Sicily* і *Sardinia* і три інших регіони — на західному і південному узбережжі Італії.

Велика кількість пасажирів зафіксована в таких портах, як Кент у Великобританії і Нор-Па-де-Кале у Франції, що характеризується сполученням через Англійський канал між цими двома регіонами.

Шведські і фінські регіони, а також Естонія містять основні порти Балтійського моря. Єдиний регіон Німеччини, що входить до Топ-15, з'єднує Балтійське і Північне моря. Дуже багато невеликих портів розташовані на Хорватських островах, де було зафіксовано в середньому 13,3 млн пасажирів в 2011 р., що було трохи вище, ніж у Кенті (другий за значимістю регіон у ЄС (12,9 млн пасажирів)). Протягом останніх кількох років інтенсивність використання морського транспорту значно відрізняється між регіонами: *Attica* показує падіння кількості пасажирів за останні чотири роки (2008–2011 рр.), так само, як і два датські регіони. Навпаки, *Helsinki* — *Uusimaa* був єдиним із Топ-15 регіонів, що показує збільшення кількості пасажирів щороку. Деякі регіони зафіксували стрімке підвищення чисельності пасажирів, зокрема, *Tuscany*, *Sardinia*, *Sicily*, *Calabria* та *Estonia*.

У дослідженнях регіональної результативності туристичної діяльності в Європейському Союзі основна увага приділяється даним про розміщення туристів у різних регіонах ЄС, інтенсивності туристичних потоків, а також інформації про внутрішній туризм та кількість проведених ночей, переваги для різних типів туристичних установ.

За даними Організації Об'єднаних Націй і Всесвітньої організації туризму, Європа є найвідвідуванішим регіоном світу, на яку

припадає більше половини всіх міжнародних туристичних операцій по всьому світові за 2011 р.

У 2011 р. 5 з 10 найкращих країн для іноземних туристів в світі стали держави – члени ЄС: Франція, Іспанія, Італія, Великобританія і Німеччина, тоді як 6 місце в Топ-10 посіла Туреччина — кандидат в члени ЄС. Унікальність європейських культур, різноманітність географічного положення і якість туристичної інфраструктури, ймовірно, є основними серед багатьох причин, чому туристи обирають Європу.

У 2011 р. у країнах ЄС-27 2,44 млрд ночей було проведено у готелях, кемпінгах і туристичних закладах, 57,3 % — це вітчизняні туристи в своїй країні проживання.

Туризм у ЄС часто зосереджений у прибережних районах, хоча високий попит також існує в альпійських районах і в деяких європейських містах. У 55 регіонах (у тому числі Ірландія, для якої використовується нерегіональний аналіз) країн ЄС-27 зареєстрували понад 10,0 млн ночей, проведених у готелях, кемпінгах та інших туристичних закладах, серед яких у 20 регіонах зареєстровано понад 24,0 млн ночей. До Топ-20 кращих ввійшли 6 регіонів Італії, по 5 в Іспанії і Франції, 2 — у Німеччині та по 1 — в Австрії та Сполученому Королівстві. Найбільша кількість ночівель у 2011 р. припала на іспанський регіон — Canary Islands (89,8 млн ночей), і французький регіон — Ile-de-France (77,2 млн ночей), далі йдуть іспанський регіон Catalonia, з Барселоною, Коста-Брава і Коста-Дорада (69,3 млн ночей), і Balearic Islands, які включають основні острови Мальорка, Менорка, Ібіца, і Formentera (64,3 млн ночей); п'ятій за величиною був італійський регіон Veneto, який включає Венецію (63,4 млн дол.). Майже кожна сьома туристична ночівля в ЄС була проведена в одному з цих п'яти регіонів. London у Великобританії (8 місце), Тіроль в Австрії (14 місце) і німецькі регіони Oberbayern (18 місце) і Mecklenburg — Vorpommern (20 місце).

Більше половини ночей, проведених у готелях та інших подібних закладах, припало на 14 з 20 найбільших регіонів ЄС. Найбільша кількість ночівель у готелях у 2011 р. була зафіксована у столичних регіонах Ile-de-France і в London, а також регіонах Іспанії — Canary and Balearic Islands, Catalonia і Andalusia (майже 40 млн ночей перебування), Топ-20 регіон з найвищою часткою ночівель у готелях — Ile-de-France (88,3 %).

На Топ-20 регіонів ЄС-27 більше половини (53 %) припало на туризм нерезидентів. Основні шість регіонів, що відвідують іно-

земні туристи, — це Canary and Balearic Islands, Catalonia, London, Ile-de-France і Veneto.

До списку Топ-20 туристичних регіонів, у яких перебували іноземні туристи, входять регіони 8 країн — членів ЄС: Іспанія, Великобританія, Франція, Італія, Австрія, Греція, Кіпр і Нідерланди. При цьому 5 регіонів були іспанськими і 5 — італійськими. На хорватській регіон Jadranska Hrvatska припало 34,1 млн ночівель нерезидентів, що ставить його між 6 і 7 сходинками у рейтингу найпопулярніших регіонів у ЄС (за цим показником).

У межах усього ЄС-27 у 2011 р. напопулярнішим регіоном для резидентів (у даному випадку жителів Франції) був середземноморський регіон Provence — Alpes — Côte d'Azur (37,3 млн ночівель місцевих туристів). Найпопулярнішими напрямками туризму нерезидентів стали Канарські (76,0 млн ночей) і Балеарійські острови (57,2 млн ночей) і материкова Іспанія, особливо регіон Catalonia (44,0 млн ночей).

Туризм відіграє важливу роль у ЄС через його соціально-економічний потенціал. Статистика туризму використовується не тільки для моніторингу туристичної діяльності в ЄС, але й для оцінки результатів європейської регіональної політики загалом.

Сучасний етап розвитку світової спільноти характеризується значними соціально-економічними перетвореннями, прискореним розвитком інформатизації всіх сфер суспільного життя. Так, упродовж останніх десяти років у ЄС спостерігається різке зростання темпів і збільшення масштабів використання мереж глобальної комунікації. Інтенсивне застосування *інформаційно-комунікаційних технологій* (ІКТ) стало головною рушійною силою формування інформаційного суспільства.

Для аналізу інформаційного суспільства базовими є індикатори, що характеризують рівень доступу населення та бізнесу до інтернет-мережі, інтенсивність здійснення онлайн-закупівель тощо.

Статистика 2011 р. свідчить про те, що близько двох третин (67 %) усіх домогосподарств у країнах ЄС-27 мали широкосмуговий доступ до Інтернету. У 2012 р. спостерігається розширення географічного охоплення і збільшення швидкості широкосмугового доступу в Інтернеті по всій території ЄС — частка зростає до 72 %. Загалом, у 2007–2012 рр. приріст зростання кількості користувачів інтернет-мережі становить у середньому 11,4 % по ЄС-27. Особливо висока концентрація широкосмугового доступу спостерігається на півночі Німеччини та у Нідерландах, а також у

країнах ЄАВТ — Ісландії та Норвегії. Більшість регіонів у цих країнах відрізняються вищим рівнем інформатизації, ніж середній показник по ЄС. Наприклад, у 2011 р. в Ісландії 92 % домашніх господарств виявилися користувачами Інтернет, а до того лише Стокгольм (Швеція) був єдиним регіоном у ЄС, де 9 із кожних 10 домогосподарств були підключені до інтернет-мережі (91 %). На рис. 5.4 показано, що найбільша кількість домогосподарств з підключенням до інтернет-мережі була зареєстрована саме в густонаселених районах Європи (порівняно з середньо- і малонаселеними регіонами).

В умовах формування економіки, що базується на знаннях, особливо актуальним є регіональний вимір моніторингу *науково-технологічної діяльності*. За даними офіційного видання Eurostat regional yearbook, у 2013–2010 рр. 30 із 260 регіонів ЄС забезпечували рівень валових витрат на НДДКР вищий від 3 % (індикативний рівень, затверджений у стратегії (Європа-2020), серед яких 10 регіонів Німеччини, 5 — Великобританії, 4 — Швеції, 3 — Данії та по 2 — Бельгії, Франції, Австрії та Фінляндії. У цілому на ці 30 регіонів припадає 38,4 % валових витрат на НДДКР ЄС. Як і раніше, найвищий рівень наукомісткості ВРП спостерігається у регіонах найбільш інноваційних країн — держав Північної Європи.

Найбільш наукомісткий ВРП Німеччини притаманний для кластеру регіонів на південному заході та південному сході країни: Rheinhessen — Pfalz, Stuttgart, Karlsruhe, Tübingen, Oberbayern, Mittelfranken і Darmstadt. Разом ці регіони забезпечили 13,4 % валових витрат на науку ЄС-27 станом у 2009 р. Найвищий рівень наукомісткості ВРП серед усіх регіонів ЄС спостерігається у Braunschweig (7,99 %). Також високим цей рівень наявний у Берліні та Дрездені. Разом ці три регіони забезпечили 3,4 % валових витрат на науку ЄС-27.

Найбільш наукомісткіший регіон Великобританії — Східна Англія (5,57 % від ВРП), з територією навколо Кембриджа, де розташовано науковий парк. До інших регіонів з високою інтенсивністю витрат на науку належать 5 регіонів Південної Англії, які забезпечили 4,1 % валових витрат ЄС на науку.

З рівнем наукомісткості ВРП вище 3 % були 9 регіонів, розташованих у північноєвропейських державах. Лідером був столичний регіон Данії — Hovedstaden (5,31 %). Три данських і чотири шведські регіони з інтенсивністю наукових на рівні вище 3 % ВРП у сукупності забезпечили 6,5 % валових витрат ЄС на науку у 2009 р.; водночас два фінських регіони забезпечили 1,2 % відповідного показника у 2010 році.

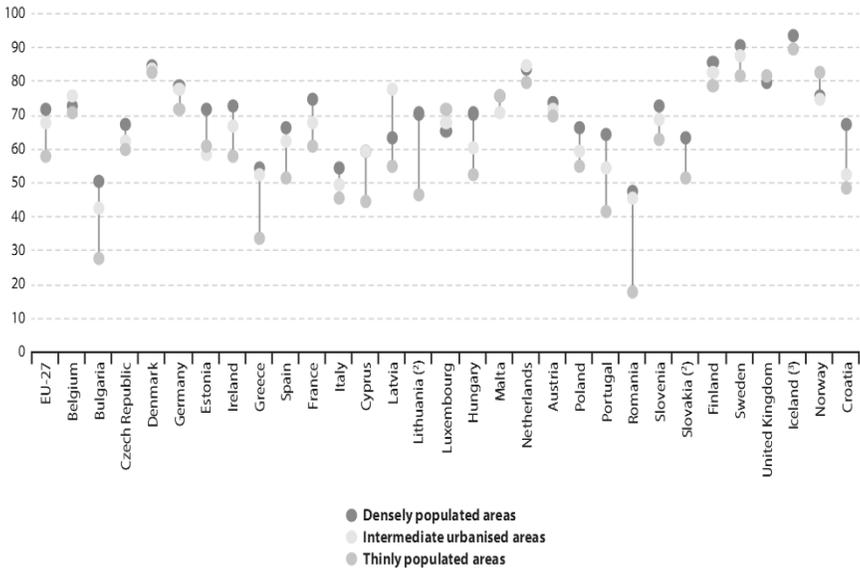

Рис. 5.4. Частка домогосподарств з широкосмуговим підключенням до мережі Інтернет у 2011 р., %

Джерело: Eurostat regional yearbook 2013. — Р. 142.

Найбільш наукомісткий регіоном Франції став Південь Піреней (4,4 %) — регіон з кластером високотехнологічних підприємств аерокосмічної промисловості, зосереджених у м. Тулуза. На другому місці за інтенсивністю витрат на науку перебуває столичний регіон Іль-де-Франс (3,02 %). Це лідер за абсолютним рівнем витрат на науку серед регіонів рівня NUTS-2 в ЄС, який забезпечив самостійно 7,1 % валових витрат ЄС на НДДКР у 2009 р., а разом з регіоном Південь-Піреней їх сукупна частка становила 8,5 %.

Загалом склалася цікава залежність, що у країнах із високим рівнем наукомісткості ВВП розмах варіації регіональних показників є значно вищим (наприклад, у Німеччині та Бельгії в регіонах лідерах рівень наукомісткості ВРП на 5–6 % перевищував відповідний національний рівень). Водночас у державах – членах ЄС із відносно низьким рівнем наукомісткості ВВП варіація регіональних рівнів витрат на НДДКР, як правило, була доволі низькою, що підтверджується статистичними спостереженнями в Румунії, Болгарії, Греції, Словаччині та Ірландії.

5.3. ІНТЕГРАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

(О. А. ФЕДІРКО)

Інтегральне оцінювання регіонального розвитку в ЄС здійснюється за допомогою цілого ряду методик, серед яких на наднаціональному рівні ідентифікованими є передовсім регіональне інноваційне табло (Regional Innovation Scoreboard — RIS), Регіональний інноваційний монітор (Regional Innovation Monitor — RIM) та Індекс регіональної конкурентоспроможності ЄС (EU Regional Competitiveness Index — RCI).

Перша методика (RIS) є спробою Генерального Директорату з підприємництва та промисловості максимально використати доступні у регіональному вимірі статистичні дані про інноваційну діяльність, які поділяються на три основні групи: «чинники інноваційного розвитку», «інноваційна діяльність приватних компаній» та «результати інноваційної діяльності» (табл. 5.1). Вона базується на методиці оцінки інноваційної спроможності країн ЄС — Табло інноваційного союзу (Innovation Union Scoreboard).

Таблиця 5.1

ГРУПУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ РЕГІОНАЛЬНОГО ІННОВАЦІЙНОГО ТАБЛО

Група	Характеристика показників
Чинники інноваційного розвитку ENABLERS	Частка населення віком 25–64 років з вищою освітою
	Державні витрати (уряду та освітніх закладів) на НДДКР, % від ВРП
Інноваційна діяльність приватних компаній FIRM ACTIVITIES	Приватні витрати на НДДКР, % від ВРП
	Витрати МСП на інноваційну діяльність, не пов'язані з наукою, % валової виручки МСП
	Частка МСП, які здійснюють інноваційну діяльність самостійно, % загальної кількості МСП
	Інноваційно активні МСП, які співпрацюють з іншими МСП, % загальної кількості МСП
	Заявки на отримання патентів у розрахунку на 1 млрд євро ВРП

Закінчення табл. 5.1

Група	Характеристика показників
Результати інноваційної діяльності OUTPUTS	МСП, які здійснюють продуктові чи процесні інновації, % від загальної кількості МСП
	МСП, які здійснюють маркетингові чи організаційні інновації, % загальної кількості МСП
	Частка зайнятих у наукомістких послугах, середньо- і високотехнологічних секторах обробної промисловості, % від робочої сили
	Виручка від реалізації інноваційних товарів (послуг), які є новими для фірми або для ринку, % валового обсягу виручки МСП

Джерело: Складено автором на основі European Commission 2014, с. 42–45.

Усі доступні регіональні показники спочатку нормалізуються; на наступному етапі апроксимуються ті дані, яких не вистачає; у подальшому на основі наведених 11 показників розраховується їх середнє арифметичне для кожного регіону. Об'єктивною слабкою стороною даної методики є менша кількість доступних даних на регіональному рівні порівняно з країновим, що обумовлює певне відхилення результатів рейтингової оцінки інноваційності регіонів від результатів Табло інноваційного союзу. З метою уникнення невиправданих похибок отримані регіональні індекси коригуються на коефіцієнт, що враховує інноваційний рейтинг країни в цілому. На останньому етапі складається рейтинг інноваційної спроможності регіонів, при цьому усі 190 регіонів поділяють на чотири групи (регіони — інноваційні лідери; регіони — інноваційні послідовники; регіони — помірні новатори та регіони — слабкі новатори) за критерієм відношення регіонального індексу до середнього по ЄС його значення.

Таким чином, статистична ідентифікація груп регіонів за рівнем їх інноваційної спроможності є такою:

- *інноваційні лідери* — це регіони, інтегральний індекс інноваційності яких більш, ніж на 20 % перевищує середнє для ЄС-28 значення;
- *інноваційними послідовниками* вважаються регіони, інтегральний індекс інноваційності яких менш, ніж на 20 % перевищує середнє значення, але не більш, ніж на 10 % поступається йому;

- для *помірних новаторів* інтегральний інноваційний індекс від 50 % до 10 % нижчий від середнього по ЄС;
- для *слабких новаторів* інноваційні індекси є більш, ніж на 50 % нижчими порівняно із середнім по ЄС-28 значенням.

Комплексна оцінка розвитку регіонів на основі Регіонального інноваційного табло дозволила чітко ідентифікувати інноваційних лідерів, які мають високий рівень майже за всіма показниками інноваційної спроможності (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

ВІДНОШЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ПОКАЗНИКІВ ІННОВАЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ДО СЕРЕДЬОГО ЗНАЧЕННЯ ПО ЄС, %

Показники регіонального інноваційного табло	Регіони — інноваційні лідери	Регіони — інноваційні послідовники	Регіони — помірні новатори	Регіони — слабкі новатори
Населення з вищою освітою	120	109	81	72
Суспільні витрати на НДДКР	120	100	69	40
Приватні витрати на НДДКР	133	83	52	23
Витрати на інновації, не пов'язані з НДДКР	102	86	93	69
Інноваційні МСП	131	118	70	24
МСП, що співпрацюють в інноваціях	126	135	59	33
Заявки на патенти до ЕРО	135	84	43	20
Продуктові та процесні інновації	138	101	67	26
Маркетингові та організаційні інновації	103	98	80	31
Зайнятість у середньо- і високотехнологічних сферах	121	94	86	62
Продаж товарів нових для фірм і ринку	115	94	91	45

Джерело: European Commission 2014, с. 15.

Особливо високими — більш ніж на 30 % вище від середнього значення по ЄС — є показники приватних витрат на науку, питомої ваги інноваційних МСП, заявок на отримання патентів

та частки МСП, що здійснюють технологічні інновації. Водночас регіони — лідери поступаються за рівнем недослідних витрат на інновації та рівнем активності малих і середніх підприємств у сфері маркетингових та організаційних інновацій. В цілому ж встановлено, що саме інноваційне підприємництво та система вищої освіти є ключовими перевагами цієї категорії регіонів.

Регіони — інноваційні послідовники характеризуються середнім рівнем більшості показників, виняток становлять лише значно вищі від середнього по ЄС рівня частки інноваційних МСП. Слабкістю регіонів цієї групи є ділова інноваційна активність. Так, рівень витрат бізнес-сектору на науку та інноваційних витрат, не пов'язаних з НДДКР, а також заявок до ЕРО на патенти не досягають навіть 90 % від середнього по ЄС.

Група регіонів — помірних новаторів характеризуються рівнем інноваційних показників нижче від середнього по ЄС. До відносних переваг цієї групи належить високий рівень інноваційних витрат, не пов'язаних із НДДКР, а також висока частка інноваційної продукції у валовій виручці. Загалом низький рівень витрат приватних компаній на науку у поєднанні зі згаданими вище факторами свідчить скоріше про схильність місцевих компаній до адаптації вже існуючих нововведень, аніж до створення дійсно радикальних технологічних інновацій.

Група регіонів — слабких новаторів характеризується найнижчим рівнем інноваційної ефективності, особливо в сфері інноваційного підприємництва. В даних регіонах проживає доволі добре освічене населення (72 % від середнього по ЄС), проте існують значні прогалини у більшості інших складових їх регіональних інноваційних систем.

Країновий розподіл регіонів за групами їх інноваційної ефективності, наведений у табл. 5.3, підтверджує тенденцію до концентрації найінноваційніших регіонів у найінноваційніших країнах.

Кількісна характеристика інноваційного розвитку регіонів ЄС доповнюється якісною ідентифікацією моделей регіонального інноваційного розвитку за методикою Регіонального інноваційного монітору, в якій здійснено спробу визначити не лише рівень, а й характер інноваційної діяльності регіонів. З цією метою застосовуються 8 індикаторів інноваційного розвитку, які об'єднуються у три групи, або фактори, регіональної інноваційної діяльності на основі статистичного аналізу головних компонентів (табл. 5.4).

Таблиця 5.3

**КРАЇНОВИЙ РОЗПОДІЛ РЕГІОНІВ
ЗА РІВНЕМ ІННОВАЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ**

Країна	Група країн за інноваційною спроможністю за IUS	Регіони — інноваційні лідери	Регіони — інноваційні послідовники	Регіони — помірні новатори	Регіони — слабкі новатори
Швейцарія	Інноваційний лідер	7	0	0	0
Швеція	Інноваційний лідер	4	4	0	0
Данія	Інноваційний лідер	4	1	0	0
Німеччина	Інноваційний лідер	10	6	0	0
Фінляндія	Інноваційний лідер	3	2	0	0
Нідерланди	Інноваційний послідовник	2	10	0	0
Бельгія	Інноваційний послідовник	0	3	0	0
Сполучене Королівство	Інноваційний послідовник	2	10	0	0
Ірландія	Інноваційний послідовник	1	1	0	0
Австрія	Інноваційний послідовник	0	3	0	0
Франція	Інноваційний послідовник	1	6	2	0
Словенія	Інноваційний послідовник	0	1	1	0
Норвегія	Помірний новатор	0	3	4	0
Італія	Помірний новатор	0	3	18	0
Чехія	Помірний новатор	0	0	8	0
Іспанія	Помірний новатор	0	2	13	4
Португалія	Помірний новатор	0	1	5	1
Греція	Помірний новатор	0	0	4	0
Угорщина	Помірний новатор	0	0	4	3
Словаччина	Помірний новатор	0	1	2	1
Хорватія	Помірний новатор	0	0	1	2
Польща	Помірний новатор	0	0	5	11
Румунія	Слабкий новатор	0	0	1	7
Болгарія	Слабкий новатор	0	0	0	2
Разом		34	57	68	31

Джерело: European Commission 2014, с. 17.

**ГРУПУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ
РЕГІОНАЛЬНОГО ІННОВАЦІЙНОГО МОНИТОРУ**

Фактори	Показники
Фактор 1. Інноваційне підприємництво	<ul style="list-style-type: none"> • Частка МСП, що здійснюють технологічні (продуктові та процесні) інновації, %. • Частка МСП, що здійснюють нетехнологічні (маркетингові та організаційні) інновації, %; • Частка витрат освітніх закладів на НДДКР у валовому внутрішньому продукті регіону, %
Фактор 2. Технологічні інновації	<ul style="list-style-type: none"> • Частка приватних витрат на НДДКР у валовому внутрішньому продукті регіону, %; • Частка недослідних витрат на інновації у валовій виручці компаній, %; • Кількість заявок до ЕРО на отримання патентів у розрахунку на 1 млн населення
Фактор 3. Громадські знання	<ul style="list-style-type: none"> • Частка урядових витрат на НДДКР у валовому внутрішньому продукті регіону, %; • Частка населення з вищою освітою, %

Джерело: Офіційний сайт регіонального інноваційного монітору.

Фактор 1 ідентифікується як «Інноваційне підприємництво», оскільки включає високі значення показників технологічних, маркетингових та організаційних інновацій МСП у регіоні, а також наукових витрат освітнього сектору.

Фактор 2 визначено як «Технологічні інновації», оскільки він базується на високих значеннях показників приватних витрат на НДДКР, які забезпечують генерування патентів за одночасного низького рівня недослідних витрат на інновації.

Фактор 3 визначається як «Громадські знання» завдяки інтенсивному спільному розміщенню наукових витрат у державних науково-дослідних інститутах та високій частці населення з вищою освітою.

У табл. 5.5 наведено усереднені значення кожного з трьох факторів регіональної інноваційної діяльності, комбінація яких чітко визначає характер і моделі інноваційної діяльності для семи груп регіонів.

Таблиця 5.5

**СТАТИСТИЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ХАРАКТЕРУ
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ ЄС**

	Збалансовані інноваційні регіони	Регіони, що абсорбують знання	Регіони з переважанням громадського фінансування знань	Абсорбуючі знання інноваційні регіони	Індустріалізовані інноваційні регіони	Високотехнологічні регіони з інноваційним підприємництвом	Регіони з інноваційним підприємництвом
Фактор 1. Інноваційне підприємництво	0,6426	-0,9213	-0,2449	1,4006	-0,5495	0,9803	1,0774
Фактор 2. Технологічні інновації	0,2253	-0,4722	-0,5110	-1,6120	0,4632	2,3760	0,3478
Фактор 3. Громадські знання	0,2348	-0,6122	2,0880	-0,4414	-0,0611	0,1811	-1,3189
Кількість регіонів	42	49	21	19	49	12	11

Джерело: Офіційний сайт регіонального інноваційного монітору.

Примітка: Наближеність значень факторів до нуля означає, що оцінка близька до середнього для всіх регіонів значення. Водночас результат нижче від нуля означає, що середнє значення даної групи регіонів є нижчим від середнього для 203 досліджуваних регіонів.

Перша група «Збалансовані інноваційні регіони» включає 42 регіони ЄС, середнє значення усіх факторів яких значно перевищує відповідні середні показники для 203 регіонів, які аналізуються. Особливо високими для цієї групи є значення показників «інноваційного підприємництва» (перш за все — витрати на НДДКР освітніх закладів). До групи належать ключові інноваційні регіони Нідерландів, Бельгії, Данії, Північної Німеччини, Південної Великобританії, а також кілька регіонів в Австрії та Італії.

Друга група — «Регіони, що абсорбують знання» — включає вже 49 регіонів. Більшість регіонів цієї групи розташовані у краї-

нах Східної Європи та на Півдні Італії. Значення всіх трьох факторів, що характеризують модель інноваційної діяльності регіонів цієї групи, є нижче від середнього, при цьому найнижчим серед усіх регіонів є рівень інноваційного підприємництва. Частка компаній-новаторів є невисокою, а головним доказом домінування імітаційної інноваційної стратегії тут є високий рівень інноваційних витрат, не пов'язаних із НДДКР.

Третя група регіонів — *«Регіони з переважанням громадського фінансування знань»* — характеризується високим відносним рівнем урядових витрат на науку та рівнем освіченості населення. Географічна дислокація 21 регіону цієї групи є доволі розосередженою по всій території Європи, включаючи як значну кількість столиць, таких як Мадрид, Рим, Лондон, Берлін, Прага, Бухарест, так і периферійні регіони у Східній Німеччині, Шотландії та Південній Франції.

Четверта група — *«Абсорбуючі знання інноваційні регіони»* — має найвищий середній бал за показниками інноваційного підприємництва за одночасно низького рівня технологічних інновацій, що робить модель інноваційного розвитку даної групи регіонів, наближеною до Групи 2,19 регіонів цієї групи розташовані переважно у Португалії та Греції.

П'ята група — *«Індустріалізовані інноваційні регіони»* — характеризується високим рівнем технологічних інновацій за одночасно низького рівня інноваційного підприємництва. Більшість регіонів цієї групи розташовані у Франції та Іспанії, також є ірландські регіони, деякі регіони Швеції, а також старі промислово розвинені регіони у Німеччині та Великобританії.

Шоста група — *«Високотехнологічні регіони з інноваційним підприємництвом»* — найбільш інноваційна група регіонів, про що свідчить найвищий рівень значення фактора «Технологічні інновації» за одночасно найнижчої частки ненаукових інноваційних витрат. Доволі розвиненим є інноваційне підприємництво, а суспільні витрати на науку значно нижчі порівняно з третьою групою. У цій групі наявні лише 12 європейських регіонів, розташованих у Південній Німеччині, Фінляндії, Швеції, Східній Англії (Велика Британія) та Північному Брабанті (Нідерланди).

Сьома група — *«Регіони з інноваційним підприємництвом»* — характеризується високим рівнем інноваційного підприємництва та технологічних інновацій за одночасно найнижчого рівня державного фінансування економіки знань; 11 регіонів цієї групи розташовані на півночі Італії та в Австрії.

«СКІЛЬКИ ВОВКА НЕ ГОДУЙ ...»

Експертною групою з моніторингу регіональних наслідків політики згуртування в ЄС було встановлено, що вкладення коштів у науку та інновації переважає у розвиненіших регіонах ЄС-15 (так званих *старих країнах-членах*) порівняно з новими країнами-членами. Так у регіонах, що у програмному періоді 2007–2013 рр. фінансувалися за Метою 1 «Згуртування», де поточний рівень інноваційності є нижчим від середнього по ЄС, лише 4,9 % від обсягу допомоги структурних фондів спрямовувалось в науку та інновації. Натомість у регіонах, які отримували фінансування за Метою 2 (заможніші та конкурентоспроможніші регіони Західної Європи) в середньому на науку та інновації витрачалось 9,8 % від загального обсягу коштів структурних фондів. Таким чином, розвиток науки та інновацій у регіонах за Метою 1 не набув статусу центрального пріоритету регіональної політики, попри те, що саме у ці регіони було спрямовано лівову частку (77 %) від загального обсягу асигнувань структурних фондів ЄС на інновації та НДДКР.

Описаний феномен дістав назву регіонального інноваційного парадоксу, що полягає в очевидній розбіжності між високою необхідністю збільшення витрат на інновації у менш технологічно розвинених регіонах і їх відносно низькою спроможністю освоювати державні та наддержавні кошти, спрямовані на заохочення інноваційної діяльності, порівняно з розвиненішими регіонами.

Питання до кейсу

1. Якими, на вашу думку, є причини виникнення наведеного вище регіонального інноваційного парадоксу в ЄС?
2. Чи правильним буде українське прислів'я, наведене у назві до мінікейсу, характеризує описану ситуацію?
3. Обґрунтуйте комплекс заходів, необхідних для подолання регіонального інноваційного парадоксу.

Наширший набір показників (73) застосовується у розрахунку індексу регіональної конкурентоспроможності (RCI). Значення індексу RCI 2013 формується на основі 73 показників, об'єднаних в 11 груп (стовпів конкурентоспроможності), які описують як чинники, так і результуючі показники конкурентоспроможності регіонів, які в свою чергу об'єднуються у три субіндекси, що ідентифікують базові, інноваційні та пов'язані з ефектив-

ністю чинники конкурентоспроможності (рис. 5.5). Значення субіндексів розраховуються як середнє арифметичне відповідних груп показників (стовпів).

Базові групи показників репрезентують основні рушійні сили конкурентоспроможності країн / регіонів, які містять якість інституцій (№ 1), макроекономічна стабільність (№ 2), інфраструктура (№ 3), здоров'я (№ 4) і якість (№ 5) початкової та середньої освіти.

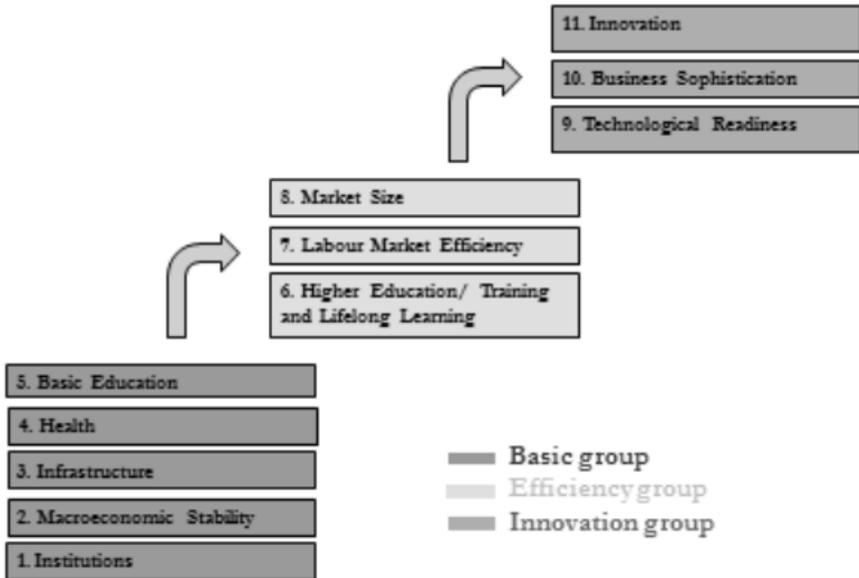

Рис. 5.5. Структура індексу регіональної конкурентоспроможності ЄС

Джерело: Офіційний сайт Євростату: Статистика регіональної конкурентоспроможності.

Показники субіндексу базових вимог є найважливішими для менш розвинених регіонів. До субіндексу ефективності включено такі стовпи: вища освіта і безперервне навчання (№ 6), ефективність ринку праці (№ 7) та розмір ринку (№ 8). До інноваційних «стовпів», які особливо важливі для найконкурентоспроможніших регіональних економік, включають технологічну готовність (№ 9), розвиненість бізнесу (№ 10) та інновації (№ 11). Останній субіндекс має найбільшу важливість для найрозвиненіших регіонів і територій із середнім рівнем розвитку.

За результатами складання рейтингу виділяють п'ять груп регіонів за рівнем ВВП регіону на душу населення для яких використовуються різні вагові коефіцієнти при субіндексах (табл. 5.6).

Основним для всіх груп встановлено субіндекс ефективності, ваговий коефіцієнт при якому встановлено на рівні 50 %. Водночас мірою зростання питомого ВВП знижується ваговий коефіцієнт субіндекса базових вимог (з 35 % у першій групі до 20 % у п'ятій) і, відповідно, зростає вага субіндексу інновацій (із 15 % — у першій групі та до 30 % — у п'ятій).

Таблиця 5.6

**СИСТЕМА ЗВАЖУВАННЯ СУБІНДЕКСІВ
РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ**

RCI 2013 weighting system

Weights

GDP per head in EU index	DEV. STAGE	Basic	Efficiency	Innovation	
<50	1	35.00%	50.00%	15.00%	100%
[50-75)	2	31.25%	50.00%	18.75%	100%
[75-90)	3	27.50%	50.00%	22.50%	100%
[90-110)	4	23.75%	50.00%	26.25%	100%
>=110	5	20.00%	50.00%	30.00%	100%

Джерело: Офіційний сайт Євростату: Статистика регіональної конкурентоспроможності.

До групи найконкурентоспроможніших регіонів входять нідерландський Утрехт (1-ше місце), Великий Лондон, Оксфорд із прилеглою територією, два нідерландські регіони (Noord Holland та Zuid Holland), які включають Амстердам, данський столичний регіон (включаючи Копенгаген), Стокгольм та Іль-де-Франс (включаючи Париж) (табл. 5.7). Новими у рейтингу Топ-10 регіонів ЄС є Дармштадт (регіон, що включає м. Франкфурт) і Суррей, Східний і Західний Сассекс у Великобританії. Отже, 7 із 10 найпотужніших регіонів Європи або є столичними, або включають великі мегаполіси.

На іншому кінці шкали конкурентоспроможності знаходимо деякі регіони, які, на жаль, доволі тривалий час залишаються на найнижчому рівні конкурентоспроможності. Це болгарський регіон Severozapaden, грецький регіон Notio Aigaio і два південних регіони Румунії Sud-Est і Sud-Vest Oltenia. Загальна конкурентна ситуація у 2013 р. нагадує стан 2010 р. Разом з тим так званий

мегарегіон Синій банан, який пов'язує найконкурентоспроможніші регіони ЄС — від Великого Лондону через країни Бенілюксу та Баварію до Ломбардії — не з'явився на карті конкурентоспроможності регіонів у повному вигляді, оскільки у 2013 р. не включає північну частину Італії.

Таблиця 5.7

ТОП-20 РЕГІОНІВ У РЕЙТИНГУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ RCI У 2013 р.

region		RCI 2013	
		scores	ranks
NL31	NL31:Utrecht	1.358	1
UK00	UK00: UKH2:Bedfordshire and Hertfordshire + UKH3:Essex + UKI1:Inner London + UKI2:Outer London	1.192	2
UKJ1	UKJ1:Berkshire, Buckinghamshire and Oxfordshire	1.174	3
SE11	SE11:Stockholm	1.149	4
UKJ2	UKJ2:Surrey, East and West Sussex	1.093	5
NL00	NL00: NL23:Flevoland + NL32:Noord-Holland	1.078	6
DE71	DE71:Darmstadt	1.050	7
FR10	FR10:Île de France	1.050	8
DK01	DK01:Hovedstaden	1.040	9
NL33	NL33:Zuid-Holland	1.006	10
NL41	NL41:Noord-Brabant	1.003	11
DE60	DE60:Hamburg	0.983	12
LU00	LU00:Luxembourg	0.971	13
BE00	BE00: BE10:Rég. Bruxelles / Brussels Gewest + BE24:Prov. Vlaams-Brabant + BE31:Prov. Brabant Wallon	0.969	14
DE21	DE21:Oberbayern	0.963	15
NL22	NL22:Gelderland	0.892	16
NL42	NL42:Limburg (NL)	0.890	17
DE12	DE12:Karlsruhe	0.875	18
DEA2	DEA2:Köln	0.857	19
BE21	BE21:Prov. Antwerpen	0.807	20

Джерело: Офіційний сайт Євростату: Статистика регіональної конкурентоспроможності.

У даний час індекс RCI демонструє значно більш поліцентричну модель, із найвищими значеннями у столичних регіонах і в метрополісах. Як правило, регіони, близькі до столичних, є менш конкурентоспроможними. Більше того, тенденція останніх трьох років підтверджує попередній досвід, що географічна близькість до столичного регіону не сприяла ефекту переливу конкурентних переваг до прилеглих територій.

Як видно з рис. 5.6, рівень варіації регіональної конкурентоспроможності є доволі високим у межах країн. У Франції, Іспанії, Великобританії, Словаччині, Румунії, Швеції та Греції рівень мінливості особливо високий, а столичний регіон майже завжди має найвищу конкурентоспроможність у країні.

Загалом отримані результати свідчать, що територіальна конкурентоспроможність у ЄС має сильну регіональну спрямова-

ність, яку неможливо виявити під час аналізу показників лише на національному рівні країн – членів ЄС.

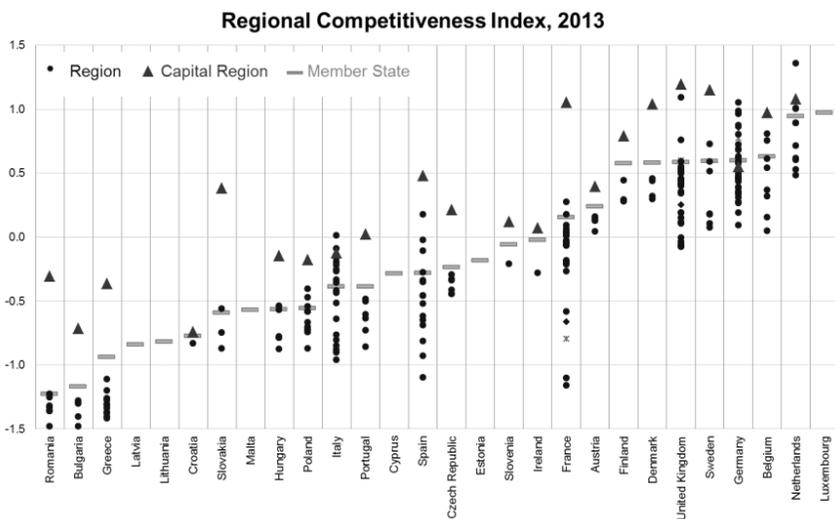

Рис. 5.6. Розподіл конкурентних позицій регіонів з країнами ЄС

Джерело: Офіційний сайт Євростату: Статистика регіональної конкурентоспроможності.

5.4. ОЦІНЮВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ КООПЕРАЦІЇ В МЕЖАХ ІНТЕГРАЦІЙНОГО УГРУПОВАННЯ

(В. В. ЧЕРНИХ)

Інтенсивний розвиток інтеграційних процесів у ЄС породжує різноманітні *форми міжрегіональної взаємодії*: асоціації і мережі регіонів, єврорегіони, технологічні платформи, спільні технологічні ініціативи, наукові парки, технополіси, кластери тощо.

Асоціації і мережі регіонів. У сучасній Європі існує безліч регіональних об'єднань і мереж співробітництва. Деякі з них були створені кілька десятиліть тому, інші — зовсім нещодавно. Одні численні, включають більше сотні регіонів, інші складаються з кількох регіонів. Одні створені спеціально для політичного

лобіювання на вищому рівні, інші вирішують конкретні функціональні завдання. Об'єднує їх прагнення до обстоювання інтересів своїх членів — регіональних і місцевих властей і громадських акторів, а також вклад, який вони вносять у процес регіоналізації в Європі.

У сучасній європейській політиці виділяється безліч типів асоціацій регіонів, які можна класифікувати за різними ознаками.

По-перше, існуючі організації можна розрізнити за рівнем діяльності залежно від того, регіони або територіальні спільноти якого рівня входять до їхнього складу. Так, якщо вони складаються з регіонів, їх можна називати *міжрегіональними*, або трансрегіональними мережними структурами. Якщо це асоціація місцевої влади, то її можна умовно назвати *міжмуніципальною*, використовуючи назву муніципалітет як синонім одиниці місцевого самоврядування. Міські поселення складають *міжміські* організації. А якщо склад є різномірним, включає гравців різних рівнів, то можна, відповідно, говорити про *змішані асоціації*.

Прикладами означених асоціацій на Європейському континенті є такі. До міжрегіональних організацій належать у першу чергу *Асамблея європейських регіонів* (АЄР) та *Асоціація європейських прикордонних регіонів* (АЄПР). На міжмуніципальному рівні функціонують різні асоціації місцевих влад, наприклад, *Група європейських муніципалітетів*, на території яких розташовані ядерні об'єкти (Group of European Municipalities with Nuclear Facilities) або *Асоціація європейських муніципалітетів Energie — Cités*, яка включає до свого складу близько 150 муніципалітетів і націлена на посилення ролі та компетенцій місцевої влади в сфері енергетики на рівні ЄС. Міжміські організації представлені, в першу чергу, асоціацією *Євроміста*. До змішаного типу інститутів регіоналізації відносять *Раду європейських муніципалітетів і регіонів* (РЕМР). Всі наведені організації можна одночасно назвати загальноєвропейськими.

По-друге, слід вказати на різну природу таких асоціацій. Деякі з них є політичними, тобто їхнє пряме призначення — добитися політичного впливу та повноважень для своїх членів не тільки в рамках своєї держави, а й на рівні ЄС та інших міжнародних організацій. Інші асоціації можуть бути охарактеризовані як економічні, чия мета — сприяти економічному розвитку територій, що входять до цього об'єднання. Є також вузькофункціональні організації, чий інтерес не поширюється далі окремої галузі, наприклад, екології, енергетики, сільського господарства, рибальства тощо.

До економічних асоціацій належить організація «Чотири мотори Європи», що представляє найпотужніші за економічним потенціалом регіони Німеччини (Баден — Вюртемберг), Франції (Рон-Альп), Італії (Ломбардія) та Іспанії (Каталонія). Вузкофункціональні організації — це, наприклад, *Регіональне співробітництво з питань обмеженості водних ресурсів* (WATEREGIO — Regional Cooperation in Water Scarcity), *Конференція регіонів, на території яких розташовані аеропорти* (ARC — Airport Regions Conference), *Регіони Європи без ГМО* (GMO — Free Regions Across Europe).

Усього на теренах Європи створено 86 мереж та асоціацій регіонів (дод. 1). Наприклад, єврорегіони Європи об'єднуються в *Асоціацію європейських прикордонних регіонів (АЄПР)*, членами якої у даний час є 90 з 180 діючих єврорегіонів.

Детальніше розглянемо ті форми міжрегіональної співробітництва, що є поширенішими та змістовнішими в ЄС.

Європейська технологічна платформа (European Technology Platform — ETP). Згідно з прийнятою Європейською Комісією концепцією Європейські технологічні платформи (ЄТП) розглядаються як інструмент об'єднання технологічних ноу-хау авторів, наукових організацій і виробництва із зацікавленими сторонами з метою створення довгострокових стратегічних планів досліджень і розробок нових технологій, які мають значний інноваційний, економічний, комерційний чи технологічно-промисловий ефект. ЄТП відіграють вирішальну роль в узгодженні дослідних пріоритетів ЄС із потребами промисловості, гарантуючи перетворення знань, акумульованих у процесі досліджень, на технології та виробничі процеси, а в кінцевому результаті — на ринкові товари і послуги.

ЄТП охоплюють широкий діапазон викликів у галузях, життєво важливих для підтримки конкурентоспроможності ЄС у майбутньому. Серед них варто виокремити, наприклад, такі технологічні платформи: Artemis (вмонтовані комп'ютерні системи), e-Mobility (мобільні та бездротові комунікації), EUROP (робототехніка), EUMAT (нові матеріали), ENIAC (наноелектроніка), Photovoltaics (фотогальванічні технології) та багато інших. Станом на 2009 р. на теренах ЄС діють 36 європейських технологічних платформ. Розглянемо найвідоміші з них.

Європейська консультативна рада з дослідження аеронавтики (Advisory Council for Aeronautics Research in Europe — ACARE) була створена у 2001 р. Найсучасніші досягнення — розробка концепції розвитку європейської аерокосмічної галузі до

2020 р., яка містить перелік фундаментальних досліджень, необхідних для створення авіаційних і космічних технологій нового покоління. Основні цілі: скорочення витрат палива — на 20 %, зниження шуму — на 50 %.

Європейська консультативна рада із залізничних досліджень (European Rail Research Advisory Council — ERRAC). Рік заснування — 2001. У ERRAC представлені залізничні компанії-оператори, компанії залізничної промисловості, науково-дослідні інститути та навчальні заклади. Стратегічним завданням цієї технологічної платформи є зміцнення позицій залізничного транспорту як основи транспортної системи Європи.

Європейська технологічна платформа по біопаливу (European Biofuels Technology Platform — EBTP) бере свій початок з ініціативи, розпочатої Консультативною радою з дослідження біопалива в 2007 р. Європейський план енергомістких технологій припускав створення необхідних інструментів для розробки різних технологій на всіх стадіях наукового дослідження і виробничого циклу. План цілком охоплював інноваційний процес — від фундаментальних досліджень до впровадження готової продукції на ринок біоенергетики, включаючи біопаливо. Мета EBTP — сприяти розробці технологій виробництва біопалива, а також підвищення його частки в загальному споживанні всіх видів палива до 10 % до 2020 р. У 2010 р. країнам ЄС вдалося підвищити частку біопалива до 5,75 %, що є непоганим результатом діяльності EBTP.

Останні тенденції в ЄС свідчать про те, що поступово сфера діяльності європейських технологічних платформ розширюється до вироблення рекомендацій у галузі інноваційної політики, а також з питань освіти і підготовки кадрів (табл. 5.8).

Спільні технологічні ініціативи (Joint Technology Initiatives — JTI) — це механізм виконання досліджень на рівні ЄС, що застосовують в обмеженій кількості випадків для досягнення особливо широкомасштабних цілей і залучення значних ресурсів, забезпечення довгострокового приватного і державного партнерства. Спільні технологічні ініціативи (СТІ) впливають насамперед з діяльності європейських технологічних платформ і стосуються одного або невеликої кількості селективних аспектів досліджень, об'єднують приватний сектор інвестування і національні та європейські фонди, зокрема фонд запозичень від Європейського інвестиційного банку.

Кожна з СТІ має власний бюджет і персонал. Спільні заходи забезпечують основу для державно-приватного партнерства шля-

хом оголошення конкурсів, здійснення відбору та забезпечення імплементації науково-дослідних проєктів. СТІ забезпечують спільне управління коштами, залученими з різних джерел, а також сприяють оприлюдненню отриманих результатів. Інституційна структура СТІ зазвичай включає раду керуючих, виконавчого директора, персонал, а також допоміжні консультативні внутрішні та зовнішні органи.

Таблиця 5.8

**СТРАТЕГІЧНІ ЦІЛІ І ЗАВДАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ
ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПЛАТФОРМ**

Цілі	Сутність
Основні стратегічні завдання в рамках інноваційної політики ЄС	Підвищення конкурентоспроможності європейських галузей промисловості за рахунок розвитку досліджень і розробок (ДР). Збільшення державних і приватних витрат на ДР. Зменшення фрагментації ДР у ЄС
Стратегічні завдання на галузевому рівні	Координація дій з розвитку ключових технологій між секторами промисловості, ДР та іншими економічними суб'єктами. Координація програм у галузі ДР та інновацій на пан'європейському, національному та регіональному рівнях. Поліпшення інноваційного середовища. Розширення високопрофесійної зайнятості
Поточні завдання	Вироблення єдиного бачення розвитку пріоритетних технологічних напрямів. Формування проєктів 7-ї Рамкової програми ДР ЄС з урахуванням інтересів промисловості. Підтримка кооперації та мережної співпраці в сфері розробки нових технологій. Залучення різних джерел фінансування, включаючи кошти держави та приватного сектора промисловості, інших джерел (кредитних і фондових) для реалізації стратегії розвитку нових технологій. Зниження адміністративних та інших бар'єрів при розробці, реалізації та дифузії нових технологій. Визначення майбутніх потреб у галузі підготовки високопрофесійних кадрів, організація освітніх програм

Джерело: European Technology Platforms-2020.

У період реалізації Сьомої Рамкової програми ЄС з розвитку науки та технологій було започатковано п'ять спільних техноло-

гічних ініціатив: ініціатива «Clean Sky» (чисте небо) у галузі повітроплавання, яка зорієнтована на розробку та тестування «зелених технологій», реалізацію демонстраційних проєктів, а також проведення випробувальних польотів; ініціатива «IMI» (інноваційні лікарські засоби), яка спеціалізується на розробці нових технологій та інструментів прискорення розробки безпечніших та ефективніших лікарських засобів; ініціатива «ARTEMIS», яка зорієнтована на підтримку технологічного лідерства європейської промисловості у сфері вбудованих електронних систем; ініціатива «ENIAC», яка забезпечує адаптацію наноелектроніки для потреб охорони здоров'я, транспорту та енергетики; ініціатива «FCH» (паливні елементи і водень), яка має за мету прискорення розробки і комерційного впровадження паливних систем на основі водню.

Загалом на фінансування зазначених п'яти ініціатив було спрямовано 10 % бюджету спеціальної програми «Кооперація».

Компаративний аналіз інноваційних моделей міжрегіональної взаємодії ЄС представлено на рис. 5.7.

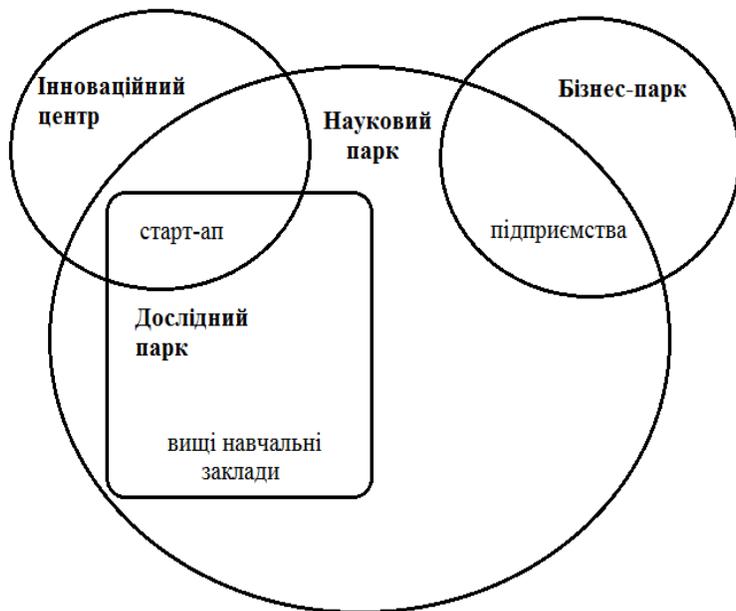

Рис. 5.7. Інноваційні моделі міжрегіональної взаємодії ЄС

Джерело: European Commission 2008, с. 57.

Науковий парк (science park) — це інституція, що підтримує бізнес і трансфер технологій шляхом: заохочення старт-апів і надання інкубаційних послуг для інноваційно активного, швидкозростаючого бізнесу, заснованого на знаннях; створення сприятливого середовища, де великі та міжнародні компанії можуть тісно та взаємовигідно співпрацювати з науковими центрами; налагодження формальних та операційних зв'язків з науковими центрами, зокрема, вищими навчальними закладами та науководослідними організаціями.

Водночас дослідний парк (research park) — це інституція (особлива форма наукового парку), в якій основна діяльність більшості установ зосереджена на розробці нових продуктів або процесів. Дослідний парк не виконує виробничих, збутових, управлінських або інших бізнесових функцій. Тут забороняється будь-яке виробництво, крім виробництва прототипів.

Дослідний парк сприяє розвитку НДДКР вузів у партнерстві з промисловістю шляхом надання допомоги у розвитку нових підприємств, передачі технологій і навичок між вузами та приватними компаніями¹.

Бізнес-парк (business park) — це інституція, яка забезпечує комфортне середовище для розвитку широкого спектра бізнесдіяльності, зокрема: виробництва, виставкової діяльності, збуту тощо. Бізнес-парк не обов'язково має прями відносини з вищими навчальними закладами, і тому не кваліфікується як «науковий парк»².

Бізнес-інкубатор (business incubator) — це інституція, яка може бути партнером або частиною наукового парку, що здійснює стратегічне управління інноваційними проектами та надає комплекс послуг підтримки для інноваційних фірм, а також формує інфраструктуру для створення та розвитку нових компаній³.

Технополіс (technology park) — це зона економічної діяльності, яка складається з університетів, дослідницьких центрів, промислових компаній і фірм невиробничої сфери, діяльність яких базується на НДДКР.

¹Для великих компаній — за умови співпраці мінімум з 1 МСБ або дослідною організацією.

²Для великих компаній — за умови співробітництва з МСБ, яка несе мінімум 30 % витрат.

³Максимум три роки роботи спеціаліста із великої компанії з попереднім дворічним стажем діяльності НДДКР.

⁴Riga Film Fund — <http://filmriga.lv/ru/glavnaya>

Технологічні парки мають визначене географічне розташування, але підтримують коопераційні зв'язки з крупними компаніями та державною дослідницькою інфраструктурою на національному і міжнародному рівнях⁴.

Кластер (cluster) — це галузеве, територіальне та добровільне об'єднання підприємницьких структур, які тісно співпрацюють із науковими (освітніми) установами, громадськими організаціями та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції і сприяння економічному розвитку регіону.

Параметрична оцінка кластерного ресурсу регіонального розвитку ЄС. Європейська практика підвищення конкурентоспроможності територій шляхом реалізації кластер-орієнтованої регіональної політики загальновідома. У літературі існують різні підходи до типологізації кластерних структур. Узагальнену класифікацію економічних кластерів подано у дод. 2.

Концепція кластерів передбачає три головні особливості: показник загальної конкурентоспроможності кластеру є більшим за суму показників конкурентоспроможності кожної з його складових (ефект синергії); мережа об'єднує ряд зацікавлених сторін: представників ділових кіл (покупці, постачальники, фінансові інституції, організації, що займаються матеріально-технічним забезпеченням тощо), а також небізнесові організації, що відіграють ключову роль підтримки (дослідні інституції, освітні заклади, інституції державного сектору); географічна близькість спрощує коопераційні зв'язки в межах кластеру — особливо ті, що сприяють генерації та розповсюдженню знань і застосуванню нових технологій шляхом утворення «інноваційного» середовища.

Відтак у процесі виявлення кластерів слід враховувати: наявність та активність у регіоні інституцій регіонального розвитку та інших недержавних організацій, динаміку розвитку малих підприємств і їх спеціалізацію, зовнішньоторговельну діяльність (зокрема, прикордонну торгівлю), наявність спеціалізованих наукових та освітніх закладів, а також проаналізувати інші опосередковані чинники, що вказують на потенційні можливості формування кластеру чи їх ідентифікацію на різних етапах життєвого циклу.

Оцінка ефективності функціонування кластерів повинна ґрунтуватися на певних принципах. На думку низки авторів⁵, прин-

⁵ Tallin Creative Incubator — <http://inkubaator.tallinn.ee/rus/>

⁶ Tartu Centre for Creative Industries [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lmk.ee/eng>

ципи оцінки ефективності кластерів можна сформулювати таким чином: *принцип цілеспрямованості*. Оцінка кластерів з позицій їхнього внеску в досягнення пріоритетних цілей соціально-економічного розвитку; *принцип комплексності* визначає необхідність врахування всіх груп факторів, що впливають на формування показників результатів діяльності кластеру; *принцип відкритої системи*.

Кластер є відкритою системою, що представляє сукупність взаємопов'язаних складових, серед яких: структурні елементи системи (зовнішнє середовище, внутрішнє середовище, система «вхід — вихід»); зв'язки між елементами; довкілля кластеру.

Принцип синергії означає, що функціонуюча система внаслідок взаємодії між її структурними елементами набуває властивості, відсутні при простому підсумовуванні її елементів. При цьому зміна властивостей будь-якого з елементів спричинить зміну характеристик всієї системи.

Узагальнюючі параметри оцінки ефективності кластерів можна подати у такому вигляді (табл. 5.9).

Найвідоміша сьогодні методика оцінки існуючих в Євросоюзі кластерів була запропонована фахівцями Європейської кластерної обсерваторії (обсерваторія в цьому контексті розуміється як дослідна установа), які спробували виокремити групи кластерів залежно від трьох найвагоміших індикаторів їхнього розвитку, запропонувавши за аналогією із зірковістю готелів відповідну чотириступінчасту градацію — 0; 1*; 2*; 3*, в основі якої — три основні індикатори (рівень «0» визнається далеко не всіма інституціями ЄС):

- *розмір*, який автори цієї методики пов'язують із співвідношенням зайнятості у кластері та в цілому в ЄС, відзначаючи, що найважливішою відмінністю має стати 10 %-ве перевищення стандартизованого показника в регіонах — лідерах Євросоюзу;

- *спеціалізація* визначається за умови, що регіон у межах європейського поділу праці виділяється специфічною кластерною категорією серед 10 успішних регіонів ЄС з високим рівнем зайнятості у відповідному виробництві;

- *фокус* враховується, якщо на кластер припадає більша частка у структурі зайнятості регіону, зокрема, якщо він входить до Топ-10 кластерів подібної категорії, для яких характерна найбільша питома вага зайнятості в цьому регіоні.

Результати такого ранжування наведено в табл. 5.10.

Таблиця 5.9

**КРИТЕРІЇ ТА ПАРАМЕТРИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ
ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНИХ КЛАСТЕРІВ**

№	Критерії	Параметри
1.	Параметри розвитку регіонів	— зростання сектора послуг; — рівень соціальної активності; — рівень ділової активності; — рівень інноваційної активності; — рівень розвитку інноваційної інфраструктури
2.	Параметри розвитку галузі	— інвестиційна активність; — інноваційна активність; — економічна ефективність; — соціальна ефективність; — екологічна ефективність
3.	Параметри формування кластера	— наявність чітко сформульованої мети; — відповідність мети формування кластера пріоритетам і цілям, визначеним у прогнозах і програмах соціально-економічного розвитку ЄС
4.	Параметри розвитку кластера	— функціональна ефективність; — інституційна ефективність; — інформаційна ефективність; — технологічна ефективність; — інноваційна ефективність; — рівень розвитку зовнішніх зв'язків
5.	Параметри розвитку людського капіталу	— рівень продуктивності праці; — кількість осіб, залучених у діяльність кластера через участь у програмах професійної підготовки; — кількість програм співпраці бізнесу та університетів у галузі підготовки фахівців для потреб кластера; — динаміка зайнятості в інноваційних секторах економіки
6.	Параметри розвитку міжрегіональних зв'язків	— міжрегіональні потоки товарів і послуг; — міжрегіональні потоки капіталу; — міжрегіональні інформаційні потоки; — кількість підприємств, що беруть участь у міжрегіональних кластерах
7.	Параметри розвитку зовнішніх зв'язків	— кількість спільних підприємств; — кількість промислових спілок, маркетингових консорціумів; — кількість зовнішніх обмінів; — обсяги експорту та імпорту

Джерело: Реалізація стратегії інноваційного розвитку економіки, 2012. — С. 75–76.

Таблиця 5.10

ДНЮЧІ КЛАСТЕРИ В ЄВРОПІ У 2011 Р.

Категорії кластерів	Чисельність регіональних кластерів	Питома вага в загальній кількості кластерів регіону, %	Питома вага в потенціалі території, %
Кластер 3*	158	7,19	1,32
Кластер 2*	650	29,60	5,41
Кластер 1*	1388	63,21	11,56
Разом кластери 1–3*	2196	100	18,29
Загальна кількість потенційних територій кластерного розвитку	12008*	—	100

Джерело: Розраховано автором за: Офіційний сайт Європейської кластерної обсерваторії.

Примітка: *Показник отримано множенням загальної кількості NUTS-2 регіонів Європи (ЄС-27 і Швейцарії, Ісландії, Норвегії, Туреччини, Ліхтенштейну, Хорватії), що дорівнює 316, на кількість кластерних категорій (38).

Як бачимо, питома вага найвищих кластерів (3*) в економіці ЄС (під час обстеження було включено дані, отримані при порівнянні з NUTS-2 регіонів Швейцарії, Ісландії, Норвегії, Туреччини, Ліхтенштейну, Хорватії) є незначною та оцінюється в межах 7 %. Натомість кластери 1* становлять абсолютну більшість (63 %). Надзвичайно важливим елементом локалізації кластерних моделей (1–3*) може вважатись їх територіальна скупченість, яка становить 18,3 % кластерної поверхні ЄС (потенціальної), а для кластерів 3* її рівень має бути ще вищим.

Цікаво, що зірковість, за свідченнями експертів, з часом може мінятись, а тому потрібен постійний моніторинг цього процесу. Так, у Польщі впродовж 2001–2004 рр. з'явився новий тризірковий кластер, натомість в Угорщині такий кластер, навпаки, зник.

Європейська кластерна обсерваторія виділяє головні три параметри, які характеризують кластер незалежно від його економічної спеціалізації.

- 1) агломерація — рівень географічної концентрації промисловості чи підприємств галузі у межах кластера;
- 2) інновації — обсяги інновацій у кластері;
- 3) експорт — обсяги продукції, яка експортується з кластера в інші регіони та країни.

Формування і розвиток організованих міжнародних кластерів загальноєвропейського масштабу лежить в основі реалізації пан'європейських програм з транскордонного та транснаціонального співробітництва окремих країн Європейського Союзу.

Особливості складових регіональної інноваційної інфраструктури Європейського Союзу. Інноваційна політика стала складовою регіональної політики ЄС. При цьому, як правило, національні уряди віддають перевагу вже розвиненим регіонам. Водночас держава надає допомогу відсталим регіонам не стільки шляхом прямих фінансових ін'єкцій, скільки через сприяння в розробці інноваційної політики та розвитку інфраструктури.

Пом'якшення диспропорцій технологічного регіонального розвитку є переважно функцією ЄС. Основна увага в цьому напрямі діяльності приділяється мережам інноваційних регіонів (Forum of Innovation Regions — FIR), локальній мережі центрів з поширення інновацій (European Network of Innovation Relay Centres — IRC), мережі підтримки бізнесу та інновацій (European Business and Innovation Centre Network — EBN) та інформаційним службам (EURO Info Centres — EIC, Information Centres on Europe — ICE, European Reference Centres — ERC).

Мережі інноваційних регіонів — це національні та транснаціональні об'єднання в сфері розробки й обміну досвідом щодо інноваційної стратегії.

Центри з поширення інновацій мають статус незалежних консультативних організацій у сфері технології та бізнесу, які отримують допомогу від Єврокомісії з підприємництва. Вони надають допомогу інноваційному бізнесу за такими напрямками: трансфер технологій; комерціалізація результатів НДДКР, включаючи питання інтелектуальної власності; розвиток адаптаційних можливостей компаній до нової технології, в тому числі шляхом об'єднання потенційних партнерів співробітництва; здійснення транснаціональних інноваційних ініціатив; поширення інформації про інноваційну політику Євросоюзу.

Наразі діє 68 центрів з банком 1300 новітніх технологій. Мережа цих центрів охоплює 220 європейських організацій, в їхній роботі бере участь понад 1 тис. консультантів.

Мережа центрів з поширення інновацій (European Network of Innovation Relay Centres — IRC) була створена Європейською Комісією в 1995 році. На сьогодні дана мережа включає 71 центр у 33 державах Європи, в тому числі в державах, що не входять до ЄС (Чилі, Ісландія, Ізраїль, Норвегія, Швейцарія, Туреччина). Робота в мережі ведеться за 14 тематичними напрямками.

Дані центри, по суті, являють собою технологічних брокерів, які сприяють передачі інноваційних технологій від науково-дослідних організацій до бізнес-структур.

Мережа підтримки бізнесу та інновацій (European Business and Innovation Centre Network — EBN) була заснована Європейською Комісією в 1984 р. і зараз складається із 160 ділових інноваційних центрів (Business & Innovation Centers — BICs) і 70 асоційованих членів.

Європейські інформаційні центри (EURO Info Centres — EIC) орієнтовані на більш вузьке коло осіб — підприємства малого і середнього бізнесу. У більш ніж 250 центрах на території Європейського Союзу і в їх зарубіжних відділеннях зацікавлені особи можуть отримати інформацію про заходи в ЄС (у тому числі про правові акти) у галузі регулювання економічних відносин, правове становище комерційних організацій у ЄС, фінансової допомоги ЄС підприємствам малого та середнього бізнесу у формі консультацій фахівців, курсів для підприємців, експертиз інвестиційних проектів тощо.

Питання для самоконтролю

1. Чим, на вашу думку, обумовлена гіперконцентрація економічної діяльності у столичних регіонах і провідних мегаполісах ЄС?

2. Чим можна пояснити суттєву диференціацію регіональних економічних показників у межах однієї країни?

3. З яких причин цільовий критерій зайнятості в ЄС визначено на рівні 75 % населення у працездатному віці?

4. Чим, на вашу думку, обумовлюється міжрегіональна диференціація щільності транспортних шляхів у ЄС?

5. Чому, на вашу думку, не варто обмежуватись моніторингом показників інноваційності лише на національному рівні?

6. Порівняйте групи регіонів за рівнем інноваційної спроможності, які виділяють у ЄС за методикою регіонального інноваційного табло та регіонального інноваційного монітору. Чому групи є різними за майже однакового набору вихідних показників?

7. Поясніть, чому індекс регіональної конкурентоспроможності розраховується за різними ваговими коефіцієнтами для п'яти груп регіонів, виокремлених за критерієм ВВП регіону на душу населення.

8. Назвіть та охарактеризуйте основні форми міжрегіональної взаємодії в ЄС. Охарактеризуйте регіональну інноваційну інфраструктуру Європейського Союзу.

9. Які інноваційні моделі міжрегіональної взаємодії застосовуються в ЄС? У чому, на вашу думку, полягають головні стратегічні цілі функціонування європейських технологічних платформ?

10. Яким чином здійснюється параметральна оцінка кластерного ресурсу регіонального розвитку в ЄС?

Тести

1. У 2011 р. до 10 найвідвідуваніших іноземними туристами країн у світі належали 5 держав – членів ЄС:

- а) Іспанія, Італія, Франція, Великобританія і Норвегія;
- б) Італія, Франція, Іспанія, Польща, Чехія;
- в) Греція, Кіпр, Мальта, Словенія та Люксембург;
- г) Франція, Іспанія, Італія, Великобританія і Німеччина;
- д) Німеччина, Італія, Греція, Португалія та Швейцарія.

2. Туризм у ЄС, як правило, зосереджений у:

- а) в мегаполісах;
- б) сільських регіонах;
- в) прибережних і гірських регіонах;
- г) технологічно розвинених і високоурбанізованих регіонах;
- д) малозаселених регіонах.

3. Яке з наведених тверджень є правильним:

- а) асиметричність регіональних показників рівня витрат на науку, значно вища у країнах з низьким рівнем цього показника;
- б) асиметричність регіональних показників рівня витрат на науку значно вища у країнах з високим рівнем цього показника;
- в) регіональні показники рівня витрат на науку не пов'язані з національними;
- г) асиметричність регіональних показників рівня витрат на науку невисока у країнах з високим рівнем цього показника;
- д) усі твердження хибні?

4. До якої групи показників належить «Питома вага виручки від реалізації інноваційних товарів у валовому обсязі виручки МСП»:

- а) чинники інноваційного розвитку;
- б) інноваційна діяльність приватних компаній;
- в) результати інноваційної діяльності;
- г) технологічні інновації;
- д) громадські знання?

5. Яке твердження неправильне:

- а) у «збалансованих інноваційних регіонів» значення усіх факторів значно перевищують середні по ЄС показники;
- б) більшість «регіонів, що абсорбують знання», розташовані у країнах Східної Європи;
- в) «регіони з переважанням громадського фінансування знань» характеризуються високим відносним рівнем урядових витрат на науку;
- г) «абсорбуючі знання інноваційні регіони» мають найвищі показники інноваційного підприємництва та рівня власних технологічних інновацій;
- д) «високотехнологічні регіони з інноваційним підприємництвом» мають найвищий рівень фактора «технологічні інновації»?

6. Групи показників «здоров'я» та «якість початкової та середньої освіти» належать до:

- а) субіндексу базових вимог;
- б) субіндексу ефективності;
- в) субіндексу інновацій;
- г) субіндексу інвестицій;
- д) субіндексу багатства.

7. У розрахунку індексу регіональної конкурентоспроможності найбільшу вагу для усіх груп регіонів має:

- а) субіндекс базових вимог;
- б) субіндекс ефективності;
- в) субіндекс інновацій;
- г) субіндекс інвестицій;
- д) субіндекс багатства.

8. Вагомість субіндекса інновацій:

- а) тим вища, чим нижчий рівень економічного розвитку регіону;
- б) зростає по мірі збільшення ВВП регіону на душу населення;
- в) зростає по мірі зростання рівня безробіття населення;

- г) залежить від економіко-географічного положення регіону;
- д) зростає по мірі зменшення щільності населення в регіоні.

9. Мегарегіон «Синій банан»:

- а) відображає ті у світі, де частка вирощування бананів у рослинництві є найвищою;
- б) відображає ті території ЄС, де частка вирощування бананів у рослинництві є найвищою;
- в) ніяким чином не пов'язаний з моніторингом регіональної структури в ЄС;
- г) пов'язує найконкурентоспроможніші регіони ЄС;
- д) підтверджує те, що географічна наближеність до столичного регіону сприяє ефекту переливу конкурентних переваг до прилеглих територій.

10. Рівень конкурентоспроможності столичних регіонів у ЄС, як правило:

- а) є нижчим порівняно з іншими регіонами країни;
- б) є вищим порівняно з іншими регіонами країни;
- в) не відрізняється від інших регіонів країни;
- г) відповідає рівню національної конкурентоспроможності країни;
- д) є таким, як і у регіонах, близьких до столичних.

11. До форм міжрегіональної взаємодії в ЄС належать:

- а) кластери, єврорегіони, технополіси, спільні технологічні ініціативи, міжнародні фонди, європейські технологічні платформи;
- б) асоціації регіонів, технологічні платформи, спільні технологічні ініціативи, єврорегіони, наукові парки, технополіси, єврокластери;
- в) асоціації регіонів, спільні технологічні ініціативи, технологічні платформи, єврорегіони, наукові парки, кластери;
- г) асоціації і мережі регіонів, технополіси, спільні технологічні ініціативи, європлатформи, наукові парки, кластери;
- д) мережі регіонів, кластерні асоціації, спільні технологічні ініціативи, технологічні платформи, єврорегіони.

12. Яке твердження неправильне:

- а) технологічні парки мають визначене географічне розташування, але підтримують коопераційні зв'язки з великими компаніями та державою на національному і міжнародному рівнях;

б) бізнес-парк не обов'язково має прями відносини з вищими навчальними закладами, і тому не кваліфікується як науковий парк;

в) кожна спільна технологічна ініціатива ЄС має власний бюджет і персонал;

г) кластер може бути частиною бізнес-інкубатора, що здійснює стратегічне управління інноваційними проектами;

д) дослідний парк не виконує виробничих, збутових, управлінських або інших бізнесових функцій?

13. Зона економічної діяльності, яка складається з університетів, дослідних центрів, промислових компаній і фірм невиробничої сфери, діяльність яких базується на НДДКР, називається:

а) технополісом;

б) технопарком;

в) науковим парком;

г) науково-дослідним парком;

д) кластером.

14. Група параметрів розвитку сучасного кластера включає:

а) функціональну ефективність, інституційну ефективність, інформаційну ефективність, технологічну ефективність, інноваційну ефективність і рівень розвитку зовнішніх зв'язків кластера;

б) рівень соціальної активності, рівень ділової активності, рівень інноваційної активності та рівень розвитку інноваційної інфраструктури регіону;

в) ВВП регіону, питомий ВВП регіону в розрахунку на одну особу, показники зайнятості та безробіття;

г) ВВП кластера, питомий ВВП кластера в розрахунку на одну особу, показники зайнятості та безробіття;

д) чинники інноваційного розвитку, інноваційна діяльність приватних компаній кластера і результати їхньої інноваційної діяльності.

15. До функціонуючих європейських технологічних платформ належать:

а) WATEREGIO, INTERREG, JASPERS;

б) Artemis, e-Mobility, Photovoltaics;

в) Energie-Cités, Jadranska Hrvatska, Noord Holland;

г) «Clean Sky», «ARTEMIS», «Jeremie», «Jessica»;

д) Regioclima, Pre-waste, Osepa.

16. Оцінка ефективності функціонування кластерів ґрунтується на певних принципах, а саме:

- а) принцип відкритої системи, принцип синергії, принцип емерджентності;
- б) принцип ефективності, принцип цілеспрямованості, принцип комплексності, принцип відкритої системи, принцип синергії;
- в) принцип цілеспрямованості, принцип комплексності, принцип відкритої системи, принцип синергії;
- г) принцип цілеспрямованості, принцип комплексності, принцип відкритої системи, принцип енергії;
- д) принцип цілеспрямованості, принцип комплексності, принцип відкритої синергії.

17. Мережі інноваційних регіонів надають допомогу інноваційному бізнесу в ЄС за такими напрямками:

- а) заохочення старт-апів виключно у сфері торгівлі, громадського харчування і транспорту;
- б) сприяють формуванню місцевих бюджетів на розвиток інфраструктури комунальних послуг;
- в) виділення коштів із структурних фондів Євросоюзу;
- г) трансфер технологій, комерціалізація результатів НДДКР, розвиток адаптаційних можливостей компаній до нової технології, поширення інформації про інноваційну політику ЄС;
- д) правильної відповіді немає.

18. Спеціально створені ЄС центри, які надають інформацію про заходи Співтовариства у галузі регулювання економічних відносин, правове становище комерційних організацій в ЄС, фінансової допомоги Співтовариства для МСП у формі консультацій, курсів для підприємців, експертиз інвестиційних проектів, мають назву:

- а) Мережа підтримки бізнесу та інновацій;
- б) Мережа єврорегіонів ЄС;
- в) Європейський інвестиційний фонд;
- г) Європейські інформаційні центри (EURO Info Centres — EIC);
- д) Комітет з регіонів.

19. Яке з наведених тверджень правильне:

- а) зірковість кластерів, за свідченнями експертів ЄС, змінюється кожні 5–7 років;

б) показник загальної конкурентоспроможності кластеру дорівнює сумі показників конкурентоспроможності кожної з його складових;

в) спільні технологічні ініціативи (СТІ) впливають насамперед з діяльності європейських технологічних платформ і стосуються одного або невеликої кількості селективних аспектів досліджень;

г) європейська технологічна платформа забезпечує комфортне середовище для розвитку широкого спектра бізнес-діяльності, зокрема: виставкової діяльності та збуту;

д) усі твердження хибні?

20. Методика Європейської кластерної обсерваторії передбачає оцінку кластерів за трьома основними індикаторами:

а) територіальне розміщення, розмір, спеціалізація;

б) розмір, спеціалізація, фокус;

в) ВВП регіону, питомий ВВП регіону в розрахунку на одну особу, показники зайнятості та безробіття;

г) ВВП кластера, питомий ВВП кластера в розрахунку на одну особу, показники зайнятості та безробіття;

д) географічне охоплення, галузева специфіка, спеціалізація.

Висновки

Моніторинг регіональної політики ЄС — це постійно діюча система збору, обліку, аналізу та поширення інформації, що використовується для обґрунтування пріоритетів, визначення завдань, виявлення конфліктів і стримуючих факторів реалізації регіональної політики інтеграційної спільноти.

Моніторинг регіонального розвитку ЄС є постійним безупинним процесом, що перетворився на невід'ємну складову циклу виконання європейських проєктів. Періодичне оцінювання програм Структурних фондів ЄС здійснюється за допомогою трьох типів моніторингу: до початку програми (*ex ante*), під час виконання програми (*ongoing monitoring*) та після закінчення виконання програми (*ex post*).

Моніторинг *ex ante* провадиться ще до початку реалізації проєкту з метою економічного обґрунтування рішень стосовно реальності та результативності покладених у проєкті цілей, а також

їх відповідності виділеному бюджету. Поточний моніторинг виконує функцію перевірки відповідності використання державних коштів встановленим операційним цілям проекту.

Моніторинг *ex post* дозволяє оцінити рівень виконання запланованих цілей, а також врахувати допущені помилки у формуванні подальших програм.

Таким чином, оцінювання політики регіонального розвитку є безперервним інтерактивним процесом. Показниками контролю регіональних диспропорцій ЄС є швидкість конвергенції (ВРП), швидкість дивергенції (ВРП), зниження рівня безробіття, підвищення реальних доходів населення. Існують такі методи контролю регіональної політики ЄС: моніторинг (раз на 5–7 років), аудит витрат, follow-up, стратегічна доповідь. До основних методів моніторингу регіональної політики ЄС відносять опитування населення, порівняння макроекономічних показників, а також роботу спеціальної моніторингової комісії.

Початковим етапом регіонального моніторингу є аналіз базових індикаторів економічного розвитку: регіональних рівнів ВВП на душу населення, його динаміки, а також визначення рівня його територіальної диференціації. Оцінювання демографічного розвитку регіонів ЄС реалізується шляхом аналізу структури, динаміки та просторової диференціації показників чисельності та щільності населення, фактичної та очікуваної тривалості життя, народжуваності, смертності та міграційного приросту населення. Група соціальних індикаторів сприяє ідентифікації ключових соціально-економічних проблем населення через виявлення основних причин смертності, характеру регіонального розподілу чисельності лікарняних ліжок і кількості медиків, дослідження вікової структури учнів та студентства, рівня та причин незавершення середньої освіти, структурних та якісних показників вищої освіти, рівня та статевовікової структури зайнятості та безробіття, а також регіональної диференціації трудових доходів населення.

Доволі детальним є секторальний зріз аналізу економіки ЄС, що чітко ідентифікує на основі системи абсолютних та відносних показників стан, динаміку та структуру промислового бізнесу, аграрної діяльності, а також основних сфер сервісної економіки (туризм, транспорт, ділові послуги з особливим акцентом на інформаційній індустрії).

Знаннева економіка представлена статистичним моніторингом сфери науки і технологій. При цьому ключовим показником тут є частка валових витрат на НДДКР у ВВП регіону (у %), яка визначена як один із головних критеріїв «Стратегії 2020» на рівні

3 % ВВП ЄС. База даних Євростату не є вичерпним джерелом моніторингу регіонального розвитку, оскільки нові проблеми функціонування економіки знань і формування мережної економіки вимагають якісно іншої системи статистичної ідентифікації її параметрів. Для вирішення цих проблем у ЄС заохочується розвиток альтернативних статистичних моделей і методик, які спочатку розробляються групами провідних експертів, а пізніше — перетворюються на постійний інструмент моніторингу. Серед такого роду інструментів варто відзначити найпопулярніші на даний час аналітичні звіти та моніторингові системи ЄС, а саме — Індекс регіональної конкурентоспроможності (Regional Competitiveness Index), Європейська кластерна обсерваторія (European Cluster Observatory), Регіональне інноваційне табло (Regional Innovation Scoreboard), Регіональний інноваційний монітор (Regional Innovation Monitor) тощо.

Перелік використаних джерел

Мікула Н. (2003) Єврорегіони: досвід та перспективи / Мікула Н. — Львів: ІРД НАН України, 2003. — 222 с.

Мікула Н. (2004) Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія / Мікула Н. — Львів: ІРД НАН України, 2004. — 395 с.

Офіційний сайт Євростату [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/cohesion_policy_indicators/cohesion_indicators

Офіційний сайт Євростату: Статистика регіональної конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics_explained/index.php/Regional_competitiveness_statistics

Офіційний сайт Європейської кластерної обсерваторії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.clusterobservatory.eu/index.html>

Офіційний сайт бази нормативно-правових актів ЄС [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://europa.eu.int/eur_lex/en/dat/2001/ce180/e18020010626en01080145.pdf

Офіційний сайт Генерального Директорату ЄК з підприємницької політики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ec.europa.eu/enter_prise/policies/innovation/files/clusters.

Офіційний сайт Комітету моніторингу регіональної політики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/what/glossary/m/monitoring_committee

Офіційний сайт регіонального інноваційного монітору [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/regional-innovation-monitor/>

Реализация стратегии инновационного развития экономики на основе межрегиональных инновационных кластеров // Отчет о поисковой научно — исследовательской работе. Псков. 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://yandex.ru/clck/jsredir?from=yandex.ua>.

Рогова О.В. Моделивання результативності єврорегіонального співробітництва задля коригування темпів економічного зростання / Рогова О.В. // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1897>.

Чужиков В.І. (2013) Кластерна політика Європейського Союзу / Чужиков В.І., Лук'яненко О.Д. // Економіка України. — 2013. — № 2 (615). — С. 81–91.

Яровой Г.О. (2012) Европейский Союз для регионов: что можно и нужно знать российским регионам о ЕС / Яровой Г.О., Белокурова Е.В. — СПб.: Норма, 2012. — С. 368.

Allen K., Hull C. and Yuill D. (1979). Options in Regional Incentive Policy, in K Allen (Ed.) *Balanced National Growth*, Lexington Books, Toronto.

Armstrong H. and Taylor J. (1993). *Regional Economics and Policy*, Harvester Wheatsheaf, New York.

Armstrong H. and Vickerman R. (Eds.) (1995). *Convergence and Divergence Among European Regions*, European research in regional science, Pion, London.

Ashcroft B. (1979). The Evaluation of Regional Economic Policy: The Case of the United Kingdom, in K. Allen (Ed.). *Balanced National Growth*, Lexington Books, Toronto.

Asmacher C. (1989). Regionale Strukturpolitik in der Bundesrepublik Deutschland: Wirkungsweise und zielkonforme Gestaltung, Beiträge zum Siedlungs — und Wohnungswesen und zur Raumplanung, Band 129, Institut für Siedlungs — und Wohnungswesen, Mnster.

Bachtler J. and Michie R. (1993). The Restructuring of Regional Policy in the European Community, *Regional Studies*, 27 (8), 719-725.

Bachtler J. and Michie R. (1994). Strengthening Economic and Social Cohesion? The Revision of the Structural Funds, *Regional Studies*, 28 (8), 789-796.

Bachtler J. and Michie R. (1995). A New Era in EU Regional Policy Evaluation? The Appraisal of the Structural Funds, *Regional Studies*, 29 (8), 745-751.

Bachtler J. and Taylor S., with Kearney C. (1996). *Extended Synthesis of Agreed Single Programming Documents in Objective 2 Areas 1994 — 96*, Report to the European Commission (DG XVI), European Policies Research Centre, University of Strathclyde, Glasgow.

Bachtler J., Downes R. and Gorzelak G. (Eds.) (2000). *Transition, Cohesion and Regional Policy*, Ashgate, Aldershot.

Bachtler J., Michie R. and Downes R. (1997). The Interim Evaluation of Objective 2 Programmes, IQ-Net Thematic Paper, 2(1), European Policies Research Centre, University of Strathclyde, Glasgow.

BAW (1997). Plädoyer für einen realistischen Umgang mit Evaluierungen, Bremer Zeitschrift für Wirtschaftspolitik, 4/97, 5-49.

Bowen A. and Mayhew K. (1991). Regional Economic Disparities: Some Public Policy Issues, in A Bowen and K Mayhew (Eds.) Reducing Regional Inequalities, National Economic Development Office, Kogan Page, London.

CEC (1992). Working Programme of the Commission on Structural Policy Evaluation Matters for 1992, internal Commission note (quoted in MEANS (1993)).

CEC (1993). Ex Ante Assessment Framework, Working Document from DG XVI, Commission of the European Communities, Brussels.

CEC (1995). Centre for European Evaluation Expertise, Information Note.

CEC (1997). Evaluating EU expenditure programmes: A guide to ex post and intermediate evaluations, Commission of the European Communities, OOEPEC, Luxembourg.

CEC (1997). The New Regional Programmes 1997 — 99 under Objective 2 of the Community's Structural Policies — Focusing on Job Creation, COM (97) 524 final, Commission of the European Communities, Brussels.

CEC (1999). Evaluation design and management, Volume 1, MEANS Collection: Evaluating socio-economic programmes, Commission of the European Communities, OOEPEC, Luxembourg.

CEC, Common Guide for Monitoring and Evaluation, Commission of the European Communities, Brussels.

Council Regulation (EEC) No. 2052/88 of 24 June 1988 on the tasks of the Structural Funds and their effectiveness and on co — ordination of their activities between themselves and with the operations of the European Investment Bank and other existing financial instruments.

Council Regulation (EEC) No. 4253/88 of 19 December 1988, laying down provisions for implementing Regulation (EEC) No 2052/88 as regards co — ordination of the activities of the different Structural Funds between themselves and with the operations of the European Investment Bank and other existing financial instruments.

Depuis J. (1998). L'valuation des Politiques Publiques Locales: editions de 'la lettre du cadre territorial', Voiron.

Diamond D. and Spence N. (1983) Regional Policy Evaluation: A Methodological Review and the Scottish Example, Gower, Aldershot.

Ernst & Young (1997) Ex-Post Evaluation of the 1989 — 1993 Objective 2 Programme: Synthesis Report, DG XVI Series: Evaluation and Documents, No 4, Commission of the European Communities, Brussels.

Eskelinen H., Kokkonen M. and Virkkala S. (1997). Appraisal of the Finnish Objective 2 Programme: Reflections on the EU Approach to Regional Policy, Regional Studies, 31 (2), 167-172.

European Commission Directorate — General for Enterprise and Industry (2014) Regional Innovation Scoreboard 2014 [online] Brussels: Publications Office, 79 p. Available at: <http://bookshop.europa.eu/en/regional—innovation—scoreboard—2014—pbNBBC14001/> [Accessed 19 Feb. 2016].

European Commission (2008). Regional Research Intensive Clusters and Science Parks. Belgium: EC, 152 p.

European Technology Platforms-2020. Draft Strategy. European Commission. Brussels, November 5, 2012.

Eurostat regional yearbook 2013. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Gornig M. and Toepel (1998). Methoden und Ergebnisse der Evaluierung Wettsewerbsorien — tiertes Furdermethoden in der Regional politik, Vierteljahrshfte zur Wirtschaftsfls Forschung, 67 (3), 153-164.

Gorzelak G. (1996). The Regional Dimension of Transformation in Central Europe, Jessica Kingsley Publishers, London.

Gorzelak H., Jalowiecki B. and Kuklinski A. (1992). Restructuring of Polish regions in a European context, in G Gorzelak G and Kuklinski A (eds.) Dilemmas of Regional Policy in Central and Eastern Europe, European Institute for Regional and Local Development, University of Warsaw.

Kearney C., Taylor S. and Bachtler J. (1996). Monitoring and Evaluation in Objective 2 Programmes: Progress and Challenges, IQ-Net Thematic Paper, 1(2), European Policies Research Centre, University of Strathclyde, Glasgow.

Lovering J. (1999). Theory by policy: the inadequacies of the ‘New Regionalism’ (illustrated from the case of Wales), International Journal.

Mairate A. and Hall R. (1999). European Union structural policies and cohesion: evaluation and outlook, mimeo.

Martin R. (1999). The Regional Dimension in European Public Policy: Convergence or Divergence?, Macmillan, Basingstoke.

McCrone G. (1969). Regional Policy in Britain, George Allen and Unwin, London.

McNab G.L. (1991). Evaluation Quality: A Guide for Auditing the Quality of Program Evaluations, Office of the Auditor General, Canada (mimeo).

MEANS (1994). How should structuring effects be evaluated? State of methodological debates, MEANS/94/03/EN. CEOPS, Vaulx-en-Velin.

MEANS (1995). Organising Intermediate Evaluation in the Context of Partnerships, Practical Advice for Programme Managers, MEANS Handbook No. 1, Commission of the European Communities. — C3E, Lyon.

Neupert H. (1986). Regionale Strukturpolitik als Aufgabe der Lander: Grundlagen, Verknpfungen, Grenzen, Nomis, Baden-Baden.

Nirup C. (1999). Review of J rdpme Depuis (1998) Evaluation (as above), Evaluation, 6 (1), 97-107.

Oliinyk V., Goncharova O. (2014). Theoretical principles and practice of EU regional policy monitoring // *International Economic Policy*, 2014, Vol.(21), # 2 pp. 152-175, Kyiv.

Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the establishment of a common classification of Territorial Units for Statistics (NUTS) (2001/C 180 E/08).

PWC Consulting and Tsagaris Consult (2002). Involving regions in the European Research Area, Final Report to the European Commission, EUR20477/3.

Sabel C. F. (2000). Democratic experimentalism: what to do about wicked problems after Whitehall, Paper to the OECD International Conference Devolution and Globalisation — Implications for Local Decision — Makers, 28 — 29 February 2000, Glasgow.

Savoie D. J. (1986). Regional economic development: Canada's search for solutions, University of Toronto Press, Toronto.

Stohr W. (1989). Regional policy at the crossroads: an overview, in L Albrechts, F Moulart, P Roberts and Eric Swyngedouw (1989) Regional policy at the crossroads: European perspectives, Jessica Kingsley Publishers, London

Taylor S. (1998). Objective 2 in Aquitaine, IQ — Net Thematic Paper, 4(4), European Policies Research Centre, University of Strathclyde, Glasgow.

The Concept of Clusters and Cluster Policies and their Role for Competitiveness and Innovation: Main Statistical Results and Lessons Learned. Commission Staff Working Document SEC (2008) 2637. — P. 017.

Vanhove N. (1999). Regional Policy: A European Approach, 3rd Edition, Ashgate, Aldershot.

Wadley D. (1986). Restructuring the Regions: Analysis, Policy Model and Prognosis, OECD, Paris.

ДЕЯКІ МЕРЕЖІ ТА АСОЦІАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ РЕГІОНІВ

№	Назва організації	Офіційний сайт	Мета діяльності
1	Чотири мотори Європи (4motors — Four Motors for Europe)	http://www.4motors.eu/	співпраця між чотирма найрозвиненішими індустріальними регіонами в Європі
2	Асоціація текстильних регіонів у Європі (ASTE — Association of the Textile Communities in Europe)	http://www.acte.net/	представництво та захист інтересів територій, що мають текстильні, легкопромислові, шкіряні, взуттєві сектори економіки
3	Асоціація європейських прикордонних регіонів (AEBR — Association of European Border Regions)	http://www.aebr.net/	представництво інтересів прикордонних і транскордонних регіонів на європейському та національному рівнях
4	Асоціація європейської професійної освіти (AEFP — European Professional Training Association)	http://www.evta.net/	створення найбільшої професійної (неакадемічної) освітньої мережі в Європі
5	Асамблея європейських регіонів (AER — Assembly of European Regions)	http://www.aer.eu/	представництво принципу субсидіарності, регіональної демократії та підтримка регіонів в процесі розширення Європейського Союзу та глобалізації

6	Асамблея європейського садівництва і городництва і садівничих регіонів (AREFLH — Assembly of European Fruit and Vegetable Growing and Horticultural Regions)	http://www.areflh.org/	представництво, захист і просування спільних інтересів регіонів — виробників фруктів і овочів в Європі
7	Асоціація європейських регіонів для продуктів походження (AREPO — Association of the European Regions for Products of Origin)	http://www.agroquality.eu/	Захист виробників і споживчих інтересів європейських регіонів, залучених до оцінки якості товарів харчової промисловості
8	Альянс європейських міст культури (AVEC — Alliance of European Cities of Culture)	http://www.avesnet.com/	Перетворити осередки місцевої культури та об'єкти культурної спадщини на рушійну силу для економічного, культурного і соціального розвитку для міст і територій та сприяти економічному зростанню цих територій
9	Європейська мережа культурного туризму (ECTN — European Cultural Tourism Network)	www.ectn.eu.com/	об'єднання професіоналів туризму і культури, які працюють у різних регіонах Європи для обміну досвідом та інформацією
10	Мережа європейських регіонів з інновацій, заснованих на знанні (ERIK — European Regions Knowledge Based Innovation Network)	http://www.eriknetwork.net/	підтримка міжрегіональних мереж, пов'язаних з технологічними інноваціями, сприяння у подальшому розвитку та обміну досвідом між європейськими регіонами

Джерело: Складено автором за: Яровой Г.О., Белокурова Е.В., 2012. — С. 338–354.

Розділ 6

КОНВЕРГЕНЦІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ УКРАЇНИ ТА ЄС

Компетенції, що будуть сформовані у процесі опанування розділу

- ✓ зрозуміти сутність та узагальнити теоретичні аспекти формування і функціонування моделей регіонального розвитку та явища конвергенції;
- ✓ вміти застосувати набуті знання з реалізації механізмів конвергенції в практичній діяльності органів місцевого самоврядування та транскордонного співробітництва, зокрема, у ході розробки стратегій розвитку регіонів;
- ✓ уміти виявляти, моніторити та аналізувати чинники зближення моделей регіонального розвитку країн ЄС та України;
- ✓ знати можливі напрями конвергенції та вміти вибирати раціональну модель регіонального розвитку з урахуванням специфіки власних територій;
- ✓ отримати навички здійснення компаративного аналізу основних типів функціонування регіональних економічних систем;
- ✓ набути вміння оцінювання впливу глобалізаційних процесів на зближення моделей регіонального розвитку;
- ✓ вміти застосовувати критерії конвергенції для вибору моделей регіонального розвитку;
- ✓ вміти виявляти та оцінювати вплив ресурсного потенціалу регіонів на розвиток територій;
- ✓ отримати навички застосування досвіду європейських моделей регіонального розвитку для регіонів України;
- ✓ здобути знання щодо діяльності єврорегіональних структур.

Сучасний економічний розвиток України характеризується невирішеністю багатьох соціально-економічних проблем регіонів, і тому однією з найбільш актуальних теоретичних і прикладних проблем для України є створення умов для стабільного ди-

намічного розвитку регіонів з метою забезпечення соціальної та економічної єдності держави, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, активізації економічної діяльності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних та інших стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання (Стратегія 2020). Як видно, ця мета ідентична/аналогічна цілям спільної регіональної політики ЄС, і тому європейський досвід доцільно використати в Україні.

Для того щоб зрозуміти, яким чином це зробити, доцільно розглянути процеси конвергенції моделей регіонального розвитку України та ЄС та обрати основні напрями зближення регіонів.

6.1. МОДЕЛІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

(І. В. БЛОКОНЬ, К. Ф. КОЦЕНКО, Н. А. МІКУЛА)

Розглядаючи регіон як територіальну суспільну систему, можна виділити різні підходи їх типології. Але мета цього підрозділу переслідує завдання конвергенції регіонів України як внутрішніх, так і з ЄС. Так, В. Чужиков (2008) вважає, що за сучасних умов до основних чинників ідентифікації регіонів на мезорівні є такі складові: спільне географічне положення; територіальна єдність; відносна природнокліматична однорідність; подібна спеціалізація; спільна виробнича та соціальна інфраструктури; наявність стійких економічних внутрішніх зв'язків; формування спільних інтересів територіально-адміністративних одиниць щодо реалізації єдиної регіональної політики; відносна демографічна єдність; подібний за якістю людський капітал.

Крім означених чинників В. Чужиков підкреслює, що, досліджуючи динаміку розвитку економіки регіону, слід враховувати також його інвестиційну привабливість та інвестиційну місткість, характер зовнішньоекономічних зв'язків, а для світових регіонів — ще й рівень відкритості економіки, питому вагу регіону в виробництві певних видів товарів і послуг у мега- і метарегіональному середовищі.

З огляду на необхідність формування державної регіональної політики, доцільно виокремлювати регіони також за іншими критеріями. *За рівнем соціально-економічного розвитку*: надмірно розвинуті; нейтральні; депресивні; недорозвинуті; посередні; при-

кордонні (С. Холландом, 1976 р.), а також занепадаючі; самопідтримуючі; відкрито зростаючі; з прискореним розвитком (Б. Беррі, Е. Конглінг, Д. Рей, 1976).

Відповідно до правил/механізмів надання фінансової допомоги із Структурних фондів ЄС регіони використовують такі критерії: відношення темпів розвитку території, які вимірюються обсягом ВРП до темпів розвитку господарства країни в цілому; відношення вкладу економіки території регіону в розвиток економіки держави до витрат, які вкладаються державою в розвиток території.

З позицій виокремлення депресивності території, які вимагають реструктуризації, польські вчені виокремлюють дві великі групи (табл 6.1), (Вінярський, 1976) і з подальшою їх диференціацією відповідно до сучасної типології (бокс 6.1).

Таблиця 6.1

КЛАСИФІКАЦІЯ РЕГІОНІВ З ОГЛЯДУ НА ДЕПРЕСИВНІСТЬ

Регіони	Розвинуті і які продовжують розвиватися	Які розвиваються динамічно і гамонійно	
		Забезпечені умовами до прискорення процесів зростання	
		Які вимагають гармонізації процесів зростання	
	Які запізнюються з розвитком	Нерозвинені, які потребують активізації	«Нових можливостей»
			«Які очікують»
			Прикордонні
Депресивні	Депресивні	Потребують реструктуризації	
		Потребують генеральної реконструкції	

Джерело: Winiarski, 1976.

Бокс 6.1

ТИПОЛОГІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ТЕРИТОРІЙ ПОЛЬЩИ

Згідно з Концепцією просторового облаштування держави до 2030 р. Міністерством регіонального розвитку Польщі (Варшава, 2011) запропонована типологія функціональних територій (табл 6.2).

Таблиця 6.2

ТИПОЛОГІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ТЕРИТОРІЙ ПОЛЬЩІ ДО 2030 року

Категорія регіону	Типи регіонів
Міські функціональні території	Території воєводські, у тому числі
	осередки регіональні
	осередки субрегіональні
	осередки локальні
Сільські функціональні території	Які розвиваються
	Які потребують підтримки процесів розвитку
Території з конкретними явищами на макрорегіональному рівні	Прибережна зона
	200-мильна морська зона
	Гірські території
	Болота
	Охоронні території для виробництва екологічно чистої сільсько-господарської продукції
	Території, яким загрожують паводки
Території формування потенціалу розвитку, які вимагають програмного підходу до природоохоронних заходів	Цінні природні території
	Охорони культурних природних пам'яток
	Охорони водних ресурсів
	Стратегічних запасів надр
Території, які потребують реструктуризації і розвитку нових функцій за підтримки інструментів, властивих регіональній політиці	Території з найнижчим рівнем розвитку з перспективами, що погіршуються
	Міста і інші території, які втрачають свої функції
	Прикордонні території
	Території з найнижчим рівнем комунікаційної доступності до воєводських центрів

Джерело: Консервція 2030, 2011.

Специфіка кожного типу регіонів, їх структура і функції зумовлюють використання тієї чи іншої (своєрідної) моделі розвитку.

Об'єктами державної регіональної економічної політики України є регіони різних типів — автономна республіка, області, міста Київ і Севастополь, райони, міста обласного і районного значення, селища і сільські населенні пункти. Для кожного з них

характерне специфічне поєднання економічних і соціальних елементів, форм їх зосередження, вертикальної і горизонтальної взаємозв'язаності, що характеризує складність відносин у регіоні. Цим пояснюється значна кількість моделей регіонального розвитку України.

Безперечним є те, що функціонування будь-якої регіональної системи включає її гармонійний соціально-економічний розвиток — забезпечення стабільності економічної системи, поліпшення якості життя населення, збереження і розвиток ландшафтного, культурного і природного надбання, міжгалузеву кооперацію, міжрегіональну та глобальну інтеграцію у відповідних сферах діяльності. Остання в нинішніх умовах набуває все більшого значення, тому розроблені Радою Європи Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту цілком слушні і вже окремі із них імплементовані в наукові засади і практичні рекомендації регіонального розвитку України, оскільки охоплюють інтереси регіону з урахуванням його глобальних і регіональних конкурентних переваг.

Для аналізу моделей регіонального розвитку України необхідно враховувати наявні в ній типи регіонів (табл. 6.3).

Таблиця 6.3

ТИПИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Типи регіонів	Види регіонів
Національні мікрорегіональні соціально-економічні системи за особливостями функціонування	Економічні райони — об'єднують кілька областей
Регіональні соціально-економічні системи, що базуються на адміністративно-територіальних засадах організації діяльності	— національна система — обласні системи — міські системи зі специфічним статусом — міські системи — селищні системи — територіальні громади
Регіональні системи за рівнем та особливостями функціонування	— з високим рівнем розвитку — з середнім рівнем розвитку — депресивні
Регіональні системи за особливостями геопросторової організації	— центральні — периферійні — прикордонні — міждержавні/транскордонні

Джерело: Фашевський, 2013.

Диференціація природних, економічних, соціальних, екістичних умов і георозміщення регіонів України обумовили їх відмінності в економічному зростанні та розвитку. Нині більшість регіонів і територіальних громад неспроможні в сучасних умовах повною мірою вирішити місцеві соціально-економічні та екологічні проблеми розвитку. Це спричинює зростання рівня бідності населення, безробіття та асоціальної поведінки окремих груп. Загострення соціально-економічних проблем і неможливість їх вирішити власними силами регіонів призводить до очікування допомоги з центру, тобто з центральних органів державного управління.

Для кожного типу регіонів у зв'язку з особливостями їх структури і функції характерна специфічна модель розвитку: патерналістська, державно-партнерська, адміністративно-територіальна, самоврядно-декларативна, корпоративно-функціональна, інтеграційна, транскордонна, кластерна тощо.

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку України важливе місце посідає *патерналістська модель* розвитку. Її ознаками є очікування державного фінансування не лише загальнонаціональних проєктів, орієнтованих на місцевий розвиток, але й проєктів, що стосуються компетенцій місцевого самоврядування. Перерозподіл державних коштів чи коштів регіонів-донорів між окремими регіонами консервує державну опіку регіонів, їх споживацькі підходи. Саме патерналістська модель розвитку регіонів є нині переважаючою в Україні, поширена в старопромислових регіонах, моногалузевих міських і сільських поселеннях, гірських районах. Така модель поглиблює асиметрію рівнів регіонального розвитку, посилює диспропорції соціально-економічного розвитку, контрастності і якості життя населення. Зміна такої моделі вимагає як загальнодержавних рішень, так і активізації діяльності місцевих органів влади, використання регіонами власних конкурентних переваг, місцевих ресурсів і організаційно-управлінських можливостей, партнерства влади і бізнесу тощо.

Друга модель регіонального розвитку, яка активно функціонує в Україні, — це *державно-партнерська*, в якій держава в особі центральних державних органів управління та органів місцевого самоврядування формує і реалізує регіональну політику України. Перевагою цієї моделі регіонального розвитку є те, що вона базується на бюджетах регіонів усіх рівнів — від загального зведеного бюджету держави до бюджету населеного пункту, де наявні виконавчі органи місцевого самоврядування. Недоліком цієї моделі є те, що в умовах дефіцитності бюджетних ресурсів регіони не мають змоги вирішити усі нагальні регіональні проблеми.

Крім того, у регіональних бюджетах часто відсутні кошти або їх недостатньо для виконання делегованих державою регіонам повноважень. Таким чином, проголошені державою соціальні зобов'язання можуть бути виконані лише частково. Це вимагає підвищення ролі партнерських функцій місцевого самоврядування на стадії формування бюджетних ресурсів, поліпшення міжбюджетних відносин, удосконалення системи формування доходів місцевих бюджетів.

Третю модель регіонального розвитку можна віднести до *адміністративно-територіальної*. Суть її полягає в тому, що фактично існують адміністративно-територіальні одиниці, господарські функції яких поширюються на суміжні території і які відіграють важливу роль у регіональному розвитку України. Мається на увазі наявність міськрад, які можуть охоплювати міста, селища і села (бокс 6.2).

Бокс 6.2

ПРИКЛАДИ РОЗШИРЕНИХ МІСЬКРАД

Алуштинська міськрада включає одне місто, одне селище і 24 сільські населені пункти; Ялтинська міськрада включає 2 міста, 21 селище і 9 сіл. Цей приклад свідчить про те, що адміністративно-управлінська діяльність розвитком регіонів, — окремих міст і сіл надто централізована. До того ж такі адміністративно-територіальні одиниці не передбачені Конституцією України. Поліпшення цієї моделі регіонального розвитку можливе лише в разі проведення системної адміністративно-територіальної реформи.

Певну роль у регіональному розвитку відіграє адміністративний статус і значення міст. З 459 міст України 180 міст мають спеціальний статус, тобто національне, обласне чи районне значення (Київ, Севастополь, Дрогобич, Біла Церква, Червоноград тощо). Цей статус позначається не лише на адміністративному, але й на економічному значенні міських господарських систем під час формування бюджетних ресурсів. Цим самим держава наділяє їх певними приференціями порівняно з іншими містами, хоч Конституцією України це й не передбачено.

Четверту модель регіонального розвитку можна назвати *самоврядно-декларативною*. Суть її полягає в тому, що згідно з Конституцією України місцева громада є основою місцевого самоврядування. Однак це можна вважати лише декларацією, оскільки ні в законі про місцеве самоврядування, ні в інших актах не

повною мірою визначена адміністративно-правова складова системи місцевого самоврядування, його соціально-економічна функція, територіальна (регіональна) основа місцевого самоврядування, механізми управління регіональним розвитком тощо. Вирішення цього питання, як і в жзгаданих, можливе шляхом внесення змін до відповідних законів, у тому числі і до Основного Закону. Це ще важливо й тому, що в Конституції України до регіонів віднесено адміністративно-територіальні одиниці обласного рангу і 2 міста (Київ, Севастополь). Для забезпечення соціально-економічного розвитку інших типів регіонів з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій, як це передбачено ст. 132 Конституції України, необхідні додаткові законодавчі акти.

П'яту модель регіонального розвитку можна назвати як *законодавчо-нормативну*. У 2005 р. був прийнятий Закон України про стимулювання розвитку регіонів, який мав вирішити законодавчим шляхом розвиток головно депресивних регіонів. Причому в Законі регіонами вважались лише 25 областей і міста Київ і Севастополь. Однак цей Закон не став головним механізмом розвитку регіонів, оскільки тут недостатньо обґрунтована сутність і стан депресивності регіонів обласного рангу. Крім того, основним джерелом стимулювання регіонів називалися бюджетні централізовані кошти. На державному рівні періодично приймалися рішення про стимулювання того чи того регіону. Таким чином, можна вказати на обмеженість законодавчого забезпечення регіонального розвитку України, а також на необхідність його модернізації з урахуванням європейського законодавства, зокрема Керівних принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту.

Шосту модель регіонального розвитку можна назвати як *корпоративно-функціональну*. Суть її полягає в тому, що регіональні конкурентні переваги сприяють зосередженню в регіонах економічної діяльності великих корпорацій, компаній, холдингів. Такі регіони характеризуються територіальною концентрацією ринкової інфраструктури, інноваційних видів діяльності, фінансових установ, представництв різних бізнесових структур, зосередженням кваліфікованих працівників тощо. Ці регіони характеризуються і високою територіальною концентрацією виробництва, інфраструктури соціальної сфери тощо. Важливим є й те, що саме в таких регіонах розміщені центральні офіси компаній, що забезпечує надходження коштів від діяльності підприємств за міс-

цем їх реєстрації. Це додатковий стимул соціально-економічного розвитку таких регіонів, які часто є донорами розвитку інших регіонів. У даному випадку проблемою вбачається те, що податкові надходження до місцевих бюджетів від діяльності структурних підрозділів компаній за місцем їх розміщення не поступають. Це ускладнює проблеми соціально-економічного розвитку регіонів, у яких функціонують підприємства, але податки сплачуються за місцем розташування центрального офісу.

Сьому модель регіонального розвитку можна назвати *інтеграційною*. Її суть полягає в тому, що виходячи з переваг територіальної концентрації підприємств, установ, організацій, формуються територіально інтегровані структури виробництва, інфраструктури і розселення. Переваги для бізнесу полягають в тому, що зменшується рента розміщення через менші витрати на формування інфраструктури — доріг, водопостачання, водовідведення, енергопостачання тощо. Важливу виробничу роль у такому випадку відіграє і можливість комплексування — інтеграції з іншими наявними чи потенційними партнерами. Суттєве значення у цьому випадку має і концентрація виробництва та населення як споживачів. Так формується місцева (регіональна) виробничо-збутова інтеграція на базі збалансованості регіонального попиту і пропозиції. Така модель регіонального розвитку характерна для великих міст та індустріальних регіонів.

Восьму модель регіонального розвитку можна назвати *транскордонною*. Суть її полягає у формуванні на прикордонних теренах сусідніх держав регіонів з особливим економічним механізмом функціонування господарства, яке враховує взаємовпливи та взаємозалежність соціально-економічного та екологічного розвитку суміжних територій. Координатором такої співпраці переважно є єврорегіони як організаційно-економічна платформа транскордонного співробітництва. В Україні по всьому периметру державного кордону сформовано саме такі єврорегіони. Ця модель організації міждержавного співробітництва територій сприяє активізації розвитку периферійних регіонів держав шляхом використання потенціалу співробітництва, об'єднання зусиль для вирішення спільних та ідентичних проблем у транскордонному просторі (бокс 6.3, рис. 6.1).

Дев'яту модель регіонального розвитку — *кластерна*. Її суть — розвиток регіонів відбувається завдяки формуванню кластерів як неформально об'єднаних організацій і фірм, які пов'язані між собою технологічною й економічною ознакою та географічною близькістю. Оскільки кластери можуть розвиватись на засадах

інноваційності, оптимального використання інвестицій, інтеграції економічної і соціальної політики, концентрації на регіональному рівні, то вони можуть бути важливим фактором економічного розвитку. В Україні наявний певний досвід функціонування таких кластерів, однак значного поширення така модель ще не набула.

Бокс 6.3

ТРАНСКОРДОННІ РЕГІОНИ УКРАЇНИ

Згідно із Законом України «Про генеральну схему територіального планування України» в Україні виокремлено 10 транскордонних регіонів: українсько-польський, українсько-угорсько-словацький; українсько-білоруський; 3 українсько-російських, 3 українсько-румунських і морський.

Рис. 6.1. Транскордонні регіони України

Джерело: Презентація «Діпромiсто».

Таким чином, моделей регіонального розвитку є багато, використання яких обумовлено особливостями організації соціально-економічної діяльності з урахуванням конкретних конкурентних переваг регіонів, а також за економічною, соціальною чи політи-

чною доцільністю. Моделі — динамічні системи організації господарства, і тому можуть змінюватись, доповнюватись, оптимізуєтесь до конкретної ситуації.

Зростання ролі зовнішніх чинників у встановленні способів розвитку регіонів актуалізує проблему ширшої імплементації механізмів ЄС та основних положень Європейського контенту в державну регіональну політику України. Серед цих принципів і механізмів найбільше значення для України мають і враховані у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року:

- запровадження і дотримання системи стратегічного планування, програмування і проектування регіонального розвитку України;
- компліментарність — спільне фінансування певних проєктів коштами ЄС, регіонів і місцевої влади;
- субсидіарність — передача певних функцій і повноважень центра в регіони;
- партнерство національної, регіональної і місцевої влади — забезпечення тісної координації їх діяльності;
- удосконалення адміністративно-територіального устрою, його ідентифікація з адміністративно-територіальним устроєм ЄС;
- застосування моделі державної підтримки депресивних регіонів;
- застосування організаційних і фінансових механізмів з метою зменшення безробіття в регіонах;
- розвиток транспортної інфраструктури з метою збільшення доступу до інших регіонів.

6.2. ЧИННИКИ ЗБЛИЖЕННЯ МОДЕЛЕЙ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ТА ЄС

(К. Ф. КОЦЕНКО, Н. А. МІКУЛА, І. М. ЛУКАШ,
Д. Р. ЧЕРЕВКО, Н. П. МОСКАЛЮК)

Зі зростанням розуміння необхідності підвищення конкурентоспроможності країн, що розвиваються, до рівня економічно розвинених держав, що особливо важливо для України, зважаючи на її євроінтеграційні прагнення, зростає значення зближення політики та механізмів конкурентоспроможності до конкурентної політики ЄС водночас зі спільною регіональною політикою ЄС. Підписання Договору про Європейський Союз у 1992 р. та пода-

льше його розширення до 28 членів зумовили дослідження не просто зближення рівнів соціально-економічного розвитку країн/регіонів, а й зближення політики конкурентоспроможності, вивчення механізмів, які застосовуються для підвищення конкурентоспроможності.

Зважаючи на особливу актуальність питання конвергенції (від англ. *convergence* — збіжність) у світовій економічній науковій думці, велика кількість напрацювань присвячена саме цій проблематиці. З 1950-х років дане поняття поглиблювалось і розвивалось у працях П. Сорокіна, Дж. Гелбрейта, У. Ростоу, Р. Арона, Ж. Фурастьє, Я. Тінбергена, Г. Менк'ю та ін. У працях вітчизняних економістів, зокрема Гальчинського А., Пахомова Ю., Кіш Є., Мікули Н., Сіденко В., Філіпенко А., Шниркова О., Чужикова В. та ін., які вивчають довготерміновий економічний розвиток, зокрема регіонів, розглядаються деякі аспекти конвергенції, у тому числі на регіональному рівні. Однак до цього часу як у світовій, так і у вітчизняній науковій думці воно залишається розглянутим досить фрагментарно, зокрема, у напрямі взаємозв'язків конвергенції з конкурентоспроможністю, особливостей та причин зближення механізмів конкурентоспроможності.

З економічної точки зору на сучасному етапі розвитку економічної теорії конвергенція використовується для позначення «зближення різних економічних систем, подолання розбіжностей між ними, зумовлене спільністю соціально-економічних проблем і наявністю об'єктивних закономірностей розвитку» за «збереження їх національних особливостей». Метою конвергенції при цьому є вирівнювання диспропорцій між регіонами та країнами, підтримка слабorozвинутих регіонів.

Як кожне явище, процес зближення перебуває під впливом різних чинників, які відрізняються як за силою впливу, так і за тривалістю впливу. Серед дослідників існують різні точки зору на чинники, які зумовлюють регіональну економічну диференціацію. Так, канадський учений D. Doherty (1992) висуває такі: природні ресурси та умови; міжнародна торгівля; регіональні переваги; віддаленість від ринків рівень освіти населення; інвестиційна діяльність; урядова політика.

Особливу роль каталізатора і водночас рушійної сили процесу конвергенції відіграє транскордонне співробітництво, і саме прикордонні регіони, в першу чергу, відчують як позитивні аспекти згладжування диференціації рівнів економічного розвитку, так і виклики, які також мають місце. Тому, важливо, крім конвергенції регіонів взагалі, визначити транскордонну конвергенцію.

Транскордонна конвергенція регіонів — поступове зближення параметрів суміжних прикордонних регіонів сусідніх країн, яке відбувається в процесі запозичення, відтворення чи формування спільних методів, способів, інструментів підвищення конкурентоспроможності (конвергенція механізмів конкурентоспроможності), що сприяє зменшенню диспропорцій (асиметричності) соціально-економічного розвитку в транскордонному просторі.

Виходячи з визначення та основної мети конвергенції — вирівнювання диспропорцій між регіонами та країнами і підтримка слаборозвинутих регіонів, можна стверджувати про щільний зв'язок між процесом конвергенції регіонів і підвищенням їх конкурентоспроможності.

М. Портер у своїх наукових працях щодо конкурентоспроможності зазначає, що найспірнішим і найскладнішим питанням є визначення сутності і механізмів конкурентоспроможності, при пропонуючи характеризувати механізми конкурентоспроможності з визначення характеру конкурентної переваги або ключових факторів успіху.

Таким чином, враховуючи існуючі теоретичні напрацювання щодо конвергенції та механізмів конкурентоспроможності, можна дати таке визначення.

Транскордонна конвергенція механізмів конкурентоспроможності — зближення механізмів, які використовуються сусідніми країнами і їх регіонами для підвищення конкурентоспроможності в транскордонному просторі; запозичення чи поширення дії існуючих механізмів конкурентоспроможності з/на сусідні території; формування спільних механізмів у транскордонному регіоні для набуття останнім конкурентних переваг.

Суттєвим аспектом у вказаному визначенні є наголошення на важливості збереження ідентичності регіонів за одночасного зближення механізмів підвищення конкурентоспроможності. Енрайт (1992) стверджував, що регіони і країни мають значення доти, доки відрізняються детермінанти конкурентних переваг. Навіть якщо відмінності в інституціональній організації, смаках, організації підприємництва, стратегій, місцевої конкуренції тощо будуть усунені, регіони й їх регіональна ідентичність будуть усе ще мати важливе значення. Економічний розвиток не може бути відірваним від історії, зокрема від місцевої економічної історії.

Ключові конкурентні переваги регіонів, у тому числі і транскордонних, можна згрупувати: *географічні переваги* (вигідне географічне розміщення, оптимальна транспортна освоєність території регіону, близькість до економічно розвинених територій);

природні (наявність природних ресурсів, зокрема унікальних, кліматичні умови тощо); *науково-технічні* (наявність розвиненого науково-технічного потенціалу, науково-інформаційного середовища); *інноваційні* (інноваційний розвиток регіону, наявність інноваційних видів продукції у регіоні, активне міжнародне співробітництво); *соціально-культурні* (суспільні цінності, вікова структура населення, доходи, рівень освіти, регіональні міграції населення, культурний потенціал регіону тощо); *економічні* (валовий регіональний продукт, можливості для створення та функціонування бізнесу у регіоні тощо); *політико-правові* (законодавче, антимонопольне регулювання, спеціальні стимули, рівень корумпованості органів влади, які формують психологічно-ментальну ситуацію у окремому регіоні).

Покращити географічне розміщення, або, іншими словами, — доступність регіону з метою підвищення його конкурентоспроможності на ринку, можна в першу чергу за рахунок розвитку транспортної інфраструктури, що сприятиме збільшенню щільності транспортних шляхів регіону. Наявність обмежених природних ресурсів можна компенсувати ефективним їх видобутком та управлінням використання, що визначатиметься наявними технологічними можливостями, кон'юнктурою світового та вітчизняного ринків тощо. Таким чином, бачимо, що вплив на фактори географічного розташування та природних ресурсів регіону є досить обмеженим, переважно може здійснюватись лише у напрямі підтримання наявного рівня розвитку та сильно залежить від стану інших конкурентних переваг, які, відповідно, також потребують безперервного та ефективного управління.

Механізми підвищення конкурентоспроможності регіону мають більш-менш стабільні класифікаційні ознаки і, як правило, базуються на належному науково-технічному та організаційному рівні розвитку регіону; високорозвиненому маркетингу та менеджменті; належному фінансово-економічному забезпеченні функціонування регіону; високому рівні кваліфікації робочої сили тощо.

Такими механізмами підвищення конкурентоспроможності транскордонних і прикордонних регіонів, які активно застосовуються у світовій практиці, є актуальними для сучасних глобалізаційних тенденцій, та можуть бути застосовані в українських реаліях — це різноманітні форми транскордонного співробітництва (кластери, партнерства, промислові парки, технопарки, проекти, єврорегіони та європейські угруповання територіальної співпраці тощо) і маркетинг транскордонних регіонів.

Конвергенція механізмів конкурентоспроможності має особливий зв'язок з поняттям «конвергенція політики». Зародилось дане поняття у 1960-х роках, однак набуло особливої популярності лише на початку 1990-х років внаслідок світових глобалізаційних та інтеграційних тенденцій. Під «конвергенцією політики» мається на увазі зростання схожості політики різних країн у часі.

Таким чином, можна стверджувати, що «конвергенція механізмів конкурентоспроможності» є складовою «конвергенції політики».

Розглядаючи сутність явища конвергенції механізмів конкурентоспроможності, варто зупинитись на основних мотивах, причинах які зумовлюють його. Так, конвергенція механізмів конкурентоспроможності може бути:

1) результатом однакових, але незалежних відповідей різних країн, на вирішення власних проблем підвищення конкурентоспроможності (Беннет, Холзінгер і Нілл, Маркусен). Цей механізм, який зумовлює підвищення конкурентоспроможності, обговорювався в дискусіях щодо функціонального, технократичного та технологічного детермінізму (Роуз, Беннетт), кластеризації (Сіммонс і Елкінс), дифузії (Жилардо, Жилярді і Браун) тощо;

2) закономірним явищем через вимоги міжнародних організацій пристосувати власну політику конкурентоспроможності та механізми її втілення до вимог цих структур з метою подолання асиметрій у політичному і економічному розвитку (Буш і Йоргенз, Холзінгер і Нілл, Маркусен та ін.).

Вимоги можуть реалізуватися шляхом нав'язування, яке виявляється у двох типових випадках: одностороннє нав'язування іншою країною чи нав'язування міжнародною організацією. Перший випадок характерний для післявоєнної ситуації і не поширюється на значну кількість країн та не охоплює тривалий період часу. Другий випадок є поширенішим і включає більшу кількість країн. Як приклад можуть бути добровільні міжнародні угоди на рівні Ради Європи, що може сприяти демократизації у запровадженні заходів, які не знаходять підтримки у громадян. Деякі вчені в даному аспекті конвергенцію ототожнюють з ізоморфізмом, зокрема Дімаджіо і Пауелл (1991) розглядають цей процес як «результат примусового ізоморфізму внаслідок формального та неформального тиску, що чиниться на організації іншими організаціями, від яких вони залежать». Фінський дослідник організаційних процесів П. Нордін дає таке визначення ізоморфізму: «Ізоморфізм в організаційних дослідженнях розуміється як обмежувальний процес, що змушує одну структурну одиницю відо-

бражати риси інших одиниць, що зіштовхуються з подібними до неї умовами середовища», тобто є не зближенням, а заміщенням.

Ключовою особливістю конвергенції є сприяння гармонізації політики, пошуку оптимуму за збереження регіональних особливостей, тоді як ізоморфізм передбачає примусове заміщення певних особливостей регіонів. Так, американська дослідниця з Гарвардського університету Б. Сіммонс ізоморфізм характеризує як «примусову гармонізацію», що веде до впровадження жорсткіших регуляторних норм і правил, а саме:

— гармонізації національних політик у рамках міжнародного чи наднаціонального права (Буш і Йоргенс, Дрезнер, Холзінгер і Нілл, Маркусен). Міжнародна гармонізація, а в ширшому розумінні — міжнародне співробітництво, передбачає зменшення незалежності у прийнятті рішень щодо окремих суспільних проблем з метою спільного їх вирішення в рамках міжнародних організацій. Однак відповідно до визначення Доловіца і Марша (2000) участь у різноманітних міжнародних організаціях є добровільним вибором окремих держав, тобто міжнародну гармонізацію можна інтерпретувати як «договірний трансфер»;

— посилення економічної інтеграції європейських і світових ринків, яка призводить до коригування політики конкурентоспроможності, що зумовлюватиме зближення її механізмів (Дрезнер, Холзінгер і Нілл). Зі зростанням інтеграції європейського та світового ринків, скасуванням національних бар'єрів у торгівлі, міжнародній мобільності товарів, робочої сили та капіталу посилюється конкурентний тиск на держави та її регіони, особливо прикордонні, що зумовлює необхідність перебудувати внутрішні нормативи ринку з метою попередження обмеження конкурентоспроможності вітчизняних галузей;

— посилення і поширення транснаціональних і транскордонних зв'язків на основі безперервних комунікацій та обміну інформацією між країнами та окремими регіонами, що веде до конвергенції (Елбрехт і Артс, Буш і Йоргенс, Холзінгер і Нілл, Маркусен). На відміну від інших ключовим фактором конвергенції тут є не політичний чи конкурентний тиск і не правові зобов'язання, а безпосередні тісні зв'язки між країнами та окремими їх регіонами, комунікації між ними. Таким чином, зближення є природним процесом.

Зупинимось детальніше на останньому чиннику як на такому, що найбільше сприяє конвергенції транскордонних регіонів. Усі інші причини зумовлюються більшою мірою на вищому, — національному, рівні і залежать від конкурентної політики держави в ці-

лому, тоді як у транскордонному просторі конвергенція спричинена комунікаціями, потребами у вирішенні спільних завдань, проблем.

Розглянемо комунікаційні причини конвергенції, головні стимули та реакцію економіки регіону на застосування чужого досвіду, яке відбувається у такий спосіб: відображенням механізмів, використанням досвіду підвищення конкурентоспроможності у регіонах-сусідах. Вивченню підлягає політика конкурентоспроможності в цілому: аналізуються і оцінюються успішні та провальні механізми підвищення конкурентоспроможності, і надалі робляться висновки про перспективу функціонування цих механізмів у власному регіоні; спільним вирішенням проблем.

На відміну від попереднього, конвергенція не є результатом лише одностороннього трансферу досвіду з одного регіону в інший, а передбачає двох- чи багатостороннє визначення спільних проблем і вибір механізмів їх вирішення, що має особливе значення у транскордонному співробітництві; промоцією міжнародної політики в напрямі підвищення конкурентоспроможності; проводиться міжнародними організаціями чи інтеграційними угрупованнями з допомогою необов'язкових міжнародних угод, рекомендацій і пропозицій, що стимулюють бенчмаркінг. Міжнародні утворення, такі як ЄС і Світовий банк, а також неурядові організації і транснаціональні корпорації відіграють важливу роль у цьому процесі, перебуваючи у постійному пошуку нових ефективних механізмів підвищення конкурентоспроможності, у поширенні успішного досвіду в цій сфері. У випадку, коли одна з країн приймає умови певної міжнародної угоди, транскордонне співробітництво зумовлює важливість коригування політики конкурентоспроможності іншою прикордонною територією, наближуючи її до відповідної політики суміжної країни; наслідуванням моделей політики. Конвергенція внаслідок наслідування має на увазі просте копіювання політики, прийнятої в інших країнах, а не пошук ефективного вирішення власних проблем.

Проаналізовані ключові чинники і мотиви конвергенції механізмів конкурентоспроможності та зазначені можливі механізми конкурентоспроможності (різноманітні форми транскордонного співробітництва та маркетинг транскордонних регіонів) визначають напрями пошуку найефективніших саме для України форм конвергенції до економічно розвинених країн. Зближення при цьому може відбуватись внаслідок кожної із зазначених вище причин, яка не буде перешкоджати збереженню регіональної та національної ідентичності.

6.2.1. Аналіз чинників конвергенції регіонів України

(К. Ф. КОЦЕНКО, Д. Р. ЧЕРЕВКО)

Основним показником, який вказує на різницю у рівнях соціально-економічного розвитку, є ВВП і ВРП, у тому числі ВВП, ВРП/ на особу.

За загальним обсягом ВВП (за паритетом купівельної спроможності) у 2014 р. економіка України посідає 49 місце у світі; ВВП України у 2015 р. порівняно з 1990 р. становив лише 65 %; Державний борг України на кінець 2015 р. — це 35 % від ВВП 2015 р.; за рівнем витратків на ведення домашнього господарства Україна посідає останнє місце серед країн Східної Європи [Ukrstat, 2015].

Співвідношення максимального та мінімального значень валового регіонального продукту на одну особу в 2012 р. становило 6,8 разу порівняно з 6,2 у 2006 р. (рис. 6.2, табл. 6.4) У країнах Європи таке співвідношення становило 4,7 разу у Великобританії, 3,8 — у Румунії, 3,6 — у Словаччині, 3,4 — у Франції, 1,7 — у Фінляндії, Португалії, Данії, Ірландії, 1,6 — у Швеції, 1,4 разу — у Словенії (Державна стратегія, 2014).

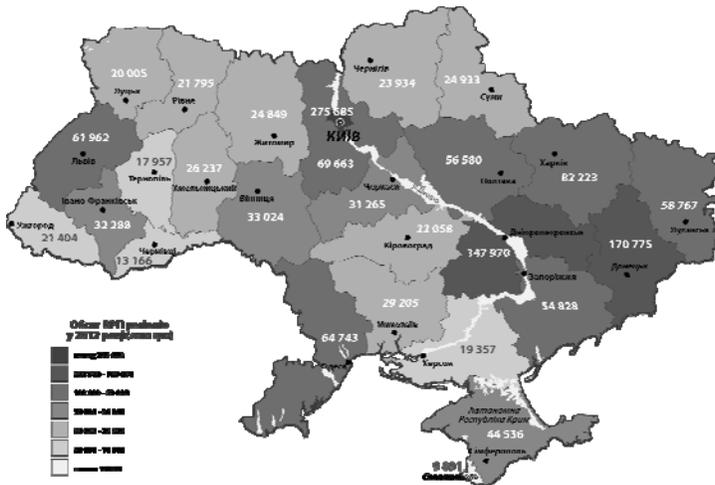

Рис. 6.2. Обсяг ВРП регіонів України у 2012 р., млн грн

Джерело: Державна Стратегія, 2014 р.

Таблиця 6.4

**ВАЛОВИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ПРОДУКТ В ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ
У РОЗРАХУНКУ НА ОСОБУ НАСЕЛЕННЯ У 2012 р., у тис. грн на особу**

20,0	21,1–30,0	30,1–40,0	Понад 40,1
Хмельницька Рівненська Волинська Херсонська Житомирська Тернопільська Чернівецька	Кіровоградська Миколаївська Вінницька м. Севастополь Харківська Сумська Львівська Автономна Республіка Крим Чернігівська Черкаська Івано-Франківська Луганська Закарпатська	Одеська Запорізька Донецька Полтавська	Київська Дніпропетровська м. Київ

Джерело: Статщорічник, 2014: 45.

7 областей України, маючи ВРП у розрахунку на душу населення менше як 20 тис. грн на рік, потрапляють до групи депресивних, що мають об'єктивно обмежені можливості для саморегулювання і саморозвитку у ринковому середовищі.

Порівняння регіонів України з регіонами країн ЄС свідчить, що лише в м. Києві та Дніпропетровській обл. валове виробництво на одну особу відповідає мінімальним показникам регіонів Румунії, Болгарії, Угорщини та Польщі. Всі інші регіони України значно відстають від регіонів країн ЄС.

Згідно з Глобальним індексом конкурентоспроможності 2015–2016 рр. (Global Competitiveness Index — GCI), який складає Світовий економічний форум, економіка України належить до перехідної від першої стадії, на якій економіки конкурують за рахунок факторів виробництва (насамперед дешевої робочої сили та використання місцевих ресурсів), до другої стадії, на якій основою конкурентоспроможності стає підвищення ефективності виробничих процесів. Засади конкурентоспроможності її економіки за рахунок інноваційних факторів, що характерно для більшості країн Західної Європи, перешкоджає недостатній рівень розвитку інституціонального середовища ведення бізнесу, розвитку інфраструктури.

У Глобальному рейтингу конкурентоспроможності місце України 79 серед 140 країн світу, і через глобальні кризові явища та

гальмування економічних реформ він знизився на п'ять позицій порівняно з попереднім рейтингом.

Природно-ресурсний потенціал як важливий чинник конвергенції визнають практично всі дослідники цього процесу. Україна має достатньо високий рівень забезпечення залізними, марганцевими, титановими, нікелевими рудами, однак у неї відсутні промислові запаси алюмінієвої сировини, мідних і поліметалевих руд, фосфоритів.

Найбільша проблема, яка незмінно супроводжує трансформаційні процеси економіки регіонів, — це забезпечення енергоносіями. Рівень забезпеченості України власними первинними паливно — енергетичними ресурсами є досить високим (51 %). Згадаймо, що в Японії цей показник становить лише 7 %, в Італії — 17 %. Однак власним кам'яним вугілля Україна була забезпечена майже повністю до воєнних подій на Сході (хоча собівартість його видобутку — одна з найвищих в Європі), тоді як забезпечення власною нафтою не перевищує і 10 %, природним газом — 25 %. Проблема забезпечення паливними ресурсами сильно ускладнилася напрямом трубопроводів — зі сходу на захід, і повною залежністю від Росії, бо понад 70 % імпорту нафти і газу здійснюється в Україну саме з Росії. Деякі дослідники (Дорогунцов, 2005) вважають, що, коли з однієї країни імпортується до 20 % необхідного ресурсу, то це проблема економічна; якщо 30 % — стає проблемою політичною; якщо понад 40 % — переростає в проблему державної безпеки.

З огляду на критерії ЄС одними із найважливіших чинників конвергенції є рівень *ринкової трансформації*. Більшість форм просторової організації, що були притаманні адміністративно-плановій системі централізованого управління, екстенсивний економічний розвиток у нових економічних, політичних і соціальних умовах помітно проявили свою неефективність. Результати аналізу свідчать про те, що в економіці більшості регіонів не завершено процес трансформації. До 2013 року лише в 11 регіонах структуру можна було вважати сформованою, зокрема в Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській, Полтавській обл., що належать до індустріального типу економіки. Крім того, не зазнала кардинальних змін структура економіки Вінницької, Херсонської обл. (які належать до сільськогосподарського типу), міст Києва та Севастополя (в яких домінує сфера послуг), Закарпатської (економіка якої залишається орієнтованою на сферу послуг) та Івано-Франківської (яка належить до промислово-аграрного типу) областей.

Г. Гранберг (2004; 260) підкреслює, що «перехід від адміністративно-планової до ринкової економіки у будь-якій країні, що вибирає такий шлях, завжди призводив до соціально-економічних потрясінь різної тривалості». Не вдалося оминати їх і України. Насамперед це торкнулося регіонів з високою концентрацією виробництва, що стали нерентабельними під час переходу від планових до ринкових умов, бо раптово втратили попит на свою продукцію. Сюди потрапили регіони і з високою концентрацією об'єктів військово-промислового комплексу, інвестиційних підприємства, які втратили державні замовлення чи регіони з виробництвом товарів народного споживання, що не витримали конкуренції через невисоку якість на вільному ринку. Тільки м. Київ у нових економічних умовах зумів скористатися перевагами переходу до нових економічних умов за рахунок насамперед фінансової діяльності.

Депресивні регіони відзначаються в першу чергу безробіттям: у 2013 р. в Україні безробітних нараховувалося 1576,5 тис. чол., тобто 7,2 % до економічно активного населення у віці 15–70 років. Середня тривалість незайнятості у 2013 р. становила 10 місяців (табл. 6.5).

Таблиця 6.5

**БЕЗРОБІТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ (ЗА МЕТОДОЛОГІЄЮ МОП)
ЗА РЕГІОНАМИ (У % ДО ЕКОНОМІЧНО АКТИВНОГО НАСЕЛЕННЯ
У ВІЦІ 15–70 РОКІВ) ЗА 2013 р.**

5,1–7,0	7,1–9,0	Понад 9,1
м. Київ Автономна Республіка Крим Запорізька обл. м. Севастополь Дніпропетровська обл. Київська обл. Луганська обл. Одеська обл.	Волинська обл. Вінницька обл. Донецька обл. Полтавська обл. Закарпатська обл. Івано-Франківська обл. Кіровоградська обл. Львівська обл. Миколаївська обл. Сумська обл. Херсонська обл. Хмельницька обл. Чернівецька обл. Черкаська обл.	Житомирська обл. Рівненська обл. Тернопільська обл. Чернігівська обл.

Джерело: Статщорічник, 2014; 336.

Для порівняння можна розглянути карту рівня безробіття у країнах ЄС (рис. 6.3) і діаграму рівня безробіття, спричиненого урбанізацією (рис. 6.4).

Unemployment rate, persons aged 15–74, by NUTS level 2 region, 2014 (*)
(%)

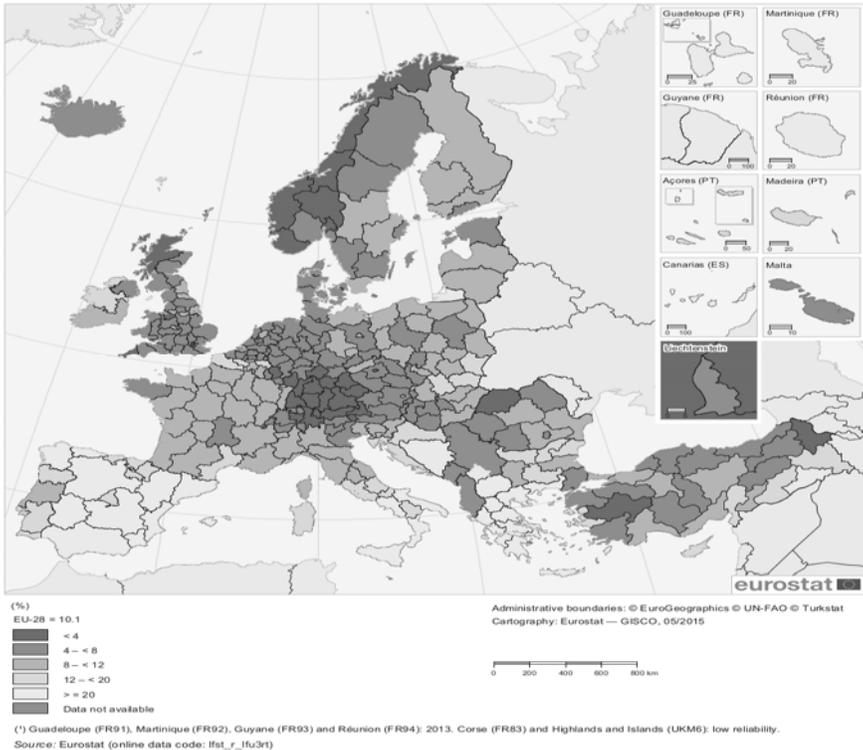
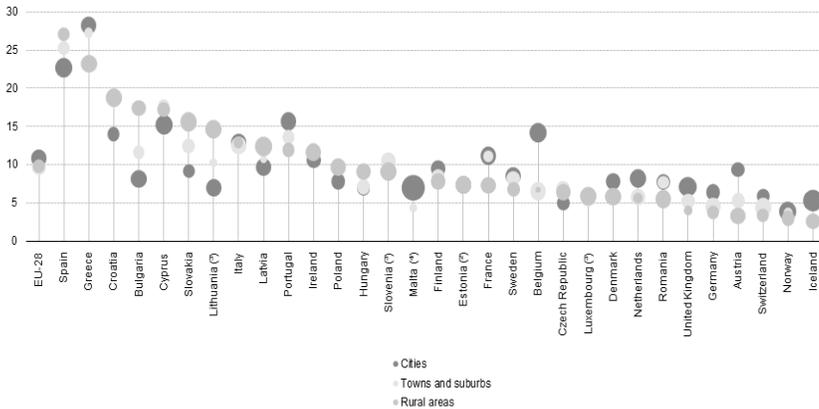

Рис. 6.3. Рівень безробіття населення у віці 15–74 років за NUTS-2 у 2014 р.

Джерело: Eurostat [Електронний ресурс]. — Режим доступу: lfst_r_lfu3rt

Одним із чинників низьких показників ВВП і ВРП в Україні є збереження традиційної соціально-економічної моделі розвитку, моделі централізованого планування і кон'юнктурного вкладення державних ресурсів у слабку економіку і соціальну сферу регіонів. На сьогодні чимало дослідників обґрунтовують переваги моделі саморозвитку регіонів. Ще на початку 1990-х років М. Г. Чу-

маченко (1995) досліджував проблеми економічної самостійності регіонів та наголошував, що регіональна самостійність є необхідною для України, особливо у сфері розширення повноважень регіону в економічній діяльності, але при умові державного регулювання.

(*) The size of the bubbles reflects the share of each degree of urbanisation in national population (based on an analysis of population data for 2013).

(*) Towns and suburbs: low reliability.

(*) Cities: low reliability.

(*) Rural areas: low reliability.

Source: Eurostat (online data codes: lfst_r_urgau and ilc_lvho01)

Рис. 6.4. Рівень безробіття населення у віці 15–74 років, викликаний урбанізацією (2014 р.)

Джерело: Eurostat [Електронний ресурс]. — Режим доступу: (lfst_r_urgau) and (ilc_lvho01)

У сучасній західній регіональній науці проблеми саморозвитку територій у різних аспектах досліджують широке коло науковців: D. Fonahl, M. Keating, S. Lazzarini, G. Linguist, M. — P. Menzel, R. Putnam, A. Rodriguez-Posse, M. Storper, L. Hooghe, R. Walker, S. Henn, J. Hughe, G. Sasse, O. Solvell, C. Gordon, P. Zimmermann-Steinhart. Так, M. Storper і R. Walker пропонують сучасну динамічну модель оптимізації промисловості в регіонах, обґрунтовуючи значення самостійної діяльності підприємств і підкреслюючи важливу роль соціально-економічних і політичних чинників. Ці автори поетапно оцінюють вплив промисловості на регіон:

1-й етап –локалізація — створення промислових фірм і підприємств на нових територіях;

2-й етап — селективна субурбанізація — нарощування потужностей підприємств, розміщених у даному регіоні;

3-й етап — дисперсія — просування промисловості в сусідні регіони;

4-й етап — переміщення центрів промислового виробництва в розміщенні — перенесення виробництва за оновлення промислової структури на основі оновлення технологічних процесів.

S. Lazzarini, обґрунтовуючи концепцію саморозвитку територій, підкреслює той факт, що не існує оптимальної збалансованості між державним регулюванням і саморозвитком територій. Ці дві форми регулювання мають як переваги, так і недоліки, а їх гармонійна взаємодія залежить від конкретних умов регіонального розвитку (Lazzarini, 2001).

Демографічні чинники так само відіграють одну із найважливіших ролей у разі зближення регіонів. Процес розбудови самостійної держави Україна збігся у часі з невинною депопуляцією населення. При цьому відбувається не тільки зменшення народжуваності, але і зростання смертності населення.

Україна належить до країн, де починаючи з середини 1990-х років народжуваність зменшується, а смертність зростає і на сьогодні вона становить 11,1 осіб на 1 тис. громадян, тоді як середньоєвропейський показник — 6,2 осіб. Україна посіла перше місце в Європі за темпами скорочення населення. Відсутнє навіть просте заміщення покоління новими. Коефіцієнт природного приросту населенні України у 2013 р. становив (-3,5) (Статщорічник, 2014; 318; найнижчим цей показник був у першій половині 2000-х років, а саме — 7,6 (Статщорічник, 2014: 318).

Як бачимо з даних табл. 6.6, додатній коефіцієнт природного приросту мають лише три області — Волинська, Закарпатська та Рівненська і місто Київ, тобто ті регіони, які за регіональним валовим продуктом на особу належать до депресивних (за винятком Києва), і навпаки, більшість промислово розвинутих регіонів стикнулися з проблемами депопуляції.

Коефіцієнт народжуваності має загальну тенденцію до збільшення зі сходу на захід, що обумовлено, з одного боку, певними традиціями шлюбу та сім'ї — багатодітні сім'ї частіше зустрічаються у західних областях, а з другого — звідси спостерігається потужніший потік заробітчан у країни Європи, Канаду та Росію, а тому західні області України виділяються можливостями утримувати кілька дітей у родині. Крім того, одним із основних факторів стабільного природного приросту населення цього регіону є висока частка молодого населення в Україні. Для показників смертності населення характерна тенденція до збільшення із заходу на схід і північ, що викликано і екологічною ситуацією, і

призупиненням значної частки промислових підприємств в умовах економічної кризи — це вагомий чинник підвищеної смертності в областях Донбасу та Придніпров'я, особливо серед чоловічого населення.

Таблиця 6.6

**ЗАГАЛЬНІ КОЕФІЦІЄНТИ ПРИРОДНОГО ПРИРОСТУ НАСЕЛЕННЯ
ЗА РЕГІОНАМИ У 2013 р. (на 1000 осіб)**

До +3,0	Від 0,1 до — 5,0	Від — 5,1 до 10,0
Волинська Закарпатська Рівненська м. Київ	Автономна Республіка Крим Дніпропетровська Житомирська Запорізька Івано-Франківська Київська Львівська Миколаївська Одеська Тернопільська Харківська Херсонська Хмельницька Чернівецька	Вінницька Донецька Кіровоградська Луганська Полтавська Сумська Черкаська Чернігівська

Джерело: Статщорічник, 2014; 318.

Депопуляція — процес, обумовлений значною мірою старінням населення. В Україні його показники є одними з найбільших у Європі: у 2013 р. населення віком 65 років і старше становило 15,3 %, найбільша їх частка спостерігається у Чернігівській (18,7 %), Черкаській (17,6 %) областях. Показники старіння населення України продовжують зростати: на початку 1990-х років населення України фахівці розцінювали як старе (12 %), тоді як нині його вважають надто старим. Для порівняння у світі частка населення старшого 65 років становить 7 %, у країнах, що розвиваються, — 5, у США — 12, у Росії — 13 % (Статщорічник, 2014).

Внаслідок постійного зниження народжуваності впродовж останнього століття частка дітей зменшилася з 40 % (на початку ХХ ст.) до 15 % (на початку ХХІ ст.). Частка працездатного населення змінювалася повільно і коливалася в межах 60–62 %. Проте аналіз демографічної піраміди України на 2013 р. показує, що чисельність молоді від 20 до 30 років у нас у 1,6 разу більше від чисельності молоді від 10 до 20 років. Депопуляція населення

України в 1990-х роках, коли дітей народжувалося вдвічі менше, ніж у 1980-ті через 20 років обумовить несприятливу ситуацію: велику кількість людей пенсійного віку та вузький прошарок працездатного населення (Статщорічник, 2014; 311).

Середня очікувана тривалість життя населення України протягом 2000-х років помітно збільшилася: у 2009–2010 рр. — 70,4 років (65,3 років — для чоловіків і 75,5 років — для жінок), тоді як у середині 1990-х становила, відповідно, 65,9 і 70,7 років. Для порівняння у розвинутих країнах середня тривалість життя становила 76 років, у США — 78, в Японії — 82 роки (Статщорічник, 2014: 504–506).

Рівень освіти населення та розвиток науки — один із вагомих факторів зближення моделей регіонального розвитку. Наприкінці ХХ ст. Україна виділялась високим науково-технічним потенціалом. Зростав його вплив на всі сфери діяльності суспільства. Однак в умовах жорсткого фінансового дефіциту, падіння обсягів виробництва, структурних зрушень, корінної трансформації економічних відносин у цій сфері стали помітними негативні тенденції. На освітній сфері до того ж позначилось зменшення народжуваності і негативний природний приріст населення. Зокрема, кількість осіб, які навчалися у навчальних закладах, тільки за період з 2000/2001 р. по 2013/2014 р. зменшилася на 2,9 млн чол. Тенденція до зниження кількості осіб поширюється на загальноосвітні та професійно-технічні навчальні заклади, а також на вищі навчальні заклади першого та другого рівнів акредитації. Тільки у вищих навчальних закладах третього та четвертого рівнів акредитації кількість студентів зросла на 320 тис. з 2000/2001 р. до 2013/2014 р., проте за останні роки цей показник має тенденцію до зниження (Статщорічник, 2014; 409).

Кризові явища в економічному розвитку України позначилися на розвитку науки. Кількість спеціалістів, які виконували наукові та науково-технічні роботи в Україні у 2013 р. становили 77,9 тис. осіб, тобто на 10 тис. мешканців налічувалося 17, 1 наукових працівників, хоча в 1990 р. цей показник становив 60,4 (Статистичний щорічник: 2014, 297).

Найбільш наукомісткий склад населення спостерігається у м. Києві, Харківській обл. та м. Севастополі. Вищі за середньо українські показники мають Миколаївська, Запорізька та Львівська обл., а найменші — Хмельницька, Рівненська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Волинська та Кіровоградська.

Для української науки характерною є досить висока частка фахівців з науковими ступенями: 5,2 % фахівців з дипломами до-

кторів і 18,9 % — кандидатів наук. За належної організації праці науковий потенціал України може сприяти розвитку та впровадженню новітніх технологій, виробництву наукомісткої (інноваційної) продукції. Процеси глобалізації прискорили перехід у розвинутих країнах до так званого *шостого технологічного укладу*, але в Україні впровадження нових технологій гальмується недостатнім фінансуванням наукових досліджень. Крім того, відсутній механізм прискорення впровадження інноваційних технологій у виробничі процеси. Останніми роками спостерігається дуже небезпечне явище — виїзд спеціалістів з науковими ступенями за межі України (табл. 6.7).

Таблиця 6.7

КІЛЬКІСТЬ НАУКОВЦІВ, ЩО ВИЇХАЛИ НА ПМЖ ЗА МЕЖІ УКРАЇНИ

	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Доктори наук, осіб	26	8	8	6	5	1
Кандидати наук, осіб	125	45	27	94	51	24

Джерело: Статщорічник: 2014, с. 299.

Водночас значна кількість студентів також здобуває освіту за кордоном.

Добре освічене населення України, гнучкі та ефективні ринки праці, величезний потенціал внутрішнього споживчого ринку — це ті чинники, які сприятимуть зближенню моделей регіонального розвитку України та ЄС.

Наявність стійких міжнародних економічних зв'язків — один із вагомих чинників, які впливають на зближення моделей регіонального розвитку. Міжнародні економічні зв'язки — це система господарських зв'язків між національними економіками держав на основі територіального поділу праці. Саме зовнішні економічні відносини сприяють зростанню національного доходу, прискореному розвитку науково-технічного прогресу, підвищенню рівня життя населення. Міжнародний поділ праці включає обмін між країнами як готовими виробами, так і сировиною, продовольством, фінансовими ресурсами, робочою силою, інформацією та послугами.

Форми міжнародних економічних зв'язків України відзначаються різноманітністю і близькість до країн Євросоюзу сприяє їх розширенню. Серед них зовнішня торгівля; науково-технічне співробітництво, куди входять запозичення досвіду, обмін техно-

логіями та ліцензіями, конструкторськими та проектними матеріалами, співробітництво у збиранні, обробці та використанні інфраструктури; іноземні інвестиції як форма стимулювання розвитку економіки країни; надання кредитів і позик; створення кластерів з іншими країнами; міжнародний рух робочої сили, пов'язаний з міграційними процесами населення між країнами, у тому числі парамаятникова міграція; спеціалізація і кооперування виробництва; міжнародна технічна допомога; культурні зв'язки між країнами; міжнародний туризм тощо.

Провідною формою міжнародного співробітництва залишається міжнародна торгівля товарами і послугами. Для України характерним є значне перевищення імпорту над експортом. Зовнішньоторговельні операції проводилися з партнерами із 215 країн світу.

Різно скоротилися торговельні зв'язки з Російською Федерацією: 2013 р. порівняно з 2010 р. експорт скоротився у 7 разів, а імпорт — вдвічі; зросли двосторонні зв'язки з країнами Європи та Азії, зокрема, Китаєм та Індією (Статщорічник, 2014).

В експорті переважають чорні метали, концентрат залізної та марганцевої руди, шлаки і зола, зернові культури, насіння олійних культур та олія, мед.

Міжнародна технічна допомога надається Україні на підставі понад 40 міжнародних договорів з метою реалізації програм соціально-економічного розвитку. На сьогодні існує майже 170 проектів, за якими близько десяти країн світу, а також ЄС, Міжнародний Банк регіонального розвитку, МАГАТЕ, ООН здійснюють технічну допомогу Україні та її регіонам. На Європейський Союз припадає близько 40 % проектів.

Однією з перспективних форм співробітництва України є створення у транскордонних регіонах *кластерів* як форми територіальної організації виробництва, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Кластерна модель територіальної організації виробництва набула широкого поширення в країнах ЄС, де кластери розглядаються як інструмент залучення інвестицій, підвищення конкурентоспроможності галузей регіонів, зростання інноваційного потенціалу й економічного розвитку. У світовій практиці відомо чимало випадків, коли формування кластерів у певних галузях виробництва призводило до значного підвищення конкурентоспроможності підприємств.

В Україні початком застосування кластерних моделей розвитку вважається 1998 рік. На разі успішним можна вважати функ-

ціонування кластерів у Хмельницькій обл., насамперед туристичний, а також будівельний, швейний і продовольчий; в Івано-Франківській — туристичний кластер і виробників декоративного текстилю; у Житомирській — кластер «Українська асоціація каменю»; у Черкаській — кластер перевізників, Харківській — «Харківська асоціація виробників устаткування», у Рівненській — деревообробний кластер, в Одеській — «Одеські вина».

Створення транскордонних кластерів може бути важливим фактором і напрямом конвергенції моделей регіонального розвитку України та ЄС.

В Україні 17 лютого 2011 р. Одеська обласна рада ухвалила рішення про створення транспортного кластера на базі Одеського морського торговельного порту. Базою для цього створення послужив той факт, що через територію області проходять транспортні коридори, встановлені ЄС і країнами Чорноморського економічного співробітництва (ЧЕС). Усі ці коридори мають безпосередній або радіальний зв'язок з морськими портами України. Підвищення конкурентоспроможності Одеського транспортного кластеру планується здійснювати за рахунок: 1) узгодження тарифної політики всіх учасників транспортного кластеру за активної участі органів місцевого самоврядування, а також і центральних органів влади, у віданні якої перебуває залізничний транспорт; 2) підвищення якості інформаційного забезпечення за рахунок впровадження на залізничному транспорті автоматизованої системи «Клієнт УЗ»; 3) передбачається збільшення пропускної спроможності портів шляхом побудови нових причалів, контейнерів, під'їзних залізничних колій; 4) запровадження комбінованих перевезень, у яких задіяні кілька видів транспорту шляхом створення контейнерних потягів, маршрути яких сполучають порти Чорного та Балтійського морів. Деякі дослідники вбачають великі перспективи для формування і розвитку кластерів у регіоні Українське Придунав'я, і навіть у межах Єврорегіону «Нижній Дунай».

Цікавим був досвід кластерної моделі в м. Севастополі. Там формувався мегакластер «Севастополь», до складу якого входило кілька кластерів, спостерігалось ефективне об'єднання підприємців малого і середнього бізнесу на базі громадської організації «Асоціація сталого розвитку Севастополя «Аура».

Важливим фактором зближення моделей регіонального розвитку є належне функціонування *транспортної системи*. Транспортні мережі України, особливо залізничний транспорт, відзначається низьким рівнем інтегрованості з країнами Європи. Ширина залізничних колій України відрізняється від ширини колій євро-

пейських країн, а тому в прикордонних пунктах доводиться міняти колеса потягів, а це ускладнює розвиток швидкісного залізничного руху між Україною та країнами ЄС. Відстає Україна від більшості європейських країн і за щільністю шляхів сполучення (табл. 6.8), розбудовою швидкісних магістралей.

Таблиця 6.8

**ЩІЛЬНІСТЬ ШЛЯХІВ СПОЛУЧЕННЯ УКРАЇНИ ПОРІВНЯНО
З КРАЇНАМИ ЄВРОПИ У 2013 р., у км на 1000 км²**

Країни	Щільність залізничних колій	Щільність автомобільних доріг
Україна	37	281
Австрія	68	1279
Чехія	120	1620
Франція	58	1880
Німеччина	117	1805
Угорщина	86	792
Польща	62	1356
Румунія	46	352
Словаччина	75	779
Швейцарія	123	1730

*2012 р.; **2014 р.

Джерело: Eurostat, 2015.

Не вирішило питання проведена реконструкція автомагістралей Київ — Одеса і Київ — Чоп, і проблемою залишається створення елементів транспортної соціальної інфраструктури вздовж них.

На початку 2000-х років європейська транспортна мережа складалася з таких елементів: Трансевропейської транспортної мережі на території країн Євросоюзу, десяти паневропейських (Критських) транспортних коридорів на території Східної Європи та чотирьох паневропейських транспортних зон. Після розширення Євросоюзу постала необхідність розширення транспортних зон від Атлантики до Чорного моря, створення трансевропейських транспортних осей, що перетинають майже всю Європу. Єврокомісією визначено п'ять головних транснаціональних осей: 1) морські шляхи; 2) північна вісь; 3) центральна вісь; 4) південно-східна вісь; 5) південно-західна вісь. Саме Центральна вісь

має зв'язати ЄС з Україною і Чорним морем у напрямку до Центральної Азії і Кавказу: Дрезден — Катовіце — Львів — Київ; Трієст — Будапешт — Львів; Москва — Київ — Одеса; внутрішній водний шлях Білорусь — Київ — Херсон (Дніпро).

З січня 2016 р. з Іллічівська організовується рух контейнерного потягу за маршрутом Україна — Грузія — Азербайджан — Казахстан — Китай. Маршрут є новим напрямом «Шовкового шляху» та альтернативою, яка дозволить перенаправити вантажопотоки у східному напрямку в обхід території Росії і включає паромні переправи Чорного та Каспійського морів (Іллічівськ — Батумі і Алят — Актау — Порт) і має стати конкурентоспроможним порівняно з традиційним сухопутним маршрутом.

Не можна обминути увагою *екологічні чинники*. Висока якість середовища проживання та раціональне використання природних ресурсів є одними із важливих факторів конвергенції України з країнами ЄС. На даний час існують великі розбіжності не тільки в екологічній ситуації України та країн ЄС, але й у формуванні механізму управління природокористуванням: якщо у більшості європейських країн основні важелі управління цими процесами почали формуватися з початку 1970-х років, то в Україні — тільки на початку 1990-х. Крім того, кризові явища у стані довкілля в окремих регіонах Західної Європи у 1960–1970-х роках супроводжували високі темпи економічного розвитку, і завдяки достатньому фінансуванню у більшості країн було створено механізм управління природокористуванням і природоохоронними процесами і забезпечено його успішне функціонування, а тому до кінця ХХ ст. екологічна ситуація в усіх країнах ЄС значно поліпшилася. В Україні ж Чорнобильська катастрофа стала індикатором глибокої екологічної кризи, а створення механізму управління природокористуванням гальмувалося економічною кризою.

6.2.2. Аналіз тенденцій конвергенції соціально-економічного розвитку прикордоння в західних транскордонних регіонах

(Н. МІКУЛА)

Велика увага зі сторони ЄС до проблематики транскордонного співробітництва сприяє формуванню та розвитку дієвих механізмів транскордонної взаємодії у різних сферах, результати функціонування яких відображаються регіональною статистикою.

Статистичний аналіз транскордонної конвергенції регіонів проводиться за допомогою визначення σ -конвергенції та β -конвергенції валового регіонального продукту та середньої заробітної плати (Конвергенція, 2012).

Аналіз σ -конвергенції передбачає дослідження динаміки середнього відхилення рівня розвитку регіонів від середнього рівня в межах певної групи. Враховуючи доволі значні темпи розвитку протягом спостережуваного терміну, диспропорції доцільно визначати не лише в абсолютному вираженні через розрахунок середньоквадратичного відхилення, але й у відносному через визначення коефіцієнта варіації.

Аналіз β -конвергенції можна здійснювати через розрахунок параметрів рівняння регресії:

$$\frac{\ln(y_{iT}) - \ln(y_{i0})}{T} = \alpha + \beta \times \ln(y_{i0}) + \varepsilon_i$$

де y_{i0} та y_{iT} — рівень показника у первинний і кінцевий момент часу;

α і β — параметри рівняння регресії.

Ліва частина рівняння показує логарифм середньорічного темпу зростання. Негативне значення параметра β свідчить про конвергенцію, адже буде означати, що регіони з вищим рівнем розвитку показуватимуть нижчі темпи зростання. Аналіз рівняння регресії проводитиметься через розрахунок коефіцієнта детермінації r^2 і його значимість (t -критерій Стьюдента) (бокс 6.4).

Бокс 6.4

АНАЛІЗ КОНВЕРГЕНЦІЇ В УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОМУ ТРАНСКОРДОННОМУ ПРОСТОРИ

На українсько-польському кордоні регіональні диспропорції скоротились, хоча й залишаються доволі значними, зокрема з 2005 по 2008 роки коефіцієнт варіації скоротився з 0,66 до 0,63 (табл. 6.9). Незважаючи на те що східні прикордонні території Польщі порівняно із західними, що межують з країнами ЄС, слабше розвинуті, вони значною мірою випереджають розвиток західних прикордонних територій України. Інтеграційні процеси Польщі, вступ до ЄС зумовили прискорений розвиток територій, зокрема, підвищили активність громади. Як повноправний член Європейського Союзу, Польща перетворилася на значного бене-

фіціара фінансової допомоги з боку як ЄС, так і інших міжнародних фінансових структур, що створює умови для прискореної розбудови інфраструктури, розвитку малого та середнього бізнесу тощо.

Таблиця 6.9

**ДИСПРОПОРЦІЇ ВРП
В УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОМУ ПРИКОРДОННІ**

Країна	Область / воєводство	ВРП на особу, дол.					
		2005	2006	2007	2008	2009	2010
Республіка Польща	Люблінське	5452,27	6 054,15	7 582,67	9650,09	7588,63	8317,25
	Підкарпатське	5 535,42	6149,24	7552,31	9579,53	7741,82	8282,09
Україна	Львівська	1299,62	1653,66	2161,39	2641,17	1808,82	2060,68
	Волинська	1227,00	1464,75	1922,97	2344,41	1514,01	1753,59
	Закарпатська	1048,95	1302,18	1673,66	2018,78	1293,89	1547,18
	середнє	2912,65	3324,80	4178,60	5246,79	3989,43	4392,16
	середнє відхилення	2109,28	2270,25	2771,33	3571,97	3006,11	3194,67
	коефіцієнт варіації	0,72417782	0,6828253	0,6632197	0,6807909	0,7535172	0,7273586

Джерело: Конвергенція, 2012.

Крім σ -конвергенції таку динаміку підтверджує також і, β -конвергенція (рис. 6.5). Зокрема розрахунки свідчать про наявність β -конвергенції з 2006 по 2008 рр. до 2005 р., проте у 2007 р. до 2006 р. конвергенція відсутня, а у 2008 р. навіть спостерігається дивергенція зі значимими показниками кореляції (табл. 6.8). Отже, польське прикордоння, які є більш розвиненим у 2008 р. розвивалося ще динамічніше, ніж українське. Певну роль у таких показниках відіграла значна девальвація гривні, у тому числі повно до золотого.

Якщо порівнювати за заробітною платою, то σ -конвергенція спостерігається до 2008 р. включно (табл. 6.10).

Таблиця 6.10

**ДИСПРОПОРЦІЇ ОПЛАТИ ПРАЦІ
В УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОМУ ПРИКОРДОННІ**

Країна	Область / воєводство	Середня заробітна плата, дол. США							
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Республіка Польща	Люблінське	475,80	513,13	573,66	673,98	738,31	898,62	1 150,59	926,60
	Підкарпатське	459,72	501,43	552,43	643,55	702,52	857,63	1 085,06	878,40
Україна	Львівська	63,64	78,57	98,33	139,20	182,77	234,26	298,28	213,96
	Волинська	47,50	59,82	77,46	115,38	153,07	200,59	262,18	183,15
	Закарпатська	55,38	71,07	90,06	129,83	171,88	216,04	276,05	200,48
	середнє	220,41	244,80	278,39	340,39	389,71	481,43	614,43	480,52
	Середнє відхилення	225,94	239,73	260,07	290,96	302,34	362,62	460,30	385,75
	коефіцієнт варіації	1,025	0,979	0,934	0,855	0,776	0,753	0,749	0,803

Джерело: Конвергенція, 2012.

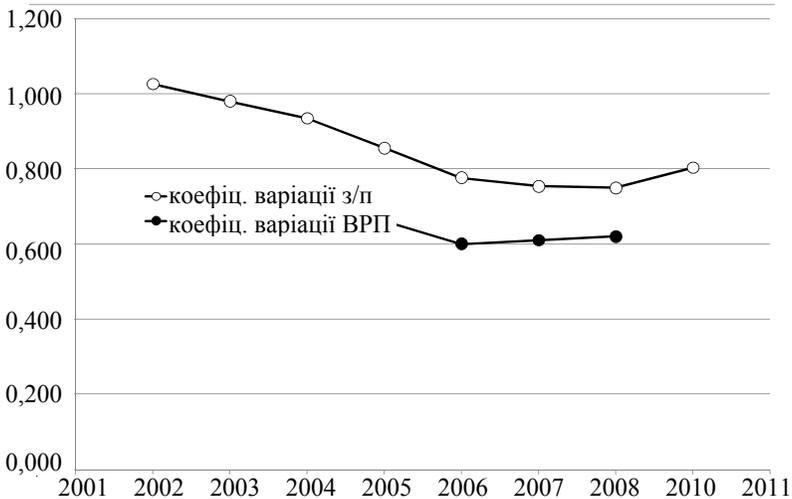

Рис. 6.5. σ -конвергенція з/п і ВВП
в українсько-польському прикордонні

Джерело: Конвергенція, 2012.

Під час аналізу β -конвергенції було помічено, що до 2007 р. наявний щільний значимий зв'язок між рівнем оплати праці та темпами зросту оплати праці в напрямі конвергенції. Проте вже у 2007 р. спостерігалось уповільнення темпів зближення, а у 2008 р. зближення майже припиняється, а показники кореляції втрачають значимість. При цьому 2010 рік характеризується змінною тенденцій: порівнюючи з 2006, 2007 та 2008 рр. відбувається розходження рівнів оплати праці, на що вказує позитивний β -коефіцієнт.

Це може свідчити про те, що механізми, які забезпечували конвергенцію у попередні роки, не створили підґрунтя для стійкого розвитку, а економіка стала нестійкою до несприятливих змін зовнішніх чинників.

Виявлено, що прикордонне розташування обумовлює те, що наймані працівники у прикордонних районах Львівської області працюють у середньому на 50–80 год (6–10 днів) менше за середнього рівня близько 1800 год на рік. Це є індикатором того, що працівники використовують вивільнений час на поїздки за кордон. Особливо слід звернути увагу на динаміку використання табельного фонду робочого часу: з 2003 по 2007 рр. робочий час скорочувався, особливо стрімке скорочення спостерігалось у Старосамбірському та Турківському районах, тобто поруч з нововідкритим пунктом пропуску «Смільниця — Кросценко». Розширення Шенгенської зони у 2007 р. спричинило збільшення робочого часу. Натомість укладення 28.03.2008 Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху спричинило подальше скорочення табельного фонду робочого часу.

Чинник прикордонного розташування може виявлятися не лише в наявності кордону, але й у певних процесах на окремих ділянках кордону. Наприклад, 29 серпня 2003 р. відбулося відкриття міжнародного автомобільного пункту пропуску (МАПП) «Смільниця — Кросценко» у Старосамбірському районі, що вплинуло на динаміку заробітної плати на у Старосамбірському районі та трьох сусідніх (Турківському, Самбірському та Мостиському) районах (рис. 6.6).

Проведені аналітичні дослідження в транскордонних регіонах України та ЄС (Конвергенція, 2012; Карпатський регіон, 2013) дали підстави оцінити такі можливі позитивні наслідки інтеграції для соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів.

1. Інтеграція в ЄС розширить інституційні можливості використання фондів ЄС (Європейського фонду регіонального розви-

тку, Європейського інструменту сусідства та партнерства) для регіонального розвитку через активізацію ТКС: завдяки Спільній регіональній політиці ЄС сприятиме подоланню регіональних диспропорцій; завдяки розширенню сфери дії програм ЄС, у тому числі щодо транскордонного співробітництва, забезпечить доступ східних і північних областей до коштів фондів ЄС; завдяки гармонізації законодавства сприятиме активізації участі України в програмах ЄС як розпорядника коштів (бенефіціара), а не лише партнера у проектах.

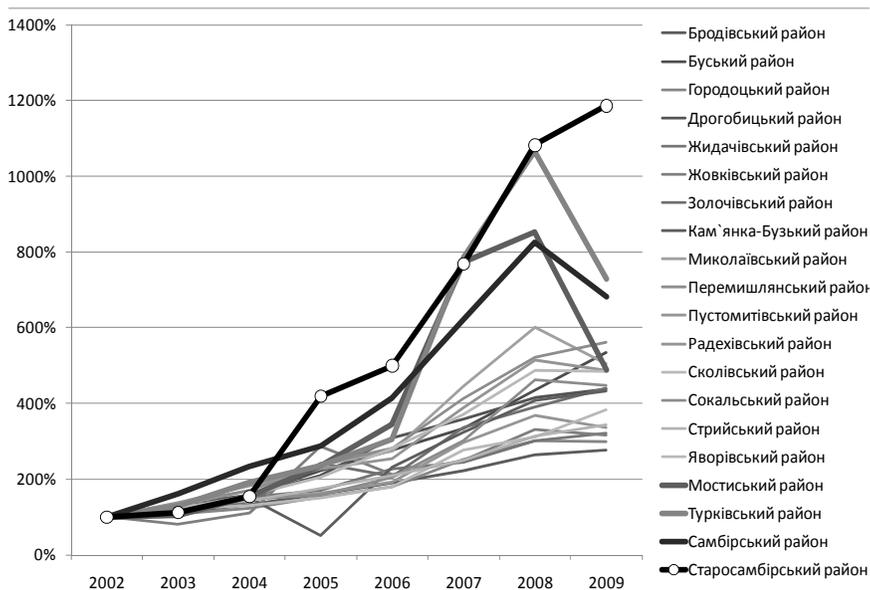

Рис. 6.6. Динаміка середнього рівня номінальної заробітної плати у сфері транспорту по районах Львівської області (2002 р. = 100 %)

Джерело: Державна статистика, 2012.

2. Узгодження транскордонного правового середовища зменшить трансакційні витрати здійснення зовнішньоекономічної діяльності та транскордонного співробітництва.

3. Безвізовий режим замінить інститут малого прикордонного руху, тобто зменшить інституційні процедури та бар'єри.

4. Формалізація та активізація транскордонного ринку праці (зокрема розширення можливостей зайнятості, а саме — за кордоном; підвищення мобільності) дозволить підвищити професій-

ну кваліфікацію трудових мігрантів, продуктивність праці та заробітну плату; зменшити потоки нелегальних мігрантів; підвищити соціальну безпеку трудових мігрантів.

5. Зменшення трансакційних витрат перетину кордону (мита та витрат і втрат, пов'язаних з перетином кордону) забезпечить зменшення цінових диспропорцій на ринках, особливо в прикордонних регіонах.

6. Лібералізація зовнішньої торгівлі підвищить рівень конкуренції, що спричинить потребу підвищення якості вітчизняних товарів.

7. Узгодження транскордонного правового середовища зовнішньоекономічної діяльності підвищить рівень захисту прав споживачів.

8. Лібералізація зовнішньої торгівлі розширить можливості розвитку різних форм транскордонної промислової кооперації і транскордонного торговельного посередництва: логістичні центри, кластери, центри прикордонної торгівлі, інтернет-торгівля тощо.

9. За умови входження до ЄС регіони України отримують можливість формування європейських угруповань територіального співробітництва навіть з одним суміжним регіоном, тобто без потреби залучення двох регіонів з двох країн, та з можливістю організації штаб-квартири на українській стороні.

Проте крім позитивних наслідків інтеграції, можлива поява ризиків і загроз для соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів:

1) лібералізація зовнішньої торгівлі підвищить рівень спеціалізації та міжнародного поділу праці, що може спричинити структурне безробіття;

2) лібералізація зовнішньої торгівлі зменшить потребу в малому прикордонному русі, що зумовить необхідність пошуку нових джерел доходів мешканцями прикордоння, зокрема у сільській місцевості;

3) лібералізація руху людей може посилити ризик стати місцем для незаконної міграції через Росію та Україну до ЄС.

Крім того, можуть виникнути і негативні наслідки інтеграції для соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів:

1) лібералізація потоків у транскордонному регіоні в умовах його асиметричності призведе до відтоку капіталу (насамперед людського) до високорозвинутішого середовища, в якому він є продуктивнішим, що послабить мотивацію розвивати комплементарні активи у менш розвиненої сторони;

2) підвищення міжнародного поділу праці супроводжуватиметься зростанням рівня залежності економіки регіонів, особливо прикордонних, від розвитку економік суміжних регіонів сусідніх країн.

6.2.3. Чинники зближення моделей регіонального розвитку України та ЄС

(Н. А. МІКУЛА, Н. П. МОСКАЛЮК)

Досягнення стабільних темпів економічного зростання на інтенсивних засадах, підвищення якості та рівня життя громадян України лежить в основі формування нової регіональної економічної політики не тільки в Україні, а й в інших країнах Європейського Союзу.

Оцінюючи стан міжрегіонального співробітництва на сучасному етапі розвитку України, слід зазначити, що домінування протягом тривалого періоду постачальницько-збутових економічних відносин між регіонами зумовило формування економічних зв'язків із переважанням торгівлі як найпростішої форми економічного співробітництва. Взаємний обмін товарами та послугами між регіонами України ґрунтується на поточній спеціалізації регіонів і визначається рівнями їх розвитку. Регіони з нижчими рівнями розвитку, що мають дефіцит інвестицій і надлишок робочої сили, спеціалізуються на виробництві та вивезенні трудомісткої продукції. Розвинені ж регіони, що отримують значний обсяг інвестицій і мають значний обсяг капіталу (у тому числі інноваційного, науково-технічного), спеціалізуються на вивезенні капіталомісткої продукції.

Задля набуття міжрегіональним співробітництвом повноцінної функціональності має відбутися перехід від *торговельної до проектної моделі* взаємовідносин регіонів.

Необхідність зближення моделей регіонального розвитку України та ЄС обумовлена рядом чинників, до яких слід віднести: диспропорції розвитку національної економіки; розбалансованість галузевих пропорцій; наявність коопераційних зв'язків між господарськими комплексами різних регіонів; необхідність досягнення позитивних зрушень у показниках рівня життя населення України, незалежно від місця проживання людини; застосування інноваційних підходів до регіонального розвитку; реалізація інвестиційної реформи, покращення інвестиційного клімату, формування системи інноваційно зорієнтованих інвестиційних проектів, використання

нових інструментів інвестиційного фінансування; диверсифікація джерел фінансового забезпечення розвитку регіону, раціональне поєднання державного, місцевого, приватного та міжнародного фінансування; інноваційний розвиток агропромислового комплексу, реалізація експортного потенціалу сільськогосподарського виробництва на регіональному рівні; формування міжсекторальних і міжгалузевих зв'язків центральних і місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування, бізнес-структур, інституцій громадянського суспільства; зростання внутрішньої та зовнішньої конкурентоспроможності регіонів.

До факторів виникнення диспропорцій регіонального розвитку належать як *традиційні* — природні та виробничі, так і *нові*: інституційні міжнародні, соціальні (рис. 6.7).

До факторів впливу на транскордонну конвергенцію в загальному можна віднести: 1) рівень інтенсивності зв'язків суб'єктів і учасників ТКС; 2) умовне подвійне громадянство (карта поляка, угорця, румуна); 3) спільне історичне минуле; 4) державні регіональні політики; 5) наявність спільних стратегій і програм; 6) бар'єрну функцію кордону; 7) частоту зміни територіальної влади і її спадковість; 8) відмінності правового середовища ТКС; 9) рівень розвитку інфраструктури ТКС; 10) креативність людей; 11) етнічно-культурні чинники; 12) зовнішню фінансову допомогу; 13) рівень поінформованості 14) суб'єктивні чинники; 15) зовнішні впливи; 16) рівень соціально-економічного та екологічного розвитку регіонів; 17) стратегії розвитку держав тощо.

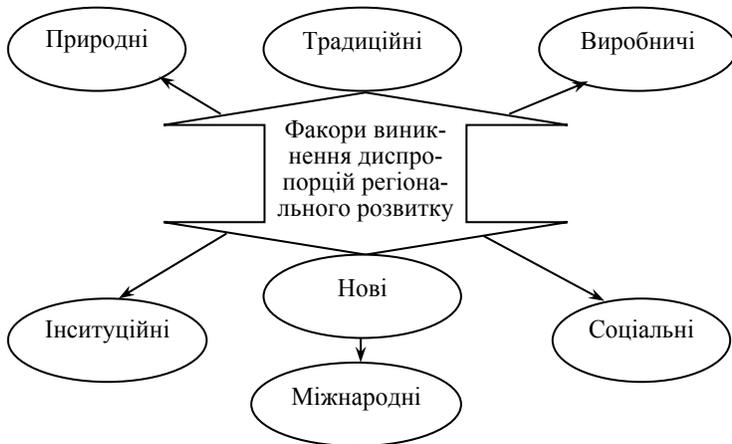

Рис. 6.7. Фактори виникнення диспропорцій регіонального розвитку

З огляду на мету конвергенції, яка передбачає нівелювання асиметрії життєвого рівня мешканців прикордоння, доцільно згрупувати всі чинники за такими критеріями: за механізмами впливу: адміністративні, економічні чи інформаційні; за сутністю механізму: організаційний, фінансовий, правовий, фізичний, інформаційний; за способом впливу: прямі і непрямі; за відношенням впливу: зовнішні і внутрішні; за видами суб'єктів впливу: влада, підприємства і фізичні особи; за терміном впливу: довгострокові, короткострокові, миттєві, поточні; за масштабом впливу: системні, секторальні і об'єктні (табл. 6.11).

Таблиця 6.11

КЛАСИФІКАЦІЯ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕСИ КОНВЕРГЕНЦІЇ

Критерії	Чинники																
	Рівень інтенсивності зв'язків	Бар'єрна функція кордону	Частота зміни влади	Відмінності у правовому середовищі	Розвиток інфраструктури	Умовне подвійне громадянство	Зовнішня фінансова допомога	Державна регіональна політика	Стратегії розвитку держав	Нааявність спільних стратегій	Зовнішні впливи	Рівень розвитку	Рівень поінформованості	Рівень креативності	Етнічно — культурні	Спільне історичне минуле	Суб'єктивний чинник
<i>За механізмами впливу</i>																	
Адміністративні		+	+	+		+		+	+	+	+					+	+
Економічні	+	+			+	+	+		+	+	+	+					+
Інформаційні	+		+				+	+	+	+	+	+			+	+	+
<i>За сутністю механізму</i>																	
Організаційний	+	+		+	+			+	+	+			+		+	+	
Фінансовий	+	+					+	+	+		+		+				
Правовий	+	+		+		+		+	+	+		+		+			
Фізичний	+	+			+											+	
Інформаційний	+				+			+	+	+			+	+	+	+	+

Закінчення табл. 6.11

Критерії	Чинники																
	Рівень інтенсивності зв'язків	Бар'єрна функція кордону	Частота зміни влади	Відмінності у правовому середовищі	Розвиток інфраструктури	У мовне подвійне громадянство	Зовнішня фінансова допомога	Державна регіональна політика	Стратегії розвитку держав	Наявність спільних стратегій	Зовнішні впливи	Рівень розвитку	Рівень поінформованості	Рівень креативності	Етнічно — культурні	Спільне історичне минуле	Суб'єктивний чинник
<i>За способом впливу</i>																	
Прямі		+	+	+	+	+	+	+	+	+			+				+
Непрямі	+	+		+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
<i>За відношенням впливу</i>																	
Зовнішні		+		+	+		+	+	+	+	+		+				
Внутрішні			+	+	+	+				+		+	+	+	+	+	+
<i>За видами суб'єктів впливу</i>																	
Влада	+	+	+	+			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Підприємства	+			+	+		+		+	+	+	+	+	+	+	+	+
Фізичні особи	+			+	+	+					+		+	+		+	
<i>За терміном впливу</i>																	
Довгострокові		+		+	+	+	+	+	+	+	+				+	+	
Короткострокові			+		+		+				+				+		
Миттєві					+						+			+			
Поточні	+	+			+	+	+					+	+	+	+		+
<i>За масштабом впливу</i>																	
Системні		+	+	+	+		+	+	+		+	+	+	+	+	+	
Секторальні		+		+	+		+	+		+	+		+			+	+
Об'єктні				+	+	+					+		+				+

Джерело: Конвергенція регіонів, 2012.

Нині спостерігається прискорене зростання асиметрії розвитку суміжних прикордонних територій сусідніх країн у транс-кордонному просторі України та ЄС. Можливість зменшення цих диспропорцій значною мірою зумовлюється дією низки чинників, вплив яких може прискорювати процеси конвергенції чи гальмувати їх, або водночас мати як позитивне, так і негативне значення. Розуміння механізмів впливу різноманітних факторів та своєчасне намагання нівелювати їх негативну дію є важливим і необхідним моментом для прийняття обґрунтованих рішень у сфері розвитку транскордонного співробітництва і в процесах конвергенції.

1. Рівень інтенсивності зв'язків суб'єктів і учасників ТКС — це фактор, який може впливати на транскордонну конвергенцію як позитивно, так негативно. Високий рівень інтенсивності зв'язків, результатом яких є значні обсяги прикордонної торгівлі, взаємних інвестицій, динаміка туристичних, культурних чи науково-освітніх обмінів та ін., свідчать про можливість суб'єктів та учасників значною мірою використовувати потенціал транскордонного регіону для вирішення спільних та ідентичних проблем (бокс 6.5).

Бокс 6.5

ІНТЕНСИВНІСТЬ ЗВ'ЯЗКІВ СУБ'ЄКТІВ І УЧАСНИКІВ ТКС

Наприклад, аналіз результатів впровадження процедур спрощеного перетину кордону виявив значний вплив на пожвавлення підприємництва в українсько-польському транскордонному регіоні. Про підвищення інтенсивності зв'язків свідчить зростаюча динаміка перетину кордону (за I кв. 2013 р. у рамках малого прикордонного руху перетнуло кордон понад 1630 тис. осіб, що на 14,4 % вище від аналогічного періоду 2012 р.) та збільшення кількості спільних підприємств (на кінець 2012 р. кількість СП у Підкарпатському воєводстві зросла більш ніж на 20,0 % порівняно з 2011 р.).

З іншого боку, висока інтенсивність зв'язків може свідчити про перетікання ресурсного потенціалу у розвинутіше середовище, в якому його продуктивність вища, тобто він буде конкурентоспроможнішим. Це насамперед стосується людського і фінансового капіталу, висока мобільність яких за певної міграційної політики держав чи за їх відсутності зумовлює односторонній відтік ресурсів.

2. Так, введення карти поляка, угорця чи сприяння румунської сторони щодо отримання українськими румунами паспорта громадянина Румунії (паспорта громадянина ЄС) сприяє переселенню активного людського капіталу, переважно висококваліфікованого, у середовище з вищою продуктивністю праці. Таким чином, з'ясовано другий чинник як **умовне подвійне громадянство** (*карта поляка, угорця, паспорт румуна, росіянина*). Така ситуація є наслідком відповідних міграційних політик сусідніх держав і даний матеріал не враховує правомірність таких дій, а лише констатує їх наявність і наслідки (бокс 6.6).

Бокс 6.6

УМОВНЕ ПОДВІЙНЕ ГРОМАДЯНСТВО

Наприклад, впласники карту поляка можуть отримати довгострокову національну візу на багаторазове перетинання кордону; офіційно за спрощеною процедурою для іноземців влаштуватися на роботу у Польщі; займатися підприємницькою діяльністю на тих же засадах, що й громадяни Польщі; здобути безкоштовну освіту; безкоштовно відвідувати державні музеї; позачергово звернутися за фінансовою допомогою з державного бюджету Польщі, які призначені для підтримки поляків, які проживають за кордоном. Основними причинами для отримання карт поляка є навчання, ведення бізнесу, менше — працевлаштування і туризм.

Проте боротися з відтоком ресурсного потенціалу слід не через заборону чи покарання, а через обґрунтовані управлінські рішення чи застосування відповідних механізмів для створення конкурентоспроможного середовища на своїй території.

3. **Спільне історичне минуле як чинник конвергенції** має значний вплив, який дає хороше підґрунтя для об'єднання зусиль сторін транскордонного співробітництва з метою забезпечення високого рівня соціально-економічного та екологічного розвитку власних прикордонних територій і транскордонного регіону загалом. Водночас слід нівелювати всі негативні прояви спільного історичного минулого, які переважно є наслідком минулих конфліктних ситуацій, у тому числі й воєнних дій.

4. **Спільне історичне минуле** зумовило також те, що у прикордонні проживають національні меншини сусідніх країн. Кожна країна допомагає своїм національним меншинам, створюючи хороші умови перетину кордону, надання різноманітних пільг, у тому числі як умовно подвійне громадянство. Так, наприклад,

пріоритетним напрямом в українсько-угорських двосторонніх відносинах є забезпечення прав національних меншин, торгово-економічне співробітництво та прикордонна співпраця. Такий підхід впливає з основної засади угорської зовнішньополітичної концепції про захист прав угорців у всьому світі. Ці засади втілюються на практиці шляхом реалізації рішень створеної міжурядової українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин, що сприяє розвитку транскордонного співробітництва обох територій.

Таким чином, можна визначити чинник, який впливає на транскордонну конвергенцію конкурентоспроможності регіонів, — це наявність чи відсутність *відповідних державних політик сторін*. Аналіз цього чинника вказує, чи оцінюється ситуація, що склалася у прикордонні, чи приймаються аналогічні або запобіжні заходи до політик сусідніх держав, чи не зменшується конкурентоспроможність вітчизняних територій як у транскордонному просторі, так і глобальному середовищі тощо.

5. Прикордонні території є одними із пріоритетних об'єктів реалізації регіональної політики ЄС і, відповідно, регіональних політик сусідніх з Україною країн. Проведений аналіз їх реалізації виявив чітке бачення напрямів розвитку суміжних прикордонних територій до підвищення їх конкурентоспроможності і забезпечення сталого соціально-економічного та екологічного розвитку. Тобто важливими чинниками, що впливають на процеси транскордонної конвергенції механізмів конкурентоспроможності, є *наявність чи відсутність державних регіональних політик країн* стосовно розвитку прикордонних територій і транскордонного співробітництва. Останнє вказує також на можливість розробки *спільних політик соціально-економічного та екологічного розвитку транскордонних регіонів*, які передбачають об'єднання зусиль для вирішення спільних та ідентичних проблем (бокс 6.7).

Бокс 6.7

СПІЛЬНІ СТРАТЕГІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Стратегії регіонального розвитку України та Польщі практично не передбачають певних конкретних заходів з посилення транскордонних зв'язків між цими державами. Але в українській стратегії йдеться про те, що «розвиток міжрегіональних економічних зв'язків і транскордонного співробітництва забезпечить підвищення ролі регіонів у зовнішньоекономічному співробітни-

цтві, їх активну участь у діяльності міжнародних організацій», а також зазначається, що «нагальною потребою є органічне поєднання інтеграційного руху з вирішенням завдань щодо розширення добросусідських відносин з усіма країнами шляхом запровадження механізму взаємовигідного співробітництва прикордонних територій і розвитку транскордонної співпраці на нових засадах як фактора, що сприяє інтеграції України до Європейського Союзу».

Але українсько-польський транскордонний регіон є єдиним з усіх регіонів, котрий має спільну стратегію розвитку — Спільна Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на 2007–2015 роки. Пріоритетними сферами такого співробітництва у ній визначені такі: збалансоване просторове планування й раціональне використання природних ресурсів (розвиток інфраструктури охорони навколишнього середовища, раціональне водне господарство та підвищення накопичення води, запобігання небезпек і підвищення якості життя), транскордонна суспільна інтеграція та покращення умов життя мешканців прикордонного регіону (підтримка інтеграції системи освіти і ринку праці, формування підстав для транскордонного співробітництва у галузі охорони здоров'я, соціального забезпечення та активної соціальної політики, ініціатива місцевих громад, пропагування суспільної інтеграції), підтримка розвитку туризму та охорона культурної спадщини (ідентифікація і розвиток українсько-польського прикордоння як єдиного туристичного регіону, розвиток інтегрованої системи маркетингу і популяризації польсько-українського транскордонного регіону в Україні, Польщі і за кордоном).

6. Бар'єрна функція кордону — різні обмеження (візовий режим, часта зміна правил, закриття кордонів, різного роду перевірки тощо), які мають за мету перешкоджати ввезенню в країну або регіон небажаного та обмеження вивезенню цінного. Відповідно до функцій кордону прикордонні території також набувають специфічних рис в інтеграційному процесі, завдяки яким вони забезпечують взаємне пристосування господарських механізмів. Такі специфічні риси виявляються насамперед у наявності прикордонної інфраструктури і відповідному розміщенню на території суб'єктів господарювання, у пропускній здатності інфраструктури тощо. Під впливом інтеграційних процесів бар'єрні функції кордонів переносяться на зовнішні кордони інтеграційних утворень. Внутрішні кордони стають прозорими, що дає можливість вільного спілкування як прикордонних, так і загально-

державних спільнот. Скасовуються прикордонні бар'єри для руху товарів, капіталу, робочої сили, уніфікується нормативно-правова база господарської діяльності. Проте змінюються вимоги щодо облаштування та функціонування зовнішнього кордону інтеграційних утворень.

Така ситуація склалася в Україні з сусідніми країнами — членами ЄС, які повернули візовий режим, змінили облаштування своїх пунктів перепуску тощо. Вимоги до облаштування і функціонування кордону і пунктів перепуску змінилися не лише для західних областей України, які безпосередньо межують з країнами ЄС, а й до всього периметра державного кордону України, що пов'язано з контролем над контрабандними потоками та нелегальною міграцією. Все перераховане впливає на рівень транскордонної конвергенції механізмів конкурентоспроможності, бо ускладнює, наприклад, застосування таких нових форм транскордонного співробітництва, як транскордонні промислові зони та парки, транскордонні кластери тощо, функціонування яких забезпечує конкурентоспроможність транскордонного регіону.

7. Часта зміна територіальної влади і її спадковість — це один з важливих факторів впливу на конвергенцію транскордонних регіонів. Всі регіональні економічні чи соціальні проблеми добре відомі насамперед територіальній владі. Тому двостороннє співробітництво прикордонних територій протягом років може відзначатися значними досягненнями, розвитком добросусідських відносин і широкому співробітництву на багатосторонній основі. Такі зв'язки стають збалансованими, визначаються спільні зовнішньополітичні цілі обох країн, що створює міцну базу для подальшого розширення такої співпраці на основі взаємного врахування інтересів, успішно реалізуються домовленості, досягнуті за результатами систематичних зустрічей. Все це дозволяє стверджувати про стабільний розвиток взаємин, які стають основою тісного співробітництва на тривалу перспективу.

Нестабільна політична ситуація в Україні, що склалася з моменту здобуття незалежності, зумовлює часту зміну як державної регіональної політики, у тому числі у сфері транскордонного співробітництва, так і до частой зміни керівного складу центральної влади, а значить, призводить до змін у структурі територіальних органів влади, втрати напрацювань попередньої влади, змінює курс щодо розвитку транскордонного співробітництва, а відповідно, змінює всі застосовувані механізми забезпечення конкурентоспроможності в прикордонних регіонах.

8. Відмінності правового середовища ТКС. Особливу увагу у дослідженні чинників впливу на транскордонну конвергенцію варто приділити відмінностям нормативно-правової бази країн-сусідів. Для України дане питання є особливо важливим, оскільки, досліджуючи можливості розвитку ТКС нашої держави, постійно стикаємось з проблемою невідповідності нашого правового середовища вимогам європейської та світової практики, недостатньої його уніфікації для розвитку ринкових відносин, що породжує неоднакові правові умови функціонування вітчизняних основних акторів на ринку та численну кількість втрачених можливостей для залучення прямих іноземних інвестицій.

Особливо це стосується розвитку нових форм транскордонного співробітництва та залучення коштів у рамках міжнародної технічної допомоги, зокрема за програмами Європейського інструменту сусідства та партнерства.

Надзвичайно важливим є удосконалення українського законодавства у сфері прав інтелектуальної власності, трудових відносин, санітарних і фітосанітарних вимог, охорони навколишнього середовища, запобігання відмиванню грошей тощо. Україна потребує значної технічної допомоги у врегулюванні питань недосконалої та невідповідності нашого законодавства світовим стандартам, у тому числі важливим є обмін експертами, організація семінарів, тренінги.

9. Рівень розвитку інфраструктури ТКС. Безпосередній вплив на конвергенцію транскордонних регіонів здійснює розбудова інфраструктури транскордонного співробітництва, зокрема наявність достатньої кількості пунктів перепуску через кордон та якість під'їзних шляхів до них, наявність логістичних центрів і складської інфраструктури, суб'єктів сервісного обслуговування транзитних потоків.

Важливе значення мають діяльність єврорегіонів та інших нових форм транскордонного співробітництва агенцій регіонального розвитку, бізнес-інкубаторів, що сприяють зближенню прикордонних регіонів, зокрема, займаються розробкою та реалізацією транскордонних проєктів.

Переваги розвитку інфраструктури ТКС є очевидними — розширення торгівлі, зниження логістичних витрат, скорочення бідності, поширення та обмін знань, трансфер технологій, збагачення культурного капіталу, стимулювання розвитку тощо. Водночас забезпечення високого рівня розвитку інфраструктури вимагає стратегічного бачення регіональної інтеграції та соціально-економічного розвитку, політичної підтримки на національному

та регіональному рівнях та ефективної співпраці та координації між цими рівнями влади, а також значного та вчасного фінансування.

Крім того, важливим є також залучення фінансів сусідніх країн, а також міжнародної фінансової допомоги, зокрема за проектами Європейського Союзу. Розвиток інфраструктури ТКС також вимагає правової та регуляторної гармонізації та стандартизації правил і процедур.

На жаль, на даний момент в Україні існує значна кількість бар'єрів на шляху розбудови та підтримки інфраструктури ТКС, у тому числі відсутність ефективної співпраці між центральним та регіональним рівнями влади та відмінності правового середовища нашої держави та сусідніх країн, усунення яких могло б стати ключовим елементом ефективного зближення транскордонних регіонів за участю України.

10. Креативність людей. Конвергенція транскордонних регіонів, а також конвергенція механізмів конкурентоспроможності значно залежить від здатності населення суміжних держав і в першу чергу представників центральної та регіональної влади продукувати та ефективно реалізовувати нові креативні ідеї. В умовах глобалізації та інформатизації відкриваються нові можливості застосування різноманітних механізмів підвищення конкурентоспроможності, зокрема, врахування творчого потенціалу мешканців прикордоння. Більшість з них не очікувало допомоги від держави і розпочинали власні справи, використовуючи досвід сусідів з розвинутіших середовищ. Велике значення для зближення регіонів і застосування подібних механізмів дає здатність людей постійно змінюватись, застосовувати навички, набуті під час вирішення однієї проблеми до вирішення іншої, бачити об'єкт під новим кутом зору, відходити від стандартного та традиційного бачення окремих проблем, швидко пристосовуватись та експериментувати, легко відмовлятися від своїх нерезультативних ідей та швидко приймати відповідні рішення.

11. Етнічно-культурний фактор впливу на транскордонну конвергенцію механізмів конкурентоспроможності виявляється насамперед через етнічно-культурну конвергенцію (розвиток спільних рис двох або більше культур у результаті дифузії паралельного розвитку), а також у процесі довготривалого спільного проживання на одній території та різноманітної господарської, торговельно-економічної, родинно-сімейної та іншої діяльності.

Чинники історичної та етнічно-культурної конвергенції такі:

Пам'ять — як суспільна властивість, поєднує пласти історичної, політичної, етнічної, культурної пам'ятей (спадщини), офіційні та неофіційні їх елементи, групові та індивідуальні спогади, і в результаті таких складних нашарувань виявляється (конвергентний або дивергентний) характер політичної свідомості суспільства, його психологія, групова та індивідуальна ідентичність, політична культура державних влад і політичний досвід.

Ментальність сповідує передусім самоідентифікацію особистості через етнічно-культурні цінності, зближення та діалогізацією.

Конвергенція культур чинник культурних змін як умова і наслідок під час формування відкритого суспільства.

Транспорентність (політична культура держадміністрацій).

Конвергенція громадського (практичного) буття. В результаті взаємодії географічної, демографічної, економічної, політичної, духовної сфер суспільства виникає конвергенція громадського (практичного) буття, яке є способом громадського виробництва, тобто виробництва людей, матеріальних благ, порядку і тому подібне.

На сьогоднішні можна констатувати, що завдяки традиційній відкритості суспільства прикордонного регіону етно-культурна конвергенція та етнокультурні контакти проходять достатньо активно. Культурна конвергенція сприяє збереженню і збагаченню загальнолюдської та національних культур, а також досягненню стійкості, стабільності, рівноваги їхнього розвитку.

12. *Зовнішня фінансова допомога.* Доступ до коштів зовнішньої фінансової допомоги, зокрема Програми Європейського інструменту і партнерства, спрямовані на реалізацію спільних для регіонів суміжних країн проектів для вирішення місцевих проблем, сприяє конвергенції регіонів та одночасно є спільним механізмом забезпечення конкурентоспроможності транскордонного регіону (бокс 6. 8).

Бокс 6.8

ФІНАСОВА ДОПОМОГА ЄС СХІДНИМ РЕГІОНАМ ПОЛЬЩІ

За операційною програмою «Підкарпатське воєводство» лише протягом 2007–2013 рр. отримано на цілі конвергенції близько 1,34 млрд євро, у тому числі з Фонду регіонального розвитку — 1,13 млрд євро за національного внеску у розмірі 0,21 млрд євро. Люблінське воєводство за аналогічною програмою дістало 1,36 млрд євро, у тому числі з Фонду регіонального розвитку — 1,16 млрд євро за національного внеску в розмірі 0,2 млрд євро.

Особливої ваги для зближення регіонів набуває умова рівноправного статусу країн-учасниць на програмному та проектному рівнях. Проте суттєвими перешкодами залучення фінансової допомоги для забезпечення ефективної співпраці і зближення чи використання спільних механізмів підвищення конкурентоспроможності транскордонних регіонів є недосконалість національного законодавства та нормативної бази щодо реалізації транскордонних проектів, умов співфінансування, недостатній кваліфікаційний рівень учасників і менеджменту програмно-проектного процесу, а також слабка поінформованість населення щодо можливостей зовнішньої допомоги.

13. Таким чином, важливим чинником транскордонної конвергенції механізмів конкурентоспроможності є *рівень поінформованості населення* щодо можливостей транскордонного співробітництва, отримання фінансової підтримки з боку міжнародних фінансових структур; функціонування його нових форм (транскордонних кластерів, транскордонних промислових зон та парків, транскордонних партнерств тощо); соціально-економічного розвитку транскордонного регіону загалом.

14. *Суб'єктивний чинник*. Виокремлення цього чинника пов'язане зі значним впливом особи на розвиток транскордонного співробітництва на впровадження механізмів забезпечення конкурентоспроможності транскордонного регіону, аналогічних до тих, які використовуються суміжними прикордонними територіями сусідніх держав. Більшість рішень повинні прийматися керівництвом областей і значною мірою визначаються рівнем професійної підготовки керівників. На жаль, транскордонне співробітництво — нова дисципліна в економічних науках і міжнародних відносинах, що зумовлює низький відсоток фахівців, які займаються проблемами транскордонного співробітництва на всіх щабелях державного управління.

А якщо врахувати те, що основна діяльність повинна відбуватися на рівні територіальних громад і основними виконавцями протокольних рішень є голови районних і селищних рад, тоді зрозуміло, наскільки важливо мати відповідну освіту для розвитку ефективного транскордонного співробітництва.

Хоча суб'єктивний чинник тісно пов'язаний із чинниками щодо креативності та частотою зміни влади, проте, на наш погляд, він повинен розглядатися окремо, у частині професійного кадрового забезпечення в обґрунтуванні управлінських рішень про розв'язання проблем у транскордонному просторі.

15. **Зовнішні впливи.** Аналізуючи процеси становлення і розвитку транскордонного співробітництва в Україні, можна побачити його значну залежність від зовнішніх впливів. Так, основні засади розвитку транскордонного співробітництва були розглянуті в Раді Європи і відповідно прописані в Мадридській конвенції і додатках до неї. Ратифікація цієї конвенції у 1993 р. Україною була результатом зовнішнього впливу. Ефективність єврорегіональної співпраці в країнах ЄС зумовили розвиток інституту єврорегіонів в Україні, адаптацію та прийняття відповідного законодавства також супроводжувалося зовнішнім впливом.

Розгляд проблем транскордонної конвергенції механізмів конкурентоспроможності регіонів також супроводжувався значними позитивними досягненнями суміжних країн на інших ділянках їх державних кордонів. Так, угорсько-австрійський досвід створення транскордонних промислових зон, німецько-польський досвід функціонування логістично-дистрибуційних центрів перенесені на кордони з Україною.

16. **Рівень соціально-економічного та екологічного розвитку регіонів** як чинник конвергенції механізмів прямо залежить від диференціації прикордонних частин транскордонного регіону.

Проте не слід недооцінювати значення чи не звертати увагу на зростаючу асиметрію розвитку прикордонних регіонів у транскордонному просторі України та ЄС. Лише постійний моніторинг явищ у транскордонному просторі, аналіз чинників впливу на транскордонну конвергенцію, прийняття своєчасних, обґрунтованих управлінських рішень зумовить зменшення диференціації розвитку прикордонних територій, сприятиме підвищенню ефективності використання потенціалу транскордонного співробітництва та забезпеченню регіональної безпеки.

6.3. НАПРЯМИ КОНВЕРГЕНЦІЇ МОДЕЛЕЙ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ТА ЄС

(Н. П. МОСКАЛЮК)

1. Одним із напрямів зближення моделей економічного розвитку регіонів України з ЄС є **стратегія саморозвитку (ендогенна стратегія)** регіонів за умови функціонування системи державного стратегічного планування регіонального розвитку. Ендогенна стратегія передбачає здатність економіки регіону в конкретних

умовах забезпечувати прискорене збільшення валового регіонального продукту за рахунок власних коштів і створення в регіоні конкурентного середовища, яке спрямоване на позитивну динаміку його розвитку і відповідно, на підвищення якості життя населення регіону, за умови оптимального поєднання забезпечення регіонального саморегулювання та державного регулювання територіального розвитку. Механізми саморозвитку регіону мають бути вбудовані в політику державних і місцевих органів влади з виокремленням сфери спільних дій і сфери особистої компетенції, що передбачає трансформацію соціально-економічної політики, суть якої полягає в зміні її цілей і спрямованості.

2. **Створення кластерів.** Кластери визнані головною рушійною силою регіональних економік розвинених країн, насамперед з урахуванням того, що на них припадає 32 % зайнятих в економіці США, 39 % — у Швеції. За даними Гарвардської школи бізнесу, в кластерах продуктивність праці на 44 % вища, ніж у середньому по країні.

3. **Підвищення конкурентоспроможності транскордонних регіонів.** Україна має як перспективи, так і відповідальність розвитку транскордонних відносин з метою виконання завдань, визначених Угодою про асоціацію з ЄС, що передбачає активізацію/прискорення економічного зростання транскордонних регіонів.

4. **Структурна перебудова економіки регіонів України** шляхом запровадження нових технологічних процесів у промислово розвинутих регіонах, та інтенсивний розвиток галузей соціального комплексу в депресивних регіонах.

5. **Посилення інноваційної спроможності регіонів** шляхом підвищеного фінансування наукових досліджень в Україні.

6. **Забезпечення високого рівня базової та професійної освіти** як об'єктивної умови формування високотехнологічної економіки.

7. Назріла гостра потреба у розробці державної програми з питань **поліпшення демографічної ситуації в Україні** — і це одне з ключових завдань регіональної політики.

Застосування інноваційних підходів до регіонального розвитку має бути зорієнтовано на посилення внутрішньої мотивації на регіональному (місцевому) рівні до соціально-економічного зростання; створення на регіональному рівні ефективних господарських структур, орієнтованих на інтенсифікацію використання наявного на місцях ресурсного потенціалу; формування на регіональному (та міжрегіональному) рівні конкурентних виробничих

систем інноваційного типу; першочергове задоволення внутрішніх потреб територій за рахунок власних і залучених ресурсів.

Досягнення нової якості регіонального розвитку вимагає диверсифікації економіки регіонів за рахунок оптимізації використання наявних і віднайдення ще не задіяних ресурсів, комплексного розкриття потенціалу внутрішніх ринків. Досягнення стабільних темпів економічного зростання на інтенсивних засадах, підвищення якості та рівня життя громадян України — стратегічна мета структурних реформ на регіональному рівні.

Мобілізація внутрішніх ресурсів регіонального розвитку та раціоналізація їх використання можливі за рахунок реалізації таких заходів: створення у регіонах виробництв, що тяжіють до внутрішнього ринку та використовують переважно ресурси розвитку місцевого походження (насамперед йдеться про харчову, текстильну, легку промисловості, переробку сільськогосподарської продукції тощо); підтримка розвитку малого підприємництва, самозайнятості населення; формування сприятливого інвестиційного клімату, створення підґрунтя для державного фінансування регіонального розвитку на договірних засадах; використання зовнішньоекономічного потенціалу регіонів, їх прикордонного розміщення та експортоорієнтованого виробництва; зміцнення фінансової дієздатності громад за рахунок упорядкування міжбюджетних відносин, розширення фіскальної бази місцевих бюджетів і пошуку небюджетних ресурсів; розвиток регіональної та міжрегіональної інфраструктури, у тому числі транспортної; реалізація інвестиційних проєктів, що мають короткостроковий мультиплікативний ефект; залучення приватного сектору до реалізації регіональних і місцевих проєктів, підвищення соціальної відповідальності бізнесу; розвиток сучасних форм міжтериторіальної економічної інтеграції та кооперації для спільного освоєння ресурсів і вирішення системних проблем розвитку територій.

Особливе значення для досягнення комплексного, збалансованого розвитку регіонів відіграє активізація інвестиційних процесів, що потребує виконання таких умов:

- підвищення можливостей регіонів щодо освоєння інвестиційних ресурсів, у тому числі за рахунок стимулювання інвестиційного попиту з боку виробничої сфери та сфери послуг;
- створення сприятливих умов для інвестування, забезпечення мінімізації та диверсифікації ризиків капіталовкладень;
- розвиток ринкової та інвестиційної інфраструктури, підтримка відповідного інформаційного та кадрового забезпечення.

Враховуючи сучасні тенденції розвитку країн ЄС можна виділити такі перспективні *напрями конвергенції моделей регіонального розвитку України та ЄС*: формування регіональних і міжрегіональних кластерів; створення промислово-технологічних парків; формування інвестиційної карти регіону; транскордонне співробітництво з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Молодовою, Білоруссю та Російською Федерацією; застосування Угод про регіональний розвиток; міжрегіональне співробітництво; функціонування фонду регіонального розвитку, використання *інноваційних інструментів* — агентств регіонального розвитку, торгово-промислових палат.

Важливою складовою інтенсифікації економічного розвитку території є поширення кластерів і промислових парків на основі шостого та сьомого технологічних укладів. Такі форми організації виробництва створюють ширші можливості для використання місцевих ресурсів, освоєння інвестицій, у тому числі іноземних; забезпечують доступ до нових ринків збуту; дозволяють повною мірою реалізувати потенціал міжрегіонального, міжтериторіального та транскордонного співробітництва. Для створення регіональних кластерів як сучасних форм організації виробництва має бути забезпечене формування міжсекторальних і міжгалузевих зв'язків центральних і місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування, бізнес-структур, інституцій громадянського суспільства, що у підсумку створить сприятливі передумови для активізації підприємницької ініціативи, ефективного використання потенціалу регіонів України, сформує реальне підґрунтя для економічного піднесення та зростання регіональної конкурентоспроможності.

Активізація інвестиційно-інноваційного розвитку, підвищення конкурентоспроможності країни на зовнішніх ринках у сучасних умовах потребує *формування в Україні регіональних та міжрегіональних кластерів*, що дозволить оптимізувати діяльність виробничих систем, активізує розвиток високотехнологічних і наукомістких виробництв, сприятиме використанню переваг спеціалізації компаній, створюючи на цій основі потужний синергетичний ефект соціально-економічного зростання як на регіональному, так і на національному рівні.

Ключовими перевагами кластерної організації виробництва є:

- *зміцнення співробітництва між бізнесом, наукою і державою*. Світова практика свідчить, що заснування кластерів часто відбувається у рамках державно-приватного партнерства за активної участі держави як засновника та спонсора кластерних ініціа-

тив на початкових етапах, а також науково-дослідних інститутів, які відіграють роль сполучної ланки між промисловістю, державою і наукою;

- *зростання ефективності роботи компаній* завдяки швидкому доступу до ресурсів, знань, інноваційних технологій і посадовців, а також завдяки зменшенню трансакційних витрат;

- *активізація інноваційної діяльності компаній*. Завдяки так званому *ефекту переливу* (spill-over) та тіснішому контакту зі споживачами та іншими компаніями виникають можливості створення і поширення нових ідей і технологій серед учасників кластеру і за його межі, що сприяє зростанню доданої вартості продукції та орієнтації виробництва на виготовлення високотехнологічної продукції кінцевого споживання;

- *підвищення загальної інвестиційної привабливості регіонів та країни*, що зумовлено вищим рівнем довіри інвесторів до розвинутих мережних структур (порівняно з окремими дрібними компаніями), а також наявністю гарантій і пільг інвесторам з боку держави у разі її участі в кластерних ініціативах;

- *пришвидження темпів створення та розвитку нового бізнесу*. Нові компанії мають можливість розвиватися у сприятливіших умовах через налагодженість зв'язків з партнерами у межах кластеру;

- *формування замкнутого виробничого циклу (та ланцюгу зростання доданої вартості) у межах країни* завдяки створенню у рамках кластера раніше відсутніх у виробництві ланок, що безпосередньо пов'язано з розвитком імпортозаміщення.

Протягом останніх років розвиток кластерів стає одним із пріоритетів економічної політики у регіонах України — створення та розвиток кластерів визнано одним із найважливіших напрямів у стратегіях розвитку багатьох регіонів, в яких уже розпочато реалізацію кластерних ініціатив спільними зусиллями облдержадміністрацій, бізнесу, міжнародних і неурядових організацій. Сучасні стратегії регіонального розвитку базуються, у тому числі на кластерних підходах.

Поширення світового досвіду створення кластерів відбувається завдяки міжнародній підтримці — Проекту ЄС «Підтримка сталого регіонального розвитку»; діяльності Координатора проектів ОБСЄ в Україні; Агентству США з міжнародного розвитку (USAID); українсько-німецькому проекту «Сприяння економічному розвитку та зайнятості» за участі Німецького товариства технічного співробітництва в Україні, Представництву й проектам ПРООН, які забезпечують інформаційну підтримку розвитку

кластерів, здійснюють кластерні дослідження та експертну підтримку на стадії формування кластерних ініціатив тощо.

Особливість розвитку кластерів в Україні — орієнтація більшості перспективних кластерів на традиційні галузі промисловості — легку промисловість, будівництво, АПК, металургію, тоді як пріоритетом європейських країн є розвиток насамперед високотехнологічних інноваційних кластерів у сферах машинобудування, біофармацевтики, електроніки, що забезпечує створення максимальної доданої вартості за мінімальних транзакційних витрат.

В Україні є всі передумови для розвитку кластерів у високотехнологічних напрямках на основі існуючих технопарків та індустріальних парків: біотехнологій, систем спеціального та подвійного призначення на базі наукового парку «Київська політехніка»; ядерних технологій на базі технополісу «П'ятихатки» у м. Харкові; електронної промисловості на базі індустріального парку у с. Розівка (Закарпаття); машинобудування на базі індустріального парку «Соломоново» (Закарпаття) тощо.

Невід'ємною складовою конкурентоспроможності регіонів є зростання ділової активності та оптимізація структури підприємництва, що потребує від місцевої влади посиленої уваги до такого: визнання розвитку малого підприємництва пріоритетним напрямом соціально-економічної політики на місцевому рівні та відповідне унормування цього положення у програмних документах і заходах державного управління; всебічна підтримка започаткування підприємницької діяльності, у тому числі шляхом надання на конкурентних засадах приміщень і виробничих потужностей, виділення земельних ділянок підприємцям та установам, створення розвиненої інфраструктури для ведення бізнесу; сприяння суб'єктам малого підприємництва у доступі до мікрокредитів, у тому числі за рахунок тісної співпраці з регіональними фондами підтримки підприємництва; сприяння розвитку малого підприємництва на селі, у тому числі у сфері приватного сільськогосподарського виробництва, у секторі домогосподарств, сільського та зеленого туризму тощо; формування інвестиційної карти регіону; включення сфер, привабливих для малого підприємництва, до переліку інвестиційних об'єктів, пріоритетність залучення інвестицій до сектору малого підприємництва; надання консультаційної та інформаційної підтримки суб'єктам малого бізнесу щодо диверсифікації сфер підприємницької діяльності, у тому числі на інноваційній основі; залучення суб'єктів малого і середнього підприємництва до виконання державних і регіональ-

них замовлень; запровадження регулярного моніторингу щодо стану малого підприємництва з відповідним коригуванням (на основі його результатів) заходів у рамках програм розвитку територій.

Підвищенню внутрішньої та зовнішньої конкурентоспроможності регіонів сприятиме активізація використання інтеграційного потенціалу регіонів, зокрема, розширення переліку регіонів, залучених до транскордонного співробітництва з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Білоруссю та Російською Федерацією; визначення транскордонного співробітництва в рамках єврорегіонів одним з пріоритетних напрямів стратегії регіонального розвитку та передбачення у місцевих бюджетах України коштів на підтримку програм і проектів транскордонного (міжрегіонального, міжтериторіального) співробітництва; розширення повноважень місцевих органів влади щодо вирішення спільних з регіонами сусідніх держав завдань регіонального та місцевого розвитку; посилення економічної спрямованості співробітництва в рамках Європейської політики сусідства, зокрема у сфері зовнішньої торгівлі; активізація діяльності органів місцевого самоврядування у напрямі створення транскордонних промислово-територіальних кластерів, поглиблення трансрегіональної виробничо-технічної кооперації; створення транскордонних туристичних кластерів на базі рекреаційного потенціалу західних і південних регіонів; популяризація серед громадськості ідей транскордонного співробітництва, активної участі регіонів України у функціонуванні єврорегіонів і реалізації плану Європейської політики сусідства.

Інструментом реалізації принципу партнерства у відносинах держави та регіонів має стати активне застосування *Угод щодо регіонального розвитку* між Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою АР Крим, обласними, Київською, Севастопольською міськими радами. Даний механізм здатен забезпечити ринковий, економічний характер впливу держави на регіональний розвиток. До основи укладання Угод закладається необхідність узгодження державних і регіональних інтересів щодо розвитку територій, визначаються шляхи оптимізації концентрації і спрямування обмежених ресурсів на пріоритетні проекти розвитку. Це передбачає взаємну відповідальність центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за реалізацію спільних заходів у сфері регіонального і місцевого розвитку. В цілому ж укладання угод спрямоване

на забезпечення стабільності у відносинах між центральною і регіональною владами.

Міжрегіональне співробітництво є одним із дієвих механізмів активізації інноваційних процесів і залучення інвестицій для реалізації високоефективних інноваційних проєктів, здатне формувати нові центри економічного розвитку, навколо яких можуть формуватись ареали економічного зростання завдяки можливостям консолідації ресурсів і зусиль регіонів при реалізації проєктів, що становлять спільний інтерес, міжрегіональну співпрацю, кооперацію та інтеграцію.

Міжрегіональне співробітництво посідає основне інтегруюче місце в системі нової регіональної політики, поєднуючи між собою її основні складники. Так, у межах співробітництва регіонів відбувається конвертація завдань модернізації країни в конкретні модернізаційні завдання розвитку регіонів, передбачені відповідними регіональними стратегіями; формується визначення місця та ролі регіону в загальнонаціональній стратегії модернізації. Водночас модернізаційного виміру набуває стратегія регіонального розвитку, орієнтована на вирівнювання та консолідацію соціально-економічного простору країни, формуються обґрунтовані засади уникнення зрівнялівки, модифікується позиціонування регіону в міжрегіональному поділі праці. Зрештою, через інструменти міжнародної міжрегіональної співпраці практичного виміру набуває євроінтеграційна стратегія України, створюється можливість реалізації зовнішньоекономічних і зовнішньополітичних пріоритетів стратегії держави.

У процесі розвитку міжрегіонального співробітництва вирішується триєдине завдання загальнонаціонального рівня: забезпечення реінтеграції та консолідації країни як основи сприятливого клімату для довгострокового розвитку; забезпечення інфраструктурної цілісності країни як середовища вільних потоків людей, ресурсів та інформації; капіталізація, мобілізація та оптимізація використання ресурсів регіонів як головне джерело соціально-економічного розвитку країни.

До найперспективніших напрямів міжрегіонального співробітництва насамперед належать ті, що потребують координації дій органів влади та самоврядування кількох регіонів; вимагають значного обсягу коштів, які не в змозі надати один регіон; вирішують проблеми, що є спільними для кількох регіонів; дають змогу капіталізувати ресурс (природний, людський, геостратегічний, науково-технологічний тощо), потужність якого у системі

міжрегіонального співробітництва суттєво перевищує можливості його освоєння у межах окремого регіону.

Міжрегіональне співробітництво може здійснюватися у різних формах, за участю і без участі органів влади і самоврядування. В обох випадках на органи влади та самоврядування покладається завдання створити як відповідне інституційне забезпечення, так і сприятливі економічні умови щодо знаходження контрагентів, просування товарів на внутрішній ринок, здійснення інформаційної та консультативної підтримки виробничої, маркетингової, інвестиційної діяльності підприємств, координація регіональних проектів.

Організаційними формами міжрегіонального співробітництва є угоди про співпрацю, кооперацію та інтеграцію між *радами регіонального рівня*, форуми про співробітництво та бізнес-місії.

До пріоритетних напрямів міжрегіонального співробітництва в Україні слід віднести: освоєння природних (у тому числі природно-кліматичних) ресурсів; генерацію і транспортування енергії; розбудову шляхів сполучення державного та міжнародного значення; формування інфраструктури специфічних ринків (насамперед ринку аграрної продукції); розв'язання екологічних і соціальних проблем; створення спільного туристичного продукту; науково-технічне співробітництво та трансфер технологій; розробку міжрегіональних проектів технічного сприяння інвестиційно-виробничому процесу, спільне інвестування бізнесу; формування спільної інноваційної інфраструктури, зокрема технологічних парків.

Міжрегіональне співробітництво є також способом активізації суспільних, гуманітарних, соціальних і культурних зв'язків між громадами різних регіонів.

На сьогодні в Україні найактивніше розвивається міжрегіональне співробітництво в аграрній сфері, а також у сферах туризму, будівництва, наданні консультативних послуг. Натомість повільними темпами розвивається міжрегіональне співробітництво у сферах високих технологій, промислової кооперації та імпортозаміщення, медицини, освоєння альтернативної енергетики (зокрема у ході розробки та освоєння відновлюваних джерел енергії).

У вересні 2011 р. Львівська й Одеська обласні ради підписали угоду про міжрегіональне співробітництво, метою якої є посилення економічних і соціально-культурних зв'язків. Ця угода передбачає співпрацю у сфері торговельно-економічного співробітництва, у галузях культури, фізичної культури, спорту і туризму, соціального захисту населення, справ сім'ї та молоді, освіти, охо-

рони здоров'я; у сфері сільськогосподарського виробництва, планування території та містобудування, транспортного сполучення, житлово-комунального господарства; участь у діяльності єврорегіонів тощо.

І на субрегіональному рівні — районів і міст — ведеться робота з укладання договорів та угод про співпрацю. Зокрема, угоди про міжрегіональне співробітництво у торговельно-економічній, науково-технічній і гуманітарній сферах у 2011 р. укладено між районами АР Крим: Чорноморським і Первомайським, Джанкойським і Роздольненським, Симферопольським і Кіровським, містами Саки та Судак, містами Джанкой, Армянськ, Красноперекоськ.

Серед проблем, що заважають поширенню позитивного досвіду міжрегіонального співробітництва, слід відзначити такі, як значна експортна орієнтованість економіки регіонів: 14 регіонів із 27 реалізували за кордон понад третину загального обсягу реалізованої промислової продукції, в тому числі індустриальні області — Донецька (55,6 %), Дніпропетровська (40,5 %), Запорізька (39,4 %), Луганська (36,9 %); низька інтенсивність господарських зв'язків у межах країни (частка міжрегіонального обороту у ВВП країни протягом останніх років не перевищує 25 %), слабка економічна зацікавленість підприємств у формуванні зв'язків із контрагентами всередині країни; локалізація центрів економічного зростання у промислових містах, фінансових і транспортно-транзитних центрах, збереження монофункціонального виробництва у багатьох населених пунктах (у першу чергу в малих містах); обмеженість внутрішнього споживчого попиту внаслідок падіння платоспроможності населення, зниження потенціалу місткості внутрішніх регіональних ринків; незначна питома вага внутрішнього попиту на продукцію інноваційного характеру, передусім на ринку засобів виробництва; слабкість міжрегіональної інвестиційно-виробничої співпраці, зумовлена недосконалою галузевою структурою економіки України; несприятливий інвестиційний клімат у більшості регіонів, нераціональне використання інструментів стимулювання інвестиційних потоків і складність їх координації; високі трансакційні витрати тощо; недостатнє інформаційне висвітлення можливостей регіону (у тому числі потенціалу регіональних підприємств) у загальнонаціональному інформаційному просторі; відсутність у середньострокових стратегіях регіонального розвитку позицій щодо міжрегіонального співробітництва: лише у стратегіях Кіровоград-

ської, Миколаївської, Полтавської та Хмельницької областей міжрегіональне співробітництво відзначене як один із пріоритетів розвитку, причому у стратегіях Кіровоградської та Миколаївської областей йдеться лише про міжрегіональне міжнародне співробітництво; недосконалість нормативно-правової бази міжрегіонального співробітництва, відсутність його належного інституційного забезпечення; загальна інституційна невідзначеність у сфері розроблення та реалізації регіональної політики України.

Розширення міжрегіональної взаємодії в економічній, торговельній, науково-технічній, культурних сферах здатне привести до якісних структурних зрушень у соціально-економічній сфері розвитку як регіонів, так і країни в цілому. Йдеться про збільшення конкурентоспроможності продукції регіону, формування стійких конкурентних позицій на ринках інших регіонів; розширення ринків збуту продукції місцевого (регіонального) походження; зменшення навантаження на державний бюджет під час вирішення комплексних проблем внутрішнього розвитку регіонів; відновлення інфраструктури малих населених пунктів; сприяння місцевому розвитку, розвитку місцевих громад малих населених пунктів регіону, самоорганізації та соціальної активізації громад, розроблення та запровадження громадських ініціатив з метою забезпечення сталого соціального, екологічного й економічного розвитку територій (у тому числі віддалених і депресивних); інтенсифікацію співпраці економічних суб'єктів з органами влади та самоврядування; реалізацію великомасштабних національних проектів і збільшення інвестицій у регіональну економіку, забезпечення раціонального й ефективного використання наявних на місцевому рівні господарських ресурсів; сприяння запровадженню наукових (інноваційних) розробок у виробництво; інтенсифікацію міжрегіональних інвестиційно-виробничих зв'язків регіонів-партнерів, скорочення розриву економічних показників між ними; збільшення обсягів міжрегіонального товарообороту; збільшення рівня зайнятості, створення нових робочих місць, розбудову об'єктів соціальної інфраструктури та житла; покращення ситуації у сфері житлово-комунального господарства, об'єктів соціальної інфраструктури та житла; посилення економічної консолідації країни; формування мезоінтеграційних економічних об'єднань — економічних районів.

Забезпечити результативну міжрегіональну співпрацю регіонів можливо під час розробки організаційно-економічного механізму регулювання виробничих, інвестиційних, маркетингових

зв'язків господарських суб'єктів різних регіонів між собою. Дія такого механізму має бути спрямована на забезпечення балансу між торговельними та виробничими відносинами, з тим щоб у повній мірі реалізувати економічну суть міжрегіонального співробітництва та надати відповідь на суспільні виклики сьогодення щодо формування консолідованого економічного простору зі стабільними міцними зв'язками, дієздатними і на довгострокову перспективу.

Державний фонд регіонального розвитку. Відповідно до законодавства щорічний обсяг державного фонду регіонального розвитку у державному бюджеті становитиме не менш як 1 % доходів загального фонду. Орієнтовна сума становить близько 3 млрд грн щороку. Кошти державного фонду регіонального розвитку спрямовуються на здійснення заходів щодо реалізації Стратегії та регіональних стратегій розвитку, виконання державних цільових програм регіонального розвитку, державних програм транскордонного співробітництва, угод про регіональний розвиток і програми подолання депресивності окремих територій — підвищення ефективності використання людського потенціалу регіону тощо.

Агенції регіонального розвитку (АРР) та фонди регіонального розвитку широко зарекомендували себе як інститути, діяльність яких спрямована на пошук механізму оптимального поєднання державних, регіональних і місцевих ініціатив з інтересами приватного сектору в межах окремої території на основі узгодження пріоритетів загальнонаціонального та регіонального розвитку, децентралізації та залучення громадськості до вирішення нагальних проблем регіонального розвитку.

У країнах ЄС мережі агентств (агенцій) і фондів регіонального розвитку ефективно співпрацюють з місцевою і центральною владою як фокусні центри стратегічного планування та супроводу проектів розвитку територій. Вони забезпечують ефективну міжсекторну співпрацю на рівні «влада — бізнес — громадськість» і створюють якісно нове інституційне середовище, сприятливе для вирішення нагальних соціально-економічних, культурних, екологічних та інших проблем територій.

В країнах Європи АРР позбавлені владних повноважень. Водночас вони виконують роль провідників стратегії соціально-економічного, культурного, екологічного розвитку відповідної території. АРР є гнучким інститутом, діяльність якого дає змогу повною мірою реалізувати наявний потенціал регіону в процесі підтримки економічного зростання (бокс 6.9).

ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ АГЕНЦІЙ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Одна із найсильніших європейських мереж агентств регіонального розвитку була створена у Великобританії у 1988 р. з метою пошуку ефективних механізмів мінімізації диспропорцій регіонального розвитку у межах країни за рахунок задіяння наявного в регіона потенціалу. APP ефективно діють у країнах ЄС і сьогодні. Діяльність APP у Європі координує міжнародна громадська організація EURADA.

Європейські APP не мають однозначного статусу: вони діють як громадські організації, комерційні прибуткові структури (Чехія); неприбуткові підприємства (Болгарія, Угорщина, Естонія); акціонерні товариства, місцеві фундації (Польща); державні підприємства (Ірландія, Іспанія, Німеччина, Великобританія); акціонерні товариства (Португалія, Франція).

Основними напрямками роботи агенцій регіонального розвитку держав – членів ЄС є:

- оцінка загроз і потенціалу регіональної економіки, розробка регіональних економічних стратегій і програм розвитку;
- інвестування власних (і залучення сторонніх) ресурсів з метою зосередження коштів у тих сферах, розвиток яких відповідає інтересам громад і місцевого бізнесу;
- здійснення впливу на владні, бізнесові та наукові установи на місцевому рівні для прийняття рішень, які б сприяли розвитку території;
- координація та оцінка проведення заходів з підтримки регіонального розвитку; їх упровадження — відбір проектів регіонального розвитку для виділення державної підтримки.

Варто зазначити певні особливості в напрямках роботи APP залежно від країни. Так, досягненням діяльності APP у **Польщі** стало формування технологічних інкубаторів, що налагоджують інвестиційно-інноваційну співпрацю між науковими та підприємницькими структурами, забезпечують підтримку малого та середнього бізнесу, а також надають послуги у сфері публічно-приватного партнерства (наприклад, на цьому спеціалізується Мале польське агентство регіонального розвитку, що патрунує розвиток Бескидського технологічного інкубатора).

У **Бельгії** функціонують регіональні інвестиційні компанії, які стимулюють створення, реконструкцію та розширення приватних фірм, сприяють створенню нових державних компаній. Існують також регіональні корпорації розвитку, які управля-

ють регіональними банками даних, підтримують секторальні інтереси і беруть участь в антикризовому менеджменті окремих фірм.

Шотландія, Уельс і Північна Ірландія у складі Сполученого Королівства мають право розробляти власну політику регіонального розвитку на основі кластеризації. Засадою успіху діяльності АРР є певна інституційна гнучкість у реагуванні на зміну актуальності проблем регіону. Наприклад, створена у 1975 р. Шотландська асоціація розвитку розпочинала свою діяльність зі стратегією планування регіонального розвитку на основі виробництва та забезпечення зайнятості. У 1986 р. пріоритет перейшов до забезпечення участі приватного сектору у відновлення місцевої економіки. З 1991 р. пріоритетним завданням є планування всього регіонального економічного розвитку. Важливою тенденцією першого десятиріччя XXI ст. є поступова відмова окремих держав від послуг АРР. У результаті прийняття відповідного рішення урядом Великобританії, АРР у країні будуть закриті до березня 2012 р.

В інших державах ЄС (Чехії, Угорщині) також висловлюються сумніви з приводу того, чи мають АРР необхідний потенціал для виконання заявлених різнопланових завдань у галузі регіонального розвитку через розширення їх функцій. Зокрема, йдеться про функцію управління структурними фондами (адже виконання цієї функції є стандартною вимогою до АРР у країнах ЄС, що може відволікати їх від безпосередньої роботи з реалізації програм регіонального розвитку). Іншою причиною втрати АРР своїх позицій у забезпеченні регіонального розвитку вважається зростання мегаполісів (і великих промислових центрів), які мають статус регіону, володіють значним економічним потенціалом і справляють вагомий вплив на сусідні регіональні економіки. Вважається, що «міста — регіони» поширюють свій вплив далеко за межі власної території (враховуючи процеси, пов'язані з формуванням ланцюгів поставок і залученням робочої сили з прилеглих територій). Тенденції до стрімкого поширення урбанізацій формують нові виклики та вносять суттєві корективи у формування закономірностей регіонального економічного розвитку, на які АРР (у силу певної інерції) не можуть дати конструктивну відповідь.

Європейський досвід свідчить: налагоджена діяльність АРР, їх тісна взаємодія з усіма рівнями регіональної влади, громадськістю, представниками підприємницького середовища, бізнес-струк-

тур, що діють на регіональному (місцевому) рівні, сприяє досягненню синергії та мультиплікативного ефекту, адже дозволяє цілісно врахувати потреби та можливості територій, розділених кордонами внутрішнього адміністративно-територіального устрою.

6.4. ЄВРОРЕГІОНАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЄС

(Н. А. МІКУЛА, С. І. ТКАЛЕНКО)

Єврорегіональне співробітництво визначається як співробітництво єврорегіонів, тобто єврорегіон є — суб'єкт співпраці, чи співробітництво в рамках єврорегіонів. Враховуючи інституціональний розвиток транскордонного співробітництва і появу нових його організаційних форм (ЄУТС, ОЕС, транскордонні партнерства, транскордонні кластери тощо), доцільно поширити поняття єврорегіонального співробітництва і на співпрацю в рамках усіх означених вище утворень (Мікула, 2014).

Однак для кращого розуміння сутності єврорегіонального співробітництва зупинимося на діяльності єврорегіонів за участю областей України зокрема на кордоні з ЄС. За роллю нині ці єврорегіони є важливим напрямом конвергенції регіонів України та ЄС, а додаткове формування нових форм транскордонного співробітництва прискорює зближення регіонів.

Україна бере участь у створенні єврорегіонів з 1993 р. Участь в єврорегіонах сприяє розширенню взаємовигідного торговельно-економічного співробітництва, дозволяє прикордонним адміністративним одиницям самостійно виходити на європейські структури для отримання технічної та фінансової допомоги для реалізації проектів транскордонного співробітництва, а також сприяє міжнародній інтеграції нашої держави.

Україна має сухопутний кордон із сімома країнами. Із 25 адміністративно-територіальних одиниць 19 є прикордонними. На 2014 р. Україна бере участь у десяти єврорегіонах — «Буг», «Верхній Прут», «Дніпро», «Карпатський», «Нижній Дунай», «Слобожанщина», «Донбас», «Ярославна», «Дністер» і «Чорне море», з них п'ять єврорегіонів створені, у тому числі з країнами ЄС (табл. 6.12, рис. 6.8)

Таблиця 6.12

ЄВРОРЕГІОНИ ЗА УЧАСТЮ УКРАЇНИ

Назва євро регіону	Дата створення, рік	Країни євро регіону
Карпатський	14 лютого 1993	Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія
«Буг»	29 вересні 1995	Україна, Польща, Білорусь
«Нижній Дунай»	14 серпня 1998	Україна, Молдова, Румунія
«Верхній Прут»	22 вересня 2000	Україна, Молдова, Румунія
«Дніпро»	29 квітня 2003	Україна, Росія, Білорусь
«Слобожанщина»	7 листопада 2003	Україна, Росія
«Ярославна»	24 квітня 2007	Україна, Росія
Євро регіон «Чорне море»	26 вересня 2008	Болгарія, Греція, Грузія, Молдова, Російська Федерація, Румунія, Сербія, Туреччина, Україна
«Донбас»	29 жовтня 2010	Україна, Росія
«Дністер»	2 лютого 2012	Україна, Молдова

Джерело: Асоціація органів місцевого самоврядування Харківської обл.

Євро регіони за участю України

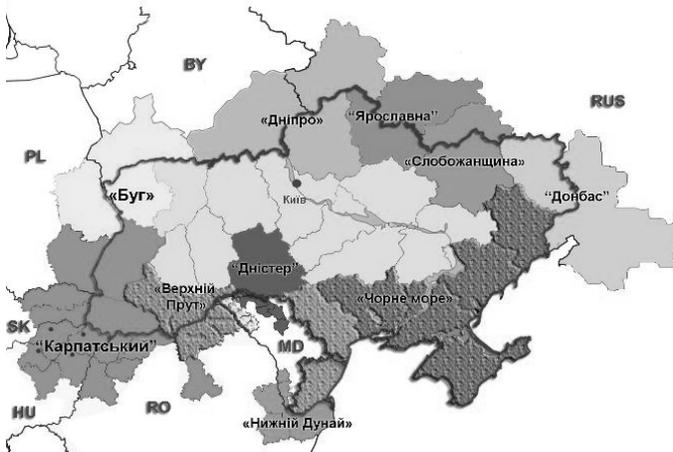

Рис. 6.8. Євро регіони України станом на 2014 р.

Джерело: Мікула, 2014.

Оцінюючи результативність функціонування євро регіонів за участю української сторони та враховуючи позитивний вплив на стимулювання регіонального розвитку в Україні, доцільно відзначити їх спеціалізацію на таких напрямках (Біла С.О., 2013, 78–88):

- оптимізація процесів транскордонної міграції і товарообігу, реалізація спільних проектів щодо охорони навколишнього середовища. Успішний приклад — організація пункту пропуску «Варшавський міст», створення біосферного заповідника ЮНЕСКО «Прибузьке Полісся» (*Євро регіон «Буг»*);

- охорона навколишнього середовища, інтеграція транспортної інфраструктури прикордонних регіонів у єдину мережу європейських транспортних коридорів, формування єдиного культурного простору на території Придунав'я, боротьба з організованою злочинністю, попередження та ліквідація наслідків техногенних катастроф. Успішний приклад — реалізація проекту «Придунайські озера», створення Інформаційно-аналітичного центру з прогнозування та запобігання повеням, заснування Агентства транскордонного співробітництва (*Євро регіон «Нижній Дунай»*);

- комплексний розвиток торговельно-економічних відносин; робота у напрямі забезпечення екологічної безпеки (включно із попередженням забруднень басейнів Дунаю, Пруту, Сірету, Дністра та Чорного моря, попередження/ліквідація наслідків промислових аварій і стихійних лих); розвиток прикордонної і транспортної інфраструктури; підтримка регіональних проектів у сфері науки, освіти, культури, туризму.

Практичні результати для регіонального розвитку демонструє запровадження системи так званих *дзеркальних транскордонних проектних пропозицій*, що стосуються насамперед розбудови об'єктів прикордонної інфраструктури у «дзеркальному відображенні» (дороги, пункти пропуску на кордоні, транспортна інфраструктура) тощо (*Євро регіон «Нижній Дунай», Євро регіон «Верхній Прут»*).

Першим євро регіоном в Україні став *Карпатський Євро регіон* (рис. 6.9), який є міжрегіональною асоціацією на території пост-соціалістичного простору (14 лютого 1993 р.). На сьогодні Євро регіон «Карпатський» є одним із найбільших на Європейському субконтиненті (його площа — 162 тис. км², кількість населення перевищує 16 млн осіб). До складу Євро регіону «Карпатського» входить 19 територіально-адміністративних одиниць прикордонних регіонів Польщі (Підкарпатське воєводство), Румунії (округи Сату Марє, Марамуреш, Бігор, Сучава, Зілаг, Ботошані і Харгіта),

Словаччини (Пряшівський і Кошіцький краї), України (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська та Чернівецька області) і Угорщини (області Боршод — Абауй — Земплейн, Гайду-Бігар, Гевеш, Яс-Надькун — Солнок, Саболч — Сатмар — Берег і міста з обласним статусом Ніредьгаза, Мішкольц, Дебрецен, Егер). Єврорегіон «Карпати» входить до Асоціації європейських прикордонних регіонів.

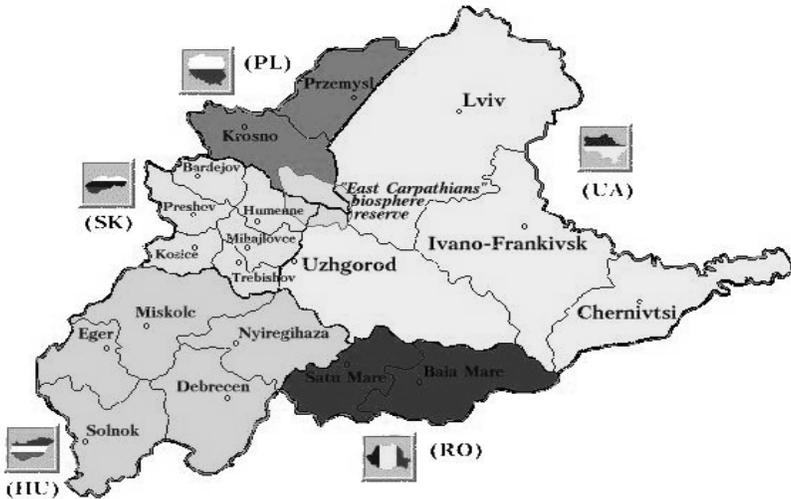

Рис. 6.9. Єврорегіон «Карпатський»

Джерело: Офіційний сайт Карпатського єврорегіону.

За часи існування Єврорегіону «Карпатського» в його рамках здійснено низку проектів транскордонного характеру. У рамках програм сусідства «Україна — Словаччина — Угорщина» фінансуються такі проекти від Закарпатської області, а саме: «Розвиток Берегівської транскордонної польдерної системи в басейні річки Тиса», «Чиста вода», «Транскордонні можливості розвитку транспортної логістики», «Покращення транскордонного автомобільного руху через будівництво об'їзної дороги навколо м. Берегово».

У рамках даної програми в області спільно з угорськими партнерами реалізується 6 проектів, серед яких — створення інформаційно-туристичних центрів у містах Берегово та Ужгород; розробка та впровадження транскордонної програми медикосоціальної реабілітації на базі Обласної дитячої клінічної лікарні; розробка комплексного українсько-угорського підходу до спільних

ях; проведення соціально-орієнтованої діяльності, спрямованої на забезпечення прав та інтересів найуразливіших верств населення; створення бази даних з метою розповсюдження різноманітної інформації про регіон; формування сприятливого бізнес-середовища через розширення мережі спеціалізованих інституцій.

Єврорегіон «Нижній Дунай» створений 14 серпня 1998 р. (рис. 6.11), до його складу входять Одеська область (Україна), повіти Галац, Тульча, Бреїла, (Румунія), райони Кагул і Кантемир (Республіка Молдова).

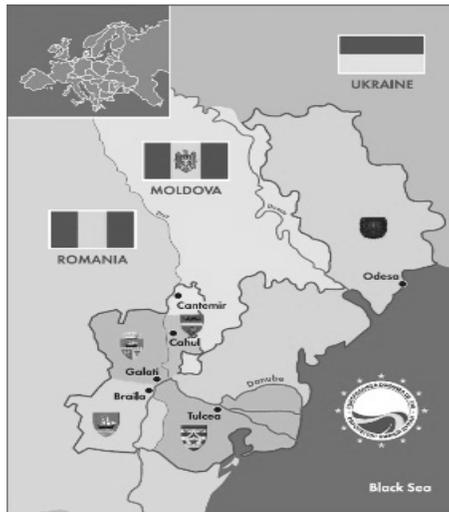

Рис. 6.11. Єврорегіон «Нижній Дунай»

Джерело: Офіційний сайт Єврорегіону «Нижній Дунай»

Створення Єврорегіону «Нижній Дунай» мало на меті вирішення таких завдань: досягнення гармонійного і збалансованого розвитку економіки; вирішення проблем у сфері охорони навколишнього середовища; забезпечення відповідного рівня зайнятості і соціального захисту населення; розвиток транспортної інфраструктури; формування єдиного культурного простору в Придунав'ї; попередження і ліквідації наслідків стихійних лих і техногенних катастроф.

22 вересня 2000 р. у румунському місті Ботошани підписано Угоду про утворення Єврорегіону «Верхній Прут» (рис. 6.12), а у зв'язку з територіально-адміністративними змінами 15 жовтня

2003 р. у Республіці Молдова членами Єврорегіону «Верхній Прут» стали Ботошанський повіт Румунії; Сучавський повіт Румунії; Чернівецька область України; Івано-Франківська область України; Єдинецький район Республіки Молдова; Фалештський район Республіки Молдова; Глоденський район Республіки Молдова; Окницький район Республіки Молдова; Ришканський район Республіки Молдова; Бричанський район Республіки Молдова.

Партнерами єврорегіону стали федеральна земля Карінтія (Австрія); округ Швабія (Німеччина); департамент Майєнн (Франція); воєводство Шльонськ (Республіка Польща); воєводство Лодзь (Республіка Польща).

Рис. 6.12. Єврорегіон «Верхній Прут»

Джерело: Офіційний сайт Єврорегіону «Верхній Прут»

Метою створення Єврорегіону «Верхній Прут» є розширення існуючих субрегіональних зв'язків і сприяння подальшому розвитку транскордонного співробітництва адміністративно-територіальних одиниць держав-засновників, окремих міст тощо, а також розбудова нових механізмів міждержавного співробітництва та безпечний сталий (самовідтворюючий) розвиток регіону в рамках інтеграції до сучасного загальноєвропейського процесу.

Серед основних завдань єврорегіону такі: розвиток і вдосконалення торгівельних і економічних відносин; розробка нових

проектів співробітництва; розвиток і спільне впровадження передових технологій; практична реалізація сучасних механізмів заходів загальноєвропейської безпеки; пошук нових моделей розвитку національних інфраструктур, в які були би включені енергетичні системи, транспортні та комунікаційні мережі; розробка спільної політики в галузі техногенно-екологічної безпеки; запобігання забрудненню басейнів Дунаю, Дністра та Чорного моря; попередження та ліквідація наслідків промислових аварій і стихійних лих; збільшення екологічно чистих виробництв; активізація та гармонізація діяльності у сферах науки, культури, освіти, спорту, розвитку національних меншин, молодіжної політики; модернізація системи охорони здоров'я населення; розвиток рекреаційної діяльності та туризму.

Єврорегіон «Чорне море» (The Black Sea Euroregion або BSER) влітку 2008 р. став ще одним єврорегіоном, в якому задіяно Одеську область. Після утворення у лютому 2006 р. у Венеції першого єврорегіону нового зразка (акцент на співробітництві в регіоні напівзакритого моря та поєднання регіонів держав-членів і нечленів Європейського Союзу) під назвою «Адріатика» у Конгресі місцевої та регіональної влади Ради Європи виникла ідея створення таких самих єврорегіонів навколо Балтійського та Чорного морів. 30 березня 2006 р. у місті Констанці за ініціативою Румунії відбулась Перша Міжнародна конференція з питань міжрегіонального співробітництва в басейні Чорного моря. У Заключній декларації всі учасники конференції (причорноморські країни, крім Росії, що відмовилась від участі у заході) звернулися до Конгресу місцевої й регіональної влади з проханням сприяти у створенні до кінця 2007 р. Єврорегіону «Чорне море» і закликали Комітет Міністрів Ради Європи підтримати цю ініціативу. Цілями єврорегіону у 2006 р. були проголошені, по-перше, співробітництво для захисту навколишнього середовища; по-друге проекти в галузі сільського господарства, туризму, транспорту, культурного обміну.

Друга подібна конференція під назвою «Чорноморський єврорегіон» відбулась 3 листопада 2006 р. у турецькому місті Самсун. І нарешті Третя Міжнародна конференція «Міжрегіональна співпраця в Чорноморському басейні» проходила 25–26 червня 2007 року в Одесі. Зокрема, Одеська декларація Чорноморського регіону, ухвалена 26 червня 2007 р., ставить мету об'єднати зусилля з метою узгодження до 31 грудня 2007 року проекту Статуту Чорноморського регіону.

18 березня 2008 р. відбулась зустріч представників Чорноморських країн і Ради Європи у Страсбурзі (Франція), присвячена розгляду проекту Статуту Єврорегіону «Чорне море», підготовленого Одеською міською радою і доопрацьованого експертами Ради Європи та представниками міста Констанца (Румунія). Було досягнуто домовленості у підписанні Статуту Єврорегіону «Чорне море» влітку цього ж року в болгарському місті Варна за участю адміністративних одиниць 9 країн: Болгарії, Вірменії, Греції, Грузії, Молдови, Російської Федерації, Румунії, Туреччини та України.

Слід також окремо наголосити, що більшість держав так званого *Ширшого Чорноморського регіону* представлені на рівні областей, провінцій, країв, автономних республік (серед них Болгарія, Грузія, Греція, Румунія, Російська Федерація та Україна), деякі на рівні міст (Туреччина).

Вірменія та Молдова досі не визначились зі складом учасників єврорегіону. Найчисленнішою за кількістю областей-учасниць є Україна (7 областей), від Туреччини в співробітництві братимуть участь 6 міст. Грузія та Румунія представлені лише однією адміністративною одиницею кожна.

Правова база співробітництва — це Статут Єврорегіону «Чорне море», який розроблений відповідно до Регламенту № 1082 щодо Європейських угруповань територіального співробітництва (ЄУТС).

Серед цілей єврорегіону визначені такі: захист спільних інтересів членів і підготовка спільної стратегії розвитку; обмін досвідом та ноу-хау; підготовка спільних програм і стратегій розвитку, а також реалізація дій, спрямованих на їхню імплементацію; розвиток соціальної та економічної діяльності, повага до навколишнього середовища.

Штаб-квартира єврорегіону розташована у м. Констанца (Румунія).

На сьогодні потенціал регіонального співробітництва України та ЄС задіяне недостатнім чином. Так, за участю українських областей єврорегіону («Карпатський», «Буг», «Верхній Прут» і «Нижній Дунай»), порівняно із іншими аналогічними структурами в ЄС, недостатньо використовують потенціал транскордонного співробітництва для нівелювання впливу периферійного розміщення на соціально-економічний розвиток прикордонних територій, підвищення конкурентоспроможності їх економік та покращення життєвого рівня мешканців. Крім того, єврорегіональні структури за участю областей України і досі не стали організа-

ційно-фінансовою платформою координації транскордонного співробітництва в системі регіонального менеджменту, як це притаманно країнам ЄС.

Ці проблеми проявляються у низці таких аспектів (Мікула, 2012).

1. Спостерігається низький рівень впливу євро регіонів на активізацію транскордонного співробітництва та соціально-економічний розвиток прикордонних регіонів порівняно із суміжними територіями сусідніх країн, що насамперед зумовлене різними організаційними підходами до формування євро регіональних структур.

Всі євро регіони на кордоні з ЄС за участю українських областей створені обласними органами влади, а громади, на території яких функціонує євро регіон, фактично залишаються осторонь від їх активної діяльності. Лише у Карпатському євро регіоні з 2007 р. працює Асоціація органів місцевого самоврядування «Євро регіон «Карпати» — Україна», членами якої є 63 організації і яка поставила роботу в євро регіоні на аналогічному до країн ЄС рівні.

2. Дотепер залишаються невизначеними місце та роль євро регіонів у системі регіонального менеджменту, що зумовлює високий рівень суб'єктивізму у прийнятті управлінських рішень про розв'язання спільних проблем транскордонних регіонів і запобігання поглибленню асиметрії розвитку у транскордонному просторі.

Проблемним питанням залишається невизначеність механізмів взаємодії та розподілу повноважень між інституціями держави та регіону, які взяли на себе зобов'язання з організаційної, фінансової та правової підтримки транскордонного співробітництва, що не відповідає сутності співробітництва і гальмує його.

3. Низький рівень використання потенціалу транскордонного співробітництва у прикордонному соціально-економічному розвитку і підвищення конкурентоспроможності регіонів.

4. Недоотримання фінансової підтримки з міжнародних фінансових структур, зокрема ЄС, зниження показників життєвого рівня мешканців українського прикордоння, порівняно із сусідніми територіями, що зумовлені низькою активністю громадянського суспільства у вирішенні власних проблем і проблем громади (українською стороною подається лише 10–30 % від кількості заявок, які подаються сусідніми країнами ЄС).

5. Підвищений рівень відпливу ресурсів у продуктивніше середовище зумовлює подальшу деградацію периферійних терито-

рій в Україні та знижує регіональну безпеку. Відсутність почуття безпеки щодо ведення бізнесу, з одного боку, і заохочувальна політика урядів сусідніх країн, зокрема, шляхом введення картки поляка, угорця, видачі паспорта румуна, шопінг — віз Словаччини та Польщі, спрощення вступу до вищих навчальних закладів, сприяння легальному працевлаштуванню — з другого боку, стимулює активне населення і молодь до транскордонної міграції.

6. Нерозвиненість механізмів транскордонної взаємодії суб'єктів господарювання, що зумовлює розвиток корупційних схем і кримінальних ситуацій. Основною функцією євро регіонів є інформування населення про правила життєдіяльності у транскордонному просторі.

Стратегічні орієнтири державної політики у напрямі підвищення ефективності організаційно-економічного забезпечення євро регіонального співробітництва України та ЄС мають бути спрямовані на визначення місця та посилення ролі євро регіонів у системі державного та регіонального управління; розвиток інституційного забезпечення транскордонного співробітництва; забезпечення державної підтримки діяльності євро регіонів; реалізацію заходів, спрямованих на підвищення регіональної безпеки у транскордонному просторі, зменшення впливу ресурсів.

Питання для самоконтролю

1. Поясніть сутність і теоретичну значущість формування і функціонування моделей регіонального розвитку.
2. Дайте порівняльну характеристику основним типам регіональних економічних систем і регіонів України.
3. Охарактеризуйте основні моделі регіонального розвитку України.
4. Чим обумовлена необхідність врахування основних принципів регіональної політики ЄС в Україні?
5. Назвіть основні засади реалізації моделей регіонального розвитку в Україні.
6. Назвіть основні напрями і механізми загальнодержавного регулювання регіонального розвитку України.
7. За якими напрямками, на вашу думку, впливає процес глобалізації на зближення моделей регіонального розвитку?
8. Назвіть основні критерії конвергенції моделей регіонального розвитку.

9. Як, на ваш погляд, впливає на процеси зближення моделей регіонального розвитку геополітичне та гео економічне положення України?

10. Простежте, як впливає на процеси конвергенції природно-ресурсний потенціал регіонів.

11. Проаналізуйте характер залежності між розподілом ВРП на особу та безробіттям.

12. Як, на ваш погляд, депопуляція населення України позначатиметься на зближенні рівнів регіонального розвитку?

13. Як може позначитися на процесах конвергенції науково-технічний потенціал України?

14. Простежте за відмінностями у забезпеченні шляхами сполучення України та країн ЄС. Як, на ваш погляд, вони позначатимуться на процесах конвергенції?

15. Назвіть основні напрями конвергенції моделей регіонального розвитку України та ЄС.

16. На вашу думку, якими джерелами фінансування — місцевими чи державними — повинна забезпечуватись реалізація стратегії саморозвитку регіону?

17. Охарактеризуйте основні напрями конвергенції моделей регіонального розвитку України та ЄС. Обґрунтуйте, на вашу думку, найпріоритетніші напрями для економіки України.

18. Як ви вважаєте, чи може міжрегіональне співробітництво між Україною та ЄС активізувати інноваційну діяльність в Україні? Обґрунтуйте свою думку.

19. Чи вважаєте ви, що активізація транскордонного співробітництва з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Білоруссю та Російською Федерацією сприятиме підвищенню внутрішньої та зовнішньої конкурентоспроможності регіонів і посилить механізми конвергенції?

20. На вашу думку, розвиток перспективних кластерів в Україні повинен спрямовуватись на традиційні галузі — легку, харчову промисловість, металургію? На які сфери економічної діяльності спирається розвиток кластерів у країнах Європейського Союзу? Наведіть приклади.

21. Що таке єврорегіони?

22. Які основні особливості діяльності єврорегіонів та їх риси на сучасному етапі?

23. За якими напрямиами спеціалізуються єврорегіони України

24. Проаналізуйте основні проблеми України у діяльності єврорегіонів.

Тести

1. Виберіть неправильне визначення.

Гармонійний соціально-економічний розвиток регіональної системи включає:

- а) забезпечення стабільності економічної системи;
- б) поліпшення якості життя населення;
- в) збільшення територіальної концентрації промисловості;
- г) збереження і розвиток ландшафтного, культурного і природного надбання;
- д) міжрегіональну та глобальну інтеграцію у всіх сферах діяльності.

2. Виберіть правильне визначення.

На адміністративно-територіальних засадах базуються такі регіональні соціально-економічні системи:

- а) економічні райони України;
- б) індустріальні системи;
- в) міські системи;
- г) центральні системи;
- д) периферійні системи.

3. Виберіть неправильне твердження.

Серед принципів регіональної політики ЄС найбільше значення для України мають:

- а) компліментарність;
- б) субсидіарність;
- в) запровадження стратегічного планування, прогнозування і проектування регіонального розвитку України;
- г) визначення для кожного регіону найгостріших проблем;
- д) партнерство національної, регіональної і місцевої влади.

4. Виберіть неправильне твердження.

Критеріями конвергенції є умови, виконання яких дає державам ЄС право приєднатися до третього етапу Економічного та монетарного Союзу:

- а) відношення державного дефіциту до валового внутрішнього продукту не повинно перевищувати 3 %;
- б) відношення державного боргу до валового внутрішнього продукту не повинно перевищувати 60 %;
- в) стабільність цін і сталість середніх темпів інфляції протягом одного року до проведення оцінювання; при цьому показник

росту інфляції не може більш ніж на 1,5 % перевищувати відповідні показники трьох найкращих (з позицій цінової стабільності) країн – членів ЄС;

г) довгострокова номінальна відсоткова ставка не повинна перевищувати більш, ніж на 10 % відповідні показники трьох найкращих (з позицій цінової стабільності) країн – членів ЄС;

д) протягом щонайменше двох років і без значного напруження з боку відповідної країни нормальне відхилення величини обмінного курсу не повинно виходити за граничні значення, передбачені механізмом обмінного курсу країн – членів ЄС.

5. Виберіть неправильне твердження.

Глобалізація — об'єктивний процес, який супроводжується:

- а) злиттям компаній усередині країни;
- б) посилення ролі ТНК;
- в) зростаюче розшарування по доходах як окремих країн, так і окремих регіонів;
- г) впливом небагатьох національних валют на економічні системи;
- д) зміцненням національної належності продукції.

6. Виберіть правильне твердження.

Проблема державної безпеки постає перед країною у разі імпорту з однієї країни необхідного для розвитку економіки ресурсу від загального обсягу:

- а) менше 15 %;
- б) 15–20 %;
- в) 25–30 %;
- г) 30–35 %;
- д) понад 40 %.

7. Виберіть правильну відповідь.

Станом на 2010 р. позитивний коефіцієнт природного приросту населення України характерний для її регіонів:

- а) Донецька, Луганська, Харківська обл.;
- б) Київська, Сумська, Черкаська обл.;
- в) Вінницька, Полтавська, Чернігівська обл.;
- г) Автономна Республіка Крим, Київська, Львівська обл.;
- д) Волинська, Закарпатська, Рівненська обл.

8. Виберіть неправильне твердження.

Ефективність кластерної моделі територіальної організації виробництва досягається за рахунок:

- а) зменшення конкурентоспроможності;
- б) іноваційності;
- в) поєднання кооперації з конкурентністю;
- г) обміну інформацією та технологіями;
- д) мінімізації витрат на впровадження інновацій.

9. До напряму конвергенції моделей регіонального розвитку України та ЄС належать:

- а) підтримка депресивних регіонів;
- б) залучення закордонних інвестицій;
- в) формування регіональних кластерів;
- г) адміністративно-територіальне реформування;
- д) дотаційне фінансування регіонів.

10. До пріоритетів міжрегіонального співробітництва в Україні належать:

- а) підтримка розвитку оборонного виробництва;
- б) зменшення державного боргу;
- в) подолання дефіциту місцевих бюджетів;
- г) підтримка розвитку літакобудування;
- д) формування технологічних парків.

11. Виберіть неправильне твердження.

Транскордонна конвергенція України та ЄС охоплює такі країни:

- А. Чехію;
- Б. Румунію;
- В. Молдову;
- Г. Словаччину;
- Д. Білорусь.

12. Лідером кластеризації у сфері високих технологій в Україні є:

- А. Київська область;
- Б. Харківська область;
- В. Закарпатська область;
- Г. Львівська область;
- Д. Тернопільська область.

13. Прикордонні території яких країн входять у єврорегіон «Чорне море»:

- а) Албанії, Болгарії та Румунії;
- б) Грузії, Молдови, Російської Федерації, Румунії та Туреччини;
- в) України, Румунії, Туреччини, Грузії;
- г) України, Румунії та Болгарії;
- д) Болгарії, Вірменії, Греції, Грузії, Молдови, Російської Федерації, Румунії, Туреччини та України.

14. Міжрегіональні транскордонні асоціації формують за таким підходом щодо їх функціонування:

- а) режимним;
- б) адміністративним;
- в) територіальним;
- г) соціально-економічним;
- д) політичним.

15. Україна, Польща і Білорусь утворюють такий єврорегіон:

- а) Карпатський;
- б) Буг;
- в) Нижній Дунай;
- г) Верхній Прут;
- д) Дніпро.

16. Першим єврорегіоном в Україні став:

- а) Карпатський;
- б) Буг;
- в) Нижній Дунай;
- г) Верхній Прут;
- д) Дніпро.

17. У скількох єврорегіонах Україна бере участь разом з ЄС:

- а) 4;
- б) 5;
- в) 8;
- г) 10;
- д) 12.

18. Агенції регіонального розвитку (АРР) в країнах ЄС не виконують такі функції:

- а) є провідниками стратегії соціально-економічного розвитку;
- б) ефективно співпрацюють з місцевою і центральною владами;
- б) позбавлені владних повноважень;
- в) мають владні повноваження;
- г) реалізують наявний потенціал регіону.

19. До проблем використання потенціалу регіонального співробітництва України та ЄС належать:

- а) єврорегіони є організаційно-фінансовою платформою координації транскордонного співробітництва;
- б) активно використовують потенціал транскордонного співробітництва;
- в) визначено місце та роль єврорегіонів у системі регіонального менеджменту;
- г) невизначеним є механізм взаємодії та розподілу повноважень між інституціями держави та регіону.

20. Одним із засновників Єврорегіону «Буг» є:

- а) Бричанський район Республіки Молдова;
- б) Сучавський повіт Румунії;
- в) Підкарпатське воєводство;
- г) Брестська область Республіки Білорусь;
- д) Чернівецька область України

Провокативна ситуація

Н. П. Москалюк

• Органи державної влади стоять на перешкоді формування кластерних регіональних угруповань, започаткованих бізнесом, не дозволяють їм розвиватися. Обґрунтуйте чи існує довіра між державою та бізнесом в Україні та ЄС.

Кейс 6.1

МАЙБУТНЄ ДЕПРЕСИВНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Україна вийшла зі складу Радянського Союзу з великими диспропорціями у розвитку економіки, надмірною концентрацією виробництва на невеликих територіях (Донецький, Придніпровський райони). На територію України припадало тільки 2,6 %

площі СРСР, однак на ній було сконцентровано майже 45 % виробництва чорних металів і майже чверть атомних блоків. Усе це супроводжувалося вкрай застарілими технологічними виробничими процесами, вузькою спеціалізацією регіонів та астрономічним обсягом економічних збитків, завданих аварією на Чорнобильській АЕС. Були зруйновані старі економічні зв'язки, що забезпечували функціонування єдиної економіки не тільки через зміну її кордонів, а ще й через те, що понад дві третини галузей, зокрема машинобудівного комплексу, були орієнтовані на військово-промисловий комплекс. Невиправдано низький рівень розвитку галузей соціального комплексу поставив Україну у повну залежність від імпорту товарів народного споживання, з одного боку, і став однією з причин масового безробіття — з другого. Безробіття обумовило еміграцію і насамперед інтелектуального, добре освіченого прошарку населення. З'явилась гостра необхідність налагодити власне виробництво.

Г. Грандберг (2004) підкреслює, що «перехід від адміністративно-планової до ринкової економіки у будь-якій країні, що вибирає такий шлях, завжди призводив до соціально-економічних потрясінь різної тривалості». Не вдалося оминати їх і Україні.

Насамперед це торкнулося регіонів з високою концентрацією виробництв, що стали нерентабельними при переході від планових до ринкових умов, бо раптово втратили попит на свою продукцію. Сюди потрапили регіони і з високою концентрацією об'єктів військово-промислового комплексу, інвестиційних підприємств, які втратили державні замовлення, чи регіони з виробництвом товарів народного споживання, що не витримали конкуренції в силу невисокої якості на вільному ринку.

Таблиця 1

ВАЛОВИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ПРОДУКТ У РОЗРАХУНКУ В ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ НА ДУШУ НАСЕЛЕННЯ У 2010 р., у тис. грн на одну особу

10,1–15,0	15,1–20,0	20,1–25,0	25,1–30,0	Понад 30,1
Закарпатська Хмельницька Рівненська Волинська Вінницька Херсонська Житомирська вано-Франківська	Кіровоградська Сумська Львівська Автономна Республіка Черкаська Луганська	Миколаївська м. Севастополь Дніпропетровська Дніпропетровська Крим Харківська	Сіверська Донецька Львівська Львівська	Дніпропетровська м. Київ

Обсяг валового регіонального продукту у розрахунку на особу населення в м. Києві у 2010 р. у 5,7 разу перевищував аналогічний показник у Закарпатській обл. 14 областей України, маючи ВРП у розрахунку на особу населення менше як 20 тис. грн на рік, потрапляють до групи депресивних, що мають об'єктивно обмежені можливості для саморегулювання і саморозвитку у ринковому середовищі.

Тільки м. Київ у нових економічних умовах зумів скористатися з перевагами переходу до нових економічних умов за рахунок, насамперед, фінансової діяльності.

Депресивним регіонам у першу чергу характерне безробіття: у 2011 р. в Україні безробітних нараховувалося 1732,7 тис. чол., тобто 7,9 % до економічно активного населення у віці 15–70 років.

Таблиця 2

**БЕЗРОБІТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ
(ЗА МЕТОДОЛОГІЄЮ МОП) ЗА РЕГІОНАМИ (У ВІДСОТКАХ
ДО ЕКОНОМІЧНО АКТИВНОГО НАСЕЛЕННЯ У ВІЦІ 15–70 РОКІВ)**

5,1–7,0	7,1–9,0	9,1–11,0
м. Київ Автономна Республіка Крим м. Севастополь Дніпропетровська обл. Київська обл. Луганська обл. Одеська обл.	Волинська обл. Донецька обл. Запорізька обл. Івано-Франківська обл. Кіровоградська обл. Львівська обл. Миколаївська обл. Хмельницька обл. Чернівецька обл.	Вінницька обл. Житомирська обл. Закарпатська обл. Полтавська обл. Рівненська обл. Сумська обл. Тернопільська обл. Херсонська обл. Черкаська обл. Чернігівська обл.

Одним із чинників низьких показників ВВП і ВРП в Україні є збереження традиційної соціально-економічної моделі розвитку, моделі централізованого планування і кон'юнктурного вкладення державних ресурсів у слабку економіку і соціальну сферу регіонів.

Одним із найважливіших чинників, який впливає на зближення розвитку регіонів, є *демографічні процеси*. Процес розбудови самостійної держави Україна збігся у часі з невпинною депопуляцією населення. При цьому відбувається не тільки зменшення народжуваності, але і зростання смертності населення.

Середня тривалість життя населення України протягом 2000-х років помітно збільшилася: у 2009–2010 рр. становила 70,4 років

(65,3 років — для чоловіків і 75,5 років — для жінок), тоді як у середині 1990-х — 66–67 років. Для порівняння — розвинутих країнах середня тривалість життя становила 76 років, у США — 78, в Японії — 82 роки.

Таблиця 3

**ЗАГАЛЬНІ КОЕФІЦІЄНТИ ПРИРОДНОГО ПРИРОСТУ НАСЕЛЕННЯ
ЗА РЕГІОНАМИ У 2010 р. (на 1000 осіб населення)**

До +3,0	Від 0,1 до — 5,0	Від — 5,1 до — 10,0	Від — 10,1 до — 15,0
Волинська Закарпатська Рівненська	Автономна Республіка Крим Івано-Франківська Київська Львівська Миколаївська Одеська Тернопільська Херсонська Хмельницька Чернівецька	Вінницька Дніпропетровська Донецька Житомирська Запорізька Кіровоградська Луганська Полтавська Сумська Харківська Черкаська	Чернігівська

- Проаналізуйте чинники впливу конвергенції на розвиток депресивних регіонів в Україні.
- Обґрунтуйте стратегію подальшого розвитку депресивних регіонів в Україні.
- Чи можуть депресивні регіони України скористатися перевагами моделі саморозвитку регіонів чи варто покладатися лише на допомогу Європейського Союзу та можливостями його регіональної політики?
- Яким чином, на вашу думку, необхідно залучати фінансові ресурси для конвергенції депресивних регіонів із регіонами сталого розвитку. Чи потрібна дотаційна підтримка уряду країни для вирішення проблеми майбутнього розвитку депресивних регіонів, створення нових робочих місць?
- Чи можуть депресивні регіони України використати переваги територіально-просторового планування регіонів для забезпечення економічного розвитку цих територій? Обґрунтуйте можливість використання інструментів і механізмів Європейської регіональної політики.

С. І. Ткаленко

КАРПАТСЬКИЙ ЄВРОРЕГІОН: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Основним інструментом багатостороннього міжрегіонального співробітництва є єврорегіон — Асоціація транскордонної міжрегіональної співпраці, яка покликана сприяти вирішенню спільних проблем, що визначені його учасниками. Одним з перших єврорегіонів України став «Карпатський», який був створений 14 лютого 1993 р. у м. Дебрецені (Угорщина) органами влади та місцевого самоврядування прикордонних областей Польщі, Словаччини, Угорщини і України. З 1997 року до складу Карпатського єврорегіону також увійшли прикордонні регіони Румунії. На сьогодні територія єврорегіону становить 162 тис. км², з населенням майже 16 млн мешканців.

Специфіка Карпатського єврорегіону полягає у кількох факторах.

1. Це перша транскордонна організація, створена на терені країн колишнього соціалістичного табору, прикордонні регіони яких, не дивлячись на їх географічне розташування та фрагментарні зв'язки здебільшого культурного характеру, були дещо ізольованими один від одного. З початку свого створення єврорегіон був покликаний активізувати транскордонну співпрацю між регіонами — учасниками в різних сферах.

2. Всі регіони, які є учасниками Карпатського єврорегіону, мають спільне історичне минуле і пов'язані між собою тісними культурними, геополітичними, економічними зв'язками, оскільки в певний період часу належали до складу однієї країни (з другої половини XVIII ст. — австрійська монархія, з 1867 р. — Австро-Угорщина).

3. Регіони — учасники Карпатського єврорегіону володіють різним потенціалом і досягли різного рівня економічного розвитку. Так, регіони Угорщини і Польщі є розвиненішими в економічному плані, ніж регіони Румунії та України.

4. Всі учасники Карпатського єврорегіону є депресивними територіями у власних країнах за рівнем економічного і соціального розвитку. Такий факт сприяє об'єднанню їх зусиль у вирішенні нагальних проблем.

5. Регіони — учасники Карпатського єврорегіону належать до сусідніх фізико-географічних областей — Карпатських гір і долини ріки Тиса.

Карпатський єврорегіон, використовуючи унікальні політичні, адміністративні, економічні, наукові зв'язки, в змозі сприяти ви-

рішенню однієї із найболючіших проблем прикордоння — вільного перетину кордону громадянами сусідніх держав.

Інституційний потенціал розвитку Карпатського євро регіону насамперед пов'язують з ініціативами транскордонного співробітництва, можливостями реалізації транскордонних проектів (спільно з країнами ЄС). Саме на цьому підґрунті фахівці вбачають можливість використання Євро регіону «Карпати» як регіональної платформи євроінтеграції України.

Висновки

Україна бере участь у створенні євро регіонів з 1993 р. На 2014 р. Україна бере участь у десяти євро регіонів — Буг, Верхній Прут, Дніпро, Карпатський, Нижній Дунай, Слобожанщина, Донбас, Ярославна, Дністер та Асоціації «Чорноморський євро регіон», з них п'ять євро регіонів створені з країнами ЄС. Оцінюючи результативність функціонування євро регіонів за участю української сторони та враховуючи позитивний вплив на стимулювання регіонального розвитку в Україні, визначається певна спеціалізація за напрямками в межах кожного євро регіону. Крім того, євро регіональні структури за участю областей України мають ряд проблем, які слід терміново вирішувати.

Питання для обговорення

1. Які проекти співпраці і в який галузях ви можете запропонувати для підвищення місцевого соціально-економічного розвитку?
2. Запропонуйте стратегічні орієнтири планування місцевого економічного розвитку?
3. Які міжнародні ініціативи позитивно впливають на зміцнення інституційного потенціалу Карпатського євро регіону?
4. Назвіть сучасні проблеми Карпатського Євро регіону на сьогодні, і які шляхи ви бачите для їх подолання?
5. Які інструменти регіональної політики ЄС можуть бути застосовані для активізації співробітництва в рамках даного євро регіону?

Джерело: <http://www.alenpanov.org.ua/page/14.html> // сайт Алена Панова; Аналітичний документ «Карпатський Горизонт 2013»; Біла С.О., Романова В.В. Карпатський євро регіон як чинник європейської інтеграції України // Стратегічні пріоритети. — 2013. — № 3 (28). — С. 78–88.

Ділова гра

Вибір стратегічних напрямів розвитку українсько-польського транскордонного регіону

Н. П. Москалюк, Н. А. Мікула

Ділова гра належить до сучасних інтерактивних методів навчання, які використовуються у вищих навчальних закладах Європейського Союзу, що дає можливість активізувати навчальний процес, закріпити здобуті знання з даної проблематики та отримати комунікативні і управлінські компетенції.

Метою проведення ділової гри є набуття навичок ділового спілкування та виявлення переваг від розвитку транскордонного українсько-польського співробітництва, спрямованого на забезпечення регіональної конвергенції. Під час її проведення студенти отримують відповідні ролі й обґрунтовують власні управлінські рішення про можливості використання в економіках України та Польщі спільних проектів, які дозволять вирівнювати диспропорцій між регіонами та країнами і підтримують розвиток слабо-розвинутих регіонів.

На думку авторів, найефективнішим методом роботи є проведення ділової гри в два етапи.

На першому етапі пропонується робота в 9 малих групах за такими напрямами:

- воєвода м. Люблін і Люблінського воєводства та його заступники з питань економічного розвитку;
- воєвода м. Жешув і Підкарпатського воєводства та його заступники з питань економічного розвитку;
- голова Волинської обласної державної адміністрації та начальник управління економіки та міжнародних зв'язків облдержадміністрації;
- голова Львівської обласної державної адміністрації та начальник управління економіки, інвестицій і міжнародних зв'язків облдержадміністрації;
- голова Великоберезнянської районної державної адміністрації Закарпатської області та начальник управління економіки та міжнародних зв'язків облдержадміністрації;
- представники Європейського Союзу з питань регіональної політики;
- наукові експерти та консультанти з питань розвитку транскордонних регіонів;

- начальники департаментів Міністерства економічного розвитку та торгівлі України;
- начальники департаментів Міністерства регіонального розвитку Польщі.

Проблемні питання, які потребують обговорення та презентації висновків:

- проаналізувати показники соціально-економічного розвитку області, воєводства;
- оцінити наявний потенціал області, воєводства та ефективність його використання;
- оцінити переваги та виявити основні економічні, соціальні, фінансові проблеми розвитку області, воєводства;
- виділити можливі вигоди від реалізації Європейської регіональної політики;
- обґрунтувати та запропонувати спільні проекти, які можуть забезпечити поступове зближення параметрів суміжних прикордонних регіонів України та Польщі, підвищить конкурентоспроможність, що приведе до транскордонної конвергенції 4 регіонів: Люблінського воєводства, Підкарпатського воєводства, Волинської та Львівської областей.

Другий етап — ведення переговорів і підписання договорів — спрямований на визначення напрямів реалізації спільних проєктів. Цей етап рекомендується провести у вигляді завдання круглого столу, результатом якого має стати досягнення спільних домовленостей між країнами та регіонами, що сприятиме зменшенню диспропорцій (асиметричності) соціально-економічного розвитку в транскордонному просторі між Україною та Польщею.

Перелік використаних джерел

Knill Christoph. Introduction: Cross-national policy convergence: concepts, approaches and explanatory factors // Journal of European Public Policy. — Vol. 12,5, 2005. — 775–796 p.

D. Doherty (1992)

EU: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: ec.europa.eu

Eurostat regional yearbook 2015

Enright, M. The Geographic Scope of Competitive Advantage. VUGS — congress, Stuckin the Region, changing scales for regional identity: Utrecht.

Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap/Vereniging van Utrechtse Geografie Studenten VUGS, 1993.

Koncepcja Przemysłowego Zagospodarowania Kraju 2030, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2011

Holzinger K., Knill C. Causes and conditions of cross — national policy convergence // Journal of European Public Policy. — Vol. 12:5, 2005. — 775-796 p.

Lazzarini Sergio G., Pedro C. 2001/ Government versus Self — regulation of Derivative Markets: examining the US and Brazilian Experience// Journal of Economics and Business, №53, 185 — 207.

NISS (2013) Електронний ресурс. Режим доступу <http://old.niss.gov.ua/Monitor/juni08/05.htm>

Operational Programme ‘Lubelskie’ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/country/prordn/details_new.cfm?gv_PAY=PL&gv_reg=1507&gv_PGM=1208&LAN=7&gv_PER=2&gv_defL=7

Operational Programme ‘Podkarpackie’ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/country/prordn/details_new.cfm?LAN=7&gv_PAY=PL&gv_reg=ALL&gv_PGM=1213&gv_PER=2&gv_defL=7#tab

Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC) [Internet resource]. — Available from: [http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/gect/ce_1082\(2006\)_en.pdf](http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/gect/ce_1082(2006)_en.pdf).

Storper M., Walker R. The Capitalist Imperative by/ Key Te[t in Human Geography? 1 td/ London? Sage; 2008/ — P. 142—152.

The Global competitiveness Report 2010—2011: World Economic Forum/ ed. Klaus Schwab. — Geneva, Switzerland: SRO — Kundig, 2010.

Drezner W. Globalization and policy convergence [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.danieldrezner.com/research/policy-convergence.pdf>

Winiarski B., 1976, polityka regionalna, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne.

Асоціація органів місцевого самоврядування Харківської області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://association.kharkov.ua/>

Бакланов П.Я. Территориальные структуры хозяйства в региональном управлении./ П.Я.Бакланов; [отв. ред. П. А. Минакир]. — М.: Наука, 2007. — 239 с.

Біла С.О. (2013). Карпатський євро регіон як чинник європейської інтеграції України. Стратегічні пріоритети. — 2013 — №3 (28). — С. 78—88.

Брикова І.В. Конкурентоспроможні кластери як основа формування регіональних інноваційних систем країнсвіту // Регіональний розвиток України: Проблеми та перспективи. Збірник наукових праць. Ч. 2. — К: КНЕУ, 2011.

Бусыгина И.М. Настоящее и будущее «Европы регионов» (проблемы европейского регионализма) // *Мировая экономика и международные отношения.* — 2005. — № 9. — С. 78—86.

Гесць В. Кластери і мережеві структури в економіці — тема досить цікава, але на сьогодніще до кінця не вивчена // *Економіст.* — 2008. — № 10.

Гоблик (2013).

Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: учебник для вузов. — 4-е изд. — М.: Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2004. — 495 с.

Гринецька С.М. Креативний розвиток України — саморозвиток її регіонів // *Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи: зб. наук. пр. Ч. 2.* — К: КНЕУ, 2011.

Державна статистика (2012). Таблиця: 030201. Середньомісячна номінальна зарплата найманих працівників в економіці [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2006p/dialog/varval.asp?ma=030201&path=../Database/Regiostat/03/02/&lang=1>

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Затверджено Постановою КМУ від 6.08.2014 № 385.

Державне управління регіональним розвитком України: монографія / [за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліло]. — К.: НІСД, 2010. — 288 с.

Державне управління регіонального розвитку України: монографія / [заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліна]. — К.: НІСД, 2010. — 288 с.

Кіш Сва. Регіональна політика Європейського Союзу: стратегічні імперативи для України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ji.lviv.ua/n23texts/kish.htm.

Закон України «Про засади державної регіональної політики».

Закон України (2004) «Про транскордонне співробітництво» від 24 червня, № 45. — ст. 499.

Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського контенту ; [наук. ред. В. І. Олещенко]. — К., 2007. — 39 с.

Китинг М. Новый регионализм в Западной Европе / Китинг М. ; [пер. с англ.]. — М.: Логос, 2003.

Конвергенція регіонів у транскордонному просторі / [Н.А. Мікула, Є.Е. Матвеев, В.В. Толкованов та ін.; відп. редактор д.е.н., проф. Н.А. Мікула]. — Львів: Інститут регіональних досліджень НАНУ, Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президенті України, 2012. — 368 с.

Мікула Н.А. (2012). Аналітична записка «Щодо підвищення ефективності організаційно-економічного забезпечення єврорегіонального співробітництва України та ЄС» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1229/>

Мікула Н.А. (2003). Єврорегіон: досвід та перспективи. — Львів: ІРД НАН України. — 222 с.

Мікула Н.А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія. — Львів: ІРД НАН України, 2003. — 395 с.

Мікула Н.А. (2014). Транскордонне співробітництво України в контексті євроінтеграції: монографія / Н. А. Мікула, В. В. Засадко. — К.: НІСД, 2014. — 316 с.

Новікова А.М. Україна в системі міжнародних транспортних коридорів / Новікова А.М. — К.: Стилос, 2004.

Єврорегион «Нижній Дунай» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ved.odessa.gov.ua/ru/transgranichnoe_sotrudnichestvo/evro-region_nizhnij_dunaj/. — (Офіційний сайт).

Карпатський Єврорегион [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://euroregionkarpaty.com.ua/>. — (Офіційний сайт).

Єврорегион «Буг» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.euroregionbug.com.ua/. — (Офіційний сайт).

Підвищення конкурентоспроможності економіки областей Заходу і Півдня України на основі формування нових виробничих систем (кластерів). (Підсумки соціально-економічних досліджень) / [під заг. ред. С.І. Соколенка]. — К., 2005. — 238 с.

Регіональна економіка: тексти лекцій / [за заг. ред. М. І. Фащевського, О. В. Ольшанської]. — К.: КНЕУ, 2009.

Регіонально-просторові економічні системи України: методологія і сучасна практика формування: монографія / [Л. Г. Чернюк, М. І. Фащевський, Т. В. Пепа та ін.]; РВПС України НАН України; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. — К.: Черкаси: ЧДТУ, 2011. — 423 с. та ін.] —

Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підручник / [С. І. Дорогунцов, Т. А. Заяць, Ю. І. Пітюренко. — К.: КНЕУ, 2005.

Статистичний щорічник України за 2011 р. — К.: Державна служба статистики України, 2012.

Статистичний щорічник України за 2013 рік. — К.: Державна служба статистики України, 2014.

Сторонянська І. Міжрегіональні інтеграційні процеси в Україні: тенденції та перспективи розвитку / Ірина Сторонянська. — Львів: ІРД НАН України, 2009. — 392 с.

Фащевський М.І. Аналіз моделей регіонального розвитку України: теорія та проблеми функціонування / Фащевський М.І., Білоконь І.В. // Вчені записки: зб. наук. праць. — 2013. — № 15. — К.: КНЕУ, 2013. — С. 114-120.

Хом'юк К. (2000). Єврорегион «Буг» як модель розвитку прикордонного співробітництва: здобутки, проблеми та перспективи // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів / [за ред. С. Максименка, І. Студеннікова]. — К. — С. 72.

Черпак А.Є. Інституціональні фактори розвитку глобальної конкурентоспроможності економіки України / Черпак А.Є. // Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи. Ч. 2. — К.: КНЕУ, 2011.

Чужиков В.І. Регіональна політика та стратегія Європейського регіону / Чужиков В.І. // Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія. — К.: Знання України, 2005. — 498 с.

Чужиков В.І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: монографія / Чужиков В.І. — К.: КНЕУ, 2008. — 272 с.

Чумаченко Н.Г. (1995) Очерки по экономике региона / Чумаченко Н.Г. — К.: Наукова думка. — С. 221.

Яковлев М.В. Інституційний ізоморфізм і гармонізація регіонального економіко-політичного простору [Електронний ресурс] / Яковлев М.В., Валинкін О.О. — Режим доступу: http://www.confcontact.com/2008/dec/4_yakovlev.htm

Висновки

Розглядаючи моделі регіонального розвитку, виходимо із сутності регіону як територіальної суспільної системи з урахуванням різних підходів до його типології. Об'єктами державної регіональної політики України є регіони різних типів, а саме — автономна республіка, області, міста Київ і Севастополь, міста обласного та районного значення, райони, селища та сільські населені пункти.

Специфічне поєднання економічних і соціальних елементів вертикальної і горизонтальної взаємозв'язаності у кожному регіоні обумовлює значну кількість моделей регіонального розвитку України.

Для кожного типу регіонів у зв'язку з особливостями їх структури і функцій характерна специфічна модель розвитку: патерналістська, державно-партнерська, адміністративно-територіальна, самоврядно-декларативна, корпоративно-функціональна, інтеграційна, транскордонна, кластерна тощо

Моделі є відкритими, динамічними системами організації господарства, які функціонують в умовах впливів глобальних, національних і регіональних чинників, і тому вони можуть змінюватися, доповнюватися, оптимізуючись стосовно конкретної ситуації.

З економічної точки зору на сучасному етапі розвитку економічної теорії конвергенція використовується для позначення зближення різних економічних систем, подолання розбіжностей між ними, зумовлене спільністю соціально-економічних проблем і наявністю об'єктивних закономірностей розвитку за збереження

їх національних особливостей. Метою конвергенції при цьому є вирівнювання диспропорцій між регіонами та країнами, підтримка слаборозвинутих регіонів.

Виходячи з визначення та основної мети конвергенції — вирівнювання диспропорцій між регіонами та країнами і, що дуже важливо, підтримка слаборозвинутих регіонів — можна стверджувати про щільний зв'язок між процесом конвергенції регіонів і підвищенням їх конкурентоспроможності.

Теоретичні напрацювання щодо конвергенції і механізмів конкурентоспроможності сприяють виділенню чинників зближення моделей регіонального розвитку України.

Основним показником, який вказує на різницю у рівнях соціально-економічного розвитку, є ВВП і ВРП, у тому числі ВВП, ВРП на одну особу.

Важливим чинником конвергенції регіонів України щодо тривалості в часі і масштабності в просторі є глобалізація, яка вносить великі зміни не лише у світову економіку, але й у розвиток країн і окремих регіонів.

Особливе місце серед чинників зближення моделей регіонального розвитку посідають природно-ресурсний потенціал регіонів, їх ринкова трансформація, демографічні чинники, рівень освіти населення та розвиток науки, наявність стійких міжнародних економічних зв'язків, належне функціонування транспортної системи, міжрегіональне, міжтериторіальне та транскордонне співробітництво.

До факторів впливу на транскордонну конвергенцію в загальному можна віднести: 1) рівень інтенсивності зв'язків суб'єктів і учасників ТКС; 2) умовне подвійне громадянство (карта поляка, угорця, румуна); 3) спільне історичне минуле; 4) державні регіональні політики; 5) наявність спільних стратегій і програм; 6) бар'єрну функцію кордону; 7) частоту зміни територіальної влади і її спадковість; 8) відмінності правового середовища ТКС; 9) рівень розвитку інфраструктури ТКС; 10) креативність людей; 11) етнічно-культурні чинники; 12) зовнішню фінансову допомогу; 13) рівень поінформованості; 14) суб'єктивні чинники; 15) зовнішні впливи; 16) рівень соціально-економічного та екологічного розвитку регіонів; 17) стратегії розвитку держав тощо.

Статистичний аналіз транскордонної конвергенції регіонів проводиться шляхом визначення σ -конвергенції та β -конвергенції валового регіонального продукту та середньої заробітної плати.

Аналіз σ -конвергенції передбачає дослідження динаміки середнього відхилення рівня розвитку регіонів від середнього рівня в межах певної групи. Враховуючи доволі значні темпи розвитку протягом спостережуваного терміну, диспропорції доцільно визначати не лише в абсолютному вираженні через розрахунок середньоквадратичного відхилення, але й у відносному через визначення коефіцієнта варіації.

Зближення моделей економічного розвитку регіонів України та ЄС здійснюється за такими напрямками: визначення стратегії саморозвитку регіонів, створення кластерів, підвищення конкурентоспроможності транскордонних регіонів, проведення структурної перебудови економіки регіонів, фінансування інноваційних досліджень, забезпечення освітянських послуг.

Пріоритетом розвитку регіонів є формування кластерів. Кластери активізують інвестиційно-інноваційний розвиток країни та її регіонів. Ключовими перевагами кластерів є зміцнення співробітництва між бізнесом, наукою та державою, зростання ефективності роботи компаній та активізація їх інноваційної діяльності, підвищення інвестиційної привабливості регіонів, стимулювання розвитку бізнесу, формування замкнутого виробничого циклу у межах регіону/країни.

Створення транскордонних кластерів — перспективний напрям для економіки України. Кластери в Україні в переважній більшості формуються в традиційних галузях промисловості, таких як легка, сільськогосподарська, металургійна, будівельна. На противагу Україні в європейських країнах пріоритети кластерів визначаються високотехнологічними інноваційними сферами, такими як біофармацевтика, електроніка, машинобудування.

Одним із дієвих механізмів формування нової регіональної політики є міжрегіональне співробітництво, яке вирішує три завдання:

- по-перше, забезпечує реінтеграцію та консолідацію країни;
- по-друге, забезпечує інфраструктурну цілісність країни;
- по-третє, забезпечує капіталізацію та оптимізацію використання ресурсів.

Міжрегіональне співробітництво реалізується у різних формах з участю та без участі органів влади та самоврядування та в різних сферах: економічній, торговельній, науково-технічній, культурній.

Регіональний розвиток в Україні забезпечується та регулюється державними інституціями, такими як Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР) та Агенція регіонального розвитку (АРР).

Важливе значення для реалізації політики конвергенції є функціонування міжнародних утворень, зокрема у транскордонному просторі.

Єврорегіональне співробітництво визначається як співробітництво єврорегіонів, тобто єврорегіон виступає як суб'єкт співпраці чи співробітництво в рамках єврорегіонів. Враховуючи інституціональний розвиток транскордонного співробітництва і появу нових його організаційних форм (ЄУТС, ОЕС, транскордонні партнерства, транскордонні кластери тощо), доцільно поширити поняття єврорегіонального співробітництва і на співпрацю в рамках усіх означених вище утворень. Їх функціонування значно прискорить конвергенцію регіонів України та ЄС..

Розділ 7

ПЕРСПЕКТИВИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЄС

(Л. П. ГАЛЬПЕРІНА)

Компетенції, що будуть сформовані у процесі опанування розділу

- ✓ знати тенденції та перспективи регіонального розвитку ЄС (за пріоритетними напрямками та секторами);
- ✓ визначати основні регіональні, наднаціональні, глобальні проблеми та ризики, які впливають на перспективи регіонального розвитку ЄС;
- ✓ аналізувати статистичну звітність регіонального розвитку ЄС на всіх рівнях NUTS і визначати тренди динаміки регіонального розвитку;
- ✓ здійснювати сценарний аналіз перспектив регіонального розвитку ЄС;
- ✓ аналізувати перспективи транскордонного співробітництва Україна — ЄС з урахуванням повноцінного функціонування ГВЗТ Україна — ЄС і перспектив регіонального розвитку ЄС.

Перспективи регіонального розвитку ЄС залежать від багатьох чинників, серед яких реалізація основних засад регіональної політики ЄС (політики згуртування); впровадження Стратегії «Європа-2020»; ефективність використання інших структурних фондів ЄС; старіння населення; вичерпання невідновлюваних природних ресурсів; екологічні проблеми; рівень зростання глобальної економіки; геополітичні та воєнні конфлікти на території або на кордонах ЄС тощо. Політика згуртування має на 2014—2020 рр. бюджет 351,8 млрд євро, що становить 33 % розподілу загальноєвропейського бюджету і є другою за величиною програмою ЄС після Спільної сільськогосподарської політики. Оскільки політика згуртування є каталізатором для подальшого державного і приватного фінансування, то очікуваний вплив від її впровадження протягом 2014—2020 рр. становитиме близько 450 млрд євро.

Політику згуртування вбачають одним з основних інструментів досягнення цілей стратегії розвитку ЄС «Європа-2020». У свою чергу «Європа-2020» — потужний інструмент забезпе-

чення зайнятості та конкурентоспроможного зростання на основі знань та інновацій. «Стратегія зростання ЄС «Європа-2020» дозволить ЄС стати на шлях розумного, сталого та інклюзивного зростання економіки. Ці три взаємодоповнюючі пріоритети мають допомогти ЄС і державам-членам забезпечити високий рівень згуртованості, зайнятості і продуктивності праці» (веб-сайт Єврокомісії: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm)

Впровадження цієї стратегії покликано вирішити спільними зусиллями країн-членів поточні та довготермінові завдання відновлення конкурентоспроможності, покращення продуктивності праці, зростання добробуту та лідерства у глобальній економіці. Однак ЄК передбачає можливість й іншого розвитку подій. Так, на рис. 7.1 схематично зображено три основні сценарії розвитку Європи до 2020 р., якими є стале відновлення, повільне відновлення, «втрачене десятиліття».

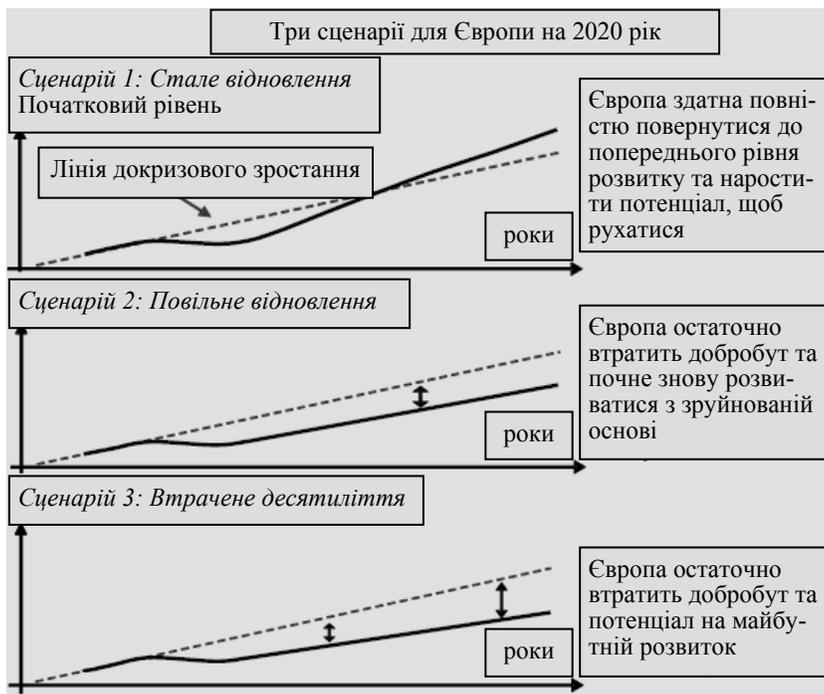

Рис. 7.1. Три сценарії для Європи 2020 (стале відновлення; повільне відновлення; втрачене десятиліття)

Джерело: Повідомлення ЄК, 2010.

Перший з сценаріїв розвитку (стале відновлення) передбачає досягнення основних цільових показників Стратегії розвитку Європи «Європа-2020» за рахунок підвищення міжнародної конкурентоспроможності, покращення продуктивності праці, що сприятиме реалізації сценарію «шлях процвітання» (стале відновлення). В умовах уповільнення світового економічного розвитку, слабкого економічного поживлення в ЄС, обмежувальних вимог щодо дотримання макроекономічної стабільності в країнах-членах, старіння населення ЄС, стрімка міграція з територій воєнних конфліктів та інші перспективи регіонального розвитку ЄС взаємопов'язані з трьома основними сценаріями довгострокового розвитку Європи на 2020 р.

На рис. 7.2 показано динаміку протягом 2003—2020 рр. основного критерія розподілу регіонів держав – членів ЄС-28 для впровадження регіональної політики (ВВП на душу населення за рік). Обрано період від 2003 р., що передував наймасштабнішій хвилі розширення ЄС у 2004 р., дані з 2015 по 2020 рр. є прогнозом МВФ для всіх досліджуваних країн. Крім числових значень на рис. 7.2 у вигляді синіх гістограм продемонстрований щорічний розподіл ВВП на душу населення по всіх країнах, а також інтенсивністю кольору виділено найвищі (зелений колір чарунки) та найнижчі (червоний колір чарунки) значення цього показника серед всіх досліджуваних країн протягом 2003—2015 рр.

Як видно з рис. 7.2, найвищі значення ВВП на душу населення характерні для таких країн, як Люксембург, Данія, Фінляндія, Швеція, Ірландія, найнижчі — Болгарії, Латвії, Литві, Польщі, Естонії. Дані свідчать про значний приріст ВВП на душу населення в усіх країнах ЄС-28, і в багатих, і в бідних. При цьому держави, що мали відносно нижчий рівень цього показника до вступу в ЄС, продемонстрували вищий темп приросту, ніж багаті члени ЄС. Однак відсутні докази, що цей успіх є результатом саме регіональної політики. Наголосимо, що середнє значення ВВП на душу населення країн ЄС-28 зростало як у 2004 р. рік розширення, так і після приєднання 10 країн Центрально-Східної Європи (ЦСЄ), до настання світової фінансово-економічної кризи, наслідки якої позначились зниженням цього показника у 2009 р. та 2010 р. І потім середній рівень ВВП на душу населення ЄС коливається, що пов'язано з повільним післякризовим відновленням ЄС і приєднанням нових членів з низьким рівнем цього показника. За прогнозними даними МВФ, середнє значення ВВП на душу населення у ЄС-28 досягне докризового рівня лише у 2020 р.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Австрія	32,25	36,88	38,43	40,54	46,72	51,71	47,82	46,81	51,27	48,48	50,74	51,43	43,55	44,94	46,68	48,30	49,87	51,84
Бельгія	30,82	35,68	37,11	39,11	44,68	48,99	45,30	44,77	48,05	44,98	47,03	47,68	40,46	41,41	42,67	43,98	45,30	47,04
Болгарія	2,71	3,34	3,81	4,39	5,72	7,05	6,64	6,50	7,62	7,23	7,53	7,75	6,58	6,82	7,15	7,54	7,98	8,51
Хорватія	8,07	9,65	10,52	11,69	13,94	16,35	14,56	13,90	14,52	13,23	13,57	13,77	11,55	11,81	12,32	12,96	13,68	14,49
Кіпр	19,99	23,43	24,93	26,67	30,69	34,66	31,33	30,12	31,45	28,62	27,30	26,11	21,53	21,88	22,63	23,47	24,36	25,40
Чехія	9,74	11,67	13,33	15,18	18,39	22,77	19,74	19,79	21,68	19,65	19,81	19,53	17,33	18,02	18,66	19,07	19,25	19,55
Данія	40,52	46,55	48,89	52,14	58,66	64,39	58,02	57,78	61,41	57,75	59,95	60,95	51,42	53,28	55,82	58,61	61,36	64,63
Естонія	7,26	8,93	10,41	12,63	16,59	18,11	14,71	14,58	17,30	17,89	19,63	20,09	17,43	18,45	19,76	21,18	22,69	24,55
Фінляндія	32,92	37,75	39,11	41,24	48,46	53,79	47,34	46,39	50,96	47,55	49,62	50,02	42,16	43,11	44,57	46,19	47,88	50,12
Франція	30,81	35,15	36,21	37,90	43,16	47,27	43,23	42,25	45,43	42,33	44,16	44,33	37,73	38,58	39,91	41,33	42,84	44,75
Німеччина	30,42	34,22	34,77	36,51	41,90	45,98	41,89	41,88	46,82	43,98	46,39	47,77	41,27	42,39	43,79	45,26	46,75	48,67
Греція	18,36	21,74	22,40	24,61	28,64	31,86	29,55	28,84	25,99	22,45	21,90	21,65	17,66	17,70	18,61	19,68	20,76	22,01
Угорщина	8,36	10,20	11,08	11,34	13,77	15,59	12,90	12,94	13,96	12,77	13,46	13,87	12,02	12,61	13,31	14,02	14,70	15,38
Ірландія	41,35	47,95	51,14	54,81	61,63	61,25	51,92	48,31	52,85	48,99	51,87	54,41	48,94	51,29	53,80	56,16	58,39	61,05
Італія	27,54	31,33	32,08	33,50	37,91	40,97	37,15	36,00	38,41	34,96	35,81	35,33	29,85	30,54	31,51	32,46	33,39	34,60
Латвія	5,11	6,35	7,54	9,62	13,98	16,35	12,17	11,37	13,73	13,86	15,13	15,73	13,73	14,50	15,60	16,78	17,98	19,45
Литва	5,57	6,79	7,88	9,25	12,31	15,10	11,87	12,00	14,37	14,34	15,69	16,47	14,32	15,37	16,63	17,57	18,62	19,96
Люксембург	65,27	75,59	80,31	89,43	105,82	114,52	102,36	104,45	114,66	106,69	114,55	119,49	103,19	106,73	111,06	115,58	120,08	125,72
Мальта	13,65	15,13	15,90	16,75	19,58	22,12	20,81	21,15	23,14	22,18	23,67	24,72	21,54	22,72	24,10	25,54	27,02	28,76
Нідерланди	35,31	40,01	41,65	44,49	51,31	57,20	52,03	50,43	53,59	49,50	51,44	52,22	44,33	46,03	48,02	50,09	52,18	54,95
Польща	5,69	6,64	7,97	9,00	11,26	13,91	11,45	12,53	13,77	13,05	13,83	14,41	12,66	13,39	14,22	15,19	16,26	17,48
Португалія	15,80	18,07	18,82	19,84	22,81	24,93	23,12	22,58	23,22	20,59	21,51	22,12	18,98	19,61	20,35	21,09	21,80	22,71
Румунія	2,77	3,54	4,69	5,81	8,12	10,16	8,22	8,28	9,11	8,56	9,25	9,98	8,81	9,25	9,95	10,70	11,44	12,37
Словацька	6,32	8,04	9,11	10,63	14,26	17,89	16,43	16,45	18,10	17,18	18,06	18,44	15,89	16,67	17,69	18,73	19,80	21,10
Словенія	14,91	17,28	18,22	19,78	23,96	27,78	24,79	23,50	25,04	22,51	23,16	24,05	20,71	21,31	22,28	23,27	24,28	25,52
Іспанія	21,53	24,99	26,55	28,53	32,75	35,72	32,41	30,00	32,01	29,01	29,91	30,27	26,33	27,31	28,51	29,70	30,95	32,51
Швеція	36,89	42,36	43,00	46,09	53,12	55,53	46,00	51,87	59,38	56,92	60,09	58,54	46,97	49,78	51,06	52,59	54,03	57,38
Великобританія	32,65	38,41	40,05	42,63	48,59	45,37	37,39	38,66	40,98	41,19	41,79	45,73	44,12	46,72	49,10	51,69	54,23	57,38
Середнє	21,52	24,92	26,28	28,36	33,17	36,33	32,18	31,89	34,61	32,37	33,83	34,52	29,75	30,79	32,13	33,53	34,92	36,65

Рис. 7.2 Динаміка ВВП на душу населення за рік у— державах – членах ЄС-28, 2003–2014 рр., тис. євро
Джерело: Побудовано і розраховано за даними МВФ, 2016.

Для визначення перспектив регіонального розвитку проаналізуємо показники, які характеризують рівень неоднорідності між регіонами 28 країн ЄС. З цією метою виділимо максимальні та мінімальні значення в сукупності даних за кожний рік, що демонструють межі варіації. Результати статистичних розрахунків середніх значень, середнього квадратичного відхилення за вибіркою та коефіцієнтом варіації за даними ВВП на душу населення по кожному року за досліджуваний період представлено у табл. 7.1.

Таблиця 7.1

**РОЗРАХУНОК ПОКАЗНИКІВ ВАРІАЦІЇ ВВП НА ДУШУ НАСЕЛЕННЯ
В КРАЇНАХ ЄС-28 ЗА ПЕРІОД 2003—2014 рр., тис. євро**

Показник/рік	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
максимальне	65,3	75,6	80,3	89,4	105,8	114,5	102,4	104,5	114,7	106,7	114,6	119,5	103,2	106,7	111,1	115,6	120,1	125,7
мінімальне	0,0	0,0	0,1	0,1	0,2	0,3	0,1	0,5	1,3	1,7	2,0	2,1	1,7	1,7	1,8	1,9	2,0	2,1
сер. відх.	12,8	14,5	14,8	15,6	17,4	17,9	16,0	16,2	17,8	16,8	17,7	18,1	15,6	16,1	16,6	17,2	17,8	18,5
сер.кв. за виб.	15,3	17,5	18,1	19,4	22,0	23,1	20,7	21,0	22,9	21,4	22,7	23,5	20,2	20,9	21,7	22,5	23,2	24,2
коэф. варіації	71%	70%	69%	68%	66%	63%	64%	66%	66%	66%	67%	68%	68%	68%	67%	67%	67%	66%

Джерело: Розраховано за даними МВФ, 2016.

Розрахунки свідчать, що середнє лінійне відхилення ВВП на душу населення в країнах ЄС-28 було найменшим до приєднання 10 країн ЦСЄ у 2003 р. Згодом середнє з абсолютних відхилень (по модулю) від середньої арифметичної в аналізованій сукупності даних коливається і має з фактичних даних найвище значення у 2014 р., а за прогнозними даними зростатиме з 2017 по 2020 рр. Середньоквадратичне відхилення, або як його ще називають стандартне відхилення, яке ми розраховуємо за вибірковою сукупністю, зростає до кризового 2008 р., далі також коливається та має підвищувальну динаміку з 2015 по 2020 рр.

Неоднорідність даних ВВП на душу населення в країнах ЄС-28 засвідчує розрахунок коефіцієнта варіації, вимірюваний у відсотках, що дозволяє порівнювати ступінь розкиду даних незалежно від їх масштабу і одиниць вимірювань. Як видно з табл. 7.1, коефіцієнт варіації в усі роки майже вдвічі перевищує 33 %, що у статистиці є первинною ознакою неоднорідності, оскільки прийнято вважати сукупність даних однорідною, якщо коефіцієнт варіації менше як 33 %. За фактичними даними коефіцієнт варіації знижувався з 70 до 63 % протягом 2003—2008 рр., а з 2009 р. по 2015 рр. зріс до 68 %. За розрахунками на основі прогнозних значень коефіцієнт варіації свідчить про неоднорідність даних і на кінець семирічного періоду дії регіональної політики у 2020 р.

Як видно з рис. 7.3, жодна з нових держав – членів ЄС не зможе до кінця прогнозованого періоду досягти середнього для ЄС-28 рівня ВВП на душу населення.

Натомість Італія, яка до 2015 р. за показником ВВП на душу населення перевищувала середнє по ЄС-28 значення, за прогнозом МВФ, з 2016 р. матиме нижче значення, при цьому відставання збільшуватиметься до 2020 р. Іспанія мала близькі до середньоевропейського значення цього показника з 2003 по 2006 рр., з 2007 по 2009 рр. незначні коливання навколо наближених до середнього значення, з 2010 р. демонструє відставання, величина, якого у середньому збільшиться до 2020 р. до 2,1 тис. євро від середнього по ЄС-28 ВВП на душу населення (рис. 7.4).

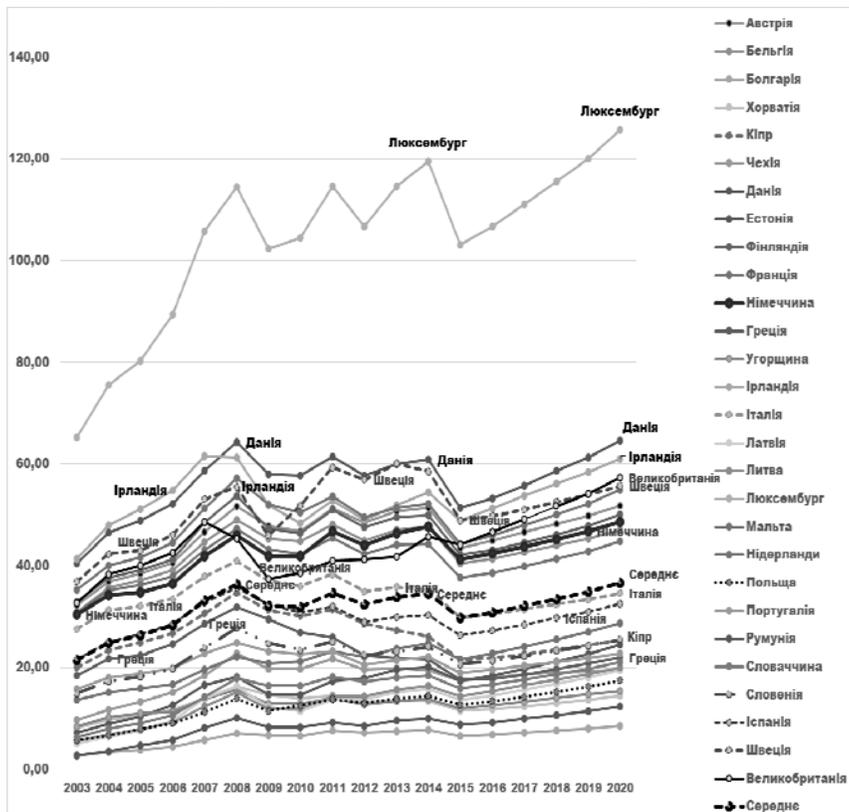

Рис. 7.3. Динаміка ВВП на душу населення для держав – членів ЄС-28

Джерело: Розраховано і побудовано за даними МВФ, 2016.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Австрія	5,4	6,0	6,1	6,1	6,8	7,7	7,8	7,5	8,3	8,1	8,5	8,5	6,9	7,1	7,3	7,4	7,5	7,6
Бельгія	4,7	5,4	5,4	5,4	5,8	6,3	6,6	6,4	6,7	6,3	6,6	6,6	5,4	5,3	5,2	5,2	5,2	5,2
Болгарія	9,4	3,3	3,8	4,4	5,7	7,1	6,6	6,5	7,6	7,2	7,5	7,8	6,6	6,8	7,2	7,5	8,0	8,5
Хорватія	6,7	9,7	10,5	11,7	13,9	16,3	14,6	13,9	14,5	13,2	13,6	13,5	11,6	11,8	12,3	13,0	13,7	14,5
Кіпр	0,8	0,7	0,7	0,8	1,2	0,8	0,4	0,9	1,6	1,9	3,3	4,2	4,1	4,5	4,8	5,0	5,3	5,6
Чехія	5,9	6,6	6,5	6,6	7,4	6,8	6,2	6,1	6,5	6,4	7,0	7,5	6,2	6,4	6,7	7,2	7,8	8,5
Данія	9,5	10,8	11,3	11,9	12,7	14,0	12,9	2,9	13,4	12,7	13,1	13,2	10,8	11,2	11,8	12,5	13,2	14,0
Естонія	7,1	8,0	7,9	7,9	8,3	9,1	8,7	8,7	8,7	7,2	7,1	7,2	6,2	6,2	6,2	6,2	6,1	6,0
Фінляндія	5,7	6,4	6,4	6,4	7,6	8,7	7,6	7,3	8,2	7,6	7,9	7,7	6,2	6,2	6,2	6,3	6,5	6,7
Франція	4,6	5,1	5,0	4,8	5,5	5,5	5,2	5,4	5,0	5,2	4,9	4,0	3,9	3,9	3,9	4,0	4,0	4,1
Німеччина	4,4	4,7	4,2	4,1	4,4	4,8	4,9	5,0	6,1	5,8	6,3	6,6	5,8	5,8	5,8	5,9	5,9	6,0
Греція	1,6	1,6	1,9	1,9	2,3	2,2	1,3	2,5	4,3	5,0	6,0	6,4	6,0	6,5	6,8	6,9	7,1	7,3
Угорщина	6,6	7,4	7,6	8,5	9,7	10,4	9,6	9,5	10,3	9,8	10,2	10,3	8,9	9,1	9,4	9,8	10,1	10,6
Ірландія	9,9	11,5	12,4	13,2	14,2	12,5	9,9	8,2	9,1	8,3	9,0	9,9	9,6	10,2	10,8	11,3	11,7	12,2
Італія	3,0	3,2	2,9	2,6	2,4	2,3	2,5	2,1	1,9	1,3	1,0	0,4	0,0	0,1	0,3	0,5	0,8	1,0
Латвія	8,2	9,3	9,4	9,4	9,6	10,0	10,0	10,3	10,4	9,3	9,4	9,4	8,0	8,1	8,3	8,4	8,5	8,6
Литва	8,0	9,1	9,2	9,6	10,4	10,6	10,2	9,9	10,1	9,0	9,1	9,0	7,7	7,7	7,8	8,0	8,2	8,3
Люксембург	21,9	25,3	27,0	30,5	36,3	39,1	35,1	36,3	40,0	37,2	40,4	42,5	36,7	38,0	39,3	41,0	42,6	44,5
Мальта	3,9	4,9	5,2	5,8	6,8	7,1	5,7	5,4	5,7	5,1	5,1	4,9	4,1	4,0	4,0	4,0	4,0	3,9
Нідерланди	6,9	7,5	7,7	8,1	9,1	10,4	9,9	9,3	9,5	8,6	8,8	8,9	7,3	7,6	7,9	8,3	8,6	9,1
Польща	7,9	9,1	9,2	9,7	11,0	11,2	10,4	9,7	10,4	9,7	10,0	10,1	8,5	8,7	9,0	9,2	9,3	9,6
Португалія	2,9	3,4	3,7	4,3	5,2	5,7	4,5	4,7	5,7	5,9	6,2	6,2	5,4	5,6	5,9	6,2	6,6	7,0
Румунія	9,4	10,7	10,8	11,3	12,5	13,1	12,0	11,8	12,7	11,9	12,1	12,3	10,5	10,8	11,1	11,4	11,7	12,1
Словаччина	7,6	8,4	8,6	8,9	9,5	9,2	7,9	7,7	8,3	7,6	7,9	8,0	6,9	7,1	7,2	7,4	7,6	7,8
Словенія	3,3	3,8	4,0	4,3	4,6	4,3	3,7	4,2	4,8	4,9	5,3	5,2	4,5	4,7	4,9	5,1	5,3	5,6
Іспанія	0,0	0,0	0,1	0,1	0,2	0,3	0,1	0,5	1,3	1,7	2,0	2,1	1,7	1,7	1,8	1,9	2,0	2,1
Швейцарія	7,7	8,7	8,4	8,9	10,0	9,6	6,9	10,0	12,4	12,3	13,1	12,0	9,6	9,5	9,5	9,5	9,6	9,5
Великобританія	5,6	6,7	6,9	7,1	7,7	4,5	2,6	3,4	3,2	4,4	4,0	5,6	7,2	8,0	8,5	9,1	9,7	10,4
Середнє	6,4	7,1	7,2	7,6	8,6	8,9	8,0	8,1	8,8	8,3	8,8	9,0	7,7	8,0	8,2	8,5	8,8	9,2

Рис. 7.4 Динаміка середнього відхилення ВВП на душу населення країн ЄС-28 протягом 2003–2020 рр.
Джерело: Розраховано і побудовано за даними МВФ, 2016.

На рис. 7.4 в графічному та табличному виглядах показано середнє відхилення (по модулю) від середньоєвропейського значення ВВП на душу населення за період 2003–2020 рр. Представлені розрахунки свідчать про вплив Стратегії «Європа-2020» та регіональної політики на величину середнього відхилення, яке збільшиться у цілому для всіх країн порівняно з попереднім періодом.

Значення цього показника має відмінність у поточний і попередній семирічні періоди дії регіональної політики ЄС і для окремих країн. Зокрема, найнижчі відхилення від середньоєвропейського значення ВВП на душу населення з 2007 до 2013 рр. мали Іспанія, Кіпр, Греція, а в період з 2014 по 2020 рр. матимуть Італія, Іспанія, Франція.

Разом з тим побудова прогнозованих трендів на період до 2020 р. складає уявлення про перспективи регіонального розвитку ЄС (рис. 7.5). Хоча регіональне зближення країн ЄС є малоймовірним навіть за найоптимістичнішого сценарію, однак Кіпр, Греція, Словаччина, Словенія, Чехія можуть перевищити середньоєвропейський рівень і досягнути рівня ВВП на душу населення сьогоденішніх багатих країн ЄС, які здебільшого вже вичерпали потенціал прискороного зростання з огляду на високий базовий рівень.

За інших сценаріїв розвитку ЄС — «Продовження у повільному і здебільшого неузгодженому темпі здійснення реформ призведе до високої ймовірності втрати добробуту, уповільнення темпів зростання (повільне відновлення). Високий рівень безробіття та соціальні заворушення сприятимуть відносному занепаду ЄС на світовій арені (втрачене десятиліття)» (Повідомлення Комісії, 2010).

Перспективи регіонального розвитку ЄС базуються на спроможності досягнення трьох взаємопосилюючих пріоритетів: «розумного зростання», тобто розвиток економіки, заснованої на знаннях та інноваціях; «сталого зростання» — на засадах більш конкурентоспроможної економіки, заснованої на ефективному використанні ресурсів; та «інклюзивному зростанні», що сприятиме високому рівню зайнятості, соціальному та територіальному згуртуванню.

Оцінка перспектив залежить від об'єктивності визначення наслідків реалізації, тривалості позитивних ефектів та оптимізації розподілу коштів у рамках інструментів регіональної політики ЄС. Важливим аспектом є переорієнтація сучасної регіональної політики, яка «здебільшого має орієнтуватися не на міжрегіона-

льний розподіл, а на мобілізацію місцевого потенціалу та ресурсів» (Микула, Засадко, 2014, с. 211).

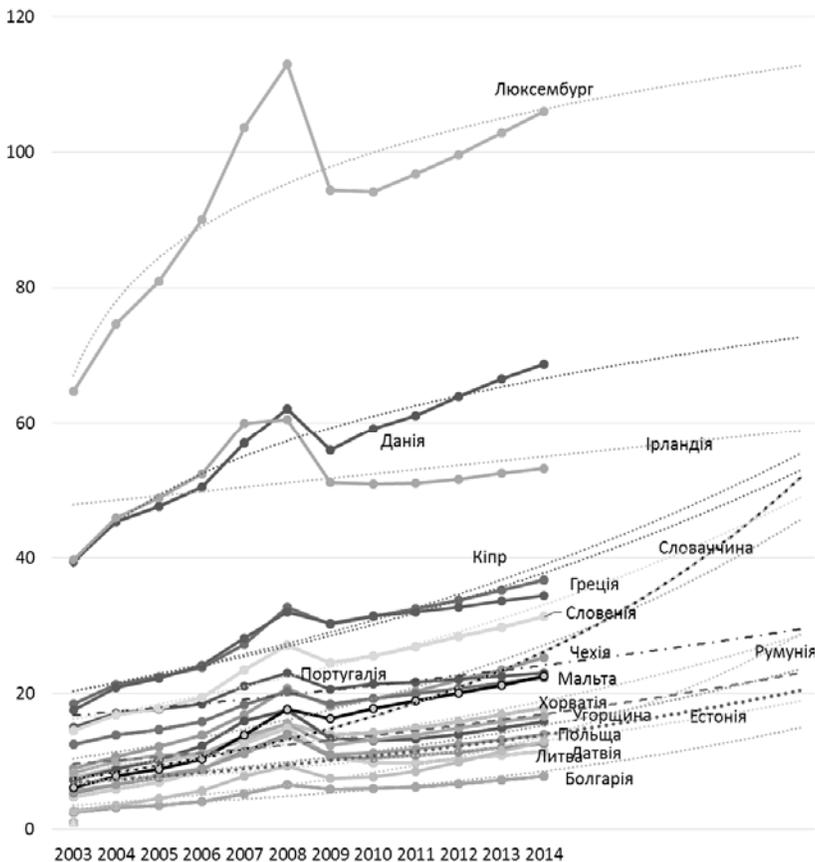

Рис. 7.5. Прогнозовані тренди на період до 2020 р. ВВП на душу населення для країн, на які поширюється дія регіональної політики 2004–2020 рр. та для Люксембургу, Данії, Ірландії

Джерело: Розраховано побудовано за даними МВФ, 2016.

На даний час точиться дискусія серед науковців, одна частина з яких наводить аргументи щодо низького рівня ефективності та про тимчасовий вплив політики згуртування на вирішення проблем диспаритетності регіонів (Dheret, 2011, р. 2, Bradley, 2006, р. 197; Becker S., Egger P, von Ehrlich M., 2010, р. 589), а інша —

щодо у цілому позитивних наслідків регіональної політики для менш розвинених регіонів ЄС і успіхів регіональної конвергенції (Edwards, 2013, p. 67, de Leth, 2015, p. 8–9).

Основний висновок полягає у тому, що інвестиції в інфраструктуру мають позитивний ефект, але не здатні забезпечити успіх і міжнародну конкурентоспроможність в постіндустріальному суспільстві. А отже, під сумнівом залишаються перспективи сталого економічного зростання ЄС у цілому та окремих держав-членів. Виникає також загроза неспроможності досягти конвергенції між регіонами ЄС через корупцію та внутрішні інституційні обмеження в багатьох країнах.

Перспективи регіональної політики ЄС на період 2014—2020 рр. пов'язані з успіхом докладених зусиль, що спрямовуватимуться на інвестиції в людський капітал, у зростання та створення робочих місць, у покращення освіти, умов для соціально вразливих верств населення та державного адміністрування. На ці цілі передбачено 50 % усіх витрат на регіональну політику ЄС. «Шлях процвітання» (стале відновлення) передбачає досягнення основних цільових показників Стратегії розвитку Європи «Європа-2020» за рахунок підвищення міжнародної конкурентоспроможності, покращення продуктивності праці, що дозволить реалізувати сценарій «шлях процвітання» (стале відновлення).

Навіть економіки з високим рівнем розвитку, такі як Великобританія та Німеччина, які мають високі показники ВВП на душу населення та інші макроекономічні показники і є гарантами стабільності ЄС, демонструють низькі рівні продуктивності праці, нижчі за США та Японію. Європа відновила позитивні значення економічного зростання лише у 2013 р., тоді як США подолали наслідки кризи 2007 р. менше ніж за чотири роки. Тому сценарій уповільнення темпів зростання ЄС має високу ймовірність.

Відповідно до трьох пріоритетів і п'яти завдань були визначені та адаптовані на національному рівні сім флагманських ініціатив, де спільні дії будуть ініційовані на інновації, на розвиток молоді, цифровий порядок денний, ефективність використання ресурсів, промислової політики, покращення навичок і збільшення робочих місць, на боротьбу з бідністю.

Таким чином, у рамках першої цілі якісно новим елементом політики порівняно з періодом 2008—2013 рр. є концентрація на партнерських контрактах, узгоджених між Комісією та державами-членами, де будуть викладені зобов'язання сторін щодо конкретних заходів, спрямованих на досягнення цілей «Європи 2020». Мінімум асигнувань призначені для низки пріоритетних галузей,

у яких ЄС поставив перед собою конкретні цілі. Наприклад, у розвиненіших і перехідних регіонів принаймні 80 % коштів Європейського фонду регіонального розвитку на національному рівні будуть спрямовані на підвищення енергоефективності та поновлювані джерела енергії, інновації та підвищення конкурентоспроможності малих і середніх підприємств. Ця сума становитиме 50 % у менш розвинених регіонах, відображаючи їх ширші потреби розвитку. Інвестиції Європейських структурних фондів будуть повністю приведені у відповідність до цілей і завдань ЄС щодо освіти, зайнятості та скорочення бідності. Мінімум 20 % від розподілу національної частки коштів структурних фондів повинні бути виділені як інвестиції у боротьбу із соціальною ізоляцією та бідністю (рис. 7.6).

Також у межах другої цілі передбачається поліпшення координації дій з реалізації регіональної політики: спільні стратегічні рамки ЄС мають ключові пріоритети і поширюватимуться на всі фонди, у тому числі й на фонди, які займаються розвитком сільських районів і рибальства. Комісія запропонує комплекс важливих змін у сфері розробки та реалізації регіональної політики (рис. 7.6). Серед них можна виділити такі цілі: зосередження на пріоритетах Стратегії «Європа 2020» щодо розумного, сталого і всеосяжного зростання; підтримка комплексного планування; нагородження продуктивності та моніторинг ходу досягнення узгоджених цілей; зміцнення територіальної згуртованості.

Усі партнерські контракти для кожної країни-члена знайдуть своє відображення в спільних стратегічних рамках. «Спрощення процедур постачання» передбачає можливість для країн-членів спрямовувати кошти всіх трьох фондів згуртування в єдиний мультифонд, що дозволить краще задовольнити свої плани зростання, поліпшити координацію дій на місцях і сприятиме забезпеченню комплексного розвитку, щоб дати змогу підвищити позитивний вплив на регіон.

Щодо стимулювання продуктивності, то для фінансування програм ЄС є потужні стимули, аби досягти цілей «Європи 2020». Деякі вимоги, визначені в загальноєвропейських програмах, держави повинні виконувати ще перед виділенням коштів зі структурних фондів, тобто продемонструвати свою спроможність досягати поставлених цілей (наприклад, належно функціонуюча система державних закупівель). Крім того, випуск додаткових коштів залежатиме від продуктивності реалізації попередніх завдань.

Основні завдання		
<p>1. Підвищити рівень зайнятості населення у віці 20–64 років з нинішніх 69 % до щонайменше 75 %.</p> <p>2. Досягнення мети інвестування 3 % ВВП в R & D, зокрема, шляхом поліпшення умов для R & D інвестицій приватного сектора, а також розробити новий індикатор для відстеження інновацій</p> <p>3. Скорочення викидів парникових газів на 20 % у порівнянні з рівнем 1990 р. або на 30 %, якщо умови є правильними, збільшення частки поновлюваних джерел енергії в нашому кінцевому споживанні енергії до 20 %, і домогтися підвищення енергоефективності на 20 %</p> <p>4. Зменшити частку раннях шкіл до 10 % з нинішніх 15 % і збільшення частки населення у віці 30–34 років мають вищу освіту з 31 % до щонайменше 40 %.</p> <p>5. Скорочення числа європейців, що живуть нижче за національну межу бідності на 25 %, піднімаючи 20 мільйонів чоловік з бідності</p>		
Розумне зростання	Стале зростання	Інклюзивне зростання
<p>ІННОВАЦІЇ флагманська ініціатива ЄС «Інноваційний союз» для поліпшення рамок умов і доступу до фінансування наукових досліджень і інновацій в цілях зміцнення інноваційного ланцюжка і підвищити рівень інвестицій по всьому Союзу</p>	<p>КЛІМАТ, ЕНЕРГІЯ І МОБІЛЬНІСТЬ флагманська ініціатива ЄС «ресурсоефективна Європа», щоб допомогти відокремити економічне зростання від використання ресурсів шляхом декарбонізації нашої економіки, розширення використання поновлюваних джерел, модернізації нашого транспортного сектора і підвищення енергоефективності</p>	<p>ЗАЙНЯТОСТІ ТА НАВИКИ ЄС флагманської ініціативи «Порядок денний для нових навичок і робочих місць» на модернізацію ринків праці шляхом сприяння мобільності робочої сили та розвитку навичок протягом усього життєвого циклу з метою розширення участі праці і краще постачання матч праці та попиту, ініціативна молодіжної зайнятості</p>
<p>ОСВІТА флагманська ініціатива ЄС «Молодь в русі» для підвищення ефективності систем освіти і зміцнення міжнародної привабливості вищої освіти в Європі</p>	<p>КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ флагманська ініціатива ЄС «Промислова політика в епоху глобалізації» для поліпшення бізнес-середовища, особливо для малих і середніх підприємств, а також для підтримки розвитку сильної і стійкої виробничої бази, здатної конкурувати на світовому ринку</p>	<p>БОРОТЬБА З БІДНІСТЮ флагманська ініціатива ЄС «Європейська платформа по боротьбі з бідністю» з метою забезпечення соціальної і територіальної згуртованості, таких, що вигоди від зростання і робочих місць широко поширені і люди, що живуть в умовах бідності та соціальної ізоляції мають можливість жити гідно і брати активну участь в житті суспільства</p>
<p>ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ЄС флагманської ініціативи «Цифрова порядок денний для Європи», щоб прискорити розгортання високошвидкісних Інтернет і скористатися перевагами цифрового єдиного ринку для домашніх господарств і фірм</p>		

Рис. 7.6. Відповідність цілей, завдань і цільових показників у Стратегії «Європа-2020»

Джерело: European Commission (2010), Annex 1.

Разом з тим, забезпечити досягнення цілей політики згуртованості та регіональної політики ЄС на перспективний період на засадах сталого розвитку виявилось набагато важче в умовах можливого виходу з ЄС Великобританії, нестабільної економічної ситуації в світі, труднощів, з якими стикається європейська фінансова система щодо подолання кризи Греції, міграційної хвилі біженців з місць воєнних конфліктів на Близькому Сході.

Реалізація Стратегії розвитку Європи «Європа-2020» є однією з послідовних європейських спроб поліпшення конкурентоспроможності та економічного зростання. «Європа-2020» описує та характеризує розвиток і перспективи ринкової економіки для Європи. Головна мета її — перетворити економіку ЄС на конкурентоспроможну, життєздатну, з високим рівнем працевлаштування, продуктивністю і соціальною єдністю для зміцнення ЄС як одного з основних гравців на глобальному ринку.

Оскільки Стратегія «Європа-2020» ґрунтується на цілях і інструментах переглянутих у «Лісабонській стратегії», в якій основою соціально-економічного розвитку ЄС передбачалося налагодження економічного зростання, соціального згуртування та захист навколишнього середовища. Перехід до економіки знань повинен забезпечити проведення політики, що відповідає вимогам інформаційного суспільства, і відповідної політики в галузі наукових досліджень і розробок (НДДКР), прискорення структурних реформ і завершення створення єдиного внутрішнього ринку ЄС.

Зміцнення територіальної згуртованості (співробітництво між транскордонними і міжнаціональними регіонами) посилюється, оскільки така співпраця в межах ЄС надає додану вартість продукції. У наступний період регіональної політики буде чітка орієнтація на сталий розвиток міст, принаймні на це піде 5 % від ЄФРР кожної держави. Крім того, Комісія почне стимулювання інноваційних дій у сфері полегшення інвестування у людський капітал у містах.

Визначення перспектив регіонального розвитку може бути здійснено з урахуванням наслідків реалізації регіональної політики для внутрішніх можливостей регіону (гарне інституційне середовище для бізнесу, якісні соціальні послуги, умови для дозвілля, активне соціальне життя і висока зайнятість) та інструментальних можливостей (грамотне управління, доступ до фінансів і бізнес-послуг для малих і середніх підприємств (МСП); широкий спектр можливостей у сфері зайнятості; розподіл соціальних послуг і традиційний / регіональний вплив на економіку) (Edwards, 2013, с. 53, de Leth, 2015, с. 9–10, Sen, 2001, с. 38–40).

У сучасному періоді реалізації регіональної політики ЄС Комісія пропонує деякі інновації з посилення ролі програм підтримки конкурентності поряд із програмами єднання, які в основному спрямовані у регіони і міста нових країн-членів. До таких новацій належить новий запропонований принцип «макрокондиціональності» (макроекономічної обумовленості), що має на меті забезпечити стабільність економіки ЄС на основі узгодженості заходів регіональної політики з національними програмами реформ у конкретних країнах.

Цей принцип передбачає прив'язку витрат структурних фондів до дотримання національними урядами макроекономічних показників. У разі необхідності Комісія може звернутися до держав-членів з вимогою модифікувати програми для підтримки ключових структурних реформ, а в крайньому випадку — навіть призупинити кошти, якщо економічні рекомендації неодноразово і серйозно порушені. Такий підхід, обумовлений досвідом виникнення для всього ЄС проблем під час кризи в Греції, Іспанії, Португалії, з одного боку, сприятиме посиленню відповідальності урядів за досягнення цілей регіональної конвергенції, а з другого — унеможливило отримання коштів регіонами, які відповідають критеріям, але не зможуть ними скористатись через політику центрального уряду.

Таким чином, перспективи досягнення цілей регіональної політики пов'язані із запобіжними заходами, які Комісія встановила у вигляді жорстких взаємозв'язків між регіональною політикою та європейським економічним управлінням для уникнення надмірного дефіциту, дисбалансу в реалізації програм, а також допоможе в сфері координації економічної політики ЄС, щоб бути певним, що ефективність фондів не нівелюється неспроможністю макрофіскальної політики країн-членів. Це також означає, що програми, які фінансуються за рахунок коштів зі структурних фондів, можуть бути адаптовані до зміни економічних умов кожної конкретної держави. У певних ситуаціях Комісія може вимагати перегляду договору про партнерство в рамках регіональної політики для підтримки виконання рекомендацій Ради ЄС. Невжиття заходів з виконання поправок Ради може припинити фінансування.

Також перспективи досягнення високої конвергенції пов'язані з тіснішою координацією, дебіюрократизацією, спрощенням використання інвестицій і меншим дублюванням між Європейськими структурними та інвестиційними фондами та інструментами ЄС у рамках «Горизонт 2020» (ЄФРР, ЄФР, ЄСФ у рамках

політики згуртування, а також фонду розвитку сільських районів (ЄФРСР) і Європейським фондом рибного господарства (ЄФРГ). У цьому зв'язку запропоновано загальні правила для всіх європейських структурних та інвестиційних фондів, а також спрощення правил бухгалтерського обліку, цілеспрямованіші вимоги до звітності та ширше використання цифрових технологій («електронне зчеплення»).

Особливу увагу приділено також районам із конкретними природними або демографічними особливостями. В рамках реалізації цілі «Спрощення процедур постачання» виділено специфічні асигнування для віддалених і малонаселених районів (веб-сайт: <http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presentations/international/exter>). З новими орієнтирами також збережеться традиційна підтримка малих і середніх підприємств, охорони навколишнього середовища, розвитку трансєвропейських мереж у сфері транспорту і зв'язку, зайнятості, боротьби з соціальними диспропорціями і бідністю, освіти та професійної перепідготовки.

Перспективи регіонального розвитку ЄС пов'язані з ефективністю використання протягом 2014—2020 рр., що передбачає реалізацію потенціалу регіонів ЄС щодо реалізації притаманних їм сильних сторін у нові можливості, які сприятимуть економічному, соціальному та екологічному прогресу для всіх типів одержувачів (державних органів влади; управління державними органами; агентств, науково-дослідних інститутів та ін., у тому числі некомерційних організацій).

Фінансова підтримка у розмірі 351,8 млрд євро коштів ЄФРР стосується чотирьох категорій: 1) дослідження та інновацій; 2) конкурентоспроможності малого і середнього бізнесу; 3) низьковуглецевої економіки; 4) охорони навколишнього середовища та ефективності використання ресурсів.

Фонд згуртування виділяє 63,4 млрд євро на діяльність за такими категоріями: трансєвропейські транспортні мережі, зокрема, пріоритетні проекти європейського інтересу, як вони визначені в ЄС. Фонд згуртування буде підтримувати інфраструктурні проекти в рамках об'єднання можливостей Європи. У період 2014—2020 рр. Фонд згуртування фінансує програми, які стосуються таких країн, як Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чеська Республіка, Естонія, Греція, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина та Словенія.

Перспективи регіонального розвитку ЄС пов'язані зі значними зрушеннями у географічній відповідності вимогам програми регіонального розвитку та фінансових асигнувань на

2014—2020 рр. в усіх країнах ЄС і в певних країнах: менш розвинені регіони будуть покривати 25 % населення ЄС порівняно з 31,7 % протягом 2007—2013 рр. Німеччина перестане мати будь-які LDR регіони, Іспанія буде значно менше охоплена фінансуванням LDR (тільки один регіон), тоді як Мальта втрачає статус конвергенції. Столиці в Польщі, Румунії та Словенії також втратять менш розвинений статус регіону, а Хорватія матиме статус LDR у повному обсязі після реконфігурації регіонів NUTS-2; охоплення перехідних областей збільшиться з 7,3 до 13,5 % населення ЄС, але прийнятних регіонів значною мірою сконцентровані в деяких країнах, зокрема, у Німеччині, Іспанії, Франції та Сполученому Королівстві; розвиненіші регіони охоплюють інші регіони, ніж за попередньої категорії RCE, але група включає чотири області, які мали такий статус у 2007—2013 рр., а саме — Галісія (Comunidad Autónoma de Galicia (ES)), Варшава (Mazowieckie (PL)), Бухарест (Bucuresti — Ilfov (RO)) і Любляна (Ljubljana, Zahodna Slovenija (SI)); за новими вимогами Кіпр втрачає право, а Хорватія набуває право користуватись коштами Фонду згуртування.

Фонд згуртування може також підтримувати проекти, пов'язані з енергетикою, транспортом за напрямками, які безпосередньо приносять користь насколишньому середовищу з позицій енергоефективності, використання відновлюваних джерел енергії, зміцнення громадського транспорту і т. д. (табл. 7.2).

Таблиця 7.2

ЗМІНА ЧИСЕЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ, ЩО МАЄ ПРАВО І ДОПОМОГУ ІНТЕНСИВНОСТІ ЗА КАТЕГОРІЯМИ РЕГІОНУ

Категорія регіону	Населення, що має право отримувати, % ЄС		Річна інтенсивність допомоги, євро на душу населення
	2007—2013	2014—2020	2007—2013
Менш розвинені регіони (LDR)	31,7	25,4	31,7
Перехідні регіони (TR)	7,3	13,5	7,3
Більш розвинені регіони (MDR)	61,0	61,0	61,0
Фонд згуртування (CF)	34,3	25,8	34,3

Джерело: 6th Cohesion Report, 2014.

Проте буде тільки зниження інтенсивності допомоги в менш розвинених регіонах і регіонах з перехідною економікою. На противагу цьому розвиненіші регіони і розподілу фондів згуртування мають незначне збільшення рівня інтенсивності допомоги (табл. 7.3).

Таблиця 7.3

РОЗПОДІЛ КОШТІВ ПОЛІТИКИ ЗГУРТУВАННЯ ПРОТЯГОМ 2014—2020 рр.

	Фонд згуртування (CF)	Менш розвинені регіони (LDR)	Перехідні регіони (TR)	Більш розвинені регіони (MDR)	Північні і віддалені від центру малонаселені регіони (OMR)	Фонд Європейського територіального співробітництва (ETC)	Ініціатива молодіжної зайнятості (YEI)	Всього
AT	0	0	7230352	9060459	0	2573001	0	123565
BE	0	0	1039687	9386199	0	2631765	4243507	2283919
BG	2278307	5089295	0	0	0	1656189	5518875	758841
CY	2695417	0	0	4217879	0	3273628	сен.54	735638
CZ	6258926	1528249	0	8820375	0	3396683	1359998	2198289
DE	0	0	9771462	8497997	0	9653918	0	1923485
DK	0	0	7140243	2551026	0	2268634	0	5533684
EE	1073322	2461238	0	0	0	5541014	0	358997
EL	3250244	7034213	230612	2528153	0	2316346	171517	1552188
ES	0	2040418	133995	110744	4841391	6175482	9434963	285595
FI	0	0	0	9991248	3053318	16135	0	1465807
FR	0	3407801	4253322	6348545	443347	108934	3101614	1585252
HR	2559546	5837533	0	0	0	1461009	6617714	8609357
HU	6025427	1500522	0	4637034	0	3617913	4976536	219059
IE	0	0	0	9516431	0	1687691	6814542	1188558

Закінчення табл. 7.3

	Фон	Менш розвинені регіони (LDR)	Перехідні регіони (TR)	Більш розвинені регіони (MDR)	Північні і віддалені від центру малонаселені регіони (OMR)	Фонд Європейського територіального співробітництва (ERDF)	Ініціатива молодіжної зайнятості (YEI)	Всього
IT	0	2232456	1101984	76922	0	1136776	5675112	3282303
LT	2048918	4628696	0	0	0	1137261	3178263	6823122
LU	0	0	0	3955863	0	2017718	0	5973581
LV	1349415	3039808	0	0	0	9360108	2901064	4511834
MT	2177421	0	4902474	0	0	1700905	0	7249986
NL	0	0	0	1014636	0	3896759	0	1404312
PL	2320799	511636	0	2242433	0	7005203	2524378	7756698
PT	2861742	1667125	2575873	1275511	1156818	1224608	1607722	21465
RO	6934997	1505885	0	4412713	0	4526877	1059943	229938
SE	0	0	0	1512426	2069224	3422612	441631	2105772
SI	8953704	1260022	0	8472961	0	6288705	9211536	3074787
SK	4168251	9483661	0	4422898	0	2233673	7217526	1399168
UK	0	2383162	2617438	5767578	0	8656088	2060981	1183988

Джерело: DG Regional Policy, 2016.

Покриття структурними фондами, показані на рис. 7.7, увесь ЄС матиме фінансування, однак, існують значні відмінності у значенні для окремих країн відповідно до рівня регіонів у кожній країні (менш перехідні і розвиненіші).

На рис. 7.8 показано розподіл покриття структурними фондами країн ЄС відповідно до рівня розвитку регіонів. У загальному, перехідні області (TR) покривають 13,5 % населення EU28, але

прийнятних регіонів значною мірою сконцентровані в деяких країнах, зокрема, у Німеччині, Іспанії, Франції та Великобританії, які складають основну частину населення TR.

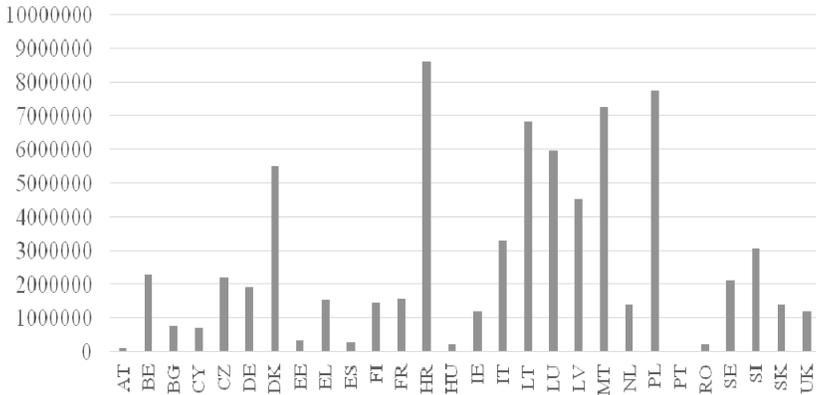

Рис. 7.7. Загальний рівень фінансування держав – членів ЄС-28 через фонди регіональної політики ЄС

Джерело: Побудовано за даними табл. 7.2.

Важливо, що втрата статусу конвергенції відбувається через системи соціального захисту в механізмі розподілу з перехідною областю призначення. Охоплення менш розвинених регіонів скоротилось з 31,7 % населення ЄС (у 2007—2013) до 25 % (у 2014—2020), тоді як охоплення перехідною областю майже вдвічі — до 13,5 % населення ЄС і зосереджені переважно в чотирьох країнах ЄС-15 (Німеччина, Іспанія, Франція та Сполучене Королівство) (рис. 7.9).

Відмінності у розподілі фінансування з помітними зрушеннями в різних країнах (2014—2020) показані на рис.7.10. У шести країнах спостерігається збільшення фінансування в 2014—2020 порівняно з 2007—2013 рр. У відносному вираженні Ірландія отримає більше зі збільшенням на 16 % за поточними асигнуваннями, проте в абсолютному вираженні це становить усього лише близько 150 млн євро. На відміну від цього три країни матимуть значну вигоду в абсолютному вираженні: у Польщі відрахування збільшаться на 3,7 млрд євро, а в Румунії — 2 млрд євро, Словаччині — на 1,2 млрд євро. Географічний розподіл ресурсів у рамках політики гуртування, порівнянюючи розподіл у 2014—2020 з 2007—2013 рр., демонструє помітні зрушення у всіх державах —

членах ЄС. Хоча загальний бюджет політики згуртування падає, у шести країнах спостерігається збільшення фінансування, з Ірландії набирає найбільше у відносному вираженні зі збільшенням на 16 % за поточних асигнувань.

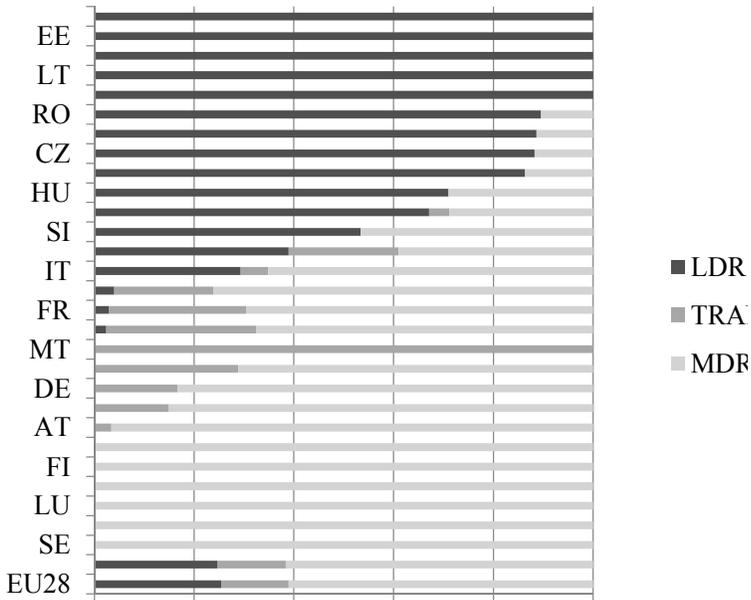

Рис. 7.8. Розподіл покриття структурними фондами країн ЄС у відповідності до рівня розвитку регіонів

Джерело: DG Regional Policy, 2016.

Утім в абсолютному вираженні це досить скромні показники. На протилежному кінці є дуже значне скорочення витрат як в абсолютному, так і у відносному вираженнях у ряді країн. Наприклад, Іспанія та Німеччина втрачають понад 9 млрд євро надходжень політики згуртування кожна, що еквівалентно більш ніж чверті їх поточних асигнувань. Слід також зазначити, що Греція і Угорщина також мають значне скорочення розподілу коштів.

Основні принципи реформи політики згуртування передбачають концентрації на 11 тематичних завдань, пов'язаних з цілями «Європа-2020» (рис. 7.11), а саме:

- 1) зміцнення наукових досліджень, технологічного розвитку та інновацій;
- 2) підвищення доступності використання і якості ІКТ;

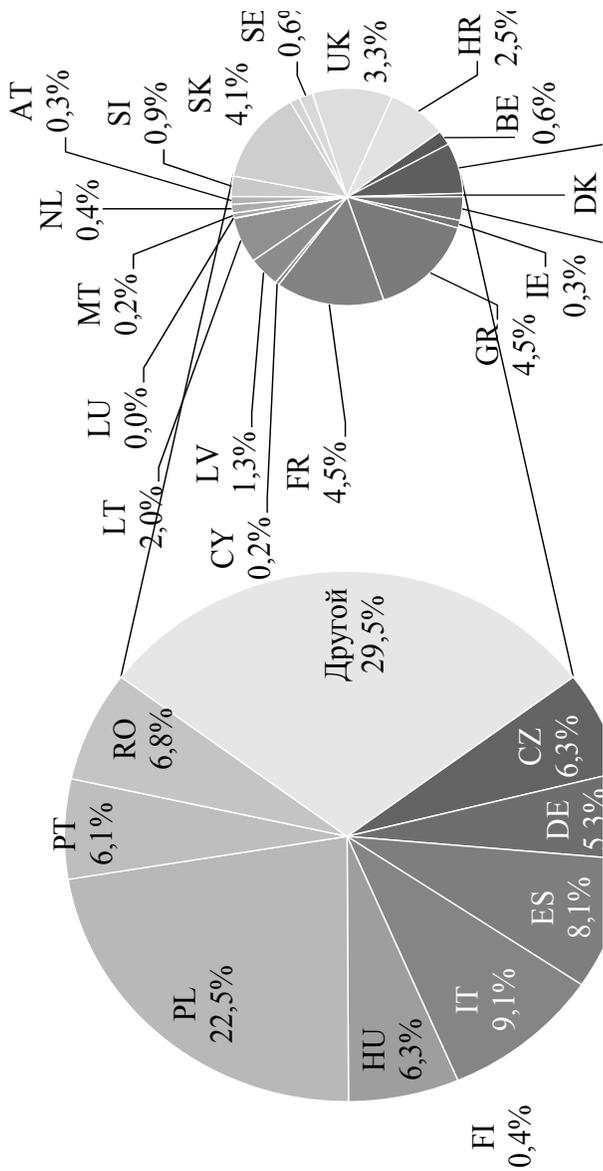

Рис. 7.9. Розподіл фінансування регіонів ЄС протягом 2014–2020 рр.

Джерело: 6th Cohesion Report, 2014.

3) підвищення конкурентоспроможності малих і середніх підприємств, сільськогосподарського сектора (для ЄФРСР), а також рибного господарства і аквакультури (для ЄФРГ);

4) підтримка переходу до низьковуглецевої економіки в усіх секторах;

5) сприяння адаптації до зміни клімату, запобігання і управління ризиками;

6) збереження та захист навколишнього середовища і підвищення ефективності використання ресурсів;

8) сприяння сталому розвитку транспорту та усунення вузьких місць у ключовій мережній інфраструктурі;

9) сприяння сталій і якісній зайнятості та підтримка мобільність робочої сили;

10) сприяння соціальній інтеграції, боротьба з бідністю і будь-якою дискримінацією;

11) інвестиції в освіту, підготовку кадрів і професійну підготовку навичок і навчання протягом усього життя;

12) зміцнення інституційного потенціалу державних органів, зацікавлених сторін і ефективного державного управління.

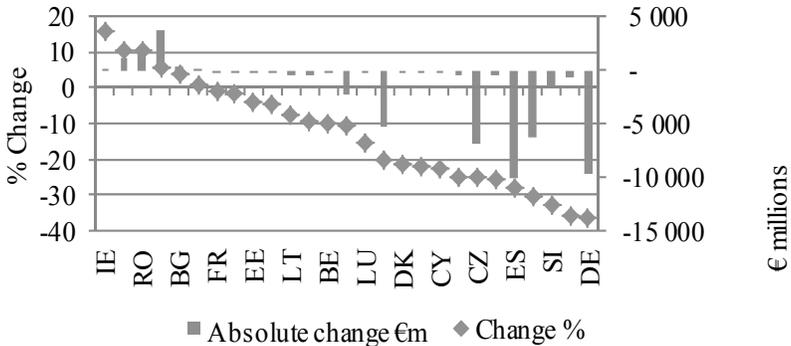

Рис. 7.10. Зміни у розподілі коштів 2014–2020 порівняно з 2007–2013 рр.

Джерело: 6th Cohesion Report, 2014.

Розподіл фондів за тематичними завданнями в 2014—2020 рр. враховує позитивний і негативний досвід попередніх періодів. Наприклад, експерти наголошують на неочевидності причинно-наслідкового зв'язку між реалізованими завдяки інструментам регіональної політики інвестиціям в інфраструктуру.

ру та економічним зростанням в попередніх семирічних періодах, особливо стосовно довгострокової перспективи (Dheret, 2011, р. 2, Bradley, 2006, р. 197; Becker, Egger, von Ehrlich, 2010, р. 589; Crescenzi, Rodriguez — Pose, 2008, р. 65). Тож важливого значення набуває підвищення продуктивності інфраструктурних проектів, на які припадає найбільша питома вага у розподілі коштів. Так, передбачено на фінансування транспортної та енергетичної інфраструктури (завдання 7) 18,2 % загальних коштів. Близько 66 млрд євро будуть зосереджені на пріоритетних трансєвропейських транспортних магістралях і ключових екологічних інфраструктурних проектах через Фонд згуртування.

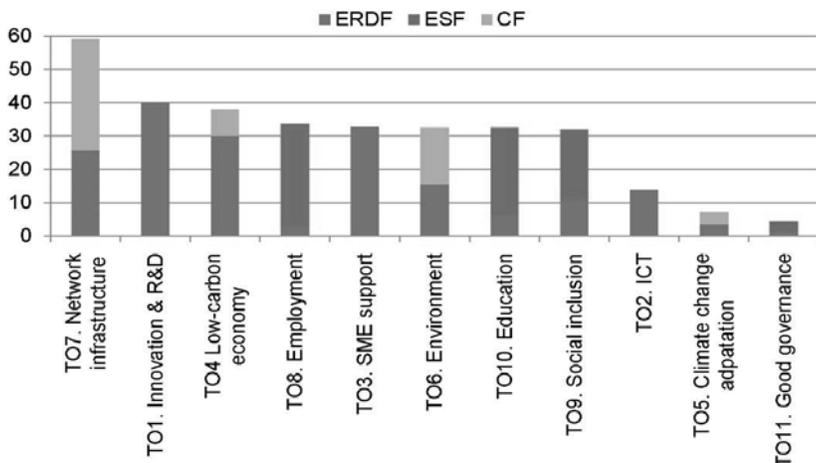

Рис. 7.11. Розподіл фондів за тематичними завданнями

Джерело: 6th Cohesion Report.

Зміцнення R & D та інновацій (завдання 1) (40 млрд євро, 12,3 %), а для підтримки ІКТ (завдання 2) передбачено 4,2 % і підтримки низьковуглецевої економіки (завдання 4) — 11,6 %; адаптація до зміни клімату (завдання 5) — 2,2 %. Підтримка малих і середніх підприємств (завдання 3), охорона навколишнього середовища (завдання 6), зайнятості (завдання 8), заходи соціальної інтеграції (завдання 9), підтримка освіти і підготовки кадрів (завдання 10) — в діапазоні від 32—33 млрд євро (або близько 10 %), а покращення управління (завдання 11) — 1,3 %.

Зміцнення транскордонної співпраці і розробка більшої кількості транскордонних проектів легше, що сприятиме забезпечення макрорегіональної стратегій, як Дунай і Балтійського моря за підтримки національних і регіональних програм.

За планом розвитку європейської техіндустрії з 2016 р. в рамках програми єдиного цифрового ринку Європейська Комісія запустить ініціативу «Осередок організації цифрової економіки» (Techneo). «Її завданням буде підтримка європейських інтернет-компаній нової хвилі. Наша мета — розвивати компанії, що спроможні конкурувати з найкращими американськими аналогами, і при цьому підтримувати європейські цінності. Чотири претенденти уже є.

Назва нової соціальної мережі Європи — Rulebook...

Портал електронної торгівлі Fluß дасть європейцям можливість купувати товари, послуги і цифровий контент в одному місці та ознайомитись із культурною спадщиною. Сайт не працюватиме по неділях і в серпні.

Eiffel — європейський пошуковик, побудований за принципом «захист інформації право, а не додаткова опція»...

Damson — європейський лідер у галузі «заліза».

З 2017 р. заплановано започаткувати другу хвилю прогресу європейських технологій, наприклад, проекти Unter та Oiseau.

За матеріалом Е. Палмер, The Economist

Через Європейський соціальний фонд (ESF) політика згуртування сприятиме істотний внесок у пріоритети ЄС у галузі зайнятості, наприклад, завдяки навчанню протягом життя, освіті та соціальній інтеграції (принаймні 20 % від ESF у кожній країні-члені уряд повинен буде підтримувати цю мету). Розподіл ESF встановлюється відповідно до потреб кожної держави-члена за умови заздалегідь визначеного мінімуму, в результаті чого перерозподілу підлягає не менше як 70 млрд євро. Нова ініціатива із забезпечення зайнятості молоді пов'язана з ESF і на суму не менше як 6 млрд євро сприятиме реалізації «Гарантії у справах молоді».

В умовах інформаційного суспільства капіталовкладення в транспортну та виробничу інфраструктури є необхідною, але недостатньою умовою для економічного розвитку регіону в довгостроковому періоді. Це особливо актуально для інвестицій після того, як базовий рівень інфраструктури вже досягнуто. Натомість інвестиції в людський капітал та інновації є актуальнішими для середньострокового регіонального економічного зростання (Edwards, 2013, p. 67, de Leth, 2015, p. 8–9, Crescenzi, Rodriguez — Pose, 2008, p. 89).

Перспективи регіонального розвитку проілюструємо одним з показників, який використовують у ЄС для характеристики регіональної політики, а саме — регулярного індивідуального використання Інтернету за регіонами NUTS 2 (2006—2015 рр.), відсоток від чисельності осіб віком від 16 до 74 років за даними Eurostat (17.02.2016). Для аналізу обрано питому вагу типових користувачів Інтернету серед осіб віком від 16 до 74 років, які використовують Інтернет у середньому хоча б раз на тиждень, кожен день або майже кожен день у розрізі 224 регіонів NUTS 2. У табл. 7.4 представлено розрахунки максимальних, мінімальних, середніх значень, середніх квадратичних відхилень за вибіркою та коефіцієнтами варіації.

Таблиця 7.4

**ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ ВАРІАЦІЇ
РЕГУЛЯРНОГО ІНДИВІДУАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТУ
ЗА РЕГІОНАМИ NUTS 2 (2006–2015 рр.), % ВІД ОСІБ ВІКОМ З 16 ДО 74 РОКІВ**

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Середнє арифметичне	54	55	57	63	66	67	69	71	74	78
Максимальне	87	93	90	93	94	95	96	97	98	100
Мінімальне	21	23	22	25	28	33	38	39	37	40
Середнє лінійне відх.	17	18	17	18	18	16	15	15	17	17
Сер. квадр відх. за в.	17	19	19	19	17	17	16	16	13	13
Коефіцієнт варіації, %	32	34	32	30	26	26	24	22	18	17

Джерело: Розраховано і побудовано за даними: Eurostat, 17.02.2016.

За розрахунками коефіцієнта варіації регіони рівня ЄС NUTS-2 протягом 2008–2015 рр. були однорідними (коефіцієнт варіації менше як 33 %), при цьому за згадним показником рівень однорідності покращувався. Однак відмінність між максимальним Highlands and Islands (Шотландія, Великобританія) і мінімальними значенням Severozapaden (Болгарія) була і залишається значною.

Highlands and Islands є регіоном рівня НАТС 2 Шотландії (Великобританія), де мешкає 450 тисяч осіб, охоплює більшу частину Шотландії. Особливістю цього регіону є активна розробка засад сталого економічного зростання в регіоні. Для досягнення цієї мети в регіоні створено інфраструктуру для майбутніх інвестицій, велика увага приділяється допомозі великим і малим підприємствам зростати, адміністрація докладає значних зусиль у зміцненні громад, особливо в уразливих районах, також здійснює інвестування у трансформаційні проекти по всьому регіону з метою зробити високогір'я і острови більш конкурентоспроможними і привабливими для життя, роботи, навчання і зростання.

Severozapaden — регіон рівня НАТС 2 Болгарії, де мешкає 923 тисяч осіб, займає рівнинну площу 19070,3 км², має найнижче місце економіки в Болгарії та Європейського Союзу, з ВВП на душу населення в розмірі 27 % середнього по ЄС 27 (2008).

Так, дані Євростату свідчать, що лише у 2015 р. і тільки в одному регіоні рівня NUTS 2 Highlands and Islands (Шотландія, Великобританія) щорічний максимальний показник типових користувачів Інтернету досяг 100 % серед осіб у віці від 16 до 74 років. У цьому ж 2015 р. мінімальне значення становило 40 % у регіоні Severozapaden (Болгарія). Наголосимо, що мінімальне значення неухильно зростає і протягом 2006–2015 рр. суттєво вдвічі змінилось збільшилось.

Для оцінки перспектив регіонального розвитку ЄС побудуємо прогнозовані тренди індивідуального використання Інтернету за регіонами NUTS-2 (питома вага у % від осіб віком з 16 до 74 років) до 2020 р.

Як видно з рис. 7.12, кількість регіонів з максимальним значенням зростатиме, питома вага осіб, що регулярно користується Інтернетом, збільшуватиметься в усіх регіонах, що позначиться підвищенням мінімального значення, середнє арифметичне неухильно зростатиме і досягне до 2020 р. відмітки у 90 %. У цей же час середнє лінійне та стандартне відхилення зменшуватимуться.

На перспективи регіонального розвитку вплине і нова ініціатива ЄК — ініціативна молодіжної зайнятості, на яку передбачено витратити 3,2 млрд євро. Разом з тим експерти відмічають відносно загальний характер і відсутність інструментів цієї нової ініціативи і залишається не зрозумілим, яким чином вона буде підтримувати реалізацію системи гарантій молоді.

Регіони, що мають право на підтримку в рамках Ініціативи щодо зайнятості серед молоді, є ті, з рівнем безробіття серед мо-

лоді більш ніж на 25 % у 2012 р., і ті, з показниками більш ніж на 20 %, які розміщені в країнах, у яких рівень зріс на 30 % у 2012 р. (рис. 7.12).

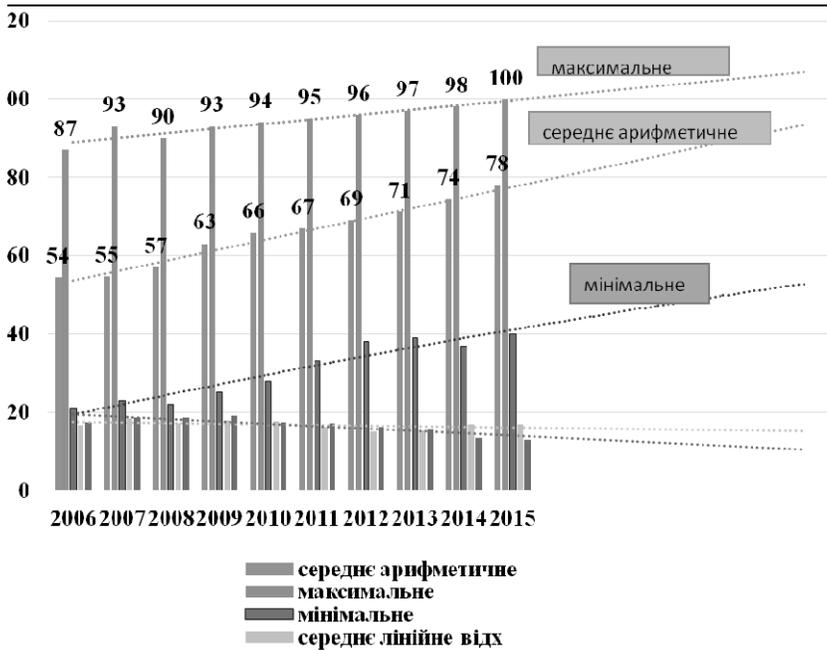

Рис. 7.12. Побудова прогнозованих трендів індивідуального використання Інтернету за регіонами NUTS-2 (2016–2020 рр.), % від осіб віком з 16 до 74 років

Джерело: Побудовано за даними табл. 7.4.

Одним із показників, які свідчать про досягнення цілей регіональної політики, є рівень безробіття. За даними МВФ, у період дії семирічного періоду регіональної політики у середньому по 28 країнам ЄС спостерігатиметься зниження рівня безробіття від фактичних 10 % у 2015 р. до прогнозованих 8,2 % у 2020 р., що значно вище 6,3 % 2008 р., коли криза ще не мала своїх руйнівних наслідків на ринку праці ЄС (рис. 7.13).

Розрахункові щорічні показники максимальних, мінімальних, середніх значень, середніх квадратичних відхилень по вибірці та коефіцієнти варіації свідчать про неоднорідність за рівнем безробіття між державами – членами ЄС-28 протягом 2014–2020 рр.

(табл. 7.5), тоді як з 2006 по 2008 рр. спостерігались однорідні значення.

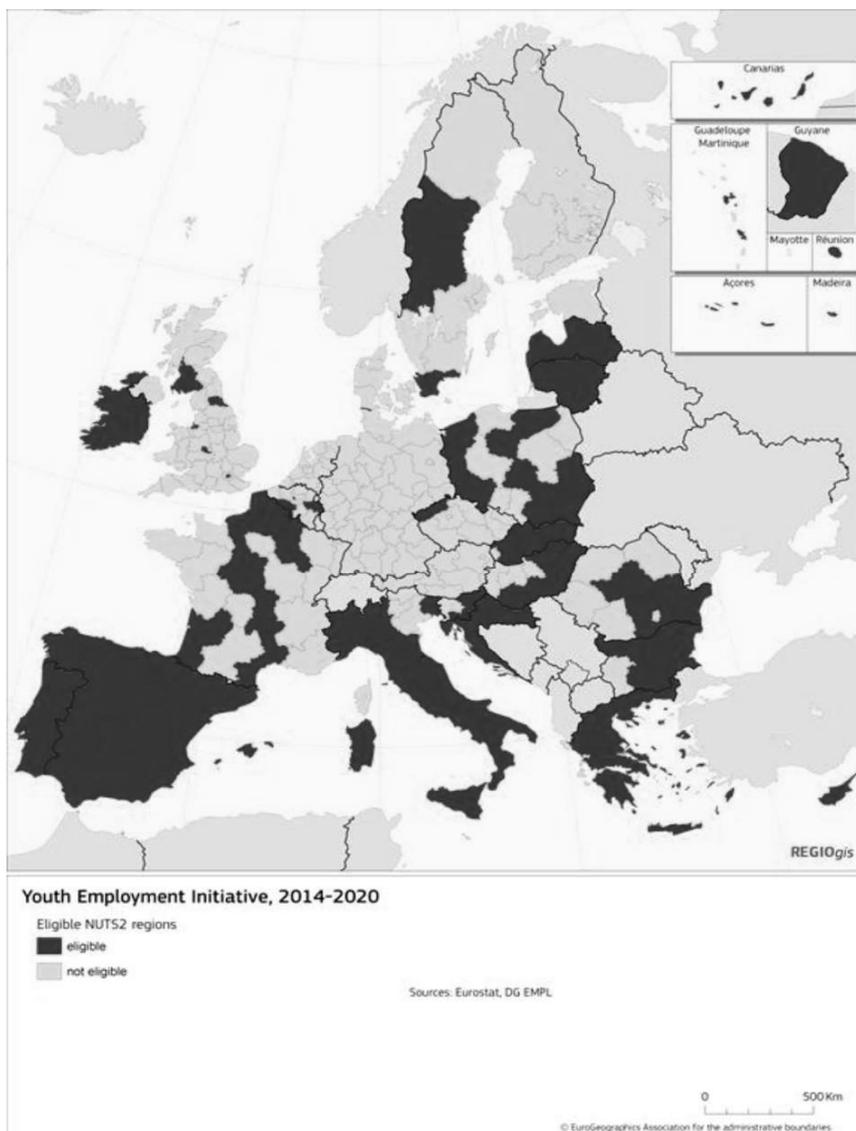

Рис. 7.12. Ініціатива молодіжної зайнятості у 2014—2020 рр.

Джерело: Веб-сайт ЄК, 2016.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Австрія	4,8	5,5	5,7	5,2	4,9	4,2	5,3	4,8	4,6	4,9	5,3	5,6	5,8	5,6	5,4	5,2	5,1	5,1
Бельгія	8,2	8,3	8,4	8,2	7,5	7,1	7,9	8,3	7,2	7,6	8,4	8,5	8,5	8,3	8,1	8,1	8,0	7,9
Болгарія	3,9	2,2	0,2	9,0	6,9	5,7	6,9	10,3	3,4	12,4	3,0	11,5	10,3	9,7	9,3	8,9	8,5	8,0
Хорватія	4,3	14,0	13,1	11,6	9,6	8,6	8,9	11,5	13,3	15,2	17,0	17,1	16,6	16,1	15,6	15,1	14,7	14,0
Кіпр	4,1	4,6	5,3	4,5	3,9	3,7	5,4	6,3	7,9	11,9	15,9	16,1	16,0	15,0	13,7	12,4	11,1	10,1
Чехія	7,8	8,3	7,9	7,1	5,3	4,4	6,7	7,3	6,7	7,0	7,0	6,1	5,2	4,9	4,5	4,6	4,9	5,1
Данія	5,4	5,5	4,8	3,9	3,8	3,5	6,0	7,5	7,6	7,5	7,0	6,5	6,2	6,0	5,8	5,8	5,7	5,7
Естонія	10,3	10,1	8,0	5,9	4,6	5,5	13,5	16,7	12,3	10,0	8,6	7,4	6,8	6,5	5,5	5,3	5,2	5,1
Фінляндія	9,0	8,8	8,4	7,7	6,9	6,4	8,2	8,4	7,8	7,7	8,1	8,7	9,5	9,5	9,1	8,6	8,0	7,5
Франція	8,5	8,9	8,9	8,8	8,0	7,4	9,1	9,3	9,1	9,7	10,3	10,3	10,2	9,9	9,7	9,5	9,3	9,1
Німеччина	9,7	0,3	11,0	10,0	8,6	7,4	7,7	7,0	5,9	5,4	5,2	5,0	4,7	4,7	4,7	4,7	4,6	4,6
Греція	9,8	10,6	10,0	9,0	8,4	7,8	9,6	12,7	17,9	24,4	27,5	26,5	26,8	27,1	25,7	24,2	22,8	19,9
Угорщина	5,5	6,3	7,2	7,5	7,5	7,9	10,1	11,3	11,1	11,1	10,2	7,8	7,3	7,0	6,8	6,5	6,2	5,9
Ірландія	4,6	4,5	4,4	4,4	4,5	4,7	6,4	12,0	13,9	14,6	14,7	13,0	11,3	9,6	8,5	7,7	7,2	6,9
Італія	8,5	8,0	7,7	6,8	6,1	6,8	7,8	8,4	8,4	0,6	2,2	12,7	12,2	11,9	11,6	11,2	10,8	10,4
Латвія	11,7	11,8	10,1	7,1	6,1	7,7	17,5	19,5	16,2	15,0	11,9	10,8	10,4	10,2	9,8	9,6	9,4	9,3
Литва	12,4	0,9	8,3	5,8	4,2	5,8	13,8	17,8	15,4	13,4	11,8	10,7	10,6	10,0	10,0	9,8	9,4	9,0
Люксембург	3,3	3,7	4,1	4,2	4,2	4,2	5,5	5,9	5,7	6,1	6,9	7,2	6,9	6,8	6,7	6,6	6,5	6,4
Мальта	7,7	7,2	6,9	6,8	6,5	6,0	6,9	6,9	6,4	6,3	6,4	5,9	5,7	5,5	5,4	5,4	5,4	5,4
Нідерланди	4,8	5,7	5,9	5,0	4,2	3,7	4,4	5,0	5,0	5,8	7,3	7,4	7,2	7,0	7,0	6,6	6,3	6,0
Польща	6,3	6,6	7,6	7,6	8,0	7,6	9,4	10,8	12,7	15,5	16,2	13,9	12,3	11,3	10,9	10,4	10,0	9,5
Португалія	19,6	19,0	17,7	13,8	9,6	7,1	8,2	9,6	9,6	10,1	10,3	9,0	7,5	7,2	7,2	7,2	7,2	7,2
Румунія	7,8	8,1	7,2	7,1	6,3	5,6	6,2	7,0	7,1	6,8	7,1	6,8	6,9	6,8	6,7	6,6	6,5	6,5
Словаччина	17,7	18,3	16,4	13,5	11,2	9,6	12,1	14,5	13,7	14,0	14,3	13,2	11,9	11,1	10,4	10,1	10,0	10,0
Словенія	6,7	6,3	6,5	6,0	4,9	4,4	5,9	7,3	8,2	8,9	10,1	9,7	8,7	8,1	7,6	7,3	6,9	6,5
Іспанія	11,5	11,0	9,2	8,5	8,2	11,3	17,9	19,9	21,4	24,8	26,1	24,5	21,8	19,9	18,7	17,5	16,6	15,8
Швеція	6,6	7,4	7,6	7,0	6,1	6,2	8,3	8,6	7,8	8,0	8,0	7,9	7,7	7,6	7,5	7,3	7,1	6,9
Великобританія	5,0	4,8	4,8	5,4	5,4	5,7	7,6	7,9	8,1	8,0	7,6	6,2	5,6	5,5	5,4	5,4	5,5	5,6
середнє	8,8	8,8	8,3	7,4	6,5	6,3	8,9	10,1	10,1	10,8	11,2	10,5	10,0	9,6	9,1	8,8	8,5	8,2

Рис. 7.13. Динаміка рівня безробіття в державах – членах ЄС-28 у 2014–2020 рр., %
Джерело: Розраховано і побудовано за даними МВФ, 2016.

Таблиця 7.5

**РОЗРАХУНКОВІ ПОКАЗНИКИ ВАРІАЦІЇ РІВНЯ БЕЗРОБІТТЯ
В КРАЇНАХ ЄС-28 ЗА ПЕРІОД 2003–2014 рр., %**

Показник\рік	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
максимальне	19,6	19,0	17,7	13,8	11,2	11,3	17,9	19,9	21,4	24,8	27,5	26,5	26,8	27,1	25,7	24,2	22,8	19,9
мінімальне	3,3	3,7	4,1	3,9	3,8	3,5	4,4	4,8	4,6	4,9	5,2	5,0	4,7	4,7	4,5	4,6	4,6	4,6
сер. відх.	3,1	2,9	2,3	1,9	1,6	1,4	2,6	3,4	3,5	3,8	4,0	3,8	3,5	3,4	3,2	3,0	2,8	2,5
сер.квал. по в.	4,0	3,8	3,2	2,5	2,0	1,9	3,5	4,3	4,2	5,1	5,5	5,3	5,1	4,9	4,6	4,3	4,0	3,5
коєф. варіації	46%	43%	39%	34%	30%	29%	39%	42%	42%	47%	49%	50%	51%	52%	51%	49%	47%	43%

Джерело: Розраховано за даними веб-сайту МВФ, 2016.

За розрахунковими значеннями, рівень однорідності зменшувався з 2009 по 2014 рр., але покращуватиметься в період 2016–2020 рр.

Три основні критичні зауваження висувають експерти щодо обґрунтованості та ефективності регіонального розвитку ЄС.

1. *Неефективність інструментів перерозподілу.* Реплікація аналізу звіту політики Брейгеля (Santos 2009), в доповіді наголошується, що в багатших державах-членах існує значні перерозподільчі ефекти з регіонами (а не у всіх регіонах або країнах) через індивідуальний вклад цих регіонів у бюджет ЄС за допомогою своїх податкових внесків до національних бюджетів.

2. *Взаємонеузгодженість цілей.* Якщо основною метою фондів є конвергенція і витрати державних коштів не повинні спрямовуватись у ті самі напрями, які ринок вже може забезпечити, тобто, витрачаючи кошти фонду згуртування в багатших країнах-членах і регіонах, — марнотратно і нераціонально.

3. *Погана адресність.* Слабкіші регіони можуть втратити на розподілі фінансових коштів за рахунок використання ВВП як показник для відбору і розподілу порівняно з іншими показниками економічного добробуту, такими, як наявний дохід.

Коли внаслідок розширення за рахунок країн, що не повною мірою відповідають критеріям конвергенції, зростає диспаритет у регіональних відмінностях на всій території ЄС зокрема, ВВП на душу населення, зайнятість і безробіття, аналіз основних засад у регіональній політиці ЄС дає змогу визначити основні сценарії регіонального розвитку ЄС у період після 2020 р. (рис. 7.14).

1. Сценарій просторового охоплення й адресності політики згуртування передбачає збереження існуючого підходу для всіх регіонів або фокусування фондів виключно на менш розвинені країни і регіони.

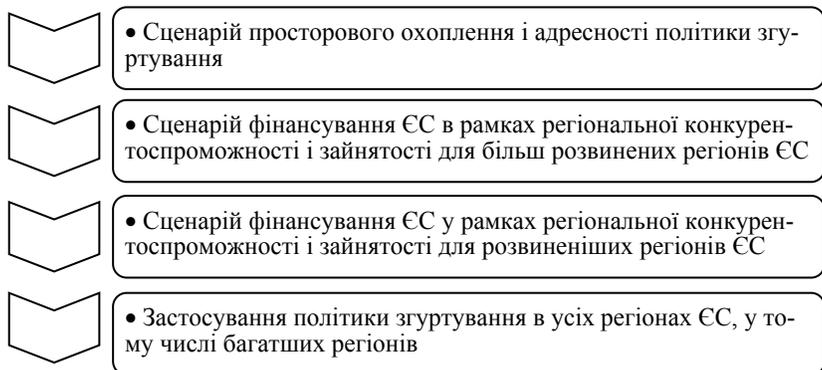

Рис. 7.14. Основні сценарії регіонального розвитку ЄС у період після 2020 р.

Джерело: Складено на основі Mendez C. and Bachtler J. (2015).

2. Орієнтація політики згуртування на менш розвинених регіонах.

Обґрунтування конвергенції менш розвинених регіонів ЄС оцінюється позитивно, що обґрунтовано завдяки економії від масштабу щодо фінансування регіональної політики та інституційного потенціалу; зовнішніх і побічних ефектів на інші регіони і торгівлі з іншими країнами; взаємодії з іншими політиками ЄС; найбільш ефективна з альтернатив у випадку, якщо національні уряди не пропонують регіональної політики підтримки або мають неефективні механізми впровадження такої політики; перерозподіл і солідарність між державами-членами; запобігання еміграції з регіонів з низьким рівнем доходів; поліпшення розподілу доходів і стабілізації.

3. Сценарій фінансування ЄС у рамках регіональної конкурентоспроможності і зайнятості для розвиненіших регіонів ЄС.

Основна критика в тому, що кошти виділяють в основному для держав-членів з багатшим фінансовим та інституційним потенціалом. Отже, аргумент економії завдяки ефекту масштабу не стосується цього ланцюга фінансування. Є позитивні зовнішні ефекти у контексті торгівлі, але вони є відносно низькими. Крім того, важливість регіональної доступності обумовлює значні капіталовкладення у транспортну інфраструктуру, а також у розвиток цифрових комунікаційних можливостей. Бюджетне втручання ЄС безумовно стимулює внутрішній ринок, але це не вичерпується засобами в рамках регіональної політики. Ґрунтуючись на

цих висновках, політика в тому, що ЄС повинен зберегти свої повноваження і фінансування для політики згуртування ЄС у менш розвинених регіонах і в рамках територіального ланцюга співпраці в той час припинити фінансування заходів з підвищення регіональної конкурентоспроможності і зайнятості для розвиненіших регіонів. Відповідно до теорії нової економічної географії міжрегіональні інвестиції в інфраструктуру можуть фактично привести до регіональної дивергенції, а не конвергенції в середньостроковій перспективі. При цьому виникає явище двостороннього ефекту, коли поліпшена доступність периферійних регіонів сприяє отриманню переваг підприємств в основних (центральных, багатих, розвинених) регіонах, які є конкурентоспроможнішими (Tondl, 1998, p. 124; Crescenzi, Rodriguez — Pose, 2008, p. 65–66).

4. Застосування політики згуртування в усіх регіонах ЄС, у тому числі і в багатших районах.

Європейська Комісія і Європейський Парламент завжди виступали за політику загальноєвропейського згуртування для підтримки всіх держав-членів з вищою концентрацією фінансування в менш розвинених регіонах ЄС. На період 2014—2020 рр. Комісія запропонувала варіант «фокус на відстаючих країнах», що супроводжує пропозиції щодо реформи фінансування, яке обмежується менш розвиненими державами-членами.

Однак є конституційні, економічні та політичні аргументи на підтримку втручання ЄС і фінансування багатших регіонів.

По-перше, конституційні. У конституційному плані договір щодо згуртованості є розпливчастим, але передбачає прихильність підтримці структурних фондів у всіх державах-членах і регіонах.

По-друге, політичні. Існують також політично легітимні аргументи на користь регіонального підходу (що охоплює розвинені і менш розвинені регіони) з огляду на потужну підтримку серед громадян ЄС, установ (зокрема, Європейського Парламенту і Комітету з регіони) і груп інтересів.

По-третє, економічні. Позитивніша оцінка економічного обґрунтування для підтримки багатших регіонів забезпечується ширшими економічними цілями і сприятливими умовами для регулювання регіональними програмами надання допомоги в рамках політики ЄС з конкуренції.

Комісар Й. Хан запропонував розпочати дискусію про реформу регіональної політики: «Давайте не будемо забувати, що врешті-решт до 2018 р. Комісія матиме визначитись зі своїми пропо-

зиціями для наступного фінансового періоду. Тому я хотів би завершити дискусію з деяких питань. Я вважаю, що відповіді на ці питання будуть мати важливе значення для політики згуртування після 2020 р. Перше питання, яке приходить на розум, які кроки ми повинні зробити, щоб ще більше спростити? Ми пройшли тривалий шлях у раціоналізації процедур, визначенні загальних правил, інтеграції різних джерел фінансування. Але я переконаний, що робота ще не закінчена, і можна зробити більше. Це правильно, так як у центрі уваги політики — великомасштабні інфраструктурні проекти. Тоді як щодо ризиків? Який прийнятний рівень ризику? ... Інше питання, ми повинні подумати про те, чи слід ВВП залишатися основним критерієм для визначення потреб і оцінки впливу...» (Mendez C., Bachtler J., 2015).

Важливим питанням для політики згуртування після 2020 р. є географічний розподіл коштів і критерії відбору для фінансування. Як видно з табл. 7.6, частка коштів, виділених на слабкі регіони, зараз перебуває на історичному мінімумі. У 1989—1993 рр. 73,2 % асигнувань у рамках структурних фондів були виділені на ці регіони, і ця цифра впала до 59 % у 2007—2013 рр. і останнім часом — до 53,5 % для 2014—2020 рр. (табл. 7.6).

Таблиця 7.6

РОЗПОДІЛ КОШТІВ МІЖ КАТЕГОРІЯМИ РЕГІОНІВ, 1989—2020 рр.

	1989— 1993	1994— 1999	2000— 2004	2004— 2006	2007— 2013	2014— 2020
Менш розвинений	73,2	61,6	63,6	63,2	59,0	53,5
Перехідний	0,0	0,2	2,6	2,0	7,5	10,8
Більш розвинений	23,6	27,4	24,3	19,1	12,9	16,5
Фонд згуртування	3,1	10,8	9,4	15,7	20,7	19,2
Загальне фінансування	100	100	100	100	100	100
Члени ЄС	EU-12	EU-15	EU-25	EU-25	EU-27	EU-28

Джерело: Побудовано за Mendez C. and Bachtler J. (2015), p. 40.

Основні альтернативи, які фігурують в двох останніх дебатах реформи є «регіональна концентрація» і моделі «національної єдності»:

- 1) регіональна модель концентрації;
- 2) національна модель згуртованості.

Ці моделі пов'язані переважно з обговоренням бюджету ЄС. Ініціатори — це чисті платники, які прагнуть зменшити загальний розмір бюджету ЄС або частки бюджету, що виділяється на політику згуртування стосовно інших політик. Противники в основному є чистими одержувачами, зацікавленими в політиці «політики добробуту».

Перспективи регіонального розвитку ЄС залежать від успіху реалізації Інтеррег (Європейського територіального співробітництва (ЕТС)), що сприяла гармонійному економічному, соціальному та територіальному розвитку ЄС. Інтеррег охоплює всі рівні співпраці: прикордонної (Інтеррег А), транснаціональної (Інтеррег В) і міжрегіональної (Інтеррег С). Інтеррег А (прикордонне співробітництво) підтримує співпрацю між сусідніми прикордонними регіонами NUTS III між, щонайменше двома державами-членами ЄС або між державами-членами ЄС і деяких країн за межами ЄС. ЄС включає суттєві прикордонні регіони: 37,5 % населення ЄС проживають у прикордонних районах, визначених 38 міжнародних кордонів.

З огляду на значні диспропорції у транскордонному співробітництві України та ЄС перспективи залежать від реалізації запропонованих українськими експертами стосовно західних регіонів України Стратегічних орієнтирів державної політики (Микула, Засадко, 2014, с. 244–246):

1) поглиблення міжрегіонального і транскордонного співробітництва (передусім щодо розвитку транскордонної торгівлі, транскордонної трудової міграції, розбудови прикордонної інфраструктури);

2) перенесення акцентів регіональної політики з допомоги регіонам на формування та використання їх конкурентних переваг, зокрема через активізацію інноваційної діяльності в регіонах;

3) послідовна децентралізація прийняття рішень і розширення повноважень (і відповідальності) в цьому процесі регіональних і місцевих влад, а також удосконалення інституційної бази підвищення конкурентоспроможності регіонів України.

Дані орієнтири можна поширити і на інші регіони, в яких не має бойових дій. «У межах зазначених стратегічних орієнтирів державної політики необхідним є здійснення вжиття таких заходів: започаткування у прикордонних із Польщею областях України низки пілотних проектів із розвитку підприємництва та венчурного бізнесу, створення торговельно-логістичних центрів для активізації зовнішньоторгівельної діяльності в межах транскордонного й інтеррегіонального співробітництва, поліпшення ме-

ханізмів управління її розвитком і процесами детінізації; залучення західних регіонів України до транскордонної мережі *EURES*; розвиток транспортної та прикордонної інфраструктури, що передусім потребує приведення інфраструктури митних постів до стандартів ЄС; формування в межах Карпатського євро-регіону спільних навчально-освітніх і наукових центрів, інноваційних кластерів і транскордонних технопарків; ініціювання підготовки та подання органами державного управління західних областей пілотних програм і проектів створення форм технопарків, транскордонних і міжрегіональних інноваційних кластерів, технологічних центрів, центрів стратегічних послуг і трансферу технологій, мереж із підтримки бізнесу інновацій; узгодження *Державної стратегії регіонального розвитку України до 2015 року* (затвердженої Постановою Уряду від 21 липня 2006 р. № 1001) зі стратегіями регіонального розвитку на цей період, насамперед у частині заходів з активізації процесів європейської інтеграції, розвитку міжрегіонального і транскордонного співробітництва; надання повноважень місцевим органам влади щодо конкурсного відбору проектів міжнародного співробітництва та прийняття рішень про їх дофінансування в межах виділеної квоти з коштів державного бюджету чи за рахунок відповідної статті видатків місцевого бюджету; розширення організаційних повноважень місцевої влади у сфері міжнародного співробітництва у спосіб спрощення погоджувальних процедур, пов'язаних з участю представників регіональних органів влади та органів місцевого самоврядування в міжнародних заходах, що відбуваються в межах програм транскордонного й міжрегіонального співробітництва» (Микула, Засадко, 2014, с. 246–248).

Існують значні зрушення в праві на отримання коштів для реалізації регіональної політики та їх розподіл на території ЄС у період 2014—2020 рр. Хоча загальний бюджет згуртування значно скорочений, у шести країнах спостерігається збільшення фінансування, натомість спостерігається дуже значне зниження в ряді країн, зокрема, в Іспанії, Німеччині, Греції та Угорщини. У цілому буде зниження річної інтенсивності допомоги (коштів, які виділено на душу населення) у менш розвинених регіонах і перехідних областях, тоді як у розвиненіших регіонах можна буде побачити незначне збільшення інтенсивності підтримки.

У свою чергу висока ефективність використання коштів ЄФРР сприятиме підвищенню продуктивності праці, а відтак і міжнародної конкурентоспроможності ЄС, яка в сучасних умовах ви-

значається рівнем розвитку інформаційного суспільства або економіки, що базується на знаннях.

Для того щоб отримати кошти від структурних фондів ЄС, з 2014 р. регіони повинні будуть довести не свою відсталість, а здатність внести вклад у виконання Стратегії «Європа-2020». У цьому полягає суть нового підходу регіональної політики. Таке стимулювання роботи повинно призвести до підвищення ефективності розподілу коштів, незважаючи на скорочення обсягів фінансування програм. За такої системи в разі неефективності роботи урядів державних адміністрацій конкретних регіонів у подальші роки може ще більше загостритися проблема нерівності регіонів, проте ЄС намагається виправити цю ситуацію за допомогою нової системи поділу регіонів і відповідно зміни пропорцій їх фінансування.

Отже, перспективи регіонального розвитку ЄС пов'язані з регіональною політикою ЄС на період з 2014 до 2020 рр., яка передбачає необхідність структурних змін економіки слабших держав, та ефективністю використання коштів, що передбачає реалізацію потенціалу регіонів ЄС щодо притаманних їм сильних сторін в нові можливості, які сприятимуть економічному, соціальному та екологічному прогресу для всіх типів одержувачів (державних органів влади, управління державними органами, агентств, науково-дослідних інститутів та ін., у тому числі некомерційних організацій).

Список використаних джерел

Becker S., Egger P., von Ehrlich M. (2010). Going NUTS: The effect of EU Structural Funds on regional performance // *Journal of Public Economics* 94, pp. 578-590.

Bachtler J., Mendez C. and Wislade F. (2013). EU Cohesion Policy and European Integration: The Dynamics of EU Budget and Regional Policy Reform, Ashgate, Aldershot.

Bradley J. (2006). Evaluating the impact of European Union Cohesion policy in less — developed countries and regions // *Regional Studies* 40 (2), p. 189—200.

Cohesion policy 2014—2020. Investing in growth and jobs // EU Cohesion Policy. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2014/proposal_s/regulation2014_leaflet.pdf

Crescenzi R., Rodriguez-Pose A. (2008). Infrastructure endowment and investment as determinants of regional growth in the European Union // European Investment Bank (EIB) Papers 13, pp. 63—101.

Leth D. O. de (2015). The impact of EU Cohesion Policy. Lessons from the region of Andalusia, Spain, January 2015. Utrecht University [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.geo-europa.nl/wp-content/uploads/2015/04/Thesis-regionaal-beleid-in-Andalusie>

Dh eret Cl. (2011). What next for EU Cohesion Policy? Going ‘beyond’ GDP to deliver greater well-being. European Policy Centre Policy Brief, March 2011.

DG for Regional and Urban Policy Communication Strategy 2015. European Commission Directorate — General Regional And Urban Policy. Communication. Available from: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/dgs/com_strat_2015.pdf

Edwards J. (2011). A Capabilities approach to local and regional development in Europe. Evidence from Alentejo, Portugal [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://theses.ncl.ac.uk/dspace/bitstream/10443/1505/1/Ed2012.pdf>, accessed: 20 October 2014.

Eurostat regional yearbook 2012 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Eurostat statistical atlas [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistical-atlas/gis/viewer/>

EU Cohesion policy 1988—2008: Investing in Europe’s future // Inforegio policy panorama. June 2008 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://ec.europa.eu/regional_policy/information

Ferry M. (2013). The Achievements of Cohesion Policy: Evidence and Methodological Challenges from an EU10 Perspective // The research leading to these results has received funding from the European Union’s Seventh Framework Programme (FP7/2007—2013) under grant agreement «Growth — Innovation — Competitiveness: Fostering Cohesion in Central and Eastern Europe» (GRNCOH). May 2013.

Foerster H. The Controversial EU Cohesion Policy Falls Short. 2012 Stratfor.

GDP (gross domestic product) is an indicator of the output of a country or a region. It reflects the total value of all goods and services produced less the value of goods and services used for intermediate consumption in their production. Expressing GDP in PPS.. Hyperlink to the table: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=igs00006>. General Disclaimer of the EC website [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://ec.europa.eu/geninfo/legal_notices_en.htm Last update: 26.02.2016. Code: tgs00006

Investment for jobs and growth. Promoting development and good governance in EU regions and cities. Sixth report on economic, social and territorial cohesion. Editor: Lewis Dijkstra, European Commission, Directorate — General for Regional and Urban Policy. Brussels, 2014. via EU Bookshop [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://bookshop.europa.eu>) 296 p.

Mendez C. (2013). The post — 2013 reform of EU cohesion policy and the place — based narrative. *Journal of European Public Policy* 20 (5), pp. 639—659.

Mendez C., Wishlade F. and Bachtler J. (2013). A new dawn for Cohesion policy? The emerging budgetary and policy directions for 2014 — 20, EoRPA Paper 13/4, European Policies Research Centre, University of Strathclyde, Glasgow.

Mendez C., Bachtler J. (2015). Prospects for Cohesion Policy in 2014 — 20 and Beyond: Progress with Programming and Reflections on the Future. European Policies Research Paper No. 88 EoRPA Paper 14/4. European Policies Research Centre, University of Strathclyde. Glasgow. 43 pSen A. (2001) Development as Freedom. Oxford: Oxford University Press.

Refocusing EU Cohesion Policy for Maximum Impact on Growth and Jobs: The Reform in 10 points // MEMO. Brussels, 19 November 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-878_en.htm

Regional policies of EU. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mlit.go.jp/kokudokeikaku/international/spw/general/eu/index_e.html

Regional policy Info. European Commission. Regions Coverage [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/how/coverage/index_en

Regional policy Info. European Commission. NUTS [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/nuts_nomenclature/introduction

Regular users of the internet are persons who use the internet on average at least once a week, every day or almost every day Eurostat. Hyperlink to the table [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table000506> General Disclaimer of the EC website: Last update: 17.02.2016. Code: tgs0005028 28 Feb 2016 18:27:14 CET

Q&A on the legislative package of EU regional, employment and social policy for 2014 — 2020 // MEMO/11/663.:Brussels, 06 October 2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/what/future/proposals_2014_2020_en.cfm

Study About The Potential Future Impacts Of The Cohesion Policy 2014—2020.

World Economic Outlook Database, October 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata>

Гальперіна Л.П. (2013). Адаптація регіональної політики Європейського Союзу до імперативів глобального розвитку // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). — К.: НАУ, 2013. — № 3. — С. 21–26. — (Науковий журнал).

Інституційне забезпечення державної регіональної політики (досвід країн ЄС) (2009). Анотація [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/mart2009/31.htm>

Європейська регіональна політика: натхнення для країн, що не входять до ЄС? Застосування принципів та обмін досвідом // ЄС [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/international/external_uk.pdf

Повідомлення Комісії (2010). Стратегія для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання. «Європа-2020». Брюссель, 03.03.2010. COM(2010)2020 остаточна версія.

Регіональна політика ЄС — посткризові реалії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://regionalnyaktsenty.blogspot.com/2012/02/blog-post_20.html

Інституційне забезпечення державної регіональної політики (досвід країн ЄС). Анотація [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/mart2009/31.htm>

Кондратьева Н. (2012). Региональная политика и деятельность структурных фондов / Н. Кондратьева [Електронний ресурс] // Европейский Союз: Факты и комментарии. Вып. 67. — 2012. — С. 17. — Режим доступу: http://www.edc-aes.ru/content/user_files/Image/67.pdf

Мікула Н.А. (2014). Транскордонне співробітництво України в контексті євроінтеграції: монографія / Н. А. Мікула, В. В. Засадко. — К.: НІСД, 2014. — 316 с.

Чужиков В.І. (2008). Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія. — К.: КНЕУ, 2008. — С. 165.

Питання для самоконтролю

1. Які основні тенденції регіонального розвитку ЄС 2014—2020 рр.?
2. Порівняйте перспективи регіональної політики ЄС 2014—2020 рр. за умови реалізації кожного із запропонованих сценаріїв реалізації Стратегії «Європа-2020».
3. Проаналізуйте перспективи регіонального розвитку ЄС основних тенденцій глобального економічного розвитку.

Дискусійні питання

На вашу думку, критерій поділу регіонів ЄС у регіональній політиці відповідає основним цілям Стратегії розвитку «Європа-2020» чи ні?

Які критерії ви можете запропонувати? Відповідь обґрунтуйте.

Аналітичне завдання

Розробіть базовий сценарій транскордонного співробітництва Україна — ЄС з урахуванням участі України у ГВЗТ і перспектив регіонального розвитку ЄС. Використайте табл. 7.7

Аналіз сценаріїв (сценарний аналіз) — метод прогнозування, який полягає в поділі всієї сукупності можливих подій на кілька груп й у визначенні логічної послідовності наслідків для кожної групи подій. Застосовується у разі, якщо ймовірність виникнення різних подій майже однакова та існує необхідність заздалегідь вибрати стратегію дій у рамках кожного сценарію.

Сценарій — це можливий набір подій, що визначає розвиток тих чи тих факторів, які впливають на результат діяльності. Існують різноманітні підходи до роботи зі сценаріями, тому виникають відмінності у типах самих сценаріїв і методах їх побудови. Незалежно від типу, до якого належить сценарій, загальну методику побудови можна описати за допомогою ітеративної послідовності базових кроків, що включає якісний опис процесу та побудову кількісної моделі.

Сценарно-ситуативний підхід передбачає розробку моделі стратегічного планування у сфері забезпечення економічної безпеки.

За сценарно-ситуативно підходу дослідження поведінки системи як формалізованої конструкції використовуються сценарії, які характеризують майбутні можливості. Сценарно-ситуативний підхід як метод системного аналізу дає можливість оцінювати і прогнозувати об'єкт дослідження в динаміці. Сценарії являють собою послідовність взаємопов'язаних між собою і розгорнутих у часі можливих сукупностей ситуацій зовнішнього та внутрішнього середовища.

Ситуації мають відповідати таким основним вимогам:

— бути достатньо складними, щоб забезпечити необхідну кількість різноманітних гіпотез, що стосуються об'єкта досліджень, і одночасно простими і зручними для здійснення аналізу в ході підготовки та прийняття рішень, допускати можливість обробки на ЕОМ у діалоговому (інтерактивному) режимі;

— чинники, тенденції, обмеження, умови, змінні, критерії та показники, що визначають ситуацію, повинні мати фізичну інтерпретацію, кількісний вимір у відповідному масштабі та одиницях виміру; відображати взаємозв'язок між основними процесами;

— враховувати обмеження нормативно-правового плану, які є характерними для стратегічного планування у сфері державного управління економічною безпекою.

За допомогою моделювання ситуацій генеруються ймовірнісні з погляду дослідження сценарії розвитку подій, враховуються реальні обмеження, насамперед нормативно-правового характеру. Генерація сценаріїв передбачає передусім прогнозування динаміки змін у сфері забезпечення економічної безпеки з метою завчасної підготовки економіки до реальних і потенційних загроз (викликів, ризиків) з урахуванням інерційності та обмеженості ресурсів. При цьому прогнозування має охоплювати термін, достатній для адекватного реагування на виникнення загрози.

Визначити:

- імовірність виникнення;
- терміни дії сценарію;
- зацікавлені сторони;
- основні тренди;
- основні наслідки;
- основні параметри;
- встановити фактори невизначеності.

Описати дерево сценаріїв.

Таблиця 7.5

**РЕГІОНАЛЬНИЙ ВВП (ЗА ПКС НА ОДНОГО ЖИТЕЛЯ У %
ВІД СЕРЕДНЬОГО ПОКАЗНИКА ЄС 28) ПО РЕГІОНАХ NUTS-2**

geo/time	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Rég. Bruxelles / Brussels Gewest	243	237	235	224	216	211	216	218	217	215	211	207
Prov. Antwerpen	143	142	142	138	136	135	135	139	139	141	141	138
Prov. Limburg (BE)	102	99	95	95	94	95	93	96	98	99	98	98
Prov. Oost — Vlaanderen	108	107	104	103	103	101	105	107	108	109	109	108
Prov. Vlaams — Brabant	125	124	122	122	120	119	125	125	125	129	129	129
Prov. West — Vlaanderen	115	112	110	110	110	107	110	113	113	115	116	115
Prov. Brabant Wallon	122	124	123	120	119	125	126	141	128	128	130	130
Prov. Hainaut	81	79	78	76	75	76	75	77	78	78	78	76
Prov. Liège	90	88	86	85	84	84	86	87	88	88	88	87

Продовження табл. 7.5

geo/time	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Prov. Luxembourg (BE)	85	82	81	81	77	76	77	79	79	78	77	76
Prov. Namur	85	84	82	82	79	80	83	85	84	84	84	83
Severozapaden	27	27	27	26	28	29	28	27	28	29	29	30
Severen tsentralen	27	27	28	28	29	30	30	29	30	32	32	34
Severoiztochen	29	30	32	33	35	38	37	36	37	38	38	39
Yugoiztochen	30	32	34	33	33	36	37	36	36	38	39	39
Yugozapaden	48	51	54	60	68	74	76	76	75	75	74	75
Yuzhen tsentralen	25	27	28	28	30	31	31	31	32	33	32	32
Praha	163	166	171	173	182	177	179	175	174	171	173	173
Strední Cechy	74	76	74	76	79	76	75	72	75	74	74	77
Jihozápad	71	73	74	75	74	69	73	71	72	71	74	76
Severozápad	64	64	64	64	65	63	66	63	63	62	63	63
Severovýchod	66	66	67	67	69	66	67	67	68	67	68	70
Jihovýchod	69	69	70	71	74	72	74	73	75	76	79	79
Strední Morava	61	62	62	62	64	64	66	64	67	66	67	70
Moravskoslezsko	59	64	67	66	69	68	67	67	71	71	69	70
Hovedstaden	147	151	152	148	145	149	150	158	154	156	157	157
Sjælland	90	91	88	88	85	83	84	87	85	87	86	85
Syddanmark	112	112	106	109	108	109	108	111	111	111	113	112
Midtjylland	116	115	110	113	111	112	114	112	114	113	114	112
Nordjylland	111	108	104	106	105	106	108	107	106	108	108	107
Stuttgart	151	148	146	149	152	148	139	153	158	159	159	162
Karlsruhe	134	132	133	134	134	134	131	138	142	140	139	140
Freiburg	113	112	112	113	113	113	110	116	121	120	120	122
Tübingen	121	121	122	122	123	125	119	129	134	134	134	136

Продовження табл. 7.5

geo/time	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Oberbayern	171	172	172	170	170	164	165	170	176	176	178	179
Niederbayern	107	109	109	108	109	109	110	118	122	120	120	121
Oberpfalz	111	111	113	112	114	116	115	123	126	127	126	128
Oberfranken	101	102	101	103	102	102	105	110	112	112	112	114
Mittelfranken	125	127	125	123	123	124	126	130	134	135	134	135
Unterfranken	115	115	117	116	116	115	113	120	125	125	125	127
Schwaben	114	114	115	115	113	114	114	120	122	124	124	125
Berlin	110	107	108	107	106	109	112	115	121	119	118	119
Brandenburg	79	79	80	80	80	82	83	86	87	87	88	88
Bremen	160	158	159	159	157	157	148	156	157	161	160	161
Hamburg	211	210	212	205	201	203	199	204	207	205	204	206
Darmstadt	172	170	169	167	165	164	160	164	165	162	162	163
Gießen	106	107	107	106	107	108	104	107	108	107	108	109
Kassel	115	112	112	111	111	110	109	114	114	114	116	118
Mecklenburg — Vorpommern	76	76	76	76	77	78	80	82	83	83	83	84
Braunschweig	112	113	115	114	115	115	110	121	129	129	135	136
Hannover	113	111	115	116	113	114	113	117	121	121	120	121
Lüneburg	82	82	81	81	81	81	82	84	86	88	88	88
Weser — Ems	99	101	100	100	101	104	103	108	110	111	110	111
Düsseldorf	129	129	129	127	130	133	131	132	134	134	133	134
Köln	130	129	128	127	128	127	129	131	133	131	131	132
Münster	100	102	103	103	103	106	103	107	108	109	108	109
Detmold	113	112	114	113	115	115	114	117	119	121	121	122
Arnsberg	102	103	105	104	104	106	105	109	112	112	112	113
Koblenz	100	100	100	100	99	100	100	105	106	106	105	107

Продовження табл. 7.5

geo/time	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Trier	94	95	94	93	92	93	93	96	96	97	98	99
Rheinessen — Pfalz	111	112	111	110	110	110	111	117	118	120	118	119
Saarland	107	110	115	115	115	116	108	114	118	118	117	119
Dresden	87	88	87	86	87	86	87	89	90	91	93	95
Chemnitz	77	78	78	79	80	80	79	83	85	85	85	87
Leipzig	87	87	86	88	88	89	90	93	98	100	102	103
Sachsen — Anhalt	77	78	78	79	79	80	80	84	84	86	87	87
Schleswig — Holstein	102	102	101	100	98	99	99	100	101	103	103	104
Thüringen	77	78	77	78	78	79	78	83	86	86	87	88
Eesti	52	55	59	64	68	68	62	63	69	74	75	76
Border, Midland and Western	99	104	101	104	101	90	88	85	88	86	87	88
Southern and Eastern	158	158	162	161	163	147	144	147	148	148	148	150
Anatoliki Makedonia, Thraki	70	69	66	64	64	67	67	64	55	53	52	50
Kentriki Makedonia	75	77	72	74	73	75	75	68	60	58	58	56
Dytiki Makedonia	86	86	83	81	76	72	78	75	70	71	70	66
Ipeiros	72	70	66	66	64	64	64	61	55	52	52	51
Thessalia	76	76	69	72	69	70	70	62	55	55	56	55
Ionia Nisia	94	94	92	92	90	93	89	82	69	67	66	67
Dytiki Ellada	72	73	70	73	71	70	69	66	58	56	55	54
Stereia Ellada	94	91	88	87	83	84	82	76	68	66	67	61
Peloponnisos	76	75	72	74	73	74	74	69	62	60	61	58
Attiki	120	125	120	124	122	125	128	118	105	101	100	99
Voreio Aigaio	72	72	71	73	73	76	75	68	61	57	58	57

Продовження табл. 7.5

geo/time	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Notio Aigaio	104	106	104	104	102	106	101	93	81	78	78	80
Kriti	85	87	82	84	80	82	82	74	64	60	63	63
Galicia	80	81	83	86	88	89	89	86	83	80	80	80
Principado de Asturias	85	86	88	92	94	93	92	89	86	82	80	80
Cantabria	93	93	94	96	96	95	95	91	87	84	82	82
País Vasco	122	123	125	129	130	131	130	126	122	120	118	119
Comunidad Foral de Navarra	124	124	125	127	127	126	125	120	117	113	112	113
La Rioja	109	107	107	110	110	109	108	105	101	98	98	100
Aragón	107	107	108	110	112	111	110	107	104	100	100	100
Comunidad de Madrid	132	131	132	136	136	134	136	130	127	126	124	125
Castilla y León	91	92	92	94	95	94	95	91	89	87	85	86
Castilla — la Mancha	80	79	81	82	83	82	82	79	76	74	72	72
Extremadura	65	65	67	68	69	70	70	69	65	63	63	63
Cataluña	120	119	118	121	121	118	118	114	109	108	107	108
Comunidad Valenciana	94	92	92	94	93	91	90	86	83	80	79	80
Illes Balears	115	113	111	112	110	107	105	101	98	96	95	96
Andalucía	76	77	78	79	79	78	77	74	71	69	68	67
Región de Murcia	84	83	84	86	86	85	83	80	77	75	75	74
Ciudad Autónoma de Ceuta (ES)	87	87	87	88	88	87	87	83	78	76	76	76
Ciudad Autónoma de Melilla (ES)	86	87	86	86	84	82	82	77	73	69	69	68
Canarias (ES)	96	93	92	92	91	89	87	84	81	79	78	78
Île de France	171	167	168	164	167	174	175	181	177	177	181	178

Продовження табл. 7.5

geo\time	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Champagne — Ardenne	101	103	101	98	98	94	94	93	97	92	93	94
Picardie	91	89	88	85	85	82	82	82	83	82	81	78
Haute — Normandie	101	99	99	96	96	92	93	93	94	93	94	93
Centre (FR)	99	98	97	95	94	89	91	90	91	89	90	88
Basse — Normandie	93	93	92	90	89	86	87	87	88	85	86	85
Bourgogne	97	96	95	93	94	91	91	89	90	89	90	90
Nord — Pas — de — Calais	89	88	88	87	87	86	88	87	88	86	87	85
Lorraine	92	92	91	88	87	83	84	82	82	80	81	79
Alsace	108	105	103	101	101	100	102	99	100	98	99	97
Franche — Comté	97	95	93	90	88	85	86	85	85	80	80	77
Pays de la Loire	102	100	99	97	96	95	96	94	96	95	96	95
Bretagne	97	97	98	96	94	89	90	89	90	89	90	88
Poitou — Charentes	94	92	91	89	89	84	86	86	87	87	88	87
Aquitaine	101	99	99	98	96	92	95	95	96	94	95	92
Midi — Pyrénées	99	98	99	99	95	93	96	94	95	96	98	96
Limousin	92	89	90	88	86	81	83	80	80	79	81	80
Rhône — Alpes	111	111	110	109	108	107	108	107	109	107	108	106
Auvergne	94	93	93	90	90	85	87	86	88	86	87	85
Languedoc — Roussillon	87	86	85	84	83	82	84	83	83	81	82	81
Provence — Alpes — Côte d'Azur	104	103	104	102	100	97	100	102	102	102	103	102
Corse	85	83	84	84	82	83	89	89	89	88	90	89
Guadeloupe	68	67	68	69	68	70	73	73	72	72	73	73
Martinique	73	73	74	74	74	71	74	74	74	75	76	77
Guyane	56	53	54	56	52	51	55	53	52	55	56	58

Продовження табл. 7.5

geo/time	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
La Réunion	66	65	67	67	67	67	68	67	65	69	70	70
Mayotte	21	22	23	24	24	27	27	28	28	28	30	31
Jadranska Hrvatska	55	57	57	56	60	62	59	56	57	57	57	57
Kontinentalna Hrvatska	56	57	58	59	61	64	63	60	61	61	60	60
Piemonte	122	118	116	115	114	113	109	110	109	106	102	100
Valle d'Aosta/ Vallée d'Aoste	146	139	137	135	133	136	134	136	135	136	133	133
Liguria	122	118	116	115	117	118	117	113	113	111	105	104
Lombardia	148	141	138	136	135	138	136	137	136	133	130	126
Provincia Autonoma di Bolzano/Bozen	148	145	141	142	141	143	146	146	146	152	150	144
Provincia Autonoma di Trento	143	136	132	130	130	130	131	130	128	128	126	123
Veneto	127	123	120	119	118	116	116	114	115	113	109	108
Friuli — Venezia Giulia	119	115	115	115	115	112	110	111	110	107	104	101
Emilia — Romagna	135	130	127	128	128	127	124	123	124	122	120	117
Toscana	119	114	112	111	111	110	111	109	109	108	107	104
Umbria	108	104	101	102	101	100	97	95	93	91	89	87
Marche	109	105	103	104	104	102	102	99	98	96	93	92
Lazio	140	138	135	133	132	130	132	128	126	121	116	114
Abruzzo	95	88	89	89	88	89	89	89	90	90	88	84
Molise	85	82	81	83	83	81	82	80	78	77	75	75
Campania	75	72	70	70	70	70	70	67	65	65	63	61
Puglia	73	70	68	68	67	66	67	66	65	66	64	63
Basilicata	79	76	74	75	76	75	74	72	72	72	70	69
Calabria	67	66	66	65	65	65	66	64	64	63	60	59

Продовження табл. 7.5

geo\time	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Sicilia	73	70	70	70	69	69	69	68	66	66	64	62
Sardegna	81	79	78	78	77	78	79	77	76	76	74	72
Kypros	94	97	99	99	100	105	105	102	96	91	84	82
Latvija	45	47	51	55	60	60	52	52	56	60	62	64
Lietuva	49	50	53	56	60	63	56	60	65	70	73	75
Luxembourg	240	246	241	256	259	256	247	254	263	258	264	266
Közép — Magyarország	98	99	101	102	101	104	108	107	106	105	107	107
Közép — Dunántúl	57	58	59	56	56	57	54	56	58	57	59	61
Nyugat — Dunántúl	66	64	62	62	59	61	60	64	66	65	67	71
Dél — Dunántúl	44	44	43	42	41	43	44	44	44	44	45	45
Észak — Magyarország	40	40	41	40	39	39	39	39	39	39	41	42
Észak — Alföld	41	41	40	39	38	39	42	41	42	42	42	43
Dél — Alföld	43	43	43	42	40	42	43	42	44	44	46	47
Malta	82	80	81	78	78	80	84	86	84	84	86	86
Groningen	149	148	155	166	158	186	168	175	177	187	192	163
Friesland (NL)	94	92	94	94	96	97	97	95	97	96	96	93
Drenthe	99	97	99	98	100	101	98	94	94	93	95	94
Overijssel	107	107	107	108	109	112	113	110	111	107	107	107
Gelderland	111	111	110	113	114	115	116	112	114	110	110	110
Flevoland	105	105	105	110	112	109	105	105	103	101	100	100
Utrecht	163	162	161	160	162	163	167	161	159	156	155	154
Noord — Holland	167	168	167	167	167	168	167	165	163	161	162	161
Zuid — Holland	138	138	140	141	144	144	142	138	134	133	132	131
Zeeland	100	99	98	98	103	105	102	104	105	102	101	100
Noord — Brabant	132	133	134	136	136	137	135	135	136	134	134	134

Продовження табл. 7.5

geo\time	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Limburg (NL)	109	110	109	110	113	113	110	109	110	108	108	109
Burgenland (AT)	86	87	83	81	80	79	82	84	84	88	90	89
Niederösterreich	103	105	101	101	101	102	102	103	104	107	107	105
Wien	174	171	166	165	159	161	164	163	162	164	163	158
Kärnten	106	107	105	105	105	105	105	105	108	110	110	108
Steiermark	110	111	110	110	109	110	110	111	113	117	117	116
Oberösterreich	124	124	123	123	122	124	124	126	128	132	133	132
Salzburg	141	142	139	141	142	141	143	147	149	155	154	152
Tirol	131	130	130	131	128	126	130	129	131	137	139	138
Vorarlberg	131	131	129	128	127	129	130	131	133	136	139	139
Lódzkie	44	45	46	46	49	51	54	57	59	62	62	63
Mazowieckie	72	74	76	78	82	83	92	98	102	106	107	108
Malopolskie	42	43	44	45	47	49	52	54	57	59	59	60
Slaskie	51	55	54	53	56	58	63	66	69	70	70	70
Lubelskie	34	35	35	35	37	39	41	43	45	47	47	47
Podkarpackie	35	36	36	36	37	39	42	43	45	46	47	48
Swietokrzyskie	38	39	38	39	42	45	47	48	49	50	49	49
Podlaskie	36	36	37	37	39	40	43	45	47	48	49	49
Wielkopolskie	50	53	54	54	56	57	64	65	68	70	72	73
Zachodniopomorskie	44	44	45	45	47	49	51	53	54	56	56	57
Lubuskie	41	44	45	45	47	47	50	52	53	55	56	57
Dolnoslaskie	49	50	51	54	58	59	64	70	73	75	75	76
Opolskie	38	42	41	41	45	47	50	51	53	54	54	55
Kujawsko — Pomorskie	42	43	43	44	46	47	49	51	53	54	55	55
Warminsko — Mazurskie	36	37	37	38	39	40	43	45	46	47	48	48

Продовження табл. 7.5

geo/time	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Pomorskie	47	48	49	50	52	52	58	59	62	65	64	64
Norte	62	60	62	62	63	63	65	65	63	64	64	65
Algarve	83	80	84	84	84	83	82	80	76	77	77	78
Centro (PT)	67	66	68	68	67	66	69	69	66	67	67	67
Área Metropolitana de Lisboa	112	110	114	113	113	112	115	114	109	106	106	106
Alentejo	72	71	73	74	73	71	72	74	71	70	69	70
Região Autónoma dos Açores (PT)	68	67	70	70	70	71	74	74	71	70	70	71
Região Autónoma da Madeira (PT)	75	76	79	79	78	78	79	78	77	73	73	73
Nord — Vest	29	32	32	36	40	43	44	44	44	47	47	48
Centru	32	33	33	37	41	45	47	47	47	52	51	52
Nord — Est	21	22	22	24	26	29	30	30	30	34	34	34
Sud — Est	27	30	30	32	34	38	39	40	41	46	49	50
Sud — Muntenia	25	28	28	31	33	39	41	41	42	41	43	43
Bucuresti — Ilfov	64	70	80	86	97	122	116	121	131	126	127	129
Sud — Vest Oltenia	26	28	26	29	32	36	37	38	39	41	40	41
Vest	34	37	38	43	47	53	54	56	56	58	56	58
Vzhodna Slovenija	68	70	70	70	71	73	69	68	68	67	66	68
Zahodna Slovenija	101	104	104	105	106	108	103	100	99	97	96	98
Bratislavský kraj	123	127	144	145	159	165	174	178	180	180	187	186
Západné Slovensko	51	53	56	61	65	68	66	68	69	71	71	72
Stredné Slovensko	45	46	46	48	53	58	57	59	57	59	60	61
Východné Slovensko	41	42	42	43	46	50	48	50	49	51	52	53
Länsi — Suomi	102	103	103	101	105	108	103	103	106	105	101	99
Helsinki — Uusimaa	151	155	153	153	157	160	158	157	154	150	149	144

Продовження табл. 7.5

geo/time	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Etelä — Suomi	105	109	106	104	106	107	101	98	102	103	99	97
Pohjois — ja Itä — Suomi	92	95	93	93	95	97	91	92	95	94	93	91
Åland	147	149	145	140	135	130	142	136	135	143	142	138
Stockholm	172	179	173	171	175	173	176	174	177	177	173	172
Östra Mellansverige	110	112	107	108	110	109	105	109	110	111	109	106
Småland med öarna	112	113	104	108	111	111	102	106	108	107	106	104
Sydsverige	113	114	109	110	116	110	105	108	106	107	106	105
Västsverige	125	124	119	121	122	123	117	120	121	120	119	118
Norra Mellansverige	107	110	105	106	105	105	99	103	103	104	101	99
Mellersta Norrland	113	115	111	110	107	111	110	116	113	112	109	107
Övre Norrland	111	116	113	118	114	119	107	124	123	123	118	114
Tees Valley and Durham	84	88	85	86	81	79	79	76	73	73	74	74
Northumberland and Tyne and Wear	95	99	102	99	93	89	87	82	83	84	83	84
Cumbria	95	102	94	99	93	94	93	93	87	90	94	94
Greater Manchester	107	111	109	108	103	97	98	93	88	90	92	92
Lancashire	97	101	99	95	92	88	87	83	79	81	82	82
Cheshire	136	135	137	140	133	129	127	122	116	124	123	123
Merseyside	94	96	94	95	89	88	90	86	82	79	81	81
East Yorkshire and Northern Lincolnshire	99	102	100	98	96	91	97	88	83	84	82	83
North Yorkshire	118	120	116	113	109	103	101	97	96	96	97	98
South Yorkshire	89	92	90	89	88	81	81	78	75	75	75	76
West Yorkshire	107	109	109	107	103	99	98	92	91	91	91	91
Derbyshire and Nottinghamshire	97	98	101	98	93	89	87	85	85	86	87	87

Продовження табл. 7.5

geo\time	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Leicestershire, Rutland and Northamptonshire	111	112	111	109	107	102	99	97	93	94	95	96
Lincolnshire	97	91	88	88	84	83	80	78	77	78	81	81
Herefordshire, Worcestershire and Warwickshire	107	111	108	109	100	97	94	93	92	96	97	97
Shropshire and Staffordshire	95	98	96	94	89	87	83	81	80	81	82	82
West Midlands	109	109	108	104	99	93	90	87	85	87	87	86
East Anglia	116	117	115	117	109	105	103	100	98	100	100	101
Bedfordshire and Hertfordshire	138	137	139	131	124	125	121	113	107	109	110	113
Essex	109	108	104	104	100	95	93	90	88	88	87	88
Inner London — West	520	533	551	538	543	537	556	541	543	552	528	539
Inner London — East	198	203	211	203	200	190	188	176	182	181	198	204
Outer London — East and North East	94	94	93	91	87	84	80	77	77	80	80	81
Outer London — South	118	119	117	116	111	106	100	96	94	95	94	98
Outer London — West and North West	141	139	137	131	124	122	115	111	111	116	118	121
Berkshire, Buckinghamshire and Oxfordshire	175	172	171	163	156	152	150	145	144	148	149	149
Surrey, East and West Sussex	133	129	126	126	120	116	116	113	108	113	115	115
Hampshire and Isle of Wight	124	125	123	121	118	114	114	111	108	111	111	112
Kent	103	104	105	101	96	94	91	88	86	88	87	88

Закінчення табл. 7.5

geo\time	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Gloucestershire, Wiltshire and Bristol/Bath area	130	131	128	123	121	117	117	116	110	110	111	112
Dorset and Somerset	101	102	103	102	97	94	94	89	87	89	89	90
Cornwall and Isles of Scilly	90	87	86	89	83	80	81	77	75	78	77	75
Devon	96	101	99	97	92	89	89	86	82	83	85	85
West Wales and The Valleys	74	77	78	76	72	69	71	67	67	68	69	69
East Wales	110	113	110	109	104	96	95	90	89	91	91	90
Eastern Scotland	116	120	117	118	114	107	108	99	96	97	98	99
South Western Scotland	103	106	108	106	99	96	97	89	87	86	89	91
North Eastern Scotland	142	144	145	150	154	161	161	153	154	160	163	164
Highlands and Islands	101	108	110	104	98	96	97	90	89	89	92	93
Northern Ireland (UK)	99	99	100	99	97	91	88	84	81	82	82	82
Oslo og Akershus	:	:	:	:	:	:	:	:	185	192	194	:
Hedmark og Oppland	:	:	:	:	:	:	:	:	101	102	103	:
Sør — Østlandet	:	:	:	:	:	:	:	:	106	109	108	:
Agder og Rogaland	:	:	:	:	:	:	:	:	144	149	150	:
Vestlandet	:	:	:	:	:	:	:	:	140	145	147	:
Trøndelag	:	:	:	:	:	:	:	:	121	127	129	:
Nord — Norge	:	:	:	:	:	:	:	:	116	118	121	:
Extra — Regio level 2	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Poranesna jugoslovenska Republika Makedonija	:	:	:	:	:	:	:	35	34	34	36	37

Список авторів

Акіліна Олена, к.е.н., доцент кафедри управління, ДВНЗ «Київський університет імені Бориса Грінченка».

Коло наукових інтересів: соціальна політика, державне регулювання ринку праці, формування системи соціального партнерства.

e-mail: akilina_elen@mail.ru

Біла Світлана, професор, доктор наук з державного управління, к.е.н., професор кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу, «Національний авіаційний університет», м. Київ, Україна.

Коло наукових інтересів: синергія регіонального та соціально-економічного розвитку в Україні, регіональний розвиток, просторові аспекти розвитку соціально-економічних систем, євроінтеграційні процеси.

e-mail: svbila_2012@ukr.net

Білоконь Іван, к.е.н., доцент, кафедра регіональної економіки і туризму, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Коло наукових інтересів: економіка регіонів України, просторовий розвиток господарства, місцеве самоврядування, управління регіональним розвитком.

e-mail: kaf_re@ukr.net

Брінцева Олена, к.е.н., доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Коло наукових інтересів: людський капітал, соціальна відповідальність, консалтинг в сфері управління персоналом.

e-mail: o.brintseva@gmail.com

Василик Алла, к.е.н., доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Коло наукових інтересів: гідна праця, соціально-трудова відносина, інноваційна діяльність, людський та інтелектуальний капітал, інтелектуальна діяльність.

e-mail: alla_vasylyk@ua.fm

Веретнов Володимир, старший викладач кафедри страхування, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Коло наукових інтересів: ризик-менеджмент, філософія ризику, високі технології, страхування, перестраховання.

e-mail: veretnov@kneu.edu.ua

Гальперіна Любов, к.е.н., професор кафедри міжнародного менеджменту, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Коло наукових інтересів: актуальні фундаментальні та прикладні міждисциплінарні дослідження міжнародних економічних відносин та міжнародного менеджменту.

e-mail: liubovgalperina@gmail.com

Гончарова Ольга, к.е.н., старший викладач ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», кафедра міжнародного менеджменту.

Коло наукових інтересів: глобальна економіка, транснаціональні корпорації, регіональна економіка, соціальна відповідальність.

e-mail: J_oli@mail.ru

Єфремов Дмитро, к.е.н., докторант кафедри макроекономіки та державного управління, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Коло наукових інтересів: економіка суспільного сектору, суспільні фінанси, макроекономіка.

e-mail: yedim@ukr.net

Жукова Наталя, аспірант, Національний інститут стратегічних досліджень, м. Київ.

Коло наукових інтересів: регіоналістика, економічна безпека, сталий розвиток урбанізованих поселень, енергетична безпека, «зелена економіка».

e-mail: Zhukova_nv@mail.ru

Ільницький Денис, к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки, ДВНЗ «Київський національний економічний університет».

Коло наукових інтересів: міжнародна економіка, інформація та економіка знань, європейська інтеграція, інтелектуальний капітал та інтелектуальна власність, вища освіта.

e-mail: ilnitskyd@gmail.com

Коценко Катерина, к.г.н., доцент, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Коло наукових інтересів: регіональна економіка, екологія, екологічний менеджмент, економіка туризму, географія культури.

e-mail: ekotsenko@ukr.net

Липов Володимир, д.е.н., професор кафедри міжнародної економіки та менеджменту, ЗЕД Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця.

Коло інтересів: інституційна економіка, інституційна комплементарність, соціально-економічні системи, міжнародна економіка, порівняльний інституційний аналіз, інституційні зміни, ціннісні орієнтації та крос-культурна взаємодія.

e-mail: Lypov_vl@ukr.net, Lipov_vl@mail.ru

Лопух Ксенія, к.е.н., старший викладач, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», кафедра історії та теорії господарства.

Коло інтересів: сучасні економічні теорії, історія економічної думки, монетаризм, грошово-кредитна економіка.

e-mail: xenija.88@mail.ru, lopukh@kneu.edu.ua

Лукаш Ірина, асистент, кафедра регіональної економіки і туризму,.

Коло наукових інтересів: економічний потенціал регіону, механізм використання економічного потенціалу регіону, управління регіональним розвитком.

e-mail: irinalukaw@gmail.com

Махсма Марія, к.е.н., доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Коло наукових інтересів: економіка праці, ринок праці в аграрному секторі, зайнятість та рівень життя сільського населення.

e-mail: Mahsmam@ukr.net

Мікула Надія, д.е.н., Інститут транскордонного співробітництва і європейської інтеграції, директор з питань науки, професор Університету Яна Коханевського, м. Кельце, Польща.

Коло наукових інтересів: транскордонне співробітництво, транскордонні ринки, конкурентоспроможність регіонів, транскордонні кластери, конвергенція регіонів в транскордонному просторі, стратегічне планування.

e-mail: miknad@ukr.net; nmikula@ujk.edu.pl

Москалюк Наталія, к.е.н., доцент кафедри макроекономіки та державного управління, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Коло наукових інтересів: євроінтеграційні процеси української економіки; зовнішньоекономічна діяльність національної економіки; глобальна валютно-фінансова нестабільність та перспективи розвитку ринків економіки України.

e-mail: eko_nat@ukr.net

Мусієць Тетяна, к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Коло наукових інтересів: міжнародні фінанси, транснаціональні банки та управління їх ризиками, світова валютна система, фінанси Європейського Союзу, фінансовий інжиніринг.

e-mail: mironetet@gmail.com

Олійник Вікторія, к.е.н., доцент кафедри міжнародного менеджменту, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Коло наукових інтересів: міжнародна регіональна торговельно-економічна інтеграція, міжнародна економічна діяльність України

e-mail: Voliinyk@ukr.net

Пилипів Віталій, д.е.н., старший науковий співробітник Університету державної фіскальної служби України, професор кафедри фінансів.

Коло наукових інтересів: фінансове забезпечення регіонального розвитку, фіскальна децентралізація, сталий розвиток територій.

e-mail: vpylypiv@gmail.com

Поліщук Ліна, к.е.н., доцент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин, Інституту міжнародних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Коло наукових інтересів: проблеми розширення та економічної інтеграції в ЄС, дослідження фінансової та регіональної економічної політики ЄС, зовнішньоекономічної політики України та зарубіжних країн.

e-mail: reidora@gmail.com

Рябець Наталія, к.е.н., доцент кафедри міжнародного менеджменту, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Коло наукових інтересів: лектор з глобальної економіки, керівник магістерських дипломних робіт.

e-mail: Natar11@yandex.ru

Соколова Зоя, к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу Навчально-наукового інституту Міжнародних відносин Національного авіаційного університету, м. Київ.

Коло наукових інтересів: економічне співробітництво з країнами Західної Африки.

e-mail: zoya_sokolova@yahoo.fr

Солодковський Юрій, к.е.н., доцент, декан факультету міжнародної економіки і менеджменту, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Коло наукових інтересів: міжнародний маркетинг, міжнародна торгівля, економіка послуг.

e-mail: Solodkovyur@ukr.net

Стенічева Інна, Обласний вищий навчальний заклад «Інститут підприємництва «Стратегія».

Коло наукових інтересів: регіональна економіка, міжнародна економіка, національна економіка та економіка зарубіжних країн.

e-mail: Stenicheva_inna@mail.ru

Стрельник Світлана, к.е.н., ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», доцент кафедри міжнародної економіки.

Коло наукових інтересів: глобальне підприємництво, гендерні аспекти, конкурентоспроможність, інновації, Європейський Союз, висхідні країни.

e-mail: strelnyk@kneu.edu.ua

Тимофєєва Лариса, старший викладач юридичного факультету, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Коло наукових інтересів: діяльність органів державної влади України в межах системи стримувань і противаг, повноваження глави держави в законодавчій сфері.

e-mail: Timoff2004@bk.ru

Ткаленко Світлана, к.е.н., доцент кафедри європейської інтеграції ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Коло наукових інтересів: європейська інтеграція, глобальна і міжнародна економіка, економічна безпека.

e-mail: sv.tkalenko@gmail.com

Федірко Олександр, к.е.н., доцент кафедри європейської інтеграції, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Коло наукових інтересів: регіональний та локальний інноваційний розвиток.

e-mail: alexfedirko@yahoo.com

Черевко Дмитро, старший викладач, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», кафедра регіональної економіки і туризму.

Коло наукових інтересів: регіональна економіка, математичні моделі в економіці, безпека життєдіяльності.

e-mail: dcher@ukr.net

Черних Вероніка, к.е.н.

Коло наукових інтересів: кластерні моделі соціально-економічного розвитку; економічна дипломатія в системі управління міжнародними відносинами.

e-mail: veronika.chernykh@inbox.ru

Чужиков Віктор, д.е.н., професор, завідувач кафедри європейської інтеграції, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Коло наукових інтересів: глобальна регіоналістика, секторальні та горизонтальні політики ЄС.

e-mail: regloc@ukr.net

List of co-authors

Akilina Olena, Ph.D in Economics, Associate Professor Chair of Management, Borys Grinchenko Kyiv University.

Research interests: Social policy, labour market regulation, formation of the social partnership system.

e-mail: akilina_elen@mail.ru

Bila Svitlana, Ph.D., D.S., Professor, Doctor of Public Administration, Candidate of Economics National Aviation University (NAU), Kyiv, Ukraine.

Research interests: synergy of regional and socio economic development in Ukraine, regional development, spatial aspects of socio-economic systems development, eurointegration processes.

e-mail: svbila_2012@ukr.net

Bilokon Ivan, PhD in Economics, Associate Professor, Regional Economics and Tourism Department of Kyiv National Economic University.

Research interests: The economy of Ukraine's regions, spatial development of the economy, local government, management of regional development.

e-mail: kaf_re@ukr.net

Brintseva Olena, Ph.D. in Economics, Associate Professor at Personnel Management and Labour Economics Department, Kyiv National Economic University.

Research interests: human capital, social responsibility, consulting in HR management.

e-mail: o.brintseva@gmail.com

Vasylyk Alla, Ph.D. in Economics, Associate Professor of Personnel Management and Labour Economics Department, Kyiv National Economic University.

Research interests: Decent work, social and labor relations; innovative activities; human and intellectual capital; intellectual activities.

e-mail: alla_vasylyk@ua.fm

Veretnov Volodymyr, Kyiv National Economic University, Senior Lecturer in Insurance.

Research interests: risk-management, risk philosophy, high-tech, insurance, reinsurance.

e-mail: veretnov@kneu.edu.ua

Galperina Liubov, Ph.D. in Economics, Professor of International Management Department, Kyiv National Economic University.

Research interests: applied and fundamental Interdisciplinary Studies of International Economic Relations and International Management.

e-mail: liubovgalperina@gmail.com

Goncharova Olga, Ph.D. in Economics, Senior lecturer of International Management Department, Research University, Kyiv National Economic University.

Research interests: global economy, multinational companies, regional economy, social responsibility.

e-mail: J_oli@mail.ru

Iefremov Dmytro, Ph.D. in Economics, research fellow at the Department of Macroeconomics and Public Administration, Kyiv National Economic University.

Research interests: public sector economics, public finances, macroeconomics.

e-mail: yedim@ukr.net

Zhukova Natalya, Post — graduate, NISS (Kyiv).

Research interests: regional policy, economic security, urban settlements sustainable development, energy security, small town resilience, green economy.

e-mail: Zhukova_nv@mail.ru

Ilnytskyy Denys, Ph.D. in Economics, Associate Professor, International Economics Department, Kyiv National Economic University.

Research interests: international economics, information and knowledge economy, European integration, intellectual capital and intellectual property, higher education.

e-mail: ilnitskyd@gmail.com

Kotsenko Kateryna, Ph.D. in Geographical Sciences, Associate Professor, Regional Economics and Tourism Department of Kyiv National Economic University.

Research interests: regional economy, ecology, ecological management, economy of tourism, geography of culture.

e-mail: ekotsenko@ukr.net

Lypov Volodymyr, Ph.D., D.S., Professor of International Economics Department, S. KUZNETS Kharkiv National Economic University.

Research interests: institutional economics, institutional complementarity, social-economic systems, international economics, comparative institutional analysis, institutional change, values and cross-cultural communication.

e-mail: Lypov_vl@ukr.net, Lipov_vl@mail.ru

Lopukh Kseniia, Ph.D. in Economics, Senior Lecturer, Department of History and Theory of Economy, Kyiv National Economic University.

Research interests: modern economic theories, history of economic thought, monetarism, modern monetary economy.

e-mail: xenija.88@mail.ru, lopukh@kneu.edu.ua

Lukash Irina, Assistant, Regional Economics and Tourism Department, Kyiv National Economic University.

Research interests: the economic potential of the region, the mechanism of using of the economic potential of the region, the management of regional development.

e-mail: irinalukaw@gmail.com

Makhsma Mariia, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Personnel Management and Labour Economics Department, Kyiv National Economic University.

Research interests: economics of labor, labor market in agriculture, employment and living standards of the rural population.

e-mail: Mahsmam@ukr.net

Mikula Nadiya, Ph.D., D.S., Professor, Director of Science, Institute of Cross — border Cooperation and European Integration, University named after Yan Kohanevski in Kielce, Polish.

Research interests: cross — border cooperation, cross — border markets, the competitiveness of regions, cross — border clusters, convergence regions in the cross — border space, strategic planning.

e-mail: miknad@ukr.net; nmikula@ujk.edu.pl

Moskalyuk Nataliya, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Macroeconomics and Public Administration Department, Kyiv National Economic University.

Research interests: influence of Euro-integration process on Ukrainian economy; interaction between national and global economy; the global

monetary and financial instability and prospects of markets development in Ukraine.

e-mail: eko_nat@ukr.net

Musiets Tetiana, Ph.D. in Economics, Associate Professor of International Finance Department, Kyiv National Economic University.

Research interests: international finance, multinational banks and risk management, the global monetary system, EU finance, financial engineering.

e-mail: mirontet@gmail.com

Oliinyk Victoriia, Ph.D. in Economics, Associate Professor, International management department, Kyiv National Economic University.

Research interests: international regional integration, international economic activity of Ukraine.

e-mail: Voliinyk@ukr.net

Pylypiv Vitalii, Ph.D., D.S., Professor, Senior Researcher, University of State Fiscal Service of Ukraine.

Research interests: financing local and regional development, fiscal decentralization, local/regional sustainable development.

e-mail: vpylypiv@gmail.com

Polishchuk Lina, Ph.D. in Economics, Associate Professor at the Chair of World Economy and International Economic Relations of Institute International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Research interests: problems of expansion and economic integration in the EU, research of financial and regional economic policy, foreign policy of Ukraine and other countries.

e-mail: reidora@gmail.com

Riabets Natallia, Ph.D. in Economics, Associate Professor of International Management Department, Kyiv National Economic University.

Research interests: global economics, international management.

e-mail: Natar11@yandex.ru

Sokolova Zoia, Ph.D. in Economics, Associate Professor Department of International Relations and Business, Institute of International Relations of the National Aviation University.

Research interests: economic cooperation with West African countries.

e-mail: zoya_sokolova@yahoo.fr

Solodkovskyy Yuriy, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Dean of the Faculty of International Economics and Management, Kyiv National Economic University.

Research interests: international marketing, international trade, economy of services.

e-mail: Solodkovyur@ukr.net

Stenicheva Inna, Regional Communal Higher Education Institution Institute for Entrepreneurship «Strategy».

Research interests: regional economics, international economics, national economy and the economy of foreign countries.

e-mail: Stenicheva_inna@mail.ru

Strelnyk Svitlana, Ph.D. in Economics, Associate Professor of International Economics Department, Kyiv National Economic University

Research interests: global entrepreneurship, gender study, competitiveness, innovations, European Union, Emerging countries.

e-mail: strelnyk@kneu.edu.ua

Timofeeva Larisa, Senior Lecturer of the Law Faculty, Kyiv National Economic University.

Research interests: The activities of state authorities within the system of checks and balances, powers of the president in the legislative arena.

e-mail: Timoff2004@bk.ru

Tkalenko Svitlana, Ph.D. in Economics, Associate Professor, European Integration Department, Kyiv National Economic University.

Research interests: european integration, global and international economics, economic security.

e-mail: sv.tkalenko@gmail.com

Fedirko Oleksandr, Ph.D., Associate professor, Department of European Integration, Kyiv National Economic University.

Research interests: Regional and local innovation development, international competitiveness, EU sectoral policies, clustering.

e-mail: alexfedirko@yahoo.com

Cherevko Dmytro, Senior lecturer, Department of Regional Economics and Tourism, Kyiv National Economic University.

Research interests: Regional economics, mathematical models in economics, safety.

e-mail: dcher@ukr.net

Chernykh Veronika, Ph.D. in Economics.

Research interests: Cluster models of the socio-economic development; economic diplomacy in the management of international relations.

e-mail ail: veronika.chernykh@inbox.ru

Chuzhykov Viktor, Ph.D., D.S., Professor, Head of the European Integration Department, vice-rector of Kyiv National Economic University.

Research interests: Global regionalistic, sectorial & horisontal policies of the EU, European integration.

e-mail ail: regloc@ukr.net

Навчальне видання

Регіональна політика Європейського Союзу

Підручник

За редакцією **Віктора Чужикова**

Тренінг для тренерів
«МОДЕЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ»

Цей проєкт фінансувався за підтримки Європейської Комісії.
Дана публікація відображає лише точку зору авторів, і Комісія не несе відповідальності за будь-яке використання інформації, що міститься в ній.

Тренер

Чужиков Віктор Іванович, д.е.н., професор,
завідувач кафедри європейської інтеграції

Редактор *В. Македон*

Художник обкладинки *Є. Мироненко*

Коректор *Ю. Пригорницький*

Верстка *М. Криворученко*

Підп. до друку 26.02.2016. Формат 60×84/16. Папір офсет. № 1.

Гарнітура Тип Таймс. Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 28,76.

Обл.-вид. арк. 32,74. Наклад 300 пр. Зам. 16-5177.

Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи (серія ДК, № 235 від 07.11.2000)

Тел./факс (044) 537-61-41; тел. (044) 537-61-44

E-mail: publish@kneu.kiev.ua